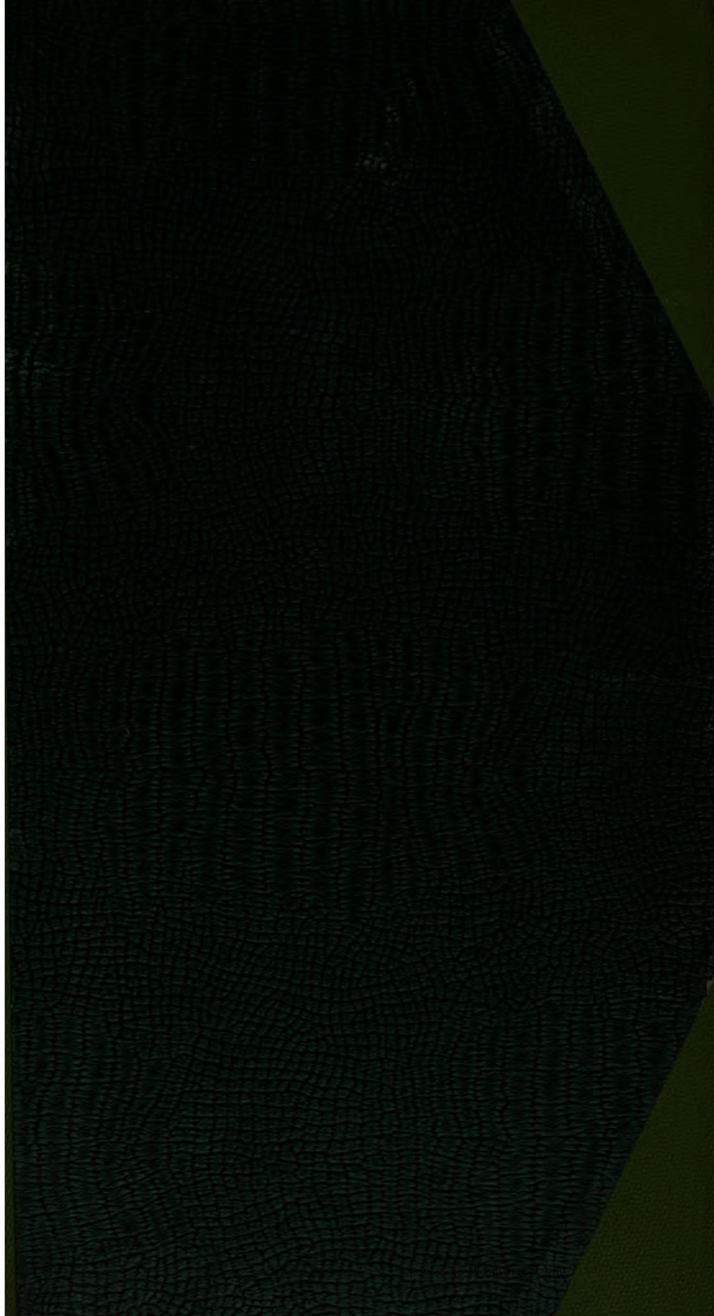

INDIANENSIS UNIVERSITATIS SIGILLUM
LUX
ET VERITAS
MDCCCXX

PUČKA KNJIŽNICA

IZDAVANA

DRUŠTVOM SVETOJERONIMSKIM.

KNJIGA LXXXXIII.

SEGREGACIJA U JURJEVICI

(NINKOVIĆI I PLAVIĆI U JURJEVICI).

PRIPOVIJEST IZ SELJAČKOGA ŽIVOTA

OD

JOSIPA ZORIĆA.

ZAGREB

TISAK DIONIČKE TISKARE

1894.

SEGREGACIJA U JURJEVICI

(NINKOVIĆI I PLAVIĆI U JURJEVICI).

PRIPOVIJEST IZ SELJAČKOGA ŽIVOTA.

NAPISAO

JOSIP ZORIĆ

ŽUPNIK PROZORSKI.

NAGRAGJENO IZ KOTUROVE ZAKLADE.

NA SVIJET IZDALO

DRUŠTVO SV. JERONIMA.

ZAGREB

TISAK DIONIČKE TISKARE

1894.

I.

U savskoj nizini, gdje se tiha i pitoma Crnica spustila k savskom koritu, bijaše ubavo i milovidno selo Jurjevica. Kuće su joj se u pravilnoj crti nanizale uz jednu i drugu obalu, što jih je spajao stari i trošni mostić, koji je većim dijelom služio samo pješkim prolaznikom, ali se za nuždu a uz veliki oprez moglo i kolima preko njega. Ljeti obično nije ga ni trebalo; jer bi Crnica na mnogih mjestih gotovo presušila, te se mogla bez ikakove pogibelji pregaziti. Kuće bile su visoke, na trijem podignute, a bilo je to zbog Save, koja se je, nemajući jošte tada učvršćenih obala i nasipa, običavala često pod jesen i proljeće razlijati, te ljudem zadati sto jada i neprilika.

Jurjevčani bili su inače mirni, radini i imućni ljudi; imali su svega, što je za običan život trebalo. Nemajući većih potreba, nisu se puno ni brinuli za napredno gospodarstvo, te kad bi jih tko na to podsjećao, običavali su odvraćati: ovako su naši stari radili, pa jim nije ničega uzmanjkalo; i nam će dotjeći. Podju li i djeca našim utrenikom, pa ne će ni ona od gladi poginuti.

Iza sela bio prostran gaj; u njemu su imali Jurjevčani drvariju; u njem su pod jesen žirili i tovili svinje. Stari su pripovijedali, da je gaj njihov, oni da su od njega davali tako zvane šumske težake; al pošto je kmetstvo ukinuto, da su prestali i šumski težaci, a po proglasu Jelačića bana, da je taj gaj njihova svojina.

Njim se je doduše dozvoljavala žirovina, njim su se doznačivala drva za gragju i ogrijev, al im se strogo zabranilo, da samovoljno ne harače i ne zatiru šume, jer ako ju oni i uživaju, da ona ipak nije samo njihova svojina. Kotarski sudac u Borovcu dao im je to u selu i pred crkvom proglasiti, naglasiv im, da se radi o diobi šume medju vlastelinstvo i medju bivše kmetstvo, pa za to će biti za njih najkorisnije, da se sa svojim bivšim gospodarom nagode.

Negdje u sredini gaja, gdje je Crnica jače strujila, bio je od drva sagragjen mlin, malen doduše, al je potrebam Jurjevčana potpunoma zadovoljavao; jer su seljani s jeseni i proljeća, dok je bilo obilno vode, običavali toliko namljeti, koliko im je za cijelu godinu dotjecalo. Ljeti za suše mlin je mirovao, a njegov gospodar plandovao ili se bavio malenim čednim gospodarstvom, što mu je bilo okolo mlina zaokruženo. — Sadašnji vlasnik mlina Gašo Puretić bio je čovjek najbolje dobe, ugojen, krepak i žilav. Na licu, na očima opažalo mu se, kako je zadovoljan, jer mu je mlin i gospodarstvo nosilo toliko, koliko je njegovim malenim potrebam trebalo, a za više nije se brinuo. Sa seljani živio je u najboljem skladu i ljubavi. Oni su bili s njim, a on s njima posve zadovoljan. U nuždi rado je pomagao svakomu, koliko je mogao, a seljani pcdavali su mu težake, što mu jih k malenomu gospodarstvu trebalo, na račun mliva ili drugih usluga. Gaši bilo kakovih četrdeset godina; bio je rodom iz Moslavine; izučio mlinariju, a kašnje nešto prištednjom, nešto baštinom, što ga je iza očeve smrti zapala, kupio mlin u Jurjevici, gdje si je uredio već dosta zanemareni mlin i maleno gospodarstvo od četiri pet jutara.

Ženu imao Katu. Bila je to milokrvna, dobroćudna, marljiva i radina žena, koja mu je već prve godine ro-

dila kćer Ružu. Sada je Ruži bilo petnaest godina, te se razvijala u pravu krasotu djevojku. U Željkovcu već se od 1856. godine otvorila škola, a onamo su i Jurjevčani slali svoju djecu. Ruža bila medju prvimi, te se marljivošću, čednošću isticala medju najboljimi. Učitelju a jošte više učiteljici bila u volji, koja ju u vrijeme dokolice pritegnula u kuhinju, vrt i smočnicu, da ju uputi u svemu, što bi joj danas sutra kao kućanici moglo trebati.

Otac i majka živjeli su u svom djetetu, oko nje tetošili i mazili ju, gledali da bude uvijek najčišće i najljepše odjevena. Ta moglo joj je to biti; jer je bila jedinica, a roditeljska privreda dosezala je, da na nju i što više nego li obično potroše.

Ruža znala, koliko ju roditelji vole, pa je i ona njima ljubav s ljubavlju vraćala. Ona je sama šila i vezla ocu košulje, ona mu sama privezivala ovratnik oko vrata, a kad bi ju otac od milja po rumenom licu pogladio, ona bi mu ganuta do suza nježno poljubila ruku.

Dušo Kato! reći će jednom Gašo svojoj ženi, staviv joj ruku na rame, ne igra li ti srce od veselja i ponosa, kad gledaš i motriš našu Ružu, kako je vitka, kako je krasna, a k tomu tako dobra i ljubezna. Ja sam u istinu gotov podjetinjati, kada se okolo mene vrti ili redi odjeću na meni. Ne uživaš li i ti u njoj?

Kako ne bih, dijete je moje, na mom srcu odrasla, mojim mlijekom othranjena. Ali Gašo, kad si već spomenuo Ružu, mene uvijek nešto u srcu zazebe, kad se sjetim, da će si možda za kratko vrijeme tim našim cvijetom netko drugi grudi nakititi, a mi ćemo to tek postrance morati gledati.

Ne budali, Kato! I ti si nekoć nalikovala takovu cvijetu, te za stalno nisi ni sama željela, da se rascvate, sazrije i dozori u vrtu tvojih roditelja, da ondje i neopažen uvene. Vidiš, i sama je providnost Božja na-

mijenila djevojci znameniti zadatak, da se poput svježa bršljana ovije oko vrata junaku, komu će sladiti život i podupirat ga s ljubavlju i radom, a što je najviše, krepošću i poštenjem u svem životu. Nagje li se takav, komu bi djevojka voljela, koji bi ju mogao srećnom učiniti, ne bih mario pregorjeti žrtvu, da mu ju predam jer mi bismo tada, ako i odijeljeni od svoga djeteta, u njegovoj sreći uživali, i napokon mirne duše zaklopili trudne oči. — Ali na to biti će vremena i kašnje misliti; ta Ruža je istom navršila petnaest godina, a dok dogje do udaje, znam, da ćeš se i ti s mojimi nazori sprijateljiti.

Ne prigovaram, dahnu Kata, akoprem moglo bi do toga doći i prije nego li misliš. Ovih dana pohodila me Jana Plavićeva, Grgina svekrva iz Jurjevice, te mi onako iz daleka, ali dosta razgovijetno natuknula, da bi na godinu ženila sestrića si Franju, a on da se u našu Ružu zagledao.

Do njezina zanovetanja ne držim mnogo. Ta kakova je ona, prebirala bi u deset sela, da si nagje snahu, s kojom ipak na koncu ne bi bila zadovoljna. Pa da su njezine riječi i ozbiljne, ja joj ipak za njezina sestrića ne bih ni kada dao svoga djeteta. Plavićeva kuća doduše dobro stoji, ali svi su joj članovi nekakovi čudni ljudi, gotove zadjevice i pravdaši, a sam Franjo ne vrijedi mnogo; potuca se bez posla po selu, zalugjuje djevojke, a gdje je svagje i tučnjave, nije bez njega. Ne, za njega nije naša Ružica, a i ona sama, kako ju znam, ne bi nikad na to privolila. To joj možeš slobodno kazati, ako bi ti slučajno i opet o tom naklapala.

Plavići su osvetljivi ljudi, ne valja ih vrijegjati i izazivati, reći će Kata.

Pak toga i ne treba, ali i mi smo valjda tako pametni, da ćemo se i prema njima znati ponijeti, kako

valja. Ali da me tko sili, da mu proti svojoj volji dadem kćer, ne, taj se jošte nije rodio!

Jošte nešto, kaži mi, što držiš do Kušnićâ? opet će Kata.

A zašto me to pitaš? Ja s njimi malo općim, a još si manje s njihovim stanjem i imanjem razbijam glavu. Oni su ljudi, koji ne umiju raditi, kako valja, a još manje štediti, što su privrijedili; zaduženi su preko glave. Ja se bojim, da će za koje vrijeme ostati bez krova. Ali ti badava ne pitaš. Tebe je možda Klara pritegnula, te ti što godj o svom sinu Naci bajala. Okani se je, jer od toga brašna nikada hljeba. Pa da mi Ruža ostane i usidjelicom, bolje i ovako, nego kuburiti i stradati uz nevaljala muža, jer Naco nije ni za vlas bolji od Franje. Učio je opančariju, al je ne izučio, pošao u kovačiju, al ga i od onuda praćerali, a sad se vucari okolo kuće. Lijep bi to muž bio.

Pogodio si, Klara mi je nešto natuknula; nu ja kan da sam ju prečula, pa sam svratila razgovor na drugo.

I pravo si učinila; i ja ti kažem, da je o tih stvarih najbolje i ne govoriti, jer nije jošte za to hora.

Kata se zamislila, te napokon tihano izlanula: A Ivo Ninković?

Gašo otvorio oči, pogledao ženu, pa odvratio: Kato, da je danas odlučiti o udaji Ružinoj, ti ne bi bila u neprilici za zeta, a ipak si malo prije kazala, kako bi ti teško bilo rastat se s kćerju. — Što je to s tobom, ne razumijem te. — Ninković, to je kuća, da joj para nema: sva čeljad samo poštenje, marljivi, radini, a i bogati. Ivica zoran momak, vješt peru i knjigi, koliko jednom seljaku dolikuje; a k tomu marljiv i razborit kao što mu i otac Pavao. Ne, njegova te mati nije za cijelo pitala, bi li joj dala kćer za njezina sina.

Ne, to me nije pitala, al ja sam nešto drugo opazila, što je mnogo važnije, a to je, da je Ivica sklon Ruži, a Ruža da rumeni, kad ju Ivo samo pogleda.

Djeca su jošte, nehajno će Gašo, ta šta oni znaju i razumiju jošte o ljubavi. A Bog sam znade, koja je Ivi dosugjena, a koji opet Ruži dosugjen. Ostavimo ih na miru.

Da, ostavimo ih na miru — mladi su, djeca su, misliš, a ne znaš li, da su dojmovi prve nevine mladosti najčvršći i najtrajniji. Ivo je ljetos o Božiću pružio Ruži jabuku, i ona ju primila; a znaš li, što će to reći? Kaži mi, da nam Ivo dogje u snuboke, kako bi se ponio?

Gašo uzdigao glavu, otvoriv usta, da odgovori, ali mu riječ u grlu zabjegla, opaziv pred sobom Ružu, koja je upravo u taj par stupila u sobu, te se primaknula ocu prošaptnuv: »Oče, gosti dolaze«.

Kakovi gosti, zategnu otac, danas nije nedjelja, da bi se ljudi na čašu vina prikupljali, a u radišne dane nije to običaj; nu tko dolazi, koga si vidjela?

Moramo pripomenuti, da je mlinar držao i krčmu, ali samo za Jurjevčane. Stranci bi rijetko ovamo zalazili, ta mlin je bio tako na osami, da se za njega jedva i znalo.

Neki je gospodin u crno odjeven i dva tri seljaka. No eto ih već pred kućom, sad ćeš ih vidjeti.

Ruža jošte nije ni svršila, a u sobi stvorili se neočekivani gosti. Bio to neki gospodin, barem na gospodsku odjeven, crne brade i brkova, srednjeg uzrasta, čvrst i plećast. Sive oči nemirno mu se kretale, motreći svaki kutić u sobi. Odijelo mu bijaše po novijem kroju, ali već trošno i izlizano; noge mu se sakrivale u ulaštenih čizmah, a crn, mehak klobuk bio mu nahero na glavi, u ruci držao štapić, te njim na podu stao praviti

kolutiće. Uz njega bio Grga Plavić, Blaž Kušnić i jošte dvojica Jurjevčana.

Dobar dan, prijatelju Gašo, imaš li dobre kapljice? Došli smo, da se okrijepimo i o koječem porazgovorimo. Ovo je gospodin odvjetnik Antolić iz Zagreba, on je došao, da nam nešto razloži, čega si sami ne možemo rastumačiti.

Gašo se okrene prema gospodinu, koga je Grga odvjetnikom nazvao, te se stao izvinjavati, što ga tobože nije dosta pristojno odmah pri dolasku pozdravio. Oprostite mi, ovdje na selu nismo navikli na gospodske pohode, ta tko ovamo i dolazi, van seljak i opet seljak, da što samelje i čašu vina popije. Izvolite odložiti i sjesti. Ja ću vas namah poslužiti.

Ponajprije, reći će tobožnji odvjetnik, dajte nam posebnu sobu, gdje nas ne bude nitko smetao ni bunio, a za tim možete nam onamo i vina donijeti. Doći će ih i više, ta svi su se Jurjevčani obećali na sastanak.

Gašo naoštrio uši, upro znaličan pogled u Grgu, kan da ga htio upitati, što to znači. U glavi mu se ragjala slutnja, da se nešto neobično iza brda valja, što bi moglo po Jurjevicu imati kobnih posljedica; ali se svladao i sabrao, te mirno i nehajno odgovorio:

Ja nemam nego ovu sobu za goste, gdje ćete se moći po miloj volji razgovarati, a da vas ne bude nitko smetao. Moja spavaća soba mala je i tijesna, u nju vas se ni petorica ne bi mogla smjestiti.

Dobro dakle, samo pazite, da nitko osim Jurjevčana ne unide: jer bi nam mogao smetati u dogovoru, a vi, što ćete čuti i vidjeti, zadržati ćete za sebe, jer to barem za sada mora ostati tajna.

Ako je tako, bolje bi bilo, da ste sastanak u Grge upriličili; u njega ima dosta mjesta i prostora, tamo biste bili sigurniji; jer napokon, krčma je javno mjesto,

svakomu čovjeku otvoreno. Nu, kad ste već ovdje, nemajte brige; ne će vas nitko smetati.

Gašo pošao k ormaru, da priredi čaše i staklenke, dočim je Kati i Ruži dao znak, da ostave sobu.

Gospodin odvjetnik (zvati ćemo ga Mavro Antolić) sjeo čelo stola, baciv šešir na postelju, dočim su s jedne i druge strane posjedali Grga i Blaž.

Vi ste ipak Jurjevčane ubavijestili o mom dolasku, jer znate, da u takovu poslu mora biti cijelo selo kao jedan čovjek složno i sporazumno.

Ja sam obišao cijelo selo od prvog do posljednjeg gospodara, i svi su obrekli doći na dogovor. Jedino Ninković nekako se skanjivao, rekavši, da takova sastanka ne treba; ali napokon, uvjeren sam, doći će i on, al vam unaprijed kažem, tvrde je glave, njega će teško biti za našu osnovu predobiti.

Tako, zategnu odvjetnik; onda bi bilo bolje, da ste ga pustili na miru; no ja se nadam, da ću ga uvjeriti, da je naša stvar pravedna, pa da moramo uspjeti. — Mavro segne u žep, izvadi veliki omot svakojakih spisa, pa pokazav na njih prstom, pridoda: Evo ovdje imade dokaza u obilju, da vas kane zavesti i prevariti. Ovi su dokazi tako jasni, tako temeljiti, da bi pred njimi i slijepci morali progledati. Vidjet ćemo, da li su Jurjevčani tako nedotupavi, da ne bi shvaćali što je istina, što li neistina, što je pravo, što li nepravo. Već je vrijeme, da počnemo, a jošte jih nema. Što to znači?

Mavro jošte nije ni svršio, a u sobu stupi Gašo sa dvije oke rujne rumenike. Stavivši ih na stol i ponamjestivši nekoliko čaša, primetnu: Evo i Jurjevčana, već su u dvorištu. U isti par otvorila se vrata i u sobu unišlo dvadeset i šest Jurjevčana; bijahu to gospodari cijeloga sela; nijedan nije falio. Isti Ninković bio je

megju njima. Grga ih redom pogledao i okom prebrojio, te pomislio: dobar znak, uspjet ćemo.

Dobro došli, braćo i susjedi, zače sad krepkim i razgovijetnim glasom, posjedajte oko stola, da budemo na okupu, da vam ne izmakne ni jedna riječ, što se bude ovdje čula i govorila.

Seljaci odložili klobuke i posjedali za stol jedan do drugoga.

A sad najprije da se čašom vina pozdravimo, pa da nastavimo. Grga natočio čaše, kucnuo se najprije sa Mavrom, onda sa ostalimi gospodari, nazdraviv slogi Jurjevčana i zaželiv jim dobar uspjeh k njihovoj osnovi.

Kad se čaše razredile i staklenke ispraznile, ustao Mavro, te rekao: Vrijeme je kratko i dragocjeno, mi ga moramo upotrebiti, dok nije prekasno. Pogjimo na naš posao, a vi prijatelju Grga, razložite narodu, za što smo se sastali.

Zašto smo se sastali, poznato je svakomu, jer je i ovaj naš sastanak upriličen po dogovoru; nu ja ću u kratko ponoviti, što se već i onako znade.

Jurjevčani imadu evo svoj gaj, šumu, gdje su od vajkada uživali žirovinu i drvariju. Jurjevčani imadu svoje pašnjake Čret, gdje su pasli i timarili svoje blago sami i bez ikakove zapreke; a sad na jednom puknuo glas, da nam vlastelinstvo kani uzeti i jedno i drugo, i mi da ćemo ostati bez drva i paše, a to znači da poginemo; jer bez drva nema ogrijeva, bez paše nema blaga, a bez jednoga i drugoga ne da se živjeti; nije li istina?

Živa istina! ču se šapat iz seljačkih usta.

Dà, živa je istina, pak da se obranimo, sastajali smo se i dogovarali, što da uradimo. U dobar čas uputio me neki Ratkovčan, na g. Antolića, odvjetnika u Zagrebu, koji da je u takovih stvarih vješt i dobro upućen, te koji je već uz malenu nagradu mnogim općinam po-

mogao i spasao ih od propasti. — Vi ste me opunovlastili, da ga potražim, te bude li vidjeti, da se što može učiniti, da ga dovedem ovamo megju vas, da nas uputi, što nam je raditi. — Ja sam po vašem nalogu pošao u Zagreb, te vam evo doveo g. odvjetnika, da iz njegovih usta čujete: ima li nema li tudijer pomoći, i kojim nam je putem udariti. A sad vas molim, g. odvjetniče, da kažete svoju, da nas svjetujete.

Gospodin se odvjetnik ispravio, prošao rukom preko čela, kan da je nakan svoje misli prikupiti u jednu cjelinu, natakao si očale na nos, dignuo ruku u vis, te počeo svečanim glasom: Vi me ne poznate, ali me poznaju seljaci cijeloga Zagorja, jer sam ih znao braniti obraniti od njihovih neprijatelja, a to mi je pribavilo neprilika i neprijatelja megju gospodom i odvjetnici, koji misle, da su pamet cijeloga svijeta pozobali, a rade u prilog seljačkim neprijateljem, naravno za dobru plaću. Ali to me nije nikada smetalo, a ne smeta me ni danas, kad sam se evo vašemu pozivu odazvao i megju vas došao. Znao sam o čem se radi. Ne biva to samo kod vas; to se pojavlja križem cijele naše domovine. — To vam je posljednja borba jačega sa slabijim; posljednja borba vlastelinstva sa nekadanjim kmetstvom. Godina 1848. sa banom Jelačićem na čelu spasla je narod, izbavila je kmetove ispod jarma, pod kojim su stotine godina čamili i uzdisali. Sada, kada jim je taj plijen iz pangja umaknuo, rado bi, da barem nešto spasu, pa s toga svojataju šume i pašnjake, dapače ptice u zraku, ribe u potocih, zvjerad u šumi, sve bi to imalo biti vlastelinsko, jer je i nekad vlastelin nad tim gospodovao. — Gledajte, tamo preko htjeli su Jelkovčanom oteti goru, Kolašincem gajeve i pašnjake, i kukavni bi narod sve izgubio, da se nije na vrijeme prenuo i potražio pomoći. Ja sam jim molbu sastavio, ja sam glavom

pošao u Beč, i nadam se, pače uvjeren sam, da jim se ni grudica zemlje ne će oteti; a da su šutili i skrstili ruke, danas sutra i djeca bi jih proklinjala u grobu.

Gledajte, evo proglas neumrloga Jelačića bana (Mavro iz omota izvadio veliku listinu s velikimi pismeni natiskanu): evo potpis Jelačića, gledajte ga dobro, evo njegova pečata kraj imena, pak što u njem piše? Kmetstvo prestaje, tlaka se ukida, i svake sveze izmedju kmeta i vlastelina nestaje. Kmet stupa u neograničeno uživanje svega, što je prije uživao uz obvezu bud ovu bud onu ili u novcu ili u težaštvu. Evo ovdje stoji crno na bijelom, da pašnjaci i šume, što su jih dosele kmetovi u zajednici s vlastelom uživali, pripadaju narodu, nekadanjim kmetovom. Ta vi ste sve to kroz vijekove svojim znojem, svojimi žuljevi zaslužili.

Gaj ovaj, čini mi se, Crni Lug, kako ga zovete, bio je vaš, vi ste ga uživali, nitko vam ga dirnuti ne smije. — Čret, taj je od vajkada vaša pašarija; polag jasne odredbe Jelačića bana nitko vam ga oteti ne smije.

Tako je i nikako drugačije. Vjerujte mi.

Seljaci slušali, kimali glavom, povlagjivali i klicali, a ipak nijedan se nije usudio, da bud što pita, bud prigovara, dok se stari Ante Matanić ne nakašlje i u neke nekavice ne progovori:

Pred kakovih osam dana pozvaše nas u općinski ured, i tudijer nam proglasiše, da bi se vlastelinstvo rado s nami nagodilo glede diobe šume i pašnjaka; ono nam nugja po selištu do četrnaest jutara, a ne budemo li dobre volje na to pristali, putem pravde da će nas mnogo manje zapasti.

Ha, ha, ha! nasmija se Mavro, lija dolijala, te joj do nokata dogorjelo. Sad bi rada, da se ma i lukavštinom izvuče iz stupice. Vlastelinstvo znade, da nema

pravo, te vam tobože nugja mrvice, samo da njemu veći dijel ostane. Nu vi ćete biti tako pametni, te mu ne ćete poći na lijepak.

Bora mi, ne idemo, ču se ovdje ondje pridušen glas.

A što vam je rekao načelnik? opet će odvjetnik.

Načelnik nas svjetovao, da prihvatimo ponudu, jer si je povoljnije ne bismo mogli ni poželiti.

Tako, zategnu odvjetnik, a ne znate li, ne domišljate li se, zašto vas on tako svjetuje? Ja ću vam kazati. Vlastelinstvo mu je bez sumnje nekoliko jutara vašega zemljišta obećalo, bude li vas na nagodu sklonuo. I vi ćete tako platiti i njega i vlastelinstvo. Hoćete li?

Ne ćemo nikada, opeta je zamnio žamor u narodu.

Pravo imate. Ničij sluga, ničij gjavo! To vam od sada neka bude pravilo.

Prekjučer bila nedjelja, oglasi se Mišković. Poslije mise pred crkvom općinski starješina oko sebe prikupio narod, te mu isto proglasio, nagovarajući nas, da se ne opiremo. Nas nekoliko pošlo do župnika, da ga pitamo za savjet i uputu.

Pak kako vas je župnik svjetovao? uleti mu gospodin u riječ.

Župnik je rekao, da se u takve stvari ne pača, al kad ga već pitamo za naputak, svjetovao bi nam, da se nagodimo, jer i loša nagoda da je bolja od parnice, a ova ponuda da baš nije tako loša, da se ne bi mogla prihvatiti. Župnik je dapače pridodao, da je takova dioba i po nas bolja, jer ćemo se njom ukloniti nebrojenim neprilikam i zadjevicam, koje će postati upravo neizbježive, budemo li i dalje u zajednici sa vlastelinstvom.

I župnik vas tako puti? u čudu će odvjetnik. Ta on bi barem morao stajati uz vas, te vas braniti i štititi u vašem pravu. Eto vidite, da nemate nigdje pravog

prijatelja. I njemu su valjda što godj obećali, a danas sve gramzi za osobnom koristi. Ta dà, i on je bio nekoć mali vlastelin, i on je imao kmetova, pa mu se i danas teško rastati sa starimi predsudami. Nu vi ćete pokazati, da ne ovisite ni o vlastelinstvu, ni o načelniku, a niti o svom župniku.

Narod je mramorkome šutio. Vidjelo se, da se ga ovaj posljednji prikor župnika nije baš ugodno dojmio.

Pavao Ninković, koji je sve dosele mirno sjedio šutio i slušao, najednom se ispravio, ustao, te uprv oko u g. Antolića, ozbiljnim glasom progovorio:

Gospodine, ja vas danas prvi put vidim, i vjerujte mi, ne želim si više takova sastanka. Moji su vas susjedi mirno slušali i povlagjivali vam. Ja sam šutio, ne bih ni sada progovorio, da niste dirnuli u poštenje muža, koga svatko u župi i u cijeloj općini štovati mora. Za trideset godina što je ovdje megju nama, ni živa duša ne će se naći, koja bi rekla, da joj je krivo učinio; a imade ih na stotine, kojim je u najvećoj nuždi savjetom i činom u pomoć pritekao. Bilo je vrijeme, kad je on cijelu općinu uz vlastitu pogibelj iz najvećeg škripca izbavio, kako je to godine 1848. učinio. Pak za svoju požrtvovnost, za svoju ljubav nije nikad plaće ni nagrade tražio, niti je primio. A vi ga sumnjičite sada, da se podmititi dao?! Ne, gospodine, on radi i govori iz najdubljeg uvjerenja; pa kad je on tako nas svjetovao, on je sigurno u duši uvjeren, da je to za nas dobro, korisno i pravedno — i ja mu vjerujem.

Vi mu vjerujete, odvrati tobožnji odvjetnik, to je vaša stvar, vaše shvaćanje, koje može biti i krivo i pogrješno. Čast vašemu župniku, ja nisam kanio dirati u njegovo poštenje; ja sam ono samo onako općenito rekao; ali to ćete mi dopustiti, da on može biti najbolji župnik, najiskreniji prijatelj svojim župljanom, a da

se za to ipak ne mora u javne poslove razumjeti, koji u njegovo zvanje ne zasijecaju, a tako je, čini mi se i ovdje. Njemu nisu valjda ovi zakoni i odnošaji poznati, pa vas je za to ovako i svjetovao; a da jih je znao i razumio, njegov bi savjet drukčije glasio.

Varate se, gospodine, upade mu Pavao u riječ. Našemu su župniku vrlo dobro poznati naši seoski i urbarski odnošaji, i ja vam jamčim, da on ne bi onako svjetovao, da nije bio potpuno uvjeren, da pravo govori, jer si on ne bi nikad oprostio pogrješke, da je svojom riječi ili savjetom svoj narod na zlo uputio. I ja sam bio u svijetu; i ja sam proživio godinu 1848. i slušao sam o naših odnošajih gdje razgovaraju ljudi pametni, razboriti i pošteni; pa se njihovi nazori na razdaleko razilaze od vaših. Pa i moj zdrav razum uči me, da ono što je moje i tvoje, ne može onako naprečac preko noći postati samo moje bez isplate ili odštete. Ili ono što je danas tvoje i moje da bude sutra samo tvoje; ne, to ne može biti. A takó je i ovdje; šumu i pašnjake uživamo i uživali smo u zajednici sa vlastelinstvom, to je onda i zajedničko; i tudijer ne preostaje drugo, van da jedan drugoga ili isplatimo ili da se podijelimo, pa mir i Bog. — Tako ja shvaćam, a mislim da imadem pravo.

A ipak nemate pravo, upade Mavro. Kad bi tako bilo, vi se ne biste nikada bili kmetstva izbavili, a tudijer je ipak odlučila volja jednoga čovjeka, i tlake je nestalo.

A meni rekoše, opet će Pavao, da je duh vremena, duh slobode ukinuo tlaku; a volja Jelačića bana da bijaše samo odraz ovog duha, ove slobode. Pak i sama tlaka nije bez odštete ukinuta. Država, koja je tlaku ukinula, doznačila je vlasnikom odštetu, a tu i danas plaćamo mi, plaća sav narod. A ovu šumu ili da za-

jednički uživamo ili da mi vlastelinstvo ili vlastelinstvo nas isplati. Druge nema. Zaključili vi medjutim danas što vam drago, ja tudijer svojih prsta ne ću imati u toj kaši, s koje bi se moglo gdjekomu smučiti u želudcu.

Pavao Ninković uzeo svoj šešir i neogledav se više na g. odvjetnika, ispao iz sobe. Za njim se digla jošte dvojica, dočim se ostali stadoše komešati i žamoriti.

Neka jih, zlovoljno će Grga, od Pavla nisam se drugomu ni nadao. Ta on misli, što je u Talijanskoj kolajnu dobio i bio nekakav stražmeštar, da je već svu pamet pozobao, a mi da smo nitkovi i glupaci. Znam, što se njemu hoće. On bi rad svoju sjenokošu zaokružiti, pa se nada, da bi mu tu vlastelinstvo moglo biti na ruku. Zna on dobro, da ruka ruku pere, a obadvie lice. No, kiselo je grozdje: on bi mogao i ono izgubiti, što jošte sada drži, da je nepreporno njegovo.

Bilo s Pavlom kako mu drago, preuze Antolić, na me ne spada, ali ja hoću da znadem, kako je s vami; jeste li odlučili tražiti i braniti svoje, ili šumu i čret objesiti na klin?

Ne damo što je naše, pa ma nas glave stajalo, gromko će Grga, a tko će se prvi usuditi odanle nas maknuti, tako mi života, raskolit ću mu lubanju.

Samo ne tako žestoko, mirio ga odvjetnik; tu ne treba ni puške ni sjekire, tu ni kapi krvi ne će trebati. Sve će proći glatko i mirno, samo kažite jošte jednom hoćete li?

Hoćemo! hoćemo, jur smo rekli, a kod toga ostajemo.

Dobro dakle, a sad slušajte moj naputak:

Vas će ponovno pozivati i nuditi vam nagodbu. Vi je ne smijete nikako primiti.

Mi se ne ćemo ni s kim za svoje pogagjati, bijaše jednoglasan odgovor.

Iza toga valjda će vas htjeti razdijeliti i proti vašoj volji sudbenim putem. Možda će na lice mjesta poslati povjerenstvo, da provede razdiobu. — Vi to morate zapriječiti.

I mi ćemo zapriječiti, čuo se opet pridušen odgovor.

Ne bojte se, prvi put ne će doći do sile, već će komisija, videći gdje se opirete, poći mirno kući i izvijestiti, da nije mogla posla obaviti.

Daljih komisija ne ćete se trebati bojati; jer će do toga vaša stvar na najvišem mjestu biti riješena, i vi ostati gospodari Crnog luga i Čreta.

Da Bog da! Živio naš prijatelj g. odvjetnik!

Jošte nismo gotovi, opet će ovaj. Ja ću sastaviti molbenicu, a vi ćete ju svi potpisati, ili vi ćete mi dati samo svoje potpise, koje ću ja molbenici priklopiti. Ja ću ovu molbu odnijeti sam u Beč na koljeno samomu vladaru. A da budete sigurni, da tu nema nikakove prevare, izberite dvojicu izmegju sebe, koji će mene pratiti, te na svoje uši čuti, što će se reći. Hoćete li?

I to hoćemo. A koga da izberemo? Grgu Plavića i Blaža Kusnića, koji se i onako oko toga najviše trude. Tako mišljaše većina seljana.

Dobro, ali se ova dvojica moraju očitovati, da li na to pristaju.

Drage volje, ozva se Grga. Za opće dobro gotov sam na svaku žrtvu, to ragje, da onomu oholici Ninkoviću pokažem, da smo i bez njega kadri svoju osnovu izvesti.

I ja primam drage volje, ozva se Blaž Kusnić.

To bi bilo u redu; ali mi ne ćete zamjeriti, ako vam pripomenem, da k molbenici treba kojekakovih priloga, a sve ovo mora da je biljegovano. Vi znate, da je Beč daleko, a putovanje skupo; za sve to treba no-

vaca, a jer se radi za vašu korist i u vaše ime, treba da vi na ovu žrtvu privolite. Pristajete li?

Seljaci, dok se nije o novcu govorilo, sve su rado prihvatili; sad na jednom mogao si im na čelu i očima opaziti neku zbunjenost, neodlučnost, a možda i nepovjerenje. Jedan bi drugog postrance pogledao. Svakomu bi riječ u grlu zapela.

A što ste se odrvenili najednom, ta valjda niste mislili, da ću ja za svoje novce kupovati biljege, putovati, izlagati se neprilikam, možda i progonu. Ako tako, onda ste mogli učiniti što je i Ninković učinio. Pa taj trošak ne će biti prevelik za svakoga vas gospodara, odnosno za vaše zadruge. Imade vas dvadeset i pet; svaki vas daj 10 for., što čini 250 for., a toliko će trebati za sve troškove. Ne ide to i onako od vašega, već na račun zadruge.

Kad smo vas ovamo zvali, morali smo na to pripravni biti; pa smo voljni i ovu svotu podmiriti, reče Grga, i izvadi iz novčarke desetaču, te ju stavi na stol. Za njim Blaž i ostali svi redom, i za vrijeme od četvrt sata bilo je 250 for. sakupljeno na stolu.

Hvala vam, sad je i ovo u redu, nastavi Antolić. Evo vam papira, pa koji znadete pisati, potpišite svoje ime, koji ne znate pisati, potpisati će vas drugi, a vi ćete staviti križeve.

Arak zaredao stolom, dvojica trojica znala su pisati, a ostali stavili svoje križeve, i posao bio gotov.

Svršeno je, reče g. odvjetnik, a sad mogli bismo čašom vina zaključiti u dobro zdravlje i sretan uspjeh.

Hej, Gašo, povika Grga, još četiri polića što imaš najboljega, al da ne čekamo predugo. Gašo, koji je sve ovo vrijeme u prikrajku sjedio i slušao, ustade sada i pogje da donese vina. Dva tri puta zveknule čaše jedna o drugu, i boce se ispraznile.

Sada, mislim, biti će dosta, i vrijeme je, da se rastanemo. Danas dva ćedna putovat ćemo; vas dvojica potražit ćete me u Zagrebu, odakle ćemo željeznicom u Beč. Ne bojte se, sve će dobro ispasti, i ja se nadam, da ne ćete nikada današnjega sastanka požaliti. Neka za sad Ninković misli što ga je volja, on će se ipak uvjeriti za kratko vrijeme, da je zajedno sa svojim župnikom bio na krivom putu.

Nu i Gašo mogao bi našu molbu potpisati, ozva se Grga, ta i on pripada našemu selu, i on uživa s nami drva i pašu, pa je u redu, da bude s nami u zajedničkom kolu

Ja se u te stvari ne razumijem. Pa kako ste bez mene posao započeli, možete ga i nastaviti. Jedan potpis manje ili više ne mijenja stvari. A da vam pravo kažem ja se rado ne češem, gdje me ne svrbi. Odvrati Gašo.

Ali mi želimo tvoj potpis, opet će Grga. Ti si doduše kupio mlin od vlastelinstva, ali mlin je naš, pa kad nam se uruči gaj. mogla bi nam doći volja, ako ne budeš sada s nami, da te odavle proćeramo, jesi li razumio? A što gubiš svojim potpisom? U najgorem slučaju, ako izgubijemo pravdu, ostat će pri starom, t. j. dat će nam se šume i pašnjaka po selištu. Ako pak uspijemo, dobit je velika, jer tada sve je ovo naše, a to vrijedi tisuće.

Gašo časak mislio, te napokon uzeo pero i potpisao dršćućom rukom svoje ime pod ostala imena Jurjevčana.

Gospodin odvjetnik skupi na to pisma, omota ih i sveže, pa podje, a za njim pogjoše i seljaci.

Mrak se već odavna uhvatio. Na nebeskom svodu krijesile su se zvijezde, a i mjesec se već pomolio. Bijaše ugodna, krasna srpanjska noć. Družba šuteći stupala prema Jurjevici, te se kod mosta razišla. Tudijer če-

kala Plavićeva prilika, u koju se posve zadovoljno i udobno smjestio g. odvjetnik, dočim se prije sa svojimi novimi prijatelji i znanci izrukovao.

Konjar zažviždnuo bičem, a vilovnjaci nagnu brzim kasom prema glavnoj cesti, do koje je bilo kakova pol sata, a odavle ravnim putem u Zagreb.

Kad se već seljaci razišli, Gašo zamišljen pospremao stol; bio nekako zlovoljan i sam sobom nezadovoljan; pa kad mu je i kći i žena stupila u sobu, nije se na njih ni obazrio.

Oče, ti nekako nisi najbolje volje, što se to danas tudijer desilo? Valjda nisu povoljni glasovi, što su ti ovi gosti donijeli?

Pusti me u miru, hladno će Gašo. Kad je čovjek zadovoljan i sretan, obilazi ga gjavao, da mu u čašu sreće ulije po koju kap žuči i otrova. Tako i meni. Pošto nisam imao dosele brige ni skrbi, nametnuli mi je drugi. Ja sam danas nešto učinio, čega ne bih smio bio učiniti: potpisao sam se na odvjetnikov arak, zaboraviv savjet svoga pokojnoga oca, koji me nebrojeno puta svjetovao: Ne daj nikomu svoga potpisa; jer će te i najbolji prijatelj prevariti.

I ti si potpisao? zalama Kata rukama. A zašto se nisi držao Pavla Ninkovića? On za cijelo nije potpisao; inače si pametan, ali danas te je pamet iznevjerila.

I ja se bojim, promrmlja Gašo; ali ne pomaže više. A napokon možda ne će biti odatle zla. Nu sad uredi sve; dječaci neka zatvore mlin; idemo na počinak.

Dà, legli na počinak, ali Gaši ne ide san na oči potpis, te potpis lebdio mu pred očima. U neke nekavice nešto pred zoru poklopio ga san, ali Bože moj, kakovih li ga muka namučio. On u snu vidi i gleda cijelu Jurjevicu opkoljenu oružnici i vojskom, a megju njimi gleda povjerenstvo, prispjelo iz Zagreba; jedan drži

otvoreni arak, a to je uprav onaj, na kojem je on svoje ime potpisao. Čita imena jedno za drugim. Sve ove treba svezati i odvesti u grad, al se ljudi opiru. Na to planu puške i nekoliko se ljudi mrtvih sruši na zemlju. Nasta strava, vika i krika, koja se umnožala, kad se u sred sela čuo očajan povik: vatra! I vatra planula. Ninkovićeva kuća plivala u plamenu, žarke varnice letjele u vis, a jednu vjetar odnio ćak na krov mlina — Bože i on je u vatri...

Upravo se potresla cijela kuća, a stakla na prozorih zazvečila. Gašo se prenuo i uzdigao na postelji. Otvoriv oči, pogleda oko sebe. U kutiću pred slikom majke Božje gori malena uljenica, kraj koje su klečale mati i kći, te se tihano Bogu molile.

Za ime Božje, pridušenim će glasom Gašo, što se dogodilo?

Kata ustala i pristupila k mužu: Oj kako tvrdo spavaš, zar nisi ništa čuo?

Upravo ništa, odvrati mlinar, al sam sanjao grozan san, kao da je bilo na javi. Pred očima vrzli mi se vojnici i oružnici, čuo sam prasak pušaka, vapaj ranjenika, vidio sam krv, gledao plamen, o, o, strašan li to bijaše san! No kaži, što se dogodilo, ti valjda nisi mirno spavala?

A kako bih, odvrati Kata, kraj takova nevremena. Oko ponoći zamračilo kao u rogu, zvijezde potrnule, mjesec se sakrio, a cijelim obzorjem nadvili se tmasti sivkasti oblaci. Digao se vjetar, lamajući stabaljem, a i sama kolesa na mlinu stala škripati. Zatim stale križati munje i udarati gromovi, dok se nije spustila silna kiša, kao da je iz kabla lijevaš. Za časak primirilo se sve — pak udri iznovice grmjeti i udarati. Upravo pred nekoliko časaka udario grom u jablan kraj mlina, što te je valjda i probudilo. — Ustani i pogledaj oko mlina,

čini mi se, biti će štete, jer daske od krova leže po dvorištu, a mlin će valjda biti oštećen.

Gašo skočio iz postelje, za nekoliko časaka bio obučen, te izašao na dvor. Prigledao mlin, obašao stanja i uvjerio se, da ga je žena dobro izvijestila. Zupci na mlinskom kolu bili polomljeni, ugao od krova vjetar potrgao i razbacao, a kako je Črnica nabujala i voda svom silom strujala prama mlinu, bilo se bojati i veće nesreće. Gašo prizvao dječake, te se prihvatio posla, da očisti žlijebove, u koje je vjetar i bujica nanosila svakojakog granja i suvaraka. Za dva sata naporna rada posao bio obavljen i daljna pogibelj otklonjena.

II.

Bilo blizu polnoći, kad se tobožnji odvjetnik Mavro Antolić našao u Zagrebu. Brzi posavski konji jurili najbržim kasom, te si ovako najmanje za jedan sat prikratili dosta daleki put. Prošav kroz mitnicu, zaustaviše se negdje usred Vlaške ulice pred malenom čednom prizemnicom. Nastala već škura noć; ali je Mavro umah prepoznao svoj stan. Skočiv iz kola i pruživ kočijašu nešto sitniša, izgubio se u kuću. Ključem, što ga je obično uza se nosio, otvorio si vrata, te se uputio prema dvorištu, gdje je uz vrt bila naslonjena malena drvenjara sa tri prozora. — Ako je i bilo blizu ponoći, ipak se kroz prozore opazilo slabo svjetljucanje lojenice, što je značilo, da se na gospodina odvjetnika čekalo. Na slabo kucanje vrata se otvorila i u sobu stupio Mavro. Bila to prostrana soba, al koliko se moglo razabrati, tako neuredna, da ne bi ni siromašnijemu zanatliji dolikovala, a kamo li tako uglednomu gospodinu. Stijene ne bijahu već više godina pobijeljene. Nad prozori i na uglovih zaprele se cijele mreže guste paučine; pod bio

hrapav, iskrivljen, na mjestih istrošen, da bi se na njem lahko i spotaknuo. U sobi bila dva prosta ormara od mehka drva, puna kojekakovih pisama i knjiga, iz čega bi zaključio, da bi njihov vlasnik morao spadati u vrstu naobraženih ljudi. U srijedi bio stol, a po njem neuredno porazbacana pisma i »Narodne Novine«, kraj kojih stajala je stara drvena tintarnica i cijela oka crnila, što ga je može biti vlasnik sam pravio. Tri četiri li trošna drvena stolca i izlizani divan od trstike, bijaše cijelo pokućtvo, što se u toj sobi nalazilo.

Do ove sobe bila manja spavaća soba sa dva prosta kreveta s kukavnom posteljinom, nekoliko stolaca, s malen m stolićem i ormarom za ruho i odijelo.

U sobi dočekala ga gospogja, kojoj je upravo sada, kad je unišao, ispao iz ruku posljednji broj novina, gdje je valjda dočitala svršetak pripovijesti u podlistku. — Bila to gospogja u jakoj dobi, od kakovih trideset i pet godina, ali lice i oči bijahu joj sumorne, na pola zatvorene, kan da je cijeli svijet ne zanima, ili kan da se gâ već do sita naužila.

Mavro, ti si danas kasno došao, a ipak sam te morala čekati, jer ti imam važnih stvari saopćiti.

Nu što je takova, govori, jer je vrijeme odmaklo a i ja sam umoran.

Danas bio je ovdje podvornik od suda, te ti donio pozivnicu, da se preko sutra staviš pred sud na preslušanje. Tužio te Krvarić. Bio je i sam ovdje, al ne našav te, otišao. Tuži te, da ti je dao nekoliko obveznica i novaca za trud i biljege, kako bi te obveznice u gruntovnici uknjižio; to da je već pol godine kod tebe, a ti posla nisi obavio; do toga su se drugi sa svojimi tražbinami dali uknjižiti.

Mavrovo se lice smrknulo, usne stisnule i on megju zubim nešto promrmljao, što se nije moglo razumjeti.

Što mi imaš jošte kazati?

Tražili su te i Jelkovčani, da te pitaju za savjet i naputak; jer da je već odregjena komisija, koja će do koji dan u njihovu goru. Ne našavši te, rekoše, da će ostati u Zagrebu, pa te sutra potražiti.

Baš će mi dobro doći, promrmlja za sebe. — Znaš li jošte šta?

Dobio si preporučen list iz Varaždina, eno ga na stolu. Mavro stupi k stolu, uzme list, pročita natpis, problijedi i spusti se na stolac, dočim mu list ispade iz ruke na pod. Tko bi ga takova zapazio, morao bi pomisliti, da mu je kap pala, kad mu ne bi naglo disanje kazalo, da ga životna snaga nije jošte ostavila.

Dà, dà, biti će to gorke uspomene prošlosti, biti će to grijesi mladosti, koji će mu dokrajčiti život, mišljaše gospogja, i segnu za listom. Mavro se prenu, trgnu joj list iz ruku, baci ga na stol, te joj zapovijedajućim glasom doviknu: Ajde na počinak, ja ću za tobom, a sutra ćemo nastaviti. Mina, tako mu se zvala žena, poslušala, te se uklonila u sobu. Mavro dva tri puta prošao sobom, stiščući si glavu objema rukama, ta u njoj je šumilo i bučilo, te se bojao, da mu ne pukne.

Kako će se sve to svršiti, govoraše za sebe, ako je itko promašio svrhu svoga života, to sam ju ja promašio; al natrag se ne može, pa nek ide koleso života svojim tokom, dok se samo ne slomi. Za tim se stade raspravljati na počinak. Kad je legao, stane vani bijesniti bura i oluja, stalo grmjeti i tutnjeti, kan da će se nebo srušiti. Mavro zgurnuo glavu pod pokrivalo, silio se da usne, što mu iza duljeg napora i pogje za rukom.

Kad se probudio, već se i sunce visoko uspelo. Na drveću u vrtu jošte se opažali tragovi noćne bure i mećave, al inače cijela narav kao pomlagjena odisala novim

svježim životom. Mavro ustao, navukao na sebe spavaću haljinu, a na glavu nataknuo kućnu kapicu. Mina, koja je običavala podraniti, skuhala već zajutrak, te ga donijela na stol. Kod obroka šutili oboje, dok se gospodaru razvezao jezik i on zapreo razgovor:

Jučer me zbunio list iz Varaždina. Ti znaš, da ti i ne kažem što je u njemu, jer megju nami nema tajne. Traže me, da platim 300 for. pod prijetnjom, da će me predati sudu na progon. Ti znaš, kako je s novci — a platiti se mora; daj, ti imaš u pohrani 150 for.; opredijeljeni su u drugu svrhu, al ova je preča. Jučer sam dobio 250 for. opeta u drugu svrhu, al ova i opeta je preča; danas poslat ću novce poštom, jer bi inače za koji dan imao vraga na vratu. Kad smo to podmirili, moći ćemo ponešto odahnuti, akoprem imade i sto drugih sitnica, koje mi poput mravlja gramze po krvi i moždjanih.

Mavro, zar je u istinu moralo do toga doći? Ta mogao si se ogledati za kakovom službom na ladanju; n. pr. mogao si biti načelnik, bilježnik ili blagajnik u selu; puno bi imao udobniji i mirniji život, nego li ovdje u gradu, gdje te toliko zavidnih i zlobnih očiju progoni.

Ostavimo to, biti će vrijeme i na to misliti; sad donesi novce.

Mina u istinu donijela 150 for. K tomu Mavro priložio jučer u Jurjevici sakupljen novac, te se je skuckalo 300 for., a 100 for. metnuo na stranu, da nije Mina ni opazila; napisao dvije tri riječi na komadiću artije, pak sve stavio u omot, zapečatio i metnuo u džep.

Sad je na vrata netko pokucao. Na odvrat: naprijed, otvorila se vrata i u sobu stupilo nekoliko Jelkovčana.

Nu, kakova vas kob donosi k meni? nagovori ih Mavro. Vi ste valjda u poslu svoje gore došli ovamo.

Ja sam svoje namah učinio, te sam glavom molbenicu u Beč odnio. Ta Stanić i Mravić bijahu s menom; oni dobro znadu. Od ono doba proteklo je doduše više mjeseci, a ja nisam dobio odgovora ni odluke, akoprem je mogla već davno stignuti.

Dà, mogla je stignuti, ali je nema. Ako je nisu pod konac konca gospoda kod suda zatajila, možda ćak i uništila.

I to bi bilo moguće; zató ću ja iznovice s molbenicom u Beč, i ondje čekati na odgovor, dá vam ga glavom donesem.

Ne bi bilo s gorega, ali će biti prekasno. Ovih nam je dana javljeno, da će polovicom rujna povjerenstvo u goru, da provede ma i silom diobu, dapače neki nas plaše, da mi ništa u gori ne dobijemo, već da će se gora jednostavno vlastelinstvu predati u posjed.

I ne plaše vas bez razloga, jer i ja sam tako nešto dočuo. Iz početka nugjali su vam mrvice, a na koncu ne će vam ni ovih dati; za to držim, da se imademo iznovice obratiti na krunu i tražiti lijeka, dok nije prekasno.

Ali, gospodine, imade ljudi, koji šaptom pronose, da nas i vi zavagjate, obećavajući nam uspjeh, koji se ne da polučiti, a to samo za to, da dobijete novaca. Mi doduše tako ne mislimo, ali drugim ne možemo začepiti usta.

Gospodin odvjetnik bio je očevidno uvrijegjen, pa će s toga resko i ozbiljno: A jesam li vas ja tražio, ili niste li vi mene dan na dan napastovali, dok nisam uzeo vašu stvar u svoje ruke? Što sam uradio, poznato je, a kako ste me platili, sramota je spominjati; pa sad pod konac tolika nezahvalnost; no, tomu se nisam od vas nadao, toga nisam zaslužio.

Ne ljutite se, gospodine, ta mi, kojih se upravo tiče, ne mislimo tako, pače mi vas molimo, da pokušate jošte jednom, ne bi li se našoj pravednoj stvari pomoglo. Nas su poslali naši drugovi, da se s vami dogovorimo, kako nam je i što nam je raditi, a mi ćemo vaš savjet slušati i po njemu raditi. Ostane li nam gora netaknuta, budite uvjereni, ako smo i siromasi, da ćemo vas gospodski nagraditi.

Nu, to je pametna riječ, odvrati udobrovoljen Mavro. A sad slušajte: Ja ću iznovice sastaviti molbu, te ju glavom predati na svoje mjesto. Vi ćete mi platiti putne troškove, biljege i za ine nepredvidne troškove 100 for. Za buduće stoji do vaše dobre volje, hoćete li me nagraditi ili ne.

Seljaci nabrojili traženi novac, te se sa najponiznijom preporukom udaljili.

Iza Jelkovčana došao neki Šašinovčan plemić, tražeći u gospodina odvjetnika, da mu na slavni sud sastavi molbenicu radi smetanja posjeda. Susjed mu je preorao megju, kako je on tvrdio, prisvojivši si nekoliko slogova.

Da se sastavi molba i podnese tužba, treba gruntovnica i tvoja i tvoga susjednoga posjeda, treba nacrt iz mape, treba biljega, to sve stoji 25 for. Drugi ti ne bi u tom poslu ispod 50 for. ni pera zamočio. Jesi li zadovoljan?

Jesam, odvrati seljak, i ne marim jošte više potrošiti, samo da pokažem svomu objesnomu susjedu, da se ne smije u tugje dirati. Evo vam novac, a vi gledajte, da svoj posao čim prije i što bolje obavite.

To je moja briga — ja ću učiniti svoje. — Seljak se udaljio.

Sad dolazili seljaci jedan za drugim. Ovaj pitao, da li mu je gruntovnički prenos izveo, onaj tražio, da mu

načini molbenicu za zajam iz koje zemaljske blagajne. Neki ćak dolazili, da jim načini tužbu proti općinskomu poglavarstvu. — Mavro primao plaću i predujmove, a svakomu obricao, da će mu želji zadovoljiti.

Tako došlo i podne. Mavro prikupio lijepu svotu novaca, a na stolu nagomilao posla, za koji nije ni sam znao, kada i kako će ga obaviti.

Kad se sve razišlo, unišla gospogja, da prostre stol. Sa polovice stola odgrnula pisma, a na drugoj raspro- strla stolnjak. Obrok nije bio rasipan, ali je bio tečan i obilan. Mina se u to razumila, a nije bila u tom ni najmanje rastrošna.

No danas je opet unišla lijepa svotica, čim se je donekle ispunila ona praznina, što je nastala onom pošiljkom u Varaždin.

Sve je to lijepo, odvrati žena, ali ja se bojim, kad gledam tvoje gospodarenje. Ti nagomilavaš posao na posao — a kako ga obavljaš? K tomu ne paziš, što primaš, što li izdaješ, pa odatle i tužbe na tebe, koje bi te napokon mogle lišiti svake zaslužbe. Promisli samo na ročište za prekosutra; eno megju papirići prijamnice; nisi je ni potpisao.

I ne ću je potpisati.

Ali će podvornik doći po nju, pa će ju zahtijevati.

A ti reci, da me nema kod kuće, pa tako će se ročište produljiti, a do toga moći će se stvar izravnati.

Mavro, ti radiš sve po svojoj volji, kako nekoć tako i sada, a to je lahkoumno i neoprezno. Mogao bi se pokajati, a bojim se, biti će prekasno.

Ne pačaj ti u moje poslove; ti jih ne razumiješ. Ne kaže se badava: U žene su duge vlasi, a kratka pamet.

Mavro ustao, stao se presvlačiti. Obukav se i uzev šešir, turiv omot s novci u džep, ostavio kuću, ne rekav ženi ni s Bogom.

Jadne mene, uzdahnu žena, kakova me na posljedku čeka budućnost: siromaštvo, stradanje, a sama sam kriva. Bijaše mi slušati savjet mojih roditelja. On je danas ubrao nešto novaca, a kad se vrati, sva je prilika, da ne će ni krajcare sobom donijeti.

Uboga žena nije se prevarila. Muž joj pošao najprije u gostionicu, zatim potražio obično svoje društvo, te zasjeo za kartaški stol, gdje je veći dijel danas ubrana novca prorajtao, i ne misleći, odakle će biljege, za koje je primio novce, namaknuti. Kad se vratio kući, stalo već svitati. Žena se probudila, valjda nije ni usnula, a crvene krvave oči pokazivahu dosta jasno, da se uboga do sita naplakala.

Mavro Antolić izlanuo i sam, da je promašio cilj svoga života, i rekao je živu istinu. Uz svoje sposobnosti mogao je u društvenom i javnom životu doći do ugledna i unosna položaja, al može biti naravna slaboća ili nevaljana društva navrnula ga na stranputice i potegla ga na bespuće strasti, koje umjesto da su godinama popustile, one mu u srcu i duši hvatale sve dublje i jače korijenje.

Bio je sin siromašne plemićke obitelji, ali bistra uma, pronicava duha, marljiv i ustrajan. Otac ga dao u škole, gdje se marljivošću poučavajući mladež penjao iz razreda u razred, a da roditelji nisu ni osjećali; on se odijevao i hranio mal ne sam svojom zaslužbom.

Godina 1848. zatekla ga u višoj školi u osmom razredu, i sada nenadano nastao okret u njegovoj dušii, u njegovu srcu, ali žalibože na gore. Knjigu odnemario, ispite ne činio, već stupio u gjačku gardu. Bilo je to vrijeme općega zanosa za narodnu stvar, samo šteta, što je on zaboravio ono pravilo: da se k domovinskoj ljubavi hoće potpun čovjek; čovjek, koji je kadar svojom glavom misliti i svojim se radom uzdržavati. Tudijer je

došao u priliku ili bolje u nepriliku, da zalazi u društva, gdje se više bučilo i rogoborilo, nego li mislilo i radilo. Škola se zatvorila, a da Mavro nije ni ispita učinio, akoprem je to u ono vrijeme bio posve lahak posao. Nemajući zanimanja, stupio je kao dobrovoljac u seljačku gardu; ali ovdje nastavio život, komu je već dobrano u Zagrebu priviknuo. Bio je poručnik. Vojničko mu se odijelo mililo, zveket ga sablje zanosio, pa kako je bio zoran i stasit momak, rado su ga gledale žene i djevojke, a to mu je godilo. — Tudijer na Dravi, gdje je bio na stanu u nekoga trgovca, zagledao se u njegovu kćer, a ona u njega; zavoljeli se i odlučili, da će biti svoji. Nu roditelji njezini ne htjedoše ni čuti o njemu, a to je njihovu ljubav jošte jače podnjećivalo. Napokon uvidješe i roditelji, da tu ne koristi priječiti, pa privoliše ma i nerado na ženidbu.

Mlada Mina Krašićeva postade Mavrova zaručnica Na dan vjenčanja dadoše joj roditelji u gotovu tri hiljade forinti.

Buna se slegla, garda razišla i mir zavladao. Mavri se nasmijala sreća, i on dobio unosno mjesto obćinskog bilježnika u Medjumurju. Čim se namjestio, poveo mladu k žrtveniku. Da je u Mavre bilo razbora, štedljivosti i smisla za mirni kućevni život, mogao bi i te kako ugodno i lijepo živjeti; jer Medjumurci bijahu radin, štedljiv i pošten narod. Al nesretna njegova navada na pustolovan i rastrošan život nije ga ni tudijer ostavila. On doduše nije dirao u ženin miraz; jer ga je ona namah koristonosno uložila; ali on je počeo lahkoumno posezati za tudjim novcem, ne misleći na kobne posljedice, koje nisu mogle izostati. Gdjekoji imućniji Medjumurci stali su svoju djecu otkupljivati novcem od vojničke dužnosti, što se u ono vrijeme dozvoljavalo. Mavro primao u tu svrhu novac od pojedinih stranaka, ali jih nije ulagao, kamo su spadali, te s toga, kad je došlo nova-

čenje, uzeti su pod pušku i oni mladići, koji su se velikimi svotami iskupili. Mavro se nije znao opravdati, s toga potegnuli su ga na sud. Sud ga osudio na zatvor i na povratak ubrane svote, koja je iznosila preko 2000 for. Uboga žena dignula svoj miraz, da podmiri muževe pustolovine, a on morao u zatvor, gdje je godinu i pol u hladu odsjedio, pa i službu izgubio.

Kad se vratio iz zatvora, ne bijaše ni novca ni zaslužbe. Tast i sam osiromašio, te ga nije mogao potpomagati: s toga se prosjačeći probijao svijetom, tražeći ma kakovu zaslužbu kao dnevničar bud u kojem uredu, bud u kojega odvjetnika. Išlo mu je tijesno i hrdjavo, ali je ipak nekako prolazio. Napokon u Zagrebu nagje mjesto u jednog odvjetnika kao dnevničar sa ciglom forintom na dan. Uz to si je nuzgredice sastavljanjem kojekakovih pisama nešto zaslužio, te se tuj ponešto uputio u pravničke poslove. Spoznavši se sa seljaci, odluči na svoju ruku onako potajice voditi posao.

U početku išlo mu je slabo i kojekako, ali s vremenom zaokupili ga seljaci, da jim jedva mogao zadovoljiti. Ušao im nekako u volju, te stekao ime seljačkog odvjetnika.

Kako je on svoj posao vodio, vidjeli smo u Jurjevici, vidjeli smo u njegovu stanu, a to je sve slutilo na žalostan svršetak. Neuk seljak lijepimi se riječmi dao zavagjati i zavesti; plaćao mu i donosio koješta, a da kašnje sve to jošte deseterostruko plati većom štetom i slobodom.

III.

Početkom rujna bio je na Vidikovcu crkveni god. Bila Angjeoska nedjelja, i slavilo se posvetilo župne crkve. Naroda se zgrnulo sa sviju strana, pa i iz susjednih župa, jer je ova nedjelja bila ujedno i zahvalna nedjelja. Poslije obavljene službe Božje i poslije večernje grnuo narod

kući, dočim se mlagji svijet, a uz njih nešto i starijih zadržalo u susjednoj krčmi, gdje se spremalo na kolo i zabavu. Gajdaši pod brijestom stali slagati glazbala, dočim su stariji posjedali za stolove; žene se pribrale u više skupina, a mladež, djevojke i mladići, a i mlagje snaše jedva čekale vrijeme, da se zanjišu i poskoknu u kolu.

Lijep ti je taj posavački svijet, lijepa uzrasta, vita struka, a rumena i obla lica, na kom se barem danas odražavalo bezbrižno veselje i zadovoljstvo. Krasno posavačko odijelo upravo ti oči privlačilo, te si nehotice sa nekim zadovoljstvom motrio ko snijeg bijele suknje i pregače mlagjih djevojaka, izvezene do iznad koljenica crvenom vunom, a gdje gdje i svilom. Punane jim se grudi nadimahu svježim životom, a oko vrata visjela dragocjena ogrlica od crvenih sitnih korala, spustiv se na prsa u dvadeset i više vrsta. Bujne kose spustile jim se niz pleća u dvije pletenice, spojene sa baršunastom ili svilenom vezankom.

Gledaj, eno s desna u hladovini krošnata brijesta prikupile se Jurjevčanke, do njih nedaleko stajali jurjevački mladići, pasući si oči na svojih susjedicah i znanicah; u drugih skupinah bilo Dugovčana, Retkovčana, Željkovčana ispremiješanih megju sobom u živu žamoru i razgovoru.

Skrenimo malo oko stolova. Tudijer za prvim stolom naći ćemo veći broj naših znanaca iz onoga glasovitoga sastanka u jurjevačkom mlinu. Megju njimi glavnu riječ vodio Grga Plavić, dočim mu sučelice sjedio susjed Kusnić, podbočiv si glavu laktovi i dimeći iz svoje malene posavačke lulice.

Hej, Grga, ozva se jedan od kraja stola, vi nam niste jošte ispripovijedali zgode svoga putovanja u Beč, i što ste ondje obavili, a ipak je tomu već dva ćedna,

što ste se odanle vratili. Dederte, pripovijedajte, da čujemo.

Dà, na suho da vam pripovijedam, jezik bi mi se za nebnicu prilijepio; dajte, da si nakvasim grlo, biti će i jezik okretniji. Prijatelji natočili čaše, kucnuli i istrusili. Grga skinuo šešir, prošao rukom preko čela, dva tri put se nakašljao, te zatim ispravio i počeo:

Bilo to u nedjelju na samo Preobraženje, kada se ja i kum Blaž na urečeno vrijeme nagjosmo u Zagrebu. Gospodin nas odvjetnik prijazno primio, ali nas ujedno upitao, jesmo li novaca za put sobom ponijeli, jer da će on platiti željeznicu, a što će se putem i u Beču trošiti, trošiti će svatko iz svoga džepa. Sreća, da nas je svaki ponesao sa sobom novaca. Vi znate, da je bio obrekao, da će on sve platiti i za nas onimi novci, što smo mu ih u mlinu dali. Onaj se cijeli dan zabavismo u Zagrebu, jer je g. odvjetnik neke poslove imao jošte obaviti. Istom drugoga dana u dva sata po podne sjedosmo u željeznicu, a para nas strjelomičnom brzinom prenosila od mjesta do mjesta, stojeći na gdjekojih štacijah po cijeli sat. Kad stigosmo u neki štajerski grad, kako se već zove, ne znam, zaboravio sam (valjda Maribor, ozva se neki dugovački djetić); dà, dà, ovako se zove, nastavi Grga, i tudijer smo imali stajati puna tri četvrta sata, jer se ondje običavalo večerati. Gospodin nam reče, da izagjemo iz kola, te ako smo gladni, da večeramo. Glada doduše ne bijaše, ali nas žegja morila, pak unidjosmo u blagovalište, gdje nas krčmar po kranjski zapitao, što želimo, i mi smo ga razumili. Zatražismo holbu vina i porciju gulaša. Al, Bog ga vidio, umjesto holbe, donio nam polić, i svakomu tanjur gulaša; kruh je već prije stajao na stolu. Puna soba bila gostiju i sve u nas blejalo, ko da smo bijele vrane. Po svoj prilici naše jim se odijelo činilo neobično. Oni oko nas ža-

morili, ali mi jih nismo razumjeli, kao što po svoj prilici ni oni nas.

Okrijepivši se, izagjosmo van, da se progjemo. Sve je bilo rasvijetljeno ko dan, a željezna su kola prolazila kao u šetnji gore dolje. Najedanput se umire i zaustave, a zvonce zazvoni. Mi još uvijek hodamo gore dolje, dok nas neki gospodin, valjda od željeznice ne primi za legja, te ne zavika, kako već i sam ne znam.

Ti sve zaboravljaš, uštipnu ga Blaž, rekao je: wohin reisen?

Dà, tako je rekao, al mi ga nismo razumjeli. Zazvoni drugi put, a mi sve ne znamo, što to znači — i baš smo se htjeli povratiti u blagovalište, da potražimo svoga odvjetnika, kad nas na jednom, otvoriv vrata, turi u željeznicu neki Kranjac i zatvori vrata za nama. Sjedjeli smo neki čas mirno. Vlak se nije micao, u to se srećom otvorila vrata i unutra stupio isti čovjek, koji nas malo prije porinuo. Karte, povika; znali smo, što to znači, te mu pokazali karte. Svoj se čovjek nasmijao, pak nas izvukao na polje, rekav po kranjski, da smo ga zlo razumjeli. Sreća, kaže on, što sam upravo nadošao, jer vi biste inače u mjesto da dodjete u Beč, došli u Trst.

Kad smo izašli, nagjosmo već na hodniku našega gospodina, koji nas je ukorio, što se od njega udaljujemo, jer bismo se mogli izgubiti, te proći, odkuda se ne bi ni vratiti znali. Odlučismo dakle ne izlaziti više iz željeznice, već se ko pijan plota držati našeg vogje. — Putovali smo cijelu noć, pred očima stvarali nam se i odmah izčezavali gradovi i sela, gore i potoci, dok se u jutro po bijelom danu ne nagjosmo u Beču.

Evo, ovo je Beč, al pazite, da se ne izgubijete, jer vas inače ne bi nikada Jurjevica vidila, rekne nam odvjetnik. Ja ću vas odvesti u gostionicu, i tu ćete me čekati, dok opet po vas ne dogjem — razilaziti se nemojte nikuda, jer bi u

tolikih ulicah mogli zabluditi. — Odveo nas u neku krčmu u početku grada. Ta vam je krčma ili gostionica onakova po prilici, kakova je u Zagrebu k Janjetu. Tuj nam dao otvoriti sobu, te nam rekne, ako nam bude volja, da možemo i blagovati dolje u blagovalištu. Dapače on nas je i sam i dolje odveo, te nam naručio zajutrak. Bijaše nekakova kuhana teletina; ispismo svaki čašu piva, a platili smo svaki 50 novčića.

Gospodin nas odvjetnik sada ostavio, rekav, da imade posla u gradu i da se upita, bi li mogli u carski dvor. Vratio se oko podneva.

Dobro nam sreća služi, za pol sata poći ćemo i predati svoju molbu. Ja se nadam najboljemu uspjehu. Prodjosmo jednom, drugom i trećom ulicom Alaj krasne li su to kuće, jedna ljepša od druge. Ja sam stao na njih brojiti prozore, ali jih nisam mogao prebrojiti. — Prošli smo kraj stolne crkve, divotna je iz vana, ali iz nutra naš sveti kralj puno je ljepši i vidniji. Ajdemo, ajdemo, nutkao nas gospodin, da prije obavimo; a poslije podne do večera biti će prilike, da si razgledate grad.

Podjosmo i zaustavismo se pred nekom palačom, koja je iz vana ljepša nego li crkva iz nutra. Izmaljana od zemlje do krova, a svagdje medju prozori bili namješteni od zlata angjeli sa zlatnimi krili. Bože dragi, velike li ljepote! Mi se zapanjeni okamenismo, blejući u krasnu ovu palaču.

Dok mi gledasmo i motrismo, g. odvjetnika je nestalo u veži palače, al se za kratko vratio s nekim gospodinom, komu je odjeća bila od svile, potkana zlatnimi nitima, i puceta od zlata sjala mu se na odjeći, da nisi u njih ni pogledati mogao.

Eto, to vam je carski dvor, a ovo je carski ministar, koji će me odvesti kralju, da mu predam molbu. A vi si do toga razgledajte izvana palaču; možete u

dvorište, da vidite divota, kojih u Zagrebu ne bi vidjeli. I opet se vratio za četvrt sata, našavši svoje drugove kraj vodoskoka u malenu vrtiću, gdje motre zlatne ribice, kako se igraju i prebacuju u mramornoj kamenici.

Svršeno je, mi smo gotovi, rekne nam odvjetnik; sada možemo poći. Dvije tri riječi izmijenio sa tobožnjim ministrom, te se zatim s nami vratio u gostionicu, gdje smo odsjeli.

A šta vam je ono na rastanku kazao ministar tako blago i ljubežljivo?

Rekao je, odvrati odvjetnik, da je naša stvar pravedna, te da ćemo najkašnje za dva tjedna dobiti pisma, gdje vam se potvrdjuju vaša prava na šume i pašnjake.

Mi se nismo dulje zadržavali u Beču, već istog dana večernjim vlakom krenuli kući istim putem, kojim smo i došli.

I vi ste dakle bili u Beču, a kralja niste vidjeli, uplete se u riječ neki kovački djetić, koji je pred kakovih osam dana iz Beča došao.

Ne, mi ga nismo vidjeli, odvrati Grga, ali se je naš odvjetnik s njim u glavu razgovarao.

Budale jedne, što se dadete za nos voditi? Vaš taj odvjetnik mora biti lijepa varalica. Ta upravo u ono vrijeme, kad ste vi bili ondje, nije kralja bilo u Beču; on je baš onda bio u Pragu. Vaš vam je odvjetnik možda Drašejevu palaču pokazao za carski dvor, a Drašejeva vratara za carskoga ministra. — Ha — ha — ha — lijepo li ste se nasukali i Hrvatom učinili rodu glas.

Grga zanijemio, razkolačio oči i buljio za nepoznatim djetićem, koji se je megju tim smijući pridružio veseloj mladeži, što se upravo zavrtila u kolo.

Megju svimi u kolu najviše u oči udarala Dora Plavićeva. Bila je to zorna, krasna djevojka u šestnaestoj

tek godini, povisoka, vitka ko jela, punanih grudiju, zorolika lica, na kom bi pomislio da se prelijeva krv i mlijeko. Nad očima zaokružiše joj se guste crne obrvice ko svilen baršun, a bujne vrane kose spustiše joj se niz pleća u dvije pletenice, što joj do polovine vilinskog stasa dopirale. Crne oči svjetljucahu joj ko dvije krijesnice u očnicah, kojima je onako vragoljasto pogledavala sad ovoga, sad onoga, da mu zavrti srcem i mozgom. Mladići se oko nje vrtili i zujili ko pčele oko meda, i svaki se scijenio sretnim, koga bi onako milo ma i postrance pogledala. Nu danas zaokupio ju Naco Kusnić, kao da ni nema drugoga do njega. Rijetko bi segnuo za drugom, već je cijelo vrijeme s njom plesao.

Bio je ovdje i Ivo Ninković, ali on se nehajno naslonio na brijest te zurio u plesače kola. Čas je blijedio, čas rumenio, stiščuć i grizuć si usnice. Naco to opazio i godilo mu, te kad bi ga takova vidio, porugjlivo mu se nasmijao, pa ju jošte jače rukom privinuo k sebi.

Dora kan da ga nije ni 'pogledala, bilo to hotice ili nehotice, ne znam. Nu kad ga ipak onako blijeda opazila, izvinula se iz Nacinih ruku, te se okrenula prema Ivi. Ali Ivo zatisnu oko i za nekoliko koračaja se udaljio k drugoj skupini.

Dora pošla za njim, te ga zovnula: Ivo!

Ivo se nehajno okrenuo i upitao posve hladno i ukočeno: Što bi rada?

Ti mi se danas uklanjaš, kan da smo si tugji; što to znači?

Pitaj Nacu, on će ti odgovoriti, dà, njegovo držanje, njegov porugljivi smijeh i odviše je jasno govorio.

Ivo, ti me ne poznaš, toplo će Dora.

Žalibože, nisam te poznavao, ali sada te poznam. Megju tim, što to na mene spada; ti si svoja i slobodna,

pa ti je slobodno po volji raditi. Ja nemam pravo, da te u čem priječim ili da ti što zabranjujem. — Na Ivinu oku zacaklila suza. Dora ju opazila, ali joj Ivo umaknuo, potraživ strica Andriju i strinu, te ih zamolio, da se vrate kući.

Žene imadu bistre oči, te je Jalža opazila, što se zbiva, i kako se teška borba u Ivinu srcu zametnula, pa s toga rekla: Ajde, idemo; pet sati je minulo, a i sunce će zapasti prije nego se vratimo kući. K njim se pridružilo jošte nekoliko Jurjevčana, te u šali i razgovoru kroz vidikovske vinograde priječkim putem krenuli kući. Mladi Kusnić zlobno im se smijao, jer je dobro znao zašto se je Ivo udaljio.

Nu i Dori presjelo je veselje; neka sjeta i kajanje probudilo joj se u srcu, pa je ostavila kolo, premda ju je Naco i brat joj zaustavljao, da ostane. Nekoliko se časova zadržala medju ženami, a tada potražila oca, moleći ga, da podje kući.

Nije kasno, odvrati otac, a k tomu je blagdan, ostani još koje vrijeme.

Oče, ne mogu, boli me glava, rado bih kući.

Grgi se doduše nije htjelo ostaviti društva, ali kćeri za volju ipak je pošao. Dora bila cijelim putem zamišljena, te bi jedva na očeva pitanja odgovarala.

Kad se Ivo sa svojimi vratio kući, bijaše već sunce zapalo, a večernji se suton uhvatio. Ninkovićeva družina obavila posao u kući i oko blaga, te se prikupljala u zajedničku sobu. Gdje koji uzeo kakovu knjižicu, te čitao, gdje koji pripovijedao šale i dosjetke, te si tako drugove zabavljao. Žene posjedale pred kućom na klupu, te zanovetale i pričale o koječem, ali ni u čije poštenje nisu dirale, jer je to u kući bilo zabranjeno, a gospodar je na to strogo pazio.

Pavao sjedio za stolom, oko njega njegovi prijatelji mlinar Gašo, Jerković i Matanić i jošte dvojica trojica domaćih zadrugara. Pred sobom imali su vrč s vinom, te si onako u razgovoru uz čašicu vidikovca kratili vrijeme. — Al danas kan da se zapreo razgovor o ozbiljnih stvarih, što se je svakomu na licu i očijuh opazilo. Govorilo se i opeta o razdiobi — segregaciji. Od posljednjeg sastanka u mlinu nije se zbilo u tom pogledu znamenitijih promjena, izim što su Jurjevčani postajali sve drzovitiji, te nemilice stali sjeći i harati šumu. Kotarski im sud to doduše zabranjivao i pojedine kaznio, ali nije koristilo. Pavao jih odvraćao od toga, veleći, da bi oni to mogli skupo i preskupo platiti, ali ga izim dvojice trojice nije nitko slušao. I samo vlastelinstvo, reći bi, skrštenih je ruku gledalo nedjelo zavedenih seljaka, te im onako samo prigodice pripomenulo, da će se šteta u Gaju procijeniti, a procjenbena svota ma i silom utjerati.

Prijatelju, ti ipak nisi dobro uradio, reći će Pavao, mlinaru, što si onomu varoškomu pustolovu nasjeo, te potpisao tužbu proti razdiobi.

Mislim i sam, odvrati ovaj, te sam se već pokajao, ali što ću? Kamen iz ruku, a riječ iz usta — ne vraća se više; tako je i sa mojim potpisom. Ja sam o tom mislio i mislio, pa sam si stvorio zaključak, da to ne može biti tako pogibeljno. Najviše morao bi im pomoći troškove podmiriti, a ti valjda ne će biti tako veliki.

Da, troškove podmiriti i procjenbenu štetu platiti, a to bi sve moglo doseći svotu možda od tisuće i više forinti.

Mlinar se na to počesao za uhom, te uzdahnuo Lude li pameti, zašto si me onaj čas ostavila? — Ali rad bih znao, što je s našom pritužbom. Grga i Blaž već su se odavna vratili, a nam ni bijele ni crne ne kazuju

Ako baš želite, kazat ću vam ja, ozva se sa strane Andrija. Danas se Grgi razvezao jezik, te u krčmi u Vidikovcu ispripovjedio, kako je svoj posao obavio. Bio je u Beču, ali niti je cara niti carskog dvora vidio, a gosp. tobožnji odvjetnik predstavio im nekog vratara za ministra, koji im je obrekao, da će njihova tužba biti povoljno riješena, te da za naš lug i pašnjake nema pogibelji. Tako im je bar on njegove riječi protumačio.

Pavao se gorko nasmjehnuo s primjedbom: O kako je jošte daleko siromaški naš seljak zaostao, da ga kojekakove protuhe mogu izrabljivati u svoju korist, za svoje sebične svrhe, a na njegovu štetu! Njemu godi, tko mu laska i obećaje, a od najboljega se prijatelja odvraća, ako mu kaže što nepoćudno, pa ma to prava pravcata istina bila. Evo, ja sam ih putio k dobru, ali mene nisu slušali. — Zavodnik im obećavao zlatne kule, akoprem u zraku, a oni su mu ko lude ptice nasijedali na lijepak.

Pavle, pametan si čovjek, puno si čuo i vidio u svijetu, promisli dobro i reci, ne bi li se kako dalo iz tog škripca izaći? umiješa se Jerković.

Ja mislim da bi, odvrati Pavao bez promišljavanja. stina, sada bismo manje dobili, nego prije, ali svakako je i to bolje, nego li tjerati mak na konac. Za tu nagodbu trebalo bi da smo razboriti. Mi treba da pristanemo na diobu i da privolimo na umjerenu otštetu za poharanu šumu.

Na to ne će Jurjevčani, kako jih poznam, nikada pristati, reče Matanić.

Tim gore, uzdahnu Pavao; jer je tada nesreća neukloniva. Slušajte me, pa ćete vidjeti, da ja ne prećerujem. Bio sam jučer u Zagrebu i razgovarao se sa glasovitim odvjetnikom M. Razloživši mu našu stvar i ponudu vlastelinsku, reče mi on: A zašto je niste pri-

hvatili? Ja sam zastupao više urbarnih općina, gdje im je vlastelinstvo nugjalo razdiobu uz povoljne uvjete. Neke su općine pristale, a neke su prizvale. Koje su pristale, dobile su po 16 jutara na selište. Koje su prizvale, morale su se napokon i sa 10 jutara zadovoljiti. Ali najgore je ondje, gdje se svakoj razdiobi silom opire. Tako se dogodilo u nekih općinah, gdje su ljudi zavedeni kojekakovimi protuhami, koje nemaju ništa izgubiti, silom poćerali komisiju. A tada je došlo vojništvo, proti komu bili su seljaci nemoćni, te su se morali na milost i nemilost predati. Gospodin M. pružio mi je jedan broj novina, u kojih se opisuju žalosni izgredi, koji su nastali u Kolašincih povodom segregacije. Evo, taj je broj u mene. Ako želite, ja ću vam ga pročitati.

Mlinar je blijedio i drhtao, te se jedva slabim glasom usudio reći: Dederte, čitajte.

Pavao izvadio novine, te stao čitati:

»Kolašinci . . kolovoza itd. — Danas se u našem selu odigrala žalosna igra, u kojoj su četiri seljaka zaglavila, a desetorica jih pala što teško, što lahko ranjena. Stvar se dogodila ovako: Izmegju vlastelinstva i seljaka nastao prijepor radi zajedničkog pašnjaka; seljaci ga svojatali za sebe, a vlastelinstvo tvrdilo, da on ne pripada samo seljakom, već i vlastelinstvu, pa jim ovo ponudilo razdiobu, na koju ne htjedoše da pristanu Kolašinci. Stvar došla pred sud, a ovaj razvidiv i uvjeriv se, da je vlastelinstvo u pravu, odredio, razdiobu. Povjerenstvo je po dva puta dolazilo na lice mjesta, ali ga seljaci svaki put raščerali. Da se stvar kraju privede, sud je ozbiljno opomenuo seljake na posljedice takove oporbe, te odlučio ma i silom provesti segregaciju. — Danas po treći put došla komisija, ali je s njom došlo i osam oružnika i satnija vojnika. — Seljaci ostali i sada tvrdoglavi, te vikali selom: Upropastit nas hoće i pro-

ćerat iz naše djedovine, ali mi ćemo ma i silom braniti svoje. U tili čas zgrnulo se na stotine seljaka, oboružanih puškami, sjekirami i kolci, hoteći komisiji i vojsci priječiti put u selo. Badava ih mirio sudbeni izaslanik, badava ih opominjao vojnički zapovjednik, da se okane sile, jer će biti zlo. Seljaci ostali nepomični. Megju njimi čuli se pojedini povici: Ne bojte se, vojnici ne će pucati, oni toga ne smiju, oni su došli ovamo, da nas preplaše; ali mi nismo djeca, da uzmičemo ondje, gdje imademo pravo.

Zapovjednik vojske zapovjedi naprijed, al sad stali seljaci bacati kamenje, mahati kolcevi i sjekirami, a jedan ćak ispalio pušku, te ranio vodnika, koji je stajao do zapovjednika. Na to dade zapovjednik zapovijed: »vatra«, i stotina pušaka planu, ali ubojita taneta prošla iznad seljačkih glava, jer se pucalo u zrak, misleći time narod zastrašiti. Kad je prasak pušaka umuknuo i nastala časovita tišina, opet se megju seljaci čuo glas: Ne rekoh li vam pravo, da vojnici ne smiju na narod pucati? Naprijed samo i pobjeda je naša! Seljaci ko bijesni stali napadati vojnike, dok se nije zapovjednik uvjerio, da ne će iz dobra uspjeti, te zapovjedi po drugi put »vatra«. Vatra planu, a iza nje ču se vapaj i lelek megju narodom. Četvorica pala mrtva, a desetorica ostala ranjena, valjajući se u svojoj krvi. Medju seljaci nastala strava, te stali bježati na sve strane. Komisija otputila se sada bez ikakove zapreke na pašnjak, te provela segregaciju, označiv točno, što pripada narodu, a što vlastelinstvu. Pod konac držala se potraga u svih kućah u selu, te bijaše do trideset seljaka pohvatano, svezano i pod pratnjom oružnika u Zagreb odvedeno, gdje će opeta imati sud svoju izreći. Procjena učinjene štete ustanoviti će se naknadno, a ova će zajedno sa parbenim troškom i troškom za vojništvo iznositi najmanje

do 2000 forinti, što će ju imati siromašni Kolašinci podmiriti. Najžalosnije je u svem to, što siromaški narod nije sam toliko kriv tomu žalosnomu sukobu, koliko bezdušni rovari, koji su ga na taj korak zaveli. Koji su to, ne zna se jošte, jer ih seljaci ne će odati; nu sudbenoj će iztrazi valjda poći za rukom pronaći krivce i začetnike ove doista žalosne katastrofe. Mi i ovom prilikom ne možemo dosta upozoriti narod, da se čuva ljudi, kojih ni ne pozna, a nameću mu se za prijatelje i savjetnike, a to sve na svoju korist, a na njegovu nesreću«.

Pavao je dočitao, a da nije ni okom pogledao svoje prijatelje; al kad je prestao, opazio je svakomu na licu i očiju stravu i užas, kan da se ta nesreća megju njima dogodila.

Dvije hiljade forinti, a odkuda ćemo to podmiriti, zalama rukama Gašo? Ta prodat će nam sve i bacit nas na prosjački štap.

No, umirite se, ta nije se to u nas dogodilo, već u Kolašincih; al ne bude li megju narodom razbora, mogla bi se slična igra i kod nas odigrati.

Pavle, vi ste pametan i prijatelj ste cijelomu selu. Učinite, što se učiniti može, da zapriječimo u nas sličnu nesreću, u jedan su glas zavapili Gašo, Jerković i Matanić.

Pokušao sam dosele, pa nisam uspio. Pokušat ću dalje, al se ne nadam uspjehu, dok u selu megju narodom glavnu riječ vodi Grga Plavić. Za Kusnića je lako; on ne vrijedi mnogo. Ali, ne predobijemo li Grgu, ja se bojim, nastradat ćemo. Ja ću učiniti svoje, ali i do vas je, da me podupirete. U gornjem selu imat će upliv Jerković, a ti bi Gašo mogao na Grgu djelovati.

Tako u razgovoru proteklo vrijeme i na uri odbilo jedanaest sati. Prijatelji se čašom vina rastadoše, zaželivši jedan drugomu laku noć.

Noć bijaše čista i vedra. Blijedi mjesec u prepunom svjetlu i sjaju zaplovio nebeskom modrinom, a oko njega kao u kolu krijeseći se poigravale mnogobrojne zvjezdice. Duljinom plavetnog neba protegnula se pruga ukrašena tisućami sitnih krijesnica, što ju narod zove mliječnim ili Marijinim putem. Bijaše u istinu bajna noć. Svuda na okolo mir i tišina. Naša tri prijatelja zagledala se u to čudovište Božje naravi, te na vratima malko popostali. Upravo si stisnuli ruke na rastanak, kad im kroz noćnu tišinu do ušiju dopirao žamor, vika, psovka, kletva, što im se sve razgovjetnije primicalo.

Bit će valjda Jurjevčani ili Ratkovčani, vraćajući se iz Vidikovca, mišljaše Jerković.

Meni se ovi glasovi čine poznati, primjetne Matanić.

Tudijer će u društvu biti po svoj prilici Kusnićev Naco i Plavićev Franjo. Razabirem ih po pjesmi. I zbilja iz daljine čuli se isprekidani zvuci stare posavačke pjesme: »Došla doba, moj Ivo, da idemo doma«.

Ajde, da se zaklonimo za drvo, pa da vidimo, koji su to noćni junaci.

I prijatelji potegnuše se za drveće, odakle su mogli svakoga lahko prepoznati, jer se vidjelo, ko da je dan.

Za čas evo jih. Bila su trojica muškaraca i dvije žene.

To su Plavićevi ljudi, poznam ih, reče Matanić.

Za kakovih dvadeset koračaja za njimi vucarila se ispod ruke dva mladića naherivši šešire na glavi. Ne mogavši ravno stupati, mjerili su cestu od grabe do grabe, od jednog kraja do drugog; jednomu je glava zavezana, a drugi nekako hramlje. Oba su bila pijana, da su se jedva držali na nogama. Došavši do Ninkovićeve kuće, spotaknula su se obojica, te pala u grabu, u kojoj je na svu sreću bilo tek malo vode.

Prokleti put, ali je dugačak, ta već bih u Zagreb mogao doći, kako dugo mjerimo, a gdje smo?

Gdje smo, odvrati drugi, u Jurjevici, kod kuće, ta evo, ovo je Ninkovićeva kuća.

Ninkovićeva kuća, zategnu prvi, tuj je dakle Ivo — ha! ha! ha! ali sam mu danas zasolio; kako se samo jedio, što sam plesao s tvojom sestrom. Al briga mene; Dora će biti moja, ma ju na nože morao osvojiti.

Ne boj se, Dora će biti tvoja — ja sam joj brat, pa ću ti znati poravnati put: zaprosiš li je, ne će te odbiti. Istina, ona očijuka i s Ivanom; ali od toga brašna nikada hljeba. Pod jesen ili u zimi biti će dvostruki pir jer — jer i ja ću se ženiti.

A kojom?, koja je ta sretna odabrana?

Mlinarova Ruža. Lijepa djevojka, a bit će i novaca; a toga meni i treba.

Ruža će dakle biti tvoja žena?

Boga mi ona ili nikoja; a strina mi je natuknula, da se njezini roditelji ne će tomu protiviti.

Želim ti sreću, ko što i sebi. Živila Ruža — živila Dora! Alaj da mi je vina; za njihovo zdravlje i polić bih ispio!

Aj, aj, što je to? meni je vlažno u nogama?

Nije ništa, odvrati mu drug, u grabi smo; a u grabi je vode, rashladit ćemo se malo, i onako nam gori u glavi, barem meni. Avaj, nesretna glava — kako me boli. On se prihvatio za glavu, ali osjetio, da mu je vlažna ruka. Pogleda na mjesečini i opazi da je krv.

Bože, to je krv, u strahu će prvi, odkale je?

Ha, ha, ha, ti si se čestito nakrijesio, kad i ne znaš, kako te je onaj Lupoglavac u Dugovcu toljagom ošinuo; znaš, kad si mu se ono narugao; ali i ja sam dobio svoj dijel, jer me križa i pleća bole, kan da su žeravicom posipana. Biti će uspomena na današnju svetkovinu.

Nu mi valjda ne ćemo ovdje u grabi prospavati; diži se, valjda ti se nisu noge odrvenile.

Obojica se teškom mukom izvukoše iz grabe i pogjoše dalje. Prvomu bilo tek kakovih 50 koračaja do stana, a i Kusniću ne bijaše daleko.

Pak taj da bude moj zet, tomu da povjerim svoju Ružu, svoje dijete — nikada. Volio bih ju mrtvu na odru vidjeti, nego li svezanu s takovim čovjekom. Tako je mislio i za sebe prošaptnuo Gašo, kad se našao na cesti, te se zaputio k svojoj kući.

* * *

Ivo bio jedinac u Pavla. Roditelji pazili su ga ko oko u glavi, ali i nastojali, da ga valjano uzgoje u nabožnom kršćanskom duhu. Najbolja mu škola bila Ninkovićeva kuća, a najbolji i prvi učitelji sami roditelji. Sretna djeca, koja u kući i u roditelja ne vide i ne čuju ništa sablaznjiva, što bi ih smutiti i na stranputice zavesti moglo. Takova kuća bijaše Ninkovićeva, takovi bijahu Ivini roditelji. Kad je Ivo počeo u školu ići, znao je već na izust glavne istine svete vjere, znao točno, razgovijetno sve obične molitve do »čin vjere«; ali zato se je brinuo otac, brinula se majka, znajući da je najsvetiji zadatak bračnog života valjan uzgoj djece.

U devetoj istom godini počeo dječak u Željkovcu polaziti školu; ali je za nju bio potpuno pripravljen, te je vazda megju dobrimi najodličnije mjesto zauzimao. Bilo je u školi Ivinih vršnjaka iz Jurjevice, kao Plavićev Franjo, Kušnićev Naco, ali se je Ivo s njimi rijetko družio, pače nije htio ni s njimi da ide u školu. Volio je ići s djevojčicami, jer su bile mirnije i čednije, a osobito je volio susjedovoj Dorici. S njom bi obično u školu polazio, braneći ju često od zadirkivanja objesnih dječaka. Činilo se, da se i neopazice megju Ivom zaprelo neko

nježnije prijateljstvo, koje nije niti onda prestalo, kad su prestali u školu hoditi. Ivo u kući imao svoj posao, Dora u susjeda svoj; al kako su jim kuće bile jedna do druge, vidjevali su se i sastajali svaki dan. To je bilo tako naravno, da nije nikada nikomu u oči palo. Pa kad bi ih i same pitao, rekli bi ti bez sumnje, da tako mora biti, i da to nije ništa neobično. Ipak se opažala velika razlika u značaju i ćudi Ive i Dore.

Ivo bio miran, tih, krotak, dobroćudan, a pokazivao od mlada sklonost na ozbiljan život. Dora naproti bila živahna, vatrena, pače kadšto prpošna i jogunasta. Ona bi znala druge bockati, ali uza sve to ne bi joj mogao nitko prigovoriti njezinu životu, osim zavidnih žena, koje su običavale govoriti, da Dora nešto odviše očijuka sa mladići. Pa u istinu taj sud, ako i strog, mogao se pričiniti opravdan, jer je Dorino vatreno oko na daleko dopiralo. No tko joj je u dušu zavirio, mogao je jasno razabrati, da je to samo mladenačka bezazlena šala. Vidjelo se, da voli Ivi, al to je nije smetalo, da se i s drugimi našali, pa tako bilo onomad na Vidikovcu, gdje je cijelo popodne s drugimi plesala, akoprem je ondje i Ivo bio i akoprem je znala, da će ga se to neugodno dojmiti.

Od ono doba prošla kakova dva tjedna, a da ovo dvoje, premda se je svaki dan vidjelo i sastalo, nije megju sobom ni riječi izmijenilo.

Bilo jedne nedjelje poslije podne. U mlinu bila zabava i muzika, a Jurjevačka mladež pohitila na ples i razgovor. Namah poslije objeda došao k Plavićevim Naco, da pogju zajedno. Naci bilo je najviše stalo do Dore, da ju odvede sobom. Al Dora bila danas svoje glave, te ne htjela poći. Uzalud ju Naco i brat joj nagovarali i mamili; ona se izgovarala glavoboljom, pak da voli osta

kod kuće. I ostala je, dočim se mal ne sva ostala družina otputila na zabavu. Bivši pak sama, uze knjigu, što ju je nekoć u školi za nagradu dobila, podje u vrt i sjednuv pod granatu krušku u hladovinu, stade prebirati po listićih, a oko ju zanosilo prema Ninkovićevoj kući, očevidno za to, što je nekoga očekivala. Znala je dobro, da je Ivo kod kuće, jer njega takove zabave obično nisu zanimale.

I zbilja za neko vrijeme pokaza se Ivo na dvorištu, te se nekamo zaputi. Morade proći kraj Dorina vrta. Čim ga ona opazi, namah se sagne nad knjigu i stade tobože čitati, pretvarajući se, kan da ga ni opazila nije.

Dobar dan, Doro, ču se glas iz ograde. Djevojka prepozna glas, podrhta, uzdignu glavu i odvrati: Bog daj, Ivo. Kamo si se zaputio?

U polje, da prigledjem, nema li kvara. A kako si ti kod kuće ostala? Brat ti je s Nacom odjurio u mlin. Zar te nisu sobom poveli?

Nisam htjela poći, odvrati. Hoću da malo čitam; u tjednu i onako ne mogu doći do čitanja. Ali ako ideš ti onamo, onda idem i ja.

Ivo ju u čudu pogleda, pa će onako nepromišljeno: Dà, ti bi pošla s menom, da me ondje ostaviš na cjedilu, kad je Naco ondje.

Dora ga prijekornim okom pogleda, te nehajno odvrati: Ivo, zašto me vrijegjaš? Držiš li me za tako slabu, da bih se ja kadra bila svakomu o vrat objesiti, i istomu Naci Kusniću?

Dà, dà, a što je ono bilo na Vidikovcu?

Ne govori o tom, jer me i samu mrzi na onaj dan i pomisliti; al da ti pravo kažem, ja sam ono naumice učinila, i to s dva uzroka, a kad ti jih kažem, vidjet ćeš, da me krivo sudiš.

*

Da čujem.

Sjedi do mene, ako ti nije zazorno, pa ću ti pripovijedati. Ivo unišao u vrt i sjeo do djevojke.

Ja sam htjela da vidim, da li me voliš ili ne voliš, a drugo, ne ljuti se na to, što ćeš čuti: htjela sam ti se osvetiti. Ja sam jednu i drugu svrhu postigla, te sam s te strane zadovoljna.

Ivo ju začugjeno gledao, te dodao: Ja te u istinu ne razumijem, jer ne znam, kad bih bio ja dao povoda, da o mojoj ljubavi i naklonosti sumnjaš.

U istinu, Ivo, ti se držiš tako nedužno i bezazleno, a ipak izmegju deset djevojaka devet bi jih za cijelo sudilo o tebi onako, kako sam sudila ja.

Prošle zime o mladoj godini, kad je bila svečanost u Željkovcu, bijasmo ondje zajedno, a kako si se ponio? Ostavio si me na cjedilu, šaljikao se s drugimi, a kad sam te molila za božićnicu, ti si mi se nasmijao i dao ju mlinarevoj Ruži. Ti si ne možeš misliti, što sam ja trpila onda. Mučila me dan i noć sumnja, da li me je Ivo ikada volio; nisam li mu upravo tako blizu srcu, kao što i svaka druga djevojka u selu. Ja sam htjela u tebe slična čuvstva — jednaku bol i nemir proizvesti. Pretvarala sam se, da tobože i ne marim za te, na silu laskala onomu, koga najmanje volim i plesala sam s njime. — Ja sam te vidjela, Ivo, naslonjena na brijestu, ja sam opazila, kako si blijedio i rumenio, ja sam ti i suzu u oku opazila, al ta mi suza više vrijedila, no biser i zlato. Vjeruj mi, ja sam na tvojoj boli uživala; ali ne s toga, što te je boljelo, već s toga, što mi je ta bol jasno govorila, da me Ivo ljubi, da mu nisam tugja. Ti si tada naglo otišao, a i ja sam kolo ostavila, i budi uvjeren, da me u njem nikada više ne bude, van uz tebe i o tvojoj ruci. A sad mi kaži, Ivo, srdiš li se jošte na mene, možeš li mi oprostiti?

Dobro! istina, boljelo me, ali sada je sve zaboravljeno, i Ivo joj stisnuo ruku, pogledao joj u oči, a na njih opazio kao nježne kapljice biser-suza djevojačkih, što su odražavala nutarnje zadovoljstvo i blaženstvo. — Kaži mi jošte, za što si mi se htjela osvetiti, ta ljubav i osveta kako da idu usporedo?

Vidiš, ne zamjeri Ivo, ti si pametan, a cijelo te selo drži za sveca; a ipak onaj tvoj čin u Željkovcu bio je čudnovat ili nepromišljen. Vidiš, mlinarova Ruža je krasna djevojka, ali je i sukromna i čedna, poštena i dobra, da joj ni s koje strane ne može biti prigovora. I ja ju štujem, i ja sam joj prijateljica; ali može li joj se zamjeriti, ako i ona ćuti kao obično djevojke, ako se i njoj onako potajice potkrade u srce onaj, koji joj se svigja, a osobito, kad je taj čestit i lijep. A takav si ti Ivo, ili barem takav si bio. Tvoje oko, ja se bojim, doprlo je do njezina srca. Ti si joj dao jabuku, a ona ju primila, zarumenivši se preko ušiju. Bog zna, kakove joj se misli s tim darom ušuljaše u nevino srce. Ti znaš, da se božićnica o mladoj godini od milosti daje, i to onoj, kojoj kanimo u snuboke. Ti toga valjda ne misliš, a ako li se ona tomu nada, tvoja je krivnja. Nju će to možda silno boliti, kad bude vidjela, da je prevarena. Reci mi, nisi li zavrijedio, da te malo kaznim?

Ivo se zamisli i Dorin ga se ukor neugodno dojmio, ali morade i sam priznati, da ga je zaslužio.

Ivo, ti moraš izliječiti djevojku, da se ne pita nadom, koja se valjda ne će nikada ispuniti. Dora je imala na umu i drugu osnovu; znala bo je, da joj brat Franjo za Ružom luduje, pa pomisli, da bi ga ona valjda jedina, bude li mu ženom, kadra bila izliječiti i navrnuti na pravi put.

Dorino se lice na jednom zamaglilo, klonula glavom i uzdahnula: Ivo, mi tu naklapamo o koječem, kao da

smo već na cilju, a zaboravila sam ti glavno spomenuti: Jesi l' čuo, da sam isprošena?

Ivo prasnu u smijeh. Kakova ti opet šala sunula u glavu, ona i pristaje našemu razgovoru kao šaka na oko; tebi se valjda opet zavrtio Naco pred glavom.

Ne, Ivo, govorim ozbiljno. Jučer bio Kušnićev rod kod nas, te me snubili za Nacu.

Ali nisam im ni išla na oči. Nu moj otac ne bi mario, da što prije pogjem za njega.

Pa što ste dokončali?

Odgodilo se do proljeća, jer da ću si ja do toga tobože promisliti, akoprem i sam otac dvoji, da bih ja u to ikad privolila. Ne, Ivo, s te strane nema nam nikakove pogibelji. Ti si u mom srcu tako dobro pohranjen, da te odanle nikoja sila ne bi bila kadra pomaknuti. Ali druga nam je zapreka, a to su naši roditelji. Nisi li ti već na to pomislio?

Ja sam doduše već na to pomislio, ali se ne bojim, da bi to bila tolika zapreka, da se ne bi dala svladati.

O Ivo, ne vara se. U selu nema dvije kuće, koje bi se jače mrzile, nego li se mrze Plavići i Ninkovići, a Bog si jih znao zašto. U našoj kući i ne spominje se vaše ime van za ruglo i sramotu, a tako će biti po svoj prilici i kod tebe. A ipak naš savez stoji do volje naših roditelja. A što će oni? Ja se bojim na to i pomisliti.

Doro! ti se možda i varaš, jer moj otac ne mrzi na nikoga, nije nikomu neprijatelj.

Ne, ne, Ivo, ti se varaš, i tvoj će otac svimi silami raditi, da ne budemo svoji. Moguće, da on nije baš toliki neprijatelj našoj kući, ali on me danas ne voli, kao što me je prije volio, dok sam bila dijete i s tobom školu polazila. Tada nije on megju nama pravio razlike, tada bi me običavao posaditi na koljeno, te mi bajati

tako lijepo i zanimljivo, kako to samo on znade; tada bi mi podavao slatkiša i voća, a danas? — proći će kraj mene, a da me ni ne pogleda; danas jedva će mi i na pozdrav hladno odzdraviti. — Oj Ivane, to me boli, akoprem i tebe moj rod jošte hladnije susreće. No može li to naša srca razdvojiti, može li to ljubav u našoj duši utrnuti?

Nikada, Doro! strastveno će Ivo, pa bilo što mu drago; mi ćemo biti svoji.

Nikada, nikada, moj jedini Ivo, vatreno će i zanosno djevojka, ustav sa zemlje, te uprv svoj žarki pogled u zjenicu oka Ivanova, koji se bijaše takogjer ustao. Ja sam doduše slaba djevojka, ali u sebi osjećam snage: tebe mi nitko oteti ne smije, pa ni moji ni tvoji roditelji. Ivane, zavjerujem ti se, da ću biti tvoja — ili ničija. I Dora savila ruke oko Ivanova vrata, te ga vatreno zagrlila. — A sad, Ivo, s Bogom; odviše smo dugo razgovarali. Da nas otac zateče, bilo bi grijeha i pokore u cijeloj kući. I Dora pošla u kuću, a Ivo pošao u polje.

Vrativši se Ivan kući, nagje oca za stolom; pred njim bijaše rasprostrt zemljišnik i nacrt Ninkovićeva posjeda. Po papiru tražio je megje i mrmljao: Bože, kolika je to pokora, imati hrgjava susjeda. Ovako zamišljen nije ni opazio, da mu je sin unišao; istom kad ga ovaj pozdravio, okrene se prama njemu i reče: Ivane, ti si kod kuće, mislio sam, da si u mlinu; i ja bih onamo, da nije ondje plesa, a ovako ću valjda sutra ili prekosutra.

Oče, ja volim biti kod kuće, nego li plesati, i sam znaš, da mi se drugovanje s našimi jurjevačkimi mladići ne mili.

Imaš krivo, Ivane, imade u nas dobrih i poštenih mladića; tima ne valja se uklanjati. Onoj dvojici trojici raskalašenih pijanica možeš se i tamo ugnuti. — A šta

si ti danas tako zamišljen, kan da snuješ kakove osnove? Jesi li možda što takova čuo ili vidio?

Ne, nisam ništa.

Moj sinko! moje je oko bistro i pronicavo, pa ja već od dulje vremena opažam, da nisi više onakav, kakav si bio. Nešto ti imaš na srcu, što meni prikrivaš. Ne činiš pravo, kad pred ocem kriješ. Ivane, sami smo, govori, što je s tobom?

Oče, govorio bih, ali se bojim pred tobom razgaliti srce svoje.

Kakove su to riječi? Ti se dakle bojiš govoriti pred ocem svojim, ukori ga Pavao. A zar ti je drugi više, nego otac, ili zar imaš u drugoga više povjerenja, nego li u oca? Samo mi kaži. Na te riječi pogleda Pavao tako ljubezno sina, da se Ivo morao odvažiti, da govori:

Oče, znaš me i uvjeren si, da u cijelom svom dojakošnjem životu nisam ništa učinio, što bi morao tajiti, ili nad čim bi morao rumeniti; ali imade često nevinih i bezazlenih stvari, koje ne idu onako rado preko jezika. A tako je i ovdje. Oče! meni će do koji dan biti dvadeset godina, pa bih se rado ženiti.

Otac kan da ne vjeruje, načulio uši, da bolje čuje, a kad je čuo, primio se za čelo, kan da ga je ta sinova izjava iznenadila. Ti bi se dakle ženio, uzvrati otac, pa ta te želja tako uznemirila? A zašto, ta razumije se sobom, da ne ćeš ovako ostati, akoprem je još prerano o tom govoriti; jer ja sam odlučio a i majka je s tim sporazumna, ne ženit te, dok nisi vojničkoj dužnosti zadovoljio. Ljetos si u prvom redu. Uzmu li te u vojnike, za tri godine svršio si vojništvo, a tada si možeš bez ikoje zapreke izabrati mladu i povest ju k žrtveniku.

Ali, oče, ja bih želio prije se oženiti, ta mlada će vam snaha naći mjesta u kući; ona je u vas bolje pohranjena, nego li u svojoj kući.

Sinko, ti si se valjda zagledao; nešto je prerano, no kaži mi, na kojoj ti se mlado, neiskusno srce ulovilo?

Oče, bojim se kazati, ali ja sam odabrao — susjedovu Doru, kćer Grge Plavića.

Pavao bio čovjek ozbiljan, koji se nije dao tako lahko iznenaditi, koji je i najneobičnijoj stvari mirno u oči gledao; ali u ovaj par, rekao bi, da se kamenom pretvorio, ili da mu je kap pala. Istom za nekoliko časova došao je k sebi, ustao, te se nemirno stao šetati po sobi. Najednom se zaustavi pred sinom, oštro ga promjeri okom, te zapita ozbiljno: Ivo, šališ li se, ili si pameću šenuo?

Dragi oče! tronuto će i drhtavim glasom Ivo, ni jedno, ni drugo; ja govorim posve ozbiljno. Dora će biti moja žena ili nikoja druga. Pa, oče, zašto te to toliko uzbunilo. Ta i ti si Doru, dok je još tedjetetom bila, milovao; ona je sa mnom odrasla, sa mnom polazila školu, a i ti si sam često onako od šale rekao, da će ti biti snaha. Dora je marljiva i poštena, a zar je ona kriva, što joj je otac svadljivica, a brat pijanica?!

Ubogo dijete! ti ne znaš, što govoriš. Kad bih ja na tu ženidbu i pristao, Dora ipak ne bi bila tvoja žena; jer sva je prilika, da bi ju otac volio mrtvu vidjeti, nego li u Ninkovićevoj kući. Ja ne znam, odkale tolika mržnja u Grge; ali živa je istina, da on ne bi mario žrtvovati i svoj imetak, kad bi nam samo naškoditi mogao. Pred koji tjedan, kad je kosio otavu, za dva hvata i više segnuo je u našu sjenokošu. Jučer orao je na Čemernici, pa preorao megju i dvije tri brazde od naše oranice priorao, a to biva sve od zlobe, jer on imade kao i mi dovoljno zemljišta. — Prijatelju i susjede, rekoh, za što tražite svagje i zadjevice, gdje je ne treba, gdje su megje i u zemljišniku i u nacrtu točno označene; al on si je utuvio u glavu, da mu je jošte tvoj djed komad

oranice odsvojio, a taj da on mora dobiti natrag. Ja bih mu ga drage volje ustupio, kad bi to istina bila, ali svi zemljišnici i nacrti jasno govore, da je to naše. Ja ću dati po mjerniku odsjeći megjaše, ja ću sav naš posjed s Plavićeve strane dati grabami ispresijecati, preko kojih ne će tako lahko u naše zadirati.

Ivo, naša je zadruga uvijek u slozi živjela. U njoj megju članovi niti bijaše svagje, niti zadjevice, jer je nije imao tko zapodjevati, a zadjevice po ženah dolaze. Ninkovići su uvijek pazili, koga da uzmu u kuću. Nismo gledali, da li je bogata, da li će što donijeti u kuću, nismo pazili na rod i pleme, ali smo pazili, da nam svadljivo zlobno čeljade ne dolazi pod krov.

Gledaj, Plavićevih žena boji se cijelo selo; one dvije tri, što su u selu poudate, raznijele su kuću na jezicih, zavadile rod i prijatelje. Ne bih želio, da nam takova u kuću dogje. Moguće, da Dora ne bi takova bila . . .

Ne bi, ne bi, jamčim ti svojim poštenjem, a budi uvjeren, da ti ona ne će poremetiti reda ni sloge u kući.

Možeš imati pravo; al već sam ti rekao, da na to ne možeš ni misliti, jer ti valjda ne misliš silom oteti djevojke iz roditeljske kuće. A otac bi ju prije dao i ciganinu, nego li kojemu Ninkoviću.

Sinko, budi ozbiljan i razborit muž, uči se trpjeti i pregarati. A napokon, tko zna, kakovu li je budućnost vam dragi Bog namijenio. Budi strpljiv, te ne kloni duhom. Za sada slušaj moj savjet Za tri godine, što ćeš u vojništvu proživjeti, što se sve ne može u Jurjevici dogoditi. Ljubi li te Dora, ona će te čekati; ne ljubi li te, ona će uhvatiti prvu zgodu, da se uda, a tada nije vrijedno, da za njom žališ. — Ivo, Ivo, budi na oprezu! Ja bih volio, da se Plavićeve kuće posvema okaniš, jer ja se bojim, da odanle prijeti pogibelj cijelomu selu.

Smiri se, jer nad tvojom sudbinom bdiju budne oči onih, koji su ti život dali.

Oče! hvala ti na ljubavi; budi uvjeren, da je ne ću nikada zaboraviti. Mudra me je tvoja riječ ohrabrila, ona će mi dati jakosti i snage, da strpljivo čekam čas, kad će se i moja želja ispuniti Jedno bih te jošte zamolio, a znam, da mi ne ćeš molbe odbiti.

Što je to, da znadem? upita otac.

Ovih dana potužila mi se Dora, a suze su joj kraj toga navrele na oči, da ju od nekog vremena ni ne gledaš, da joj na pozdrav skoro ni ne odvraćaš. Oče! budi s njom prijazan, ne uskrati joj one pažnje i ljubavi, koju si joj nekoć poklanjao, ta i ona uboga trpi, a nije ničemu kriva.

Dobro, dobro, odvrati otac, ja ću postupati onako, kako znam da je pravo i uputno.

IV.

Zima bila je već na izmaku, a u Jurjevici nije se ništa neobična dogodilo. Ženio se nije nitko. Naco je do duše snubio u Plavićevih, ali Dora ga je odbila, a otac je ipak u toliko volio kćer, da je nije htio siliti za onu pijanicu i lijenčinu. Bolje sreće nije bio ni Franjo u mlinu, jer Ruža nije htjela o njemu ni da čuje, a roditelji su joj se izgovarali, da nije jošte dorasla za udaju.

S proljeća bilo novačenje. Kocka pala na Ivu, i on je morao pod pušku. Otac bi dakako volio bio, da ostane kod kuće, al zakon je zakon, jednak za sve, pa mu se moralo pokoriti.

Mater Maru bilo je teško umiriti. Ona si je već utvarala, da ga vidi u ratu ranjena ili čak mrtva, pa s toga stala plakati i naricati. Napokon ga zavjetovala majci Božjoj Bistričkoj, te obrekla, da će svake godine

onamo poći na Veliku Gospu, ondje pokloniti voštenica od funte i dati odslužiti tri svete mise za njegov sretan povratak.

Ali jošte bijaše netko, tko je za Ivom tugovao: bijaše to Dora Plavićeva.

Ivu uvrstiše u dvanaestu ulansku pukovniju.

I razdioba u Jurjevici kao da se je primicala kraju. Pošto su seljaci ponovno odbili svaku nagodu, urbarski sud uzeo je to u svoje ruke i riješio. Po sudbenoj odluci dobiva svaki Jurjevčan po selištu 12 jutara, i to 7 jutara pašnjaka, a 5 jutara šume, dočim im se prije nagodbom nugjalo 16 jutara.

Jurjevčani, začuvši za takovu odluku, htjedoše da pobijesne. U tom nazrijevahu oni zlobu, kan da ih u istinu hoće poglavarstvo da upropasti. I Pavao žalio takovu odluku, jer mu se u istinu činila nepravedna, te se bojao, da se seljaci ne će dati uputiti, da ju prihvate. I nije se prevario; seljaci su na sva usta govorili: Nema sumnje, nas kane prevariti. Uživali smo i držali sve, dok se ne domisliše, da nam dadu ipak nešto. Jošte jedna odluka, a tada će nas za vazda svega lišiti. Ne, mi se ne predajemo, pa ma pod konac konca sve izgubili; ta valjda će se i gore sjetiti naše molbenice, pa ju riješiti.

Grga je neumorno obilazio selom od kuće do kuće, pripovijedajući, kako je bio u Zagrebu kod Antolića, a on da mu je rekao, da je naša molba povoljno riješena prispjela u Zagreb, i da će nam se do koji dan dostaviti, a do toga da se opremo svakomu pokušaju razdiobe.

I Pavao je bio neumoran, te je sa svoja tri prijatelja radio i djelovao, učio i upućivao, da valja popustiti, da se s odlukom zadovolje, jer da oni njezine pro vedbe ne će zapriječiti.

Gdje koji su Pavlu povlagjivali, al to je bilo samo tako dugo, dok nije Grga megju njih došao.

Bilo je to nekako u svibnju, kad se zakazalo, da će komisija u Jurjevicu. Komisija došla, al je i prošla, ne obaviv posla, jer nije imala uza se sile.

Ljudi, vi ćete svoj prkos skupo platiti, vi ćete se kajati, kad već bude prekasno, rekao im sudbeni povjerenik na rastanku.

Grga se smijao, što je tako s lahka prošao, te bivao sve čvršći u uvjerenju, da im Crnoga luga i Čreta nitko ne može oteti.

Pavla je sve to ozlovoljilo, te je već i prestao misliti na segregaciju.

A ipak razdioba se primicala i neopazice svome kraju. Oblasti su opazile, da oklijevanje i neodlučnost podnjećuje seljaštvo na otpor, koji jošte lahkoumno podjaruju kojekakovi pisarčići na svoju korist, a na seljačku štetu. Odlučilo se, puklo kud puklo, da se jošte prije jeseni provede segregacija u Jelkovačkoj gori i u Jurjevici, pošto su već ondašnja vlastelinstva položila predujmove za vojničku pripomoć.

Bila upravo Velika Gospa. Jurjevčani razišli se po proštenju na sve strane, neki ćak na Bistricu, kamo je sa stricem Andrijom pošla i Pavlova žena Mara, da obavi prvi zavjet za svoga sina Ivana. Išla bi bila i Dora, da je smjela pred ocem; al ovako morade ostati kod kuće, pa se tješila, da će ju dobri Bog i prečista Bogorodica čuti i u župnoj crkvi, kad se bude molila za sreću svoga Ivana. Pod večer nekako se ušuljala u Ninkovićevu kuću, da potraži Maru, koja je upravo spremala stvari za sutrašnji put; bijaše najme Mara odlučila jošte noću krenuti, da još do podnevnice stigne onamo.

Dobar večer, susjedo, dahnu djevojka, stupiv nesigurnim korakom u sobu.

Da Bog da, dijete moje, odvrati prijazno Mara. Što ćeš i ti na Bistricu k Majci Božjoj na proštenje?

Rada bih, al se ne usugjujem oca ni zamoliti. Ta znate kakav je, osobito ovih zadnjih dana, gdje je reć bi u zavadi sa cijelim svijetom. Vi idete onamo, kako mi je Jerkovićeva Anka kazala, pa sam došla, da vas nešto zamolim.

A što takova, kćerko moja? Mara je te riječi tako nježno i tronuto izgovorila, da su Dori i nehotice navrele suze na oči.

Imadem malen zavjet, a taj možete i vi obàviti. Evo vam forinte, pa platite dvije mise u moju nakanu: da bi mi prečista Djevica isprosila u Sina svoga milost i zaštitu.

Mara ju pogleda, pa će: dà, dà, zaštita Marijina svakomu je nužna i dobro došla. Ja ću ti učiniti kako želiš.

Nije to za mene, izlanu u pol glasa djevojka, al se namah i pokaja.

Nego za koga?

Vama mogu kazati, sramežljivo će Dora.

Dijete moje, ti misliš na Ivu. Na to tronuta Mara zagrli Doru, veleći: Budi uvjerena, da te ljubim, kao da si mi na srcu odrasla; jer znam, kako je teško djetetu bez majke, a ti svoje ni poznavala nisi.

Dori je godila Marina prijaznost, te joj se privinula na grudi i plakala, ali plakala čuvstvom nekakova mirnijeg zadovoljstva, jer je vidjela, da ipak nije onako osamljena, kako je prije mislila.

Vi me dakle ne odbijate, ne mrzite na mene?

Kakve su to ružne riječi, Doro?! Toga nikada u buduće ne misli, a kamo li reci.

Oj sto puta vam hvala za tu ljubav; ja ću vam biti uvijek zahvalna, rekne Dora, i nazvavši dobroj Mari:

laku noć i sretan put, ispade brzo iz kuće i odbrza prama domu.

Pijetli su se jedva drugi put oglasili, a u dvorištu bila su već uprežena kola. Mara i Andrija sjeli te se odvezli, uzevši uz put u kola i Anku Jerkovićevu.

Danas je nekako pusto bilo u Jurjevici. Sve se razišlo kojekuda, a neki od onih, koji su ostali kod kuće, pogju po običaju u mlin na čašu vina i na razgovor.

I k Pavlu se navrnulo nekoliko prijatelja na dómijenak. Sjeli pod granatu lipu, te navrnuli opet razgovor na segregaciju.

Ja i sam počinjem misliti, da bi Grga pod konac konca mogao imati pravo; nas se ipak boje, jer po grbavu drvetu i koze se penju, reći će Matanić.

Ne ludujte sada, kad ste inače pametni. Oni možda otežu, to je istina, ali nas se ne boje, a o tom ćemo se, ja se bojim, do skora uvjeriti. I ovih dana čuo sam u Zagrebu, da je gospodi u Zagrebu već ponestalo strpljivosti.

Ti još dakle uvijek misliš, da ćemo izgubiti, te da nas je naš odvjetnik za nos vodio?

Ja sam dapače o tome posve uvjeren. Ta toga vašega odvjetnika nestalo je iz Zagreba, jer se boji za svoju kožu. Ja sam uvijek taj prijepor izmegju nas i vlastelinstva žalio, a danas ga se bojim jače no ikada, on nam koristi donesti ne može, a njegove posljedice osjećat ćemo dugo.

A što, zar nije Jelačić ban, koji je tlaku ukinuo i sve urbarske posle razriješio i kmetovom dao u vlasništvo sve ono, gdje su prije imali samo uživanje.

Dragi prijatelji! Urbarski odnošaji, kako su stotine i stotine godina izmegju vlastele i kmetova postajali, ne mogahu se tako rekući preko noći urediti i izgladiti. Kmetstvo se ukinulo, ali ostali odnošaji trebalo je, da

se sve malo po malo pravedno urede i izravnaju, da ne bude nikomu krivo. Može se doduše žaliti, da se to nije namah poslije godine 1849. izvelo, al tomu nismo ni mi ni vlastela kriva. Sada, kada se o tom radi, trebalo bi susretljivosti s jedne i druge strane, a te nema. Neka vlastela davala su malo, a kmetovi opet tražili su previše. K tomu nadošla su huškanja, zadirkivanja, koja su taj cijeli i onako teški posao jošte većma zamrsila. A on će se ipak riješiti, o tom možete biti uvjereni — samo ne dao Bog .... Pavao ne doreče, jer je upravo u sobu stupio pandur od kotarskog suda, noseći pod pazuhom cijeli rukovjet pisama.

Dolazak pandurov neugodno se dojmio naših prijatelja, pa se s toga onako plaho i nepovjerljivo okrenuli k njemu, kan da su mu iz očiju željeli saznati po što je došao i šta im nosi.

Pomoz Bog, braćo, drago mi je, da sam barem vas našao, kad je i onako cijelo selo pusto, sve se nekamo razišlo. — Evo vam za prekosutra, to jest za dan 17. kolovoza pozivnica od urbarskog suda, da se do 10 ura nagjete u Crnom lugu, gdje će se segregacija provesti sudbeno.

Matanić je problijedio, Jerković drhtao, kao da će ga groznica, al Pavao ostao hladan, te mirno odvratio:

Dederte amo moju pozivnicu.

Evo vam je, reče pandur, pruživ mu pozivnicu i odluku, a hoćete li ih sve, dat ću vam ih drage volje, da ih razdijelite po selu svojim drugovom.

Hvala vam, u to se ne upuštam, i za to ne primam odgovornosti. Takove se stvari moraju svakomu u ruke uručiti. Ja primam svoju pozivnicu, i ovi će moji prijatelji primiti svoje, a ostale potražite sami.

Službeni se podvornik udaljio, a oko Pavla privili se prijatelji, da im razloži, kakova je to odluka i što znači taj poziv.

Pavao, pročitav odluku za sebe, stade ju sada tumačiti. Odluka spominje, kako se je ponugjena nagoda izjalovila, te je sudbeni stol na temelju podastrtih isprava i spisa izdao odluku, koja će se i provesti. A pošto je narod provedbu te odluke već jednom osujetio, sudbeni će povjerenik istu provesti, ako će trebati, i oružanom silom.

Evo, moja se slutnja žalibože ispunila. Ne dao Bog, da bude gore! A moglo bi biti, ne bude li pameti i razbora.

A što da radimo mi, koji se ni do sada nismo razdiobi protivili? zapita Jerković.

Što da radimo? ozbiljno će Pavao, radimo, što nam razbor svjetuje: mirimo narod i upućujmo na samom sastanku, da ne učini ludorije, s koje bi ga danas sutra i djeca proklinjala.

Lahko je to reći, ali teže izvesti, izlanu Matanić, dignuv se sa stolca na polasku kući. Jerković se još neko vrijeme zadržao u razgovoru, a onda i on otišao.

Sunce već zapadalo, a sumrak se hvatao. Pavao prigledao oko kućnog gospodarstva, i zatim se vratio u zajedničku sobu, gdje se i ostala družina k večeri prikupljala.

Braćo! reče jim za večere, nad našim dosele mirnim selom nadvili se oblaci. Dao Bog, da progju mirno! Prekosutra doći će komisija, da provede segregaciju, a po svoj prilici doći će i vojska. Što je uraditi, uradit ću ja kao vaš gospodar, a vi se držite kod kuće kod svoga posla. Budu li vas susjedi silili, da pogjete s njimi, vi se nikuda ne mičite. Hoćete li me slušati?

Zar ti o tom dvojiš? odgovori stari Matija; ta nam je paziti na kuću; jer dogju li vojnici u selo, oni se često ponašaju, da se Bog smiluj.

Dobro je tako, a sad lahku noć. Ja idem na počinak.

Pavao otišao, dočim se družina u šali i razgovoru jošte koje vrijeme pozabavila, dok se i Andrija sa Katom vratio sa proštenja.

Drugi dan znalo se u cijelom selu, da će u utorak stići komisija. Vijest ih je ova uznemirila; jer su počeli i sami sumnjati, da li se je s njimi i ovaj put htjelo samo našaliti.

Ljudi prolazili su selom zabrinuti, mrka pogleda. Jedan drugomu jedva se približio, da mu nešto u uho šapne. Očito je bilo, da se seljaci spremaju na odlučan korak. Prolazeći mimo Ninkovićeve kuće, stiskali su pjesnice, te mrmljali, grozeći se Ninkoviću osvetom.

Pavao je to opazio, pa ga je to zbunilo, al nije znao što da počne. Megju njih poći, ili ih zvati k sebi na dogovor, nije bilo moguće; on je znao i sam, da ne bi uspio, a moglo bi biti još i pogibeljno. On se je sutrašnjeg dana i sam bojao, ali je ipak želio, da jedan put već mine, pa puklo kud puklo.

Danas je svijet slabo radio, a što je radio, nije mu išlo od ruke. Najviše je bilo vidjeti Franju Plavića i mladoga Kušnića. Oni su se selom verali kao sablasti, tražeći ljude, da im nešto kažu.

U sedam sati zazvoni zvono u Željkovačkoj kapelici na Zdravu Mariju. Jurjevčani prečuli su taj glas danas. Ali Pavao bio duboko ganut, na oči mu navrle suze, te on možda pobožnije no ikada izmolio svoju molitvu, izručujući zaštiti prečiste Bogorodice selo i seljane.

Noć bijaše tamna. Na nebu niti si mjeseca niti zvijezda opazio. Pavao naložio svojim, da zaključaju sva vrata, da paze, ne bi li što sumnjivo opazili. Povukao se zatim u svoju sobu, ne da legne — ta san mu bio daleko od očiju, već da snuje i misli. Glava mu je bila

puna i prepuna, u njoj mu se vrzle i komešale misli jedna za drugom, a da jih nije mogao sastaviti u neku cjelinu. Otvorio prozor i zurio u tamnu noć. Sad mu se pričinilo, da se u mraku miču ljudi i kradomice šuljaju prema Grginoj kući. — Nesretni Grga drži sastanak, tko bi znao, možda posljednji u svom životu; uzdahnu Pavao. Ondje je vrag razapeo svoje mreže, da hvata uboge zavedene ljude, koji nisu vrsni prosuditi domašaj svoga nepromišljenoga koraka. A ipak, kakove su danas prilike, narod bi mogao uz nešto pameti, rada i štednje živjeti život miran, sretan i zadovoljan. Uz takove misli probavio neko vrijeme na prozoru, dok se nije digao vjetar, a on se na opomenu svoje žene, da je već kasno, legao na počinak. I u istinu bilo je već kasno. Na uri izbilo je dvanaest sati. Na bližnjem drvu oglasi se sova, a Mara reče Pavlu: Čuješ li taj zlokobni glas sove?

Ne vjeruj u slutnje i babje pripovijesti, odvrati Pavao. To je njezin poj, a da znade ljepše, i zvuk bi joj bio miliji i prijatniji. I slavulj pjeva noću, a njegov nas glas ne uznemiruje, već nam godi. Sova je noćna ptica; glas joj je turoban i neugodan, pa nas se s toga neugodno dojimlje. Pavao se pokrio, zatisnuo oči — al san ne će te ne će na oči. Istom kad se ponovno ura oglasila, zaspa i on.

Nije dugo spavao, a već se Pavao prenuo i osovio na postelji, pričinilo mu se, da je začuo šušanj pred vratima na hodniku. Protare si oči, načuli uši, te sluša. Za čas pričini mu se, da je netko laganom rukom pokucao na vratima. Nije ništa, pomisli, uho me prevarilo, te opet slušaj. Opet se čulo kucanje. Netko je pred vratima, reče za sebe, ustane, zapali svijeću, te se primakne vratima. Zapitav tihanim glasom tko je, čuje odgovor:

Susjede Pavle, otvorite, ču se iz vana tiho. Treba da vam kažem dvije tri riječi.

Pavao je glas prepoznao, te polagano otključao vrata. U sobu stupi Plavićeva Dora.

Bože! što te je u to doba dovelo ovamo? u čudu ju i strahu zapita Pavao. Djevojka je bila blijeda kao smrt, noge joj drhtale, a oči nekako maglene. Čim stupi u sobu, zatraži stolac, te sjedne i poslije nekoliko časaka progovori: Susjede, vi se čudite, što sam u ovo doba došla. Istina, stojalo me borbe i muke, dok sam se odvažila, da dogjem do vas, i sada ne znam, da li sam pravo učinila.

Govori dijete, da te barem razumjeti mogu; jer ja i sam vidim, da nisi tek od obijesti ovamo došla.

Govorila bih, al mi riječ u grlu zapinje, a na ustima zamire. O Bože! Bože! zašto sam morala taj čas doživjeti?

Doro, ja to znam, da su morali biti važni razlozi, koji su te sklonuli, da ovamo dogješ. Ohrabri se, pa kaži, što si naumila. Tvoja duša nije kadra o zlu misliti, kamo li ga izvesti. Govori otvoreno, ja ti zadajem riječ, da iz mojih ustiju nitko živ ništa doznati ne će.

Hvala vam, susjede, vi ste me umirili; al vas molim i zaklinjem,, nemojte da odatle nastane još veća mržnja i zavist medju vami i mojim ocem, jer kad bi to bilo, voljela bih, da me više i nije. Ono, što ću vam kazati, spada na vas i na moga oca. Obećajete li mi?

Obećajem, odvrati Pavao, samo govori.

U to ustane i Mara i sjede bliže k Dori i Pavlu, a Dora poče pripovijedati.

Noćas bio je u moga oca sastanak.

Mogao sam slutiti, odvrati Pavao, jer sam u tami opazio ljude, gdje zalaze u vašu kuću. A znaš li što su zaključili?

Sve sam čula i dobro upamtila. Zaključili su, da će se oprijeti i komisiji i vojsci. Moj jih je otac hrabrio, da se ne boje vojnika, jer da oni ne smiju pucati.

A ljudi su vjerovali? dometnu Pavao.

Po svoj prilici da su vjerovali. Oni su pače zaključili, da vole poginuti, nego li i pedalj svoga zemljišta otstupiti.

Siromasi, a prva kap krvi, što će proteći, naćerat će jih u bijeg glavom bez obzira, dahnu Pavao.

Oni su zaključili, da će se naoružati, čim tko bude znao i mogao: puškami, sjekirami i kolcevi, te će se sakupiti ranim jutrom na mjestu pred selom, da dočekaju komisiju i vojsku, pa jim silom zakrče put do Crnoga luga. No ja radi toga ne bih bila došla ovamo. Ali napokon zaključili su jošte, da će svakomu onomu zapaliti kuću, koj ne će s njimi držati, ili koji bi se htio predati. U prvom redu spomenuto je vaše ime i vaša kuća, zatim Matanićeva i Jerkovićeva. — Više vam ne znam kazati; a zapaliti vam kuću preuzeše Kušnići.

Bože! koliko li ne može čovjeka zaslijepiti mržnja i strast? Ludovi, ne mare u selu podmetnuti vatru i ne misleći, da bi cijela Jurjevica mogla postati velikim garištem, a sedam stotina ljudi bez krova i ognjišta! — Hvala ti, dijete, za tu ubavijest Bog ti naplatio!

Jošte jednom, susjede Pavle, molim vas, vi me ne ćete odati, vi se ne ćete osvećivati mojoj kući — momu ocu?

Budi umirena, ti si time možda spasla i svoju kuću i svoga oca, a da za to nitko ni znao ne bude.

Na to se djevojka odšulja laganim korakom preko prelaza u svoje dvorište te u svoju komoru.

Pavao nije više legao, već, obukav se, prije nego li je zora zarudjela, otputio se prema gornjemu selu, da

potraži svoje prijatelje Jerkovića i Matanića, te jim saopći, što je mislio, da im mora saopćiti.

Kad se kući povratio, već je i zora zarudjela. Družina se iz sna probudila i poustajala na svoj obični posao. Pavao potražio Andriju, prišapnuo mu nekoliko riječi u uho, te se povukao u svoju komoru.

V.

Dan je osvanuo lijep, da se u ovo doba godišta nije mogao ljepši očekivati. Na travi caklila se jutarnja rosa poput sitna zrna biserova, te se na sunčanu žaru prelijevala u raznih bojah. Sitne ptičice lepršale zrakom, čvrguljeći svoje pjesmice; kukci i crvići i nebrojeni maleni Božji stvorovi, što bi ih jedva okom opazio, vrviše kao sićušni prašak, kad njim vjetar dune, veseleći se svome životu. Jednom riječi, cijela narav odisala bujnim, svježim životom. Ali samo u Jurjevici bilo je nešto drukčije. Iz Jurjevice nikoga nije bilo u polju ni na kakvom poslu. Plugovi u dvorištu mirno počivaju, srpa i motike niko se ne laća.

Sunce već visoko pootskočilo, sedam sati već davno minulo, a jošte nisi na cesti u selu ni žive duše opazio. Okolo osam sati nasta vreva i žamor u selu. Iz svih kuća grne narod pred selo, te se reda u redove i skupine. Rekao bih, cijelo je selo ovdje na okupu, staro i mlado, žene i djeca, a sve naoboružano, gdjekoji puškami, gdjekoji sjekirami, a najveći dijel kolcevi i kamenjem. Jurjevčani ko jedan čovjek sakupili se, da dočekaju komisiju, koja je imala u Crnom lugu i u Čretu provesti razdiobu.

Na čelo naroda stavio se Grga Plavić. Bijaše to čovjek visoka uzrasta, krepka tijela, čvrstih mišica, garava lica, a mrka pogleda. Čovjek bi ga se u prvi mah

morao preplašiti, a ipak Grga po svojoj ćudi ne bijaše toliko strašilo. U gospodarstvo se razumio, i ono mu uspijevalo; u radu bio marljiv i ustrajan, a kao gospodar bio strog i pravedan, a i sa susjedi, ako su mu povlagjivali, dobro se slagao i rado im pomagao. Jedno je bilo zlo u njega: bio je čovjek svoje volje, sklon na svagju i pravdu, a to ga stajalo i novaca i žrtava. Što si je jednoć upilio u glavu, od toga ga je teško bilo odvratiti.

Nadošlo vrijeme za segregaciju. Grga se dao uputiti, da je ona nepravedna, a gospoda da ih hoće prevariti i baciti na prosjački štap. Ta se misao tako duboko u njega uvriježila, da je bio za nju pripravan i na najveći izgred, a ne misleći na velike posljedice njegove. U svem tom je lahko našao i pristaša, dapače cijelo je selo stajalo uz njega.

U Jurjevici bijahu jedini Ninkovići, osobito Pavao, koji je o toj stvari drukčije sudio te narod odvraćao od sile i izgreda — al njegov se glas prečuo, na njega se nije nitko obazirao; dapače stali su ga u selu držati za svoga neprijatelja, koji tobože podmićen namijerava prodati njihova prava.

Grga se za mlada oženio, ali mu žena prvih godina umrla, ostaviv mu dvoje djece, Franju i Doru. Poslije se više nije ženio. Gospodarstvo vodio je s bratovom ženom, a za uzgoj djece nije se odviše brinuo. Franjo naslijedio je očevu narav u prkosu i tvrdoglavosti, samo što si k tomu jošte i druga nelijepa svojstva prisvojio: lijenost, rastrošnost i pijančevanje.

Dora poprimila nešto od očeve, a nešto opeta od materine naravi. Bila u svom naumu čvrsta i postojana, gotova na najveći prijegor. Nemajući majke, a željna ipak njena milovanja, privikla već za djetinjstva Pavlovoj ženi, te bila najsretnija, kad je na njezinu krilu uz ma-

lenog Ivu mogla protrajati nevine dane svoga djetinjstva. To je trajalo tako dugo, dok se nisu obje kuće megjusobno zavadile.

* * *

Grga objesio staru kremenjarku o rame, te stupio pred narod. Ponajprije prošao okom po svih skupinah, da vidi, tko se sve našao na ročištu. Najednom smrknulo mu se čelo, a oko sjevnulo živom vatrom, te oštrim glasom zagrmio: Cijelo je selo na okupu, al nema, kako vidim, nikoga od Ninkovića, a i Pavao je izostao. Znao sam, da će do toga doći. On nam se je uvijek tugjio, za sebe snovao i umovao, kan da je u selu najpametniji, a mi svi da ne vidimo dalje od nosa; dà, on se drži na polak gospodinom, on šuruje s gospodom, i ja bih glavu založio, da je on, dok mi ovdje stojimo na obranu naših prava, pošao pred komisiju u Dugovac, da ju ovamo dovede. Sramota za selo, što trpi megju sobom izdajicu, koja prodaje njegova prava!

Nije istina, ču se glas od traga, i Ninković Pavao pokaza se megju narodom. Ninkovići bijahu uvijek s narodom, jer su i oni čest ovoga naroda, jer ljube onu zemlju, gdje su se rodili i koja ih hrani i odijeva, gdje su osnovali svoje ognjište, gdje su savili svoje gnijezdo. A to su Ninkovići pokazali ne kao kukavice i izdajice, već kao pametni i razboriti ljudi, davajući svakomu svoje: Bogu Božje, a caru carevo, a tim će putem oni i u naprijed ići. Grga me je pred vami ožigosao izdajstvom, da šurujem s gospodom na žator svoga sela, a ja sam evo megju vama, kako me živa vidite i gledate, te mogu i vam činom i savjetom koristiti, učinit ću to drage volje, ne mareći ni za koju žrtvu. Ali braćo, vi ste ovdje na zlu putu, koji vas može dovesti u ponor, iz koga se ne biste tako lahko izvući mogli. S toga bih vas ja svjetovao, da se vi svi, koji niste za danas pozvani, vra-

tite kućama na svoj posao, a i vi, koji ste pozvani, da odložite oružje. To vam je savjet ne izdajice, već prijatelja, koji je pripravan za dobro i pravednu stvar s vami dobro i zlo dijeliti.

Ne vjerujte mu, on laže, zagrmi opeta Grga. Ta on je u Zagrebu obilazio gospodu, da ih obavijesti o svemu, što se ovdje kod nas radi, i da danas dolazi ovamo komisija, možete jedinom njemu zahvaliti.

Žamor zlovolje i negodovanja i pojedine kletve čule se u narodu.

Pavao je bio na žeravici, znoj mu curio niz čelo, a usne mu se grčevito stiskale. Htio da govori, al mu se nije dalo, nešto ga ko gvozdenim obručem stisnulo oko prsiju, al je vidio, da govoriti mora, jer vrijeme odmiče, a kobni se čas primiče, te on, sabrav sve svoje sile, progovori jošte drhtavim, ali svečanim glasom:

Prijatelju i susjede Grga! Ja vam opraštam uvredu, što ste mi ju pred licem ovoga naroda bacili u lice; ali vas zaklinjem Bogom i svimi svetimi, ne igrajte se sa srećom svoje obitelji, svoje kuće i cijeloga sela; jer će na vas pasti sve posljedice, a vi ih ne ćete biti kadri izravnati. Kanite se ćorava posla, te recite ljudem, dok je vremena, da se mirno razigju kućama. Mi ne ćemo propasti, ako se i razdioba provede, mi ćemo i nadalje živjeti, kako smo i dosele živjeli, ako budemo samo znali štediti i gospodariti. — Pavao je prestao, jer mu je glas u grlu od prevelike uzrujanosti zapeo.

Braćo! preuze Grga, mi smo od župnika čuli propovijed; ovdje nam je ne treba. Prepirka je suvišna, tuj se hoće smjela rada i odvažnosti. Ne bojte se, ako i dogje vojska, ako i dogju oružnici, oni ne će, oni ne smiju pucati, a mi ćemo im silom zakrčiti put do Crnoga luga. U red dakle, muškarci naprijed, a

žene i djeca neka stanu s traga; a tko nas bude smetao, života mi moga, glavom će platiti!

Pavao dva tri koraka pokročio naprijed prema Grgi, te će mu uzdignutim glasom: Ti dakle ne mariš, ma da selo postane garištem, ma da nam obitelji ostanu bez krova i ognjišta, ma da nam djeca kao sinje kukavice, kao prosjaci obijaju tugje pragove. Bude li na tvoje, to će se dogoditi, a to ti u ime pravednosti, u ime ovog zavedenog naroda zapovijedam, otstupi, povuci se natrag, da te ne stigne prokletstvo cijeloga potomstva.

Na te riječi Grga upravo pobijesnio, te navinuo kremen na puški; puška planu, a iz sredine naroda začuje se bolni i očajni povik: Isuse i Marijo! Nesretni oče! ubio si dijete svoje. — I nasta grobna tišina. Grgi se pred očima zamaglilo, koljena mu stala klecati, te se teturajući došuljao do mjesta, odakle se čuo vapaj. Otvori oči i opazi pred sobom kćer svoju krvlju oblivenu, bez svijesti na zemlji. Blijed buljio časak a da nije ni riječi progovorio. Zatim bacio šešir, bacio pušku, te kao lud pobjegao prema Crnom lugu. Nitko ga nije zaustavljao, nitko mu nije ni riječi progovorio.

U onaj čas, kad je Grga skinuo pušku, doletila mu kći Dora, htijući valjda da mu što kaže, ili da mu ruku zaustavi; ali nesrećom puška odapela i ona se srušila na zemlju.

Pavao priklekne do nje i opazi, da joj ispod desnog pazuha suklja krv. On ju nježno pridigne, odnese izmegju zbunjena naroda ravno preko mosta u svoj stan.

Maro! zovnu, došav u dvorište. Mara bila u smočnici, te se na prvi poziv odazvala. Opaziv Pavla s djevojkom na ruci, stala drhtati, blijediti i propitkivati; al joj Pavao samo dometnuo: Otvori komoru, raspremi postelju, pa mi pripazi na djevojku, dalje ne pitaj. Prizva

zatim Andriju, te mu reče: Ti si nekoć u bolnici dvorio, evo ti u mojoj komori ranjenika, pa učini uz pripomoć moje žene, što ti bude pamet savjetovala.

Rekav im to, ispane iz kuće, te ga eto za nekoliko časova i opet megju narodom.

Megju ljudmi čuo se tek šapat. Vidjelo se, da je ova nenadana nezgoda silno potresla narodom, da je klonuo duhom.

Braćo, oglasi se zvonki Pavlov glas. *Evo vidjeli ste prvu žrtvu vaše strasti, al je ta žrtva nevina.* Dao Bog, da bude posljednja, da ostane živom opomenom, kako je strast nevaljan vogja u ljudskom životu. Grge je nestalo — a što ćete sada? Kap krvi bila je dovoljna, da mu ugrabi silu i snagu. A što da bude onda, kad bi krv potokom protekla, kad bi se lješine jedna do druge nagomilale. — Baš sam ovih dana čitao, kakova se pred koji dan nesretna igra doigrala na Jelkovačkoj gori, gdje imade do petnaest ljudi što mrtvih, što ranjenih; gdje ih je do trideset svezanih u zatvor odvedeno . . . Ljudi, razigjite se kući! — još čas — i možda će biti prekasno. A gospodari, koji su bili pozvani, neka ostanu — ali i ovi neka odlože oružje. Evo od Puhovice već se čuje glas bubnjeva — vojska dolazi!

Na ove mudre riječi krenu svijet brzim korakom preko mosta kući; ostali su samo gospodari, a i ovi su oružje kući poslali.

Je li Dora u istinu mrtva? upita sad Matanić.

Nije, odvrati Pavao, ali je ranjena; ja sam učinio, što se u prvi mah dalo učiniti: ali i na Grgu ne smijemo zaboraviti. On se je valjda za uvijek izliječio, samo ne dao Bog, da bi taj lijek životom svoga djeteta morao platiti!

Jurjevčani su se sad uputili k Crnom lugu, gdje je bilo ročište zakazano.

Komisija je došla točno u opredijeljeno vrijeme, al se našla u čudu, gdje je umjesto uzrujane rulje našla mirne i pitome Jurjevačke gospodare. Sudbeni povjerenik redomice okom ih promjerio, i ne opaziv na njima ništa sumnjiva do li nujnosti, progovori im prijazno:

Evo nas, mi dogjosmo, da obavimo posao, o kojem ste pravodobno bili ubaviješteni. Moram iskreno reći, da smo se bojali izgreda i sile, koju bismo morali silom suzbiti; ali hvala Bogu, da smo se u svojoj bojazni prevarili. Pred tri dana sličan smo posao u Jelkovačkoj gori obavili; al se je on po ondješnji narod žalosno svršio. Zaveden se narod silom opro, a toj se sili odvratilo silom, te je protekla krv, a tamnice se siromaškim narodom napunile.

Vi mislite, ili ste barem mislili, da vam se razdiobom krivica nanosi. Ni najmanje. Segregacija daje svakomu svoje, vam vaše, a gospoštiji što je njezino. Segregacija već se provela u većem dijelu naše domovine. Gdje se narod nagodio, bolje je prošao, nego li gdje je došlo do pravde; a najgore prošao je ondje, gdje se je silom opirao. — Evo i po sudbenoj odluci zapast će vas do 150 jutara šume, a to vam je dovoljno za gragju i ogrijev. Pašnjaka dobivate do 200 jutara, a to vam je za vaše potrebe, kraj vašega urbarskoga grunta dostatno. Vi to možete ili u zajednici uživati, ili megju se podijeliti i pretvoriti u livade, koje će vam dvostruku i trostruku korist nositi. A sad da započnemo posao.

Odmjerivanje u glavnih crtah u Crnom lugu i Čretu trajalo je preko tri sata, a kašnje se o obavljenom činu sastavio zapisnik, koji su svi prisutni potpisali. Mjernik

će megje kašnje točno opredijeliti, i vi ćete moći svoje za sebe ograditi, rekne im sudac.

Nakon svršena posla gospoda sjela u kola, te se vratila kući, dočim se je vojska, koja je bila u selu smještena, za njima vratila.

Segregacija je dakle i u Jurjevici provedena. Ona je godinu dana držala narod u grozničavoj trzavici, prouzročila jim troška, koji se jošte nije proračunati mogao, ali koji će se morati podmiriti. Nu narodu je ipak odlanulo, jer mu se je teški kamen sa srca svalio.

Sunce bilo na zapadu, a u Jurjevici ni o vojsci ni o povjerenstvu ni traga ni glasa. Narod se opet vigjao na cesti, priregjivao orugje i plugove za sutrašnji posao, pripravljao se mirnomu gospodarskomu radu.

Pod večer kad bi se susjedi u okolu sastajali, govorili bi megju sobom: Pavao je ipak pametan čovjek. Da smo njega slušali, kamo sreće, ali i ovako u posljednji čas učinio svoje, da nas spase i od veće sramote i nesreće.

Dà, dà, Pavao je čovjek na mjestu; ali zaboravljate na nedužnu žrtvu današnjega dana: na Doru Plavićevu. Da nije bilo nje, večeras ne bi možda ni Jurjevice više bilo, pridometnu na polasku Jerković.

Ali i ako je selom zavladao mir i tišina, bijahu ipak dvije kuće, dva susjeda, koje su posljedice današnjega dana gorko osjećale: Ninkovići i Plavići.

Plavićeva kuća bila sva u trzavici; u njoj sama plaha, uzrujana i snuždena lica. Grge je nestalo; kako je jutros otišao, nije se više ni kući vratio. Franjo jošte zorom nekamo pošao, pa mu se i trag zameo; a Dora leži možda na umoru, kao pomirna žrtva izmegju dva neprijatelja, i nje nema kod kuće, ali se znalo, da je dobro pohranjena i u dobroj njegi kod Mare Ninkovićeve.

Pavao nije znao, kako mu je kod kuće, a zanimala ga sudbina požrtvovne djevojke, jer je znao, da se ona, da spase njega, podmetnula pod ubojito olovo oca svoga, komu se po svoj prilici nehotice odapela puška, te ju mal ne sa životom rastavila. A slutio je, zašto je to djevojka učinila, pa s toga stao za nju ćutiti i osjećati, kako ne bi bolje ni za rogjeno dijete.

Čim se vratio kući, prva mu bila briga, da vidi djevojku i da se upita za njezino stanje.

Djevojci se žarilo lice živim rumenilom, a na čelu joj sjahu kapljice znoja.

Nu, kako je Dori? upita Andriju.

Ništa osobito, odvrati ovaj; cijeli naboj slaba zajčara prošao joj pod pazuhom, te joj ozledio, ali samo s kraja prsa i ruku. Možda je koje zrno jošte u mesu, al u to nisam pačao. Ja sam ranu isprao, omotao, zavezao, kako sam naučio kod naših ranjenika u Italiji. Kašnje nadošla groznica, koja ju mal ne do podneva držala, a iza toga nastupila vrućica.

Sirotica; jošte danas nije ni kapi okusila, uzdahnu Mara.

Za to najmanje. Kad popusti vrućica, gledaj da bude u pripremi dobre juhe za okrepu, a ti Andrija reci Marku, da upreže konje, te pogje po liječnika u Dugovac.

Pavao, izašav iz komore, susretnu se s Matom, koji ga upravo htio potražiti. Dobro da smo se sastali; kažite mi, što ćemo s Plavićevim Franjom? mi ga ne možemo cijeli dan držati zatvorena.

S Plavićevim Franjom? upita u čudu Pavao.

Dà, ja sam ga jutros uvrebao, kako se došuljao k našemu štaglju, te htio da vatru podmetne; naravno da sam mu to zapriječio, te da po drugi put to ne po-

kuša, svezao sam ga i zatvorio u onu praznu komoru kraj zelnice.

Bože, uzdahnu Pavao, taj momak dao se i na tako hrgjav posao. Ajde da ga vidimo i obračunamo.

Pavao sišao niz stube u prizemlje u naznačenu komoru; tudijer našao u kutu pogružena i poništena mlada Plavića. Prenuo se i digao glavu, kad je čuo, da se vrata otvaraju, ali čim je Pavla opazio, pocrvenio i oborio oči.

Susjede, što te ovamo donijelo, kako si u tu komoru došao? A što to vidim, ti si svezan; kako to?

Franjo je šutio, kan da se kamenom pretvorio.

Ne ću okolišati, da vrijeme gubim. Reci otvoreno kao na ispovijedi, što te je ponukalo na to opako djelo, koje si bio nakanio izvesti?

Mladić je drhtao, ali se nije usudio odgovoriti.

Govori, ili ću te ovako svezana odvesti u Zagreb, da te kao zločinca predam pravdi u ruke.

Franjo stao plakati kao dijete, te jecajući moljaše i zaklinjaše susjeda, da mu se smiluje, da mu oprosti, a on da će sve kazati.

Bilo je u dogovoru zaključeno, ako ne pristanete uz nas, uz našu stvar, da vam se kuća zapali.

A ti si bio izabran, da to nedjelo izvedeš?

Ja ne, već Kušnić; nu pošto je njega nekamo nestalo, ja sam njegovu zadaću preuzeo.

A ne boli li te duša, kad samo pomisliš na čin, što si ga htio izvesti, i što bi ga bio takogjer izveo, da te nisu zapriječili i time spasli selo i tebe.

Pavle, ja se kajem i zgražam se, kad pomislim na to, te obećajem, da ću postati drugi čovjek.

Sinko, tomu se puno hoće, a ponajprije dobre volje — a ja se bojim, da ove u tebe nema. — Vi ste me htjeli zapaliti. A koja vam korist od toga? Ta ja sam sve

svoje osigurao, ja ne bih ništa izgubio; meni bi se sve isplatilo, ali prva iskra, što bi vrcnula s moga krova, zapalila bi vaš krov te bi vi postali prosjaci, a tako možda i veći dijel sela. Tebe bi pak kao zločinca otpravili u Lepoglavu, gdje bi cijeli svoj vijek kao palikuća u okovih u tamnici odsjedio! Nu, jesi li na to pomislio?

Da sam mislio i sudio, ne bih se na takovo zlo djelo nikada odvažio. Oprostite! poštedite mi oca i kuću.

Prestanimo o tom, reče Pavao, jer imađemo ozbiljnijega posla. Ja ti opraštam, ali te ujedno opominjem, da držiš riječ, koju si mi danas zadao. Kreneš li njome, u mojoj si ruci. Jedna moja riječ, začepit će ti usta možda za uvijek. Prioni za rad, a ostavi se skitanja, te budi pošten čovjek i valjan muž.

Nastojat ću iz svih sila, a nadam se, da će me u toj namjeri i Bog pomoći.

Na to mu Pavao razvezao ruke i reče: Dobro, sinko, idi, sad si slobodan. Nu znaj i to, da se je i tvomu ocu nesreća dogodila.

Momu ocu dogodila se nesreća? uzdahnu Franjo. Bože, da nije poginuo?!

Ne, on nije poginuo, ali je ubio svoje vlastito dijete, sestru tvoju.

Ne može biti, očajno će mladić, ta on je Doru volio više nego ikoga.

On nije htio da nju ubije, već mene; ona da oca zaustavi, podmetnula prsa svoja pod njegovu pušku — i pala u krvi na zemlju.

Što, sestra moja mrtva? Otac moj da ju je ubio? Ne, to nije! zapomaga ganuti momak. U oku njegovu zrcalila se nehinjena bol, što su svjedočile i suze, što su mu s očiju prokapljivale. Franjo nije obično plakao.

Pavao bio i sam tronut, videći, kako se nemilo dojmila Franje grozna ova vijest.

No, utješi se sinko, reče mu Pavao, sestra ti nije mrtva, otac ti nije ubojica, a da to nije, zahvali Bogu, što je takovu nesreću uklonio od tvoje obitelji. Sestra ti je ranjena, leži u vrućici, a ja se nadam, da će ozdraviti. Otac ti je poslije toga kobnoga čina pobjegao, te se negdje sakrio.

Gdje je Dora, gdje je moja sestra?

Sestra je tvoja u mene na brigi i paski moje žene. Upravo sam malo prije poslao po liječnika.

Bih li ju mogao vidjeti?

Za sada ne, jer te ne bi ni poznala, već dogji sutra i kad ti godj bude volja, možeš prigledati.

A otac! Bože, što je s njim?

Ja ne znam, odvrati Pavao; ali ću ga jošte večeras potražiti.

Idem ja s vami.

Ostavi to meni. Nagjem li ga, dovest ću ga kući, pa ćeš ga vidjeti; ne nagjem li ga — tada — tada — Pavao prestane — kobna mu misao mune glavom, ali je pred Franjom nije htio izreći; tada — mislio je — morao si je iz zdvojnosti potražiti u Savi grob. Al kod te misli sam se Pavao prepao. Ta Grga je ipak kršćanin — a pravi kršćanin ne skončava si sam života. — Idi, sinko, sad kući, za sestru brinut ću se ja, dok ozdravi, a i oca ću ti potražiti; ali ne zaboravi, što si obećao.

O kako ste vi dobri i plemeniti, a kakovi smo mi bili prema vam! Hvala vam, Pavle, sto puta vam hvala!

Čuješ, ne pripovijedaj, što si sve danas doživio, jer bi te tko mogao izdati.

Zapamtit ću si vašu opomenu, a i današnji dan, dok budem živ, bit će mi na pameti.

Franjo otšuljao se kući, a Pavao, uzev šešir, otputio se izravno prema Crnom lugu, da potraži Grgu.

Noć je nastala mirna i tiha. Mjesec tako milo i ljupko svijetlio. Pavao stupao naprijed, mozgajući, što se sve moglo zbiti u Grginoj duši. Idući tako opazi svjetljucanje u mlinu. Što se je bliže primicao mlinu, to ga je veći strah podilazio. Pavao je poznavao Grgu kao neobična čovjeka, koga nije lasno na drugu stazu navrnuti. Pred mlinom opazio je Gašu prekrštenih ruku, gdje u daljinu zuri i razmišlja. Ovaj ga nije ni opazio, dok mu se nije na dva tri koraka primaknuo i pozdravio ga. Gašo se prenuo i odzdravio Pavlu, zapitav ga: Koja vas sreća nosi ovamo? Ili ste se možda kamo dalje zaputili?

Tražim Grgu, odvrati Pavao.

Grgu tražite, zategnu Gašo i umuknu. Očevidno se vidjelo, da koleba, bi li, ne bi li odgovorio.

Što smišljate, reče Pavao? Danas je ovuda skrenuo, vi ste ga valjda vidjeli — ili se možda kod vas zaklonio?

Gašo se sabrao i odvratio: Vi si niste prijatelji, to mi je poznato; ali koliko vas znam, vi mu niste ni neprijatelj. Uvjeren sam, vi ne dolazite iz neprijateljske namjere.

Bože sačuvaj! odvrati Pavao, al o tom nije vrijeme da sada govorimo. Kažite mi samo, jeste li ga vidjeli, ili se možda kod vas sakrio?

Vidio sam ga jutros smetena, zbunjena, kan da je šenuo pameću, kako bez daha leti gologlav prema mlinu, a odavle skrenuo je prema Stružici k Savi. Bojao sam se, da ne učini kakovu ludoriju, te sam potrčao za njim, zaustavio ga i odveo k sebi. Pitao sam ga, što mu je i kamo će; ali mi nije ništa odgovorio. Oči su mu se nemirno vrtjele u očnicama, usne mu se grčevito stiskale. Jedino što od njega mogoh razabrati, bijahu isprekidane riječi: Jadno moje dijete, i: ja nesretni tvoj otac morao sam te ubiti! Kašnje govorio nešto o oružnicih i sudu,

te me molio, da ga sakrijem. Do večera bio na tavanu zguren megju vrećami. Istom pod večer bilo mi je pošlo za rukom, spremiti ga u moju sobu, gdje i sada leži, čini mi se u groznici. Barem kad je unišao, drhtao je na cijelom tijelu.

Da ga vidim, reče Pavao i zakrene u hodnik. Gašo pošao za njim, pred vratima popostao, kan da nešto smišlja, zatim ih otvorio i unišao. Prva soba bila prazna. Za stolom sedjela žena, a u prikrajku prela Ruža, prevrćuć malenimi prstići vlakance na preslici. Obje ga pozdravile i onako plaho pogledale, kan da mu htjele na očima čitati, po što je došao. Nu Pavao, odzdraviv na pozdravu, nije se na njih ni obazirao, već pošao do vrata, što vode u drugu sobu, te polagano pokucao. Nitko se nije odazvao. Pokuca i po drugi put i opet ista tišina. Otvori vrata i lagahnim korakom reć bi na prstih stupio dva tri koraka naprijed. Na stolu plamsalo svjetlo malene uljenice, što je jedva slabimi traci rasvjetljivalo sobu. Na postelji ležao čovjek, al se zgurio pod pokrivalo, da ga nije bilo ni vidjeti. Pavao se primaknuo postelji, te slabim glasom zovnuo: Susjede Grga!

Al susjed Grga šuti mramorkome. Pavao odvinu malko pokrivalo, izpod koga opazi zažareno susjedovo lice, komu se na čelu cakliše krupne kaplje znoja.

Grga ga je sa strahom pogledao; al namah zaklopio oči, uhvativ se obima rukama za glavu.

Grga, nemojte tako, saberite se, došao sam do vas, da vas odvedem kući.

Vi ste došli po mene, promuca Grga, da me predate oružnikom, koji me valjda čekaju. — Ah prokleta puška — njezin naboj bio je vam namijenjen — — ne, ne — ni vas nisam kanio ubiti — al sam nečastivi rinuo mi pušku u ruku — ona odapela i pogodila — al ne vas — već moje siromaško dijete — — — i ja

sam postao ubojica! Uh — strašno — strašno — — Ostavite me na miru, Pavle, ja bih želio ovdje umrijeti.

Kad bi se to tako lahko umiralo, kako si tko misli i želi. Ali, Grga, ako i jest zlo, vi se ipak nemate uzroka smrti želiti.

Dakako, za ubojicu naravna smrt bila bi premalena kazan. Smrt na vješalih, da bude grozan primjer i kašnjemu potomstvu, kako se ne valja podavati strasti.

Nu ajde! ja idem, pa činite sa mnom, što vas je volja. I Grga zbacio pokrivalo sa sebe, sjeo na postelji, te nekoliko časaka ukočenim pogledom motrio susjeda.

Duševna bol i nutarnja borba, što se u Grge zametnula, duboko je potresla Pavlovim srcem, te će mu ovaj blagim i prijaznim glasom ovako:

Susjede Grga, ako me vi nepravom i smatrate svojim neprijateljem, ja sam ipak vaš prijatelj. Ne, Grga, ja nisam došao ovamo kao vaš neprijatelj, već kao pravi i iskreni susjed i prijatelj, da vas svjetujem, da vas tješim, i da vam pomognem. Zlo je, al nije najgore. Kći vam živi, a nadam se u Boga, da će i ostati u životu.

Grginim licem prosjevnu tračak ufanja, te on podignu glavu, otvori oči i naglo zapita: Dora dakle živi? Jesam li pravo čuo? Kažite jošte jednom; jer me je ta vijest jedina kadra pridići i povratiti mi životnu snagu.

Dora vam u istinu živi. Vi ste ju ranili, ali rana nije pogibeljna. Cijeli naboj prošao joj izmegju prsiju i desne ruke, te jedno i drugo ozledio. Kad ste vi pobjegli, ja sam ju digao na ruke, odnio svojoj kući, te povjerio Mari, da ju njeguje. Kašnje poslao sam po liječnika, da i on učini svoje.

Pavle! i vi ste sve to učinili meni, za koga ste bili uvjereni, da vam nisam bio prijatelj. O kako je to lijepo

i plemenito od vas! Tako plemenito, da jedva mogu vjerovati.

Znam, odvrati Pavao, da mi niste bili skloni; ali kršćanin sam, a kršćanska vjera zapovijeda zaboravljati uvrede i praštati. Ja sam zaboravio, te tako budite zadovoljni i umireni. Bilo je dobro, što ste se uklonili. Segregacija se provela, ona je svršen čin, a s tim moramo računati. Što se na mostu dogodilo, valjda ne će prodrijeti u javnost. A kad bi i bilo odgovornosti, vi ćete reći, da je ono bilo slučajno i nehotično, pa to će vam potvrditi i cijelo selo. Mene, kojega se stvar možda u prvom redu tiče, ne trebate se bojati. A sad se opremite te idite sa mnom; ta cijela vam je kuća u strahu i brizi za vas.

Grga se digao i zajedno s Pavlom stupio u prvu sobu. Hvala vam, Gašo, na ljubavi, što ste ju danas našemu susjedu učinili. Dobro je djelo, a ono se samo sobom hvali. Imate li što za okrepu, dajte mu. Ja znam, da je umoran i izmučen.

Hvala, hvala, šaptaše Grga, ne trebam ništa. Nije mi do okrepe. Ja se ćutim i opet dosta jak. Idemo, Pavle. Ali — zaustavi se za časak i izlanu — Pavle, vi me ne poznate, vi ne znate, kakovu ste čovjeku danas pružili ruku — ja sam . . .

Pavao mu stavi naglo ruku na usta i rekne: Grga, ni riječi više. Ja sve znam; sin mi je vaš kazao, al rekao sam vam, da sam zaboravio i oprostio, pa ne dirajte u to.

Vi sve znate? otegne Grga u strahu i čudu.

Da, ja sve znam točno i potanko, ili bolje, znao sam i zaboravio sam već sve.

Vi ste velik i plemenit čovjek! A ja rdja! Ja vam se ne ću nikada moći odužiti.

Varate se, Grga, živo će Pavao, vi ćete mi se odužiti, i ja na to računam; ali to će biti na korist vašu i na dobro cijeloga sela. Ja se nadam, da mi ne ćete više protivnik biti, kad se bude radilo, da što dobra i korisna osnujemo za naše selo, da ga dignemo do blagostanja.

Kunem vam se, hoće Grga, al ga susjed zaustavio, dometnuv: Ne kunite se. Vaša mi je ruka i riječ dovoljna, da ne ćete krenuti vjerom.

Bog nas vidi i čuje, dahnu Grga. On će mi dati jakosti, da nikada više ne skrenem stranputicom. Evo vam ruke — ako vam je ona dovoljno jamstvo — ja sam zadovoljan.

Pavao mu prihvati ruku, stisnu ju, te zatim pritegne novoga prijatelja na grudi i izljubi se s njim.

Tako pošla obojica kući.

Pavle, na putu će Grga; ja bih najprije želio vidjeti Doru, da ju odvedem kući.

To ne može danas biti, jer vam je kći u vrućici te vas ili ne bi prepoznala, ili bi ju vaš pogled uzrujao a to bi po njezino zdravlje bilo pogibeljno. Dora ne može s vami kući, dok ne ozdravi: majke nema, da ju njeguje, vi ne dospijevate, a ostale vaše žene u tako teškoj bolesti nisu pouzdane. Sutra možete ju prigledati.

E, pa neka bude, odvrati Grga. Sutra ću doći Doru pogledati. Jako se bojim, da će me Dora prezirati i mrziti; ta ja sam ju mal ne ubio — ja, njezin otac!

Što vam pada na um? Vi svoje Dorice ne poznate. Ja vas uvjeravam, da je ona čisto žeženo zlato.

Tako u razgovoru prešli preko mosta, te se našli pred Grginom kućom. Pavao ga sproveo do dvorišta, a tada oprostiv se s njime zakrenuo kući.

Bila je noć već daleko odmakla. Sva se družina dala na počinak. Samo u Pavlovoj komori tinjalo slabo

svjetlo noćne uljenice. On je polagano otvorio vrata. — Na postelji ležala Dora. Valjda mirno spavala, jer je oči zatisnula, a licem joj se i čelom razlilo blijedilo, preko koga je prodiralo slabo rumenilo. Do postelje na stolcu sjedila Mara, motreći okom ljubežljive majke svaki trzaj njezina lica, svaki kucaj njezina srca; ta ona ju je ljubila kao rogjeno dijete.

Pavao zapita Maru, da li je bio liječnik ovdje?

Dà, bio je ovdje, pregledao ranu i rekao, da nije opasna. Ali djevojka da se jako prestrašila, te da su joj se živci uzrujali, a to bi moglo biti pogibeljno; zato treba osobito paziti na nju i njegovati ju.

Hvala Bogu, da je i tako, rekne Pavao i pogje u drugu sobu na počinak.

Spremajući se u krevet, govoraše Pavao sam sobom: Hvala Bogu, dan se svršio sretno, akoprem je bio žalosno započeo. Bože štiti nevine, prosvijetli zabludjele, a svim daj jakost i snagu, da ustrajemo u dobru!

VI.

Dora sve se malo po malo oporavljala. Otac i brat, a i ostali ukućani pohagjali su ju danomice. Ona je kakovih četrnaest dana ostala kod Ninkovića, jer joj je ovdje bilo ugodno. Pavao i Mara bijahu joj veoma ljubežljivi i prijazni.

Kad se poslije kući vratila, ne bi prošao dan, a da nije po koju uru kod Mare probavila. Ona bi joj znala tako lijepih stvari pripovijedati, da bi ju i gladna slušala, a kraj toga pokazivala joj je razna veziva i pletiva, u čem je Mara bila majstorica. — Ali bijaše jošte jedan uzrok, s koga se Dora naslanjala na svoju susjedu. Ona je željela, da što dozna o Ivi. Već je godina minula, što je prošao u vojnike, a od ono doba jedva se

je dva tri puta oglasio roditeljem, javivši im, da je vojničkoj službi priviknuo, da je zdrav i da ga časnici rado imadu.

U drugom listu im javlja, da je njegova regimenta krenula u Italiju, a na polasku da je postao vodnik. Veseli ga, što će vidjeti svijeta i nove krajeve, a siromak nije slutio, kakova se ondje sprema oluja. U svakom bi listu uz obične pozdrave svomu rodu i prijateljem osobito toplo pozdravljao Doru, te joj poručivao, da je nije zaboravio, da na nju misli i da ju što prije želi vidjeti i kao svoju ženu uza se imati. U listu se je napokon i tomu nadao, da će se njegovi roditelji izmiriti s Dorinimi. On dašto još nije znao, što se megju tim u Jurevici dogodilo.

Prošla godina, a s njom i rat od godine 1866. na dvije strane: na sjeveru s Nijemci, na jugu s Talijani. Ivina pukovnija bila je u Italiji, kao i sve ostale hrvatske pukovnije. Pavao se zabrinuo, jerbo mu ostalo gorkih uspomena od god. 1849., kad je i sam u Italiji vojevao, te kod Novare zadobio rana, koje je jedva prebolio. Mara neprestano se bojala za svoga jedinca, te se vruće molila Bogu, da bi ga očuvao u boju. I Dora je potajice uzdisala, i kadšto su joj se oči suzami orosile, kad bi pomislila na pogibelj. Ona odluči, da će dati svetu misu služiti za nj.

Iza nekoliko dana stiglo je opeta pismo iz Italije. Ivo javlja, da je sva vojska spremna na rat, a njegova pukovnija da je dobila zapovijed, da ide na neprijatelja, koji se već na granici pokazao, te ju mjestimice i prekoračio. List je bio kratak, što je značilo, da ga je u hitnji pisao. Preporučuje se roditeljem, da se za nj Bogu mole. On ih prosi, neka ne budu za nj odveć zabrinuti, jer on da polazi na bojište u čvrstoj nadi, da će se odanle živ i zdrav povratiti. Otac se primirio, jer je

znao, da tugovati ne pomaže. Teže je bilo Mari i Dori, koje nisu mogle od prevelike tuge i bojazni suza zatomiti.

Medjutim u Jurjevici išlo sve svojim naravnim putem, svijet je radio svoj obični posao; mjernici su u Crnom lugu i u Čretu izmjerili i udarili megje izmegju seljačkog i vlastelinskog posjeda, a Jurjevčani po naputku Pavlovu cijeli svoj dijel Čreta širokimi i dubokimi grabami ogradili. Tim su polučili dvojaku svrhu: prvo da se točno raspoznavala megja, a drugo da je voda, koja bi se proljećem i jeseni nakupila, mogla dalje prema Savi otjecati.

Nekoga dana polovicom lipnja bijahu svi gospodari pozvani kotarskomu sudu. Tu im se saopćila odluka sudbenoga stola u poslu jur provedene segregacije. Osuda se ova neugodno dojmila Jurjevčana, jer bijahu njom osugjeni na isplatu parbenih troškova, kao što i na trošak vojničke pripomoći, te na otštetu hotimično počinjene štete u Crnom lugu. A sve je ovo iznosilo 2500 for., koja se je svota imala pod prijetnjom ovrhe za četrnaest dana isplatiti.

Saslušavši narod osudu, stao se mrmljajući vraćati kući. Jedni mislili, da valja tužiti tobožnjega odvjetnika Antolića, koji ih je na otpor potaknuo. Drugi oštrili jezik na ubogog Grgu Plavića, koji im je ovu varalicu na vrat objesio. Jerkovići i Matanići dosta glasno isticali, da si oni u tom peru ruke, jer da nisu nikad uz svoje drugove pristajali, niti im potpisali svoje ime.

Na Grgu svalila se najveća bura. Sve je vikalo na njega, da im je on kriv toj šteti. U cijelom selu jedini Pavao ostao je hladan, misleći jedino o tom, kako bi se ta razmirica u selu mirno stišala i ta tražbina isplatila. On je s veseljem opažao, da su se Grga i sin mu Franjo znatno promijenili.

Neke nedjelje poslije podne, kako su se već ljudi od službe Božje vratili, pozove on sve Jurjevačke gospodare u svoju ogradu na dogovor. Svi su se do jednog odazvali, te se našli na okupu.

Veseli me, poče Pavao, što ste se momu pozivu odazvali. Vi se već domišljate, čemu sam vas ovamo pozvao.

Ovih dana priopćila nam se osuda. Mi smo osugjeni da platimo 2500 for. Velika je to svota za jedno selo; ali nema druge; mi treba da ju podmirimo.

Ali mi ne ćemo, mi ne možemo to platiti. Neka plati onaj, koji nas je zaveo i na otpor potaknuo. A to je onaj odvjetnik, koga su seljaci kao pomamni u zvijezde kovali.

Prijateiji, i opet vas razbor ostavlja. Gledajte ja sam jedini u tom selu, koji sam se umah iz početka svakoj pravdi opirao, ja sam jedini, koji sam vas svjetovao, da prihvatite nagodbu, koja je za nas bila povoljnija. Pa tko vas je uz mene pristao? Dvojica, trojica. Vi ste me usuprot proglasili svojim neprijateljem i izdajicom. A sve se je onako dogodilo, kako sam vam tada razložio. Recite mi sada po duši, niste li svi manje više krivi? Nije li pravedno, da svi zajedno nosite posljedice onoga nepromišljenoga koraka. Vi hoćete da svalite krivnju na Antolića. On je, istina, kriv, puno kriv, al krivi ste i vi, koji ste mu lahkoumno išli na lijepak. Ili zar razborito sudite, kad mislite, da će on za vas platiti? Ta njega više nema. Kad su ga oružnici tražili u njegovu stanu, nisu ga mogli naći: nestalo ga bez traga. Kašnje ga nagjoše u Karlovcu, ali ne živa, već mrtva. U njega nije se našlo ništa, što bi vrijedilo, do li nešto odjeće i spisa, megju kojimi našla se i vaša glasovita molbenica s vašimi potpisi, koju ste vi tobože u Beč samoj kruni podnijeli. — Njega kriviti prekasno

je, a od njega tražiti, da on mjesto vas plati, gotovo je ludo. Pa budite iskreni, te kažite po duši, jeda li vas je on svjetovao, da harate šumu i činite štetu? Ne. To ste vi sami svojom voljom bez njegova naputka učinili.

Onda je Grga svemu kriv; on je bio začetnik svega zla; on nas je sa Kušnići poveo u šumu, te svjetovao, da siječemo i rušimo, da je šuma naša i Božja. Tako se čuo rogobor sa strane.

Ne poričem, odvrati Pavao, i Grga je kriv, jer je nepromišljeno radio, ali vi ste ga slijepo slušali, vi ste išli s njim uporedo, vi morate s njim zajedno teret nositi, kao što bi si bili zajedno s njim i korist podijelili. Nije li sramota, htjeti sada svoju krivnju Grginom krivnjom opravdati? Ne, tako vi ne smijete suditi, ako hoćete da budete pravedni. Pa napokon, to vam sve ne pomaže, jer Grga će platiti svoje, što će na njega otpasti, a vjere mi, i vi ćete platiti svoje.

Braćo! mi smo svi susjedi, živimo tako rekući u zajednici, svi smo si prijatelji i znanci i ponajviše rogjaci; nemojmo se dakle sada svagjati, već recimo i sada, kako ste vi u zlu govorili: svi za jednoga, a jedan za sve. Ja vam kažem, da kršćanska ljubav zahtijeva, da budemo složni, te da složnimi silami nastojimo isplatiti tu svotu. I ja sam, braćo i prijatelji, prvi, koji ovdje svečano izjavljam, da se od vas ne lučim, akoprem bih to mogao. Zaboravimo, što je bilo, ili bolje: zapamtimo dobro što je bilo, ali samo u tu svrhu, da nam bude to nauk, kako ne bismo u buduće opet zabrazdili.

Pavao je prestao, a seljaci su upirali u nj oči, kan da žele znati, kako bi se što prije isplatio taj dug. — Pavao je to razumio, te nastavi: Cijelo selo imade platiti 2500 for., a od te svote otpada na svaku kuću 100 for. Vidite, ja ne izuzimljem ni Ninkoviće. Gdjekoj mogao bi to podmiriti, ali većina vas ima, koji ne bi

ni polovicu te svote u prvi mah smogli. Da sada prodate blago, dobili biste sada malo, a tada bi vam i gospodarstvo zapinjalo. Da uzajmite u lihvara na velike kamate, bilo bi gore, jer bi vas upropastilo. Slušajte dakle, što sam ja smislio, pa ako vam bude s voljom, možete uz moj predlog pristati, koji se mora namah izvesti.

Daj da čujemo, ču se glas sa svih strana.

Cijeli taj posao segregacije bijaše zajednički, i njegovi su dakle troškovi zajednički; i mi ćemo ih zajednički podmiriti. A kako? Evo ovako: Mi ćemo uzajmiti u kojem novčanom zavodu, kojih imade u Hrvatskoj dosta, ili još bolje iz koje zemaljske zaklade na otplaćivanje. Ali ovdje se u prvom redu valja pobrinuti za vrelo, iz kog bi se to podmirivalo. Za godišnje kamate i za otplaćivanje glavnice zahtijeva se osam postotaka na uzajmljenu glavnicu. Dakle na posugjenu glavnicu od 2500 for. trebat će godimice 200 for.; a kako jih namaknuti? Evo ovako: Mi smo u Čretu dobili 200 jutara pašnjaka. Ovaj bi se pašnjak dao pretvoriti u najbolju sjenokošu, koja bi nam najmanje trostruko veću korist nosila. Al pošto nam u današnjih prilikah za mnogobrojno blago treba pašnjaka, ne ću da o tom u opće govorim, samo vam predlažem, da mi u Čretu izlučimo 12 jutara, a to se kod 200 jutara ne će ni opaziti. Mi ćemo tu čest ograditi, pretvoriti u sjenokošu, a travu svake godine prodati. Unišli novac služit će za plaćanje tih kamata i otplatu glavnice. Ja se nadam, da ćemo dobiti na godinu 200 for., moguće i više. A moguće da se i varam, da će i manje unići. To će se pokazati prve godine. U tom slučaju pokosit ćemo i pospremit sami krmu i prodati ju. Ja se kladim, da ćemo tada dobiti i koju stotinu više. A to bi opet

služilo na otplatu, i rok bi se te otplate znatno skratio. — No, kako vam se svigja taj predlog?

Vrlo dobro, odvrate svi u jedan glas. Jerković je primetnuo: Ne bismo li mi izlučili dvadeset jutara? Tada bismo se može biti riješili duga i za deset godina. Ja bih bio za to.

I mi smo za to, neka se izluči dvadeset jutara, ču se glas sa svih strana.

Pak dobro, neka se izluči dvadeset jutara; meni je pravo, a kad se sve podmiri, izlučeni dijel Četa može se k ostalomu Četu pripojiti, ili se pridržati za posebne potrebe našega sela, kojih ne će nikad manjkati. A kraj toga mi ćemo to tako podmiriti, da ne ćemo ni osjetiti, niti imati kakvih neprilika. — Braćo, slogom rastu male stvari, sloga gradi i diže, dočim nesloga obara i ruši najbolje kuće i obitelji. Ali k slogi hoće se megjusobnog štovanja i prijateljskog susretanja, a ovo se temelji na uzajamnoj iskrenoj i nesebičnoj ljubavi. Svega je ovoga u nas kao ponestalo, ali sada eto vidim, da ste i sami opazili, kamo je to dovelo, pak ste se dozvali k pameti. To je sretan preokret u našem selu, a taj me veseli. Braćo, molim vas i zaklinjem, da današnjim danom prestane megju nami svaki nesporazumak, svako predbacivanje. Priznajmo, svi smo pogriješili, a na to zaboravimo. Pružimo si ruke kao braća, te se zavjerimo, da ćemo ljubiti ovu grudu zemlje, na kojoj smo se rodili, na kojoj živimo, na kojoj ćemo iza nas ostaviti naše potomstvo. Nastojmo, da unaprijedimo sreću i blagostanje našega sela.

Živio Pavao! poviknu oduševljeno svi gospodari. Svaka mu zlata vrijedi.

Hvala vam na priznanju, ganuto će Pavao, ali sad si pružimo ruke, da potvrdimo, čemu smo se zavjerili. Pavao prvomu Grgi pružio ruku, komu su suze za-

caklile u očima, a zatim redom sa svimi. Tako učini Grga i svi ostali. Bijaše to plemenita, uzvišena zavjera, koja je smjerala zajedničkomu dobru, a temeljila se na kršćanskoj ljubavi.

Braćo, nastavi opet Pavao, vi ste prihvatili moj prijedlog o zajmu, vi ste pristali i na način, kako ćemo taj zajam podmiriti; sada ne preostaje drugo, no da se umah i posla prihvatimo, jer ovo četrnaest dana, što nam preostaju, brzo će proteći.

Sad se digne Grga, da progovori. Svi su u nj uprli oči, jer su znali, da se nije nikada slagao s Pavlovimi nazori, te su se bojali, ne bi li im se i ovaj put opirao; al se nagjoše u čudu, slušajući kako govori:

Braćo! danas se čula gdjekoja oštra i krupna na mene. Ja to ne uzimljem za uvredu, jer vidim i priznajem, da sam lahkoumno i nerazborito radio. Ako se itko ima pravo na me potužiti, i prikorit me, to ima moj susjed Pavao Ninković. Ali on toga nije učinio; on me svojom plemenitošću i velikodušjem svladao i razoružao. Ja mu od srca hvalim i uvjeravam ga, da mu ne ću biti nikada protivnik. On je takogjer i vaš prijatelj, prijatelj cijelomu selu. A to je i danas pokazao svojim predlogom. Ne laskam mu, jer bi ga to uvrijedilo; al mu priznati mora svatko, da je on vidio mnogo svijeta, da poznaje ljude, da si je stekao iskustva, te zato zrelije sudi, bistrije i dalje vidi, nego li mi. On će i znati svoj predlog najbolje provesti. A mi mu dajemo za to potpunu i neograničenu punomoć. Neka on dakle radi kako zna i umije, a mi ćemo mu sve odobriti. Jeste li za to?

Jesmo. Pavao je zamislio osnovu, on će ju i najbolje znati izvesti. Nadodao je Matanić.

Ako je to vaša želja, ja ću to i izvesti, te se nadam, da će za deset dana biti sve uregjeno i izravnano.

Braća se složila i spremala na rastanak.

Jošte jedno, oglasi se Jerković. Ovo ne spada na ovu stvar, al kad smo na okupu, mogli bismo i o tom govoriti. Za osam dana biti će obnova općinskog odbora, te smo i mi pozvani, da biramo odbornike. To se je do sada obavljalo onako na lahku ruku. Poglavarstvo je predlagalo, a mi smo samo na njegov predlog pristajali. Neka nam prijatelj Pavao o tom svoju reče.

Da, neka nam to Pavao razloži, ozvaše se Jurjevčani.

Biti će odviše na jedan mah. Al kad su izbori pred vrati, ja ću vam stvar po mom shvaćanju u kratko razložiti:

Općina imade zakonom točno označen djelokrug. Općina se upravlja sama u okviru zakona pod nadzorom više oblasti. Općinari biraju svoje pouzdanike ili odbornike, koji čine općinsko vijeće. To vijeće ili odbor bira načelnika, bilježnika, blagajnika, jednom riječi općinsko poglavarstvo. Općinsko poglavarstvo postaje dakle povjerenjem općine, te upravo s toga mora se ono brinuti za dobro svojih općinara. U svakoj zemlji općine zauzimlju važno mjesto, jer su one temelj cijeloj državnoj zgradi. Bude li temelj čvrst i jak, cijela će zgrada t. j. država stajati na jakih nogu.

Općinska uprava stoji do općinskog odbora. Bude li odbor na svom mjestu, bude li savjestan, uprava mora tada biti dobra i valjana. S toga vi ne smijete nikada takav izbor uzeti na lahku ruku, jer je to stvar savjesti; već morate prije ozbiljno promisliti, koga ćete birati. Ja bih vam savjetovao, da birate ljude, koje poznajete u dušu; ljude poštene, neokaljana značaja, pametne i razborite; ljude, koji poznavaju svaku potreboću u selu i narodu, te koji će ju znati braniti i zastupati. Čuli ste često, da se u ovoj ili onoj općini zlo gospodari, da se

pojedinci općinskim dobrom obogaćuju na štetu drugih. Čuli ste često, da se ovdje ondje rastepao i prošundrao općinski novac, općinsko dobro; a tko je tomu kriv? Općinari, koji su birali nesposobne odbornike, a ovi opet nevaljane poglavare. U gdjekom selu nema puteva ni za lijek, u selu je najveći nered, poljsko redarstvo nikakovo, a sve je ovo velika zapreka naprednomu gospodarstvu. I kod nas ima što šta toga, što ne valja. A tko je tomu kriv? Općinari, jer nisu izabrali valjan odbor. Za to, prije nego li pogjemo da biramo, dogovorimo se, koga da biramo. Naše selo bira do duše samo dva odbornika, ali i ovi vrijede puno. Oni će, ako su vrsni i razboriti, povući druge za sobom, ili će se sami uz pametnije i razboritije nasloniti.

Ali osim općinskih izbora imade i drugih, jošte važnijih izbora, kao što su za županijske skupštine i za sabor. O svih valja ono, što sam prije rekao. Ljudi našega povjerenja moraju biti ljudi čista, neokaljana značaja, pošteni, nesebični ljudi, koji ljube vjeru i crkvu našu i domovinu našu Hrvatsku. — Prijatelji i braćo, ja ne mogu dosta prežaliti žalosnu onu istinu, da naš narod u opće nije dobro upućen, nije na čistu, što smije, što li ne smije, što mu je dozvoljeno, a što opet zabranjeno. Naš čovjek često se goropadi i rogobori ondje, gdje nema pravo, gdje to ne bi smio, te se dade zavesti na stranputice, a često ondje šuti ili se dade zastrašiti, gdje je u svom potpunom pravu, gdje može i smije glasno i otvoreno reći: ovo je moja volja! Mi bismo svi morali znati svoje dužnosti i svoja prava, koja nam zakon daje. Dužnostim se otimati ne smijemo, njih moramo točno i savjesno vršiti, jer nam to i država i Božji zakon nalaže. Ali u vršenju moga prava ne može me i ne smije me nitko priječiti.

No za sada, kako rekoh, dogovorimo se, koga da po najprije biramo u općinski odbor.

Alaj teška i mučna izbora! I do sada bila je sramota, što nam nije Pavao sjedio u općinskom vijeću — čuju se glasovi.

Nije sramota, upade u riječ Pavao, jer ja sam to svaki put otklonio, a otklonio sam, da ne smetam drugim, kojim je do toga više stalo nego li meni. I tako je već više godina Jurjevica ostala bez svakog odbornika, kan da i ne postoji.

Al tako ne smije više biti, oglase se svi. Mi ćemo vas birati, a vi morate primiti odborništvo.

Braćo, ne kažem ništa. Vi činite svoju dužnost, a ja ću opet nastojati, da svojoj dužnosti zadovolim.

U ovakovu razgovoru brzo proteklo vrijeme. Sunce već nagnulo na zapad, a gospodari se razišli svojim kućam.

Pavao je ipak čovjek, šaptaše Matanić na polasku u razgovoru sa svojim susjedom. Pod muškim klobukom počiva mu bistra pamet, a pod prostim kožuncem pošteno, plemenito srce.

Pavao bi bio mogao i časnik postati, dok je bio u vojsci; ali mu je rogjena gruda toliko bila mila, da je nije htio da zamijeni sa gospodstvom. Odvrati mu susjed na rastanku.

VII.

Pavao Ninković savjesno je iskupio svoju riječ. On je sklopio zajam, dobio novce, te svu tražbinu isplatio sudbenomu stolu. Jurjevčani prionuli svojski, da si osiguraja vrelo, iz koga će i kamate i dug u što kraćem roku podmiriti. Oni su izračunali, da će to moći u osam godina, ne bude li drugih kakovih zapreka, potpunoma podmiriti.

Vrijedno je, da se s Pavlom Ninkovićem pobliže upoznamo.

Ninkovićeva kuća bila već u staro doba na dobru glasu. Kuća im je bila u cijelom selu najljepša i za selo najukusnije uregjena, a imala je svega u obilju. Zadruga Ninkovićeva brojila je do trideset i više duša. Bila je to radišna i štedljiva zadruga. Ninkovići hranili su se u selu najbolje, odijevali najljepše, ali nisu trošili ondje, gdje nije trebalo trošiti, jer to je upravo ono, što zatire kuću i obitelj. Ninkovići su u opće bili ljudi dobroćudni i miroljubivi, koji su se klonili svagje i zadjevice, te najvoljeli živjeti sa cijelim selom u dobrom sporazumku. Tomu se staromu svomu običaju nisu nikad iznevjerili. U zadrugah je bio običaj, da se gospodari mijenjaju svake godine; u Ninkovića bijaše jedan gospodar dok je živio, i to zato, jer su si uvijek izbirali onoga od muških glava za gospodara, koji je bio najrazboritiji i najbolji.

Pred kakovih četrdeset godina bio je gospodar zadruge Ninkovićeve Petar, čovjek pametan i razborit, koji je u velike doprinjeo, da se njihova kuća digla. Onda je bilo kmetstvo, te se davala tlaka. Jurjevica potpadala je pod vlastelinstvo Rakitovačko, a Ninkovići, imajući tri potpuna selišta zemljišta, davali su 300 težaka na godinu.

Za mlagjih ljeta bio je Petar u Rakitovcu kod grofa, komu se je kao dječak bio svidio, te ga uzeo u grad, da ga dade uvježbati za svoga podvornika. Tudijer mu se pružila prilika, da nauči čitati i pisati od učitelja, koji je grofovu, a uz nju i providnikovu djecu poučavao. Petar, nemajući drugoga posla, van da grofu čisti odjeću, imao je dovoljno prilike, da sluša poučavanja učiteljeva. U tom ga nije nitko priječio, pače išlo mu se na ruku. Tako je on u brzo naučio čitati i pisati,

te je pohlepno sezao za svakom hrvatskom knjigom, što mu je došla u ruke. U Rakitovici probavio je Petar kakove četiri godine, te postao krepak mladić. Od ovuda prešao je u Zagorje u Lenovicu, u lijepo Zagorje na obalu Sutle k nekom vlastelinu, komu se je osobito svidio, a grof mu ga je ustupio. Petar se je i tudijer snašao, svim ušao u volju, te postao ljubimac u gradu. Al nije mu se svigjalo, da se vrti samo po uljaštenih podovih, da briše prašinu i čisti odjeću. On je znao, da je seljačko dijete, te da mu je pravo i naravno zanimanje gospodarstvo, pa s toga umoli gospodara, da mu ragje opredijeli posao u vrtu, u polju, kod blaga, gdje će imati prilike, da nešto nauči u gospodarstvu. Gospodar mu želju ispuni, pritegnu ga u vrt, da pomaže vrtlaru, kašnje bio pomoćnik dvorskomu, koji je vanjsko gospodarstvo vodio. Kako je bio voljan i bistra uma, brzo je dostigao svoje učitelje, ako ih nije i prestigao. Stari dvorski umrije, a vlastelin Lenovački postavi na njegovo mjesto Petra, komu je tada bilo 25 godina.

Petar se tudijer oženio kršnom Zagorkom iz susjedstva, nekom Barom, koja je postala u Lenovici majurica. Ona se brinula za svakovrsnu perad. Bara mu rodila sina Pavla, komu je kumovao vlastelin sa svojom gospogjom. Petar se u sinu pomladio i gotovo podjetinjio; po sto puta ga na dan, kad je imao vremena, uzeo na ruke i izljubio, a mati živjela u njem. Dječak lijepo rasao, tijelo mu se na svježem zraku bujno razvijalo, a dobri mu se roditelji starali, da mu se pamet i srce lijepo razviju. Osim običnih riječi: mama, tata, prva je riječ bila, koju je znao izustiti: Bog. Svakog jutra uzimala ga majka na krilo, te ga učila poznavati dobroga Boga, ljubiti ga i štovati. Njezinu pouku opet popunjavao otac osobito večerom, kad je imao vre-

*

mena po nedjeljah i blagdanih. Pavao za svoga djetinjstva nije čuo proste ili nepristojne riječi, a kamo li kletve i psovke: tako su na nj pazili njegovi roditelji.

Za ono vrijeme nije bilo škole u mjestu, već se sam Petar trudio, koliko je mogao, da i sina nauči čitati. On mu je kredom ili olovkom pravio slova i učio ga, kako se izgovaraju, a dječak pamtio i ponavljao, da je ocu od veselja srce poskakivalo. Petar našao je u tom poslu pomoćnika i vješta učitelja u domaćem kapelanu, koji je češće u Lenovicu dolazio. Dječak mu se svidio, opazio u njega izvanrednih darova za nauku; pa ga na dva tri dana u tjednu uzimao k sebi u župni stan na nauku.

Pavlu je bilo dvanaest godina, a znao je pisati, čitati i računati, kao da je u kakvom gradu škole polazio. Kapelan je svjetovao Petra, da dade Pavla u grad na nauku. Toliko da će smoći, da mu kupi knjiga i odijelo, a stan i hranu da bi mu se moglo gdje naći. Petar mislio o tom i na pola pristao. Al nadogju nove prilike, koje su pomrsile račune i dale Pavlovu životu drugi smjer. Kapelan bio je premješten, vlastelin Lenovački prodao Lenovicu, a Petar sa svojom obitelju vratio se u svoju zadrugu u Jurjevicu. U Lenovici prištedio si je lijepu svoticu od 1000 forinti, koju je za buduće potrebe i svome sinu za korist opredijelio.

Zadruga njegova s veseljem ga primi, a Petar nastojaše, da stečenim iskustvom i naukom unaprijedi i usavrši zadružno gospodarstvo. Pošto je za godinu dana umro stari gospodar, Ninkovići jednodušno izaberu Petra, da primi gospodarstvo.

Žena mu se snašla u novih prilikah, privikla posavačkoj nošnji i običajem, te bila izvrsna kućanica nastojeći, da svakomu po volji uradi, a osobito milujući i

pazeći zadružnu djecu; s toga su ju svi nazivali svojom majkom.

Pavao se takogjer u brzo snašao u zadruzi. Krasan i umiljat, pametan i razborit, a uz to živahan, svakomu je omilio ne samo u kući, već u cijelom selu. Mladići rado su s njim drugovali, te se otimali za njegovo prijateljstvo, a i djevojke ga pazile, laskale mu, darivale ga voćem i cvijećem. Kad je Pavao ponarasao, kad ga posipali maleni brčići, postade ozbiljniji i oprezniji, a i djevojke susprezale se, te ga onako samo postrance ispod oka vragoljasto gledale. Al Pavao za to mari i ne mari, on to glegje i ne glegje. A kako i bi, kad mu oko zapelo o susjednoj Mari, te se od nje ne dalo otkinuti. Mladi se zavoljeli, a stare bi žene kazale: Tako je sugjeno.

Pod jesen oženio se Pavao Marom Hrenovićevom. Na proljeće 1845. uzeli su ga u vojnike.

Siromak Pavao svijao se od tuge i boli, jer se soldačije bojao više no smrti. A nije bilo ni čudo, jer su onda uzimali u vojnike ljude, kojih su se htjeli da riješe iz ljudskoga društva, ili opet ljude, koje je zloba i zavist vojništvu žrtvovala. Mladići su se bojali puške, te kad se znalo, da će se novačiti, skrivali se po polju i šumi, pače neki su ostavili kuću i ognjište i pobjegli u tugjinu. Tko zna, ne bi li to bio učinio i Pavao, da se nije bio oženio. I on se je krio i zaklanjao u šumi i polju, da ne padne napasnikom u ruke. Na samu Svijećnicu bio je kod kuće, misleći da ga ne će nitko hvatati na sam blagdan, ali se prevario. Noću dogjoše nepozvani gosti oboružani, da ga odvedu. On jih u horu opazio, te skočio kroz prozor i pobjegao. Pucali za njim, ko da je vuk ili zločinac, al on im sretno umaknuo, te se na župnom stanu u Vidikovcu zaklonio. Tu se mogao kriti samo dan dva. Župnik mu je razlagao, da

vojnički stališ nije onako strašan, kako si ga on pomišlja, da i u vojništvu ima poštenih i vrijednih ljudi. Pa on, kako je pametan i razborit, da će se i ondje snaći, te steći zaštite i prijatelja. Župnik ga svjetovao, da pogje sam u Zagreb, te da se stavi u vojnike, jer tako će kraće vrijeme služiti u vojsci. Za tri četiri godine mogao bi biti otpušten, dočim se obično uzimalo na dvanaest godina.

Pavao bio na žeravici, srce hoće da mu pukne, a u glavi vrzle mu se svakojake misli Dà, išao bi, ali mlada istom dovedena — ona ostaje sama, a svijet je dosta zloban. Bojao se je dakle u jednu ruku za svoju dragu i mladu ženicu, a u drugu za svoju glavu u vojni.

Razumni otac slobogjaše sina, neka se ne boji za svoju ženu, dok je njega živa, i dok je onoga staroga poštenja u Ninkovićevoj zadruzi. Tvoja vrijedna Mara bit će megju nama zaštićena kao u svetištu. Idi ti, posluhni savjet župnikov, a Bog će te čuvati.

Pavao se dakle odvažio poći u vojnike. Župnik ga sam odveo u Zagreb, te ga što toplije preporučio zapovjedniku, s kojim se dobro poznavao, jer si bijahu saučenici.

Pavao postao vojnik. Vježba mu bila igračka; on ju u kratko vrijeme proučio, te je bio gotov vojnik, kan da je već deset godina pod puškom. Buduć da je znao čitati i pisati, upotrebljivali su ga u pisarni, gdje je imao prilike jošte bolje se u knjizi i pismu izvježbati. Kašnje su mu povjerili, da vježba novake. To je bila velika blagodat za novake, jer se tada s novaci dosta zlo postupalo. Pavao im je bio brat i prijatelj, te im lijepim i prijaznim postupkom nastojao i onako tegotan položaj olahkotiti, Iz njegovih ustiju nikada se nije čula psovka i kletva. Njegovi novaci bijahu najuredniji i u kratko vrijeme najbolje uvježbani. Momčad ga je volila i što-

vala ko oca il brata, te mu svakoj želji gledala zadovoljiti. A tako stekao si je i ljubav i priznanje svojih časnika. On se nekako svojom sudbinom sprijateljio i jer nije bio ni od doma daleko, te su ga roditelji sa Marom mogli češće pohagjati. Postao je vodnik, a za kratko vrijeme i stražmeštar.

Godine 1847. krenula je njegova pukovnija u Italiju, a s njom i Pavao. Rastao se sa svojimi dosta teško; al se Pavao već odavna priučio trpjeti i pregarati.

U Mantovi, gdje mu je bila pukovnija smještena, proživio sve do ožujka 1849. godine, dok se nije ondje krvavo kolo zaigralo, i on krenuo na bojište. Bio je u više bitaka, a za svoju hrabrost dobio je i zlatnu kolajnu, al žalibože i tešku ranu u rame, od koje je duže vremena bolovao. Ova rana pomogla mu je, da je dobio otpustnicu iz vojničke službe. U svibnju godine 1850. vratio se kući u zadrugu, gdje je sve zdrave i žive zatekao, gdje mu je Mara za uzdarje pružila malenog sinčića, četirigodišnjeg Ivicu, koga sve do sada nije mogao vidjeti ni zagrliti.

Za ovo pet godina zbile se znamenite promjene Tlaka je prestala, te je siromaški kmet mogao mirno odahnuti i posvetiti se svomu radu. Rakitovačko se dobro prodalo, te došlo drugomu gospodaru u ruke.

Petar još svegjer gospodario, a sin mu Pavao u svemu bio desna ruka. Kuća se dizala i napredovala. te služila dobrim primjerom cijelomu selu.

Godine 1860. umro Petar, a na zahtjev i molbu čitave zadruge gospodar postao sin mu Pavao.

Pavào bio skroz i skroz proniknut kršćanskim duhom, koji ga nije bio ni u vojništvu ostavio. On je držao, da čovjek ne živi samo za sebe, već u zajednici sa svojimi susjedi, pa je mislio, da tek onda može biti potpuno sretan, kad su i drugi oko njega sretni i za-

dovoljni; s toga je riječju i primjerom djelovao na svoje susjede i prijatelje. Osim jedinca sina Ivana nije imao više djece, pa je za to uložio svu skrb, da ga valjano uzgoji. A to mu je i pošlo za rukom. Eto, takav je bio čovjek vrijedni Pavao Ninković.

* * *

Jedne nedjelje pod konac lipnja sjedio Pavao u svojoj komori, dočim je Mara pošla u vrt, te sjela u hladovinu, da čita u knjizi, što ju je pred nekoliko godina jošte Ivica za nagradu dobio. K njoj se potiho došuljala Dora, stavila se iza nje, te joj objema rukama zatisnula oči. Ne budali, Pavle, reče Mara, poznam te, pusti me, da čitam. Djevojka dignu ruke i smijući se rekne: Ala ste se prevarili; vi ne poznajete Pavla, kako bih ja Ivicu prepoznala, da mi je zatisnuo oči.

O ti mala čaralice, ne stidiš li se to pred menom reći?

Pred vami se ne stidim; ali pred nikim drugim ne bih toga kazala.

Dà, dà, pravo imaš, dijete moje, ta ti znaš, da ću ja to uzeti za šalu.

Ali susjedo, ja ne želim, da vi to za šalu uzmete; jer ja zbilja ljubim Ivana, a on ljubi mene . . .

A, a, a, zategnu Mara u šali, jedva pridušujući si smijeh; vi ste, kako mi se čini, iza naših legja i bez našega znanja osnovu zasnovali, koja bi se napokon mogla i razvrći.

Dorino se lice zamračilo, a očima zasjale joj suze, te ona uzdahnula, nu brzo se sabrala, i objema rukama zagrlila Maru.

Draga susjedo, vi mi ne ćete zamjeriti, što sam može biti i previše iskrena. Ja sam takve naravi. Ja sam jadna tako nesretna, da nemam nikoga, komu bi se po-

vjerila, komu bi srce otkrila, u koga bi utjehe i savjeta tražila, jer nemam majke, kojoj bi ta čuvstva mogla povjeriti. Vi ste jedina, koja ste mi se uvijek pokazivala ljubežljiva i prijazna. Vi ste mi nedavno toliku ljubav iskazali, da sam, gledajući vas, gotovo zaboravila, da nemam majke. O, ne zamjerite.

Mara je zaplakala, a s njom je plakala i Dora. Te suze godile su obima, jer su obje ljubile Ivana, obje bi za njega i život žrtvovale.

Umiri se, Doro, ta ti znaš, da te volim, i da ću drage volje i vesela srca dočekati čas, kad ću te moći kao kćerku na svoje grudi pritisnuti. — Ti mi imaš valjda štogodj drugo kazati.

Ja sam vazda rado uz vas; al u ovaj par, kad sam vas samu opazila, imala sam i nešto drugo na srcu, da vam kažem i za pomoć vas zamolim.

Što je to? plaho će Mara, da nije kakva nesreća?

Nije radi mene, draga susjedo; jer ja bih se za sebe jedva usudila što moliti. Ali imade jedna sirota, koja mi se je danas poslije mise, kad smo se kući vraćali, do sita naplakala i svoje jade izjadala. Bilo mi je sirotice milo, i da mi je moguće, drage volje bih joj pomogla. Možda bi mogao Pavao, ta on je tako dobar i milokrvan.

No kaži, da čujem, nestrpljivo će Mara.

Vera Kušnićeva pripovijedala mi je, da je danas pred crkvom bilo oglašeno, da će se dojdućeg četvrtka prodati njezina kuća i grunt na javnoj dražbi zbog duga od 350 for., što ga je njezin otac lahkoumno učinio, a nije redovito plaćao niti kamate, a kamo li otplaćivao glavnicu.

Drago moje, Kušnićem je teško pomoći, van da jim tko pokloni taj novac, ili da umjesto njih plati.

Znam, znam, odvrati Dora. Blaž ne vrijedi mnogo. Kroz njegovo nezasitno ždrijelo prošla je polovica Kušnićeva dobra; a sin mu je gotova slika i prilika: gotova skitalica i raspikuća. Pa i Blaževa braća sva su istoga kova — nevaljanci. Ali Nikola vrijedi nešto; on je sam svoje loze — al gdje toliki rasiplju, on si sam ne može pomoći; k tomu je boležljiv, a siromah i osipan djecom, tako da jedno drugomu do uha doseže. Vera je najstarija, a ujedno u kući prava mućenica. Ona uz majku odijeva sebe, oca i braću, a tomu se hoće neumorna rada, dok se to samo isprede, izatke i sašije, pak ona to i čini, jer su joj i braća uvijek cijela i čista. Starajući se za druge, ne dospijeva načiniti što za sebe, te je s toga u cijelom selu najjednostavnije odjevena.

Ona sirota plače i jadikuje, što će uboga s braćom i s nemoćnim ocem. Ako ju proćeraju iz grunta, ne preostaje joj, van obijati tugje pragove ili poći u službu. Draga susjedo, razgovarajte s Pavlom; može biti bi se dalo sirotici pomoći.

Pokušat ću, odvrati Mara, ali evo i Pavao dolazi ovamo, pa ćeš mu moći i sama kazati. I u istinu Pavao se stvori pred njimi, držeći u ruci novine.

No, što to nosiš? upita naglo Mara. Ti nosiš novine. Mora da je što znamenito u njih.

I jest znamenito, odvrati Pavao. To će i vas zanimati.

Čitaj nam dakle, ili ragje pripovijedaj nam, što je u njih, ako si već pročitao.

Rat se u Italiji svršio, započe Pavao, i naša se vojska vraća u domovinu.

Hvala Bogu, dahnu Mara, sad će se valjda i naš Ivica vratiti.

Rat se svršio, nastavi Pavao, naši su sjajno pobiedili i razbili neprijatelja kod Kustoce i Sv. Lucije. —

Neprijateljev gubitak je ogroman, ali i od naše je vojske mnogo poginulo, osobito neke pukovnije jako su nastradale.

Koje pukovnije? naglo uleti u riječ Dora.

Toga nema u novinah, odvrati Pavao.

Da li je Ivan ostao živ i zdrav? zapita Mara. Traži u novinah.

I toga nema u novinah, ali to ćemo naknadno doznati. Valjda će nam se do koji dan i sam javiti.

Ali ako je poginuo? — u jedan mah uzdahnu Mara i Dora, dignuv oči k nebu, kan da se Bogu mole.

Ne valja unaprijed na zlo misliti. U ratu se svašta dogagja. I mene su već mrtva oplakivali. To ti najbolje znadeš, a ipak sam se sretan vratio kući. Za to nadajte se, da ćemo do skora čuti povoljne vijesti.

A što ste vi dvije megju sobom naklapale?

Susjede Pavle, došla sam ovamo, da nešto zamolim susjedu, ili bolje rekuć, molila sam ju, da bi vas u moje ime nešto molila.

A što to? da čujem.

Dora ispripovjedi na dušak sve, što je malo prije Mari bila kazala.

Pavao se uozbiljio, te se malo zamislio, staviv ruku na čelo; reć bi, da traži, što bi u prvi mah odgovorio.

Drago dijete, to je lijepo od tebe, što se tako zauzimlješ za one sirote. Vera je u istinu djevojka, kojoj ne može biti ni s koje strane prigovora. Meni je sve to dobro poznato, pa i žalim, da je do toga došlo; al tu je teško pomoći. Pa da tko i isplati sav taj dug, da Kušnićem pokloni sav taj novac, Kušnići bi ipak za tri četiri godine bili ondje, gdje su danas. — Blaž će sa svojom svojtom nastavit po svojoj navadi; a Nikola, ako je i bolji, nije ipak za rad sposoban, te ne će održat kuće.

Imate pravo, reći će Dora, ali ako vi što ne smislite, kako bi se spasli, imat ćemo u Jurjevici domaćih prosjaka, koji će živjeti o tugjoj milosti, a toga, kako mi je i moj otac pripovijedao, nije nikada u nas bilo. Ne pomože li jim se, što će biti od Vere, što će biti od njezine braće, a ima ih šestero; što će biti od njihovih roditelja?

Ti lijepo govoriš i to ti služi na čast, ali nije to tako lahko izvesti, jer nebrigušu pretvoriti u radišu, pijanici začepiti usta, da preko mjere ne pije, toga ni naš župnik ne može, koji se ipak trudi, kako bi od te pošasti narod izbavio. A kako bih ja to mogao izvesti? — Ti si, Doro, nastavi svečano, u našem selu ipak izvela, čega ne bi ni najodvažniji muž izveo, a mal ne žrtvom svoga života; možda će ti i ovdje poći za rukom. Ja bih ti to od srca želio, pa ću i sam misliti, ne bih li što smislio — Kaži Veri, neka dogje sutra ili prekosutra k meni.

Drage volje, veselo će Dora znajući, da je Pavao ne zove badava k sebi.

Dora ode kući, a Pavao osta sam sa ženom u vrtu, te šetajući se onako nuzgredice dobaci ženi: Vrati li se Ivan ove jeseni kući, mi ćemo ga morati ženiti, a mislim, da to mladi jedva čekaju.

Ti dakle misliš, da će se ovo dvoje uzeti?

A ti valjda dvojiš o tom? u šali će Pavao. Ja sam uvjeren, njih bi mogla jedino smrt rastaviti. Tomu, ja sam siguran, ne će se ni Grga protiviti.

Dora je poručila Veri, što je Pavao rekao, a ova, kolebajući megju nadom i zdvajanjem, bijaše već drugi dan po podne došla k njemu. Srce joj nemirno kucalo, a u licu joj se odražavao nemir i bojazan, kad je unišla. Kad se je s Pavlom porazgovorila, lice joj se razvedrilo, te mirnija krenula kući, nego li bijaše došla.

U četvrtak bila je dražba u Jurjevici; prodavao se Kušnićev grunt. Svijeta se zgrnulo dosta, ali više od znaličnosti, nego li da dražbuje. Iz Dugovca došla dva lihvara, po svoj prilici u namjeri, da za malu cijenu dogju do lijepoga seljačkoga imanja. Jedan je bio Hitrić, koji je već i u drugih selih nakupovao zemljišta, te ga kašnje za trostruku cijenu ljudem preprodavao. Ljudi su od njega to kupovali, ne kao da bi im trebovalo zemljišta, već više za to, da se riješe dosadnog susjeda i ugnjelice, koji im je običavao sto jada zadavati. Drugi je bio Dorković, trgovčić, koji je stupio s Hitrićem u zajednicu, da kupuju na dražbi zemljišta, da ih preprodavaju na dobitak. — Ljudi su ih prijekim okom gledali, te mrmljali: Bože, pomozi selu, ako nam se u njem ugnijezde ove pijavice. Pred dvije godine kupila su ova dvojica u Šarnici cijeli grunt neke udovice, koja je imala četvero djece. Tada su bili što uputili ljude, što opet podmitili, neka ne dražbuju, jer da će oni, kupe li grunt za priličnu cijenu, polovicu ustupiti udovici na besplatno uživanje. Oni su zbilja grunt kupili, kako su sami htjeli, ali riječi nisu održali. Udovica zajedno sa djecom morala se iseliti te tražiti u selu zaklonište kod dobrih i milosrdnih ljudi. I tu su tako snovali, ali Jurjevčani nisu im vjerovali.

Sudbeni povjerenik proglasio je uvjete dražbe, dodavši, da će kupac morati cijelu svotu položiti, pa udari prvu cijenu 500 forinti.

Hitrić na to promrmljao: U zabitnom selu kao što je Jurjevica, ne kupuje se grunt, koji je i onako kroz tolike godine zapušten, za tako visoku cijenu. Nastala stanka od kakova tri časa, dok nije Dorković otvorio usta, te rekao forintu više. Pavao stao je po strani i motrio, što će to biti. Prozivač oglasi: prvi i drugi put; na što Pavao pridoda 50 forinti više.

Jurjevčani su se zadovoljno smješili, dočim su se Hitrić i Dorković pogledali, kan da se pitaju: bi li dalje. Hitrić na to pridoda opet forintu više, dočim mu se sudrug primaknuo Pavlu, govoreći mu tiho: Kume, prestanite, vam toga ne treba, jer imadete i svoga grunta previše; a pedeset forinti onako kao u šali spraviti u žep, ne će vam škoditi. I Dorković mu pruži komad banke od 50 forinti.

Pavao ga prezirno pogledao, te prošao na drugu stranu, i prišapnuvši nešto Grgi u uho, povukao se u kuću.

Šest sto forinti, ponudi glasno Grga Plavić.

I tako se nabijalo, dok se nije natjeralo na 751 for. Kupac je bio Pavao Ninković, jer je Grga u njegovo ime dražbovao.

Pavao je namah cijelu svotu gotovim isplatio, pa mu je i cijelo imanje Kušnićevo bilo predano.

Za cijelo ovo vrijeme nije bilo blizu ni Blaža Kušnića, ni njegove braće. Ti ljudi kao da su izgubili i smisao za mirni obiteljski život, te ravnodušno gledali u tužnu svoju budućnost. Pavao ih je žalio, žalio tim više, što bi bili mogli, kad bi imali bili volje i smisla, lijepo napredovati i udobno živjeti. Al oni su odavna odnemarili rad, te živjeli od gotova; prodavali komad po komad blaga, dok nisu imali ni konja ni vola. A nemajući čim obragjivati polja, davali su ga iz dijela: iz trećine i četvrtine, te tako se zemlja istrošila i malo nosila.

Susjedi i braćo, reče im drugi dan Pavao, kad je megju njih došao. Ja sam kupio vaš grunt, i ne mogu dosta prežaliti, da je moralo do toga doći. Vi ste sami krivi. Ne ću vas koriti, jer je prekasno, te ne bi pomoglo, ali opominjem vas ipak, dajte, recite, što ćete sada početi.

Dok sunce grije i kiša pada, biti će kruha i života; lahkoumno će i prkosno Blaž.

Nemojte tako, prijatelju, blago će Pavao. Tvoji starci rodiše se tudijer i bijahu gospodari na glasu, i ti si se ovdje rodio i obitelj osnovao. Morala bi ti dakle ova gruda zemlje biti mila i sveta. A sada da se potucate svijetom od nemila do nedraga, da služite drugomu da vas prehrani?! Kud će žena i djeca? zar će ona prosjačiti i obijati tugje pragove, danas ovdje, sutra ondje? To je žalosno, to je odviše gorka sudbina. A oboliš li i onemogneš, tko će te hraniti? Pogibat ćeš za tugjim plotom. Ti ćeš biti prvi u Jurjevici, koji je zdrav i jak na dobru gruntu postao propalica i prosjak. Ne zamjeri, govorim za tvoje dobro; ja vidim, da ti se čelo savija u nabore, ja ti vidim zlovolju na licu i očima, ja vidim, da si mi pripravan otsjeći: što me za vas briga. No čujte me svi skupa. Ja sam vam prijatelj, koji je prijateljstvo pripravan i činom dokazati. Vaše imanje moje je vlasništvo, al ja ga ne trebam. Ja ću to razdijeliti na dva jednaka dijela, jedan dijel ostavit ću Nikoli i njegovoj obitelji za uživanje; drugi dijel, ako vas je volja, dati ću vam za uživanje. Biti će vam dosta taj dijel, budete li samo znali raditi i štediti. Polovica svote, što sam ju položio, otpadala bi na vas, a polovica na Nikolu. Vi ćete mi od te svote plaćati 5% kamate, što će vam na godinu iznositi kakovih 18 for., a to ćete moći lahko podmiriti, budete li marljivi i radini. Vi ćete moći svake godine i glavnicu otplaćivati, pa ma po deset i dvadeset forinti. I to ne bi bilo mnogo, pak bi za koju godinu mogli postati opeta vlasnici svoga selišta. Od prodane svote zapast će vas i gotovine kakovih 250 for. To istina nije mnogo, al bi mogli kupiti par konja ili volova, jer bez toga ne možete biti na gospodarstvu.

Ja sam vam rekao svoju, a vi dobro razmislite, pa mi odgovorite.

Blaž se zamislio, a to je bio dobar znak, jer je on u opće malo mislio, a braća su mu bila po gotovo iznenagjena Pavlovom ponudom.

Pavle, reći će za čas Blaž, nam se svigja vaša ponuda. U vašoj prodici, što ste nam ju malo prije rekli, imade puno istine. Mi pristajemo na vašu ponudu. To je od vas lijepo i plemenito, akoprem vi kraj toga ne gubite ništa, jer vam je svejedno, plaćamo li vam mi kamate ili tko drugi. Ne razumijemo samo, zašto da se grunt dijeli, kad smo ga prije u zajednici držali i uživali kao zadrugari. Nikola je i onako boležljiv, te ne će moći svoj dijel obragjivati, a megju nami mogao bi se smrti dohraniti.

Susjede, rekao sam vam svoju. Kod toga ostajem, pak pristali vi ili ne pristali na to. Nikola sa svojom obitelju ima pravo na polovicu, a druga polovica istom ide vas. Ja želim, da Nikolinoj djeci osiguram budućnost, želim jim pružiti priliku, da se priučavaju radu, te se nadam, da će mi poći za rukom. Vidu imade petnaest, Marku četrnaest, a Lovri dvanaest godina. Djeca, ako su i mlada, dorasla su već za plug i motiku, pa će moći raditi i gospodariti. Vera, kao najstarija znat će voditi nutarnje gospodarstvo, a sestre će ju Jalžica i Jaga pomagati. — Vi ste svi odrasli i djeca su vam za posao, pa ćete moći, samo ako budete htjeli, dobro živjeti.

Pavlov se predlog prihvatio, i sutra pogjoše svi zajedno kotarskomu sudu, gdje su se potrebita pisma sastavila.

Dora bila sretna i presretna, što je nešto doprinjela k spasu Kušnićeve kuće. Osobito bilo joj je stalo do Vere, koju je u istinu ljubila ko rogjenu sestru. Po

slije toga dozva ju k sebi, te pogje s njom k Pavlu, da mu se za tu ljubav i dobrotu zahvale.

Pavao je Veri obećao, da će joj uvijek i savjetom i činom na ruku ići.

VIII.

Bilo u drugoj polovini mjeseca srpnja. Narod bio je većim dijelom sa radom na polju gotov: travu je pokosio i pospremio sijeno, kukuruz ogrnuo, a sad se spremao na žetvu; raž i zob je dozorila. Plavići su imali raži preko dvanaest rali, pa je Grga naložio ženam, da prirede srpove, jer da će se sutra žeti. — Jedan dan žanju Plavićeve žene, a muškarci vežu snopove. Tako se to želo tri dana. Treći dan žene se baš natjecale, koja će prva sa svoga sloga na glavicu. Megju prvimi prva bila Dora; drugarice jedva su ju stizale. Ne nagli, Doro, umorit ćeš se i odviše uznojiti, pa bi mogla nastradati, opominjaše ju otac. Dora marila i ne marila za opomenu, mahala srpom lijevo i desno, da ju je brat jedva stizao sa vezanjem. Lica joj se žarila, znoj curio s čela. Došavši na glavicu, sjela, nabrusila srp, htjela da otpočine; al najedan put opazili su se od Save plavkasti oblaci, što su slutili na kišu i na oluju. Jošte je svaka žetelica imala po jedan slog, i žetva bi bila gotova. S toga Dora namah ustala, te počela novi slog; drugarice ju slijedile, te su se i one žurile, samo da se sve požanje. Već su se žetelice primicale kraju, kad se digao silan vjetar i poslije njega stala propadati krupna kiša. Dora bila u znoju, kao da se je kupala, te nije htjela da odloži srp, dok nije slog dožela. A jaka ploha slila se na nju, te je do niti prokisla.

Ludo dijete, prekori ju otac, ti se igraš sa svojim zdravljem.

Ne boj se,. oče, nije to prvi put; mi smo tomu privikle; nije mi do sada škodilo, pak ne će ni ovaj put.

Brat joj sve na silu navukao haljinicu. Dora išla sama kući; ali se baš nije žurila. Idući susrete poljara, koji se vraćao iz Dugovca. Upita ga, što je nova. On joj nije znao ništa kazati, već da je bio na pošti, a Ninkoviću da nosi list. Ona zatraži od njega list, i po marki razabere, da je u Udini predan na poštu i da je od Ivana. Pošto je poljareva kuća bila na početku sela, a Dora bila bliže Ninkoviću, zatraži ona od poljara list, da ga sama preda Pavlu. Poljar joj ga dade, a ona othrli kraćim putem kroz ogradu u Ninkovićevu kuću.

Pavao bio je baš u štaglju, gdje je stovarivao raž, što ju je tek pred kišom dovezao s polja. Opazivši Doru, rekne joj: Ala si prokisla! Idi u sobu, da se ne rashladiš.

Dora pogje u kuću i pozva Pavla, neka se žuri, jer imade list od Ivana. Na to ostavi Pavao posao te pogje za djevojkom.

Daj, da vidim, što je u pismu, reče Pavao, unišav u sobu.

Dora mu pruži list, koji malo da se nije raspao. Ona je naime bila list metnula u njedra, a kako je bila znojna i od kiše sva prokisla, namočio se skroz i skroz. Pavao stao polagano odmatati, da se ne bi poderao.

Djevojka sjela na klupu, a Pavao se primaknuo prozoru, da čita. I Mara, koja je upravo unišla, sjede do Dore.

Pavao najprije okom preletio list, te našav na posljednjoj strani ubilježeno, da se Ivan nada, da će se skoro povratiti, poče mirno čitati:

Dragi oče!

Ima već dosta dugo tomu, što od tebe ništa ne čujem. Što je to? Da nisi bolestan?

Ponajprije želim ti, dragi oče i ljubezna majko, da vas moj list nagje u povoljnom zdravlju. Pozdravljam te od srca, pozdravljam i milu majku, ali bih volio, da vas mogu oboje zagrliti. Pozdravljam strica Andriju i strinu Katu, a isto tako tetka Matišu i tetu Jalžu. Pozdravljam sve domare i ukućane od najvećeg do najmanjeg, a najviše Lovru, koji me je kod konja zamijenio. Da li mu napreduju? Da li je već liska i šarka kušao uprezati. Biti će to lijep par. Ja sam ovdje u Italiji vidio malo ljepših konja.

Dragi oče! i jošte nekoga pozdravljam, koga bi morao pozdraviti namah poslije tebe i majke. A to je moja draga Dorica, na koju nisam nikada prestao misliti, te koju ne ću nikada prestati ljubiti. (Pavao popostao u čitanju, pa pogledao Doru, ali ovoj se oči suzami orosile, te ih pregačom sakrila.)

Kad smo se rastali, naše nam se duše sporazumile, te smo se jedno drugomu zavjerili vječnom ljubavi. (To je dakako bilo iza naših legja, nasmjehnu se u šali Pavao.) Ali u toj sreći našoj jedno me smućuje, a to je neprijateljstvo izmegju njezina oca i tebe. No kako te znam, dobri oče, ti ćeš uznastojati, da se izmirite. (Da je moj list primio, pridometnu Pavao, znao bi, da smo se izmirili.) Kad se vratim, ja bih želio Doricu kao zaručnicu povesti k žrtveniku.

Ja se nadam, da ću se pod jesen vratiti, jer se je rat svršio, a nam se obreklo, da će nas nekoliko otpustiti kući. Naša je vojska pobijedila, ali ipak mnogo stradala, a megju svimi pukovnijami najviše je nastradala naša 12. ulanska pukovnija. Od cijele naše eskadrone ostalo tek 16 ljudi, a od voda (zuga) u kom sam ja bio, samo dvojica; svi su drugi poginuli i sahranjeni u tugjoj zemlji. (Pavao sustao, a Dora zavrisnula: O Bože, hvala ti, što nije moj Ivan poginuo!)

*

Mi smo bili u Padovi, kad je pukao glas, da je rat naviješten, te smo već drugi dan ostavili grad. Padova je lijepo mjesto. Ima lijepe velike crkve. Kad sam bio ondje, zalazio sam često u stolnu crkvu i u crkvu sv. Antuna. Crkve su uvijek pune pobožnog svijeta. Opazio sam, da su Talijani pobožni ljudi, ali mi se inače nisu svigjali, jer su se naprema nam držali dosta neprijazno, te nas smatrali za svoje najveće neprijatelje. Kad smo taj grad ostavili, putovali smo sad ovamo, sad onamo, a da se nismo nigdje dulje od dva ili najviše tri dana zaustavljali. Poslije dva tjedna prispjesmo na malu vivočinu prama San Lazareto, gdje smo se ulogorili, da se odmorimo. U zoru na dan 24. lipnja, t. j. na samo Ivanje, bijasmo opet spremni na polazak. Pukovnik nam stavio na dušu vojničku dužnost i prisegu, te nas nagovorio, da obranimo čast svoje zastave, pukovnije i domovine. Slutili smo, da je kucnuo odlučan trenutak. Svi smo bili zamišljeni i ozbiljni; dok nas nije zvuk trubalja i zveket oružja opet razigrao.

Naprijed, momci, zagrmi pukovnik, eno pred nama San Lazareto; do podne moramo onamo prispjeti. Naša eskadrona išla naprijed, a ja sam sa svojim vodom stupao naprijed u pretstraži, da razvidimo zemljište. Istom smo kakova četvrt sata stupali naprijed, kad al sa suprotne visočine San Lazareta zagrmiše topovi. Bilo jasno, da se je ondje neprijatelj sa topništvom utaborio. Trojica mojih drugova, jašući u istom redu samnom, pala su mrtva na zemlju; iza druge, treće grmljavine sva je prednja straža popadala izim mene i jošte jednog moga druga iz Željkovca. Naprijed u skok pukovnija, orila se zapovijed, i eskadrona preko mrtvih lješina jurila naprijed, ali i lješinami pokrila put. Istom kad je nadošlo topništvo sa 18. batalijunom slovenskih lovaca, moglo se naprijed. Neprijateljska vatra umuknula. San Lazareto pao je u

naše ruke. Bitka se na svih točkah razvila; najjače bijesnila oko Villafranke, Sv. Lucije, te se napokon pod suton završila sa sjajnom pobjedom kod Kustoze.

Dragi oče! Oj divna li je ravnina, što se protegnula gornjom Italijom, naplavljena rijekami i potoci, a onamo prema sjeveru zarubljena sad manjimi, sad većimi brežuljci, na kojih se upravo rat razvio. Nizinom talasala se u zlatnom već dozrelom klasju riža, koje je bilo na stotine jutara posijane. Na visočinah u to vrijeme upravo doznevala pšenica i ostali usjevi, te obećavali najljepši plod. Jošte tjedan dva i sve bi bilo pospremljeno, ali danas sve je uništeno, sve je poharano. Ljudska noga, konjsko kopito, kola i topovi sve su to sa zemljom sravnili,

Rat se je svršio, mrtvi se ukopali. Ranjenici dvorili se njegovali po bolnicah. I ja sam ovamo dospio, (Bože, ipak je ranjen, uzdahnu Dora.) a kako, i sam ne znam; ranjen nisam, al me je noga boljela. Kad sam pao s konja, jer je konj pod menom poginuo, natukao sam si nogu. Ja sam već treći dan, upirući se o štap, mogao hodati. No kraj mene ležao je Vinko Pavlović iz Prevlake. Ti ćeš ga poznati, jer se je pred tri godine iz našeg sela sa Matanićevom Cvijetom oženio. Kršan je to momak, a dobar ko dobar dan — plemenita duša. Siromaku obje noge tane prelomilo. Grozne je boli trpio, te je molio, da mu uzmu život. Ja sam ga tješio, kako sam znao. On mi reče: Pravo imaš, trpjet ću do volje Božje; nadam se, to ne će dugo trajati; jer su me sile i onako ostavile. Jedno te molim, vratiš li se kući, pohodi moju ubogu Cvijetu, pa joj reci, da ju umirući Vinko pozdravlja, da joj zahvaljuje na ljubavi, da ju moli, neka bi mu na malenoga Stanka pripazila i odgojila ga dobro. Uzmi evo ovu novčarku; u njoj će biti do 30 forinti, pa joj predaj. Ne žalim sebe, već nju, jer

će ostati sinja kukavica. Tješim se ipak, otac joj je čestit čovjek, a Bog ga je blagoslovio, te ne će na svoje dijete zaboraviti. — Obrekao sam mu, da ću sve po njegovoj želji izvršiti. Siromak jedva večer dočekao, te pošto se izmirio s Bogom i oprostio s drugovi, zaklopio za uvijek trudne oči. — Mene potresla njegova smrt, jer sam si mislio, kolika bi bol i vas ovladala, kad biste čuli, da vam je sina nestalo, i kako bi Dorica tugovala. Kažite to Mataniću, a on će već gledati, da si utješi kćer.

A sad ostajte mi zdravi i veseli, dok se vidimo.

Vaš zahvalni sin

Ivan Ninković.

San Lazareto, 27. lipnja 1866.

Kad je Pavao dočitao, pogleda na Doru. Zazeblo ga oko srca, jer je Dora sva problijedila, usnice joj drhtale i cijelo joj se tijelo treslo ko u groznici. — Za ime Božje, što ti je, dijete moje? ti strašno izgledaš!

Ništa, Pavle, bojim se, rashladila sam se, te me groznica hvata S Bogom, idem kući da legnem.

Dora ustala, te nesigurnim korakom pošla niz stube, i izgubila se u svom dvorištu.

Kad je ušla u svoju komoru, stalo joj se pred očima magliti, te jedva došla do postelje, da legne. Velikom se mukom presvukla i zgurila pod pokrivalo. Groznica ju svom žestinom spopala, usta joj drhtala, zubi cvokotali, a cijelo joj se tielo treslo ko trstika na vodi. Kad joj brat stupio u sobu, gotovo se prepao. Siroto, dahnu brat, rekao sam ti, da se čuvaš, a ti nisi marila. Hoćeš li, da ti što učinim ili donesem?

Ništa, ništa, zlati brate, samo me pokrij bolje, zima mi je; smrznut ću se.

Franjo donio sa svoje postelje nov gunjac, te ga prostro po sestri, zatim izašao, da potraži oca. Otac

nešto pospremao u štaglju. Kad je vidio sina, zapita ga otac: Što je?

Sestra leži u groznici. Ne bi li pošli po liječnika?

Grga ne progovori ni riječi, već ode umah u sobu kćeri. Lice joj se već stalo žariti živim rumenilom, a na čelu joj se pokazivale krupne kaplje znoja. — Doro, dijete moje, što ti je? Al Dora kan da je prečula, nije ništa odgovorila, već zatisnula oči, te teško disala.

Vrućica je, rekne otac, pustimo ju, da počiva, i onako je već zamračilo, te ne bismo možda ni našli liječnika. Sutra, ne bude li bolje, upreći ćeš i poći u Dugovac.

Franjo je cijelu noć probdio kod sestre. Vrućica ju držala do pol noći, a kašnje je izmučena usnula. Franjo zorom upregao konje i otišao po liječnika. Nekako oko deset sati dovezao se liječnik.

Liječnik ju pomno pregledao i spoznao, da su joj se upalila pluća. Grgi je rekao: Ja ću vam poslati nekoliko pijavica i lijek, a vi onako činite kako vam kažem. Franjo se do skora vratio i donio, što mu je liječnik predao.

Kad je Pavlova žena vidjela, da se k Plavićem liječnik dovezao, znala je namah, da je Dori zlo, te je pohitila onamo. I dobro je došla, jer Grga nije znao, što bi uradio, a i njegove žene nisu bile tako spretne kao Mara.

I Mara stala dvoriti bolesnicu. Veći je dio dana uz nju probavila, a kako je bila okretna i prijazna, bilo je to samoj Dorici jako milo.

Prošlo nekoliko dana; djevojka se ćutila bolje, na časove ustajala, da se progje sobom. Prijateljice ju, osobito Vera Kušnićeva i Ruža polazile, te joj razgovorom prikraćivale vrijeme. Franji je to godilo, što je kadšto i Ruža dolazila. On ju onako plaho postrance gledao,

ali u njegovu pogledu ne bijaše ništa prosta, kako se to prije opažalo. Svatko je opažao, da se je Franjo posve promijenio. Pa to se je i Ruže povoljno dojmilo. Kad bi se večerom i duže u njih pozabavila, Franjo bi ju običavao do kuće sprovesti, i motalo mu se po jeziku, da joj nešto otkrije, ali ipak nije se mogao odvažiti. Svaki put bi mu riječ već u ustima zabjegla. Moglo se ipak razabrati, da se ovo dvoje nekako zbližilo.

Prošlo ovako i tri tjedna, dok se Dora u toliko oporavila, da je mogla izilaziti, te se vrtom ili poljem proći. Najragje zalazila je i sada Ninkovićem. Pavao i Mara kan da su joj bili pravi roditelji.

Bilo je Miholje baš u nedjelju. Bio je to lijep, krasan jesenski dan, da si ljepšeg ne bi mogao ni zaželiti. Pavao se spremao k misi u Vidikovac, a poslije podne kanio sa svojom družbom probaviti u vinogradu. Onamo htjede da povede Grgu sa Dorom i Franjom.

Mara je već dan prije ispekla kolača, priugotovila pečenja, mladih gusaka i raca, pak sve to već rano dala otpremiti u vinograd.

Dobar dan, Grga, pozdravi ga Pavao, unišav u njegovu komoru; danas ćemo zajedno u crkvu, pak zatim u vinograd, da vidimo, imademo li se nadati obilatoj berbi i dobroj kapljici; jer bi nam je ove jeseni moglo trebati.

Vam ne fali nikada dobre kapljice, susjede, pa ne će ni ove jeseni. Pa da budu i svatovi, vi ne biste bili u neprilici.

Kume Grga, hoće sad ozbiljno Pavao, da govorimo koju pametnu.

Da čujem.

Grga, ti si morao opaziti, da tvoja kći Dora ljubi moga sina Ivana; a ja sam opeta posve dobro opazio, da moj sin voli tvoju kćer. — Imaš li što proti tomu, da ovo dvoje po zakonu Božjem budu muž i žena?

Što si ti došao k meni kao snubok?

Ne, Grga, ja sam to samo zato rekao, da smo nas dvoje na čistu. Mladi se razumiju, a na druge i ne spada. A kad dogje do toga, a doći će, čim se moj sin vrati, da ne bude onda bud s tvoje, bud s moje strane zapreka: Vjeruj mi, bila bi grjehota, da rastavljamo ono, što se po volji Božjoj samo našlo.

Susjede Pavle, ganuto će Grga, meni je to drago, jer sam uvjeren, da će mi dijete pod vašom zaštitom biti sretno i zadovoljno. Ako je Dori to po volji, ja se tom ne ću protiviti.

U to unigje u komoru i Dora, noseći u ruci odijelo. da se obuče.

Ja sam došao k tvomu ocu, reče Pavao, da idemo zajedno na misu, a kašnje ćemo zajedno u Kozji dol u naš vinograd; reci i bratu, da bude gotov, jer će i on s nami. Žurite se, ja ću vas čekati kod kuće.

Lijep ti je i ubav vidikovački brijeg. Uzvisio se nad savskom ravnicom i vlada tako rekuć cijelom nepreglednom okolicom. Sa vrška, na kom se ponosno uzdigla župna crkva, otvora se oku bajan vidik na sve strane. Cijelim vidikovačkim brijegom nanizali se lijepi vinogradi na stotine i stotine razlučenih čestica; jer mal ne svaki gospodar prostrane župe imade tudijer po koju česticu lijepo obragjena vinograda. Vinogradi su već dozreli slasnim rodom, na trsovih vise punahni grozdovi jedan do drugoga, te se lijepo prelijevaju na sunčanu žaru, da ti upravo oko zanosi, a usta mani, da ga se nazoblješ.

Svijet je rado polazio župnu crkvu. A u jesen kad su vinogradi dozrijevali, još ragje. Crkva bila nedjeljom dupkom puna. Po svršenoj službi Božjoj, sav se narod razišao na ugodno plandište po vinogradih. Tako bilo i danas. Za tri dana bit će berba.

Pavao s Grgom poslije mise izašao iz crkve te pred crkvom pričekao, dok se drugovi priberu. I sakupi jih se nekolicina i megju njima stric Andrija, zatim Franjo sa Dorom, kojim se i mlinareva Ruža prislonila a i Kušnićeva Vera.

Ajde Maro naprvo s djevojkami, reče Pavao, te priredi pred klijetju i mi ćemo za tobom, dok se samo malko razglegjemo po vinogradu.

Vera se ispričala, da ide kući; jer da joj je otac bolestan, a i mati je danas ostala u postelji. Kad ju je Pavao nagovarao, da svakako ostane s njima, zahvali se ona i preporuči, da bi je uzeli u berbu; jer njezini roditelji nisu imali vinograda. Tako je Vera otišla kući, a Pavao je sa svojom družbom sve polagano zaputio prema Kozjemu dolu, gdje su Ninkovići imali vinograd.

Ninkovićev vinograd bio je na istočnoj strani Kozjeg dola prema jugu, te se protegnuo sve do ravnice Dugovačke. Bilo ga je tri jutra. A kako se je pomno obragjivao, davao je godimice do 120 akova finoga vina. Od toga prodalo se dvije trećine, a ostalo se pridržalo za kućne potrebe, tako da družina nije o godovih i o težem poljskom radu nikada bila bez kapljice vina. Sav je vinograd okol na okolo bio obrubljen brajdami, te ga bilo upravo milina gledati u jesen, kako su bujni dozreli grozdovi visjeli ispod zelena trsova lišća. Pred vinogradom već u ravnici bila lijepa crijepom pokrivena klijet sa prešom na jednoj strani, a na drugoj strani sa prostranom sobom, a pod cijelom klijetu sterao se u zemlji izduben i obzidan podrum, koji nije bio nikada prazan: novo vino dostizalo staro, a i sada ga je bilo u sudu do kakovih deset akova. Pred klijetju bio je mlad šljivik, što je davao za sunčane omare ugodnu hladovinu.

Mara sa Dorom latile se posla; po ledini rasprostrle stolnjak, pometale noževe, iznijele iz košarâ kolače i pečenje, te poredale po stolnjaku.

Do toga nadošao Pavao sa Grgom i drugovi, napunio vrč s vinom, te pozvao sve redomice da posjedaju. Muškarci posjedali po travi, a žene i djevojke stajale ili se na panjave spustili. Bila je to ugodna zabava u prostoj slobodnoj naravi, te u veselu žamoru i razgovoru, u šali i pjevanju tekla, da se i nije opazilo kako vrijeme brzo odmiče. Već bliže večera, kad se sunce bližilo zapadu, banu u društvo novi gost, a da ga nitko nije u prvi mah ni opazio. Stavio se za Dorina legja, te joj polagano ne opazice zatisnuo rukama oči Dora časak stala ko okamenjena, a tada veselo povika »Ivane!« I bio je to Ivan u vojničkom ulanskom odijelu i sa kapom na glavi. Pavao bio je taj čas u podrumu, da za rastanak napuni vrč, te ga nije vidio, kad je došao, a Mara bila upravo u sobi, da ostatke pospremi u košare, a kad dogjoše van, silno se začudiše i stadoše sina grliti.

Vidite, Maro, nisam li onomad imala pravo, kad sam rekla, da bih Ivu i kraj zatvorenih očiju prepoznala da mi se približi? Ja sam ga u istinu namah prepoznala.

Sada ti vjerujem, našali se Mara; al da je bio i drugi, ti bi valjda isto tako uskliknula.

Varate se, svečano će Dora, za mene nema momka, koji bi me zanimao kao Ivan.

Ivan ju za tu ljubav snažnimi mišicami privinuo na svoje grudi. Djevojka mu se nije otimala; ali joj je od prevelike uzbugjenosti dah u prsima zapeo, te je prvi put oćutila, kako je na prsima oslabila, a i kašalj joj se na usta pomolio. — Toga ovaj par nije nitko opazio, do jedinoga Grge, koji si je kćer zabrinutim okom pogledao.

Kako je Dorica svojim žarkim očima mjerila od glave do pete Ivana, zapazi na njegovu prstu prsten, te ga zapita:

A što to vidim Ivane? Ti si se već zaručio?

Ivan se nasmjehnu i reče: Ne, kupio sam ovaj prsten u Trstu za tebe svoju zaručnicu. Evo ti ga Dorice! Na to izvadi s prsta zlatan prsten, te ga natakne njoj. Dorica se ljupko nasmjehnu, te radosno primi prsten od Ivana. A tada upre svoje pronicavo oko u Pavla i progovori: Da li to vi, Pavle, odobravate? Je li vam to po volji, da me Ivan ovdje kao svoju zaručnicu prstenuje.

Pavao se zadovoljno nasmješio, pristupio k djevojci i primio ju za ruku, te blagim očinskim glasom progovorio: Doro, ti si mi bila uvijek mila, ali od dana one kobne segregacije u Jurjevici, volim te ko rogjeno dijete. Ako je vaše nagnuće iskreno, primi prsten, pa dao Bog da ti donese sreću i blagoslov! Znam, da se i Grga ne će tomu protiviti.

Djeco, reče Grga, to je došlo onako iznenada, akoprem sam to već dulje vrijeme naslućivao. Kad je tako, pa hvala Bogu! Bog vas blagoslovio! Kćerko, ti si primila prsten te vidim da ti srce pliva u radosti. Ali treba da i ti podaš prsten Ivanu. E ti ga nemaš. Evo ti vjenčani prsten tvoje majke, najsvetija baština majke tvoje. I Grga od dva prstena, što jih je nosio na prstu, pružio jedan kćeri, a ova ga nataknula Ivi na prst.

Grga se na to potresao, oči mu se suzami zalijale, te se rasplakao. Grga je rijetko kada u svom životu bio tako ganut. Pavao je mislio, da ga je ganula kćerina sreća, a i ostali su tako mislili. Moguće da su imali i pravo, al Grgu je ujedno morila kobna slutnja, da Dora ipak te sreće ne će nikada uživati, a ta slutnja stisnula mu je tada srce, te je od boli proplakao — ali nije o tom ni riječi progovorio.

Kaži nam, Ivane, kako si megju nas kao iz oblaka pao? Nisi nam se prije ni oglasio? Ja bih bio došao preda te u Zagreb: zapita Pavao.

Ja sam vas htio iznenaditi, odvrati, Ivan pa vam s toga nisam ni javio, kada baš dogjem. Došavši u Dugovac susreo sam se s Jerkovićem, a ovaj mi je rekao, da ste svi zajedno u vinogradu, te sam vas evo i našao.

Deder sjedi te se odmori, a ti, Maro, donesi, što još imaš, da nam se dijete okrijepi. — Toga nije trebalo ni reći, jer je Dora već odbrzala u sobu, te na tanjuru donijela kolača, pečenja i sira, dočim mu je otac punu čašu vina natočio. Pavao i svi gosti pozdravili Ivana s punom čašom vina, a on im se isto tako s punom čašom zahvalio.

Ivo je malo založio, pa je onda cijelo društvo krenulo kući, jer se već i sunce sakrilo za zagrebačke gore.

Kad je družba na Šašincu zakrenula prema Jurjevici, već se suton uhvatio, te nadošla noć, al bijaše tiha mirna i vedra. Mjesec na nebu zaplovio, te srebrnimi svojimi traci obasjavao cijelu prirodu. Cijelom cestom, kako se u krivudastoj cesti protegnula prema Savi, čuo se veseo žamor svijeta, što se je vraćao iz vinograda. Tu je iz prve skupine, koja je već prilično daleko bila odmaknula, odmjenjivala jeka tugaljive posavačke pjesme »Oj djevojko imaš koga svoga? Imala sam brata i dragoga, obadva sam na vojnicu dala itd.« Ondje opet čuo se hihot i smijanje vesele i objesne mladežl, koja megju sobom pravila doskočice i šale zbijale. Pavlova družba micala se u pouzdanu razgovoru, stariji pošli naprijed, a Ivo je sa Dorom zaostajao.

Ne znam — rekne Dora — zašto se ovi tako žure? ta mi jih jedva dostizavamo.

Mene kad brže idem sapinje nešto u prsima. I u istinu djevojka morala stati, jer ju kašalj spopao, te se morala odmoriti, dok ju je popustio.

Kad su prispjeli do mosta u Jurjevici, moglo je biti i jedanaest sati. Pavao zakrenuo kući, a Grga sa sinom si sproveo još Ružu do mlina.

Sad se Dora našla sama u komori; zapalila svijeću, svukla se i pomolivši se Bogu legla na počinak. Al kako je bila umorna, san joj se nije dao na oči. Doživljaji današnjega dana, sastanak sa Ivanom i njegov prsten bili joj svedjer pred očima. Razne joj se misli vrzle glavom i napokon se sjetila materina prstena, što ga pružila Ivi, te ju najedared snašla tolika bol, da je zajecala i gorko proplakala. Uboga joj majka rano umrla, ona je taj vjenčani prsten jedva tri godine nosila. Hoće li on i Ivi donijeti bolju sreću?

Usnula je već prema jutru, a kad se probudila, bila je sva u znoju, a to ju je jošte više oslabilo.

IX.

Grgi je bilo potrebno, da ženi sina. Dora mu do sada redila i šila ruho, i odijevala oca i brata, a uda li se jednom, tada ne će imati nikoga, koji bi to činio.

Grga je želio, da dobije dobro valjano i radino čeljade u kuću, koje će znati i htjeti u svemu zamijeniti Doru.

Jošte pred dvije godine bijaše pomislio na mlinarovu Ružu, ali ona onda bila tek djetetom, a njegov Franjo gotov pustolov, od koga je svaka djevojka u selu zazirala. Al sada Ruža ponarasla, a sin mu se pretvorio drugim čovjekom, pa je Grga stao misliti, da bi i Ruža njegovu sinu mogla privoliti. Al nije bio sobom na čistu, da li bi oboji svatovi, t. j. Dorini i Franjini bili u isto vrijeme ili bi se prije Franjo oženio, a onda se Dora udala. O tom treba se svakako prije sa Pavlom sporazumjeti.

Pavlu bilo je napokon sve jedno, budu li svatovi u jeseni ili zimi. Ivo bio je doduše za jesen, ali Dora

je volila, da se vjenčaju poslije Božića, jer da se jošte nije od prve bolesti posvema oporavila, a do Božića da se nada, da će biti posve zdrava, pa je tako ostalo, kako je Dora htjela.

* * *

Kato! dogji der ovamo! zovnu mlinar Gašo Puretić svoju ženu.

Evo me, što je?

Ovih dana bio je kod nas Pavao Ninković. Znaš li u kojem poslu?

Dà, znam! Došao nas pitati, bi li dali Ružu za Grgina sina Franju.

Jest tako. I mi smo odgovorili, da ćemo stvar ozbiljno promisliti i za osam dana odgovoriti. Danas je osmi dan, a Pavao će doći po odgovor. Što da mu odgovorim?

Deder ti kaži, što ti misliš? jer se obično sudi, da su u takovih stvarih muškarci razboritiji.

A žene oštrovidnije i osjetljivije. Ja bih svakako želio, da ti prije progovoriš.

Neka ti bude, kad baš želiš, odvrati Kata. Ja bih voljela, da je Pavao došao za svoga sina tražiti Ružu.

To ti vjerujem, i ja bih želio, da je tako. Ti si se tomu nadala već pred tri godine, a vidiš, da si se prevarila. Ivo nije se nikada približio Ruži, jer je Ivino srce osvojila Dora Plavićeva. Ja joj toga ne zavidim, jer je vrijedna i čestita. Sad samo kaži, bi li privolila, da nam kći pogje k Plavićevim za Grgina sina?

Da ti pravo kažem, meni se Plavićevi nisu nikada svigjali, te nisam ni u snu mogla misliti, da dogjem s njimi u rodbinstvo.

I meni se nisu svigjali. Jednom vidio sam Franju pijana, pa sam si rekao: Bog me očuvao takvoga zeta.

Ali moraš znati, da su Plavići sada posve drugi ljudi postali.

I to znam, odvrati Kata, al ne shvaćam, kako su se u tako kratko vrijeme Plavići posve promijenili. To je sve Pavlova zasluga, on mora da ima osobitu moć na Plaviće.

Ti imaš pravo, to me baš umiruje i uvjerava, da su Plavići postali pošteni ljudi i da se je Franjo s temelja popravio. I u istinu Franjo se od ono doba ne skiće selom, ni ne polazi krčme. On ore, on kopa, on radi svaki posao, a onomad pohvalio ga i župnik, da se lijepo i pristojno vlada, i u crkvi da ga svake nedjelje opaža s molitvenikom u ruci.

Kako dakle vidim, ti se toj ženidbi ne bi protivio, reče Kata.

I ne bih, odvrati odrešito mlinar, i već s toga ne, što će nam dijete moći općiti s Pavlovom obitelju, jer Dora će poći za Ivana, a njezin brat bi Ružu uzeo. A Pavao će za stalno paziti, da mu se ne bude poslije moglo prigovoriti, kako je našoj kćeri vrat slomio.

Pak neka bude na tvoje; samo bih primjetila: ne bi li bilo dobro, da to jošte za godinu dana odgodimo.

Ne može biti, naglo će Gašo; jer uda li se Dora za Ivana, Grga je prisiljen, da ženi sina; ne će ga imati tko prati i rediti.

No ženidba ova ne stoji toliko do nas, već tu ima glavnu i odlučnu riječ Ružica.

Dakako, tudijer odlučuje Ružina volja. Ja mislim, da se ona tome ne će protiviti. O Miholju bili su zajedno u Pavlovu vinogradu, a Grga ju je sa sinom sproveo do mlina. No neka dogje ovamo. Gašo pozva kćer u sobu, te joj priopćio, o čem se radi. Ona se zarumenila i oborila glavu, te promucala, meni je pravo, kad je to vaša volja.

U večer došli Franjini snuboci, te isprosili Ružu Franji za ženu.

Budućega četvrtka pošli su na zapis, a već slijedeće nedjelje bili su napovijedani: Franjo Plavić sa Ružom Buretićevom.

U Grginoj kući bile pune ruke posla, jer se spremalo, da budu svatovi, kakovi se tek u najboljih Jurjevačkih kućah vigjaju. Grga priredio do dvanaest vedara staroga vina iz susjednog Hrebinca, gdje je rasla od davna na glasu dobra kapljica. Zaklo vola, što ga u tu svrhu na sajmu kupio, dvoje svinja, troje teladi, a peradi: purana i gusaka bez broja. Sve žene bile su zabavljene poslom, samo Dora nije se mogla dosta nažaliti, što im nije mogla ni u čem pomoći; jer je bila grozničava i u istinu slaba.

Na dan vjenčanja išli su ranim jutrom svatovi po mladu. Majka ju je opremala i češljala, a mlada zamišljena sjedjela na stolcu pred ogledalom, dočim su joj drugarice pripjevale: »Češljaj me češljaj, majčice, ne budeš me dugo češljala. Ljubi me, ljubi majčice, ne budeš me dugo ljubila«.

Kad su ju opremili, pristupi k njoj Dora, te joj na glavu stavi vijenac i plačući pade oko vrata, veleći: Ljubezna sestro, pogji u ime Božje, da se pred žrtvenikom za uvijek zavjeriš svomu vjereniku. Budi uvjerena, da će te ljubezno primiti i susretati Plavićeva kuća.

I ti ćeš mi biti sestrom, dometnu Ruža na pol glasa.

Dà, ja ću ti biti sestrom, zajeca Dora, savivši joj rukè oko vrata, dočim jim se duše sljubile u toplom cjelovu, a suze jim se na zažarenom licu pomiješale.

Pogji sestro, Višnji te blagoslovio! Ja ću mu se vruće pomoliti, da nikada ne požališ, što si momu bratu pružila ruku.

I ti ćeš s nama? hoće Ruža.

Oprosti, rado bih, ali ne mogu. Vani je oštar vjetar, a ja sam slaba — bojim se — a i ti se dobro zaogrni, da se ne nahladiš; čuvaj dragocjeno zdravlje, jer od danas ne živiš samo za sebe, već i za svoga muža i za svoju buduću obitelj.

Svatovi posjedali u kola, pod kojimi bila upregžena četiri vilovita vranca, te ne mareći za mladenkine suze, veselo juškajući i pjevajući odjurili ravno cestom put Vidikovca na vjenčanje.

Dora časak jošte ostala u razgovoru s Katom, koja ju je molila, da ostane kod nje.

Drage bi vam volje pomagala u poslu, odvrati Dora, ali moram kući, da otpočinem. O Bože, smiluj mi se i povrati mi što skorije zdravlje! — Dora pomisli na Ivana i na čas, kad će i ona pod vjenčanim vijencem na Vidikovac.

Došavši kući, pogje u komoru, te se onako obučena baci na postelju. Kašalj ju spopao, kan da će ju udušiti. Dva tri puta s velikim naporom pljucnu, al se jadna teško prepade, jer je sad prvi put opazila, da je bacila krv.

Jadni Ivane! uzdahnu; ti valjda danas sanjaš o vjenčanoj slavi našoj, ti valjda moliš Boga, da uskori čas, kad ćeš me pred žrtvenik odvesti, a valjda i ne slutiš, da će ti se nesugjenica može biti jošte prije s crnom zemljom vjenčati. — O Bože, što sam ti sagriješila?

Svatovi minuli u mlinu, a drugi dan doveli mladu u Plavićevu kuću. Sve je plivalo u veselju, sve se radovalo i pjevalo. Jedina Dora plakala i uzdisala. Ona na časak došla megju goste; ali ne mogavši podnositi dima i žamora, opet se povukla u svoju komoru.

Uz Doru osjećao bol i Pavao, koji je dobro prepoznao, da je djevojčino zdravlje do temelja uzdrmano i da ju jedini Bog može zdravom učiniti. Al se borio sam sobom, tješeći si sina i ženu i Grgu. Volio je ragje sam trpjeti, nego da i drugi s njim jošte prije vremena očajavaju.

Pavle, ti me tješiš, reći će jednom Grga svomu susjedu, a ne znaš li jadan, da sam ja i prije tebe opazio, kako je s mojim djetetom. Njezina bolest, ja se vrlo bojim, uhvatila je korijen onda, kad sam ju ranio, te tako sam ja, nesretni otac, prvi i glavni uzrok preranoj smrti svoje kćeri. Grga se uhvatio za glavu, te kao lud stao sobom tumarati. Dà, dà, ja sam ubojica svoga djeteta, i za me nema drugo nego pakao i prokletstvo!

Pavao je protrnuo, srsi mu prošli cijelim tijelom; borio se sam sobom, te mislio i smišljao, kako bi siromašnoga oca doveo k svijesti, te ga uvjerio, da on nije ono, zašto se u prekomjernoj boli sam drži.

Grga! čovjek si zreo i pametan, a kao takav treba da ozbiljno i razborito misliš i sudiš. Ja te uvjeravam, da Dorina bolest nije posljedica onog žalosnog slučaja, što ga spominješ; to će ti i liječnik posvjedočiti, jerbo nijedna plemenitija čest tijela nije bila onim nabojem ozlegjena. Naboj joj je samo ogrebao kožu na ruci i kraj prsiju. Pa kad je Dora ozdravila, nije se nikada ni na najmanju bol u prsima potužila.

Ti dakle misliš, da tomu nije kriva ona nesretna puška? bojazljivo će Grga.

Ja sam posve uvjeren, da nije. Ona se sirotica nahladila, pak i ova bolest nije no posljedica upale pluća, koju je doduše preboljela, ali iza koje kao posljedica njezina zametnula se sušica. A možda i nije tako zlo, kako se bojimo. Pošalji po liječnika.

*

Drugi dan došao je liječnik, pregledao ju, te kimao glavom rekavši: Ja držim, da je žestok katar u plućima, iz koga bi se lahko mogla razviti sušica. Pazite na nju, da se ne nahladi. Ne puštajte je iz sobe. Pojite ju mlijekom i kuvanom sirutkom; upotrebljujte praške, što ću vam ih propisati, pa će djevojka preboljeti i ozdraviti.

Vidiš, da nije tako zlo, rekao je Pavao poslije liječnikova odlaska. Nadajmo se, te ne klonimo duhom. Ona je mlada, a mladost si sama pomaže i krči put k zdravlju.

Bog bi dao! ja bih rado vjerovao, akoprem se je naš liječnik već često puta prevario, mišljaše Grga. On ga je tako tješio, kad mu je i žena bolovala. On joj je proricao, da će za osam dana ozdraviti, dočim je već četvrti dan ležala na odru.

Na Doru se pazilo, ko da je od stakla. Dvorili ju svi tako rado, kao da se natječu, tko će joj više omiliti. Nikada ne bijaše sama. Doduše otac nije imao vremena, da bude uvijek uz nju, ali ju Ruža ni časa nije samu ostavila, izim kad bi ju izmijenila majka Ivanova ili Vera Kušnićeva. I Ivo ju je danomice polazio, ali su ga svjetovali, da skrati svoje pohode, jer da to još jače uzrujava djevojku.

Dori omilila Vera, te je s njom najragje i najpouzdanije općila, akoprem je i Ružu rado imala uza se. Ali Vera znala je što šta lijepa pripovijedati, znala joj čitati zanimljivih i utješljivih stvari, znala joj pridignuti klonulo ufanje, dapače znala ju privesti k tomu, da se je sve većma pouzdavala u volju Božju. A to je bilo i nužno, jer je sirotica sve više propadala; na licu joj se odražavalo prozirno rumenilo, a oči joj se cakliti stale.

Jedne noći osobito bila nemirna S večera joj je bila groznica, a cijelu noć poslije vrućica. Prema jutru opet usnula; al u snu namučila se svakojakih muka, te

se uznojila, kan da si ju iz parne kupelji izvadio. Ruža je cijelu noć kraj nje probdila, a jutrom ju je zamijenila Vera.

Bože! kakav li je to bio strašan san. Sanjala sam, da sam mrtva ležala na odru, a kraj mene da se kao mrtav srušio Ivo; čula sam jauk i naricanje ubogog oca, Pavla i Mare; osjećala sam, da su me u lijes položili, a ja da nisam ni riječi mogla progovoriti, napokon sam razabrala. da me na kola ponesoše i odvezoše na groblje. Istom onda, kad sam čula, da će me zemljom sasuti, probudila sam se. Pripovjedi Dora.

Daj, Doro, da te presvučem, biti će ti laglje, ponudi joj Vera.

Daj dakle, presvuci me!

Vera ju presvukla, uredila postelju, te ju lijepo namjestila. Nu kako ti je, Doro, ćutiš li se laglje? Da kad tebe vidim, dahnu bolesnica, gotovo i na bol zaboravljam; ta ti si mi tako ljubezna. Hvala ti za to.

Nemoj hvaliti; ja to činim drage volje. Ta ti si meni učinila veliku ljubav i veliko prijateljstvo, kad nas nije u selu skoro nitko htio ni da pogleda.

A što sam ti učinila? Preporučila sam te Pavlu, koji vam je, kako je plemenit rado pomagao.

Aj svi ste mi dobri! svi mi želite pomoći; ali meni nije pomoći. Ja ću morati vas sve ostaviti. Dori se zamaglilo pred očima, stala silno kašljati i po tom provalila joj krv u velikih mlazovih na usta. Kad se primirila, kaže turobno: Vjeruješ li sada, da se u svojoj slutnji ne varam? A moj Ivo, da znadeš kako je sa mnom? Ne kazuj mu ništa; jer bi ga to jako bolilo. Saznat će to i onako dosta rano.

Oj Ivane, kako smo si čvrsto obećali vjernost do groba! Ja sam te iskreno ljubila — ljubila tebe jedinoga i tu ću ljubav ponijeti sa sobom u grob. Bi li ti, Vero,

mogla ljubiti Ivana? On je tako lijep, tako dobar, tako plemenit, da mu nema premca u Jurjevici.

Što ti pada na um Dorice? Kako bih ja na to mogla i misliti? Ja sam s njim jedva koju riječ progovorila. A ovako, zlata Doro, kunem ti se živim Bogom, da bi u onaj čas nevidom pobjegla, kad bi opazila, da me on voli ili da me srce moje za njim nosi. Ja tebi i Ivi želim svaku sreću. Vi ste jedno za drugo stvoreni.

Zar je baš tako? Baš tako, krepkim glasom potvrdi Vera, te za znak, da govori istinu, poljubi u čelo bolesnu Doru.

Čuj me, Vero, i zapamti si dobro, što ću ti reći:

Ja vjerujem, što si mi kazala. Ali kad ja umrem, poći ću na drugi svijet s tom jedinom željom, da ti budeš danas sutra ženom Ivanovom. No prestanimo o tom, te mi nešto čitaj ili pripovijedaj. I Vera segnula za biblijskom povjesti, te stala po njoj listati; ali se u to otvorila vrata i u sobu stupila Ruža. Opazivši u tanjuru krv, prepade se i poviknu: Doro, tebi je zlo?

Dà da meni je zlo, molim te reci ocu, da dogje k meni. Ruža otišla, Vera još tudijer listala po knjizi, te stala čitati, al se vegje Dorine zaklopile, te ona usnula.

Kad je otac unišao, nije se je usudio probuditi. Starac sjeo do Dorine postelje i bolnim čuvstvom zurio u kćerino lice.

Dragi susjede, vi ćete sad časak ovdje pripaziti, dok vas tko drugi neizmijeni. Ja moram kući.

Vera se otšuljala polagano iz sobe te otišla kući. Kad se za čas probudila Dora, opazila oca kraj sebe, koji ju je tako milo motrio, da joj ga je i samoj žao bilo,

Dobri oče! nemojte tugovati. Ja sam jošte uz vas. Zvala sam vas, da vas nešto zamolim.

Govori, što želiš.

Ja sam slaba, a život je ko staklo, koje se lako i pod slabim udarcem razbija; rado bih se pomirila s Bogom. S toga vas molim, da sutra pošaljete po župnika — Ja vjerujem, da sveti sakramenti, što jih primaju bolesnici pripomažu često i zdravlju tijela, ako je to za dušu korisno. Tako sam to učila i u školi, a tako nam je to više puta tumačio i gospodin župnik.

Akoprem je Grga već i sam mislio, da pošalje po župnika, Dorina ga molba ipak bolno takla.

Dobro, dobro, Dorice, ja ću sutra poslati po gospodina župnika. Pravo imaš, dijete moje, gospodin Bog dat će ti možda i zdravlje, a svakako će ti dati svoju svetu milost.

Molim vas ne recite o tom ništa Ivanu.

Grga bio posve slomljen. Ove riječi posve su ga porazile, te je plakao kao dijete.

Drugi dan došao je župnik. Dora ga je sabrano dočekala te mu otkrila dušu, kao što ranjenik otvara svoje rane liječniku, od koga se nada pomoći.

Župnik joj podijelio svete sakramente, te poslije srdačne utjehe, koju je dao ocu i cijeloj kući, vratio se kući. Dorica je bila posve mirna, utješena i vidjelo se, da se je predala u volju Božju te mirne duše očekivala Božju odluku.

Grga se začudio kad ju je tako mirnu i spokojnu zatekao. Oče, reče Dorica, ja sam sada posve mirna. Bude li volja Božja, da me Bog pozove k sebi, ne tuguj; jer je tako dragi Bog odlučio; pa ja ću poći k majci svojoj.

Otac ju slušao i uzdisao, ali se i čudio, kako je sveta vjera ohrabrila Doricu, te se ne boji smrti.

Ovaj cijeli dan provela je Dora mirno u pobožnu razmatranju, kan da i ne misli na ovaj svijet; razgovarala se s Ružom i Verom, te jim pripovijedala tako lijepih stvari

što ih je danas od župnika čula, da su joj se i same čudile, kako je to ona dobro shvatila i na sebe uporavila.

Pod večer bilo joj je teže. Groznica se pojavila, koja ju je mučila puna dva sata, a poslije nje opet vrućica. U jutro kaza ocu: Oče, pogji k Ninkovićevim, te reci Pavlu, Mari i Ivanu, da jih želim vidjeti. Grgu zazebło u srcu.

Bilo je to na samo Lucijino; studen pritisnula a sva se već narav zaodjela snježnom bjelinom. Sunce je granulo u potpunom sjaju, a u njegovih se tragovih caklio snijeg kao sitna zrna biserova. Na komorici Dorinoj bili prozori smrznuti, ali se na njih prelijevahu ledene ruže u raznih, ali pravilnih oblicih. Sunce kroz njih prodiralo u nutrinju komorice, te se reći bi zaustavilo na blijedu i umornu licu djevojčinu, kan da se kani posljednjim cjelovom s njom za uvijek rastati.

Dora se protegnula po postelji, ruke sklopila u na krst na prsima, a glavu i oči okrenula u vis, te se činilo, kan da je mišlju zaronila u nedogledne prostorije nevidljiva svijeta. U očima nije bilo prijašnjega žara, ali su ipak pod vegjami sjale mirom i spokojem. Usta joj se na časove micala, kan da šapću tihu molitvicu.

Kod nje bio je otac, brat i Ruža, koja je i onako cijelu noć kraj nje probdila Na hodniku počuli se lagani koraci, te se za čas po tiho otvorila vrata, a u sobu stupila Mara Ninkovićeva za njom Pavao, i napokon Ivan. Ivan je na cijelom tijelu drhtao kao u groznici, a noge su mu klecale, da su ga jedva držale. Dora ih je bolno gledala, a na oči su joj navrle suze. Dorica pružila ruku Mari, te ju slabim glasom zamolila, da sjede do nje na stolac.

Zlata majko, preuze bolesnica, primivši ju za ruku, vi mi ne ćete zamjeriti, što vas tim imenom zovem. Ja nisam poznavala svoje majke, već ste mi ju vi svojom ljubavi i dobrotom nadomještali. Vi ste me kao maleno

dijete po sto puta na koljenih uljuljali u slatki san, vi ste me njegovali i milovali ko rogjena majka. Ja sam se zajedno s vašim Ivom grijala na žaru vašega srca. Pak i onda kad se nesretna zadjevica zametnula izmegju naših obitelji, kad se jedna drugoj tugjiti stala, vi ste bila jedina, koja se spram mene niste promijenila, koja mi svoje ljubavi niste uskratila. — Djevojka htjede da nastavi, ali ju snaga ostavi, te malo zašuti. Sabravši se po malo nastavi: Ja vidim da ću vas morati ostaviti, a bilo bi mi teško poći na drugi svijet, da vam se prije ne zahvalim na svemu, što ste mi učinili. Oprostite mi, ako sam vam kada dosagjivala ili vas možda svojom nestašnosti ma i nehotice uvrijedila. — Dalje nije mogla. Mara zajecala, suze joj se niz oči oborile te ona plakala vrele suze, kako jošte nikada u svom životu. Ne mogavši na djevojčine riječi ni jednom odvratiti, sagnu joj se nad glavu, te joj stane ljubiti čelo, obraz i oči, dok ju nije cijelu svojimi suzami nakvasila.

Nastala kratka stanka. Dora pribere posljednje sile te nastavi:

Susjede Pavle! srdačna vam hvala za veliku ljubav, što ste ju iskazali momu ocu, bratu i cijelomu selu. Ja sam vas rada imala kao oca. Kako bih bila sretna, da sam postala vaša kćerka te da sam se mogla udomiti kod vas pod vašim krovom. Hvala vam za sve!

Na ove riječi bio je Pavao posve tronut, te nije skoro znao što da odgovori On se okrenu prama onima, koji su bili u sobi te kaže: Draga Dorica prava je kršćanka, te je već u svojoj mladosti mnogo dobra uradila. Ona je odvratila nesreću od mene i moje obitelji i od cijeloga sela prigodom diobe šume. Ona je pomogla našim susjedom Kušnićem. Na sve potakla ju je sveta vjera naša. Ja ću se nje uvijek sjećati, a i cijelo selo uzdržat ću ju u zahvalnoj uspomeni. Tada okrenuvši se k njoj rekne

joj: Dorice, Bog ti platio tvoju dobrotu! Dragi Spasitelj bio ti milostiv! Za ovih riječi debeli znoj probijao je bolesnicu; slabost ju svlada, te ona kao da zaspa, a u sobi nasta grobna tišina.

Poslije nekoliko časaka otvori Dora opet oči, i rekne: Majko Božja budi mi u pomoć! — za čas opet progovori veoma slabim glasom: Ivane, Ivane! moje nesugjeno zlato, s Bogom! Ja sam te ljubila, kao što cvijet ljubi proljetnu rosu. Ljubav nam je bila, kako sam znaš sveta, čista kao što su čisti traci sunčanoga svjetla. Ja ću ju ponijeti za sobom i moliti se Bogu za tebe, da te čuva, da te obdari obiljem svoga blagoslova.

Na ove riječi teško uzdahne sirota, prekinu joj se disanje i zape jezik, a oči joj se zaliju suzami!

Tužni Ivan jedva se na nogama držao: sav se okamenio i uledenio.

Poslije nekoliko časaka, nastavi Dora jedva razumljivim glasom: Ivane, ja te moram ostaviti. Ne tuguj odviše; jer tako dragi Bog hoće . . .

Za godinu dvije, dok ti vrijeme i razbor iscijeli rane i ublaži bol, ti ćeš se ženiti . . . .

Na te riječi digne Ivan glavu, stavi ruku na prsa te joj svečano u riječ upane: Doro, kunem ti se . . .

Stani, Ivane, prikine ga Dora: Ne kuni se! jer kako te poznam, ti bi zakletvu održao, a to bi mene u mom pokoju uznemirivalo. Ti si htio da se zakuneš, da se nikad ženiti ne ćeš. To ne valja, to ne smije da bude; — jer bi radio proti volji svojih roditelja, a to bi bio grijeh . . . Dozvoli, da te ja, koja te volim, zamolim ovo: Kada se budeš htio ženiti, a ti uzmi Veru Kušnićevu. Ona će tebe ljubiti, a roditelje ti štovati. Ona će vam donijeti u kuću blagoslov, jer je čedna i pobožna, na ti Ivane, prsten, što si mi ga bio dao. Biti će mi drago, dadeš li ga Veri.

Ivana osipale gorke suze na ove riječi, i on uzeo prsten od svoje drage zaručnice, te joj obrekao, da je nikada zaboraviti ne će.

I opet nastala tišina. Dora okrenu glavu prema stijeni, te se činilo, kan da spava i sanja.

Videći to koji su bili u kući rekoše si:

Ostavimo ju u miru; oslabila je od govora: možda će usnuti. I Pavao ustao te sa sinom i Marom pošao kući, dočim je na čas Ruža ostala sama sa bolesnicom.

Dora u istinu usnula i gotovo dva sata prodrijemala. Kad se probudila, zamolila je mlijeka. Ruža joj ga pružila, ali ona tek ga okusila. Ruža opazivši, kako su oči Dorine mutne i staklene i kako grčevito trza usnama, odbrza po staroga joj oca i po svoga muža a brata njena.

Ovi naglo ugju u sobu, a nju to kao iza sna prene, te će im: S Bogom oče! ja umirem . . . ne tugujte! S Bogom brate — i ti Ružo! Još povika: Ah Isuse . . . i izdahnu kao da si svijeću ugasio. Tužni otac Grga, Franjo i Ruža udare u jauk i plač, da se čulo tja u dvorište (avliju) Ninkovićevo. Ninković Pavao, Mara i Ivan umah se nagjoše u kući Dorinoj. Našavši ju mrtvu baci se Ivan na nju mrtvu, te ju gorko oplaka. Otac Pavao jedva ga trgnu od nje.

Jošte iste večeri pronio se glas cijelom Jurjevicom, da je Dora Plavićeva umrla. U selu nije bilo duše, koja ne bi ubogu patnicu požalila, te joj se za pokoj duše Bogu pomolila.

Mara sa Ružom i Verom opremile i uredile pokojnicu. Obukle joj odijelo, što si ga bila za vjenčani dan priugotovila. Na glavu joj metnuli vijenac, a u ruke malo raspelo. Drugi dan sva je Jurjevica dolazila, da vidi posljednji put Doru. U Jurjevici nije nikada bilo tako velikoga sprovoda, kako je bio vrijednoj Dori. Ničije oko

nije ostalo suho; svačija su usta šaptala: Bog joj primio plemenitu dušu!

Na grobu istakao je župnik sa nekoliko riječi plemenita djela nezaboravne pokojnice, te joj dušu preporučio nazočnim u tople molitve.

Dok su se već svi ukopnici razišli, jošte su klečali na grobu tužni otac Grga, ostavljeni Ivan i njegova mati i Vera. Pavao ih silom morao micati kući.

X.

Petnaest godina minu, a u Jurjevici što šta se je izmijenilo.

Selo prije uredno, sada se je jošte više uljepšalo; jer su sve kuće bile crijepom pokrivene i nažbukane iz vana i iz nutra. Jurjevčane sklonu na to Pavao; jer je onda toplije u sobah, a i sigurnije od požara. Osim toga nastojao je Pavao, da nagovori selo, kako bi se osjeguralo od požara. Na to ponukao ga je nesretan požar u Šašincu, gdje su djeca igrajući se žigicami u štaglju, cijelo selo zapalila, te je izgorjelo do temelja.

Pristojba za osjeguranje, kad se cijelo selo osjegura, nije tako velika, a svatko ju lako podmiri.

Pošto je zakonom bila dozvoljena dioba, u Jurjevici su se neke zadruge razvrgle; no tako da je i u svakoj podijeljenoj zadrugi pojedinu granu zapalo toliko zemljišta, da je mogla gospodariti i svim svojim potrebam zadovoljavati.

Jurjevčani isplatili su za deset godina uzajmljenu glavnicu od 2.500 forinti i kamate.

Neki su sada htjeli, da se onaj dijel Čreta (naime 20 jutara sjenokoše, kojom su isplatili gornji dug) pripoji ostalomu zajedničkomu Čretu, no Pavao ih od toga odvraćao, veleći: Mi smo bez te čestice mogli živjeti i

uzdržavati blago tolike godine, pa ćemo moći i dalje; a prihod njegov doći će nam dobro i za druge svrhe, da ne budemo morali sezati za novim zajmom. On je mislio na to, kako bi podigli novu školu u Jurjevici, pa ako se bude dalo i kapelicu, jer je držao, da je škola bez crkve nešto manjkavo.

Kad su se jednoć Jurjevčani sabrali u Pavlovu hladovitom šljiviku, reče im on: Braćo! vi ste me dosele uvijek slušali, te ste se i uvjerili, da vas nisam na zlo upućivao; ja vas molim, da me i ovaj put slušate, biti će za vaše dobro, kao što i za dobro vaše djece.

Naše je selo iza Dugovca i Željkovca najveće u cijeloj župi: broji do devet sto duša; megju ovimi biti će uvijek do 70 a možda i više djece sposobne za školsku obuku, od kojih ipak sada jedva jih polovica školu polazi; jer je dugovačka i željkovačka škola prepuna. K tomu su obje škole nama dosta daleko. A u zimi i u proljeću, kad nabujaju potoci, našoj je djeci i jednoj i drugoj zatvoren put, te nam tako po cijele mjesece ostaju djeca kod kuće. Tako zapinje obuka, te djeca ne napreduju, kako bi morala napredovati. S toga vam predlažem, da si mi ovdje u Jurjevici podignemo školu.

Pavao prestao, pogledao si drugove, ne bi li opazio, kako su jih se dojmile njegove riječi.

Svi su šutili i glavom poniknuli; napokon se oglasi Pavunić, te reče:

Sve je to lijepo, što nam je ovdje Ninković kazao, ali ja ipak sa svoje strane ne bih mogao pristati na njegov predlog. Evo zašto:

Prvo: Gradnja same škole stoji puno novaca. Ja se sjećam, kada se škola u Dugovcu gradila, da je stajala preko deset tisuća forinti; novac se ovaj ubrao od ljudi nametom, te su mnogim u to ime i blago iz štale odagnali. A to bi se dogodilo i kod nas; jer bi na

pojedine kuće došlo i do tri sto forinti nameta, a taj mi ne bismo mogli tako lahko namaknuti.

Drugo: Naš prijatelj Pavao rekao je, da imade do 70 školskih sposobnjaka u samoj Jurjevici, a od ovih da jedva polovica polazi školu. Pravo je rekao, ali ja velim, ako jih iz našega sela i tridesetorica polazi školu budi u Dugovcu, budi u Željkovcu, da je i to dovoljno, jer mi ne možemo svu djecu slati u školu, treba nam jih kod gospodarstva; jer budemo li mi stariji polazili s blagom na pašu, tko će orati, kopati, kositi, jednom riječi, tko će biti kod gospodarstva?!

Treće: Da i podignemo školu, tim ne bi bilo jošte ništa pomoženo; jer školi treba učitelj, učitelju treba plaća, i tu bi morali namaknuti mi, a iznosila bi najmanje 500 for. na godinu. Odavle uvidjeti će i sam prijatelj Pavao, da toga naše selo uz najbolju volju ne može izvesti.

Na te prigovore odgovori Pavao: Ja sam prošao mnogo svijeta i vidio naroda mnogo siromašnijih nego li je naš narod, al sam ipak mal ne u svakom povećem selu našao školu. Pitao sam: kako vi to uzdržavate, odkuda vam to, da podmirujete učitelja i školske potrebe? Odvratiše mi: otkidamo od svojih ustiju, te ulažemo kao glavnicu u korist svoje djece, da nešto nauče, kako će se danas sutra iznaći u svijetu i služit si svakidašnji hljeb. Može li to onaj narod, koji na gol kamen snaša zemlju, da usije ma kakav usjev, može li to onaj narod, komu sve imanje sastoji u nekoliko strmih slogova, zar ne bi i naš mogao, koga je Bog obdario obilnim zemljištem, zdravimi mišicami? Dà može i on; samo mu treba jake volje.

Prigovorio je Pavunić, da bi škola toliko i toliko tisuća stajala, kojih mi ne bismo mogli namaknuti, te nam za primjer navodi školu dugovačku. Braćo moja!

svaka se škola ne gradi onako na pamet bez računa i stalne osnove, kako se je gradila škola u Dugovcu, koja u istinu ne vrijedi ni polovicu onoliko, koliko se je na nju potrošilo. Al ondje se gradilo i rušilo, kupovalo i prodavalo bez dovoljna nadzora i stalne osnove, jer se u prvi mah htjelo pod isti krov smjestiti i općinu i školu, pa je s toga trošak preko prave potrebe tako narasao. Mi ne bismo tako radili; mi bismo podigli čednu prizemnu zgradu sa dvije prostrane sobe za obuku i sa pristalim stanom za učitelja, a to nas ne bi ni četiri tisuće forinti stajalo. Pa i te cijele svote ne bismo trebali sami namaknuti. Vlada kod gradnje novih škola običaje davati potpore od zemaljskoga novca. I mi bismo mogli moliti vladu, da bi nam dala potporu od 1500 do 2000 forinti. Tako bismo mi imali samo polovicu da podmirimo. A i tudijer mogli bismo koješta prištediti. Vlastelinstvo imade svoju ciglanicu u Dugovcu i u Željkovcu, pa da ga zamolimo, ono bi nam dalo potrebitu ciglu i crijep uz obaljenu, ili može biti uz polovicu obične cijene. U našem lugu našlo bi se potrebita drva, koliko bi trebalo; oblasti se tomu ne bi protivile, a mi imademo u selu vještih zidara i tesara, koji bi uz umjerenu cijenu sav posao preuzeli. Po tom, kako sam ja sam izračunao, čitava gradnja sa svimi potrebštinami ne bi nas više stajala od 1500 for. A ove bismo mogli podmiriti budi nametom, budi zajmom, koji bi bez ikakove poteškoće prihodom od one naše sjenokoše mogli u pet godina posve namiriti. Nije to, što vam kažem, onako iz zraka izvagjeno, već ozbiljno, zrelo i svestrano promišljeno.

Prijatelj Pavunić naveo je takogjer, da bi nam učitelj pao na teret, a njegovo uzdržavanje, da bi nas stajalo najmanje pet sto forinti na godinu, a to da je za jedno selo ogroman teret. To bi bilo, istina, kad bi tako sta-

jalo, odviše; ali je Pavunić zaboravio, da je Jurjevica dijel općine dugovačke, a po zakonu općina politička dužna je plaćati sve učitelje u opsegu svoga područja, a pošto općina uz valjano gospodarenje imade dovoljno prihoda, ona i uzdržaje sve svoje škole i plaća učitelje, a da narod u tu svrhu ne plaća ni novčića nameta. Prigovor dakle moga prijatelja ne stoji.

Ljudi su sve to pazljivo slušali. Lice stalo im se vedriti, kad im je Pavao rastumačio, da se ne će od njih tražiti novaca.

Al Pavao je ipak na nešto zaboravio. Škola se u zraku ne može graditi, a mi nemamo zgodna mjesta za školu, niti zemljišta, što bi bilo za školski vrt i za učitelja. Tako je mislio i prigovorio Jerković.

Ne, susjede, ja nisam na to zaboravio, odvrati Pavao. Baš napram mojoj kući imade pustoselina Miškovićeva od kakovih pet jutara, koju drži vlastelinstvo, ali je ne obragjuje, već ju daje ljudem iz dijela ili za težake i plugove. Ako zamolimo vlastelinstvo, ono će nam bez sumnje to zemljište za tako plemenitu svrhu pokloniti. Ja ću sam ići gospodinu grofu, te sam uvjeren, da će nam ga dati.

Jošte je tudijer samo jedan prigovor Pavunićev, i taj je najslabiji. On veli: nam treba djece i za gospodarstvo — za pašu, jer kad će odrasli muži po paši, tko će onda za plugom?

Prijatelji! mi smo već mnogo toga u našem selu istrijebili, što nije valjalo, pa treba da i tomu na put stanemo.

U drugih krajevih cijelo selo, ako imadu zajedničke pašnjake, za pojedine vrsti blaga ima po dva ili tri pastira, koji pasu na hiljade komada blaga. Kod nas danas sa razdjelnici imade 44 kuće, a ove imadu 44 pastira za rogato blago, toliko za svinje, toliko za guske, te

tako u besposlici trati vrijeme na stotine djece, kojim bi se moglo naći prečega i korisnijega posla. Djeca na paši priviknu lijenosti, uče se svakomu zlu: kletvi, psovki, varanju, laganju, kragji i koječemu goremu. Da imadu na primjer samo po četiri zadružne kuće jednoga pastira, koliko bi tuj preostalo djece, koja bi mogla polaziti školu?! Mi treba da na to već i sada ozbiljno mislimo; jer kad se jednom podijelimo, a bojim se, da će do toga doći, zar će i tada moći imati svaka kuća za svaku vrstu blaga posebnog pastira, zar će onda za svakom kravom ili svinjčetom lunjati po jedan pastir? Ne, to ne će biti moguće, jer će vas nužda prisiliti, da si uvedete zajedničkoga pastira.

Al čudim se Pavuniću, kao obrtniku, kako on može zagovarati nepolazak škole tolike i tolike djece? Zar on u istinu misli, da će narod biti sretniji, da će u njem blagostanje rasti, ako bude ostao u neznanju, ako bude glup? Provede li se jednom dioba, te bude li otac sa petero šestero djece živio na tri četiri jutra zemljišta, hoće li se cijela ova obitelj na tom malenom prostoru uzdržati? Ne će, već će morati gledati da si privrijedi kruh na koji drugi pošteni način. Morat će neka djeca u zanat, u službu. A za to jc nužno, hoće li, da ne budu uvijek tugja potucala, da nešto uče, da nešto znadu. Potrebno je, kad stupe u zanat, da znadu čitati i pisati. Tako će moći napredovati, te postati pošteni ljudi. I to je, prijatelji, jedan od glavnih uzroka, zašto sam vam predložio, da u Jurjevici podignemo školu.

Ja bih želio i to, da uz školu bude i crkva, ne Bog zna kako velika, ali takova, da će selu dolikovati, da će svojoj svrsi odgovarati. A to za to želim, da nam djeca; pak i mi stariji budemo mogli više puta ići k službi Božjoj. Ja držim, da školi nije jedina i glavna

zadaća, da napuni dječju glavu samo znanjem, već da djeci ujedno oplemeni i srce i dušu, da uzgoji i dobre kršćane, jer samo dobri kršćani mogu biti i dobri gospodari, dobri roditelji, dobri ljudi. Mi bismo se morali sporazumiti sa župnikom, da redovito drži kršćansku obuku u školi, da pazi na rad učiteljev oko vjerskog uzgoja, te da tom prilikom, kad dogje u školu, za djecu služi i svetu misu.

Nu da sagradimo pristalu kapelicu, trebalo bi nam opeta najmanje 4000 for. Ako ne bismo htjeli, da taj novac nametom saberemo, mogli bismo uzajmiti za školu i za kapelicu kojih 6000 for.

Ja sam vam cijelu stvar razložio, a vi o tom mislite. Danas tjedan sastat ćemo se opeta, da konačno odlučimo: šta ćemo i kako ćemo. Ja ću za to vrijeme govoriti s gospodinom grofom za opeku i za ono zemljište.

Buduće nedjelje poslije podne sastadoše se Jurjevčani opet kod Pavla na dogovor.

Pavao im kazao, da je bio kod grofa, a on da je obećao ciglu i crijep, što će im za školu i kapelicu trebati, dati za polovicu obične cijene. Obećao je, da će im pokloniti Miškovićevu pustoselinu, a grofica posebice obećala, da će žrtvenik u kapelici svojim troškom podignuti. Još im kazao i o zajmu, da će ga dobiti uz iste uvjete, uz koje su i prijašnji dobili. Razgovarao se i sa njihovim saborskim zastupnikom, koji je obrekao, da će sve učiniti, da im zemaljska vlada zamoljenu potporu dade. To ćemo svakako dobiti, reče Pavao, jer to vlada i onako čini.

Jurjevčani su te lijepe glasove Pavlove s veseljem saslušali.

Veseli me, što ste uz moj predlog pristali. To vam služi na čast, a djeca biti će vam danas sutra na tom

zahvalna. Sada treba da se svojski latimo posla. Još vas moram sjetiti, da ćemo vozne i ručne težake morati u naravi podavati.

Dà, dà, to se razumije, odvratiše susjedi jednoglasno. Mi vas, Pavle, ovlašćujemo, da u naše ime preuzmete sav posao u svoje ruke. Mi vam ne ćemo prigovarati.

U Jurjevici gradit će se dakle škola i kapelica. Pavao je sve priugotovio, dogovorio se s općinom i kotarskom oblasti, te je za mjesec dana posao otpočeo. Bilo je to početkom svibnja 1878., a koncem rujna iste godine bile sve radnje izvedene i većim dijelom isplaćene.

Vlada raspisala je natjecaj za učiteljsko mjesto u Jurjevici sa godišnjom plaćom od 400 for., stanom u naravi, vrtom i sa dva jutra zemljišta.

* * *

Nakon Dorine smrti siromak Grga posve je klonuo duhom, te postao plah i malodušan. Uvijek ga je morila misao, da je on neposredni uzrok kćerinoj smrti, a ta ga misao mal da nije do ludila dovela. Pavao se trudio, da mu to izbije iz glave; prizvao je u pomoć i župnika, koji je takogjer gledao, da mu izbije iz glave tu misao.

I Grga se po nešto bio umirio, ali potpuna vedrina duha nikad mu se više nije vratila. On je pustio gospodarstvo drugomu, a sam u kući radio posao, koji bi mu pod ruke došao.

Franjo i Ruža pazili su ga lijepo i dvorili, te mu svakoj njegovoj želji gledali zadovoljiti, a to mu je godilo.

Kad mu je za godinu dana snaha rodila zdrava, jaka dječaka, gotovo je podjetinjao, te je ljuljao i nanašao unuče, ko da mu je majka. — Grga se megjutim ni te sreće nije dugo užio, jer je poslije dvije godine od upale pluća umro.

Franjo postao čovjek od oka. Tko ga nekoć poznavao, pa sada vidio, ne bi ga prepoznao. Bio dobar i valjan radnik u zadrugi, bio dobar i ljubezan muž i otac. Ruža za cijelo nije nikad požalila, što je za njega pošla. Dvije tri godine poslije očeve smrti ponudili su mu zadrugari, da im bude gospodar. On je to i primio i savjesno vršio svoje dužnosti. Pavla Ninkovića osobito je cijenio i ljubio kao oca. U svakom njegovu naumu bio mu je desna ruka.

A kako je bilo s Ivanom Ninkovićem?

U početku zlo i naopako. Ivan je za posao slabo mario i ništa ga nije zanimalo; po cijele dane hodio poljem i lugom, te se razgovarao sa cvijećem i biljem, sa crvom i mravom, sa pticom u zraku. Tko bi ga čuo tako nježno tugaljivo bugariti, taj bi morao proplakati.

Roditelji nisu ni znali, oda šta živi; jer bi se hrane jedva okusio: — živio je o mlijeku i vodi. Majka da poludi od tuge i boli, a i ocu je već to dosadilo. Otac je kušao te kušao, ne bi li ga dozvao pameti. Šetajući vrtom kazivao mu cvijeće i govorio: kako je krasno, kako ugodno miriše; sutra opane li mu cvijet ili povene, zar će oni drugi cvijetovi radi toga skončati svoj dragocjeni život? Podnipošto — moralo je tako biti. Gledaj travu i kad je nabujala i prije no je zacvala, kosac ju je pokosio; ali je iza nje niknula i ponarasla druga. Tako je u prirodi odredio Bog, da jedno ustupa mjesto drugomu.

Jednoć šećući šumom opazili su češljugarku, kako je pala iz gnijezda i sirotica poginula. Majka u gnijezdu hranila joj sestrice, ali si nije zato uzimala života, što joj je jedno poginulo.

Ivane sinko moj! mi ne ćemo tečaj naravi, ma se na glavu stavili, promijeniti; mi ne ćemo volji Božjoj ni njegovoj providnosti granica staviti. Pa kad je ona tako odlučila, mi joj se moramo pokoriti. Vidiš, ti za

Dorom tuguješ, jer si ju ljubio, nu da ti je da ljubav bila sveta, ti ne bi danas za njom ludovao i ubijao sebe i roditelje. Ako si ju u istinu u pravom smislu ljubio, a ti ćeš tada i njezin savjet slijediti i želju joj uslišati. Ti se valjda sjećaš, što te je molila, što li je željela od tebe?

Pavao bi mu ovako svakom zgodom govorio. Često bi mu potaknuo, da je prema roditeljem nezahvalan, koji bi ipak sve za njega pregorjeli . . . Ivan se malo po malo vraćao k svijesti — stao se družiti s drugovi — zanimat se poslom. Tim mu se i zdravlje vraćalo, a i lice stalo rumeniti. Mara se uzradovala, kad je tu promjenu opazila. I Franjo i Ruža mnogo su tomu doprinijeli, da se je umirio i da je k sebi došao.

Bilo je to poslije Božića godine 1868; dakle baš godinu dana iza Dorine smrti. U Ninkovićevoj se kući ženio Andrijin sinovac Maksim. — Tom zgodom rekne Pavao svomu sinu:

Ivane, ti valjda ne misliš ostati stari neženja, da ti se selom žene i djeca rugaju. Mlad si zdrav si a i dorasao si za ženidbu, pa se ženi.

Oče, kad je tvoja volja, ja ću te slušati, odvrati mirno Ivan.

Ne sinko zato, jer ja hoću, već što je to i za tebe dobro.

Ja ću uzeti Veru.

U to je u sobu unišla Mara.

Dobro da si došla; naš se Ivo odlučio ženiti.

Mara skočila od radosti k sinu, te ga zagrlila veleći: To mi je drago! a koju želiš da nasnubimo?

Veru Kušnićevu, odvrati Ivan.

Jošte bolje, reče Mara, tako ćeš ispuniti i posljednju želju Dorinu, a ona je i čestita djevojka, kako je bila i Dorica.

Vera se nije protivila i po Božiću bile su zaruke; a po Bogojavljenju bili su u Ninkovićevoj kući dvojaki svatovi.

Ivo se iza teške kušnje preporodio; opet bio kao i prije veseli ćudi i živahan. A Vera bila mu je vjerna i mila družica. Bila je u volji ocu mu i majci, a i cijela ju kuća volila; jer je svakomu bila dobra i prijazna.

Do godine rodila je Vera kćerku; na krstu nadjenuše joj ime Dorica, a kumovi su bili Franjo i Ruža.

I Kušnićeva se kuća pridigla. Za nekoliko godina uplatili su dug, te si posagradili udobnije stanove. Verina braća ponarasla te preuzela gospodarstvo. Blaž umro, braća mu se opametila, te nastojala, da za svojimi susjedi ne zaostaju u selu. Naco se nije više kući vratio. Došao je k pameti te je prionuo uz opančariju, te se napokon u Karlovcu k nekoj mladoj udovici priženio i za sebe vodio posao.

* * *

Proljećem godine 1879. trebalo je da se blagoslovi škola i crkva u Jurjevici. Svatko se je u Jurjevici tomu danu radovao.

Dan za posvetu bio je odregjen duhovski ponedjeljak a to se je narodu na Duhove oglasilo u župnoj crkvi i u željkovačkoj kapeli; s toga se bilo nadati, da će onamo nagrnuti sila svijeta sa svih strana. Pavao radio je sa svojim Ivanom i Franjom Plavićem već cijeli tjedan, da se ta svečanost što ljepše svrši. Na ulazu u Jurjevicu podigli su slavoluk, te ga nakitili cvijećem i vrpcami; načinili krasnu vijenci zarubljenu sjenicu, gdje će se svećenstvo obući u crkveno ruho, da pogje u ophodu u crkvu i školu. Škola i crkva bile su zelenilom obložene, a iznutra sve vijenci i cvijećem iskićene. Žrtvenik sv. Alojzije ukrašivao je vrtlar, koga je grofica već dva dana prije poslala

onamo, da ga uredi i ukrasi. Sa tornja kao što i sa škole već u predvečerje vijala se dična naša hrvatska trobojnica kao vjesnica sutrašnje slave; a župnik iz župne crkve dao otpremiti nove crkvene zastave, pod kojimi će narod ulaziti u novu kapelu. Za mužare i barut poskrbiše se takogjer.

Učitelji dugovački i željkovački već od duže vremena vježbali su djecu, kako će što skladnijim pjevanjem tu svečanost uzveličati.

Pavao se pobrinuo, da budu svećenici i druga gospoda podvoreni, a tomu je njegova kuća kao najveća i najljepša bila ujedno i najprikladnija. U velikoj sobi bio prostrt stol za 30 osoba.

Na same Duhove vrijeme se promijenilo, te je već cijelo po podne rominjala kišica, a to je mutilo veselje Jurjevčanom, jer su se bojali, ako bude sutra dan kišilo, da će im svečanost pokvariti. Ali na sreću, noću se nebo razvedrilo, a dan osvanuo čist i vedar.

Ranim jutrom zagrmiše na Jurjevačkom mostu mužari, a u tornju nove kapelice prvi put oglasiše se zvona.

Oko osme ure već se kupio narod, premda je imala sama svečanost tek u deset sati početi. Školska djeca dugovačke i željkovačke škole pod svojimi zastavami sakupila se pod slavolukom, a nebrojeni narod poredao se cestom i zapremio sav prostor oko škole i kapelice. Nekoliko Jurjevčana a na čelu im Franjo pazili su na red.

Kad se primicala deseta ura, narod bio je sve neustrpljiviji, te znalorado gledao u daljinu prema Dugovcu, hoće li skoro zapaziti gospodu, koja će doći odanle.

Pet časova prije deset sati pomole se dva seljačka konjika nekadašnji ulani u narodnom odijelu na vilovitih vrancih, mašući malenimi trobojnicami u ruci. Jedan

bijaše Ivan Ninković a drugi Ante Matanić, oba krasna zorna momka, da jih je bilo milota pogledati.

Za njima u razmaku od kakovih pedeset koračaja zibala se četveropréžna kočija, u kojih se vozio grof sa groficom i sa svojom djecom, koja su takogjer željela, da bude nazočna kod te rijetke svečanosti. U drugoj i trećoj kočiji vozili su se svećenici i to župnik domaći sa podjašprištom, za tim domaći kapelan i dva susjedna župnika. Za ovimi slijedila su još troja kola, na kojih se vozio veliki župan sa svojim tajnikom i županijskim mjernikom i napokon općinsko poglavarstvo dugovačko.

Približivši se slavoluku zagrmiše mužari iznovice, a zvona zazvoniše. Gospoda sigjoše s kola i kočija, te dok su se svećenici pod sjenicom odijevali u crkveno ruho, kapelan je sa učitelji rasporedao djecu sve četiri po četiri u red, a kad jim se znak dao, počeli su se kretati. Da se procesija samo protegnuti mogla, trebalo je da progje cijelom Jurjevicom, te okrenuvši na kraju sela na drugu stranu zaokrenula prema školi, gdje se je najprije ovršio blagoslov, a zatim prema kapelici.

Podjašprit blagoslovio je školu i kapelicu, a prije službe Božje popeo se na propovjedaonicu, koja je bila u tu svrhu pred kapelicom podignuta. Zanosno orisao je živimi bojami znamenitost toga dana, naglasivši, da se narod, koji toliko štovanja i ljubavi pokazuje prema crkvi i školi, može nadati Božjemu blagoslovu i najboljoj budućnosti. Vrline naroda poznaju se po njegovu maru za crkvu i školu, a sudeći po ovom što vidim, ja vam moram, čestiti Jurjevčani, čestitati, jer ste si osvjetlali lice pred Bogom i svijetom. Podjašprišt im je još razložio, kako je vjera upitomila države i narode, i kako su narodi u svakom dobru napredovali, koji su marili za vjeru i crkvu. Naglasio je krepkim glasom, kako su oni narodi propadali u svako zlo, koji su zanemarili vjeru i zapo-

viđedi Božje. Hrvatski je narod, nastavi on, rijeke krvi prolio za svoju vjeru, te ju kao najsvetiju baštinu, namro svomu potomstvu. Pa i vi gledajte, da ju dalje čistu i neokaljanu ostavite svojoj djeci i unučadi. Narod je tronuto slušao riječi dičnoga propovjednika, a mnogomu su se i oči suzami orosile

Sad je počela služba Božja, koju je sam podjašprišt služio uz podvorbu susjednih župnika.

Gornji dijel crkve ili ti svetište osim svećenstva zapremiše gospoda, za koju su bila posebna sjedala zelenim suknom pokrivena, dočim se sredinom crkve i dolje niže sve do vratiju smjestila školska mladež obiju škola župe vidikovačke.

Krasno je bilo čuti, i srce je svakomu zanosilo skladno pjevanje iz stotine svježih mladenačkih grla: činilo se, da čuješ zvukove angjeoskih zborova, koji se skladno poput tamjanovih oblačića dižu pred prijestolje Višnjega. Pobožan narod nemogavši stati u crkvu, stajao je pred crkvom i okolo crkve, ali je srcem i dušom pratio svetu žrtvu, što se danas prvi put u crkvi njegovim trudom podignutoj žrtvuje Gospodinu Bogu. Glavne dijelove svete mise pratilo je gruvanje mužara na Jurjevačkom mostu.

Služba se Božja svršila; gospoda i školska mladež izašla iz crkve, a narod nagrnuo u kapelici, da ju vidi i da se Bogu pomoli. Poslije se stao razilaziti kućam. Bilo je ljudi iz susjednih sela, koji su imali roda ili prijatelja u Jurjevici, te pogjoše k njim na ručak. Nije bilo kuće u Jurjevici, koja nije taj dan imala gosti. A neki su sjeli pod šatore i sjenice krčmarom, te se krijepiše čašom vina i onim, što su si u torbi donijeli.

Sva gospoda pošla su preko mosta u Ninkovićevu kuću na ručak (objed). Od kapelice pa sve do Ninkovićeve kuće bile su u dva reda poredane djevojčice u krasnom posavačkom odijelu. Na vratima dočekao ih

gospodar Pavao, te ih uveo u sobu. Soba bijaše sva nakićena zelenilom i cvijećem. Sredinom sobe prostrt je dugački stol.

U sobi bile su dvije najmladje snahe u svom krasnom narodnom odijelu od tanahnog domaćeg platna, koje je bilo izvezeno finom crvenom vunom. Poznato je kako lijepo vezu i šaraju svoje suknje, pregače i rukave od gornje košulje (rubače) naše lijepe Posavke.

Veliki župan bio je prijatelj naroda, rado je s njim općio i u njegovu sredinu rado zalazio, pa mu je bilo milo, što mu se nadala zgoda, da se i danas nagje megju narodom. Čuo je mnogo toga o Pavlu Ninkoviću, al ga u glavu nije poznavao; bilo mu je dakle drago, što se s njim danas u njegovoj kući kao njegov gost sastaje. Prije nego se čorba donijela, razgovarao se je veliki župan sa gazdom Pavlom po prilici ovako: Pavle, baš ste valjan gazda; lijep imate red u kući. Vi lijepo pišete, vi lijepo čitate. Vi ste morali negdje biti u svijetu ili ste polazili kakovu školu u gradu?

Hvala lijepa za tu pohvalu, presvijetli gospodine. Ja nisam nikada škole polazio. Otac mi je za mlagjih ljeta služio kod vlastelinstva i ondje naučio sam ja sa gospodskom djecom čitati i pisati. Kašnje poučavao me je i gospodin kapelan, a kao vojnik izvježbao sam se u vojničkoj pisarni.

Vi ste dobar prijatelj svojim seljanom, vam se upisuje u zaslugu, što se je segregacionalna rasprava onako sretno svršila, a vi ste, kako vidim, začetnik i ovoj današnjoj slavi. To mi je drago, što ste tako zauzeti za školu. Vidi se, da ste u tugjem svijetu nešto naučili! — Hvala, presvijetli gospodine, za vaše lijepe riječi. Ja sam zbilja osvjedočen, da će se naše selo podići u svem dobru, ako se budu naša djeca u strahu Božjem uzgajala i dobre nauke učila u školi. Da bi nam dragi Bog dao samo

dobra učitelja, komu je na srcu škola i djeca, i koji je čovjek pun vjere i straha Božjega! E onda bi naša djeca dobra bila. G. župnik brine se jako za djecu; ako još uz njega pristane raditi učitelj, e blago nama!

E — nadoveže veliki župan — gledat ćemo, da dobijete čestitoga učitelja.

Ali, presvijetli, meni nekako ne ide u glavu, ne svigja mi se, što naš školski zakon dopušta, da može u školi u selu biti i netko drugi nadzornik a ne samo župnik. Dostojte mi vjerovati, to nije dobro. Prosim vas, presvijetli, po tom zakonu može biti nadzornik i seljak, koji slabo šta zna o onom, što se u školi uči, a može biti i čovjek svake vjere, dakle i židov. To mi se čini da nije dobro.

Ove opaske Pavlove u velike su smele velikoga župana. Pa pošto se malo sabrao, stade ovako umirivati Pavla: Ja mislim, Pavle, da će i općinski odbornici i oblasti uvijek birati župnika za nadzornika škole. No moglo bi se dogoditi, da je župnik po daleko od škole, ili da ima više škola, ili je već onemogao, te ne bi mogao da službu nadzorničku vrši, pa bi se onda mogao koji drugi vrijedni općinar imenovati nadzornikom.

To je sve prav, presvijetli, kad bi uvijek tako bilo, kako vi izvoliste reći. Ali ja se jako bojim, da će po tom zakonu dobiti moć nad školom. i takovi ljudi, koji baš nisu zadahnuti svetom vjerom. A mladež ne će se valjano uzgojiti bez Boga i vjere, a niti će biti dobri i pošteni kršćani, ako ne bude uzgajana u duhu naše svete vjere i crkve. Ja sam već čuo, kako u drugih zemljah katoličkoj djeci ne dadu ni očenaša na glas moliti u školi već nekakvu drugu molitvu, jer ima nekoliko djece druge vjere. Pače čujem, da nemaju ni raspela u školah. Presvijetli! ja se zgražam nad tim; ja ne bih rad doživio, da se to i kod nas u Hrvatskoj dogodi-

Dostojte mi vjerovati, presvijetli, crkva i škola treba da složno i zajednički mladež uzgajaju.

Pavle! nastavi župan Pavla umirivati, vi ste odviše zabrinuti. Moram vam reći, da mi je drago, što vam je stalo do toga, da se naša mladež u kršćanskom duhu odgoji. No ne bojte se! Ja vam jamčim da hrvatska vlada i sabor ne će nikada dopustiti, da bi iz škole nestalo katoličke vjere i crkve; jer su i gospoda sada o tom uvjerena, da je kršćanska vjera svaskomu potrebna za vječno i vremenito dobro.

To mi je drago, presvijetli, ako su i naša hrvatska gospoda o tom uvjerena; ali ja bih želio, kako sam već rekao, da se ovaj školski zakon u duhu vjere i crkve naše promijeni.

U to pred kućom zagrme mužari, a to je bio znak, da se ručak počinje. Veliki župan stisnu Pavlu ruku, prišapnuvši mu: Drago mi je, što vas poznam.

Gospoda posjedala za stol, svaki na označeno si mjesto. Grof s groficom sjeo čelo stola, do njih s jedne strane veliki župan, s druge podjašprišt (dekan), zatim redomice ostala gospoda i gosti.

Objed je bio baš hrvatski. Kuhao je taj dan grofov kuhač uz pripomoć domaćih kuharica. Jestiva nije bilo previše, a sve je bilo dobro i fino pripravljeno. Pavao je pozvao k stolu i nekolike gospodare iz Jurjevice, koje su Jurjevčani bili izabrali. Za ostale bio je priregjen objed na dvorištu pod sjenicom.

Poslije trećega jela ustade Pavao, uze čašu u ruke i rekne: Odlična gospodo! Kao gazda ove siromašne seljačke kuće zahvaljujem vam se, što ste se dostojali ovamo potruditi. Hvalim iz srca svim, koji su ma što doprinesli za ovu našu školu i kapelicu, koje smo evo danas blagoslovili. Najpače hvalim gospodinu grofu, koji nam je mnogo poklonio; hvalim i milostivoj gospoji

grofici, koja je poklonila sve što treba za oltar; hvalim presvijetlomu gospodinu velikomu županu, koji nam je ishodio od visoke naše vlade 2000 for. Napokon hvalim gospodinu podjašprištu, koji nam školu i kapelicu blagoslovio, i gospodinu našemu župniku, koji se je s nami mnogo starao, oko njih. Bog vam, gospodo platio! Živili!

Na ovu zdravicu nadoveže i gospodin grof i veliki župan nekoliko riječi, kojimi su poticali gospodare jurjevačke na to, da marljivo šalju svoju djecu u školu i u crkvu itd.

Domaći župnik ustane poslije odulje stanke, te nazdravi domaćinu od prilike ovako:

Vi ste, gospodo i prijatelji, bili danas svjedoci rijetke slave, koja se u ovom sukromnom selu slavi. Bili ste svjedoci svečanomu blagoslovu crkve i škole, a jedno i drugo je djelo ovoga sela, komu je duša i glava naš domaćin i gospodar ove kuće Pavao Ninković. — U Pavla Ninkovića plemenito je srce, pametna je glava. On je danas u svom posavačkom odijelu, a da je htio, mogao bi danas pasati sablju i na vratu nositi zlatne zvijezde; ali toga on nije hotio. Njemu je bila milija rogjena gruda, miliji mu je bio očinski prag, milije mu bilo megju roditelji seljaci, nego li da se kreće u gospodskih kućah. Naš Pavao tako je čedan, te nema na prsima niti zlatne kolajne (medalje), što ju je dobio za svoje junaštvo u Italiji. Pavao je danas glava cijele Jurjevice, on je njezin ljubimac. Danas njegova riječ u selu više vrijedi, nego li ikoga od nas, jer od nas nitko ne bi bio mogao ono izvesti, što je naš prijatelj Pavao Ninković izveo. Što je on sve učinio za Jurjevicu, to vi, gospodo, dobro znate, to zna svako dijete u selu i u cijeloj našoj županiji. Za to mu ja ovdje nazdravljajući želim, da na tom putu ustraje. Dao Bog, te vidio plo-

dove svojih trudova. Želim i molim Boga, da njegovo djelo nagje pomagača u njegovoj kući i njegovoj obitelji. Dragi prijatelju Pavle! ganuto nastavi župnik, dobri vas Bog poživio i uzdržao zdrava i zadovoljna! Blagoslovio vam jedinca sina i milu, nadobudnu unučad! Dao Bog, ugledali se u vas, te pošli vašim tragom! Živio Pavao!

Živio! Živio! orilo se u sobi i u dvoru.

Neka gospoda poviknuše: Neka dogje gospodarica, neka dogje Ivan i žena mu!

Franjo izašao, te za čas doveo sve troje. Oni su bili zabavljeni oko društva u dvorištu. Kad su unišli, pozdrave ih sva gospoda i sa svakim se kucnu.

Na dvorištu gruvali mužari, u sobi orio se živio, a pod prozori zasvirali gajdaši, što jih bijaše Jerković ispod šatora priveo.

Tako se u ugodnom razgovoru zabavili gosti sve nekako do pete ure. A tada gospoda sjela u kola te krenula kući.

Za časak uzvitlala se prašina prema Dugovcu, vilovito vranci jurili, vozeći vesele i zadovoljne goste.

* * *

Već imade četiri godine, što je škola u Jurjevici otvorena. Obično ju polazilo do 70 učenika i učenica. Pavao se u školskom odboru brinuo, da se sve nabavi, što je potrebno za školu, da ne bude nikakove zapreke napretku. Djeca su polazila redovito školu. Za globe se tu nije znalo. Ako si prolazio u proljeću poslije podne Jurjevicom, čuo si u dvorištu i u vrtu školskom veseli žamor djece. Djeca skakutala gredicami, jedni noseći u ruci škarice, drugi ručne vrtne pilice, treći noževe za cijepljenje, a četvrti opet vosak i maz za cijepove. Jedni čistili drugi pilili suvišne grančice, treći cijepili i oma-

tali, rekao bih svaki cijep, svaka divljaka dobila svoga radnika. Na drugoj strani opeta djevojčice plijevile drač i korov izmegju bilina, kopale, ogrinjale ili sadile, a sve to pod nadzorom učiteljevim. Kad se opet okolo tri sata zvonce oglasilo, u trenutak vrt se ispraznio, orugje se pospremilo, a vesela čeljad zauzela mjesta u školskih klupah, da slušaju, što im učitelj kaže. Poslije svršene obuke daleko u selo zamnijevala vesela ili pobožna pjesma svježih djetinjih grla, jer bi učitelj uvijek običavao završiti obuku kakovom pjesmom.

Školski vrt bio je prostran, te okolo na okolo ogragjen hrastovimi letvicami. Bio razdijeljen u dvije pole. Jedna je bila samo za cijepove, a druga za pouku u vrtlarstvu. Svaki Jurjevčan dobio je godimice dovoljno cijepova svake vrsti, te se za koju godinu prometnula Jurjevica u jedan voćnjak.

Djeca su sada bila i marljivija i kod kuće poslušnija. U crkvi bi svako imalo molitvenu knjižicu. A to je srcu Pavlovu godilo.

Osobito se Pavao veselio, što su po naredbi visoke naše vlade morali i odrasliji dječaci i djevojčice ići u nedjelju u školu. I sam Pavao ušao bi po koji put u školu, te bi slušao kapelana, kako djeci tumači biblijsku povjest i katekizam, a učitelj opet razne gospodsrske posle, za tim iz hrvatske povjesti itd. Tako su i ti dječaci i pastiri postajali sve to bolji.

Isto tako je Pavao nastojao, da bude što više njegovih Jurjevčana članovi gospodarske podružnice i književnoga družtva sv. Jeronima, koje svake godine ljudima podaje uz koledar Danicu i više drugih lijepih knjiga.

Tako je Jurjevica lijepo napredovala. A Pavao bi govorio: Sve se može, samo kad se hoće. Za sve bila dragomu Bogu hvala!

* * *

Bio dan svih sveti. Veliki taj blagdan, ili kako ga naš svijet zove »Prvi ili mali Božić«, posvećen je uspomeni slavodobitne crkve — to jest onim vjernim, koji su ovdje na zemlji kreposnim životom zaslužili slavu nebesku. Ovomu blagdanu nadovezuje crkva drugu pobožnu uspomenu, namijenjenu trpećoj crkvi, t. j. onim vjernim preminulim, koji jošte nisu pravdi Božjoj zadovoljili, te u očistilištu čekaju dan svoga izbavljenja, preporučujući se svojoj braći i prijateljem, da im svojimi molitvami, sv. misom i drugimi dobrimi djeli pomognu.

Dan je bio povoljan, te se u župnu crkvu zgrnulo sila naroda, da ga je jedva crkva mogla obuhvatiti. — Župnik je u propovijedi istaknuo zasluge pravednika, te potaknuo župljane, da ih slijede u kreposnu životu, kako bi i oni danas sutra megju njima uhvatili mjesta. K tomu nadovezao je drugu dušobudnu opomenu, da se sjete i onih svojih prijatelja, braće i roda, koji jošte nisu tako sretni, da bi unišli u nebo, već u očistilištu čekaju, dok ne budu posve čisti. Vi jim — nastavio je župnik — možete prikratiti vrijeme muka dobrimi djeli i molitvami, svetom misom i otpusti vremenitih kazna. A to ste dužni učiniti i za njihovo i za svoje dobro, jer si tim stjecate prijatelja, koji će i vam danas sutra u sličnoj potrebi pomoći.

Narod bio je duboko ganut, kao što to obično takovom prigodom biva, te se vruće molio, mnogomu dolazile su i suze na oči, sjećajući se svojih milih pokojnika.

Poslije podne bio je priregjen odar usred crkve, ukrašen cvijećem i vijenci, a oko njega sjedne i druge strane plamsale voštanice. Župnik otslužio večernju, a za tim otpočeo službu za pokojne. Naroda i ovaj put bila puna crkva. Mnogi imali su uza se vijence, koje su poslije večernje odnijeli na grobove svojih pokojnika.

Župnik obaviv i ovu službu, pogje u svoj stan, gdje ga je čekao prijatelj iz mlagjih dana, koji mu bijaše došao u pohode.

Zvona se turobno oglašivala, prodirući u dušu svakomu, koji je znao i razumio, što ona navješćuju. Narod je sa svih strana grnuo na groblje.

Već se je sumrak hvatao. Sa vidikovačkog brijega vidjela su se razna groblja na okolo, pa ćak i ona u Zagrebu, kako su stala plivati u moru od svjetla. Doista krasan i bajan vidik u večernjoj tišini, gdje se, reko bi, živa narav umirila.

Sa župnikova prozora vidjelo se lijepo i vidikovačko groblje. Ono je vrvilo pobožnim narodom. Na pojedinih grobovih već su svjetlucali plameni upaljenih svijeća.

Prijateľju, rekne župnik svomu gostu, pogjimo na groblje, da vidimo i da se pomolimo. Ta oni pokojnici bijahu nekoć moja djeca; ja sam ih većinu ispratio k vječnomu pokoju, pa da im i danas zaželim, da bi im vječno svjetlo uvijek svjetlilo!

Prijatelj se drage volje odazvao pozivu župnikovu, te su pošli na groblje.

Pred grobljem bilo je kola i konja, na kojih su se dovezla gospoda iz Dugovca, a bilo je i seljačkih kola iz udaljenijih sela.

S kraja groblja blizu mrtvačnice bila je grobnica obitelji grofova Borovačkih sa mramornimi spomenici, ogragjena željeznimi rešetkami. Vlastelinski vrtlar iskitio ju vijenci od svježa cvijeća i zelenila, a sredinom u obrubu bilo na stotinu svjećica zapaljeno. Pred grobom klečao mladi grof sa groficom, a do njih njihova djeca. Ovo je bio najljepši grob na vidikovačkom groblju. Dalje bilo u redu kakovih desetak grobova sa kamenimi križevi, isto tako ukrašeni i rasvijetljeni.

Tamo dalje tik grobnog raspela bio stari već zargjali križ od željeza, a do njega gorjele svjećice, al su već dogarale. Evo, to ti je grob moga pretšasnika, rekne župnik. Župnikovao je ovdje trideset godina, a umro kao siromak, jer je jošte za života svoje podijelio. Ono malo što mu je ostalo, razgrabio je rod, koji se nije sjetio, da mu barem uredi grob. Pred kakovih petnaest godina stavio sam mu ja s nekimi prijatelji križ.

Evo ovdje s desne strane pridržao sam mjesto za sebe, a Bog zna, ne ću li do danas godinu dana u njemu počivati.

Dalje prema sredini i kraju bili su nanizani seljački grobovi jedan do drugoga. Mnogi su već bez ikakova znaka, a mnogi sa razbijenimi propeli, ali ipak malo ih se našlo, na kom ne bi barem po jedna svjećica gorjela.

A što je ono tamo od zgora na sjevernoj strani — grob gospodski ili kojega bogataša? Sav je u plamenu, a oko njega kleče ljudi i mole se — zapita prijatelj.

Pogji sa mnom, odvrati župnik, pa ćeš vidjeti. Seljački je grob; ali ga njeguju nježne i zahvalne ruke.

Bijaše to oveći prostor, ogragjen letvicami. U tom prostoru bila su tri groba, dva sa željeznimi križevi, a onaj u sredini sa mramornom pločom, na kojoj bijaše urezan križ, obrubljen zlatnim vijencem, a pod ovim bio je natpis posve čist i jasan, kan da je jučer urezan. Na grobu klečalo je više ljudi, a u oči ti padao mlad, krepak muž sa mladom ženom i sa dvoje djece. Upravo su položili vijence na grobove, pokleknuli, te se uronili u molitvu. Majka sklopila dječici ruke, prišapnuvši im: tri očenaša i tri zdrave Marije za spas mile pokojnice. Djeca stala poluglasno šaputati svoju molitvicu, dočim ono dvoje više mišlju nego li ustima molilo. Do njih bio isto takav skup ljudi na bližnjem grobu, muž i žena sa

dvoje djece isto tako u pobožnoj molitvi udubeni. Na srednjem grobu plamsalo do dvadeset svjećica, a na svakom do njega do deset. Svaki grob imao po vijenac, samo onaj u sredini bio sav kao obavit zelenilom i cvijećem.

Sad je muž sa srednjeg groba ustao, prekrstio ruke, te turobnim okom zurio u zlatni natpis mramorne ploče, dok mu se nisu oči suzami zalijale. On si suze rupcem otirao; za ruku ga uhvatila djevojčica, u lice mu pogledala i rekla: Oče, ti plačeš, valjda misliš, da se nije Bog jošte smilovao ubogoj pokojnici, no ja ću jošte jedan oče naš izmoliti, jer nas je gospodin kapelan učio, da je djetinja molitva Bogu osobito mila. O, on će nas uslišati.

O ne drago dijete! pokojnica je bila za života tako dobra, tako kreposna, da ju je dobri Bog već od davna pomilovao i k sebi uzeo, te nas ona po svoj prilici iznad onih titrajućih zvjezdica na plavetnom nebeskom svodu milo motri i dragomu se Bogu moli za nas, moli se za tebe, za tvoga brata, da vam udijeli u životu sreću, da vas nadari obiljem svoje milosti i blagoslova.

O ona je morala biti u istinu dobra i plemenita! uzdahnu djevojčica.

O da! preuze otac, ona je bila dobra, samo da i vi budete onakovi u svom životu!

O mi ćemo biti dobri, naglo će djevojčica, ili zar nisi bio i dosada s nami zadovoljan?

Jesam, jesam, samo mi ostanite i unaprijed ovakovi.

I žena se već ustala i primaknula mužu, pak mu se oslonila o rame, te oboje jošte časak motrili grobove i plamsajuće na njih svjećice, a bili bi još dulje ostali u pobožnu snatrenju, da im se nije približio starac — ali jošte krepak, koji im rekne: Djeco! sad smo svojoj

dužnosti zadovoljili, — ajdemo kući, daleko je, a djeca bi vam se mogla nahladiti.

Na to su svi zajedno ostavili groblje, te pošli prama vratima. I ona druga skupina ustala te pošla za njima.

Župnik i prijatelj mu promatrahu taj prizor sa strane, a kad je već grob ostao prazan, primaknuše mu se bliže. Stranac je stao čitati natpise. Na prvom željeznom križu bilo napisano: Grga Plavić umro 20. listopada 1872. godine. Pokoj mu duši! Na mramornoj ploči glasio natpis: Ovdje počiva u miru Božjem Dora Plavićeva. Umrla 13. prosinca 1867. u osamnaestoj godini dobe svoje. Vječni joj pokoj plemenitoj duši! Na križu trećega groba čitalo se: Ovdje je sahranjena Marta Plavićeva, umrla 2. veljače 1849. Vječni pokoj želi joj tugujući suprug.

Ovo su dakle stari grobovi. Za toliko godina običavaju se zaboravljati i roditelji i najbolji prijatelji, a ovi grobovi takvi su, kan da su ih nedavna ljubeće ruke podignule!

Istina je, prijatelju, al ti moram kazati, da nema grobova u cijelom ovom prostranom groblju, na koje bi se više pazilo, za koje bi se više brinulo, nego li se brine za ove seljačke grobove. Ali u ovih grobovih leži povjest cijeloga jednoga sela. Ona Dora bijaše u danih njegova kušanja selu pravi angjeo — njegova žrtva.

Kako to? pripovijedaj mi, ustraži stranac. To bi ti bila za ovo mjesto preduga povjest. Idimo kući; poslije večere ispričati ću ti u kratko tu povjest.

Prijatelji motreći ovdje ondje dogarajuće plamenove, lagašnim korakom vrate se u župni stan.

Čitatelj će se i sâm dosjetiti, koji su to ljudi bili na Plavićevih grobovih. Bio je to Ivan Ninković sa svojom ženom i djecom, zatim Franjo Plavić sa Ružom i djecom.

U istinu moram priznati, poče župnikov prijatelj na povratku, crkva je u svojih obredih divna. Ona je umjela tako vješto zbližiti vječnost sa vremenitošću, nebo sa zemljom, ona je u svojoj mudrosti načinila ljestve, sagrađila most, koji veže oba svijeta i spaja u skladnu cjelinu. Današnji dan podilazi čovjeka neka tuga i nujnost, ali preko koje prosijeva tračak svjetla i ufanja, koji nas spaja s onima, koje smo nekoć ljubili i milovali.

Reci nema Boga, nema besmrtne duše! pak si slomio krila svakomu plemenitomu zanosu i poletu. Bacio si ga u trulo ništavilo. Nema li Boga, nema li neumrle duše? A što je onda ljubav? Ništa do li prolazna strast, koja je i sagnjila, čim se je zasitila.

Nema li Boga, nema li neumrle duše? a što je onda domoljublje, otačbeništvo? Prazna pusta riječ, pod kojom se krije taština i sebičnost i ništa drugo.

O, bez vjere nema kreposti nema pregora, nema žrtve. Sve je glumište i ništa drugo.

Nema li vjere u Boga, nema li neumrle duše? A što će onda biti od naroda, komu je Bog i vjera u njegovoj svakidašnjoj borbi jedino uporište. — Uzmi mu ovu, svijet se pretvorio u zvjerinjak, a ljudi u zvjerad.

Prijatelj tako u zanosu govorio, a župnik mu povlagjivao, dok ne stupiše u sobu, gdje je već bio prostrt stol za večeru.

Poslije kratke večere stade župnik prijatelju pripovijedati povjest onih grobova, to jest povjest, koja je eto nama poznana.

Prijatelj župnikov napeto slušao svu pripovijest, te je, kad je župnik svršio, rekao: U zgodah ove Ninkovićeve i Plavićeve obitelji ima mnogo lijepa nauka. Kad bi se to u pripovijest složilo, svatko bi to rado čitao. Deder ti, Josipe, sjedi i napiši to. Župnik mu obeća, da će to učiniti — pa tako je eto nastala ova pripovijest.

PUČKA KNJIŽNICA

IZDAVANA

DRUŠTVOM SVETOJERONIMSKIM.

KNJIGA CXVI.

RUŽA.

PRIPOVIJEST IZ SELJAČKOG ŽIVOTA.

NAPISAO

JOSIP ZORIĆ,

ŽUPNIK PROZORSKI.

ZAGREB.

TISAK DIONIČKE TISKARE.

1899.

RUŽA.

PRIPOVIJEST IZ SELJAČKOG ŽIVOTA.

NAPISAO

JOSIP ZORIĆ,

ŽUPNIK PROZORSKI.

NA SVIJET IZDALO

DRUŠTVO SV. JERONIMA.

ZAGREB.
TISAK DIONIČKE TISKARE.
1899.

I.

Kuća Bilovićeva.

Na obronku vidikovačkog brijega, nizinom prema Dragušici, protegnulo se dosta veliko seoce, od kakovih 400 duša, zvano Šalinovac. Na glavnom drumu spojilo se sa ovećim mjestom, Dragušicom, te rekao bi, da s ovom sačinjava jedno selo; dijelio ih tek malen mostić, koji se smatrao medjašem izmedju oba mjesta.

Kuće nanizale se jedna do druge uz seosku cestu u tako malenu razmaku, da je susjed susjedu iz dvorišta mogao doviknuli: dobro jutro.

Za to je tuj i bila prilika jezičnim ženama, da si jedna o drugu bruse jezik, a da im se iz kućnoga praga nije trebalo ni maknuti.

Malo podalje od Dragušice prema Vidikovcu mogao si vidjeti kuću, koja u svem kao da čini iznimku. Ta kuća nije bila u doticaju sa ostalim selom, već se sama za sebe naslonila na okomit brijeg, te bila na polak u šumi, na polak u polju. Kuća bila na seljačku gradjena, a razlikovala se od drugih time, što je bila izvana i iznutra omazana i pobijeljena, a to joj je podavalo i ljepše lice medju drugima.

U toj kući vladala tišina i mir, a susjedi joj se uklanjali, jer se o njoj koješta pričalo i pripovijedalo, kako već umiju pripovijedati zlobni i zavidni jezici.

U Bilovića — tako se zvala ta kuća — ne bijaše velike družbe; ta cijela kuća sastojala se tek od tri člana, a

to bijahu: stari Vid Bilović, njegova žena Luca i jedna vremešna i nagluha služavka Jana, koja se smatrala kao da spada u obitelj. Ovi su ljudi živjeli sami za sebe, ne brinući se za ostali svijet. Medju njima je vladao potpuni sklad, jer ga nije imao tko narušiti.

Bilovićeva kuća bijaše najbogatija u selu; imala potpuna dva selišta, t. j. 40 jutara plodna zemljišta, sa bujnim sjenokošama uz Zelinicu; imala na brijegu lijep i dobro uredjen vinograd, a gospodarske zgrade mogle služiti za primjer svakomu gospodaru.

U Bilovića ne bi nikad uzmanjkalo žita i sočiva; svega bilo u obilju i na pretek, što je naravno gospodar morao unovčiti, jer mu je trebalo novaca za nadničare, koji su mu pomagali obradjivati prostrano gospodarstvo.

Vidu moglo biti 50 godina; bio je jošte krepak i jak, žilav i okretan, a u radu ustrajan. Nešto prosjeda kosa bila znak poodmakle dobi; a brazgotina na čelu iznad sljepočice, što je morala nastati od oštra oružja, daje ti naslućivati, da se je za mlada u njegovu životu moralo nešto neobično dogoditi.

Žena mu Luca bijaše po prilici istih godina. Još sada se vidi da je nekoć bila lijepa i stasita. Zdrava radina, vješta svakom postu, znala je i umjela u najnepovoljnijim prilikama pripomagati mužu, da uzdrži kuću i gospodarstvo na dobru glasu. Ovo dvoje našlo se u ljubavi; u ljubavi i slogi sproveli sav dosadanji vijek; jedno bilo za drugo stvoreno. Za trideset i dvije godine svoga bračnog života nikada se ovo dvoje nije porječkalo, a kamo li zavadilo; a malene nesuglasice uvijek se prijateljski izravnale.

Obojica bijahu ljudi dobri, pošteni, točni i savjesni u svemu; davali su Bogu što je Božje, a ljudima što je njihovo. Šalinovčani, akoprem blizu crkve, nisu ju ipak onako marljivo polazili, kako bi morali. No ne bijaše li

Vida u crkvi nedjeljom ili blagdanom, bio je siguran znak, da je bolestan; jer od nemara ne bi on nikada svoje kršćanske dužnosti zanemario.

Bilovići bili dobra srca i milokrvni, te rado pomagali bratu i susjedu, kad su ga vidjeli da je u nuždi.

Ali uza sve to — kad bi tko pobliže motrio tu obitelj, morao bi opaziti, da ona nije sretna i zadovoljna, da joj nešto manjka. Na Vidovim usnicama nije se nikad vidio smiješak potpunog zadovoljstva. On bijaše tih i mučaljiv; u veselu ga društvu ne bi nikad opazio, a Šalinovački krčmar držao ga za okorjela škrtca, jer nije od njega nikada ni krajcare dobio, ni za vino, ni za duhan.

Pa što je bilo uzrokom toj sjeti?

Pred nekoliko godina brojila je Bilovićeva zadruga do 20 članovâ ; a danas spala na cigla tri člana. To je u Vida probudjivalo bolne i žalosne uspomene.

* * *

Mi smo nekako u polovici prosinca. Zima odavna osvanula svom žestinom, te cijelu površinu prikrila visokim snijegom. Bila sreća po Šalinovčane, što su bili blizu šume, pak im s te strane nije bilo neprilika, kako će namaknuti potrebita drva za ogrjev. Pa nije se puno ni pazilo, gdje će ga nasjeći, jer se tuj blizu prostirala i župnikova i vlastelinska šuma, u koju se neopazice zalazilo, kad se znalo, da nema lugara blizu.

Nešto pred Božić popustila studen, pomolio se vjetar, a to je bio siguran znak, da će kišiti ili snježiti. I u istinu sjutradan na badnjak stala sipiti kiša, a oko podneva digao se oštar sjevernjak i s njim stao padati snijeg u debelim i gustim pahuljicama. Ovo nije nikoga iznenadilo; tä vrijeme je tomu.

Djeca poskakivala snijegom, ne bojeći se ni zime ni prehlade.

Muškarci pošli na vidikovački brijeg sa barilcima da donesu vina i rakije iz klijeti, i da uz put nasijeku grančica za božićnjak. Žene našle u kući pune ruke posla, pa mijese i prave kolače, pa kolju i čiste perad za sutrašnji blagdan; jer ako je seljak u obične dane navikao čednu obroku, na takav blagdan gleda on, da mu bude stol obilan i da se uz čašu vina razigra i razveseli. Ta Božić, kažu dobro ljudi, nije svaki dan.

Ta navika zadržala se i u Bilovića. Luca zasukala rukave, te mijesi i peci. Već je pitanu puranu odsjekla glavu i zaklala gusku. Vid ju gleda i motri, pa će joj onako u pol glasa tugaljivo prišapnuti:

— Luco! a čemu se toliko kiniš i mučiš, ta mi od svega, što si opremila, ne ćemo ni deseti dio potrošiti? Ha, tebi je ostala navika od starih vremena, kad se običavala brojna braća redati za zajedničkim stolom, pa neka ti bude!

— Istina, Vide, navika je navika, pak joj se čovjek teško otimlje, a naći će se siromakâ, koji će nam pomoći potrošiti, pa će nam biti zahvalni. A k tom ja slutim da ćemo dobiti goste.

— Šta? kakve goste?

— Sanjala sam, da nam se vratio Nikica; a za njim da je nadošao i Blaž, te se našli zajedno kod stola na domaćem ognjištu. Istina, to je samo san; ali da se obistini?! Luca je zašutila, a oči joj zasuzile.

Vid se zamislio, pa uzdahne i odvrati: — Tko što želi, o tom rado i sanja; ali da se san obistini, bilo bi i previše sreće za jedan put. Ne, nema tomu izgleda. Nikica je daleko, daleko od nas, on je u vojsci, taj se neće tako brzo povratiti: a Blaž — on je pod ključem i pod dobrom paskom. On se ne vraća, dok ne bude pravdi zadovoljió. Pak ja se, da ti pravo kažem, ne bih ni veselio njegovu povratku. Sinovac mi je, pak kako sam mu

ljubio i milovao oca, tako mi je i on srcu prirastao; ali kod same pomisli, da su mu ruke zamrljane krvlju očevom, sav drhćem i neka me groza hvata. On bi bio pokora i nesreća naše kuće.

— Nemoj tako, dragi Vide, molimo se Bogu, da taj bijednik okaje svoje grijehe. O kako me je molila i zaklinjala njegova pokojna majka, da ga ne zaboravimo, akoprem je on bio uzrokom preranoj smrti njezinoj!

— Prestanimo, draga ženo, o tom govoriti — odviše je to žalostan predmet za današnju svetu noć.

— Da, prestanimo, ali se molimo Bogu, da ga pomiluje.

Oboje zašutjelo, ali im se u misli svedjer vrzao žalostan prizor, koji se pred kakovih pet šest godina u njihovoj kući odigrao.

Mrak se hvatao prije vremena; snijeg je svedjer padao, a vjetar zavijao, da ga bilo neugodno slušati. Luca dovršila pripreme i stala priugotavljati večeru. Jana je nadvorivši blago i obavivši svoj posao, uzela rukovet slame, te donijela u kuću da metne na stol i pod stol. Takav se običaj uzdržao u našem narodu, pak se nije ni u Bilovićevoj kući zapustio. Zatim je prostrla stol, a Vid pošao u komoricu, da donese staklenku rumenike, što će im biti za večeru.

Upravo se sa tornja razlijegao glas zvona, naviještajuć pozdrav Gospin. Sve troje je na okupu. Vid prekrstio se te na glas izmolio pozdrav angjeoski, i pridodao k tomu molitvu za mrtve, sjećajuć se po svoj prilici svoje braće, s kojima bi običavao taj dan u veselu razgovoru i nevinoj zabavi sprovoditi.

Luca zapalila svijeću, te metnula na stol, za čas, dva, malena družina stala večerati.

Poslije večere je Vid uz stijenu pribio borovu grančicu, a Luca sa Janom stale po njoj vješati lješnjake,

orahe i jabuke. Tä kako bi se inače znalo, da se svetkuje Božić!

— Posao smo obavili. Vrijeme je istina nepovoljno, snijeg je sve staze i puteve zaprtio; biti će teško do crkve k polnoćnici, no netko mora ipak ići. Ti ćeš ženo s Janom čuvati kuću i pripaziti oko staje i obora, a ja ću se spremiti u crkvu. Sutra ćete vi k ranoj misi a ja ću k podnevnoj.

Poslije svega toga zapjeva Vid staru božićnu pjesmu „Narodi nam se kralj nebeski“, žena i Jana su ga, kako su već znale i mogle, pratile.

— O drugačije je to bilo prije deset godinâ! — uzdahnuo je na posljetku Vid.

II.

Nenadani i nepoznati gosti.

Sa vidikovačkog brijega stao se razlijegati zvuk zvona, što ga je vjetar donosio u ravnicu. A bijaše tako mio i blag, da ti je duboko dirao u srce. Tä taj zvuk te sjeća, da je sveta noć, pak opominje, da se spremaš k ponoćnici, gdje će se za koji sat slaviti uspomena onoga velikoga otajstva, kad se je rodio Spasitelj od prečiste Djevice Marije za spasenje čovječanstva. Vid se prekrstio i duboko zamislio. Ali iz snatrenja probudio ga lavež pasa, što se čuo u selu, komu se je za čas i domaći šarko pridružio.

— Što bi to moglo biti? — prošapta Luca.

— Valjda je tko u selo zabludio, ili došao komu u posjete, akoprem su u to doba i u takav dan posjeti nekako neobični.

— Pogledaj na dvorište — opet će Luca, — ta ne čuješ li, da šarko biva sve bješnji i nemirniji, da ne bude kakav skitalica, koji bi se rado uvući, da kakovo nedjelo počini.

Bojazan ova ne bijaše zaludu; jer su u potonje vrijeme učestale kradje u cijeloj općini; pak i u samom Šalinovcu nestajalo purana, gusaka, peradi, a pred tri dana susjedu su Heroviću bila ukradena iz staje dva konja.

Vid skoči na dvorište, al imade što i viditi. Na vratima dvorišta kostrušio se šarko, a nedaleko stajala spodoba ljudska, koja se u ovaj čas nije mogla razabrati. Vid zovnu šarka, te ga potisnu na stranu, primaknuv se bliže prikazi.

— Tko je Božji? — upita čvrstim ozbiljnim glasom.

— Sirotica putnica, — odvrati prikaza slabim drhtavim glasom. — Tražim u selu noćišta, a nitko me ne će da primi. Evo, ozebla sam, ogladnjela sam, sile me ostavljaju, smilujte mi se barem vi, da od svega zla ne poginem. — Oj danas je spomen-dan poroda Kristova, njemu za ljubav imajte sa mnom smilovanja.

Vid joj se sada jošte većma približi i opazi, da imade pred sobom ženu vrlo oskudno odjevenu, što vodi za ruku isto tako slabo obučenu djevojčicu. Na ledjima bijaše joj šarena torba valjda sa prtljagom, a u desnoj ruci držala štap, u koji se upirala i branila od pasâ.

— No ajdete sa mnom u kuću, pak ćemo vidjeti, što se može učiniti. — Vid podje naprijed, za njim putnici; dok je na strani šarko jošte uvijek nezadovoljan mumljao.

U sobi istom mogao je Vid razabrati, koga imade pred sobom.

Bila to žena visoka uzrasta, blijeda i sumorna lica; na trepavicama otapao joj se snijeg, usne joj drhtale, a ruke držala skrštene na prsima, da joj se torba ne izmakne s ledja.

Odjevena je bila u jednostavno krajiško odijelo, kako se nose žene iz gornjih krajevâ. Zaogrnuta bila ponjavom.

Ta joj bila mjesto kabanice, te je njom prikrila i torbu na ledjima. Gledaš li ju pomnije rekao bi, da joj nema ni četrdeset godina — a moguće, da je i mladja.

Djevojčici, što joj stajaše o boku moglo biti kakovih dvanaest godina, te premda izmučenoj i umorenoj od teška i naporna putovanja, lica joj i oči pokazivahu potpuno zdravlje i svježost duha, što joj se opažalo na cijelom držanju. Objema rukama držala se skuta materinjeg, a nježne i vlažne crne očice upirala sad u Vida, sad u Lucu, kao da bi htjela saznati, ima li se čemu od njih nadati. I mogla je biti zadovoljna, jer tako prijazna lica teško da je ikada u svom životu gledala.

— Odložite, pak se odmorite, jer danas teško da biste mogle put nastaviti; a blagdani su, pak ćete ih moći kod nas sprovesti. Žena skine sa sebe ponjavu, kojom je bila jošte uvijek zaogrnuta. Sada se istom čuo nježan glas djeteta iz ženine torbe. Vid se lecnu, jer je opazio da se nešto miče. U istinu u torbi bijaše zamotano dijete, što je dizalo u vis glavicu, pak stalo plakati, kao da traži hrane i okrepe.

Žena to opazila, pak će jošte uvijek slabim i nesigurnim glasom:

— Hvala vam, dobri čovječe. Vi nas primate pod krov da i ne znate tko smo. Sirote smo. Pred pol godine izgorjela nam kuća i ognjište, te smo ostali sinje kukavice bez krova i hrane. Muž mi je već prije umro i ne videći naše nevolje. Ono zemljište, što je bilo uz kuću, prodalo se pod dug, a ja kukavna udovica sa dvoje djece ostala na suhoj grani. Roda nemam, sve mi izumrlo. Jedino preostao mužev brat, ali taj se pred četiri godine odselio nekamo u Podravinu iza Koprivnice. On mi pisao da podjem k njemu. U njega je dosta plodovita zemljišta, a sam je sa ženom bez djece, te bi se mogla u njega nastaniti; biti će, kako mi

je pisao, za sve mjesta i prostora. Što sam mogla i znala sirota, već dati se na put i tražiti novo ognjište? Pošla sam u nevrijeme, nemajući dovoljno sredstva, te sam putem morala živjeti od milosti dobrih ljudi. Ovako sam došla i u vaše selo; i ne znam kako bi mi bilo, da me nijeste uzeli pod svoj krov.

Vid i Luca bili ganuti i uvjereni da žena istinu govori, pak su ju s toga lijepo pazili.

Pošto se malko odmorili i ugrijali, sjedoše za stol, gdje ih je Luca podvorila sočivom i kolačima, čega im bijaše od večere preostalo.

O kako im je bilo voljko i ugodno, a kako se tečno blaguje, kad se znade, da je darovano od srca i kršćanske ljubavi!

Kad su se nahranili, natoči im gospodar svakoj po čašu vina, da se okrijepe. Žena ispila a bila je potrebna, ali kćerka je samo dvije tri kapi gutnula, pak segnula za vodom pridodav sa smiješkom na usnicama, kako je gospodin učitelj u školi rekao, da vino nije za djecu, već za odraslije i to toliko, koliko im treba za okrepu.

— Ti si dakle polazila školu — upita ju Vid.

— Dvije godine — odvrati djevojčica, — a nije mi ni bilo teško ju polaziti, škola je bila u selu; a učitelj i kateketa bili tako dobri, da ih ne ću nikada zaboraviti.

— A da li si što naučila?

— Čitati i pisati i nešto računati, a gospodin mi župnik lani na izpitu rekao, da bolje odgovaram, nego li gdjekoji iz trećeg razreda.

Vrijeme je odmaklo, sa zvonika župne crkve zvono se i po drugi put oglasilo. Selom vidjele se luči i uljenice, narod polazio u crkvu, pak si svijetlio, jer nije bilo mjesečine, a staza i put snijegom zameten.

— Luco — hoće Vid, — kako sam rekao, ti ostaješ s Janom kod kuće, naše goste spremite do moje ko-

more, unutra je i peć, pak ju naložite, da im bude toplo spavati.

— Već je sve uredjeno — pridometnu Jana, koja i ne čekajuć gospodarove zapovijedi, bijaše prihodnikom priredila sobu i postelju, kakovoj se za cijelo jošte prije dva sata nisu nadali.

Vid se priredio i zaogrnuo zobuncem, te uzev sa police lampu pošao u crkvu, ostaviv kod kuće ženu s novim gostovima.

Sa nizine šalinovačke do vrh brijega, gdje je stajala župna crkva moglo se i za pol sata; večeras trebalo je i sat. Dok je Vid uspeo na brijeg, zvono je zazvonilo na pristup.

Premda je bilo sniježno i nepovoljno vrijeme, crkva se ipak napunila pobožnim narodom. U istinu neobičan ti je utisak na srce i dušu, kad u gluho doba noći ulaziš u sjajno rasvijetljenu crkvu, gdje ti se rekao bih svaki lik, svaka slika sa žrtvenika ljupko smiješi i pozdravlja te; a srce ti se po gotovo uzdigne, kad čuješ kako je svečanim glasom svećenik zapjevao „Slava Bogu u visini“, a pobožni narod uz zvuk orgulja sa sto grla zapjevao „Došao je s neba angjeo pastirom“ itd. Te noći slabo se moli, ali se više ćuti i osjeća; misao kan da te je prenijela sa nizina svagdanjeg života, u visine carstva nebeske ljubavi, da se pokloniš utjelovljenoj ljubavi Isusu Kristu, koji se rodio od prečiste Djevice, postavši čovjekom, — čovjeku za ljubav, da ga spase i uzdigne.

Poslije pročitana evangjelja župnik bi običavao sa nekoliko riječi pozdraviti narod i sjetit ga onog uzvišenog otajstva, kojeg se uspomena kod ponoćnice slavi. Ovaj put im stavio na srce: „Djeco, ljubite Boga; jer vas je on prije ljubio i za vas se žrtvovao postavši čovjekom. Gledajte u duhu vjere Isusa u štalici, gdje prema vam diže i širi ručice, te vam ljupkim glasom govori: Gle-

dajte, koliko vas ljubim, da sam došao s neba, kako bi vas k sebi dozvao i učinio vas baštinicima svoje slave, blaženstva. A što on od vas zahtijeva? Da ga ljubite. A ljubav ćete mu pokazati, ako se budete medjusobno kao braća ljubili. — Susretneš li putnika — nastani ga, nadješ li gladna — nahrani ga; zatraži li te tko za pomoć u nuždi, u nevolji nemoj mu uskratiti — Bogu za ljubav, jer on uzimlje što si siromaku nevoljniku učinio, da si njemu učinio. — Pokuca li ti tko na vrata, otvori mu ih, jer će ti Isus onda otvoriti, kad budeš pokucao na vrata njegove ljubavi i milosrdja."

Župnik je s malo riječi puno kazao; a te su se riječi mnogomu usjekle u srce.

Kad se služba Božja svršila, udario je na tornju sat poslije ponoći. Narod se u veselu žamoru stao razilaziti kućama na sve kraje s vidikovačkog brijega, te se sa svjetiljkama gubio u raznim zavojima spješeći svomu selu i domu.

Kad je Vid došao kući, bilo je blizu dva sata. — U kući je sve mirno spavalo. Luca sjedeći kod peći vrtjela zrnašca na krunici, i kod zadnje je Zdrave Marije usnula.

Čuvši da se vrata otvorila, prenula se, a pred njom se stvori Vid s lijepim pozdravom: — Hvaljen Isus, čestit i sretan ti osvanuo Božić.

— Amen — odpovrnu Luca, pak zapita muža — ne bi li što založio.

— Ne, draga ženo, idemo na počinak. Vidiš, tvoja se sanja donekle obistinila. Mi smo dobili goste, ako i ne one, kojima si se nadala, ali bit će svakako zadužbina kod Boga. Vidiš, zaboravio sam, da ih za ime zapitam, a to bi barem u prvom redu trebalo znati.

— Žena mi sama kazala. On je iz kuće Draženovića u Brinju, zove se Stana, a kći Ruža, a onomu je

mališu ime Perica. Pokojni joj se muž zvao Jure, te je u talijanskom ratu bio ranjen, s čega je uvijek poboljevao, dok nije prošle godine umro.

— No sad znadem, — ako do jutra ne zaboravim. Lahku noć.

Za četvrt sata sve spavalo miran san sretno i zadovoljno.

III.

Hoćemo li zadržati strance?

Božićnje jutro osvanulo čisto i vedro. Vjetar se primirio, a snježna površina blиještila kao da je posuta sitnim zrnjem biserovim. Bit će ugodan zimnji dan, a to je bilo narodu, osobito mladeži veliko veselje i radost.

Kad je Vid ustao, Luca već od davna bila u poslu, da uredi i obavi u kući, što je bilo obaviti. A žurila se da bude na vrijeme gotova, kako bi mogla k ranoj misi prispjeti.

— Hvaljen Isus i Marija, na tom mladom ljetu zdravi i veseli — pozdravi Vid ženu si, — jesi li spremila zajutrak?

— Jesam, Vide, ajde pozovi strance, da i oni s nama uživaju dar Božji.

— Bože moj, stranci će nam danas nadomjestiti družinu, koja se je pred nekolike godine u radosti i veselju kupila oko našega stola. No čuj ženo. Što misliš da mi ove ljude zadržimo kod sebe, da ih smjestimo u svom domu na našem ognjištu? Ta dosta je prostrano, bit će mjesta za sve. Stana mogla bi biti vrsna radilica, Ruža bi nam mogla biti od koristi kod gospodarstva. Ja sam poznavao njihovih zemljaka iz njihova kraja, a bili su pošteni, radini i marljivi. Što ti veliš na to?

— Vide, to su ti teške stvari, reći će Luca. Gledaj u našem selu starci Garišići, prigrnuli su takovu tudju

obitelj, u svom domu. Oni se doduše ne mogahu potužiti, jer su mladi Gerjovići, tako se zvahu doseljenici, pazili starce, iskazivali im svaku čast i štovanje, te ih u poštenju dohranili, pak su i danas pošteni ljudi u selu. Ali kako su prošli i kako prolaze još i danas Golubići sa takovom obitelju? Nije li Bogu plakati, kad starci, koji su držali tolike i tolike godine kuću i gospodarstvo u najboljem redu, danas po selu traže milostinju, da se prehrane? Jer Jarovići, koje su oni pod svoj krov primili, za Boga ne znadu, — zaboravili su, da su se ovdje iz milosrdja udomili i nastanili; pak pošto su im starci pripisali cijelu kuću i selište, sad u mjesto zahvale, hoće da ih što prije nestane. U ostalom nije sada vrijeme da o tome govorimo. Ajde idemo na zajutrak, da ne zakasnim k misi, — reče žena, donoseći na božićnim nakitima narešen stol hladetine, dok su na ognjištu čvrčale djevenice, te im se miris širio po cijeloj kući.

— Dobro dobro! Za čas evo nas svih na okupu — reče Vid i ode u komoricu, kamo je sinoć goste smjestio.

Ovi bili već odavna poustajali i odjeli se u onu trošnu odjeću, što ju bijednici imadjahu sinoć na sebi, očistivši ju prije nego li legoše na počinak, koliko se to dalo. Stana držala u naramku maloga Pericu, a Ruža sjedila do nje listajući nešto — valjda molitvenik. Tako ih nadje Vid.

— Hvaljen Isus i Marija ljudi, sretan vam bio današnji sveti Božićni dan i na tom mladom ljetu zdravi i veseli. Jeste li poustajali? Ajdete da malko založimo, pa ćemo onda da obavimo svoju kršćansku dužnost.

Ovi su već odavna poustajali. Kad je Vid unišao, ustale obje: mati i kći, te mu na lijepi pozdrav odzdravile; dok mu Ruža prihvatila ruku, da je poljubi.

— Dobro, dobro dijete moje, mi ljudi na selu nismo tomu vikli, — pak pogladi malu po licu.

— No kako ste spavali?

— Hvala lijepa, vrlo dobro. Od kako putujemo, ne sjećamo se prijaznije noći i sladjega sna od ovoga u vašoj kući. Mi vam lijepo hvalimo, a dobri će vas Bog nagraditi! No dragi gospodaru, za jedno bih vas zamolila. Mi putujemo, a umorne smo. Put nam je dalek, a i ne znamo ga; a k tomu ti snježni zapusi! Biste li nas hljeli za danas i sutra pridržati pod svojim krovom?

— Prva je stvar, da se sada okrijepimo, a što će biti sutra i prekosutra, za to će se skrbiti Bog dragi.

— Ajte, ajte brzo, domaćica nam već priredila zajutrak.

Za čas eto oko stola Bilovićeva sakupila se družina, pa je bilo milo dobrome gazdi, što na današnji dan, gdje Isus i Marija nisu mogli noćišta u nemilosrdnih ljudi naći, može u ime njihovo udijeliti milosrdje ovim bijednicima.

Obavivši zajutrak zahvale svi dragomu Bogu, kao što zaprosiše od njega blagoslov prije zajutraka.

Luca se spremi na ranu misu, a gosti ostanu s Vidom kod kuće, čekajući, dok se ona vrati, da mogu k podnevnici.

Kad je Luca otišla, reći će Vid Stani:

— Prijo moja, vi ste počeli govoriti, da biste htjeli ostati ove dane kod nas. To je lijepo. Ostanite samo ostanite. Pa čujte! U zimi je teško putovati, to ste iskusili jučer, a i ne znate, kako ćete doći i kako se vas primiti, kamo dodjete. U mene imade dosta prostora i prilike, pak ostanite u nas do proljeća, do Josipova na primjer, a tada kada budu dulji i ljepši dani, moći ćete put nastaviti; a do toga mogli biste onamo javiti, gdje ste i kada ćete doći.

Stana bila iznenadjena, — jer premda je već jučer opazila, da je došla u kuću, gdje se ćuti i osjeća po

kršćanski; to ju ipak ova ponuda zatekla, te nije znala, što bi odgovorila, kako bi mu zahvalila.

— Dobri gospodaru! Kad sam se dala na put, stisnulo me nješto oko srca, jer mi se teško bilo dijeliti od mjesta, gdje sam se rodila i udomila, — ali moralo je biti. Bojala sam se — jer su mi bila staba ili nikakova sredstva — a ljudi nisu uvijek onakovi, da bi se smilovali ubogu putniku. To sam često iskusila na svom putu, gdje sam bila sretna, ako mi se dozvolilo, da gdje u štali ili štaglju prespavam. Jučer sam bila na kraju, te sam već požalila, što nisam ostala, gdje sam i bila, pak makar i od nevolje poginula. Bila bih barem na rodjenoj grudi zatisnula oči. Badnji je dan; ja sam se sjetila poroda Isusova u stalici betlehemskoj, gdje njegova majka prečista djevica Marija nije našla sućuti kod ljudi da nebesko dijete medju ljudima porodi. U onaj par, kad su me psi napali, preporučala sam sebe i djecu svoju zaštiti prečiste Bogorodice. Opazih vas na dvorištu, i meni je odlanulo, jer mi je srce govorilo, da Bog ne zapušta one, koji u njega vjeruju, a vaša mi pojava bila jamstvom, da me nada nije prevarila. Kad sam usnula, jošte mi usta šaptala molitvicu za moga izbavitelja. Nije to laskanje, plemeniti gospodaru, već je izljev iskrena i zahvalna čuvstva. Nudjate nam, da ostanemo u vas do proljeća. Mi sa zahvalnošću primamo ponudu, ali samo onda, ako vam ne budemo na nepriliku, i ako je to po volji i vašoj ženi.

— A bojite li se možda, da vas ona ne voli?

— I to ne, — ali u ljudi imade često ozbiljnih razloga, što ih sile, da drukčije misle, nego li mi mislimo, pak bi i vaša žena iz svojih razloga mogla vaš korak ne odobriti. Bude li ona tako dobra, da će nas uza se trpjeti, mi smo joj u duši zahvalne.

— Za to ne trebate imati brige, jer mi je ona sama kazala, da vam to ponudim.

— Hvala vam obojici, a Bog vas blagoslovio obiljem svoga blagoslova.

U to se vratila iz crkve Luca. Pozdravivši navadnim božićnim pozdravom ukućane skine svečano odijelo i dade se na pripremanje objeda, a ostale otpremi k podnevnici.

— Ajte, ljudi Božji, vi sada obaviti kršćansku dužnost, ja sam svoje učinila. Alaj ti je lijepo slušati te božićne pjesme. No što ću vam govoriti. Slušat ćete ih vi svi skupa.

— Al da. Vi se valjda stidite ići u ovako trošnom odijelu, — reći će Luca Stani i Ruži. Nebojte se. Znam ja i tome pomoći. I rekavši to povede ih u jednu komoricu, te otvori oveliku škrinju.

— Evo Ružo, dijete moje, reče Luca, izvadivši iz škrinje krasnu posavačku suknju, evo ti suknje moje pokojne kćerke. Nije ju mnogo nosila, pokosila mi ju nemila smrt baš u dobi, u kojoj si ti sada.

Ruža uze suknju, pa pregaču, pa rukavce, sve bogato i ukusno izvezeno, kako se to nosi u našoj Posavini i ode s materom u drugu komoricu.

Za pol sata pokaza se Ruža opeta u sobi. Vid se je ne može dosta nagledati; posvema se preobrazila. Nitko ne bi u njoj prepoznao dijete kamenitog gorskog predjela, krajiškinju; ona se pretvorila u krasnu, dražesnu Posavkinju.

Luca joj splela vranu kosu u dvije bujne pletenice, a bijela suknja i pregača sa crvenim vezivom upravo je divno pristajala njezinom crnomanjastom obrazu.

— Ja bih i za Stanu smogla odijelo, ali joj ne bi pristajalo, a i njezino nije tako loše i rdjavo.

Dok se čeljad opremila, bilo i vrijeme za polazak k službi Božjoj.

— Luco, ti ćeš kod kuće priugotoviti objed, dok se vratimo; mi ćemo moliti za tebe.

Crkva je bila dupkom puna, gdjekoji je znalične oči upirao u novu, doslije nevidjenu čeljad, te si stao misliti: šta su ti ljudi? možda mu je rod u posjetima iz kojeg dalnjeg sela?

Misa se svršila i svijet se stao razilaziti. Znalične vidikovačke žene pribrale se u klupko, te stale rešetati mladji svijet, koji se onako u šali nabacivao božićnicama. Sviju oči sustale na Ruži. Nitko je nije dosele vidio, nitko je nije poznavao; a ipak medju svim djevojkama na Vidikovcu bila je najljepša.

Mnogi ju mladić onako postrance pogledao, mnogomu bi se lice zarumenilo; a Javorićev se Bolta osmjelio, te joj jabuku dobacio. Ruža kan da nije ni opazila pustila je da padne, ali se sirota prepala i zbunila. Vidu, koji je to opazio, smrklo se lice, te je drskog mladića prijekornim okom pogledao. Bolto bijaše rdjav mladić, gotov seoski puslolov.

Došav Vid s gostima u veselu i živahnu razgovoru kući nadjoše sve gotovo, pak im se trebalo samo presvući i sjesti za stol.

Tako je prošao i drugi dan božićnih blaganâ.

IV.

Stranci se udomiše.

Novi se gosti udomili. A nije im bilo ni teško, jer su došli medju dobre ljude, bili primljeni ljubezno, kako ne bi mogli bolje biti primljeni ni u svoga roda.

Stana videći kako ih Bilovići lijepo susreću, bila se odvažila da ondje do proljeća probavi, ali je željela, da nadje posla, jerbo bi ju dangubica i besposlica ubijala. I našlo se posla. Luca imala preko cente povjesma, što

bi ona, jer nije sama dospijevala, običavala davati u selo za plaću ispresti. Stana je već prije kazala, da je takovu poslu vješta; jer je i kod kuće prela, a i mala Ruža znala prevraćati sitnim prstićima po vretencu i preslici.

Stana gledala da olakoti posao Luci, gdje je samo mogla.

— Vi ste starija; pak vam treba više počinka i odmora, ja sam mladja — a rad mi je za zdravlje. Nemojte tako rano ustajati, mi ćemo posao i bez vas obaviti; a vi možete kašnje nadgledati, jesmo li ga dobro obavile.

Luci je godila tolika pažnja i štovanje; ne s toga, da joj ne bude toliko posla, već s toga, što je vidjela, da to nisu ljudi, koji bi htjeli o tudjoj muci živjeti, već ljudi, koji su voljni poštenim radom skrbiti za svagdanji hljeb.

Stana je do osvitka dana sav posao obavila, pospremila mlijeko, načinila maslac, pomela sobe, dok bi se mala verala oko peradi, uzevši na brigu kokoši, guske, pure, patke, čega je svega bilo u kući.

Luca se gotovo začudila, kad je već i prije osme ure bilo sve u najljepšem redu u kući.

Poslije zajutarka uzela opet u kuhinji Luca posao, a Stana bi i Ruža zatakle preslicu o pas, te prele i razgovarale.

Vidjelo se da su Stana i Ruža vješte svakomu poslu, ali tkati nisu umjele, jer to ne bijaše običaj u njihovu kraju, dok se u Posavini djevojka ne bi ni udati mogla, kad si sve svoje ruho ne bi znala sama ispresti izatkati, sašiti i izvesti. S toga si uzela Luca truda, da priuči malu tkalačkomu stanu. Ruža bila marljiva, naučljiva, a taj ju posao zanimao, pak je napredovala. Za tri mjeseca dala joj Luca za pokus da izatke gunjce za prostiju porabu. Ruža to lijepo izvela; njezina učiteljica mogla biti s njom posve zadovoljna.

Vrijeme i neopazice prolazilo, te došao ožujak. Oko Josipova imala ova obitelj ostaviti Šalinovac, kako je bilo u početku ugovoreno.

Luca im dala platna, da si sašiju košulja i odijela, što će im za neko vrijeme dostati, dok si opet novo ne nabave. Stana se upitala, kako je u njezina šurjaka, kamo je imala doći; ali vijesti, što ih čula, ne bijahu najpovoljnije. On je doduše na dobru i prostranu gruntu, ali se ulijenio, zanemario, te se podao rastrošnosti. To nije bilo ženi po volji, pak ga je za to prekoravala, što je bilo povodom, da ju je stao zlostavljati, te bi prisiljena ostavit ga.

Stana se zamislila, lice joj se naoblačilo, a kad bi duže mislila suze bi ju oblile.

— Majko što plačeš? — upita Stanu Ruža, kad ju vidila jednom vlažnih očiju i zaplakanu.

— Drago dijete moli se Bogu, da nas ne ostavi — mi odilazimo. — Stana nije mogla dalje. Za čas nastavi:
— Pospremi svoje stvari, ali pazi, da što tudje ne uzmeš.

— A kamo ćemo majko? Ta ovdje nam je tako lijepo.

— Moramo, moramo. Gospodar nas je iz milosrdja prigrnuo kroz zimu, a mi ne smijemo njemu biti zli, kad je on nama tako dobar.

— Pa on nas ne tjera od sebe, — opet će mala — on će nas trpjeti i nadalje, — a i mi smo mu od koristi.

— Dijete moje, — opet će Stana — on će nas trpjeti! Ali teško onomu, koji bude same trpljen u kući. To je poniženje, koje dok su mi zdrave noge i ruke, ne mogu podnositi.

Na posteljici je zaplakao mali Perica — Stana se lecnu, digne dječaka na ruke i privine na prsa, pak uzdahne:

— Siromaško dijete! — Od roda tko ti je preostao? — jadna i siromašna majka, koja će i životom čuvati tvoj život, — ali ako i ona obnemogne? — — — Što onda, ako te i na noge ne bude mogla osoviti?

Mali Perica stao dizati glavicu, kan da bi se rado osovio; majka ga spusti na pod, da vidi, hoće li ga nožica držati.

Mali je prvi pokus izdržao, pak digao ruke u vis i izustio prvi puta: mama — a navršio je upravo godinu dana.

U to se otvore vrata i na pragu se pokaza Vid.

— Gledji, gledji, — šaljivo će Vid — mali se već na noge osovio, biti će od njega čestit vojnik.

— Ah Bog jedini znade, — a jadna majka tek naslućuje, što će biti u svijetu od djeteta, koje nema kuće ni ognjišta već će morati o tudjoj milosti živiti.

— No, no, pa šta je? Kakve su to jadikovke?

— Majka je rekla, — oglasi se Ruža — da ćemo vas sutra ili prekosutra morati ostaviti, te poći na put.

— U istinu, — u čudu će Vid — pa što vam se u našoj kući zamjerilo, da ju ostavljate?

— Dobri gospodaru, ta proljeće je osvanulo, a vi ste nas pridržali do proljeća: pak je i naravno, da se ogledamo za mjestom, gdje bi se mogli za stalno nastaniti.

— Pa gdje vam je to mjesto?

— A Bog zna, — odvrati Stana. — U šogora smo mislile naći stalno pristanište, ali kako se čini, ne će od toga biti ništa.

— Ajte s Bogom. Što ćete tražiti pristanište, kad vam ga nitko ovdje ne krati? Ostanite samo ovdje do Božje volje, pa ćemo vidjeti, što bude dao Bog dragi.

Stana sklopila ruke, a oči digla u vis, od veselja nije znala, što da reče. Ružici potekoše suze, pa će reći majci:

— Nisam li ti govorila, majko, da nas dobri domaćina ne tjera. Oh ja ću za njega svaki dan Boga moliti.

— O to smo obje dužne, da se ma iz daleka zahvalimo na ljubavi, koju u istinu ne znam, kako smo zavrijedile. Dragi gospodaru! možda je Božja volja, da tako bude; meni je nekako tijesno oko srca, jer se bojim da bi mogao nadoći čas, kad biste požalili, što ste nas primili pod krov. — Ne, ne, mi vam ne ćemo dati tomu povoda, i kad bismo vas mogli smutiti u vašoj sreći, mi bismo se radje prije uklonili.

— Što vam ne pada na um? Bog je istina a slutnje varaju. Uzdajmo se u Boga, jer on nikoga ne zapušta, koji ga traži te u njega vjeruje.

— Sutra je blagdan svetoga Josipa i korizmena ispovijed u župnoj crkvi. Vi ćete lijepo ranim jutrom zajedno sa Lucom u crkvu k ispovijedi, pa se ujedno preporučite sv. Josipu i bl. dj. Mariji, da vas uzmu pod svoju zaštitu. Ne bojte se Stano! — na stranu sa slutnjama, pak upamtite dobro, da je samo onaj nesretan, koji je Boga zaboravio.

Bilo odlučeno, da Stana ostane u Šalinovcu u Bilovića.

Nastalim proljećem našlo se i više rada u kući i izvan kuće; i premda je Vid već opazio, da se Stana razumije u svaki posao, to ipak nije bio siguran, da li će se ona razumjeti motici i srpu i težemu gospodarskomu poslu; ali je za kratko bio potpunoma zadovoljan, jer je opazio, da bi se Stani i u poljskom radu teško našla premica. Mora se priznati, da je Vid njoj i njezinoj djeci bio vrlo dobar i ljubezan, dapače on bi ju često u njezinoj gorljivosti u radu suspregnuo, opominjući ju, da si štedi zdravlje, pa da nije nužde, da si preko mjere sile napinje. A osobito bijaše dobromu Vidu na srcu, da maloj Ruži dade onu naobrazbu, koja je od potrebe seljačkoj djevojci, da postane danas sutra valjana

kućanica i dobra kršćanska supruga i majka. A nije to nastojanje Vidovo mala stvar. Vid je na ime živio medju ljudima, koji za školu a ma baš ništa nisu marili.

Roditelji otimahu djecu školi, te nastojahu svim silama. da ju zadrže kod kuće. Dječake još kako tako pošiljahu, ali djevojčice nikako, te od 80 glava uškolane djece (a moglo bi je dvostruko toliko biti), djevojčica znalo biti jedva dvadeset. Ti ljudi mišljahu, da ženskoj djeci ne treba škole ni školske obuke, a što će joj trebati za svagdanju potrebu i kod gospodarstva, to će naučiti kod kuće. A to nije istina; jer kod kuće osim presti i tkati ne nauče ništa. Odrastu, a ne znadu ni glavnih istina vjere, odrastu, a ne znadu dužnosti, što ih imadu prama roditeljima i drugim, odrastu do udaje — budu žene, postanu majke, pa kako će tada uzgojiti djecu, kad nisu same ništa naučile?

Crkva im nije bila daleko, svatko bi ju mogao polaziti, pak ipak koga nije bilo u crkvi? Mladeži, djece, jer ju roditelji ne puštahu, već i u blagdane i nedjelje pridržavahu kod blaga. Djeca, i muško i žensko, mlado doba trajahu na paši medju pastirima, a tudijer se priuče svemu zlu i svakoj nevaljanštini.

Vid je bio medju tim ljudima časna iznimka. Njega je taj nehaj bolio, pa je i riječju i primjerom svojim poticao susjede svoje, da si djeci dadu kršćansku naobrazbu pošiljući ih marljivo u školu, dok je tomu vrijeme. Pa tako je zamolio učiteljicu, da bi nastavita s Ružom ondje, gdje je ona bivši u Brinju u školi, prestala; a to je dobra učiteljica rado i učinila.

Ruža marljivo polazila školu, a kako su gospodin učitelj i kateketa uvjeravali bila je i u ponašanju medju svojima drugaricama prva i najbolja. Dok je polazila školu, nauka joj bila jedini posao, drugo se nije od nje zahtijevalo, pa kad bi se i htjela prihvatiti srpa ili motike nisu joj dozvolili. Sada uči, to ti je zadaća, a kad

svršiš školu, bit će i drugoga posla. Ali Ruža za godinu dana uz ono, što je prije znala, dovršila svoju obuku, kakova se od djevojke na selu mogla zahtijevati. Ostade ipak jošte pol godine kod učiteljice, da se nauči šiti i ponešto vesti. Kašnje ju pritegnuše i poljskomu radu.

Govorilo se, da u Vidikovcu nema boljih i marljivijih radilica, nego li su Stana i Ruža, koja, premda joj bilo četrnaest godina, nije ni za kojom zaostajala. Ona je bila zlato materino i ljubimče cijele kuće. Luca po gotovu žalila, što joj nije kćerka, pa ju u istinu ljubila i milovala materinjom ljubavi. Ruža to opažala, ali se nije izobijestila; to ju dapače nukalo na sve veću zahvalnost prema svojim dobrotvorima. Luca za mladjih dana imajući kćer, bila joj mnogo toga pripremila, jer je u Posavini običaj, da majke, čim im se rodilo žensko dijete, već misle i rade za njezinu buduću opremu, pak je tako radila i Luca. No pošto joj kći umrla, to je ona svu njezinu opremu, ruho i nakit namijenila svojoj pokćerki, kako bi običavala zvati Ružu. I kod toga se nije sustalo — već se radilo, šilo i vezlo nadalje, tako da se djevojka sama čudila, čemu u tako inače štedljivoj kući tolika rastrošnost. Al takav je bio u opće običaj u velikom dijelu naše domovine, gdje nije jošte narod spao na niske grane u gospodarstvu. I za malog se Pericu brinulo, on je lijepo uspijevao i napredovao, te već stao skakutati vrtom i dvorištem, te bio staroj Luci najljepškom i najugodnijom zabavom, kad je ostala čeljad pošla za poslom.

* * *

Stana posvema privikla Bilovićima, te se osjećala posvema zadovoljna, kan da je u rodu medju svojima, a nije ni čudo, jer su ju u kući štovali i pazili, te je imala svega, što joj je za život trebalo. Uz običan rad, uvijek joj preostalo vremena, da po koji sat na

dan posveti uzgoju svoje djece, koju kao dobra majka ne bi nikada zaboravila. A u tom joj i Vid i Luca pripomagali. — U selo rijetko bi zalazila; jer je opazila, da su često ljudi zlobni i prevrtljivi, a mnogi joj bili i zavidni. — Ali bilo i ljudi, koji videći ponašanje i radinost njezinu, stali ju štovati, pak joj se bližiti, da stupe s njom u što uži doticaj i prijateljstvo. Stana ih nije tražila, ali ih nije ni izbjegavala, a medju ovima se isticali Gerjovići. Stani i Biloviću bili u volji, Stani s toga što bijahu njezini zemljaci iz Jezerana, kraj Brinja, a bili i ondje jošte poznati kao čestiti ljudi. Vid ih takodjer rado imao, jer su bili marni i radini gospodari, pak što su nekoć sa starcima kojim su se doselili, lijepo i kršćanski postupali, te ih u poštenju do smrti dohranili.

Šalinovačke žene, takodjer se obazirale na Bilovićeve, osobito koje su imale sinovâ za ženidbu, te već mnoga mislila, kako će im pasti u snuboke. Bilo posve naravno, jer je Ruža bila djevojka na mjestu, te premda istom petnaest godina navršila, bila potpunoma razvijena, lijepa, krasna, da joj ne bijaše u cijeloj vidikovačkoj župi ravne, a k tomu čedna i sukromna, pobožna, marljiva, radina, vrsna svakomu poslu u kući i izvan kuće. Mali Perica stupio već u petu godinu, lijepo se razvijao, tjelesno napredovao, a majka jedva čekala, dok nadodje čas, da će ga moći i duševno uzgajati. Mališ govorio, lijepo razgovijetno izgovarao, pak za dokolice kad bi ga majka uzela na krilo, učila ga sklapati ručice i molit se Bogu. Ta on siromak nikada nije poznavao oca i rodjene grude, pak mu je sve to gledala majka nadomjestiti svojom dobrotom i ljubežljivosti. Kad su to Vid i Luca gledali i motrili, jošte su više stali cijeniti i uvažavati pošteno i plemenito srce Stanino.

— Vidiš Luco. — običavao bi kadšto Vid reći — da smo dobro djelo učinili, kad smo ove ljude primili

pod svoj krov: naše gospodarstvo sve to bolje napreduje i uspijeva, i Božji je blagoslov s nama.

— Sve je to istina, dragi mužu, i ja sam kako sam vidiš, s njima zadovoljna, imadem ih rado, ali — ali slutnja me mori, da bi se moglo sve poremetiti, kad se Blaž kući vrati.

Vid se zamislio i zašutio, i njemu se takove slutnje vrzle glavom, on bi ih svaki put znao rastjerati, ali ovaj put nije išlo.

V.

Odbijeni prosac.

Vid sa ženom Lucom u razgovoru i u to netko pokuca na vrata, i u sobu stupe susjedi mu Vinko Gerjović i Lovro Bartušić.

— Hvaljen Isus i dobar dan susjede, — pozdravi Vinko Vida. — Drago mi je, što sam vas našao kod kuće; rekoše mi, da ste jutrom pošli u Zagreb.

— Htio sam, — odvrati Vid — ali sam se predomislio. A što je vas dobra dovelo pod moj krov?

— Dužnost, — odvrati Vinko — pak želja, da joj zadovoljim.

— E pa da ne budemo na suhom čekajte da donesem vrčić hrebinca.

— A što je to takova? zapita Lovro Vinka.

— Pred pet godina, kad mi izgorjela kuća, bio sam u velikoj neprilici. Trebalo graditi novu, a ne bilo novaca. Htio sam da uzajmim u kojoj blagajni, al nisam znao kako, a ljudi koji su u mjesto mene htjeli učiniti, tražili su za trud 50 for., a k tomu unaprijed kamate — uknjižbu, pa Bog zna koliko bi to sve iznijelo. Bojao sam se — pak sam odustao.

U Dragušici imade bogataš i glavničar, koji običaje ljudima uzajmljivati na kamate; pošao sam k njemu, da

pokušam sreću, ali on je zahtijevao 10% kamata, a uz to moju najbolju sjenokošu od 4 rali kao jamčevinu i zalog na otplatu glavnice kroz dvadeset godina. Nisam uzajmio, a ipak, kako bih bio čekao zimu bez kruha i ognjišta? Pošao sam do Vida i on mi na prvu riječ uzajmi 500 forinti uz 5% kamate, bez svakog zaloga i jamčevine. To bijaše prava kršćanska ljubav, koja u nuždi pomaže ne računajući na osobnu korist, ja sam mu duboko zahvalan, i dok sam živ ne ću te ljubavi zaboraviti. Ja sam mu redovito plaćao kamate, a rado bih bio da otplaćujem i glavnicu — nije išlo; ali sada hvala Bogu mogu — jer sam prodao volove, pak mu evo vraćam glavnicu. Vinko izvadi novčarku, te po stolu poreda pet stotinjarka glavnice i još k tomu kamate. Dok oni tako u razgovoru eto ti Vida.

— Evo Vide, prodah volove pa vam vraćam ono, što ste mi posudili.

— Tako, prodali ste volove, a čim ćete polja obradjivati?

— Imadem u štali plavca i rumena; istina istom su im tri godine, al će uz konje moći posao obavljati. Pak znate našu riječ: „dug je zao drug“, te je najbolje da se ga čovjek što prije riješi.

Vid potražio u pretincu Vinkovu zadužnicu, pak mu je povratio, a novac pohranio.

— Mogu li vas kada opeta poslužiti, bit će mi drago, na moja vrata možete uvijek pokucati, a tako mislim da bih i ja do potrebe mogao i na vaša.

— Sigurno, sigurno, — vatreno će Vinko — i ja bih se držao sretnim, da vam mogu kakovo dobro učiniti.

— Ali susjede ja sam jošte u jednom poslu do vas došao, a drago mi je, da je vaša žena ovdje, ako se je i ne tiče, ali je razborita, pak će znati svjetovati.

— Biti će nešta ozbiljno, — u šali će Vid.

— Ne ću vam smetati u vašim razgovorima. Došao sam da vas zamolim gazdo Vide, da mi za sutra posudite kola; rado bih na sajam, reče Lovro.

— Dobro, prijatelju! Samo si dodjite po njih.

— Hvala Vide. S Bogom.

— Dakle šta je? šta je? — upitat će Vid, kad je otišao Lovro.

— Pred dvije godine, kako znate, umrla mi žena Manda, Bog joj dušu pomilovao. Bila je dobra i štedljiva gospodarica, premda nešto jezičava; nu to se zaboravilo. Ostavila mi dijete Ivana, komu će o Miholju biti tri godine. — Tada sam htio da predam gospodarstvo bratu Andriji, ali nije htio primiti; morao sam ga dakle pridržati uz njegovu ženu Doru. Vidio sam, da je nezgodno s tudjom ženom, pak bila to i bratova, gospodariti. Bilo mi jošte teže, što mi nije dijete imalo majke ni valjane zamjene — ja sam se s toga odlučio oženiti.

— E pa dobro — upast će Vid.

— Mlad doduše nisam, ali mi nije više od četrdeset godina. Za me bi bila žena prema mojim godinama; zdrava i jaka, radina i štedljiva, onda susretljiva i prijazna, koja će znati slogu i ljubav medju braćom u kući podržavati.

— Dakako sva lijepa i nužna svojstva, ali ste ih previše nabrojili, da se nadju u jednoj ženi.

— Vidiš Vide, — upade žena u riječ — ti sve izvraćaš na šalu, a Vinku nije do šale; on govori posve ozbiljno.

— Dakako kad se govori o ženidbi, mora se ozbiljno govoriti, ali čemu previše tražiti, kad se i malo rijetko nalazi? Ja shvaćam, da se Vinku za domaćicu hoće žena onakova, kakovu je on zamislio. Ali će ju teško naći, van da pokuša sreću u gornjem selu kod Jarovića; Kata je već, čini mi se, godinu dana udovicom.

— Ne, ne! Ja sam našao takovu ženu: prema mojim je godinama — radina i marljiva, kreposna i pobožna, sukromna i čedna, razborita i pametna.

— U istinu vi se našli veliko blago; ja vam čestitam; poznam li ju i ja?

— Dakako, inače ne bih do vas ni došao. Ona je u vašoj blizini, u vašoj kući.

— Čovječe Božji, da napokon ne bude moja Luca? Al još sam živ ja!

— A nemojte se, molim vas, šaliti. Ta vi znate koga mislim.

— Znam, znam, — reče ozbiljnim glasom Vid — vi mislite na Stanu. Nisam li pogodio?

— Dà, vašu Stanu mislim, — potvrdi Vinko. U nas je prostran grunt, do 26 jutara plodovita zemljišta; a na gruntu samo ja sa dva brata; od kojih imade jedini Tomo dvoje djece — bilo bi dakle mjesta i za Staninu Ružu i malog Pericu.

Luca se namrgodila kod same pomisli, da bi se mogla s tim ljudima rastati; ali nije ništa kazala.

I Vida je Vinkovo očitovanje iznenadilo: ta on je Stani i Ruži tako priviknuo, da mu rastanak s njima morao pasti neizmjerno teško; nu on se sabrao, te mirno sve predao volji Božjoj.

— Ali, Vide dragi, — nastavi Vinko — biste li vi meni htjeli ići na ruku, te mi pomoći da do svoga cilja dodjem?

Vid raskolačio oči pak odvratio:

— Ala si se na pravog namjerio; mene u tom poslu nije bilo nikada, do jedanput, i to kad sam svoju ženu nasnubio. Ja nisam trebao pomagača; ne trebate ga niti vi; dodjite i vidite, pak pokušajte sreću, ja vam doduše ne jamčim za uspjeh, ali ja ću ju vama za volju na taj korak pripraviti.

Drugog dana tražio Vid priliku, da bude sa Stanom na samu. Desila mu se zgoda. Stana radila nešto na gredicama u vrtu, a Vid došao onamo, pa gledao, kako bi zapreo razgovor.

— Vi ljubite cvijeće; a ipak se s njim ne kitite. Naše žene i djevojke hoće da se kite, a ipak ne mare, da ga njeguju u vrtu.

— Meni se mili cvijeće, ja sam ga za djetinjstva u vrtu svojih roditelja njegovala, pak sam uživala gledajući, kako lijepo uspijeva, kako se razvija u pupoljke, a kako se ovi opeta na rosi i na sunčanu svjetlu i toplini razvijaju. Da otkinem, ruža bi za dan dva povenula, dočim na svom busenu i zori i dozrijeva do ploda. Ja držim da je to lijepa i plemenita zabava, a ne traži ni mnogo truda — ja nastojim da tomu priučim i kćer svoju, jer će joj to više oplemenjivati srce, nego li kojekakove trice, koje stoje puno, a ne vrijede ništa.

— To je sve istina. Nu kažite mi Stano, ali iskreno i po duši, što bi vi za sebe ovdje u svijetu željeli, što bi moglo upotpuniti vašu sreću? Ja vas to pitam kao iskreni i pravi prijatelj.

— Šta? šta? šta? Kakvo je to pitanje? Meni je u vas dobro, ja sam zadovoljna; pak trajem život u radu i molitvi, uz jedinu želju, da mi djeca napreduju, da budu dobra, kreposna i pobožna, a kad to bude, onda im je i sreća osigurana; jer ih Bog štiti i brani, s te strane ja činim svoje, a nije mi teško, jer me i vi sa svojom dobrom ženom pomažete.

— Vi ste bili više godina udati?

— Bilo mi je šesnaest godina, kad me k oltaru poveo moj suprug Jure Draženović. Pred nekoliko je godina umro, Bog mu dušu pomilovao. Mi, ako i siromasi, boreći se za svagdanji hljeb, proživili smo sve ovo vrijeme u nepomućenoj slozi i ljubavi. Muž vidio i opažao, da bi

nam trebalo ovo i ono, on bi bio želio, da mu budem lijepo odjevena, on mi se izjadao, koliko ga boli, da mi ne može život onako udesiti, kako bi on želio. I nišam toga zahtijevala, ja sam mu nebrojeno puta kazala, da sam uz njega potpunoma zadovoljna, pak mu u šali onako dobacila, da nam ide najbolje. Da smo imućniji, Bog zna, ne bismo li se izobijestili, pak jedan drugo odnemarili. Po tom ćete moći suditi, kako nam je život tekao, jer kad se nadje dvoje složnih ljudi, njim će se i najveće zapreke uklanjati.

— A jeste li kasnije kao udovica mislili na udaju?

— Nikada Vide! moje srce kuca i bije jedino za moju djecu; ja ne bih supruške ljubazi mogla nikada nikomu više pokloniti.

— A da vam se nadje pošten i pristao prosac, pak vam ponudi ruku?

— A ajte s Bogom! Šta se šalıte?

— Ne šalim se Stano. Čujte! Jučer bio kod mene Vinko Gerjović naš susjed, a vaš inače zemljak; udovac je, ja vam ga ne ću opisivati, jer ga i sami poznate pak mi saopćio, da će vam u snuboke.

— Meni? — zategnu Stana začudjena.

— Da, vama, jer vas pozna kao ženu, koja bi mogla nadomjestiti pokojnicu, te biti čvrstim i jakim stupom njegovoj kući, kojoj inače s nikoje strane nema prigovora.

— A želite li vi, da se njegovoj želji odazovem?

— Ovdje o mojoj želji nema govora, ja sam vam jednostavno izsporučio, zašto me je susjed zamolio, a sve visi jedino o vašoj volji.

— Vi bi nas se Vide možda radi riješiti?

— Ne, ne, ja vas držim i smatram članom svoje kuće, pak bi mi u istinu teško bilo, da nas ostavite; ali želji sam prijatelja zadovoljio, pak sam vam stavio predlog, koji jedino stoji do vaše volje; vi ste ga otklonili, i tim

je sve svršeno. To kažite i Vinku, kad nam u nedjelju dodje u posjete.

Dok ovi u razgovoru dotrči Ruža u vrt te reče:

— Djede, došao neki gospodin, pa veli da odmah dodjete pred kuću, gdje vas čeka.

I u istinu bio je posjet, komu se Vid nije nadao; bio to općinski načelnik.

— Pomoz Bog gazdo; došao sam do Vas u službenom poslu. Morao bi se do duše u uredu obaviti, ali mi ćemo ga ovdje uz put obaviti.

— U vas je nastanjena cijela jedna obitelj, a da je kod općine niste ni prijavili.

— Jesam, gospodine načelniče. Odmah čim su došli prijavio sam ih. Pokojni bilježnik unesao je njihova imena u knjigu i rekao da je sve u redu. To je obitelj pokojnog nekog Jure Draženovića iz Brinja. Primio sam ih kad su bili u najvećoj nuždi, pa mi se svidješe, a grunt mi je hvala Bogu velik, pa neka ostanu ovdje u ime Božje.

— Ali čujte, o tim se ljudima čuju kojekakvi glasovi, da pred njima nije perad u selu sigurna, da su to lijenčine, koji bi napokon mogli pasti na teret općini.

— Ne vjerujte, gospodine načelniče. To vam šire ljudi, kojim je posao opadati tudje poštenje i mesti pred tudjim vratima, dok imadu pred svojima dosta mesti. U ostalom ja vam jamčim da ti ljudi ne će biti općini na teret.

— Dobro, dobro, gazdo. Samo gledajte, da si ti ljudi priskrbe nužne isprave, neka ih donesu općini pa će biti stvari u redu.

U to donese Ruža pred kuću vrčić s vinom i dvije čaše. Takav je bio običaj kod gazde Vida.

Načelnik se divio čednosti toga djevojčeta, pa ju upita:

— Jesi li ti, djevojčice, išla u školu?

— Jesam, i to dvije godine u Krajini a jednu godinu ovdje u Dragušici.

— A jesi li što zaboravila, što si učila?

— A zašto bih se bila učila, kad bi tako brzo mogla zaboraviti. Ja čitam, pišem, računam tako, da me je i sam župnik pohvalio.

— Lijepo, lijepo, — a imaš li knjiga da čitaš?

— O imadem dosta, gosp. župnik mi ih daje, to su one, što ih izdaje društvo sv. Jeronima.

— A bi li ti htjela biti članom toga društva, jer članovi dobivaju knjige badava.

— Bih, zašto ne.

Rekavši to pohiti opet k majci u vrt.

— Borami ja takova lica jošte nisam na selu opazio — reče načelnik — ja ne znam, jesam li ikada na ikojoj slici vidio djevojku tako savršene ljepote, kako je ova. Ta će za godinu dana zavrtjeti mozgom cijelomu selu.

— Ne mislim. Ona je tako čedna i stidljiva, da i ne misli, da se komu dopane. Ona je u istinu izvanredno lijepa, ali dvojim, da to ona sama znade, te ne ćete u nje naći ogledalo.

— Vide! Vi imate sina, on je svršio soldačiju; ja ne znam biste li mu u cijeloj župi našli pristaliju ženu od Ruže.

— Ja mu je i ne ću tražiti, neka traži sam, bude li imao volje, ja mu ne ću prigovarali, bude li ova ili ona; samo da ne bude zla i jezičava.

Tako u razgovoru provedoše jošte koji časak, te se razidjoše.

U nedjelju došao Vinko Gerjović do Bilovića, ali začuv iz Staninih ustiju njezinu odluku, vratio se zbunjen i nezadovoljan kući.

VI.

Blaž Bilović.

U našoj pripovijesti zauzimlje Bilovićeva kuća odlično mjesto, te njezini čtanovi utječu u dogodjaje, što smo ih nakanili opisati. S toga za laglje razumijevanje cijele pripovijesti, treba da se u ovom poglavlju pozabavimo s njezinom prošlosti, barem u glavnim i zanimljivijim crtama.

U stara vremena, za tlake, Bilovići sa četiri susjedne zadruge, brojili se medju kmetove župnika vidikovačkog. Ako i kmetovima kraj njihovih gospodara nisu ruže cvale, to se ipak Bilovići ne imahu povoda potužiti na svoju vlastelu, župnike vidikovačke. Ako su i služili tlaku kao i drugi, a to ih u njihovom kućnom i obiteljskom životu nije nitko uznemirivao ni smetao. Medju kmetovima župnikovim Bilovićeva zadruga bila najbolja, najuglednija, pak i najbogatija. Uvijek su dobro i prijateljski živjeli sa župnicima. Bilo u običaju, da je uvijek po koji član ove zadruge imao službu na župnom dvoru, i to bolju i ugledniju, kao špana ili dvorskog ili uopće gospodarskog nadzornika.

Tako je i Nikola Bilović prije 1848. godine kao maleni dječak došao na Vidikovac, gdje je u početku bio pritegnut da dvori u crkvi i čisti župnikovu i kapelanovu odjeću, a kašnje preuzeo dolično mjesto u gospodarstvu. Nikola bio ljubimac župnikov. Ovaj ga volio, pak i gledao na njegov uzgoj i naobrazbu, te je župniku i kapelanima imao zahvaliti, da je ponešto čitati, pisati i računati naučio, pak s toga je kašnje bio uvijek gorljivi zagovornik pučke škole i obuke.

Naravno godinom 1848. kmetski su odnošaji prestali, tlaka se ukinula, seljak je postao slobodan.

Nikola bi doduše i sada ostao na župnom dvoru, ali odnošaji, što su nastali ovom godinom, prisiliše ga da se povrati u zadrugu.

Godine 1848., kad se kmetstvo ukinulo, Bilovićeva zadruga brojila 22 člana. Bijahu to četiri brata sa ženama i sinovima, koji bijahu takodjer svi oženjeni.

Ali ove godine, gdje se tolika vojska digla, morala i od Bilovića petorica od kuće, i to dva k redovitoj vojsci, dva k domobranskoj četi na Dravu, a jedan s konjima kao pretprežar u Madjarsku. Poslije vršena rata vratila se kući tek dvojica, dok se jednomu zametnuo trag, jedan se u Dravi utopio, a pretprežara u Budimu zarobili, gdje je u bolnici i umro. Ali i slijedećih godina zadruga brojno padala, te već godine 1855. spala na ciglih sedam članova. Bio to Janko sa sinovima Markom i Vidom pak unucima Blažem i Nikolom i jošte jednim stričevićem Filipom udovcem, koji ne imaše nikakove djece.

Zadrugom ravnao Marko, pošto mu je otac pod konac godine umro. Bio to čovjek ozbiljan, ali kad što surov i osoran, no u gospodarstvo se razumio, a pokorit mu se morao svatko, jerbo Marko nije poznavao šale. — S Vidom bilo mu lako; njemu i onako zabrinutomu za za napredak zadruge i nije trebalo zapovijedati, on se i onako svagdje isticao; a s druge strane mora se priznati, da je Marko savjesno gospodario, te promišljeno zapovijedao. Ali Marko imao pokore i neprilike sa svojim vlastitim sinom. Majka ga u djetinjstvu razmazila te mu u svačemu popuštala, pak je dečko postajao svojeglav, ne htijući se ni samomu ocu pokoriti. Otac doduše grmio, ali se Blaž nije grmljavine bojao. Otac ga karao, prijetio mu, ali se sina nije prihvaćalo. Otac često u gnjevu proklinjao sina, s čega se kašnje i sam kajao, ali sina si nije ganuo.

Bilo nekako poslije Vidova, kad se pospremalo sijeno. Marko se žurio da bude gotov, jer se bojao, da će se vrijeme promijeniti, pak naložio sinu da se žuri s konjima i kolima. Marko čeka i čeka, suho sijeno leži u

redovima, Blaža nema, a nema ni susjednih kolâ, koja su obrekla pomoć. Skoči u kuću, al kod kuće ni konja ni Blaža, — on je sa susjedima pošao u Dragušicu, da vozi ciglu jednomu oštarijašu, koji je kuću dogradjivao. Uza se primamio i susjede, pak tako ostavili Marka na cjedilu. Vid doduše upregao druge konje — ali se sijeno nije izvezlo, a noću pala nagla bujica, te veliki dio posušena sijena odnijela u Zelinicu.

Marko hoće da pobjesni od ljutine, to jače, što mu se sin tek kasno u noć vratio, pak ostavio kola i konje nu dvorištu. Vid se bojao, da u Marka ne provali strast. Bojao se: sin će ga izazvati — on kako je nagao, mogao bi mjeru prevršiti, te učiniti kakovu nesreću. Zato reče sinu si Nikoli da pospremi konje, a sam ostao oko Marka, da ga blaži i miri. — Marko se je jedva svladao.

— Sin mi je, — škrinuo zubima, — al me slušati mora. Otac sam mu i gospodar, pak ne skrbim za sebe, već za njega i cijelu kuću.

Drugi dan se Marko doduše primirio, ali je sinu očitao lekciju, da mu je moglo biti dosta za cijelu godinu. Ali Blaž za nedjelju dana sve zaboravio, te počeo iznovice zanovijetati ocu i cijeloj kući. S konjima i bez Markova znanja polazio na kiriju, a novac sebi zadržao. Otac bi i na to zatisnuo oči, kad bi to bilo u vrijeme, kad nije kod kuće posla. Al Blažu svejedno — ili se oralo, ili se sijalo, ili se pospremalo u kući, na njega kan da sve to ni ne spada, za njega se znalo, da je član kuće jedino po tom, što se ga vidjelo za zajedničkim stolom, da jede i pije.

— Ne ide tako, trista ti jada; ili radi ili se nosi od kuće, ta ti nas sramotiš i zatireš kuću!

Blaž slegnuo s ramenima, pak onako bezbrižno i prkosno dobacio:

— Ako želiš da ti ne smetam, odijeli me. Grunta imadete dosta, pak ako mi dadete 12 jutara, ostat će vam jošte 14 jutara; jer u istinu ne znam, čemu da se za druge mučim.

— Rdjo jedna! a za koga se ti mučiš? Po svojoj bi muci ti za plotom poginuo! Nije li te sram, kad ti samo jedeš i trošiš, kao besplodan trut u košnici, a druge pustiš da se muče? Kad bi takav bio Vid sa svojim sinom, mi bismo za malo spali na suhe grane. Još ti jednom kažem — budi čovjek, ta imade ti dvadeset godina, pak si valjda k pameti došao.

Marku napokon dozlogrdilo, pak će reći bratu:

— Vide, vidiš da me je Bog pokarao u djeci. Ja ne mogu više da gospodarim. Preuzmi kuću u svoje ruke, ja ću te slušati.

— Nemoj brate, — govorio bi Vid — ti već preko deset godina gospodariš kućom, pa gospodari i dalje, ja ću te podupirati. Eno moja žena i tvoja žena kao i ja radimo, da ti olakotimo breme.

— Da, vi radite — gorko će Marko, ali sin me ubija! O Bože, kako će se s njim svršiti? Molim te uzmi gospodarstvo, jer ga u istinu ne mogu više upravljati; možebiti će Blaž tebe slušati radje nego li mene.

— Ja ću ti učiniti po volji, premda znam unaprijed, da bi bilo najbolje, da odijelimo Blaža. U njega je već takova narav, da se nikomu ne pokorava. Bude li sam za sebe — možda će doći k pameti.

— Bude li Blaž za sebe, on se ne će opametiti, on će bez brige piti i trošiti, a njegov dio će za koju godinu dopasti kojemu lihvaru ili krčmaru u Dragušici, a toga ne bih želio doživiti.

— Pustimo ga da živi po volji, da radi što hoće, samo da nam ne smeta kod gospodarstva.

— Bit će teško — reče zabrinuto Vid.

Što se Vid prihvatio gospodarstva, tim nije nastala ni najmanja promjena u kući, jer su braća i prije sporazumno radila. Ta ne bi jedan bez drugoga ništa poduzimao. A i u Blaževu ponašanju nije se puno promijenilo, osim što je od sele cijele dane i noći u Dragušici u krčmama sprovodio.

Blaž pravi dugove, a na čiji račun? Da se napokon kani rdjava posla! — Al da! Ne će Blaž kako Bog hoće, već on obilazi krčme, a obećaje krčmarima, da će im obilato platiti, kad mu otac dâ baštinu.

Lakoumni i lakomi oštarjaši povjerovali lakoumnomu rasipniku, ali im napokon dozlogrdilo, pak mu jednostavno zatvoriše vrata.

Blaž sad dan na dan stao napastovati oca, da ga odijeli.

— A otkuda tebi dio, dok ti je otac u životu? Ili misliš, da ću ja pod stare dane od tvoje milosti živiti? Kad mene ne bude, prosto ti se sa stricem nagoditi, kako te je volja. Ali dok ja živim — o dijelu mi ne govori.

Bila to velika pokora i gotov pakao u kući ovo vjekovito natezanje, a mladić svakim danom postajao divlji i suroviji.

— Daj mi dio! zaviče jedne večeri ocu — kad se supijan iz krčme vratio. — Daj mi dio ili novaca, jer se ja kao prosjak ne ću vucariti selom.

Otac je šutio i kamenio, a mati plakala zaklinjući sina da se primiri i ušuti. Vid da se ugne neugodnu prizoru, pošao sa ženom u svoju komoru.

— Daj mi novaca, — opeta je pridušenim glasom zaviknuo — ili ja ću sam doći do njih pak bilo i silom.

— Nesretniče — planu otac — dakle silom?

I rekavši to, ustane, pograbi batinu, što je bila za ormarom, te svom žestinom u najvećoj jarosti hoće da ošine sina po ledjima. Ovaj i onako supijan bijaše po-

bijesnio, te uhvativ stolac, udari oca po glavi, te mu raskolio glavu. Siromak Marko srušio se onesviješćen na zemlju. U to pritekao Vid sa ženom, ali je došao prekasno.

— Nesretniče ubio si oca!

Nesretni sin kao zvijer kakova odtrči od kuće. Kud je vrludao Bog bi si znao! I ako je one noći spavao, kakav je to morao biti san!

Za pet časaka odjurila prilika i po župnika i po liječnika. Do toga Vid s Lucom tetošio brata, isprao mu ranu i zavezao. Sirota Markova žena na pogled nesreće i sinova nedjela, izgubila svijest. Marku je bilo udaralo, disao je, ali mu udovi bili kao mrtvi, ukočeno protegnuti. Jedva se ga moglo spremiti u postelju.

Župnik prvi došao. Teškom mukom izmucao jadni bolesnik riječi pokajanja. Župnik mu podijelio odrješenje i zadnju pomast.

Došao i liječnik; pregledao ranu, naredio obloge, naložio, da se strogo pazi na ranjenika, jer bi svaki nagli okret mogao prouzročiti smrt.

Prema jutru eto ti nesretnoga sina ubojice.

— Živi li jošte otac? — zapita sav strven.

— Ah živi, živi. Nesretni sine, što uradi? Ajde brže, da ga jošte jednom vidiš i da zaprosiš oproštenje od njega.

Blaž se ko magla došuljao do kreveta, na kojem je ležao ubogi Marko.

— Oče oprosti nezahvalnome sinu — uzdahne Blaž i baci se do kreveta bolesnikova.

— Bog ti oprostio, opraštam ti i ja — reče otac i za koji čas predade Bogu dušu.

Za kratko odvedoše Blaža u istražni zatvor i osudiše na deset godina teške tamnice.

Za vrijeme njegova boravka u tamnici umrije mu i majka satrta od silne žalosti zbog nesreće, koja ju je zadesila, kad je na tako žalostan način izgubila muža i sina. Na smrtnoj postelji preporuči nesretnoga sina Vidu i Luci, da ga dobrostivo prime, kad se vrati iz tamnice, što joj ti dobri ljudi obećaše.

VII.

Nikola Bilović vraća se iz soldačije.

Bilo polovicom lipnja. Na Vidikovcu slavilo se proštenje na čast sv. Vidu. Takovom bi se prilikom cijela prostrana župa našla na okupu. No dolazili bi i ljudi iz susjednih župa posavačkih u procesijama, da ovrše svoj zavjet.

Kako je bilo lijepo i prijazno vrijeme, bilo je izgleda, da će proštenje biti veliko i sjajno. Već dan prije razapeli medičari svoje šatore na Vidikovcu, a ranim jutrom namjestili krčmari i sitničari svoje stoliće pod sjenicama, što su ih u tu svrhu podigli.

Već kod rane mise bila puna crkva ljudi, ali većinom staraca i starica, koji su kasnije imali posla kod kuće; dok je sav ostali sviet: muževi, snahe i mladež kupio na podnevnicu.

Oko pol jedanaest navieštala zvona da idu Posavci s procesijom, kojim je polazila u susret domaća procesija iz župne crkve.

Naroda bilo veliko mnoštvo. Skladna pjesma mladjahnih grla razlijegala se čitavim brijegom, koja je istom onda umuknula, kad su procesije unišle u crkvu.

Služba je Božja otpočela uz svečanu podvorbu susjednih svećenika. — Propovijed je govorio sam domaći župnik.

Govorio je o mučeništvu sv. Vida, pak u opće o teškoj borbi, kojoj je kršćanstvo u prvim vijekovima bilo izloženo. Živim je bojama risao velike žrtve, što su ih revni kršćani doprinosili Bogu za spasenje svoje duše. Spomenu nadalje, kako su se kršćani, kad im svanula sloboda upravo natjecali, da si što ljepše crkve posagrade i ukrase, jer su držali, da je to na slavu Božju, a po tom na njihovu najveću korist, i da svaki dar i milostinja u tu svrhu uložena rodi obilnim plodom i za ovaj i za onaj svijet.

Narod ga je pazljivo slušao, a pametniji bolji i razboritiji zapamtili si njegove riječi, te bili spremni da ih se drže.

Služba se Božja svršila upravo nekako oko podne i narod stao ostavljati crkvu.

Kod krčmara Martina počelo sada bivati živahno. Njegova krčma bila prostrana; a kraj nje hladovina od kestenja, te bilo dovoljno prostora za igru i zabavu mladjemu svijetu.

Na brijegu imao danas sjenicu i Gerjović, sa dva stola i nekoliko klupa; a kraj toga imao i svježa pečenja, ako bi se komu htjelo založiti.

— Prijatelju Vide, ne bi li se k meni navratio, da se malko okrijepite — nagovori ga Gerjović, kad je ovaj mimo njega sa svojom ženom i Ružom, uz koju se i njezin brat Perica privjesio, prolazio.

— Pa ajde, neba bude za danas — u šali će Vid, te rekne Luci i Ruži da zadju u sjenicu, gdje se već za stolom prikupilo više susjedâ i prijateljâ.

— A gdje je Stana danas? — upita Martin — zar je nema na proštenju?

— Bila je kod rane mise, a netko je morao ostati kod kuće. U ostalom, šta te za Stanu briga? Ti nama donesi litru vina, pak nešto pečenja. Bit će valjda dobro, jer lijepo miriši.

— Takova još nijeste jeli što ste živi, — odvrati Gerjović i ode.

Za čas stvorila se pred Vidom litra i čaša, i tanjur s pečenjem.

— Mi nismo gospoda, pak ćete se i s jednom čašom zadovoljiti; a kod pečenja možete se i prstima služiti, onako kako to na proštenjima obično biva.

Malo po malo stala se mladjarija razilaziti, a Vid nastavi razgovarati se sa svojom družinom i s ostalima, što bijahu kod njegova stola.

— Ružo, što ne ideš ti medju mladež?

— Ostavite me djede, ne veseli me.

Mora se na ime priznati, kako je inače taština obična pogrješka mladjarije, da se Ruže ta pogrješka nije bila dohvatila. Ona je bila lijepa; al za ljepotu kan da nije znala ili nije marila. U nje bijaše sve skladno i naravno, bez najmanjeg prenavljanja. Ona je znala za ljepotu srca i duše, jer joj je o tom običavala majka često govoriti; a bila je sretna i potpuno zadovoljna, kad je i majka s njom bila zadovoljna.

— Eno, eno, gledjte tko to to ide — prekine Veljković, jedan od onih, što su sjedjeli za stolom s Vidom

— Dva vojnika na ulansku odjevena; valjda su došli na dopust, pak se hoće da prošeću do Vidikovca.

— Na kakav dopust sada u to vrijeme? — reče Vid.

Dok su ovako razgovarali putnici se sve bliže primicali; dok ih nije Veljković prepoznao te veselo uskliknuo:

— Nikola Bilović i Stjepko Vranković!

— Živjeli, živjeli! — kliknu vesela mladež.

— Nikola! dijete moje, — uskliknu Luca, skoknuv sa stola.

Vid se ogleda i opazi sina u naručaju materinom. Otac gledao časak, pak će u šali:

— No majko dosta je. Ti valjda ne ćeš sama za sebe zaokupiti Nikolu, ta i ja sam ovdje.

— Briga me za te — odvrati stara — Nikola je moj, ja ga ne puštam iz ruku.

— Nu dà tvoj i naš. Hej Niko momče mlado; deder da ti pogledam u junačko lice.

Nikola, izvinuv se od matere, zagrlio i izljubio oca, a zatim se i sa ostalim znancima izrukovao.

— Sinko, evo ti ovdje jošte jedne ukućanke, mila nam je ko rodjeno dijete, jer je vrijedna naše potpune ljubavi. Ime joj Ruža. Mi smo se češće o tebi razgovarali, te brojili dane i ure, kad ćeš nam se vratiti. Pružite si ruke djeco!

Ruža ustala i pogledala Nikolu u lice, onako naravno, bezazleno, kan da su si znanci od davna, premda se sada prvi put vide.

Nikola je, rekao bih, svojim pogledom uronio u srce djevojčino, a djevojka u svojoj prostodušnosti ne sluteći ni dobra ni zla pustila, da joj na licu čita; al za čas oblilo joj se lice rumenilom djevojačkog stida, pak oborila glavu, dočim joj je mladić stisnuo ruku.

— A sad sjedni do nas — reče otac — pak se malko odmori, ta sigurno si umoran.

— Jesam — odvrati Nikola — jer sam jutros krenuo iz Karlovca na Zagreb, gdje sam opet sjeo na željeznicu, i ovamo došao, kad se narod već iz crkve razilazio.

U to donio Gerjović friška pečenja i vina, te Nikoli, koji jošte danas nije ništa okusio, išlo u slast. Kucnuv se s majkom, ocem i sa susjedom Gerjovićem reče, koliko ga veseli, što se vratio kući, da bude od pomoći u stare dane svojim roditeljima.

I tako u lijepom razgovoru sprovedoše neko vrijeme, te se vratiše kući, hvaleći Boga, što im dao da se opeta zdravi vide.

* * *

Bilo već sunce na zapadu, kad se Vid sa svojima vratio kući. Stana ih doduše čekala s objedom, al kad ih nije bilo do odredjena vremena, sjela s Janom za stol te mirno objedovala. Znajući da će se pod večer vratiti, k onomu što je od objeda preostalo zaklala patku, pak ju ispekla. Sjela u vrtu na klupu u hladovinu jorgovana i čitala bibličku povjest, što ju Ruža dobila u školi, ali misli joj bludile kojekuda, te se sticale uvijek u jednoj: što će biti od nje i od njezine djece? Ona se nije mogla na ništa potužiti i nije se tužila; bila je zadovoljna. Ta Vid i Luca ljudi su dobri, kreposni, milosrdni i njima osobito skloni, al to ne može da ostane tako do vijeka. Ta Vid ima sina i sinovca, a kad se ovi vrate ne će li ih smatrati kao nametnike na svom ognjištu. Ruža je za udaju, a tko će se na nju sirotu obazreti? pa ako se i uda, ne će li joj se predbacivati njezino siromaštvo?

Ona bi u mislima i dalje proslijedila bila, da joj ne doprije do ušiju veseo žamor, što se je čuo s ceste. Odloži knjigu i podje da vidi. Bio je Vid sa svojima. Začudila se, kad u njihovu družtvu opazi mladića na vojničku odjevena, gdje vodi Pericu za ruku.

— Bože! To će biti Vidov sin Nikola, i evo nas na početku novoga doba u novom životu.

U kući Bilovićevoj dolaskom Nikolinim nastao nov svježi život. Živiló se u potpunom zadovoljstvu, pa se sve natjecalo, kako bi više starcima ugodili. Vid dakako ostao kod svog običnog posla, ali Lucu posvema zamijenila Ruža i Stana. Nikola gledao, kako bi svim zadovoljio. Ruža imala posao reduše u kući, a Nikola da je smio i mogao, sav bi posao mjesto nje obavljao.

Pa ipak bijaše držanje Nikolino spram djevojke tako lijepo i plemenito, da nije moglo davati nikomu povoda bud najmanjoj slutnji, o kakovom nježnijem odnošaju,

on se na samu s njom ne bi nikada razgovarao, a u medjusobnu općenju u kući njihov bi odnošaj nalikovao odnošaju brata sa sestrom.

VIII.

Nikola i Ruža.

Ljetno doba bilo već davno minulo i jesen osvanula, ali onako lijepa i povoljna, da si je ljepše ne bismo mogli poželjeti. Svakomu gospodaru pune ruke posla, da pospremi, što mu je darežljiva narav uz mar i muku bila darovala.

I bilo sve živo i veselo; jer je gospodarstvo urodilo, kao malo koje godine.

I u Bilovića radilo se neumorno. Otava je sa sjenokoše bila pospremljena, a sad se išlo na kukuruz da se pobere. Svega bilo dosta, a radine ruke domaće čeljadi uz pripomoć radnika i nadničara već posao dovodile kraju. Žitnice napunile se raznovrsnim žitom: kuružnjak bio krcat pun dozrele kukuruze, rekao bih da će svega i za tri godine doteći Bilovićima. Spremalo se na berbu u vinogradu; groždje se caklilo i prelijevalo u raznim bojama na vinovoj lozi; a bilo temeljite nade, da će se svi sudovi, što ih bilo u Bilovićevoj klijeti napuniti sladjanom širom.

U berbu pribrao Vid susjeda i susjedica, koji mu pri takovu poslu rado pripomagali, a kad se obavilo, Luca sa Stanom priugotovile večeru i veselicu, da se povesele rad Božjega blagoslova, koji im toli obilno pao u dio.

U pjevanju i veselu razgovoru prošla večera, i kad se prijatelji stali razilaziti, već je mjesec od davna zaplovio modrom nebeskom pučinom.

Nikola s Ružom pošao naprijed, a Vid s Lucom i Stanom za nekoliko koraka natrag.

— Ružo! ti danas nekako neobično izgledaš, kan da nisi sama sa sobom zadovoljna. Ili ti se što takovo dogodilo, ili te je možebiti tkogod uvrijedio?

— Što ti ne pada na um? — poluglasno će Ruža. — Po čem ti na meni naslućuješ takovu promjenu?

— Po tvom držanju i razgovoru; ti nešto kriješ, što te izjeda, a ipak ne možeš ili ne ćeš da izadješ na javu; što bi to moglo biti, da ti ne bude susjeda Marta štogodj nabajala?

— Bit će nešto takovo, — odvrati potiho djevojka, ali je namah i požalila, što joj se riječ preko volje izmakla iz ustiju.

— Pak što ti je takova kazala? Valjda nije kaka tajna?

— Ne, ne, nije tajna, te ćeš ju i onako doznati, ali ja je barem ne ću ponoviti.

— Ružo imaš li povjerenja u mene?

— I ti to pitaš? — hoće kao uvrijedjena djevojka.

— A zašto mi onda ne otkriješ, što te uznemiruje. No reći ću ti ja, a možda ću i pogoditi. Marta ti prišapnula u uho Vinka Horvata kneza cerničkoga, pak ti se ne da iz glave.

— Ne Nikola! za njega me ne boli glava: ali meni je istina nekako teško pri srcu, a ne znam ni sama za razlog.

— Ne budi dijete — prijazno će i nježno mladić. — Svidja li ti se naša kuća? misliš li da bi u njoj mogla naći svoju sreću, evo ti Ružo moje ruke a s njom i srce! Mi o tom nismo dosele razgovarali; ali su nam se i srca razumila. U mojem srcu, koliko je do mene, za tebe je jedino mjesta, i ja ću te u njem zaštititi, pak ma trebalo borbe na život i smrt. Ti mi možeš mirne duše vjerovati, jer nemaš uzroka da o meni sumnjaš.

— I ne sumnjam Nikola; ali kad na to mislim, srce mi trne, jer bi bilo previše sreće, a da ne bude pelinom pomućena.

Ovo bi dvoje i nadalje naklapalo, da se ne budu već našli na dvorištu, gdje su ih već i roditelji dostigli. Vid i Nikola prigledali jošte blago, pak se zatim povukli u sobu. Časak razgovarali, zatim Nikola pošao u svoju komoru na počinak, a Ruža našla si posla, da nešto ispravi na odjeći Peričinoj.

U zajedničkoj sobi ostali sami roditelji.

Vid sjeo za stol, pak se laktovima podbočio te stao misliti. Luca sjela do njega, a Stana nešto pospremala po sobi.

— Ja sam bio nakanio — započe Vid — ženiti sina već prije nego li bijaše pošao u soldačiju, ali budući da on nije imao volje, to sam za onda odustao. Sad se vratio, ima mu dvadeset i četiri godine, te je i vrijeme da se ženi, a čini mi se da bi on to i htio. Nikola je kako se čini, već izabrao vjerenicu srcu svomu. On nam doduše toga ne kaže, ali bi čovjek morao biti slijep, kad ne bi opazio, da mu je Ruža srcu prirasla; a opet mogao sam opaziiti i to, da i djevojka za njega mari. Moram reći, da mi je drago i da sam ja, poznavajući Ružu, to želio prije jošte, nego li se Nikola vratio. On je došao, pak neka se dogodi ono, što se mora dogoditi. Ja do duše ne znam za izvjesno; ali slutim, da se ne varam. Što mislite Stano? Vi ste mâjka, te imate odlučnu riječ, pak kažite, bi li vam savez naše djece bio po volji?

— Da vam pravo kažem i ja sam na to pomišljala, ali sam uvijek imala pred očima naš položaj. Mi smo siromasi, koji tek vašom dobrotom dijelimo vaš krov i ognjište, pa bi se to moglo danas sutra predbaciti momu djetetu, što bi ju bez sumnje duboko ranilo.

— Stano, ne budite dijete. Tä mi se poznamo u dušu, a to vam je spoznanje najsigurnijim jamstvom, da je vaša bojazan bez svakog razloga. Od nas se nemate bojati, da će vam itko ikad štogod predbaciti o vašem tobožnjem siromaštvu. Vi znadete vrlo dobro naše prilike, gdje se ne pita za miraz i bogatstvo nevjeste, jer ona nalazi sve, što joj za život treba u kući, u koju se udomila. A drugo, što je glavno — a u tom znam da se sa mnom slažete — najveće bogatstvo, najveće blago, što ga može mlada pokloniti svomu vjereniku, jest njezino poštenje, njezina krepost, njezine duševne i tjelesne vrline. S te strane sam ja potpunoma uvjeren, da će moj Nikola biti potpunoma zadovoljan; jer ga vaša Ruža može u istinu učiniti sretnim, a opet se nadam, da se ona uz moga sina ne bi mogla ni na što potužiti. Ja neću da vam ga hvalim, jer je moj sin, ali i vi ste sami imali priliku da ga sa svake strane upoznate. Kažite mi dakle po duši, biste li privolili, da se ta djeca uzmu?

— Bih, dragi Vide, ako se samo djeca vole: premda se ne mogu oteti neugodnoj slutnji, da nas sve skupa čeka jošte velika kušnja. Ja ću se medjutim moliti Bogu i bl. Djevici, da nam bude u pomoći.

— Dà molimo se svi zajedno za sreću naše djece, ta to nam je roditeljska dužnost, pak bdijmo nad njihovom srećom.

Luca bila sretna i zadovoljna, a i Stanine oči zarosila suzama materinje ljubavi. Slijedeći dan imala se i djeca očitovati.

Ne treba nam spominjati, da kod njih ne bijaše nikakova prigovora, te kad su si pred roditeljima pružili ruke, splinula im čista srca u nerazrješivu cjelinu, koju barem po njihovom sudu ne bi mogla nikakova sila raskinuti.

*

Zaruke su bile obavljene, mlada isprošena, a za nedjelju dana imali mladi poći pred župnika na običajni zapis, da se po propisu mogu slijedeće nedjelje ozivati.

U selu a i u cijeloj župi brzo se saznalo, da se Nikola Bilović ženi. Jedni mu čestitali poznavajući Ružu, drugi mu zavidili, jer su i sami bili nakanili kod nje pokušati sreću ; a napokon bilo i takovih, koji si o njih brusili zlobne jezike, ali za takove nije nitko mario.

Nikola bio veseo, te kod svakog posla pjevuckao, srce mu bilo razdragano, a oči mu sijevale s naslućivane sreće budućeg bračnog života. A što da rečemo o mladoj, tom nježnom istom procvalom cvijetu djevičanske stidljivosti, koja je bila ogrijana žarom prve ljubavi mladića, koga je poznavala kao uzor muževne krjeposti i vrline? Ona se češće privijala na tople materinje grudi, te šaputala:

— Majčice ja se nadam u Boga, da ću biti sretna. A i ti i Perica bit ćete sa mnom sretni.

— Dao Bog odpovrnu majka, to je moja najvruća želja, za koju se molim dragomu Bogu.

Kad bi susjedi i susjede čestitale Ruži, ona bi samo stidno lice oborila i zarumenila, a to je bio znak, da drage volje prima želje svojih prijatelja i prijateljica.

IX.

Blaž se vraća iz tamnice.

Bila hladna jesenska večer u oči sv. Martina. Gospodarski sav posao bio obavljen. Što se mislilo zasijati, to se već odavna posijalo. Još je jedino preostalo da dovezu drva za zimu. Bilovići već tjedan dana sijeku i voze. Upravo su danas posljednji voz dovezli.

— Hvala Bogu — reče Vid. — S drvima smo za cijelu godinu opskrbljeni!

U večer, kako bilo hladno, naložila Luca peć. Nikola donio komad drva, da nešto na jarmu popravi, a Vid je kod peći tesao luč.

Ruža na preslici medju prstima premetala sitno vlakance. Luca nešto krpala na Vidovoj odjeći, a Stana pripremala večeru.

— Bojim se, da će nas ljetos zarana posjetiti zima — reče Vid. — Istom Martinje, a gotova studen. Ne bi ni čudo bilo, da nas Martin u bjelini zateče.

— Svejedno oče, mi smo na sve pripravni, a posao, što ga imamo obaviti — moći će se obaviti i kod tople peći.

— No ti, Ružo, mogla bi preslicu u kut metnuti. Ta do svete Kate nema ni dva tjedna — opet će stari Vid.

— Hvala, tato! Mi smo se već poskrbile za sve — odgovori stidljivo Ruža.

— Da! za sve! A ja ne vidim od svega toga ništa!

— Ti bi baš morao sve znati i vidjeti — odvrati kano uvrijedjena Luca.

— No! No! Dobro, dobro! Ne ću ja kavge u kući, — odvrati u šali Vid.

Stana medjutim prostrla stol, a Vid pošao u smočnicu, da donese mošta, što ga je donio iz klijeti. Ta danas je doba, jer sutra već moštu nema imena.

Kod večere bili svi veseli, dobre volje, te se razgovarali o koječem.

Nikola stao najljepše pripovijedati svoje doživljaje iz vojništva, kad najednom šarko zalajao, pa kad je lavež jači postajao, podje Vid na hodnik, da vidi što je?

Pred vratima opazi čovjeka, gdje se štapom brani od psa.

— Marš šarko, ne bilo te! Tko si Božji?

— Ja striče: Blaž iz Lepoglave.

— Ti si sinko!

— Jest ja sam, hvala Bogu.

— O ubogi Blažu! Ajde sinko, baš smo kod večere.

Vid otvoriv vrata unidje u sobu vodeći za ruku gosta, koji se usred sobe oglasi pozdravom:

— Dobar večer!

— Ta za ime Božje, to je Blaž — povika Luca i skoči od stola, te ga zagrli, kao da mu je rodjena majka. Pa kako i ne bi, kad joj ga njegova majka na samrti tako toplo preporučila.

I Nikola — ta rod su bližnji — pruži mu ruku i poljubi ga u lice.

Vidu bilo teško da zapodjene razgovor o njegovu životu u Lepoglavi, jer nije htio da dira u krvavu jošte ranu, pa zato volio pripovijedati o gospodarstvu, pa o novostima, što se dogodile u selu ili župi. Blaž slušao i ne slušao. Bio je zabavljen jelom, jer je bio u istinu gladan, a i išlo mu u tek.

Nahranivši se stao i on za koješta pitati i pripovijedati. Kad što bacio bi okom preko stola na Ružu, i svaki put bi ga neko neobično čuvstvo obuzelo, te protrnuo. Ruži se nisu svidjeli njegovi pogledi, pak je s toga pazila da im se uklanja — razgovarajući se bud s majkom bud s bratom, te čekala zgodu da što prije umakne iz sobe.

Našlo se brzo povoda; Stana joj prišapnula, da valja prirediti komoru i postelju za prihodnika.

— Kakvi su to ljudi? — zapita Blaž strica si, kad su žene otišle iz sobe.

— To ti je sirotinja, što je došla na sam badnji dan pred nekoliko godina stana tražit. Primismo ih a hvala Bogu ljudi su dobri, pa smo ih i zadržali ovdje medju nama.

— E pa dobro! — odvrati Blaž.

— Blažu dragi, znam da si umoran, ajde ti na počinak, pa ćemo sutra, ako Bog da, više razgovarati.

Blaž ode u komoru, gdje su mu žene bile pripravile postelju. Hoće da legne da otpočine, ali jao! ne će san na oči.

Razni prizori i dosadanjeg burnog života nizali mu se pred očima. U njima ne bijaše nišla lijepa ni prijazna, što bi mu dušu moglo ugrijati. Napokon zaustavi mu se misao da današnjim pojavima.

— Vid, Vid, uvijek stari onaj dobričina i poštena duša. Luca taj angjeo ove kuće, kako su ga lijepo primili, kano da su se na najljepši način razišli, pa nakon toliko godina opet sastali! Ali i ove strane žene! Ne znam — govoraše u sebi — jesam li u svom dojakošnjem životu ikada vidio osobu, kao što je ta djevojka. Vidio sam stotine žena i djevojaka, nijedna me nije bila kadra osvojiti. Ona bi me, pa da sam grabežljiva zvijer pretvorila u pitomo janje. Oh da hoće poći za me! Ma ne znam, što bih dao na svijetu, da hoće biti moja.

Misleći tako izmučeni Blaž usnu, te spavaše kao zaklan, dok ga u jutro ne probudi zvono s vidikovačke crkve, što pozivaše ljude k ranoj misi, gdje se slavila svetkovina zaštitnika crkve i župe.

X.

Blaževe spletke.

Blaž ustade i s drugim domarima podje k ranoj misi.

Prvi je to put poslije tako dugog tužnog izbivanja, što dolazi opeta Blaž u župnu crkvu, gdje je nekada kao malo dijete, tako lijepo znao ruke sklapati, a gle što je sad od njega nastalo!

Poslije propovijedi bilo ozivanje zaručnika. Čitatelj si može predstaviti, a i sam zna iz iskustva, kakva je tišina kod ozivanja. Pod čitanjem evangjelja i pod pro-

povijedju kašlje se neprestano. Al kad dodje do ozivanja, sve zaustavi sapu i povuče dušu u se kao da je nema.

Tako bilo i sada na Vidikovcu. Sve je slušalo pozorno; pa tako i Blaž.

Na jednom čuje Blaž:

Uzima u sveti ženidbeni stališ Nikola, sin Vida i Luce Bilovića iz Šalinovca, mladenac: Ružu, kćer pokojnoga Jure Draženovića iz Brinja i žene mu Stane, djevojku. Ozivaju se prvi puta.

Sve lijepe misli i preporuke nikom iznikoše iz glave Blaževe.

— Ruža? Ta to je ona djevojka, što je kod moga strica?

— Zaručena? — po prvi put ozvana — pa onda dolazi i drugi i treći put, pa onda vjenčanje, pa onda — izgubljena za Blaža.

— A ne, ne!

— Još nije prekasno, još se dade pomoći.

— Al kako?

— Zar zbilja ona toga mog bratića tako ljubi? Zar se ne bi dale te sveze prekinuti?

Te i takove misli obuzimahu Blaža. Nije on pazio ni na dalje ozive ni na podizanje: nije se ni osjetio i već daje svećenik zadnji blagoslov.

Svijet se stane razilaziti i Blaž s njime, misleći jednako:

— Zar se ne bi te sveze dale prekinuti?

Bilo samo deset dana do sv. Kate (ove godine pala upravo na srijedu) kad su se običavala obavljati vjenčanja. U Bilovićevoj kući bilo svega na pretek, te se nije trebalo brinuti ni za vino ni za meso ni za druge malenkosti, ali pošto je Vid želio, da se znade, kad jedinca ženi, mislio on pozvati i gospodu u svatove; pak s toga odlučio

poći u Zagreb po nekoje stvari, a Luca mislila da bi i za Ružu trebalo štogodj kupiti i nabaviti, s toga nagovorila i Stanu, da podje sa starim u Zagreb pa da nabave svega, što misle da će trebati.

Slijedeće nedjelje dakle ranim jutrom upregao Nikola, te s ocem i Stanom odjurio u Zagreb, obrekav da će se žuriti, kako bi se jošte za dana vratili kući.

S Nikolom odvezao se i Blaž do susjednog sela gdje je imao, kako je sam kazivao, nekakav posao obaviti.

Luca pošto je kuću uredila i pospremila, pošla u crkvu, a Ruža ostala sama u kući, da pripravi objed.

A s objedom ne bijaše puno posla; za nju i za Lucu ne će puno trebati, a Blaž se i onako ne će prije večere vratiti, on će valjda pričekati na Vida, pa će doći zajedno s njima.

Naloživ vatru i staviv na komin lonce s varivom podje u komoricu, uzme krunicu, te stane moliti žalosna otajstva; kad nije mogla u crkvu, da barem koliko može kod kuće kršćanskoj dužnosti zadovolji.

Bila je upravo na početku četvrte desetice, te izmolila: koji je za nas nosio teški križ, kad no se vrata otvore i u sobu stupi Blaž.

Ruža protrnu i stavi krunicu na stol, pa podje prema vratima i ne pogledav Blaža.

— Kuda ćeš Ružo? — oglasi se Blaž. — Ti moliš krunicu. Ako želiš i ja ću s tobom nastaviti.

— Vi ste jutros kazali da ćete u Sesvete, a tek pod večer da ćete se vratiti, a vi ste evo iz nenada banuli, kao iz oblaka. Što to znači?

— Ništa, nîšta, Ružo. Htio sam da budem s tobom na samu, da ti dvije tri rečem.

— Za što na samu? Ono što ste imali kazati, mogli ste i pred mojom majkom i pred mojim zaručnikom kazati.

— Pred njim najmanje — naglo će Blaž — a da ne otežem, kazat ću ti odmah šta hoću.

— Ali ja vas ne ću slušati, ostavite me na miru, da idem za svojim poslom.

Rekavši to hoće da pobjegne iz komore.

— No, no! čekaj da ti kažem — reče Blaž metnuvši ruku na kvaku. — Ti si zaručena i danas po treći put ozvana. Ti si poklonila srce i ruku momu bratiću Nikoli, i ne znajući da on tebe ne ljubi. On te uzimlje tek za okladu; jer se mislilo da ćeš ti svakako prije pružiti ruku bogatomu i uglednomu knezu cerničkomu Horvatu, nego li Nikoli Biloviću. Kako je vidjeti, Nikola je okladu dobio, i on će se moći pred svojim drugovima ponositi, što je tako ugledna suparnika pobijedio, koji će medjutim taj poraz lako pregorjeti, jer se je već s drugom zaručio.

— Pa šta to vas briga, ljubi li on mene ili ne? Ja sam njegova zaručnica, a vi mene pustite na miru.

— Čekaj da ti sve do kraja kažem.

— Ja ne čekam ništa.

— Vidjet ćemo — reče Blaž i zaključa vrata i metne ključ u žep.

— Što namjeravate, nesretniče — u strahu će Ruža — zašto ste vrata zatvorili?

— Zato da mi prije vremena ne utečeš.

Djevojka stala drhtati i blijediti te se ogledavati po komori, oči joj zapele o veliki kuhinjski nož, što ga bješe sa sobom donijela, kad je unišla u komoru. Primirila se i ustobočila pred protivnikom.

— Ti se bojiš i blijediš, — započe Blaž, — ali nemaš razloga, jer ja ništa zla ne mislim — ali ti moram kazati svoju odluku. — Ružo! ja te ljubim, i to od onog časa, kad sam te u toj kući prvi put vidio. — Ostavi Nikolu vrati mu prsten, ja ću ti dati ljepši i dragocjeniji. Ostavi ovu kuću, ja ću ti sagraditi novu i ljepšu

i mi ćemo imati dovoljno zemljišta da radimo i gospodarimo — jer polovica cijeloga posjeda Bilovićeve zadruge pripada meni, a kraj toga zapast će mi i novacâ, i sam imam prištedjenu koju krajcaru, a umijem zanat koji će nam u gospodarstvu osigurati budućnost, majku i brata uzet ćemo k sebi, te ih paziti kao oko u glavi. — Ružo, kazao sam ti što za tebe ćutim i osjećam, kazao sam ti što mislim.

— Tim ste dakle svršili — pa me možete ostaviti.

— Ne, dok ne čujem tvoj odgovor.

— Već ste ga čuli. Hoću li vam sto puta govoriti? Odilazite iz ove sobe i ostavite me na miru.

— Dobro! ostavit ću te ali zapamti si dobro: kunem ti se, da će prva noć tvoga vjenčanja biti ujedno i za tebe i za Nikolu posljednja noć.

Blaž otvori vrata, te ogrnuv se kabanicom izniknu prema vidikovačkom brijegu.

— Bože, — uzdahnula Ruža — bijaše li to na javi — ili samo strašan san.

Nož što ga je jošte uvijek držala grčevito u ruci, govorio je, da žalibože nije sanjala.

Luca mogla svak čas banuti, a ipak nije željela da ju nadje zbunjenu, s toga se na brzu ruku umila, otrla i pošla u kuhinju. — Sada se istom sjetila, da je imala pile zaklati i osnažiti — a kasno je. Nu ona i to obavi i kad je Luca nadošla — pile bilo osnaženo i porezano.

— Ha ti si danas mislila da će služba Božja dugo trajati?

— Ništa, ništa, majko — reče Ruža — objed će biti odmah gotov.

Za pol sata bila juha na stolu. Luca bila razgovorna te pripovijedala kojekakove pošalice iz mladjih danâ, dok je i ona bila pod prstenom djevojka, pak zaključila, kako je sretna svaka mlada, koja je našla pristala i valjana

muža a došla u kuću gdje su ju primili kao rodjenu kćerku. Ružo, budi vedra i vesela, gledaj mirno u budućnost, ta Nikola je vrijedan i pristao momak, a uz svoju majku, imat ćeš uvijek i u meni majku, a i moj će te Vid ljubiti dvojakom ljubavi kao kćerku i snahu. Luca je to tako iskreno i čuvstveno izgovorila, da je jedva opazila, kako Ruža blijedi i drhće. Ta ona se za čitava objeda — jedva dotaknula jela.

— Za ime Božje! što ti je dijete moje?

— Majko — prošapta Ruža — nije mi dobro, — i jedva se uz najveći napor savladala, da joj nisu suze provalile na oči, i glasno zajecala.

— Nije ti dobro, ta vidim, ali što ti je došlo? Ta jošte jutros bila si tako rumena i vesela, ko proljetna ruža. Kaži mi što ti fali? gdje te boli? Ne bi li ti pomogla Manda Hervićeva, ta ona je gotova ljekarica.

— Ne treba, dobra i mila majko, ali leći ću malo, može biti će mi odlanuti. Molim za Boga, da me samu ne ostavljate.

Za pol sata dovezli se Vid, Stana i Nikola.

Nikola pospremao konje, a Vid sa Stanom, ponesav stvari sa sobom, unidjoše u sobu.

— Dobar veče, — pozdravi Vid — nismo li se žurili? bili bismo došli i prije — ali je ružan put osobito do Sesvetâ.

— A nije li Blaž s vama došao? — upita Luca.

— Nije, on je namah iza Dragušice sašao s kola veleći da imade u Kopanici posla i da se mora još prije objeda vratiti.

— Nisam ga vidjela, da bi se vratio, a i nema ga sada kod kuće. Valjda se gdje u vidikovačkoj klijeti zadržao.

Ruža šutila, ali joj ledena struja prostrujila tijelom.

Stana pristupila kćeri — i opazi ju zbunjenu i satrvenu.

— Ti si bolesna, dijete moje!

— Da, o podne joj pozlilo, no sada je bolje. Što ne Ružo, sutra ako Bog da, bit ćeš potpuno zdrava?

— Ja se nadam, — dahnu djevojka i obori glavu.

U to došao i Nikola u sobu, te stali raspremati stvari, što su ih dovezli. Stana iz škatulje izvadi vjenčani vijenac, što ga bila za Ružu izabrala — bio lijep za svaku gradjansku djevojku, htjela joj ga metnuti na glavu, da vidi, kako će joj pristati.

— Ostavi, majko, do sutra, — dahnu djevojka, i suze joj se proliše licem.

— Ružo! ja te nisam takovu vidila. Što to znači?

Djevojka joj dala znak, neka ju više ne pita.

Vid se snuždio, Nikola je turobno motrio — ali nisu se dalje pitali, nadajući se, da će sutra biti sve drugačije.

Luca se požurila da bude večera gotova. Za večerom razgovor nekako zapinjao. Svima je njeka slutnja stezala srce. — Ruža nije se ničega ni dotakla.

Poslije večere odoše na počinak. Ruža je to jedva dočekala — jer je željela da bude s majkom na samu.

XI.

Ružina odvažna odluka.

— Zlatna jedina majčice! — zajecala uboga djevojka i savila grčevito ruke oko majčina vrata.

— Da te ne bude, ja bih do jutra umrla ili poludila, — reče Ruža majci kad bijahu na samu.

Stana se okamenila i na cijelom tijelu uzdrhtala, jer je slutila groznu nesreću.

— Dijete moje, govori, da te razumijem.

— Majčice govorit ću, ali znam da će mi svaka riječ zamirati na jeziku; znam da ću ti zadati tešku bol, — al ja moram govoriti.

— Govori, govori, diete moje — jer me neizvjesnost izjeda i ubija.

Ruža sjela na postelju, a do nje majka na stolac upirući pronicavo oko u kćerino lice — kao da bi htjela i na njem čitati kobnu tajnu, s koje se već unaprijed prepada.

— O ne gledaj me tako, majčice. Nijesam ništa sakrivila, s čega bi se morala postidjeti — što ćeš čuti, nije no nesreća, kojoj nismo mi krivi. Ja ću govoriti živu istinu upravo onako, kako da govorim pred Božjim sudom.

Ruža stala pripovijedati točno u svim potankostima svoj današnji sukob s Blažem ne zatajivši ni najmanje sitnice. Ona spomenu, kako joj se posljednjih dana neprestano ulagivao, te joj dapače nudio darovâ, koje je ona odriješito i s najvećom uljudnosti otklonila.

— Majko promisli dobro, što nam je uraditi — vrijeme spješi, a ne smije nas nepripravne zateći. Mi moramo stvoriti odluku.

— Da! mi moramo odlučiti — uzdahne Stana; — kaži mi ponajprije, jesi li pripravna na svaku žrtvu?

— Majko — majko! što zahtijevaš od mene? Bilo što mu drago, ja sam na sve pripravna, što se ne protivi zakonu Božjem.

— Kćeri moja, — bolno će Stana, — jesi li ti ma i za čas mogla pomisliti, da bih ja od tebe mogla zahtijevati nešta, što bi se protivilo volji Božjoj. — Ružo, ti moraš zaboraviti Nikolu, i pregorjeti njegovu ljubav!

— Majko nezahtijevaj toga, jer to nije u mojoj vlasti. Nikola se srastao s mojim srcem. Hoćeš li da ga istrgneš — ubila si i moje srce. Ono je prestalo živjeti.

— Dijete moje, a ipak mora biti, jer to od nas zahtijeva dužna ljubav i štovanje prema našim dobrotvorima, koji su u isto takovoj pogibli kao što smo i mi. — Ili misliš li, kad bi do vjenčanja došlo, da bi Blaž zaboravio

svoju prijetnju? Ne varaj se! — Onaj koji je bio kadar dići se na oca, ne će se žacati ni drugog zločinstva.

— Znam, majko, i razumijem; pa budi uvjerena, da sam pripravna na najveću žrtvu, što ju čovjek doprinijeti može. Ja se ne odričem ljubavi prema Nikoli. Ta je ljubav čista kao zlato. Ja ju nosim sa sobom, nosit ću ju po cijelom svijetu, ponijet ću ju u vječnost. Ali da spasem one, koji su nas poslije Boga najviše ljubili, — ja ću mu se ukloniti — ja sam pripravna u svijet, da si žuljevima ruku svojih služim svagdanji hljeb. Znam da će ga boljeti, znam da će mu mlado srce krvariti, — znam da će doći u položaj, koji nije bolji od smrti — Ali neodoljiva je nužda — mi joj se opirati ne možemo, pak napokon volja je Božja, mi joj se pokoriti moramo.

— Dijete moje, — ajdemo na počinak — sutra ćemo se odlučiti, — pa za uvijeke ostaviti ovu kuću.

— Da za uvijeke! — uzdahnu djevojka i zaplače.

* * *

Sjutra dan poslije doručka reče Vid:

— Žao mi je što moram od kuće, ali radi neodgodiva posla moram u Brege i Nikola će sa mnom.

— I ja moram u Sveti Ivan — reče Blaž; jer sam ondje na povratku svoje stvari ostavio, pak ih moram uzeti.

— Svejedno, — odgovori Vid, — žene će znati i same kućni posao obaviti.

Poslije desete ure pošao Vid sa Nikolom u Brege, a malo kašnje otišao i Blaž.

— Ružo! — govorila Stana, kad se našle same u komori; — ja sam odlučila i mi ćemo jošte ove noći ostaviti kuću.

Stvari, koje su naše, pospremit ćemo i uzeti sa sobom a sve što nije naše ostavit ćemo, da nam se ne bi što

godj prigovoriti moglo. — Ti imadeš ogrlica, suknja i pregača, što nije naše, to treba da ostavimo. Kako smo došle, tako ćemo i otići; Bog nas ne će zapustiti. Ružo ti ćeš i zaručni prsten skinuti s prsta i ostaviti.

— Ne, ne, majko! sve ću ostaviti; ali prsten ću jedino sa sobom ponijeti kao vječnu uspomenu svoje ljubavi.

— A što će ti to vrijediti, ubogo dijete? Ti valjda misliš, da bi ikad moglo doći vrijeme, da ti ga svećenik na oltaru blagoslovi!

— Majko, istina je, taj prsten će u meni pobudjivati bolne uspomene, ali imade i bolovâ, koje rado snosimo, te koji nam daju snage za dalnje pregaranje. Evo taj prsten biti će mi opomena, da se nikada u ničije oči ne zagledam, on će mi poput bedema braniti srce, da se nikada nikomu više u životu ne pokloni.

— Al on će te sjećati Nikoline ljubavi — a to će ti sjećanje biti gorko i tegotno.

— Neka bude, majko, ja ću biti zadovoljna makar i s tom samo uspomenom. A sad molim te, majko, ostavi mi vremena, da nekoliko rieči napišem kao oproštaj s Nikolom.

— Čemu to, dijete moje? — reče majka.

— Zlatna majko! vjeruj mi, da mi ne može podnijeti srce, da ga ostavim, a da mu barem na pismu ne rečem posljednji s Bogom i da mu ne kažem barem iz daleka, uzrok našega odlaska.

— Nemoj za Boga, tim ćeš od zla načiniti gore — Nikola i Vid planut će osvetom, a ta bi osveta mogla svršiti groznim zločinom, a tim bismo postigli ono, što upravo želimo da zapriječimo našim odlazkom.

— Ne boj se majko!

— Mi želimo da zapriječimo zlo, ali samim odlaskom teško bismo ga zapriječili, jer će se ovaj i

ovako i onako tumačiti. A bojim se, da će pogoditi pravoga krivca. U Blaža se popela zloba na vršak, ali nje će nestati, čim ne bude mene u blizini. Blaž će me brzo zaboraviti, pak si naći drugu drugaricu. — S Nikolom je dakako drugačije: on bi ćutio i osjećao svu težinu moje žrtve možda za uvijeke.

Ruža si pokrila lice, te stala gorko plakati.

— Radi, kako si zamislila, ali gledaj da budeš skoro gotova, jer vrijeme odmiče. Vid i Nikola vratit će se kasno, Blaža, sva je prilika, ne će biti do zore. — Luca će rano na počinak, a tada: Bog nam bio u pomoći! krenut ćemo u bijeli svijet.

— Ali što ćemo s Pericom?

— Ja sam mislila i na njega. On je kod Vidova kuma, u Dragušici. Neka ostane, ja ću ga preporučiti Nikoli, pak sam uvjerena da će ga paziti kao oko u glavi.

— Dijete da ostavim na brigi kući, koju smo valjda za uvijeke ostavili?

— Mora biti, branit će ga Bog i dobri ljudi. Mi mu barem za sada ne možemo naći sigurna utočišta.

Kad znamo, gdje je, znati ćemo i način, da se upitamo, kako mu je, a kad nam budu povoljnije prilike, tada ćemo ga sebi uzeti.

— Majko! meni je teško; ali i u toj očajnoj borbi prosinu mi dušom tračak ufanja, — jer smo se već uvjerile, gdje je ljudska pomoć najdalje, da nam je tim bliža i sigurnija Božja.

— Hvala ti, dijete moje, na tim riječima, one su melem i za moje srce. Zloba je izagnala Josipa u tudjinu, a ipak je njegov izgon bio na spasenje onima, koji su ga izagnali.

— Ajde piši, ja idem k Luci, da joj šta pomognem

Luca bila ko nestašno dijete vesela; ona što lijepih stvari bajala i pripovijedala Stani o sreći njihove djece. Ah sirota, koliko li ju ne će razočarati već sutrašnji dan!

Dan je prošao a za rana nastao mrak. Nebo doduše bilo oblačno, ali se ovdje ondje pomaljala koja zvijezda. Vida i Blaža nije se očekivalo, jer se znalo, da će se kasno vratiti.

Večera bila rano gotova. Ruža i Stana na silu blagovale, ali željele, da podju ranije na počinak. Djevojku ko da je boljela glava, a Stana se ćutjela umornom od jučeranjeg puta.

Kad su bile mati i kći na samu u komori, pružila Ruža materi list, što ga za oproštaj napisala. Stana ga dva tri puta pročitala, pak napokon duboko izdahnula.

— Bog ti naplatio žrtvu i blagoslovio obiljem svoje milosti.

Kako bijaše Vid kasno otišao a u Bregima imao posla, pak se malko medju prijateljima pozabavio, to se je tek kasno u noć vratio kući. No Blaža nije se ni računalo, da bi se prije zore vratio.

Kad se Vid sa Nikolom vratio, bila u kući grobna tišina. Nije nikoga budio, već se mirno spremio na počinak.

Jutro bijaše već davno osvanulo. U kući jošte sve mirovalo; jedino Blaž, koji se netom vratio, tumarao po svojoj komori; valjda mu se pušila glava od nesnene noći i vina.

Nikola prije ustao i da prigleda gospodarstvu. Vid je u sobi prekapao i pregledavao pisma, što ih sa sobom donio. Stana sama običavala rediti jutarnji posao, pa za to nije Luca obično ni dolazila u kuhinju. Kad je danas okolo sedme ure došla u kuhinju, začudila se, što u njoj nikoga nema, a i vatra nije na kominu naložena.

Luca je mislila da Stani nije dobro, pa da se odmara; zato sama zasukala rukave, naložila vatru i spremala se da pripravi doručak.

Stol je već bio prostrt, jelo se pušilo u zdjelama. Vid sa sinom i Blažem sjeli za stol, pak čekali da dodje Stana s Ružom. Ali njih neima.

— Podji Luco i vidi da nisu možda oboljele, ta one su uvijek bile prve na nogama!

Luca podje. A kako je raskolačila oči, kad je unišla u komoru, našla ju praznu!

— Za Boga, — zavikne iza glasa, — Stane i Ruže nema kod kuće, a i postelje su njihove netaknute! Što to znači? O Bože, Bože! što ćemo jošte čuti i doživjeti?

Vid bio izvan sebe; Nikola se kamenio. Jedini Blaž, ako i mamuran, pokazao se posve ravnodušan, te onako ravnodušno izlanuo:

— Ciganska čeljad, došla noću, pa nas valjda opkrala, te noću odmaglila!

Nikolino oko sijevnulo; usne mu zadrhtale, a ruke mu se grčevito protegnule, kao da će svom silom navaliti. Vid to opazio, pa ga pograbio za rame i pogledav mu u lice reče:

— Sinko slušaj me i izadji na polje!

Za čudo! na rieč očevu ubogi se mladić primirio, te poslušao.

— Blažu! ima li u tebe vjere i duše, da grdiš i ponizuješ čestite nevine ljude, — reče Vid došavši s Blažem u sobu, gdje su spavale žene.

— Gledji isto odijelo, što su ga ovdje dobile, stoji netaknuto. — Ogrlice, što ih Luca Ruži poklonila, evo su na stolu.

— Sve je ovdje . . .

— Ha gle i ovdje list nekakvi!

Kad to reče Vid, skoči Blaž da pograbi list.

*

— Mir tomu! odsiječe oštro Vid.

— Nesretniče! nijesu li tu pomiješani tvoji nečisti prsti?

Blaž je nešto promrmljao, pak ostavio sobu. Kašnje ga za čas vidjeli, kako se omotao kabanicom, te poljem odjurio prema Dragušici.

— Nikola, dijete moje, dodji de ovamo! Evo lista, što ti ga Ruža ostavila. Da čujemo što piše.

Nikola sjedio na škrinji u komori zamišljen. Oči bile vlažne, a ruke klonule na koljena.

— Sinko, ne kloni duhom — budi čovjek, koji se je kadar boriti sa nezgodama života pak bile one kakove mu drago. Ovaj će nam list valjda biti uputa, što da radimo. Vid mu pružio list. Nikola se mu primaknuo k prozoru, da čita.

„Dragi moj Nikice“ tako je počimao list.

Kad budeš ti taj list čitao, nas ne će biti više u Vašoj blizini. Priznajem, da nije lijepo, što smo Vas ostavile, a da se nismo s Vami oprostile; ali bila je neotklonjiva nužda. Mi smo morale otići, da spasemo tebe i tvoju kuću. To nam je nalagala kršćanska dužnost, pak i čuvstvo duboke zahvalnosti, što smo je dužne prema Vam, kao našim najvećim dobrotvorima. — Kad nas pred četiri godine tvoj otac uzeo pod svoj krov, te nam ponudio, da ostanemo kod njega, moja je majka rekla sa zahvalnošću da prima ponudu, ali je pridodala: nadodje li ikad čas, kad bi naš boravak ovdje mogao biti štetan po Vas, onda ćemo bez oklijevanja, ako i teška srca, vašu kuću ostaviti. Taj je čas nadošao, a majka mislila, da mora održati riječ, pak smo tako potiho, da nam ne bude zapreke, otišle noću. Kamo? mi u ovaj par ni same ne znamo.

Zlatni Nikice! Boli me srce, što te ostavljam. Boli me to više, jer sam uvjerena, da će ti srce u bolovima

trpjeti i stradati. — Ali trpi pak reci: moralo je biti! — tako je volja Božja, kojoj se mi opirati ne možemo. Mi smo kao sirote došle pod vaš krov, pa kao sirote odilazimo; mi nismo ništa Vašega sa sobom ponijele. — Ali, Nikice, ponijela sam ipak nešto sa sobom, a to je srce tvoje, dok sam ti u zamjenu svoje ostavila. — Nikice! zadrži me u uspomeni, sjeti se kadšto svoje nesretne Ruže i nesudjene zaručnice.

Nikice! ja znam da ćeš se morati ženiti, jer su takove prilike u Vašoj kući, pa će to to i tvoji roditelji željeti. — Učini im to za volju bez prigovora, a ja ću se moliti Bogu, da si nadješ ženu, koja će biti radost i potpora tvojim roditeljima.

Mi u hitnji nismo mogle, da povedemo se sobom malog Pericu; on je u Dragušici kod Vašeg kuma. Dragi Nikice, molim te lijepo ja a moli te lijepo i majka moja, da na nj pripazite, da ga uzmete na svoju dušu, dok ne dodju povoljnije prilike. Ja sam uvjerena, da ćeš mi želju ispuniti. — Ja ću s majkom neumorno raditi, da mu štogodj privrijedimo, pa kad odraste, dat ćemo ga u kakav zanat.

A sad na posljetku molim te jošte jedno; a kad to molim upirem oči u trpećega spasitelja na križu, da ti udijeli sile i snage, da ćeš znati trpjeti i pregarati. Nikice, ne osvećuj se nikomu! Spasitelj je na križu svojim neprijateljima oprostio, i oprosti i ti onima, koji su nam štogodj na žao učinili. To će ti donijeti sreću i blagoslov već na ovom svietu, a sigurnu nagradu u vjekovitosti. — Dragi Nikice! kroz moju bol, kroz moje suze prosijeva tračak ufanja, da će nam se dobri Bog smilovati. Po sto puta hvala Vam na dobroti i ljubavi, što smo je u Vas našli. Bog Vas naplatio. —

S Bogom! Tvoja ljubeća te i do groba Ti vjerna

Ruža“.

Nikola je taj list na odlomke pročitao, jer se gušio u suzama, koje su mu sapinjale riječi u grlu. Kad ga dočitao, vidio gdje se majka naslonila na jastuk, te plakala i Vid si suze otirao.

Prošlo i pet časova, dok se moglo do riječi doći.

— Tri sta mu jada! — zaškrinu Vid, — glavom bih se okladio, da je to Blaževo maslo. Ali života mi moga, ja ću ga prisiliti, da mi kaže živu istinu.

— Da da! Sada meni dolazi na pamet, kako je Blaž danomice vrebao na djevojku, a ona mu se sirotica jedva uklanjala, izmucala Luca.

XII.

Što sada?

— Oče! a što ćemo sada? — zapita sin.

— Ja ne znam. Ja se bojim, da za ovaj par nema pomoći, van strpljivo čekati, što će doći.

— Ne oče, ja ću ih poći tražiti. Pak makar po svijeta prošao, ja ih moram naći.

— A da ih nadješ, misliš li da će se vratiti?

Ja ću ih kušati nagovoriti. Neka barem kažu uzrok, koji ih je na taj doista očajni korak natjerao.

— Čini što te je volja. Samo te molim, da štediš sebe i svoje zdravlje, pa da misliš, da imadeš stare roditelje, koji trebaju tvoje potpore, jer će nam inače gospodarstvo i kuća propasti — a ja ću je teško u današnjim prilikama moći uzdržati.

Već poslije podne istoga dana zaputio se Nikola u Zagreb, onda u Karlovac, a odavle u Brinj, njihovo rodno mjesto; ali niti je doznao, a jošte manje našao, što je želio naći.

Nikoli se nebo naoblačilo, a u kući Bilovićevoj zavladala mrtva tišina. O izginuloj Draženovićki i njezinoj kćeri pronosili se kojekakovi glasovi, ponajviše iz kovačnice Javorićeve u toliko, da se stari Vid osjećao prinukanim na obranu njihova poštenja pred općinom izjaviti, da su svi oni glasovi prosta potvora i zlobna izmišljotina.

Sjutra dan pošao Vid do župnika, da mu javi da se Nikola ne će vjenčati.

Župnik je doduše znao za Bilovićevu nepriliku, ali tek iz trećih usta. Sad mu eto prilike, da saznade štogodj iz izvora; ali mu i Vid sam znao malo što kazati.

— Tu ipak mora da bude nečija zloba po srijedi, — reče župnik.

— I ja mislim. Moj sinovac je velika nesreća za našu kuću.

Vi ga držite dakle odgovornim i za ovaj čin. Ali molim Vas, šta bi on mogao imati protiv te obitelji? Ta ona se sve ovo vrijeme vladala uzorno, da joj ne mogaše nitko prigovoriti.

— E ja ne znam — gorko će starac; ako li nije ovo: Ruža imala poći za moga sina, jer se mladi zavoljeli a Blaž — — — — ne ću da kažem, jer ne bih htio, da tek slutnju i sumnju držim za istinu.

— Pa što ćete sada?

— To je upravo ono, što me muči i izjeda. Star sam i obnemogao; a i ženi mi ponestaje snage i volje. Do pred nekoliko dana bila živa vesela ko da se pomladila; a danas klonula glavom, ko da je izgubila pamet. Moj Nikola vucari se kućom kao izgubljen, on ni ne misli o drugom, nego o izgubljenoj svojoj zaručnici. Njemu bi trebala žena, a meni i Luci potpora i zamjena u kući, ali ja ne osjećam snage, da ga nagovaram na ženidbu.

I ne činite toga, prijatelju. Ustrpite se neko vrijeme pa makar i godinu danâ, a do toga će Nikola zaboraviti ono, što se ne da promijeniti. Ili — ili — tko bi znao? Moglo bi se jošte sve dobro i povoljno svršiti.

— Tako sam i sam mislio; jedino se bojim za sina, da ne padne u bolest. A što ću jadan onda začeti?

– Ne klonite duhom; uzdajte se u Boga, a ja ću i sam nastojati, da ga nagovorim na ustrpljivost.

— Molim lijepo, ja ću Vam biti zahvalan. A sad bih Vas jošte jedno zamolio; a to je, da mi načinite rodoslovlje naše zadruge. Ne će biti puno posla, jer nas ne ima mnogo.

— A što će Vam rodoslovlje?

— Da se spasem, koliko se spasiti mogu. Ja se moram, dok je jošte vremena sa svojim sinovcem rastati.

— Bit će najpametnije, što se može učiniti; ali će vam biti slaba pomoć odatle, jer ćete imati rdjava susjeda, a takav je uvijek zao drug pa će vam uvijek zanovetati i praviti neprilike.

— Ne mislim, ravnodušno će Vid. Mi imademo cijelo jedno selište na kraju Šalinovca, a opeta jedno selište uz kuću, pak ću mu ponuditi da primi ono selište.

— Ali ako on ne pristane?

— Onda ću se ja preseliti na ono selište; a sebi tamo načiniti kuću i gospodarske zgrade.

— Lijepo od Vas i plemenito, ali vrlo nezgodno i tegotno.

Ne marim — ja ću i to izvesti; a bit će sigurno dobro i za me i za njega.

Ovdje je prestao razgovor; jer su dolazili ljudi u poslu, kao što to obično po nedjeljama biva.

— S Bogom Vide i Bog Vam dao sve dobro; — sutra možete doći po rodoslovlje.

Za pol sata sjeo župnik u kola da se odveze ka kapeli borovačkoj — gdje se danas obavljala služba Božja,

* * *

Blaža već dva dana ne bijaše kod kuće. Kad je došao jedva bi s Vidom dvije tri rieči izmijenio. Za posao nije mario, kao i nekoć, te se volio klatariti sa kojekakovom čeljadi po klijetima i po krčmama.

Jednog jutra, kad se i Blaž našao na doručku progovori Vid:

— Sinovče moj, meni se sve vidi, da ti se zajednička kuća ne svidja. Mislim da bi ti volio da budeš sam za sebe i na svojem svoj gospodar. Ja sam ti tu ponudu već u početku stavio; ali mi nisi ništa odgovorio. Sada ti kažem da sam izvadio rodoslovlje, nabavio gruntovnički izvadak; pa možemo otpočeti. — Mislim da to možemo najzgodnije u zimi izvesti, da uzmogne nastalim proljećem svaki na svom dijelu gospodariti.

— Vi me se dakle želite riješiti! Ja sam Vam u kući neprilićan! Ha! ha! ha! nešto prekasno. Ne će vam to sve pomoći.

— U stvari ne mijenja ništa, želim li te se ili ne želim riješiti. Ali ti kažem posve odlučno, da ćemo se svakako podijeliti, i to za tvoje dobro. Ti se ne trebaš bojati da će ti se krivo učiniti; jer ja ti ostavljam slobodan izbor, da izmedju dva jednaka dijela odabereš sam koji hoćeš, a ja ću se s drugim zadovoljiti. — Ili ako želiš li, da ti se tvoj dio po procjeni gotovim isplati i na to ću drage volje pristati. Ti znaš sada, što ja hoću, pa se odluči i odgovori — ali jošte to jednom kažem: podijeliti se moramo.

Blaž se zamislio pak za čas odvratio:

— Dobro, ja sam si Vaš predlog zapamtio; a do danas osam dana dobit ćete odgovor.

— Možeš promisliti, možeš se posavjetovati s pametnimi ljudima kroz cijeli tjedan imadeš dovoljno vremena.

Blaž je u istinu počeo misliti, a u misli se kad što zapitao: je li u istinu bilo dobro i razborito, kako je dosada živio? — Kad što bi mu se prikazala slika oca sa razbijenom glavom, pa bi se tada nehotice kao pred strašilom lecnuo. Sjećao se i života u kaznioni; gdje je mnogu lijepu i poučnu čuo od svoga duhovnika — ali sve se to kašnje izgubilo u općenju s drugim kažnjenicima. — Ne bi li bilo vrijeme da počne jednom shvaćati život s ozbiljne strane, da prione za rad, ta u kaznioni naučio se raditi, a i hvalili ga s marljivosti i vještine.

— Da, da, bit će najbolje, da se podijelimo; jer meni je i onako tijesno u onoj kući — i ja sam onim ljudima mnogu gorku pribavio. A zašto? Bilo to možda od obijesti? Ne ne; nesretna djevojka zavrtjela mi mozgom. Nije čudo — ta takova je!

I Blaž je prestao misliti — pak se vratio na diobu i na samostalno gospodarstvo. — Ali što će meni cijelo selište grunta, da mi ostane pusto neobradjeno, jer ja ga ne bih znao obraditi? Bit će pametnije, da me isplate. Ne će li biti prijevare u procjeni? — Ne, Vidu se mora priznati, da on nije nikada nikoga ni za novčić prevario, pa ne će ni mene. — Bilovićev grunt vrijedi za cijelo 3000 for., a od toga zapala bi mene polovica — a tim bi se dala upriličiti kuća i gospodarstvo pa i zanatski posao; pak da se oženim, od Blaža mogao bi napokon postati pošten čovjek.

Vid se začudio, kad je i prije izminuloga roka došao k njemu Blaž te mu javio, da pristaje na diobu, ali da će se on zadovoljiti isplatom po procjeni.

— Drago mi je — a da vidiš, da ti se ne misli činiti krivo, izaberi dvojicu procjenitelja se svoje strane;

a ja ću opet dvojicu sa svoje, koji će pod nadzorom oblasti provesti procjenu svega kolikoga pokretnoga i nepokretnoga imetka zadruge Bilovićeve.

Procjena trajala tri dana i procjenitelji se složili, da sav zadružni imetak vrijedi 4000 forinti.

Blaž se tolikoj procjeni nije nadao; pak je s toga drage volje na nju pristao, a i Vidova je obitelj bila zadovoljna, te joj nije prigovarala.

— Glavni je dakle posao obavljen. Ti dobivaš kao zakonitu polovicu zadružnog imetka procijenjenu svotu od 2000 for. Ja ti te svote ne mogu namah podmiriti, ali tisuću forinti dobivaš namah, čim bude ugovor potpisan, a drugu tisuću za godinu danâ uz obične kamate. Jesi li zadovoljan?

— Jesam — odvrati Blaž.

— Sutra ćemo dakle k općini, da potpišemo ugovore, i tudjer ćeš dobiti novce!

— Ne prigovaram.

— Drago mi je, da ne prigovaraš, ali molim te, da slušaš i moj savjet. Novac, što ćeš ga dobiti, neka ti bude pomoć za budući život. Štedi ga i rabi razborito. — Hoćeš li da počneš zanat, baština će ti pružiti pomoć, da ga s poštenjem započneš i nastaviš. Budi čovjek, pak gledaj poštenjem da opereš ljagu, koja — — ne, ne neću spominjati, ali uzmi k srcu i znaj da sam sve oprostio i zaboravio, i da ćemo se u velike radovati, budu li Bilovići i u napredak ako i razdijeljeni, napredovali.

Blaž bio tronut, te stao uvidjati, da se je prema svomu stricu i njegovoj obitelji neplemenito ponio; te je, barem za sada, odlučio biti pametniji i razboritiji.

Za dva tjedna bio ugovor gotov i potpisan, i Vid je kod općine položio prvi obrok od 1000 forinti. Od tih je novacâ ostavio Blaž 900 for. u pohrani kod općine, do zgodna vremena; a sebi pridržao 100 for. za „svakidanje potrebe."

— Sinovče — reče Vid, kad se vratiše kući, mi smo u miru i bez parbe proveli diobu. Ti možeš ostati kod mene, dok si nadješ zgodno mjesto za tvoje zanimanje. Svakako će biti pametnije, no da sa Javorićima trošiš svoj imetak po krčmama, gdje bi se mogao kao na vjetru u kratko vrijeme rastepsti.

Blaž je primio ponudu; ali je jednako gledao, kako bi što prije stao na svoju nogu.

Nikoli nije bilo pravo što Blaž ostaje u kući. Ako i nije imao mržnje na njega, ipak ga boljelo u srcu, kad ga je samo pogledao. Ta on je držao, da mu je Blaž uništio obiteljsku sreću i zadovoljstvo. On je doduše po više puta namjeravao da ga upita za Stanu i Ružu; ali svaki put se svladao znajući unaprijed da od njega ne bi istine doznao.

Blažu se medjutim pružila prilika da si nadje zgodno i pristalo mjesto.

U Ostružici nedaleko od Dragušice bio kolar Stipetić na dobru glasu i imućan, pa je nenadano umro, ostaviv udovicu i kćer. Udovica nije znala kako bi posao nastavila; jer joj je muž radio samo sa dva naučnika, koji su mu do duše pomagali, ali za samostalni posao nisu se mogli upotrebiti. Udovica već smišljala, da proda kuću i zanat, pa da se preseli u grad. Nu na jednom joj se prijavi Blaž s ponudom, da će njezin posao nastaviti. Tereza, tako se zvala udovica, znajući prostotu Blaževu, nije imala volje da ga uzme u kuću; ali na nagovor susjeda i prijateljâ popustila, te se sklonula da mu povjeri posao. Ta ne bude li s njim zadovoljna, moći će ga u svako vrijeme otpustiti.

Blaž Bilović ušao u kuću udovice Stipetićke i započeo posao. — Mnogi su kimali glavom i prigovarali udovici, što ga uzela; ali Blaž je pokazao, koliko čovjek može kad samo hoće; on se već u početku tako ponio,

da udovica nemaše ni najmanjeg povoda, da se na nj potuži, — u poslovnici bio marljiv, a u kući čedan i obziran. Bilo jedno što se udovici nije svidjalo. Ona nije ni kada opazila, da bi se Blaž prekrižio, ili se Bogu pomolio, a u crkvu da ide, nije se dao nagovoriti. To se dakako nije dopadalo udovici koja bi uvijek običavala svoje kršćanske dužnosti točno i savjesno vršiti; ali videći da inače posao ide, i u kući da nema nemira ni zadjevice, zatisnula oko, pak ga pustila u miru.

Blaž je već pol godine u Stipetićke a susjedi govore, da je vrstan majstor pa bi napokon mogao preuzeti posao na svoje ime; ta u Stipetićke je ljepušasta Anka za udaju, bit će joj 24 godine, a i Blažu, što se vanjštine tiče, nema prigovora.

XIII.

Vijeće kod župnika.

Mane, što su ovdje ondje izbijale u župi vidikovačkoj na površinu, zadavale i te kolike brige i glavobolje župniku, koji nije žalio ni truda ni muke, da bude župljanima ono, što po svom zvanju ima da bude, naime dobar pastir stadu svomu. I sam se za mladih dana bavio obukom mladeži, pak i danas školu i školsku mladež pazio kao zjenicu oka svoga. A da bude škola odgovarala svrsi svojoj, nastojao skloniti župljane, da kraj one u Dragušici podignu malenu kapelicu, gdje bi djeca polazila službu Božju i priučavala se vršenju kršćanskih dužnosti, a i samomu selu bila bi crkva i na ponos i na duševnu korist.

On je stao nagovarati župljane, da prionu uz njegovu osnovu. Našlo ih se, koji bi župniku povladjivali: ali bilo ih i takovih koji se i svakoj najmanjoj žrtvi protivili; a medju ovima isticali se Javorići, Korovići, pak sada u najnovije vrijeme i Blaž Bilović.

Da vidi na čemu je i imade li se nadati kakovu uspjehu, pozvao jedne nedjelje k sebi na dogovor sve vidjenije gospodare svoje župe.

Na rečeni dan sabralo ih se priličan broj a medju ovima došli su i vikači.

Župnik im razložio, zašto ih je pozvao; pak im opisao korist i blagodat škole: kako ona mora biti rasadnica kršćanskog kreposnog života. On im stavio na srce sreću njihove djece, pak sa žalošću spomenuo, kako oni kao kršćani ne vrše svoje kršćanske dužnosti, ne polaze crkvu, a tim će se i Bogu i vjeri otudjili.

— Djeci je teško do župne crkve, jerbo je udaljena, pa zato mi moramo nastojati, da im kraj same škole podignemo crkvu. Ne će mnogo stajati; pa će se i ta žrtva što na vas otpada lako pregorjeti.

Župnik je zašutio, te čekao hoće li se tko oglasiti. Prvi se digao Vid Bilović, zagovarajući predlog župnikov.

— Sramota je i za nas i za školu, što djeca ne polaze službe Božje, a posljedice u prvom redu osjećat ćemo mi sami i naša djeca, pak i cijela općina.

— Lahko je Vidu Biloviću tako govoriti, koji sjedi na novcu, a imao si ga otkud i namaknuti, ali on će valjda i to znati, da imade kuća i gospodara, koji ne smažu ni najprešnije potrebe namirivati, pa čemu im onda nametati novih nepotrebnih tereta, kao što bi bio za gradnju kapelice? — tako je umovao i naklapao Bolto Korović.

— Škola bez crkve postoji već preko dvadeset godina, pak joj nije bilo prigovora, a može ovako i u napredak opstojati. Mi smo iz nje izašli, pak tko nam može što prigovoriti? — odrezao je Balušić.

— Bilo je i suvišno, da nas je župnik zvao ovamo. Ta mogao je znati, da nismo pali na glavu, da si drage volje naprtimo teret, koji nam nitko nametnuti ne može.

Kad bismo mi prihvatili predlog, da gradimo kapelicu, taj bi se predlog mogao proširiti, pa prometnuti u drugi malo važniji predlog, da si na mjesto kapelice gradimo župnu crkvu — reče Blaž Bilović.

— Pa da vam bude i župna crkva u Dragušici, bilo bi na vašu korist i djeca bi vam uspomenu blagosiljala — uputi ga župnik.

— Da, ona bi nas gola i bosa blagosiljala, što smo ju spravili na prosjački štap! — osoro će Blaž — Prosto vam bilo u svakom selu graditi crkvu, ali na vaš račun. Meni, da vam pravo kažem i ne treba crkve, pa zvala se ona kapelica ili župna crkva. Kad bi mi se upravo htjelo u crkvu, izvadio bih iz džepa 15 novč., sjeo na željeznicu, pa pošao a Zagreb na misu.

Župnik je prestao s nagovorom, ali držao da je dužan na to nekoliko riječi odgovoriti:

— Blaž je nešto rekao, čega nije ni u školi ni u crkvi čuo, a nije ni u nijednom poštenom društvu čuti mogao. Rekao je da mu crkve ne treba. A crkve vam treba, jer vam treba duševne hrane i obuke, a dobivate ju u crkvi. Crkve vam treba; jerbo vam je u njoj jedino sredstvo duševnog preporoda i ćudorednog napretka. Crkve vam treba; jer ćete bez nje u dnevima borbe, u dnevima nesreće očajati. Ona će vam jedino ublažiti boli, te podati jakosti da ne klonete duhom.

— Životinji ne treba crkve; ali je treba čovjeku. Tko misli da vam je ne treba, na putu je moralne propasti. Gledajte kaznione. Prepunjene su. Tuj je sve sama čeljad, koja je mislila i držala da joj crkve i vjere ne treba. Gledajte kako je u vas! Slušaju li djeca roditelje? ljube li ih? pokoravaju li im se? Uboga Banićka starica potuca se selom da se prehrani, jer su ju rodjena djeca prognala iz njezine kuće. Kozarići, Dubešići, Stolčevići povlače se po sudovima sa svojim sinovima, jer im ovi

ne daju jesti, već ih stare obnemogle gone iz kuće. — Hoćete li i vi da vas djeca danas sutra preko praga gone? Vi toga ne želite; a bit će vam tako, budu li vam djeca odrasla u misli, u vašoj nauci, da im crkve ne treba.

— Ne zamjerite što vam tako govorim, jer govorim za vaše dobro, za dobro djece vaše!

Svršivši svoje opomene, otpusti župnik seljake i namigne Blažu da ostane.

— Čuješ prijatelju — reče mu župnik kad drugi odoše — ti se, kako se čini, nisi ni najmanje popravio u kaznioni. Je li one tvoje riječi dolikuju kršćaninu? A što još čujem, da ti govoriš okolo: Što će nam vjera? što će nam misa? kakav Bog? kakav pakao? To su samo izmišljotine! Zar su tako oni naši stari Hrvati govorili, koji su za vjeru svetu krv svoju lijevali? Okani se, sinko, takvih govora. Opaki su ljudi, od kojih si to naučio, nesretna li tebe, pamti dobro, ne budeš li ih se okanio. Al još je jedna stvar, na koju te želim upozoriti. Ti si na uvjetnom dopustu. Kaznu jošte nijesi pretrpio. A znaš da te svaki dan mogu opeta potegnuti u Lepoglavu, budu li čuli, da si se ogriješio o zakon.

Blaž, čuvši riječ Lepoglava, protrne.

— Pa gdje sam se molim ogriješio o zakon?

— Gdje? A Draženovićke?

— Molim, gospodine župniče, ja vas ne razumijem.

— Razumiješ, ali ne ćeš da razumiješ. Za što je ona obitelj otišla od tvog strica?

— Molim, ja tuj nijesam ništa kriv — odvrati Blaž.

— Tako? Ti ništa? A šta znače one riječi: Dan njezina vjenčanja bit će dan njezine i njegove smrti?

Blaž problijedi. Pred očima mu se vrzla Lepoglava, pa uznički rad, pa samotan zatvor . . .

Sav u bludnji ispenta:

— Molim, to je kleveta!

— Dobro! kleveta! Al tuj su dva svjedoka: Bolto Javorić i Blaž Korović, pred kojima si te prijetnje izustio.

— Klevetnici! Nikad ne će Boga viditi.

— Boga! Ta govorio si da ga nema! U ostalom: Dobro! Rekao sam, što sam ti imao reći. Sad možeš ići.

Blaž ode. Niti sve propovijedi župnikove niti predstavljanje muka paklenih niti išto na svijetu nije moglo u srcu Blaževu proizvesti ono, što je proizvela jedna riječ: Lepoglava!

— Dakle to su mi prijatelji! Pa me idu odavat, pa će svjedočit proti meni — pa opet u Lepoglavu!

Te i takove misli vrzle se Blažu po glavu i pod dojmom tih misli dodje sjetan i neveseo kući i ode odmah na počinak ne rekavši nikome ni riječi.

* * *

Ima zgoda u životu, koje na čovjeka potresno djeluju te mu cijelomu životu drugi tok davaju. Tako je kod Blaža djelovala ona riječ župnikova: Na uvjetnom si dopustu: možeš opeta u Lepoglavu.

Požalio on silno, što je one riječi izustio, požalio što je onu nesretnu misao zamislio, a ostavio se onih bezvjerskih misli i riječi, koje i onako nijesu bile drugo nego neko ludo isticanje, kako se znadu isticati ljudi, koji su za čas Boga zaboravili, dok ih sam Bog gospodin kakvim načinom ne opomene. Župnikove riječi bile su takva opomena.

Blaž bio od onoga dana drugi čovjek. On sad stao ozbiljno misliti, kako da uredi svoj budući život; ta ima mu trideset godina. U zanatu radio marljivo, a imao posla u obilju. Udova bila s njim zadovoljna, jer je u radu i gospodarstvu bio točan i savjestan. Anka k tomu sa zadovoljstvom opazila, da se njihov poslovodja počeo

Bogu moliti i crkvu polaziti. Blaž je nastojao da udje u volju ženama, a to mu nije bilo teško, jer ga je i sama vanjština i ponašanje preporučivalo. Blaž mislio i snovao, ne bi li Anku oženio. Tada bi uz kuću kupio mali posjed od kakovih 8 jutara. Tuj bi se dalo gospodarstvo upriličiti. Sva je prilika da se slična osnova vrzla i udovici po glavi.

Jedno se drugomu bližilo, pa postajao sve veći i nježniji sklad u kući.

Blaž je u istinu kupio selište Kresovićevo za 1000 forinti, a Stipetićka se već pobojala, da će je Bilović ostaviti, pak si na svojem urediti posao; a to joj baš ne bi bilo najpovoljnije.

Jedne nedjelje poslije pol dana kad se od mise vratio bio osobite volje, razgovoran i veseo, te se za objeda šalio i mnogo koješta pripovijedao, dok nije došao na glavno, što je već više dana namjeravao.

— Majstorice, vi me poznate; nemojte zamjeriti. Ja sam do sada bio vaš sluga ili kalfa, kako već hoćete uzeti; a to ne bih želio da ostanem i nadalje. Ja sam kupio Kresovićev grunt.

— Pak ondje namjeravate raditi na svoju ruku? — upade udovica.

— Tako po prilici — nastavi Blaž. — Naravno tada ću se morati ženiti, a već je i vrijeme tome — što ne?

— Ne svida li vam se u nas, ili smo vam se možebiti zamjerili?

— Ni jedno ni drugo, već hoću da se za budućnost osiguram.

— Posve pravo — primetnu udovica. — Ali u nas imadete već sve uredjeno, a tamo biste se imali istom uredjivati, a to će stojati truda i vremena.

— Zato lako, to je sve u tjedan dana gotovo, a za dva tjedna mogu se i oženiti.

— Tako brzo! — zategnu udovica.

— Mislite li da još nije vrijeme? Ta za koji dan posipat će me sjedine, pa čemu čekanje i oklijevanje, kad sam si već mladu izabrao? Ja ću vam reći u kratko i otvoreno, iskreno i od srca. Ja volim vašu kćer i molim da mi ju date.

— Anko dušo, šta ti veliš na to? — zapita majka kćerku.

Anka oborila glavu, pa se zarumenila, a tako i stara. Vidjelo se da je zadovoljna. Iza kratka očitovanja i mladi si pružili ruke, a stara ih blagoslovila.

Uglavilo se, da Blaž ostaje u kući, koja će u napredak nositi njegovo ime, a majka dakako ostaje uz njih, te joj obrekli, da će je paziti kao oko u glavi.

Drugi dan bili već kod župnika na zapisu, a za dva tjedna obavilo se i vjenčanje. Pirovanje obavilo se bez vike i buke u krugu prijatelja i susjeda, a trajalo tek jedan dan. Blaža boljelo, što mu ne bijaše blizu nikoga od roda; on se nije usudio pozvati ni strica ni Nikolu.

Blaž je postao svoj čovjek, svoj gospodar, te bio na putu, da bude nešto od njega.

XIV.

Na proštenju bistričkom.

Bilović isplatio Blaža. Ako je zato i morao novaca uzajmiti i to je pregorio, a bilo mu drago, kad je dočuo da mu se sinovac u istinu popravio i oženio. Ali žalac što mu srce otrovao, jošte svedjer širio ranu. Nije čudo — star je, a kuća mu prazna i pusta; morao najmiti strane ljude, da mu služe i pomažu gospodarstvu, a ovi nisu uvijek pouzdani.

Nikola se doduše primirio: župnik mu je nekako u dušu ulio volje i srčanosti, ali onog života, kojim je prije

cvao, kano da je nestalo za uvijeke. Radio je uz oca i gospodario, ali onako bez zanosa bez prave volje, tek od nužde i navike.

— Sinko — saletjeli bi ga otac i majka — tako ne može do vijeka potrajati. Još koje vrijeme i mi ćemo zaklopiti oči i leći u grob, a što ćeš ti? Zar ćeš nalikovati živu mrtvacu, koji se onako od nevolje vucari svijetom, dok ga bez traga nestane? Sinko, ženi se i biraj si mladu po volji, da ti bude obnemogloj majci zamjena u kući.

— Čemu da se ženim, kad nemam k tomu volje? Pustite me na miru, dok isteče godina, pa onda, ne bude li druge pomoći, neka se puni volja vaša.

Vid je ipak, uz sve neprilike, gledao da uzdrži kuću, da mu ne zapne gospodarstvo. Mnogi se u istinu divili njegovoj ustrajnosti, ali se bojali, da je to posljedni napon životne snage.

Perica bio svedjer kod kuma, te polazio školu. Mislilo se, da će se po njemu štogodj saznati, ali za čudo za sve ovo vrijeme od preko pol godine, nije nitko za njega upitao.

* * *

Bilo k Preobraženju, kada su Vidikovčani obično polazili na proštenje u Bistricu. Ovaj put htjela svakako i Luca onamo, jer se zavjetovala Majci Božjoj Bistričkoj, pak htjela zavjet obaviti. Nikola je morao s njom, što je i on drage volje učinio, jer ga vuklo srce neodoljivom silom, da se uteče prečistoj Bogorodici.

Luca i Nikola pošli u društvu sa susjedima Gerjovićima, ter im u razgovoru prolazilo vrijeme, pa nisu ni opazili, kako su se već na Laz uspinjali, a istom je sunce granulo.

Moramo reći, da su naši proštenjari išli pješke, a tek si za povratak naručili kola u Kašinu.

— Ja sam se pred pet godina zavjetovala majci Božjoj, kad sam ono bila opasno oboljela, pak ozdravila. Od ono doba ne bih nikad popustila, da ju ne posjetim — govorila bi Gerjovićka — pa mi je uvijek nekako voljko pri srcu, kad dodjem k onoj našoj dobroj majci, koja me u tuzi i nevolji tješi i pomaže.

A koga da ne zanese na pobožnost i ozbiljno razmatranje, kad gleda na tisuće naroda iz svih krajeva, gdje na koljenima obilaze crkvu, dižući ruke u vis, i sa suzama u očima zazivajući i slaveći prečistu Bogorodicu. Pa da je srce od kamena, moralo bi da omekša, gledajući te krasne prizore.

— Sjećam se — nastavi Gerjovićka — kako sam se pred nekoliko godina sastala sa nekim Medjumurcem iz Subotice, komu je izginulo dijete, te mu se posvema zameo trag. Tražio ga i propitkivao za nj; ali nije mogao ništa doznati. Držalo se za stalno, da su ga cigani ukrali. Zavjetovao se Majci Božjoj Bistričkoj i upravo ondje na čudnovat način nadje medju ciganskom djecom svoje dijete. Od to doba opažam svake godine tog čovjeka na proštenju, gdje vrši svoj zavjet, darivajući crkvu voštanicom i davajući služiti po tri svete mise na čast prečiste Bogorodice.

Tako u razgovoru i naši se putnici već spustili niz brdo, te se za čas našli na ravnu pod brijegom, gdje se pod granatim brijestom caklio vrutak bistre gorske vode. Bilo je šest sati.

— Možemo jedan sat otpočinuti i založiti, pak ćemo jošte dospjeti na podnevnicu — reče Nikola.

Družba posjedala u hladovinu, a žene iz košara povadile pečenja i kolača, te stali blagovati.

Svijeta uvijek dolazilo i odlazilo, kako to u sličnim prigodama obično biva.

Na jednom začuo se silan štropot kolâ, i očajan vrisak ljudski. Nikola ustane sadje na drum, da vidi što je. Vidi gdje se konji poplašili, te strjelomično jurili nizbrdice. Za čas evo ih na tijesnom zavoju, pod kojim zjala duboka jama. Trenutak samo, pak su putnici i konji u strašnoj pogibli, jer na zavoju nije drugo moguće, no da provale u jamu.

Nikola vidio pogibao, pa ne mareći za svoj život stupio pred bijesne konje, te ih snažnom rukom za uzde pograbio, pa navrnuo k brijegu, gdje se u tren oka zaustavili.

To se zbilo tolikom brzinom, da se jedva i opazilo. Luca blijedila i kamenila, jer se bojala za sina, a Gerjovići zapanjenim očima buljili u strašni prizor, što se je evo pojavio pred njihovim očima.

Nikola ostao kod potpune svijesti, te se zagledav u kola zaviknu:

— Za ime Božje, to si ti, Blažu! A gdje ti je pamet da se tako neoprezno voziš? Ta to bi te moglo stajati života!

— Dà, za cijelo bih zaglavio, da ne bude tebe, ti si me spasio.

— No kako ti je ženi? Ona kao da je izgubila svijest?

I doista Anka bila blijeda ko stijena, a očima prevraćala, kao da se boji kakove sablasti. Nikola priskočio, donio vode, te joj stao trti sljepočice, dok se nije osvijestila, te stala mirno oko sebe gledati.

Nikola nije mogao zaboraviti, kako mu je Blaž otjerao milu zaručnicu, ali ga je ipak veselilo, što je mogao svomu neprijatelju takvu ljubav učiniti.

— Bog ti platio Nikola! Nikad ti toga ne ću zaboraviti. Ti si spasao život meni i mojoj ženi.

— Bog, Bog, dragi Blažu — odvrati Nikola i ode opeta k svojoj družbi, dok je Blaž polagano sa svojim kolima u Bistricu.

Bilo je već blizu osam.

— Vrijeme je, da se dignemo — reče Nikola — biti će i polak deset dok stignemo k sv. Ladislavu, da se priklopimo kojoj procesiji.

Hodočastnici se digli, a sad im se već pridružilo drugova i iz drugih sela župe vidikovačke, te podjoše zajedno, pjevajući izmjenice pobožne pjesme, a osobito onu „Kraljice nebeska“.

Upravo je zazvonilo na propovijed, kad se naši ljudi nadjoše pred Bistričkom crkvom, te su mogli jošte u crkvi uhvatiti mjesta da čuju propovijed i da budu kod službe Božje.

Ima nešto osobito i neobično u crkvi Bistričkoj. Tu ćeš vidjeti u isti mah u crkvi do dvadeset skupina sa svojim križevima i zastavama. Svaka skupina pjeva svoju pjesmu svojim narječjem i napjevom, pa ipak sve ovo pjevanje toli raznoliko u sebi, ipak u cijelosti sačinjava skladnu cjelinu, predstavljajući veliku obitelj, koja na različite načine slavi i veliča svoju kraljicu.

Zvonar je morao po dva tri puta opomenuti pjevače da prestanu, kako bi propovjednik mogao do riječi, jer već kakova tri časka čeka na propovjedaonici. Napokon jakim zvonkim glasom prozbori:

— Hvaljen Isus i Marija.

Ljudi su se ogledali prema propovjedaonici i zašutjeli. Nikola uhvatio mjesto kod žrtvenika sv. Križa, do njega stisla se njegova majka, a nedaleko do istog žrtvenika naslonio se na stijenu Blaž sa svojom ženom.

Nikola i Blaž nisu možebiti nikada tolikom pazljivošću i zanimanjem slušali i pratili propovjednika, kako ovaj put.

Propovjednik govorio o Mariji, koju je Isus Krist dao za majku cijelomu čovječanstvu. On je neopisivim zanosom crtao ljubav Kristovu prema čovječanstvu, koja se u sjajnom svjetlu rudeće zore pokazala u njegovu porodu, a našla svoj vrhunac na Golgoti, gdje se na križu žrtvuje za čovjeka. Istaknu kako njegova ljubav jednakom mjerom obuhvaća sve ljude, pravednike, koji su tako željno čekali njegov dolazak, kao i grješnike, koji su ga u svom sljepilu na križ razapeli. On im oprašta i daje im za majku svoju majku, da im bude zaštitnicom i zagovornicom pred Bogom.

Oduševljeni propovjednik nabrojio mnogo primjera, gdje se prečista Bogorodica istaknula kao zaštitnica grješnika, koji su se na njezin zagovor odrekli grješna života; u više primjera pokazao, kako su se na njezin zagovor i najkrući neprijatelji izmirili, jedan drugomu oprostili, te si pali u bratinski zagrljaj.

— Braćo u Kristu! — završio je propovjednik — vas je ljubav i štovanje prema prečistoj Bogorodici s raznih krajeva zgrnula u posvećene zidine njezine crkve. Iskažite joj tu ljubav, ne tek riječima već i činom. Klonite se u naprédak grijeha, jer grijeh je smrt ljubavi; a da vam ljubav obuhvati srce, da vam pronikne dušu, oprostite jedan drugomu nanesene nepravde i uvrede. Sjetite se Krista i Marije. Krista, koji nedužan oprašta neprijateljima, te vam veli: primjer sam vam dao, pa kao što sam činio ja, tako činite i vi! Ljubav je ključ koji otvara nebo, a mržnja i zavist ga zatvara.

Propovjednik je svršio.

Da si gledao našeg Nikolu, vidio bi gdje vlažne svoje oči upire u raspetog Spasitelja šapćuć tiho molitvicu: „i otpusti nam duge naše, kao što ih i mi otpuštamo dužnikom našim“.

Misa se svršila. Svijet se stao razilaziti, da nadje mjesta, gdje će otpočinuti i založiti. I crkva se gotovo već ispraznila, samo pred križem još svedjer kleči i moli čovjek pognute glave, kao da se boji u vis ju podignuti. Napokon kao da se ohrabrio, upre pogled u propelo, te poluglasno reče:

— Bože budi milostiv meni grješniku, a ti prečista Bogorodice izmoli mi milost, da okajem svoje grijehe, i da se nikada u njih ne povratim.

Ustane, gleda oko sebe u crkvi. Ovdje ondje koja pobožna duša kleči i moli. On je tražio Nikolu, a kad ga nije opazio, izadje napolje. I okolo crkve već se razrijedilo, samo nekoliko žena klečalo pred ogromnim križem, što je na vanjskoj stijeni bio naslonjen. Tudjer je opazio Lucu i Nikolu gdje mole. Čekao je, dok budu gotovi. Kad su ustali i htjeli da podju, pristupi Blaž, te staviv ruku na Nikolino rame progovori:

— Prijatelju! rado bih s tobom dvije tri progovoriti.

— Nikola! mi smo bliži rod. Medju nama nastao razdor, kao da smo si posve strani ljudi. Ti nisi kriv, a jošte manje tvoji roditelji. Kriv sam ja i moja neobuzdana zloba, koje nisam znao svladati. Ona bila uzrokom i mojoj i vašoj nesreći. — Ja se kajem i žalim, da je bilo tako.

— Kad sam se vratio iz kaznione, vi ste me lijepo kao brata i prijatelja primili, a i ja sam mislio, da ću medju vama mirno i sretno živiti. Al u vas bila obitelj, koja mi se odmah svidjela. Ruža zanijela mi srce, a strast je u toliko nabujala, da sam mislio, da ju moram osvojiti. Bila tvoja zaručnica, voljela tebe svim žarom svoga srca. Ja ju htjedoh predobiti; ona me odbila, a kad joj kao bijesan i pomaman zaprijetih, da će vam prvi dan bračnog života biti ujedno i poslijednji, to je bio bez sumnje uzrok

što je iznenada kuću ostavila; jer nije htjela ponijeti na duši prikor, da je bila uzrokom novoj nesreći u našoj kući. Ja sam to požalio.

— Evo sad znaš, što sam ti i koliko sam ti kriv; pa mi kaži, možeš li mi oprostiti? Ja te molim evo danas u najsvečanijem trenutku svoga života, ovdje gdje nas sve sjeća neizmjerne ljubavi Božje, da mi oprostiš.

Nikola ga turobno pogledao, ta taknuo mu se ljute jošte uvijek krvave rane. Ali on je već danas pokazao, koliko znade pregarati, pak mu prijazno odvratio:

— Blažu prijatelju i rodjače; za volju Isusa Krista i njegove trpeće majke, ja ti od srca opraštam!

— Hvala ti, o da mi i Ruža može oprostiti!

— Nemaj ni za to brige, ona ti je u plemenitoj duši oprostila; pak u listu, što mi ga je ostavila, molila me i zaklinjala, da ti se ne osvećujem.

— Hvala vam dakle svim skupa, a od Boga plaća. Nikola i ja ću se moliti za tebe, da ti Bog žrtvu tvoju nagradi, i biti ću presretan, kad budem i tebe jednom vidio potpunoma sretna.

Medjutim se i Luca približila, te ih sjetila, da je vrijeme, da i oni potraže mjesto, gdje bi se odmorili i okrijepili.

Oni pošli izvan mjesta na krasnu zelenu čistinu u prikrajku mlade šumice; tudijer našli i Gerjoviće i nekoliko drugih znanacâ, te posjedali, da blaguju.

Blaž se sa svojom ženom priključio Nikoli, te su u prijateljskom razgovoru potrajali, dok nije zazvonilo na večernju.

Naši proštenjari poslije večernje obavili svetu ispovijed, a zadržali se okolo crkve jošte iza zdrave Marije. Gusti je mrak pao na zemlju, a na nebu trepte sitne zvjezdice koje ti pružaju nešto svjetla. Okolo crkve biva žamor sve veći i veći. Zvona zvone, a narod u skladnom pjevanju

obilazi oko crkve. Tu vidiš na stotine djevojčica u snježnoj bjelini s vijencem na glavi i gorućom voštanicom u ruci. Tu vidiš gdje staro i mlado suznih očiju obilazi oko crkve proseći milost od blažene Gospe.

Blaž i Nikola stajahu nepomično naslonjeni na jedan stup arkade, te se zanijeli mišlju u one divne prostorije u slavi nebeskoj, gdje se angjeli i arkangjeli klanjaju kraljici nebeskoj. Činilo im se, da je ovaj prizor tek predigra one slave u perivoju nebeskom.

Pjesma već od davna umuknula; svjetla nestalo — Blažu se nije dalo otkinuti od njegova mjesta.

— Prijatelju, vrijeme je za počinak — nagovori ga Nikola primiv ga za ruku — sutra nam je uraniti, da poslije mise i pričesti krenemo kući.

Prijatelji pošli, na vratima arkada susretoše Lucu i Gerjoviće, koji su isti prizor s druge strane motrili.

Drugi dan poslije mise i pričesti krenuli kući pješke do Kašine, gdje su Nikolu čekala kola.

XV.

U bolnici.

Nastajao sumrak, kad se Nikola s majkom vratio kući. Vid upravo bio stovario voz sijena, što ga bijaše s livade dovezao, te se neko vrijeme zadržao kod štaglja. Unišav u sobu opazi za čudo, da mu sin blijedi i podrhtava.

— Za Boga, sinko, što ti je? — zabrinuto će otac, — ta ti si bolestan, zar toga ne osjećaš? A vidi ti se na licu i očima.

Luca sad istom zavirila sinu u lice pak vidjela, da je Vid dobro opazio.

— Oče, nije mi najbolje; već jučer ćutio sam, da mi tijelom prolazi neka trapavica; a danas kako smo kre-

nuli iz Kašine, poćutio sam da me u prsima na lijevoj strani probada.

— A što ti se na putu dogodilo? ta ti si od kuće zdrav zdravcat otišao, ti si se morao na putu prehladiti.

— Moguće da će biti što takova; — reče Nikola pa stane pripovijedati što se pod Lazom dogodilo; kako se sastavljajuć konje uzrujao i uznojio, a kašnje sjeo u hladovinu.

— Bože! ta zreo si već čovjek, pa bi morao na sebe paziti, a igraš se sa zdravljem, pak bi ga mogao zaigrati. Svuci se i legni u postelju, može biti će to proći.

Nikola se u istinu jedva držao na nogama, te se teškom mukom raspremio i legao u postelju. Spopala ga groznica a zatim nadošla vrućica.

Drugog dana oćutio sve jači bodac u prsima.

— Bit će upala plućâ, uzdahnu otac, te izišao na dvorište, zapovjedio slugi, da upreže i podje po liječnika u Vidikovac.

Sluga se za sat vratio ali bez liječnika. On je pred dva dana otišao u Varaždinske toplice, a reklo mu se, da će se tek za tri tjedna vratiti.

— Sto ćemo sada? — zalama rukama Vid, nije za odgodu, jer će bolest svakim časom postajati opasnija, a liječnika nema nigdje u blizini.

— Da pošaljemo po staru Geru u Kozlovac. Bila u Kozlovcu stara Gera Mahićka, koju okolišni svijet držao vračaricom, a bavila se liječenjem običnim domaćim lijekovima, koji bi kadšto koristili, ali više puta pripomogli bolestniku, da je i prije reda prošao na drugi svijet. Oblasti joj neovlašteni zanat zabranile, ali to nije moglo zapriječiti, da ljudi potajice ne dolaze k njoj po lijekove i savjete.

Luca se u nuždi i nje sjetila.

— Ne, ne! Ja ću ga odvesti u Zagreb u bolnicu milosrdnih sestara.

— U bolnicu Bože! a hoće li se ikad vratiti?

— Ja se nadam da hoće, Bog će pomoći. Tamo su najbolji liječnici; pa ima li mu u opće pomoći, oni će mu za cijelo pomoći. Uzmi perine, pa nekoliko jastuka; mi ćemo ga spremiti na kola — pak oprezno voziti, da mu ne će od toga biti pogibli. Nikola nije prigovarao. U dva sata poslije podne sjeo Vid u kola, te otpremio sina u Zagreb.

Drugi dan došao i Blaž da posjeti svoj rod, a osobito bilo mu na srcu da se izmiri sa stricem. Stric bio mučaljiv, turoban i ozbiljan. Blaž mislio da se ljuti na njega, te mu počeo pripovijedati, kako mu je žao, što se onako s njime razišao, pa ga molio da mu oprosti, što mu je toliko jada i neprilike zadao. Vid ga slušao, i godilo mu iskreno njegovo kajanje, o kojem mu i Nikola natuknuo, pak mu prijazno i blago odvratio:

— Blažu, zadao si mi teške boli, ali vjeruj mi, ja sam već odavna zaboravio i oprostio. Što ću? Bog me posjetio novom kušnjom možebiti za moje dobro; neka se puni njegova sveta volja.

— A što vam se, striče, dogodilo? Vidim i sam da ste uznemiren i uzrujan; da ne bude kakova nesreća!

— Nesreća, dakako! — uzdahne Vid. — Ta sin mi obolio, jučer sam ga spremio u bolnicu.

— Za Boga — bolestan, a na Bistrici bio još zdrav i veseo. Tko bi to i slutiti mogao?

— Nahladio se, pa dobio upalu pluća. Rekoše liječnici, da bi mogla doći i pošalina.

Blaž se prepao, jer je naslućivao, da je spasavajući njega, sama sebe bacio u pogibao, te stao jadikovati: Bože, napokon bih i ja mogao biti uzrokom njegovoj nesreći!

— Umiri se — on je samo učinio svoju dužnost, a to mu je na čast, a nastrada li čovjek u vršenju svoje dužnosti, svakako je lijepo i plemenito.

— A što rekoše liječnici? — zabrinuto će Blaž.

— Da je bolest pogibeljna, — ali mladost i jaka narav, pa briga i njega, koje mu ne će manjkati, da će ga uz pomoć Božju spasti. Nu svakako morat će, kako mi rekoše, najmanje mjesec danâ ostati u bolnici.

* * *

Prvih danâ Nikola izgubio svijest te bulaznio — spominjao isprekidano sad ovo sad ono, što se nije dalo razumjeti. Pošalina se bijaše na vršak popela; no devetim danom stala popuštati, i bolesnik se mogao na postelji pridizati, i jače krepče hrane uzimati. U bolnici se upoznao sa susjednim bolesnicima te se upuštao u razgovor, koji je ipak u brzo prekinuo — jer je opazio, da tuj imade ljudi, koji se Boga ne boje. Ali tim mu više godio razgovor sa zavodskim duhovnikom, koji bi ga tješio, razgovarao i pripovijedao, lijepih i zanimljivih stvari iz života Kristova i njegovih svetih. — Sad je već mogao i na zrak, te bi svakog popodneva poslije objeda išetao na vrt, pa se sunčao i jačao na tako milom i blagom jesenskom suncu, promatrajući onuda prolazeće bolesnike (a bilo ih kojekakvih), ili čitajuć što godj iz knjigâ, što bi mu ih časna sestra pribavljala. U bolnici posjetio ga već otac s majkom po više putâ. A bio bi već kući otišao, da ga ne budu svjetovali liječnici, da jošte osam danâ ostane; jer bi mu se mogla bolest ponoviti, a tada mu ne bi više bilo spasa.

Jednom ga i župnik posjetio, a to ga osobito veselilo. Župnik mu pripovijedao, što se sve zbilo na Vidikovcu, spomenuo mu i Blaža, kako je u istinu postao drugim čovjekom i kako je obećao da će ga posjetiti.

— Nije ga bilo kod mene.

— Moguće da će doći sutra ili prekosutra — jer imade posla u Zagrebu.

— Bit će mi drago da ga vidim. Oprostite gosp. župniče, ako baš nešto zapitam. Nije baš čedno, ali mi ne ćete zamjeriti. Nije li se što pročulo o Draženovićki, nije li nitko upitao za Pericu?

— Meni nije posvema ništa poznato, a ni tvoj mi otac nije ništa pripovijedao. Doista nešto je neobično ostaviti dijete na tudjoj brigi, pak i ne pitati za njega!

— Nemojte ju koriti siroticu, — uvjeren sam da ona na nj misli i za nj moli, za nj štedi i briguje se; ali bit će valjda kakav razlog, koji joj ne dopušta, da za nj pita.

— Bit će tako, jer je ta obitelj čestita kao zlato. Šećući tako zaustave se kod jedne klupe te sjednu. — Župnik navrnuo razgovor na njegove kućne prilike, te spomenuo, kako je staroj Luci doteščalo gospodarstvo, pa da bi u istinu trebala zamjenice.

— Znam i vidim. Ha, bila si je našla zamjenicu, prije nego li sam se i kući povratio; meni se svidjela, svojom me čestitošću te krepošću posvema osvojila — i ja sam već snivao, i roditelji se moji tom mišlju zanosili, da će nam se kuća iznovice pomladiti te probujati novim svježim životom, ali žali Bože pridesilo se drukčije, kako nas nije nitko slutio. Nikola zašutio a oči mu se zamaglile.

— Bila je volja Božja — pak možda za vaše dobro, — reče župnik. — A što sada? Vrijeme prolazi, otac biva sve slabiji, mati nemoćnija. Da gospodarstvo ne zapne, ti se ipak moraš odlučiti.

Obrekao sam ocu, da ću čekati godinu danâ, ali ona se primiče kraju, a srce mi zebe, kad samo pomislim na onaj trenutak, kad ću se morati odlučiti. Za ženidbu

treba ljubavi — a ja ne mogu nikojoj drugoj srce pokloniti.

Župnik mu nešto odgovorio a u to Nikola kao prikovan stane te gleda nepomično osobu, koja se pokazala na ulazu u bolničko dvorište.

— Ružo! Ta ti si to Ružo!

Prikaza stala, te se zagledala, za čas primaknula nesigurnim korakom bliže, te začudjena progovori:

— Nikice!

Župnik je dobro pogledao, i u istinu pred njima se stvorila Ruža. Za čas ostali zapanjeni i iznenadjeni, ne mogao ni jedan do riječi, da izjave čuvstva, koja im ovaj čas nadimala grudi.

— Ružo, ti si ovdje, a gledj ovi za tobom od čežnje i želje pogibaju — oglasi se župnik; — kako si dospjela ovamo?

— Ja sam ovdje u blizini u službi, sve ono vrijeme od kako sam ostavila Šalinovac.

— A majka, gdje je ona? — upade naglo Nikola.

— Mi smo zajedno u istoj kući. Našle smo dobre gospodare, pa to nam bijaše jedina utjeha u dnevima teške kušnje i nevolje.

— Sjedi ovamo, da te nešto pitam, — hoće Nikola.

— Ne mogu, hiti mi se kući, gospodja me poslala da popitam za jednu njezinu prijateljicu. Čeka me, pa bi mi mogla zamjeriti, kad ne bi na vrijeme došla.

— Ružo! jesi li me zaboravila? — dahnu Nikola.

— A ti to pitaš? — zasuzila djevojka zarumenivši i oborivši oči.

— Ali vidiš i sama, da se ovako ne smijemo rastati, mi se moramo porazgovoriti. Mi smo se našli, a ovaj put, života mi moga, nitko nas ne će rastaviti. — Možeš li me sutra posjetiti?

— Ne znam, odvrati djevojka, nu ne dodjem li ja, doći će sigurno moja majka.

— Kad bi mogla doći?

— Po podne u tri sata, odvrati djevojka.

— Dobro, neka me potraži u desnoj kući kod ulaza.

— A sad s Bogom, Nikola!

— S Bogom, Ružo, do sretnijeg vidova.

— Vidiš Nikola, nebo se stalo vedriti, hoćeš li sada otezati svojom odlukom? — pitaše župnik.

Nikola se voljko nasmiješio te zamolio župnika, da o tom ništa ne pripovijeda kod kuće; on je želio iznenaditi roditelje.

Sad se i sa župnikom rastao. Nikola zaboravio da je bolestan. Ovaj današnji susret doista pospješio njegovo zdravlje. Lice mu se razvedrilo, oči mu sjale srećom i zadovoljstvom, samo mu srce življe i nemirnije kucalo.

Drugi dan i liječnik opazio promjenu, pripisujuć ju svojim lijekovima, čestitajući mu, da će se za koji dan moći povratiti kući.

XVI.

Sastanak.

Jednog jesenskog dana nebo se naoblačilo, te se Nikoli nije dalo na običnu šetnju. Ostao je u sobi zaduben u misli očekivajući Stanin posjet. Možda će obje doći, što bi mu napokon bilo najmilije.

— Ali da dodje opeta kakova zapreka, — protrnu Nikola. — Ah ne, ne, to ne može biti; bilo je kušnje dosta, a Bog je milosrdan.

Prošao sobom dva tri puta, pak glednuo na sat — istom pol dva. O kako se sporo vrijeme odmiče — jošte sat i pol! Ali ako nitko ne dodje? I to ne može biti, one bi mi svakako barem poručile. Da mu prodje vrijeme

uzeo cigaru pak onako po gospodski zapalio, kako onda, dok je bio vodnikom kod ulanâ. — No to si mogu ovdje priuštiti, kod kuće će biti i duvan dobar. Nikola zadovoljno gledao, kako mu se kolutići dima uzvijahu u vis, pak se sam sobom šalio: tako se evo i moje brige razilaze zrakom u nepovrat.

Nikola u tim mislima, a to netko pokuca na vrata.

— Naprijed!

Vrata se otvore i u sobu stupi — Blaž.

Čudnovata li danas jošte susreta i iznenadjenja, pomisli, pak odzdravi prijatelju, koji ga je, unišav u sobu, pozdravio.

— Dobro mi došao, — prijazno će i veselo Nikola, — lijepo od tebe, što si me se sjetio. Sjedi, pak da razgovaramo, — i pokaza mu stolac.

Blaž sjeo, te upro oči u prijatelja.

— Što me gledaš tako ozbiljno i kao u čudu, što si takova na meni opazio?

— Bora mi, ja te tako vedra i vesela lica nisam nikada vidio, ta ti si potpunoma zdrav, te ćeš moći kući, makar danas.

— Danas baš ne — odvrati u šali Nikola — ali za dva tri dana svakako, na Malu Gospu sam odlučio.

— Kako vidim nema nikakove pogibli?

— Hvala Bogu nikakove; ja sam ozdravio. Ali bilo je pogibli, no hvala Bogu i liječnicima sve je minulo.

— Ja ti od srca čestitam, i vjeruj mi da me neizmjerno veseli, što sam te takova našao. Bojao sam se, da sam i ja štogodj tvojoj bolesti pridonesao.

— Bilo kako bilo, hvala Bogu na svemu.

— Pa šta je novo? Kako tvoja Anka?

— Ha nova ništa. Pokopali smo staroga Janka Korovića, drugo ti ne bih znao. A Anka hvala Bogu zdrava. Tjerala me više puta da te posjetim, jer ne može zabo-

raviti one ljubavi, što si nam je izkazao pod Lazom, pa moli dnevice za tebe i pozdravlja te, pak ti pošilja evo kolača.

Rekavši to izvadi iz torbe polovicu orahnjače — cijelo pečeno pile i kruha.

— To ti ona šalje, a ja sam dobio od Borovačkog upravitelja staklenku staroga Hrebinca, pak sam ti evo donio, bit će ti za okrepu!

— Hvala — hvala, ali ta hvala ide njoj a ne tebi.

U razgovoru prolazilo vrijeme, te na uri pokazivalo kazalo tri sata. Nikola bivao nemirniji.

Udari sat: jedan, dva, tri.

Vrata se otvore i u sobu stupi žena na gradjansku odjevena s rupcem na glavi.

Blaž ju pogleda u lice, a ona njega, te stajahu sučelice zapanjeni — bila to Stana.

— Draga mila Stano; ja ne znam, jesam li se ikad sretnijim osjećao, nego li jučer, kad sam nju opazio i vidio i danas kad se s vama sastajem, reče Nikola.

— Mi smo se danas nenadano sastali — a drago mi je, da se tako pridesilo. Ha, evo i Blaža ovdje!

— Ne bojte se, od gorskog vuka postalo je krotko janje — On vam je mnogo sakrivio — ali on je to i okajao — upadne Blaž.

— Sjedite, pa ćemo razgovarati.

Stana doduše sjela, ali se nije mogla ni sada sabrati, ne znajući pravo, jeli u snu ili na javi.

— Bi li malko založili Stano? — reče Nikola. Ovo je poslala Blaževa žena.

— Vi ste se dakle oženili? — upita iznenadjena Stana.

— Da, ja sam se oženio i potpunoma sam zadovoljan s novim životom; ja sam se i od Vida odijelîo, te živim u Ostružici i radim svoj zanat.

*

— No založimo sada.

Stana odlomila komadić kolača i stala blagovati, isto tako i Nikola i Blaž, napokon svaki ispio čašicu vina. Blaž imao u gradu posla te za malo otišao a Nikola se nadje sa Stanom na samu.

— Majko, našli smo se našli. Ne govorimo o našima nezgodama; mi ih vrlo dobro znamo — one će nam ostati za uvijeke u pameti mi ih se nemamo uzroka stidjeti. Nu kažite mi samo, kako ste dospjeli u Zagreb, i kako ste živili?

— Oj to ti je kratka ali žalosna pripovijest. Kako smo noću ostavile Šalinovac, putovale smo mal ne cijelu noć, bojeći se da koga poznatoga ne susretnemo. Nešto pred zoru stigosmo u Zagreb, te se sklonismo u malenoj siromašnoj krčmici u Vlaškoj ulici, dok si nadjemo mjesta. Bile smo gladne umorne a bez krajcare. Bila nam sreća na ruku. Naša krčmarica znala za kuću, gdje bismo mogle obje mjesto dobiti, i to kod neke više činovničke obitelji, koja se netom u Zagreb doselila.

Krčmarica pošla onamo, da nas prijavi, i mi smo već o podne mogle zauzeti svoje mjesto. Ja sam zauzela mjesto u kuhinji, a Ruža je sobarica. Obitelj je dobra i plemenita, te nam se dala prilika, da smo mogle svake nedjelje i blagdana k službi Božjoj. U obitelji je gospodin sa gospojom sa troje ženske djece. Posao nam je lak, a gospodari dobri i prijazni. Morila nas briga za Pericu, što smo ga ostavili na vašoj brizi; ali smo bile uvjerene, da je u dobrim rukama. Mi smo nešto prištedjele, pak ćemo ga moći u jesen smjestiti gdje u Zagrebu, da nam bude bliže na oku.

Nikola problijedio, te pitajući gledao u Stanu.

— Što to govorite? — Vi ćete Pericu uzeti k sebi u Zagreb; jesam li pravo razumio?

— Da; posve pravo, ta kako bismo ga vama na brigi mogle ostaviti?

— Stano! govorite li ozbiljno, ili se šalite? — Ja vas ne razumijem. Pol godine i više čeznem i očajavam za vama, tražio sam vas svikuda u Zagrebu, Karlovcu, Jezeranu i Brinju, al vas nisam mogao naći. Ja sam se tužna i slomljena srca vratio kući, moleći se Bogu, da vas ipak nadjem. A sad, kad sam vas našao, vi govorite ko da se ne mislite vratiti.

Ta Ruža je moja zaručnica, a i jučer sam joj vidio na ruci zaručni prsten. Vi se ne možete od kćeri dijeliti. Dobro. Al moji vas roditelji uvijek sa najvećim štovanjem spominju, pa će vas milovati kao rodjenu sestru, a ja ću vas štovati kao svoju majku.

— Dobro, dobro, dijete moje! Ja sam mislila, da si ti odabrao srcu svome drugu vjerenicu. No kad ti voliš još uvijek Ružu a i ona voli tebe, pa neka vas Bog blagoslovi!

— Hvala vam Stano! Pa što ćemo krzmati? Za koji dan je Mala Gospa. Otac će doći po mene, pa biste vi obje mogle s nama.

— Ne ide ti to tako, dijete moje! Mi smo u službi, a službu treba pošteno otkazati. Ti idi sad na Malu Gospu, a po nas ćete doći za dvije nedjelje.

Nikola bio posvema zadovoljan. Porazgovorivši se još malo ostavi ga Stana i on ostade, čekajući radosno oca da ga odveze kući.

XVII.

Hvala Bogu!

Na Malu Gospu oko devete ure evo ti starog Vida Bilovića na vratima bolnice milosrdnih sestara.

— Hvaljen Isus i Marija, — pozdravi Vid časnu sestru vrataricu. — Hvala Bogu! sin mi, kako čujem

posve ozdravio. E, sad dajte da se ja vama odužim, koliko mogu, a drugo će dobri Bog platiti.

— Odmah, odmah, ajdete samo u onu pokrajnu sobu, tamo ćete naći čovjeka, koji će vam kazati račun.

Vid ode u bolničku pisarnu i ondje podmiri trošak za liječenje sinovo, pa podje da ga posjeti i iz bolnice izvede.

— Hvaljen Isus, sinko! Kako si? Hoćemo li?

— Hvala Bogu! dobro mi je; bolje nego li sam se nadati mogao. Da mi liječnici nijesu zabranili, ta pješke bih bio dojurio kući.

— Eh, alaj se junačiš?

— Hvala Bogu i sto put hvala Bogu što me je ovamo doveo. U ovoj bolnici našao sam zdravlje i što sam dugo tražio i za čim sam svedjer čeznuo svoju milu i dragu zaručnicu — Ružu.

— Ružu? Šta to govoriš sinko? Ta ti sanjaš!

— Ne sanjam, ćako, ne!

— U ostalom — jesi li podmirio troškove?

— Jesam, sinko.

— E pa šta ćemo se ovdje razgovarati? Zahvalimo se i ajdemo! na putu ću ti sve pripovijedati, što mi se desilo.

Zahvalivši se lijepo časnim sestrama i svima koji su ga njegovali, izadje Nikola s ocem iz bolnice. Putem mu pripovijedi sav dogodjaj što mu se zbio u bolnici.

* * *

Osvanuo prekrasan dan u kasnu jesen, baš samo Šimunje. Drumom, što vodi od Dragušice prema Vidikovcu, čuješ ijujukanje velih svatova, čuješ svirku posavačkih muzikaša. Radoznale snaše i mladjarija izilazi iz kuća da gleda. A ima što vidjeti. Ta Nikola, sin bogatoga Vida, Bilovića, vodi pred oltar vjerenicu svoju, Ružu Draženovićevu. Oh kako je divno bilo vidjeti taj mladi par! Mladi ko jutarnja rosa a puni ljubavi, ta iskušali su do-

voljno, koja je stalnost te ljubavi, idu sada da prisegnu vjernost, vjernost do groba.

Dodju u crkvu, ispovjede se i pričeste. — Sad čuješ riječi:

— Tako mi Bog pomagao i blažena Djevica Marija — i svi sveci Božji — da ovu poštenu osobu ljubim i za svoga zakonitog druga uzimam — polag Božje odredbe — i običajâ svete matere crkve — i da ga ne ću ostaviti — u nijednoj teškoći ni nevolji — do moje ili njegove smrti, tako mi Bog pomagao! Te riječi izreče Nikola. Te riječi izreče Ruža..

Vjenčanje se obavi. Svjetina se razidje: svaki k sebi, a mladenci odoše kući, gdje ih dočekaše sretni roditelji i mnoštvo uzvanika.

Medju uzvanicima bijaše i domaći župnik. Kad se svatovi posjedali i gozba odpočela, prvi se digne župnik te oslovi mladence ovako:

Čestiti mladenci!

Ćućenje zahvalnosti vije se danas iz vaših srdaca, riječi zahvalnosti izilaze danas iz vaših ustiju. Hvala Bogu! Što ste toliko željeli, za čim ste čeznuli, to vam se eto ispunilo. Ovaj današnji čin neka vam bude dokazom, kako Bog svojih ne ostavlja. Tvoji, sinko, roditelji primiše od milosrdja ovu siromašnu al čestitu obitelj pod svoj krov. Tvoja, kćerko, majka voljela je ma kakovu žrtvu podnijeti nego li da budete uzrokom nesreći dobročinitelja svojih. Bog vas je dragi kušao, ali je danas pokazao, kako znade one, koje kuša, i nagraditi. Ugledajte se u svoje čestite roditelje i volji se Božjoj podvrgavajte, pa vas ni u vašem bračnom životu ne će zapustiti.

Mladencima i nazočnim svatovima i gledaocima zacakliše se oči.

* * *

Minulo je neko osam godinâ iza vjenčanja Nikole i Ruže. U Šalinovcu se mnogo toga promijenilo. Ljudi, što su bili na smutnju župi i općini, nestalo: stranom pomrli, a stranom ih pravda uklonila i smjestila u sigurno zaklonište, gdje su imali prilike, da promišljaju, kako se ipak ne da onako lako na tudji račun živjeti. — Korovići: Šandor i Bolto pomrli; a djeca im preuzela kuću i gospodarstvo, a bilo nade, da će pod nadzorom čestitog i savjesnog skrbnika Nikole Bilovića postati pošteni i uredni gospodari. Javorića Boltu zadesila zaslužena kazan. Pošto je sve protepao, prihvatio se kradje, pak dospio u zatvor. — Ostali svijet radio i gospodario po staroj naviki, ali je više pazio na svoju djecu i mario za crkvu nego li prije.

Bilovićeva kuća bila već i prije najvidjenija u selu, ali sada ju je Nikola jošte više podigao, tako da je postala središtem i ognjištem cijelomu selu.

U toj kući kao što je prije vladao uzoran kršćanski život, tako se nije ni sada promijenio, dapače on je od dana na dan dobivao sve više ugleda, te postao za izgled cijelomu selu.

Vid prevalio već šezdesetu godinu, ali bio jošte uvijek krepak zdrav, a k tomu, otkako mu se sin oženio, uvijek veseo i dobre volje.

Bio čist i uredan kao mladić, a lijepo mu pristajala sijeda kosa, što mu pokrivala poštenu glavu. Luca i danas gledala na nj s ponosom, te se brinula da bude lijepo i čisto odjeven.

Lijepo ti bijaše pogledati starce, kad bi posjedali na klupu pod granatim orahom, te u razgovoru spominjali one tmurne i oblačne dane, ali koji se eto ovako lijepo pročistili i razvedrili. Vid bio blažen i sretan, kad bi mu Ruža dovela unučad, a on ih posadio na koljena, te se s njima igrao i zabavljao. — Za čas došla i Stana

medju njih držeći u naramku najmladju unučicu Stanu; a kad bi im se pridružio Nikola s Ružom noseći u košarici grož dją i voća, da podvori starce i djecu, bijaše slika obiteljske sreće potpuna i savršena.

— Bože, — uzdahnuo bi Vid s uzdahom potpuna blaženstva, da bude čovjek sretan, ne treba mu do li žive vjere i straha božjega. Ja si na svijetu i ne želim druge sreće, nego kakovom me je dobri Bog pod stare dane obdario. O da znade naš svijet, kolika je sreća u dobroj i kreposnoj djeci — on bi joj više mara i brige posvećivao, da im ucijepi u srce i dušu onu veliku zapovijed, na kojoj se osniva sreća obiteljskog života, na ime da ljube i štuju svoje roditelje! Ne bi tada u selu bilo onih žalosnih pojava, gdje roditelji plaču nad djecom svojom, pa je često i proklinju!

* * *

Bijaše Blaževo, dan po Svijećnici. Nikola s Vidom podju da posjete kuma Blaža i kumu i da im čestitaju. Blažu bilo drago, i te ih veselo primio i pozdravio, ali mu se na licu i očima opažala njeka nujnost i zabrinutost. Nikola to namah opazio, pak zapitao:

— Blažu, tebi nešto fali — ti nešto sakrivaš, što se sakriti ne da — rado bih da si dobre volje — a iz lica makar i nehotice probija ti njeka tjeskoba.

— Čini ti se tako, nasmiješi se Blaž, ah bit će nešto istine!

— Da ti nije možda žena ili koje dijete bolesno?

— Ne, Anka će namah doći, pošla u selo — da potraži Tomicu (tako mu se zvao najstariji sin) odmah ga poslije objeda nestalo — valjda se zaletio medju Jambrešićevu djecu.

— A zašto ga puštate? — reče Vid.

— Ne pita nas i ne sluša; a kad mu branimo prkosi, pa se napokon silomice ukrade.

— Blažu! Sinovče moj, pamti dobro, što ti kažem, prihvati Vid. Roditeljska je ljubav velika, ona treba da je pripravna na najveće žrtve, ali ona ne smije da bude slijepa. Ne sluša li mali s dobra, a ti za njegovo dobro upotrebi strogost, pa makar i šibu. Treba ga za mlada priučiti, da te ljubi i štuje — jer će inače —

Vid nije dovršio, jer je opazio da se Blaževo lice zamaglilo — opazio mu suzu na oku. — Nema sumnje — Blaž se sjetio svoga djetinjstva — svoje mladosti. O Bože! da ne bude i u srcu njegova djeteta zarodak — slične strasti.

— Ne, ne! umiri se Blažu — reče Nikola. — Sve će biti dobro; ali da znaš, što mi je došlo na pamet? Ja ću svoje kumče, tog malog nevaljanca, uzeti sa sobom, bit će dobro, da ga na neko vrijeme ne bude kod kuće, možeš biti uvjeren, da će ga moja žena ukrotiti i pripitomiti.

— A da vam ne bude na nepriliku, ili napokon da vam vašu djecu zavadja!

— To je moja briga. Pristaješ li?

— Drage volje. Bože taj Nikola je spasao mene, a zar ga nije možebiti Bog odabrao, da bude angjelom naše obitelji?

Dok ovi jošte u razgovoru, čula se vika i plač na hodniku. Anka vodila malog nevaljanca, a ovaj joj se nogama i rukama otimao, plačući i vičući, što ga grlo nosilo.

Ali se mali primirio, čim je kuma opazio, pak se privinuo uz skute materine — valjda se stidio.

— Vidiš, vidiš, ja sam mislio, da ne znaš ni govoriti, a kolika od tebe krika i vika u cijeloj kući, reče kum Nikola.

Tomica se najprije otimao, ali napokon pošao kumu, a za čas se s njim posvema sprijateljio.

Anka pohitila u kuhinju da priredi večeru, a Blaž skočio u podrum i donesao vina i čaše. Blaž se razvedrio te se napokon posve zadovoljno smiješio i šalio.

Nikola se zabavljao s Tomicom; a bilo za čudo, kako ga mirno slušao i kraj njega mirno sjedio.

— No, sokole moj, ti ćeš sa mnom u Šalinovac. Kuma pitala za tebe, pak mi rekla, da te povedem sa sobom, no hoćeš li?

— A što bih kod vas radio?

— Ono što i kod kuće: jesti, piti, spavati, skakati, pak slušati, što ti se bude kazalo.

Tomica pogledao sad oca sad majku.

— Ajde, ajde, kad te kuma zove, hodi lijepo s kumom pa dobar budi — reče Anka.

Uzgojiti dijete do čovjeka — ali poštena čovjeka — velika je umijeća, kojoj nije svaki dorastao; ali imade ljudi, kojim je Bog za takovo umjeće dao osobita svojstva i sposobnosti.

Ruža Bilovićeva nije to umijeće učila, ali bila je u njezinoj cijeloj pojavi neka neodoljiva moć, kojoj se nije dalo otimati.

Nikola joj ispripovjedio Blaževe neprilike s malim pustolovom, izjavio joj bojazan, da ga ne prevladaju očeve mane iz mladosti.

Ruža već kao kuma bila sklona Blaževoj obitelji, ta ona je molila za njega, kad bi ga druga proklinjala; pak je zato zajedno sa Stanom i Lucom nastojala, da joj kumče ne zahiri i ne propadne. — Jest ona je već tu dužnost na krstu kao kuma preuzela. Ona se doduše bojala; ali Tomica bio u kume krotak kao janje — on joj se laskao i ulagivao, slušao ju i štovao kao njezina djeca.

Tomica kod kume probavio gotovo cijelu godinu — i postao posve urednim dječakom. Kad bi se sastao s ro-

diteljima, jedva ga prepoznali, tako je bio krotak i umiljat te im se s najvećim počitanjem približavao.

Kad je iduće godine imao polaziti školu, ostao u kumova i s njihovom djecom polazio školu; a učitelj je priznao, da su Bilovićeva djeca najbolja, najmarljiviji djaci u školi.

Blažu odlanulo na duši, vidio i da mu se dijete posvema popravilo, a i druga djeca nisu mu zadavala brige.

Jošte mu bilo jedno na srcu — da se oduži uspomeni svojih roditelja. Dao im na grob spomenik, a za vječnu uspomenu naredio zakladu, da se svake godine na dan njihove smrti služe za njih pjevane zadušnice.

— Striče, ja ne mogu dosta zahvaliti Bogu na njegovoj milosti, kojom me je nevrijedna griješnika pomilovao, reče jednom Blaž. I vama dragi striče hvala lijepa; Vi ste me uvijek rado imali kao i draga strina, a Nikola je izbavio mene od smrti, a moga Tomicu doveo na pravi put. Ah hvala vam, dragi striče! Bog vas u vašim potomcima nagradio!

I Bog ga je u istinu nagradio, jer su mladi Bilovići bili na uzor cijeloj župi i općini, a na ponos i utjehu svojim roditeljima.

Sadržaj.

Milovil Ivšić

U Zgb. 15. x. 1908.

PUČKA KNJIŽNICA
IZDAVANA OD
DRUŠTVA SVETOJERONIMSKOGA.

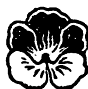
KNJIGA CLII.

DOLAZAK HRVATA.

POVJESNA PRIPOVIJEST IZ VII. VIJEKA.

NAPISAO:

MILUTIN MAYER.

ZAGREB.
TISKARA HRV. KATOLIČKOG TISKOVNOG DRUŠTVA.
1908.

DOLAZAK HRVATA

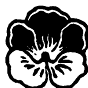
POVJESNA PRIPOVIJEST IZ VII. VIJEKA.

NAPISAO:

MILUTIN MAYER.

NA SVIJET IZDALO

DRUŠTVO SV. JERONIMA.

ZAGREB

NAKLADA DRUŠTVA SVETOJERONIMSKOGA.

1908.

I.

Svježe proljetno jutro, ukrašeno svim reć bi upravo kraljevskim sjajem, osvanulo je jednog dana godine 625. po rodjenju Spasa. Pomladjena priroda, probudjena toplim zrakama sunca, kupala se u njegovim zlaćanim tracima, a biserna rosica, koja je popadala po bujnoj travi, gustom šašu i polusuhoj žutozelenoj trstici, caklila se i prelijevala u svim mogućim bojama. Izgledalo je, kao da je tko preko noći prosuo silno, bezbrojno drago kamenje. Sav jutarnji uzduh mirisao je po orošenomu lišću i mladoj svježe-zelenoj gustoj travi.

Na prostranoj ravnici izmedju veličajnih rijeka Dunava i Tise (u današnjoj Ugarskoj) polegli nekakovi čudni ogromni kolobari, slični velikim, neizmjernim obručima, koji kao da su stisli u zagrljaj desnu i lijevu obalu jedne i druge rijeke, nad kojima je još počivala laka proljetna maglica... Ali čim se zlaćano sunašce više podizalo na obzorje, tim je i tih maglica sve više nestajalo, dok se napokon nijesu posvema rasplinule, kao i plavkasti dim, što ga razgoni i uništi vjetar.

Oko rijeke Tise osobito na desnoj njezinoj obali ležala je još sveudilj kaljava i mutna voda, kao preostatak iza velikih, nabreklih proljetnih voda. A iz manjih i većih močvarina stršila u vis trstika i šuštao sabljasti i oštri šaš. Izmedju toga gustog šaša i visoke trstike uspravila bi se svaki čas po koja

siva čaplja i previjala amo tamo dugim vitkim vratom. Pazila je, da je ne bi otkale zaskočio i iznenadio koji njezin neprijatelj. Pa kad se uvjerila, da je u okolo nje sve mirno, opet se šćućurila, podigla jednu nogu i uvukla ju pod sivkasto perje i uperila dugi oštri kljun u blato, da čeka i dalje na koji masni zalogaj.

A čim je jutarnje sunce zasjalo u svoj svojoj čistoći i ljepoti, nastade život i vreva izmedju onih ogromnih kolobara. Ljudi čudnog obličja i još čudnije nošnje vrzli se i motali amo i tamo, razgovarali se i dovikivali si u nekom čudnom, grubom, divljem i oporom jeziku.

Bili su to divlji i surovi 'Avari ili Obri, koji su u nizinama anašnje istočne Ugarske već preko pol stoljeća gospodovali i zadavali strah i trepet svim svojim susjedima, a po gotovu nesretnim Slavenima, koji su boravili ispod hladnih i mrkih Karpata, te po Moravskoj i Češkoj. A nijesu bili baš najprijazniji niti silnomu istočno-rimskom carstvu, komu su se doduše na oko gradili prijateljima i susjedima, ali takvima, koje istočno-rimski ili bizantski car nije gledao ni najmanje povjerljivim i prijaznim okom. A to zato, jer su ti divlji susjedi vrlo često zaboravili na razliku izmedju moga i tvoga, pa su bez ikakvog povoda napadali i uznemirivali njegove podanike i nemilo haračili po carskim rimskim zemljama, koje su ležale uz Dravu, Dunav i Savu.

Došav tamo sa daleka istoka — iz Azije, te kolijevke čovječanstva — u prostrane nizine oko Dunava i Tise udariše tuj svoje stalno sijelo. Po svom običaju nijesu imali nikakovih sela niti gradova, već samo ogromne opkope ili kako su ih oni sami nazivali „hringe."

Ti hringovi bili su veliki nasipi načinjeni od kamenja, drveća i zemlje. U visinu mjerili su sedam metara, a skoro isto toliko i u širinu. U te opkope ulazilo se samo na jedna jedina i to dosta uska vrata. Oni su bili Avarima sve. Ponajprije riznica, kamo su

spremali bogati plijen, što su ga oteli i polovili u istočnom rimskom carstvu, ili po Italiji, ili opet od svojih vlastitih podanika. Osim toga bile su to i tvrdjave i obrana u vrijeme pogibelji. Ovakovih hringova bilo je više i nijesu svi bili jednako prostrani. Neki najvažniji bili su više kilometara opsežni, a od jednog kraja do drugog trebalo je i najboljemu pješaku dan hoda da ih prodje.

No jedan se hring osobito isticao izmedju svih onih ostalih svojom visinom i jakošću. Oko njega bilo je više tih kolobara u stanovitoj udaljenosti. Srednji kolobar bio je najmanji, a ona ostala tri oko njega postepeno sve veći i širi. Na prostoru toga srednjeg unutarnjeg kolobara, skoro točno u sredini, kočila se velika drvena kućerina sagradjena od okrugla drveta i balvana, a krov je od slame i optesanih greda. Najviši dio te drvene kućerine imao je dapače i trijem, i bio ljepše izradjen od ostalih dijelova kuće. U blizini bila je složena od pletera i zemlje niska, jednostavna staja za konje.

To je bila prijestolnica samoga avarskog vodje, silnog Kagana.

Pred takovim hringom nedaleko od glavnih vrata stražio je rečenog jutra čovjek bujne kestenjaste kose, koja mu se spuštala niz jaka ramena i zaslonila mu povisoko čelo, da se činilo iz podaljega kao da i nema očiju. A i ostalo lice bilo je jako obrašteno dugom bradom i snažnim brkovima, izmedju kojih su samo malo provirivala usta. Po prosjedim vlasima u bradi i glavi sudio bi mu već preko pol stoljeća odmakla života. Gornji i srednji dio tijela pokrivalo mu kožnato odijelo, dočim su jake noge bile posve gole, samo oko tabana omotao ih komadima debele bivolske kože.

Jaki stas i dosta prijazno lice odavahu ga, da je slavenske pasmine, koji je jamačno ili kao avarski rob ili opet kao svladani podanik morao priznavati njihovu krutu i vrhovnu silu.

Časak bi stojao pred glavnim ulaznim vratima, časak bi opet šetao gore dolje pokraj zidina hringa i neprestano čvrsto stiskao krepkom desnicom luk i strjelicu, kao da je nestrpljiv, što je ne može ni na koga odapeti.

I tako je dulje vremena sam pred glavnim ulazom stražio, sve dok se nijesu počeli javljati Avari, koji su izlazili u manjim i većim skupinama iza opkopa noseći u rukama konjska užeta skrojena iz medvjedjih i bivolskih koža, da ih svežu oko glave svojim konjima, koji su pasli sočnu travicu izvan hringa. I za čas dva već su se jutarnjim uzduhom javljali surovi avarski povici „Ho!.. Ho!.. Hooo!..". kojima su dozivali raštrkane konje.

Sada nastade sa svih strana rzanje konja i vrisak ždrebića, koji su bili podigli glave, ukočili vratove i repove, te u divljem bijegu i kasu trčali veselo k svojim gospodarima, koji su ih gladili po širokim vratovima i ljubili im svijetlu prileglu dlaku.

Pa kada su ih gospodari poklopili, postali su još objesniji, stali su još jače rzati i vrištati i poput vjetra juriti s njima po ogromnoj ravnici. Nosili su ih kao podivljali oko hringova i sve tamo do prostranih močvurina pokraj široke rijeke, iz kojih su izlepršale uplašene čaplje i patke, da se opet spuste na protivnu obalu, gdje će imati više mira.

Kada je stražar Davorko ugledao tu mahnitu šetnju i divlju, neobuzdanu viku svojih surovih tlačitelja i gospodara, stisne još jače desnicom luk i strjelicu, zaškrguće zubima, pljune od sebe u stranu i poluglasno promrmlja:

— Psi!... Psi!... Urlaju kao vuci u stepi...

Ali još nije pravo niti dorekao zadnjih riječi, kada u dva maha zazviždi uzduhom oštri fijuk a nesretni Pavorko strašno zajauknu, ispusti iz ruku luk i strjelicu i hitro se uhvati obim rukama za krvavo lice, koje mu je presjekao dugi bič avarskog uglednika Elaka i Kaganova bližnjeg rodjaka.

— Robe, što režiš kao podmuklo pseto?.... Tko je pas? Zar Avar, tvoj bog i gospodar?!... — vikao ovaj gnjevno na jadnog stražara, koji se savijao od prevelike boli i stiskao prstima presječenu kožu, da malo obustavi krv.

Nesretnik mislio je, da će ga zapasti još koji nemili udarac, pa se zato bio stisnuo i uvukao kao jež, kada mu prijeti pogibelj. No nakon ovih dvaju iznenadnih udaraca nije slijedio više ni jedan, jer se Avar bio već sa svojim konjem i petoricom slugu odmaknuo od njega i zaputio nekamo u lov.

Tek onda kada je surovi napadač bio već prilično daleko, uspravi se Davorko i pristupi do mala jarka, u kome je bilo nešto vode, da si ispere krvavo lice i bradu.

Ispravši presječeno lice podigne se i opet se zagleda u daljinu, u kojoj se gubio okrutni Elak, te duboko uzdahne:

— Bože i Gospode, hoće li biti već jednom kraj mojim mukama?! Što ovi krvoloci rade iz mene, već se ne da snositi!

I možda bi bio još koje vrijeme onako jadan razmišljao o svojim patnjama, da ga nije prenula neka neobična vika, plač, muklo stenjanje i pucketanje dugih bičeva.

Kada je to Davorko čuo i nehotice si začepi uši prstima, a bljedilo mu pokri obrašteno lice.

Ali tada se sjeti, da ne smije tu stajati, već da mu je stražiti pokraj vrata, jer bi ga inače stigle još gore muke nego li su bičevi. I on se žurno maši za luk i strijelu i priskoči k vratima, sretan, da ga nije ni jedan Avar zatekao.

A iz nutarnjosti hringa čulo se sve jače pucketanje bičeva i vikanje, koje je dolazilo sve bliže k glavnim vratima. Davorko je dobro znao već od prije, što to znači, pa kada je čuo i znao, što mu se približava, stane od muke i strave već unaprijed strepiti. Trnci mu prolazili cijelim tijelom, kosa kao da mu se naježila, a njegova krepka desnica, u kojoj

je držao luk i strijelu, stala je podrhtavati. I on bi bio u taj mah najradje pobjegao sa straže, dapače da ga nije niti živa, samo da ne mora gledati patnje svoje braće i svojih srodnika. Ali on je morao ustrajati na svom mjestu, on je morao čuvati krvnika i zatornika svoga i svoje braće; morao je gledati nemili prizor, od koga je vazda s najvećim užasom i najvećom bolju u srcu otkretao glavu i zatvarao oči.

No u to se već razabrao u dubini vrata mukli konjski topot, a nekoliko Avara oboružanih lukovima i strjelicama, što su virile iz tobolca na ledjima, ukaza se na izlazu, a odmah iza njih škripala su i cviljela ovelika nezgrapna kola čudna oblika. Bijahu slična više kakovomu staromu sanduku, zbitomu od starih pocrnjelih greda i hrastovih dasaka. Na svakomu uglu kao i u sredini s jedne i s druge strane stršila je u vis tanka greda, koja je prema vrhu prelazila u šiljak kao i podoštreni kolac.

U kolima je bilo naslagano mnoštvo medvjedjih, volovskih i bivoljih koža, a na njima se udobno protegnulo jako i zbijeno tijelo samog silnog i strašnog Kagana. Koščato lice, pocrnjelo od vjetra i sunca, a ponešto zamazano od blata i prašine bez ikakvoga upravo oblika podavalo je tomu avarskomu vrhovnom gospodaru gadni, surovi i divlji izražaj. Garave oči, koje su više priličile malenim otvorima u glavi nego li očima, još su više nagrdjivale to strašno i odvratno lice sa širokim utisnutim nosom i postrance neobično velikim i klapavim ušima. Glavu je pokrio nekakovom dlakavom šubarom, a ispod nje visjele su niz ramena dvije kike spletenih vlasi. Dlakave i rutave noge pokrio je kozjom kožom. Od svojih prostih Avara nije se ničim razlikovao osim sjajnim i bogatim mačem i pojasom, koga je morao jamačno oteti kojemu višemu rimskom vojvodi ili ugledniku, kao i zlatnim obručem optočenim s nekoliko dragulja, što mu se sjao na nadlaktici desne ruke.

S njime u kolima nije bilo nikoga više, do li jedno malo Avarče, najmladji mu sin, slika i prilika

očeva. To dijete bilo je posve nago i nadnijelo se nad prednji dio kola. Glupo je zurilo u debelo rudo od kola, koja nijesu vukli niti konji niti volovi, već nesretne slavenske žene, koje bi zarobili u svojim čestim vojnama.

Te jadnice nage do pojasa raspuštene kose, izmučena i zdvojna lica, raspucale kože i krvavih ledja, morale su poput nijemih životinja vući teška kola svoga krvnika, koji je bezbrižno zurio u one dvije pocrnjele lubanje, što su bile nataknute na prvim kolcima prednjeg dijela kola. Već preko dvije godine dana rese one Kaganova kola i sjećaju ga vazda na njegove pobjede i divlja junaštva njegovih odanih Avara. Jedna lubanja, i to desna, bila je od nekoga bizantskog vojvode, koji je nekoć branio na Dunavu medje istočnog carstva. Ona druga, lijeva, bila je opet od jednoga slavenskog kneza tamo negdje ispod Karpata. Taj knez pogubio, mu je jedinoga brata, a za odmazdu Kagan mu je sam svojom rukom skinuo glavu i dao je za uspomenu nataknuti na svoja kola.

Dvanaest patnica, sve tri po tri u redu, nadčovječjom snagom i žilavošću vukle su teretna kola i savijale se i posrtale pod teškim rudom. Znoj ih probijao po cijelomu tijelu a iz izmučenih i zadahtanih prsiju izvijalo se hukanje i muklo stenjanje, koje se miješalo škripom ogromnih drvenih kotača i pucketanjem avarskih bičeva.

A kada bi koja od tih jadnica posrnula ili se možda srušila od umora i slabine, tada bi se nekoliko dugih i kožnatih spletenih bičeva spustilo na i onako izmrcvarena ledja..... A krvožedni gončine, koji su jašili sa strane, stali bi bijesno urlati:

— Ustaj!... Ustaj!...

I pucketanje i fićuk žilavih bičeva prenulo bi i opet jadnu žrtvu i ona je morala hoćeš ne ćeš ustati, da vozi svoga strašnog zatornika....

Iza kola jašila je opet cijela četa odličnih Avara na liepim konjima, koji su na prsima imali kao ures po nekoliko konjskih repova. Mjesto sedla sjedili su

na rasprostrtim životinjskim kožama. Odjeveni jednako kao i njihov gospodar samo su još na ledjima imali tulac s otrovnim strjelicama i u ljevici dugo koplje a na vrhu mu konjski rep i kratki dvosjekli nož sličan bodežu.

Tihano su medjusobno razgovarali bojeći se, da ne ozlovolje svoga moćnog Kagana, koji je još sveudilj zadovoljno gledao u lubanje svojih negdašnjih protivnika ....

U prvomu redu u sredini izmedju dviju starijih žena bilo je upregnuto i miloliko djevojče od kojih šesnaest godina, bjeloputno poput mramora. Vrana i gusta kosa padala joj neuredno po nagim ledjima i ramenima, kao i na oči, te je svaki čas morala potresti glavom, da je makne, kada nije mogla rukama, kojima je bila uprta o prječku od ruda. Svaka žilica na tijelu i rukama bila je tako nabreknuta od napora, kao da će sad nà puknuti i krv iz nje briznuti. Kukavno to stvorenje bilo je toga jutra prvi put upregnuto pod Kaganova kola. Strašan udes ostalih njezinih drugarica i znanica stigao je napokon i nju. Do toga jutra bilo joj lijepo i ostale su joj drugarice zavidjale na sreći, što je radi svoje ljepote bila pridijeljena kao dvoranka Kaganovoj ženi. A kao takovoj bilo joj prilično lijepo, premda je morala dosta trpjeti i snašati pokraj te hirovite i surove žene. No kada se pred dva dana nešto zamjerila svojoj krvoločnoj gospodarici, odsudila ju ova na najstrašniju kaznu, da bude upregnuta u kola njezina muža. A koju je nesretnicu zadesio taj udes, bolje da se i nije nikada rodila na ovaj svijet. Pod velikim teretom i premnogim bičevima i udarcima brzo bi skapala i propala.

Krvoločni Avari postupali su tako od vajkada sa svim ženama svojih svladanih protivnika misleći ih time posvema zatrti.

Stražar Davorko je sa zebnjom u srcu iščekivao taj neobični podvoz, jer je bio uvjeren, da će i opet ugledati koju iz svoje rodbine ....

— Šad će doći!.... — a srce mu stalo tako jako udarati, kao da će mu probiti čvrste grudi.

No to sve nije bilo još ništa prema onom osjećaju kada je pod Kaganovim kolima ugledao upregnutu onu djevojku. To ga je tako silno iznenadilo, da nije vjerovao svojim očima, da li je istina, što gleda. Mislio je, da ga varaju rodjene oči. Držao je, da mu je na jednom potamnio vid i da nije moguće, da su i tu sirotnu i nježnu djevojku osudili na tu groznu robiju i kaznu.

Ali kada su kola došla do njega, uvidi, da je sve strašna istina. I od toga nenadana susretaja, od te strašne istine, stisne ga tako jako oko srca, da je poput ranjene zvijeri užasnim glasom poviknuo:

— Oh!... Oh!... Vidice!... Vidi..!...

Dalje nije mogao, jer mu je u grlu nešto tako silno zabjeglo, da mu je ponestalo glasa, kao da bi ga tko davio užetom oko vrata.

Taj nadčovječji i zdvojni Davorkov vapaj prene dosele bezbrižnog Kagana i on se smrknuta lica okrene prema stražaru koji se usudio svojim povikom zbuniti velikoga i moćnog gospodara. Pa zato upita jednoga od gončina:

— Zašto viče taj rob?.

— A, tko bi znao, — odgovori poniznim glasom gonič i zamahne srdito bičem preko krvavih ledja upregnutih žena, koje su bile na čas ustrašeno popostale pred zdvojnim povikom stražarevim, koji je poput kamena stupa buljio u upregnutu djevojku, kojoj se niz lijepe obraze odronilo nekoliko vrelih, patničkih suza....

Kagan je bio silno srdit, upravo bijesan, nad drskošću svoga roba-stražara i baci u njega sjekiricu, koju je uvijek nosio uza se....

Davorko onako preneražen nije toga opazio, već samo muklo zastenje, kada mu se oštra sjekirica zasjekla u lubanju. On se sruši, a Kagan bijesno poviče goničima:

— Udri!... Tjeraj ih dalje!...

A taj njegov bijesni rik i divlji glas nadjačao je bolni vapaj mladog djevojčeta, koje je vrisnulo, kad se sjekira zasjekla u Davorkovu glavu....

I jadno roblje pod nemilosrdnim udarcima kožnatih bičeva povuklo je i opet velikom, reć bi zdvojnom snagom krvnikova kola, samo da donekle ublaži njegov strašni gnjev.

Davorko ogrezao u krvi ostao je ležati pred vratima hringa, dočim se Kaganova kola i pratnja pomicala dalje po prostranoj ravnici i gubila se iza visokih bedema i opkopa njegove prijestolnice.....

Išao je u posjete svomu najstarijemu sinu Bajanu, koji je nekoliko sati daleko od njegove prijestolnice imao svoj hring.

II.

Davorko je neko vrijeme ležao kao mrtav, jer ga je uslijed velikog gubitka krvi bila spopala jaka nesvjestica. Nekoliko Avara prošlo je doduše pokraj njega, ali ni jedan da bi ga ogledao, da bi mu zavezao duboku ranu ili obustavio krv. Što je njima bilo stalo do jednoga slavenskog roba! Dapače još i pljuvahu na njega i radovahu se, što ga je zadesila Kaganova srdžba.

I tako bi nesretnik bio jamačno mogao ispustiti dušu pokraj nemilosrdnih svojih gospodara, da ga nijesu njegovi prijatelji podigli i odnijeli u svoju kolibicu.

Stari ga je Višeslav prvi našao onako polumrtva i onesviještena, i dozvao svoje sinove Sviloja i Zlatana, da ga unesu pod krov, i da mu pruže prvu pomoć. Stari se Višeslav razumio u svakojake ljekovite trave, pa ih odmah izvadio čitav snopić iz stare kožnate torbe, navlažio ih kobiljim mlijekom i stavio na duboku ranu, koju je ponajprije dobro i oprezno isprao od zgrušale krvi. A i stara Gorka, sestra Višeslavova, takodjer je odmah priskočila u pomoć svojim mudrolijama i stala mrmljati i bajati nekakove nerazumljive riječi trgajući pri tome travu i zemlju, koju bi svaki čas bacala preko svoje glave.

Ali sve Gorkino čaranje i vračanje nije pomoglo bijednomu Davorku, koji je još sveudilj nepomično ležao blijed ko stijena, a disao tako slabo i nečujno da su Višeslavovi stali govoriti:

— Nema mu spasa!.... Sirotan Davorko!.... — i pristupali jedan za drugim k njegovu ležaju, da prisluškuju, imade li u njemu jošte života.

Tek negdje oko podneva kao da mu je bilo malo olakšalo, a svijest mu se stala vraćati... Jače disanje i brži kucaj srca razvedriše odmah starog Višeslava i on reče svojima:

— Bit će mu bolje, jer već lakše diše...

— Samo ako još ne nastupi kakova opasnost, — primijeti Zlatan.

— E, onda mu ne bi bilo spasa, — zabrinuto će starac i stavi Davorku novi oblog na glavu.

No jaka i žilava Davorkova narav podnijela je i više nego se moglo i iščekivati.

Negdje sat prije sunčanoga zapada počeo se malo micati na slamnatom ležaju, otvorio oči i kao u čudu pogledavao oko sebe. No to je bilo samo na čas, a onda je opet usnuo. Tek kada je veliki medvjed zasjao na nebu a pun mjesec pomolio svoje blijedo lice, progovorio je slabim glasom prvu riječ: „Vode!“ ... i htio podignuti desnicu, kao da će posegnuti za zemljanim vrčem, što mu ga je stari Višeslav prinesao na suha usta. Osim toga donijele su žene i svježe nadojenog mlijeka, da se slasnim napitkom malo okrijepi. A nakon podulje tišine upita tihano:

— A gdje je ona?...

— Tko? — javi se stari Višeslav, koji mu je sjedio uz uzglavlje na malenomu tronožku.

— Vidica...

— Kod Kaganice je, — opet će Višeslav, komu još nije bio poznat udes mlade djevojke, i stavi mu ruku na čelo mokro od vode i znoja.

Davorko je na to htio još nešto primijetiti, ali više nije mogao. Nekakova slabina ponovno se u njega vratila, on je zaklopio vjedje i opet stao drijemati...

Višeslav dade svojima znak da legnu na počinak, dok je on sam ostao uz bolesnika, da ga njeguje. Bilo mu vrlo žao dobroga ali nesretnoga Davorka, pa je premda i sam star rado se žrtvovao za svog prijatelja; a to tim više, što ga je nesreća zadesila baš od avarske ruke.

A u to vrijeme dok su Višeslavovi njegovali teško ranjenog Davorka, silni je Kagan stigao k svome sinu Bajanu, koji je nosio isto ime kao i njegov lukavi i vjerolomni djed.

Stari je Kagan vrlo ljubio svoga najstarijega sina Bajana i ponosio se njime. Tolika roditeljska ljubav spram djece bila je zaista rijetkost medju avarskim divljacima, kojima nije bilo ništa sveto niti milo, i koji su bili i prema svomu bližnjemu vrlo ravnodušni. A tomu se nije ni čuditi, kada su to bili ne ljudi, već zvijeri u čovječjoj slici, bez čuvstva, bez osjećaja!

Kagan je svoga sina čim je poodrasao svakom zgodom vodio sobom na sve avarske svečanosti, dapače i u manje okršaje i navale. Htio je, da ga već za rana privikne na bojni i krvavi život, i da mu za mlada usadi n srce neustrašivost, bezobzirnost i okrutnost. Dakako da su u opasnim bojevima najhrabriji Avari uvijek stojali uz njega i okružavali ga poput zida, samo da ga ne bi zadesila kakova nezgoda od neprijateljske ruke.

Navršivši jedva četrnaestu godinu života proglasio ga stari Kagan u velikom vijeću, pred svim Avarima iz sviju hringova svojim nasljednikom, i opomenuo ih, da ga imadu slušati i poštivati kao i njega samoga. I divljaci, koji su strepili pred silnim ocem i smatrali ga nekim višim bićem, rado su priznali i njegova sina za takovoga. Medju njima je živjela predaja: da su dobri dusi prorekli, da će mladi Bajan natkriliti i istoga svoga djeda, i da će on srušiti istočno-rimsko carstvo. A to bijaše upravo najvruća avarska želja, dokopati se carske prijestolnice — ponosnoga i čarobnoga Carigrada — i zagospodovati Azijom i Evropom.

Pa da još više podigne ugled svome ljubimcu, dao mu je podići i posebnu prijestolnicu, nekoliko sati daleko od svoje prema sjeveru. Poklonio mu bezbroj zarobljenih Slavena i okružio ga odličnim Avarima. Lukavi je Kagan to učinio s dvojakih razloga. Prvo, da što više podigne moć i sjaj svoje porodice, a drugo, da mladi i neustrašivi Bajan uzdrži divlje Avare na sjeveru u željeznoj stezi, kao što ih je on držao na jugu.

Mladi je Bajan na čilom vrancu izjašio u susret svomu roditelju, jer su mu njegove bistrooke straže dojavile, da se hringu primiče sam vrhovni gospodar. Prepoznali su ga po onim dvim lubanjama, što su bile nataknute na prednjemu dijelu od kola.

Po starom avarskom običaju položio je sin desnicu na prsa i spustio glavu duboko pred ocem u znak počitanja. Tada ga uveo u svoj hring, gdje su ga već čekali svi Bajanovi dostojanstvenici, sluge i robovi duboko se klanjajući svomu vrhovnomu gospodaru. No on se nije niti obazirao na sve te ropske poklone, već je uz sinovljevu pomoć sišao s visokih kola i ušao u njegov drveni dvor, koji je bio daleko ljepši nego li njegov. Mladi je vodja ljubio raskoš, koju je vidio po istočno-rimskim gradovima, pa je nastojao, da i njegov dvor ne zaostane za kućama carskih vojvoda i časnika. U njemu nije bilo doduše onoga skupocjenog pokućstva kao na dvorovima carskih uglednika po Panoniji i Dalmaciji, ali je za to bilo u obilju oružja, skupocjenih koža, svile i zlata. Sve je to bilo nekoć vlasništvo rimskih vojvoda, kojima je Kagan svojim britkim mačem prekinuo nit života. U najvećoj sobi Bajanova dvora visjeli su po drvenim stijenama pozlaćeni oklopi, svijetli šljemovi, duge rimske sulice, čvrsti mjedeni štitovi i kratki mačevi. Uz njih se isticala i po koja lubanja rimskoga ili slavenskog vojvode, što ih je sam Bajan prije nekoliko godina odrubio. Po zemlji ležale su rasprostrte debele medvjedje, bivolje i vučje kože.

U početku razvio se izmedju oca i sina slabi razgovor, jer je Kagan bio više mučaljiv i vazda mrk.

A Bajan znajući, da će se razgovor najprije zapodjeti uz jelo i pilo, hukne i lupi dlanom o dlan, na što udje jedan Avar.

— Mesa i kumisa! — zapovjedi Bajan i pogleda u oca, koji je kimanjem glave odobravao sinu.

I za čas je pred Kaganom stojao komad sirove govedine, koju su bili malo smekšali i ugrijali pod sedlom. Osim toga doniješe meda i slatkog korijena, što ga je Kagan najradije žvačkao, sišući iz njega slatki sok. Žedju su gasili svojim najmilijim pićem „kumisom", to jest, kobiljim mlijekom.

Cijela ta jednostavna gozba trajala je tek četvrt sata, a tada je Kagan zadovoljno pogledao sina i rekao svoju običajnu:

— Ugodio si mi! — pa ponovno potegnuo kumisa iz drvenog vrča.

Tada se opet malo zamisli, a onda će sinu:

— Bajane, sunce moje!...

Sin se na te riječi sagne i poljubi očevu nogu, jer je znao, da mu to vrlo godi.

— Izvezao sam se do tebe, da te opet vidim, i da se porazgovorimo o važnim poslovima.

— Slušam, oče!

— Dodjoh, da ti rečem, da ću se usmrdjeti, ako ne bude naskoro kakova boja ili kreševa...

— Na koga ćemo? — brzo će mladi, a oči mu se zaiskriše čuvši opet o boju.

— Imademo istok, zapad i jug! — Kagan će nešto jače.

— Pa na koju ćemo stranu? — sin će opet.

— Za sada bi najradije malo pohodio Norik.. [1])

— Aha! dakle susjede Čehe, Dudlebe i Pšovane?

— Da!

— A ne bi li bilo bolje da se opet malo zaletimo preko Dunava?

— Misliš u istočno carstvo?

---

[1]) Norik, = današnja Gornja i Dolnja Austrija, Štajerska itd.

— Tamo je više plijena!

Ne bih reko — primijeti Kagan. — Oni su već i odviše isisani. Nešto smo mi oglodali, a nješto njihovo carstvo; dok u Noriku nije tako. Tih Slavena imade svaki dan sve više i bivaju nam opasni.

— Po gotovu plemena hrvatska u Bijeloj Hrvatskoj! Njih nijesi niti napomenuo. Zašto nebi već jedanput i na nje?...

— Hm! — mrmljaše Kagan, — s njima će biti vrlo teško zapodjeti boj. Oni su vrlo hrabri, a što je glavno, složni kao jedan, dok su Slaveni u Noriku u vječnoj zavadi. S njima smo brzo gotovi, jer će sami sebe izdavati i potkapati, dok bi nas vojna na Bijelu Hrvatsku mogla stajati odviše života i napora!...

— U tom se, oče, ne slažemo! — vikne vatreno Bajan. — Zar da mi Avari, nepobjedivi i najhrabriji narod ove zemlje, pokazujemo straha i malodušja pred Hrvatima? Zar nas nije toliko, koliko i pijeska u moru i zvijezda na nebu?!...

— Da, da, — Kagan će lukavo, — tako mi velimo, da ustrašimo druge; ali priznaj i sam, da u istinu nije tako. Sami sebe ne smijemo opsjenjivati...

I opet nastade odulji mûk, a prekidalo ga samo pucanje avarskih bičeva, kojima su udarali po jadnoj raji što je obavljala poslove vani u dvorištu.

Za neko vrijeme Kagan strese glavom i opet nastavi:

— Čuo sam da grčkomu carstvu[1]) prijeti velika opasnost...

— Zar?! veselo će Bajan.

— Perzijanci podižu opet svu svoju silu na cara Heraklija. Vele, da je izgubio već glavu...

— Haj! — vikne divlje Bajan i malo poskoči sa svojih koža. — Eto najljepše zgode, da ga mi opet opipamo s ove strane.

[1]) grčko carstvo = istočno-rimsko carstvo s prijestolnicom u Carigradu.

— Stani, stani! — Kagan će ozbiljno i mudro. — I meni leži Carigrad na srcu možda bolje nego li i tebi! Ali za sada još nije moguće. Najprije nam je provaliti u zemlju Čeha i Dudleba, da ondje nakupimo što više roblja. Trebat ćemo ih za istočno carstvo.

— Mudro si rekao! — Bajan će, i pokloni se u znak počitanja, pa mu ponovno poljubi nogu.

Staroga je Kagana toliko sinovljevo štovanje tako ganulo i razdragalo, da ga je samo pogladio po bujnoj kosi i zadovoljno mrmljao:

— Valjan si, Bajane! Sav si kao što ti je bio i slavni djed!...

A mladić, koji je svakom takovom zgodom znao što izmamiti od razdragana oca, reče mu:

— Oj oče! Nešto bih te zaprosio...

— Govori!...

— Daj mi onu mladu robinjicu, što te je jutros dovezla amo.

— Ne tražiš ništa drugo?...

— Ne!

— Pa si je uzmi! I onako je prekržljava za moja kola...

Ali je lijepa — odvrati Bajan i divlje se isceri.

— Uzmi je samo, uzmi, — opet će stari.

— Hvala ti! — mladić će i veselo poskoči na noge, a za njim i Kagan, te izidju pred kućna vrata, da gledaju bojne vježbe i igre, koje su izvodili avarski momci uz zaglušnu viku i divlje kretnje, u počast svome vrhovnom vodji. Njegovo namrgodjeno i navorano čelo stalo se odmah vedriti, kada je gledao tu neobuzdanu i veselu mladost.

— Valjani momci! — govorio neprestano sinu i kadikad se nasmiješio.

— I jesu! — potvrdi Bajan zadovoljno. — Dika su i ponos avarske sile, pred kojom će se pokloniti i u prah pasti i sam Heraklij sa cijelim svojim carstvom.

— Ispunile ti se ove želje! Bogovi bili nam u pomoć!

— I vrijeme im je u razgovoru prošlo tako brzo, da je već bilo sunce posve palo na zapad a večernji uzduh malo zahladio... Iz bara pokraj rijeke počeo se razlijegati kreket žaba, koje su pozdravljale prve zvijezde na obzorju nebeskom. A medju tim zaglušnim kreketom oglasio se iz daleka katkada i bukavac, dočim se vivak krikom i štropotom podigao iz bara... Avari su opet tjerali konje na noćnu pašu, a straže se oko hringova dozivale i javljale. A čim se mjesec podigao iza dalekih šuma i ogledao svoje lice u valićima široke rijeke, stari je Kagan sjeo u kola i spremio se za polazak.

Proljetna večer, koja je polegla nad zemlju, bila je divna, veličajna! Cijela priroda odisala je nekim posebnim, nekim tajinstvenim čarom... Samo pucketanje i fijuk dugih avarskih bičeva, te teško uzdisanje i stenanje jadne raje, koja je vukla teška Kaganova kola, kvarilo je tu ljepotu tihe i čarovne proljetne večeri...

III.

U vrijeme najveće avarske moći i sile, kada je bijesni Kagan zadavao svim svojim susjedima strah i trepet, sjedio je na stolici istočno-rimskog carstva car Heraklije, sin Heraklija upravitelja Afrike. Bio je on čovjek radin i ustrajan, vješt ratu i oprezan u svojim osnovama, a nada sve pun veličanstva. Naslijedio je zloglasnog silnika Fokasa, krvoloka i pijanicu, koji je istočno carstvo doveo skoro na rub propasti.

Odmah, čim je Heraklije zasio carsko prijestolje, pograbio se u koštac s Perzijancima. Ratovanje s tim žilavim carstvom nije bilo baš najlakše. Silni perzijski vladar Kosru bio si je stavio zadaćom: da mora pošto po to uništiti istočno-rimsko carstvo, koje je u sebi bilo i onako već prilično trulo, slabo i kukavno, premda je imalo hrabrog Heraklija na čelu.

Pobjedonosni i bogati Kosru svladavši Antiohiju i Siriju provali i u svetu zemlju (Palestinu) i

osvoji godine 614. grad Jerusalim. Spali i razruši grob božanskog Spasitelja i veličajni hram, koga je bila Bogu na čast sagradila carica Jelena, majka cara Konstantina. Tom zgodom dirnuo je oholi Perzijanac Kosru i u najveću kršćansku svetinju, u sveti križ, na kome je Sin Božji dovršio svoje uzvišeno poslanstvo, i odnio ga sobom u Perziju. A za slavnim Jerusalimom padoše pod perzijsku vlast i drugi znameniti gradovi u Palestini i Siriji.

Padom Jerusalima osvanuše za kršćane crni dani. Poganski perzijski svećenici te njihovi saveznici Židovi proganjahu ih upravo nemilosrdno i nečovječno. Što je bilo kršćanskoga da se spasi, sve je bježalo u Egipat. No tek za kratko vrijeme nadjoše ovdje utočište. Pobjedonosni Kosru poplavio je sa svojom vojskom i tu zemlju i osvanuo pod veličajnim i starim piramidama.[1]) Dapače dopro je i u najbliže susjedstvo istočno-rimske prijestolnice, u lijepi grad Kalcedon, na čijim se zidinama deset godina vijao perzijski državni barjak, to jest, kožna pregača urešena zlatom i dragim kamenjem.

Bliže se vladar Kosru nije već mogao primaknuti istočnomu carstvu, jer odavle do Carigrada trebao je ladjicom preploviti tek nekoliko desetaka metara Mramorskog mora i eto ga pod Carigradom. Ali ipak uza sve sjajne pobjede nije toga odmah pokušao, jer je znao, da je Heraklijeva prijestolnica tvrda i čvrsta, i da bi si o njoj mogao lako skrhati zube. A toga ne bi bio rado doživio, jer bi njegova slava bila tada potamnjela i sve njegove pobjede bile bi utaman.

Ali vruća i nemirna krv, koja je neprestano u njemu ključala, nije mu dala mira, i njegovo srce počelo je opet čeznuti za čarobnim Carigradom. Nije mu bilo dosta, što je poda se spravio tolike tvrde

---

[1]) Piramide bijahu grobnice starih egipatskih kraljeva. Tri najveće i najljepše stoje još i danas kod mjesta Gizeha. Najveća je kralja Keopsa koji je vladao 3.700. god. prije Isusa. On je prvi počeo i graditi te silne grobnice. Danas je visoka 137 m. dok je u staro doba bila visoka od 146 metara.

gradove, on si je utuvio u glavu, da i Carigrad mora biti njegov! Želja ga vukla da preko njega prodre i u Evropu, i da i nju pokori svojoj vlasti. I koliko je sam uzdisao za tim, toliko ga je još više poticao na to njegov neumorni vojvoda Šarbarz, koga nazivahu radi silovite ćudi „divlji vepar.“ On ga prvi upozori i na to: da bi se morao pobrinuti za moćnog saveznika, s kojim bi zajedno navalio na Carigrad. Taj saveznik bi morao napasti carstvo s evropske strane, dok bi Perzijanci navalili s azijske. Ovako opkoljen s kopna i s mora Heraklij bi morao bezuvjetno podlegnuti pretežnijoj sili.

Ova osnova „divljeg vepra“ vrlo se svikla Kosruu i on ju je odmah objeručke prihvatio. Samo se sada radilo o tome, tko da bude saveznik Perzijanaca? I nakon duljeg vijećanja i dogovaranja složiše se obojica u tome: da ponude prijateljstvo i savezništvo pobjedonosnim Avarima, tim prvim Heraklijevim susjedima i zakletim neprijateljima. Ta oni su i onako neprestano uznemirivali njegove granice, prodirali u istočno-rimske gradove i hvatali njegove podanike vodeći ih sobom u ropstvo. A proti njima se Heraklije slabo ili nikako branio, kada su mu Perzijanci neprestano sjedili za vratom i pustošili istočne dijelove carstva.

Zato je Kosru već na početku zime 624. iz svoje prelijepe dazdagarske palače opremio sjajno poslanstvo s velikim i bogatim darovima, da predobije za svoju osnovu ratobornog i mrkog Kagana, čije je ime strahom napunjalo svakoga podanika Heraklijeva carstva.

* * *

Jednog popodneva početkom mjeseca lipnja nastala je na nasipima Kaganova hringa neka neobična žurba i dozivanje medju stražama, koje su čuvale avarsku prijestolnicu. Na istočnom putu, koji je upravo vodio u Kaganov hring, pomicale se neke čudne gorostasne životinje, koje mladji Avari kao i zarobljeni Slaveni u opće nijesu još nikada vidjeli. A u po-

manjem razmaku iza njih pojavilo se i nekih trideset do četrdeset konjanika na prekrasnim konjima čistokrvne pasmine, koji su kao viloviti poigravali vitkim nogama, propinjali se i otegnuto rzali. Iza te male konjaničke čete vuklo se polagano nekoliko velikih kola sagradjenih po istočnom uzoru. Teretni konji, koji su ih vukli, kao i oni prvi jahači, dizali su putem prašinu i ostavljali iza sebe velike sive oblačine, koje su se još dugo iza njih uzduhom vitlale i povlačile.

Avarske straže koje nijesu mogle u prvi mah razabrati, tko se to primiče njihovim hringovima, počeše trubiti u rogove, da upozore i ostale stanovnike na taj dolazak. I za čas, dva, već se iz svih obližnjih hringova javljali otegnuti i surovi zvuci rogova. Izmedju visokih nasipa nastade živo komešanje, jer su svi držali, da se Kaganovu hringu primiče nekakav neprijatelj. Brže bolje stade vrisak i rzanje konja, koje su Avari dozivali zviždanjem stavivši po dva prsta svake ruke u usta. Uvježbani konji trčali su strjelovito k svojim gospodarima, koji su ih već posve opremljeni čekali. I dok bi jedva dvadeset nabrojio, već su iz svih okolnih hringova letjili naoružani Avari ka Kaganovu hringu, u nadi, da će biti opet boja.

Medjutim se i sam Kagan s konjem popeo na vrhunac hringa, otkale se mogla pregledati cijela okolica. Bistrim okom odmah je razabrao, da se tu ne radi o nikakovu neprijateljstvu, već da to mora biti ili kakovo poslanstvo ili opet pogranične rimske straže, da se potuže na povrjedu državnih granica.

Tek kad se ta čudna povorka na toliko primakla k hringu, da se mogao lako razabrati svaki konjanik, opazi avarski vodja, da to nijesu rimske straže već ljudi s daleka istoka. Tako ih je bar odavalo istočno odijelo i oprema. Osim toga prepozna on i one gorostasne životinje, koje su lijeno vukle noge kroz prašinu, da su to deve, koje je nekoć kao maleni dječarac češće gledao i u svojoj domovini na dalekom istoku.

I bilo mu je najednom neobično milo, kada ih je nakon toliko godina opet ugledao. Sjetio se

sada svojih mladih djetinjskih dana, kada je vrludao sa svojim drugovima po nizinama oko Kaspijskog i Azovskog mora. Njegov otac i djed znali su se češće zalijetati na svojim hitrim i ustrajnim konjićima i preko gorostasnog Kavkaza u Malu Aziju, pa su jednom zgodom zarobili bogate perzijske trgovce, koji su na devama putovali s velikim i dragocjenim tovarima tija u Carigrad, da tamo prodadu svoju skupocjenu robu. Tada je njegovo oko prvi put vidjelo te čudne i nakazne životinje. Od onda vidjevao ih češće, sve dok nije ostavio svoju staru domovinu. A kada je došao sa svojim četama u nizine izmedju Dunava i Tise, nije ih više vidio, i stao je pomalo zaboravljati na mladenačke dane i uspomene bacivši se u bijesni vrtlog osvajanja i krvavih bojeva...

I dok si je Kagan dozivao u pamet prošle dane, dotle se ta istočna karavana[1]) oboružana do zuba posvema primakla Kaganovu hringu. Vodja iste ugledavši na boj spremne Avare malo se začudi, ali tada dovikne nešto svojima, koji su jahali iza njega, na što i oni zaustaviše konje prašne i znojne. Mahne rukom momku, koji je jašio postrance i stane se s njim razgovarati dajući mu neke upute i znakove.

Momak potjera konja glavnoj avarskoj straži, koja je podvostručena poput zida stojala pred glavnim ulazom u hring. Primaknuvši im se posvema reče u dosta dobroj avarštini:

— Šalje me ugledni Šarbarz, veliki i nepobjedivi vojvoda perzijski, da vam javim, da dolazi u prijateljskom i važnom poslu k vašem slavnom gospodaru Kaganu, čija je slava doprla i do dalekih granica prostrane i gorovite Perzije!

Razumjevši zapovjednik straže, o čemu se radi, pohita odmah na svom brzom konju u nutrašnjost hringa, da priopći poruku Kaganu. A kad se vratio, reče mladom perzijskom tumaču:

— Idi i reci svome vojvodi da ga veliki Kagan milostivo čeka i da se osobito raduje tomu nenadanom pohodu.

---

[1]) Karavana = povorka ili skup deva.

Na ove riječi krene cijela perzijska povorka, primakne se do avarskih straža, koje su je pozdravljale mačevima, i udje kroz vrata u prvi prostrani hring, gdje su bile niske kućice iz pletera i šatori Kaganovih robova i družine. Ovdje se zaustaviše kola, teretni konji, deve i sluge Šarbarzove, dočim je sam vojvoda s nekolicinom perzijskih uglednika projašio kroz vrata ostalih dvaju kolobara, i stupio napokon na tlo četvrtog, u kom ga je čekao sam Kagan sjedeći po avarskom običaju na vatrenu konju. Okruživali su ga svi njegovi doglavnici i časnici.

Šarbarz da iskaže što veće počitanje silnomu Avaru, sidje s konja, koji je bio pokriven prekrasnim perzijskim ćilimom protkanim zlatnim i srebrnim nitima; načini nekoliko koraka, zaustavi se pred Kaganom i po istočnom običaju primakne desnicu najprije na prsa, zatim na usta, a onda na čelo, davši time pozdrav.

A onda reče:

Slavo avarske države! Nakon duga i tegotna puta evo me napokon i pred tvojim uzvišenim licem, da ti se poklonim. Isporučujem ti srdačni pozdrav od svoga velikog i nepobjedivog Kosrua, gospodara ogromne Perzije!...

Tumač protumači Kaganu Šarbarzove riječi, na što ovaj uzvrati:

— Dobro mi došao s tako daleka puta. Bogovi ti bili u pomoći i u buduće kao i dosele! Slušam tvoje riječi.

Šarbarz nastavi:

— Kosru, to sjajno sunce Perzije, šalje me iz svoje čarovne palače dazdagarske k tebi, nepobjedivi vodjo. Nudja ti iskreno prijateljstvo i moli te, da mu budeš vjeran saveznik u teškoj borbi proti Herakliju, caru grčkome, neprijatelju i tvome i našemu.

Kagan od zadovoljstva trepćaše svojim malim trepavicama.

— Slava tvoja i tvojih neustrašivih Avara doprla je tija do granica naše daleke države. Ime tvoje

odjekuje diljem dalekih azijskih stepa, i pred njim se svaki s počitanjem klanja. A to slavno ime doprlo je i do prijestolnice dazdagarske, došlo je do ušiju moga gospodara Kosrua, i on se odmah zakanio, da s takovim slavnim vodjom sklopi savez i prijateljstvo.

— Mudro je uradio! — primijeti Elak, rodjak Kaganov. — Ime našeg Kagana slavno je, kao što je nekoć bilo i ime hunskog vladara Atile!

— I tko se sa mnom složi, taj mora pobijediti! — reče s velikim samopouzdanjem Kagan, komu su godile pohvale perzijskog vojvode i poslanika.

— Da, — nastavi poslanik — o tom je bio moj gospodar već unaprijed uvjeren, pa se zato i zakanio za tebe. Tvoje je ime isto tako ovjenčano slavom kao i njegovo, pa hoće, da ta dva imena: Kagan i i Kosru zadive cio svijet. Pred njima treba da se svatko klanja i pada u prah! Sve četiri strane svijeta moraju strepiti pred njima!

— Tako je! — stanu veselo vikati Kaganovi doglavnici.

— Pa da ti dokaže, koliko te štuje i cijeni, šalje ti po meni četvera kola bogatih i sjajnih darova, takovih darova, kakovih ne dobija ni sam car Heraklije. Dopremio sam ti teških i debelih ćilima, mekanih poput pahuljica. Dopremio sam ti britkih mačeva u zlatnim koricama obloženima dragim kamenjem; bogatih odijela, bisera, skupocjenih koža i krzana, te srebrnih zdjela i posuda. A povrh svega toga i nekoliko deva i čistokrvnih konja na dar. Primi to od slavnog Kosrua u znak prijateljstva i ljubavi, kao tek mali dio onoga, što će te zapasti nakon dovršenih bojeva. Znaj, da je u moga gospodara neizmjerno blago i bogatstvo, kakova ne poznaje ni jedan vladar ovog svijeta! Budi ti samo to dosta rečeno, da u njegovoj prijestolnoj palači imade četrdeset tisuća stupova od čistog srebra! A gdje su najskuplji ćilimi, drago kamenje, biserje, zlato, slonovi, deve i plemeniti konji. Osim svega toga vrti se oko njega dvanaest tisuća robinja i tri tisuće najljepših žena, dok

sama tjelesna straža broji šest tisuća po izbor momaka! Imade li toga u cara Heraklija?...

Cuvši Kaganovi doglavnici o tolikim bogatim darovima i poklonima razvedriše im se inače smrknuta i tmurna lica, i oni se medjusobno zadovoljno pogledahu govoreći:

— Kolika sreća za nas!

— Toliko bogatstvo!

— I mi ćemo biti dijelnici svega toga!

— Na posao! Na juriš! Na vojnu!

A drugi su vikali:

— Smrt caru Herakliju! Slava silnomu Kaganu i Kosruu! No te vesele i zanosne poklike brzo prekine i utiša lukavi Kagan, koji nije htio, da pred licem perzijskog poslanika njegovi doglavnici posvema otkriju svoju preveliku pohlepu i radost za Kosruovim blagom. Dade znak za šutnju i sam progovori:

— Šarbarze, da i ja rečem svoju odlučnu! Razumio sam tvoje riječi i želje slavnog tvog gospodara. Milo mi je, da se upravo mene sjetio i ponudio mi savez i prijateljstvo. Ja ga prihvaćam. Reci mu, da nije nikada mogao bolje izabrati, već što je mene i moje Avare... Ako mi ne svladamo istočnog carstva, onda ga ne ćete ni vi Perzijanci!...

Ovdje je Kagan namjerice stao i upiljio malene oči u Perzijanca, da vidi, kako će djelovati na njega, kada mu ih tumač prevede. Osobito je zadnje riječi naglasio, da tako istakne svoju moć i silu.

Šarbarz čuvši ovo malo se smrkne, i nije mu bilo baš s voljom, što oholi Avar tako ističe svoju jakost. Ali je to brzo mimoišao slušajući, što će mu tumač dalje reći:

A Kagan je nakon kratke stanke opet pogledao u vis kao da se nečemu domišlja, pa onda opet produlji:

— Sila je naša velika, a hrabrost naša nema premca. Što mi poduzmemo, to mora ići. Moj pokojni otac Bajan poručio je istočnomu carstvu: „Sir-

mij mora pasti!“ ... I on je pao! ... Ja sam se zajedno s ocem borio pod njegovim zidinama, i ja sam gledao, kada ga je očeva vojska sravnjivala sa zemljom. Mi smo već upokorili mnoge Slavene, prodrli smo nebrojeno puta u Heraklijevo carstvo i uzdrmali njegovim temeljima. Mi nemamo doduše toliko dragog kamenja i zlata kao tvoj gospodar, ali zato imademo toliko robova i podložnika medju Slavenima, da kada ih svrstamo u bojne redove, imademo toliku vojsku, koliku skoro i cijelo istočno carstvo. A gdje smo tek mi! Toliko nas je, koliko pijeska u moru i zvijezda na nebu! Upamti to, poslaniče! Zato i jest naše ime tako slavno i zato je doprlo tija do granica vaše zemlje. Kad se vratiš u Perziju, reci Kosruu, da je Kagan silan i velik, i da će on uništiti istočno carstvo; a barjak moj i Kosruov vijat će se nad zidinama Carigrada!

U to dade rukom znak poslaniku, da zajaši svoga konja i da mu pokaže poslane darove.

Kada je Šarbarz uzjašio, krene s Kaganom i ostalim Avarima u prvi hring, gdje su bila kola, konji, deve i sluge iz perzijske pratnje. Na stotine Avara, avarskih žena i djece, kao i slavensko roblje, okupilo se oko Perzijanaca, da u čudu promatraju bogate i skupocjene darove, kojima je istočni junak nadario svoga novog saveznika i prijatelja. Malene, žmigave oči avarske požudno su gledale u ogromne ćilime i pasle se na šarenim bojama i zlatnim nitima, kojima su bili protkani. No najviše ih je zaslijepilo sjajno oružje optočeno biserom i draguljima, koji su se na sunčanom svijetlu zamamno prelijevali u svim mogućim bojama. Uz ovo bilo je zlatnih stremena i pozlaćenih uzda za Kaganove konje. A čili i vatreni konji, čistokrvne pasmine, odrasli u ergelama samog Kosrua, zadivili su i samog Kagana, koji im se osobito obradovao, jer takova što nije bilo niti u njegovim stajama.

I da pokaže svoje zadovoljstvo, reče Šarbarzu:

— Lijepi su i vitki kao slavenske vile! Hvala prijatelju Kosruu za taj dar. Baš me njima razveselio.

A hvalisavi Perzijanac da još više istakne bogatstvo svog gospodara, pridoda:

— Takovih konja ima Kosru ravnih šest tisuća, a izim njih još devet stotina slonova i dvanaest tisuća deva. Sve je to u raskošno uredjenim stajama dazdagarske palače. A gdje su još druge ergele po drugim prijestolnicama! To je tek samo u jednoj.

— Silno bogatstvo! Da je meni barem polovica od toga! — — uzdahne lakomi Kaganov stričević Mundzuk.

Taj uzdah nije bio ni najmanje po ćudi Kaganu i on se odmah otrese na njega:

— Zar nemaš i ti dosta? Skoro toliko koliko i ja! — i pogleda ga pri tom ljutim okom nezadovoljan, što njegovi doglavnici neprestano ističu svoju lakomost i požudu pred perzijskim poslanikom, i time omalovažuju sami sebe.

I tako je to razgledavanje perzijskih darova trajalo sve do zapada sunca, a onda je Kagan obilno počastio svoga gosta. Ovaj put nije bilo sirovog i pod sedlom smekšanog mesa, već pečenoga po slavenskom običaju, kako su ga pripravili njegovi slavenski robovi. Te večeri pio je i Kagan u čast poslaniku samo jaku i tečnu medovinu, dok su drugi ostali kod svoga obljubljenog „kumisa".

Veselje kod Kagana nije dugo potrajalo, jer je Šarbarz zaželio, da bi ranije na počinak, jer je bio satrven i umoran od duga i naporna puta.

* * *

Kada je otišao perzijski poslanik na konak, poustajali su i drugi Avari i otišli u svoje domove, samo ostaše još Kagan, stričević mu Mundzuk i boljar Elak, da još neko vrijeme probave u razgovoru.

Vani je bila puna mjesečina, pa je Kagan zapovjedio da robovi pogase smolaste luči, koje su za večere gorjele u dvoru, jer da mu je jasna mjesečina milija od ovih.

Po svom običaju postao je opet mučaljiv i zagledao se kroz vrata van u lijepu i toplu noć raz-

mišljajući o slavi svogà imena, koje je doprlo tija u daleku Perziju. Laskalo je njegovoj oholosti, što je danas sklopio savez s Kosruom, tim slavnim vladarom, čije se ime u perzijskom narodu stavljalo uz imena Kira i Darija, najslavnijih vojskovodja perzijskim u starome vijeku.

Tada se okrene k Mundzuku i Elaku pa ih upita :

— No braćo, nijesmo li slavni?

— Jesmo! — potvrdiše oba jednoglasno.

— Ne rekoh li vam već pri nastupu svoje vlade, da će naše ime doprijeti na sve četiri strane svijeta?

— Istina, da jesi! — Mundzuk će.

— Danas si počašćen tako kako nije niti sam Heraklij! Ali molim te, da slobodno nešto otvoreno i bez okolišanja primijetim, — reče Elak i gledaše u Kagana iščekujuć njegovu privolu.

— Pa reci! — dozvoli Kagan.

— Samo se ne ljuti?

— Ne ću . . . Govori!

— Elak će na to :

— Kagane, lijepo, vrlo lijepo si odgovorio perzijskomu poslaniku glede naše sile. Osobito ono, kada si naglasio : „Ako mi ne svladamo istočnog carstva, onda ga ne ćete ni vi Perzijanci! Tu si nam svima govorio iz duše.

— Da, da, tako je! — potvrdi Mundzuk.

— Ali, — opet će Elak — samo jedno mi ne ide u glavu. Kako ćemo se pogoditi s Perzijancima za Carigrad? Ti dobro znadeš, što živi u srcima tvojih odanih Avara?

— Znadem, — prekine ga Kagan. — Želja, da Carigrad bude naš i mi gospodari istočnoga carstva!

— Jest! — Elak će. — Dva gospodara ne mogu biti na jednomu. Perzijanci će svakako htjeti imati prvenstvo nad njim. A to bi bila uvreda za nas i naš ponos! Ili možda misle nas jednostavno izigrati!

Na ove se riječi Kagan malo nasmiješi i uprijevši pogled u oba svoja rodjaka reče im mirno :

— Ne bi vam škodilo obojici malo više pameti! Zar mislite, da bih ja dozvolio, da se perzijski barjak vije povrh Carigrada?

— Ali to si bar sam rekao danas Šarbarzu — upadnu mu obojica u riječ.

— Šutite! — izdere se Kagan. — Još nijesmo gotovi.

I obojica umukoše kao ukopani, jer su znali, da nije dobro protusloviti strašnome vodji.

— Mislite, da sam ja ono rekao ozbiljno? Ne! To je samo tako nabačeno, da se nešto rekne. Kada bih ja dozvolio, da moj barjak bude na drugomu mjestu, onda se ne bih više zvao Kagan! Zar nije u mene više lukavosti nego li u Kosrua? Ha!? Moj otac Bajan samo je lukavošću spravio Sirmij pod svoju vlast. Najprije je dobio od cara bogate darove i osamdeset tisuća zlatnih dukata, a onda je smrvio Sirmij! Dapače prisegao je i po našem običaju i na kršćansko sveto pismo, ali ih je ipak preveo žedne preko vode. A mi nijesmo dali Kosruu nikakove vjere, zato tim lakše za nas. Kada budemo već jedan put u Carigradu, onda ću već znati Perzijancima zatvoriti vrata pred nosom. Tako mi moga mača ili se ne zvao Kagan!

Kada su Mundzuk i Elak čuli tu osnovu, poklone se duboko pred svojim vodjom i rekoše:

— Čast tebi! Velik si i mudar! Sreća po nas, dok imademo na čelu ovako velikoga i slavnog vodju!

— Da, da, — govorio Kagan dalje. — Tako se radi. Prihvaćaj savez i prijateljstvo, ali ga vazda i što više izrabi u svoju korist. To je moje mnijenje.

Mjesec se sve više dizao na obzorje, a prvi se pijetli po hringovima i slavenskim kolibama počeli javljati, kada su oba Kaganova doglavnika otišla na počinak.

Kagan je ostao još neko vrijeme sam, zadubljen u misli, kako će proširiti vlast svoju i do obala Mramorskoga mora i izigrati svoga najnovijeg saveznika i prijatelja.

IV.

Pod brižnom paskom i zdušnom njegom starog Višeslava i njegovih ukućana na brzo se oporavio Davorko od svoje teške rane, pa je i opet mogao prigledati oko svoje kukavne kolibice, u kojoj je živio posvema sam. Takav život vodio je on već punih sedam i pol godina, to jest sve od one noći, kako je zapao u avarsko ropstvo. Gorki i teški udes, koji je zadesio tisuće i tisuće njegovih srodnika Slavena, nije poštedio ni njega ni njegove obitelji.

Još za mlada, kao dvanaestgodišnji dječak, doselio se on sa svojim roditeljima sa daleka i hladna sjevera, preko prostranih ravnica gornje Panonije. Prebrodio veličanstveni Dunav i zaustavio se oko Sirmija, koji je onda još cvao i slovio kao jedan od najuglednijih gradova u rimskoj Panoniji. Davorkov otac bio je upravo vodja toga plemena, koje je radi prenapučenosti ostavilo već onda staru postojbinu Bijelu Hrvatsku, i tiho i mirno doselilo se u ravnice izmedju Dunava i Save. Kako je to doseljeno hrvatsko pleme bilo mirne ćudi i pošteno, ubrzo se sprijateljilo s rimskim žiteljstvom, koje je ovdje našlo. A jer su napučili zemlju rimsku, postali su podanici istočno-rimskih careva i priznavali njihovu vrhovnu vlast. Nutarnji njihov uredjaj, obiteljski život i vjerski običaji ostadoše isti kao i u pradomovini. Nekoji su se doduše dali brzo iza svoga dolaska u novu postojbinu i krstiti po latinskim svećenicima, a medju njima i Davorkov otac sa ženom i sinom, kojemu se osobito svidjelo uzvišeno kršćanstvo. Ali velika većina njegovih srodnika ostala je još sveudilj vjerna staroj vjeri i obožavala vrhovnog slavenskog boga Peruna, i prinašala mu žrtve po gajevima i dubravama, kao i njihova braća, koja su ostala gore na sjeveru u Bijeloj Hrvatskoj.

Istočno-rimsko carstvo nije se protivilo toj seobi hrvatskih plemena, jer su ista dolazila isprva u malom broju i posve tiho i mirno, bez ikakovih provala i nasilja. Carstvu je dapače ta selidba bila donekle i

u prilog, jer su na skrajne njegove medje, t. j. oko dolnjeg Dunava, neprestano navaljivali divlji i surovi Avari, i nanašali dolnjo-panonskim gradovima štete u tolikoj mjeri, da je istočno carstvo bilo već smalaksalo u neprestanoj borbi s tim azijskim divljacima. Uslijed tih avarskih provala pravi je rimski živalj počeo po malo ostavljati zemlju izmedju Dunava i Save i povlačio se više prema središtu carstva, gdje je bio sigurniji za svoj život i imutak. A te napuštene krajeve naseliše po malo ona hrvatska plemena, koja su prva došla sa sjevera. S njima u prvi mah nijesu ratoborni Avari mogli izaći na kraj, jer su bili i otporni, pak braneći svoje dobro branili su i istočno carstvo.

No budući su avarske provale bile upravo neprestane, a hrvatsko žiteljstvo u to prvo vrijeme još odviše malobrojno prema velikoj avarskoj bujici, moralo je patiti nebrojena nasilja i muke. Možda bi se bili odmah u početku i odrvali Avarima, da im je rimsko žiteljstvo odmah dalo pomoć. Ali ovo je samo bilo u sebi već smalaksalo i trulo, pa nije moglo ni sebi pomoći a kamo li drugima.

I tako su si Davorkovi roditelji u novoj postojbini brzo osnovali dom i stali skladno živjeti na svom novom ognjištu. Obradjivali su polja, hranili blago i gojili pčele, pa imali punu kuću svega i bili posve zadovoljni. A Davorko je u blagom i toplom podneblju rastao i bujio na očigled roditelja, koji su uživali u svom jedincu. Bio je zdrav kao ris, a krepak i čvrst kao kremen. Sve djevojke onog okoliša znale su krišom i stidljivo pogledavati na plećatoga i lijepog momka, i u srcu gojile želje, da bi ih mogao zapasti. Pa kada je dorastao i dozrio za obiteljski život, doveo si je u roditeljsku kuću mladu, lijepu i milu kao golubicu, a čednu kao ljubicu. Izabrao si ju je sam, bez ikakvog roditeljskog uplitanja, jer je pametni otac znao, da nema veće nesreće nego nekoga prisiliti da podje za nedraga i neljubljena. Bio je jedinac, pa je htio da bude sretan i veseo, jer je imao na čemu i živjeti.

Mladi su živjeli sretno i zadovoljno, bili vjerni jedno drugome i ljubili se ko golubovi. Stari roditelji videći svoju mladost sretnu uživali su u tome, i štedili su i radili za njih još većim marom nego li i prije. Doduše život u novoj postojbini nije bio lagodan, jer su naišli na dosta zapuštena zemljišta i ruševine, koje je valjalo najprije odstraniti. A to je bilo tim teže, što su kako se kaže s jednom rukom plužili a s drugom hvatali mač i branili novo ognjište protiv avarskog napadaja i divljaštva. Koliko i koliko puta su provalili Avari iznenada u njihove posjede, zgazili konjskim kopitima bujne livade, spalili zlatoklasne usjeve i poharali lijepe šume! Nekoliko puta planuo im i krov nad glavom, a lijepi njihov domak pretvorio se u hrpu pepela i tinjajuće žeravice. Ali ustrajnost podigla je na novo i opet novi kućerak i zaplužila ponovno preko poharanih polja i oranica. Zdvojna je i teška bila obrana nove grude, ali žilavost i ustrajnost hrvatska nije htjela da odstupi niti pedalj zemljišta krvoloku i razbojniku avarskomu.

U tim teškim danima obradovao ih Bog s dva sina, dva siva sokolića, koja su umiljno gukala i smijala se u koljevčici presretnim roditeljima i još sretnijim starcima. Njihova loza nije imala usahnuti, već je imala i nadalje živjeti u tim dvjema milolikim dječačićima, koji su već u dvanaestoj godini takodjer morali hvatati za lukove i strjelice i ustajati s djedom i ocem na obranu domaćeg praga. Uz ta dva sokola odnjihali su i milokrvnu i lijepu djevojčicu Vidicu, koja je uz svoju brižnu majku šuškala oko kuće, pjevuckala stare hrvatske pjesmice i slušala iz ustiju dobre bake drevne priče o vilama, vukodlacima i zmajevima. Uz to pričala joj razgovorljiva baka i o onoj dalekoj zemlji na hladnom sjeveru, otkale su se oni doselili sa susjedima i cijelom županom prije nekoliko desetaka godina. Pričala joj, kako tamo imade još puno i puno braće, koja govore istim jezikom kao i oni. A pripovijedala joj i o dobromu Isusu, koji je mnogo prepatio zaradi griješnih ljudi. Pripovijedala joj to baš onako, kako je i sama čula i upamtila od

svećenika, koji su je pokrstili. Dakako, da se starica uza sve svoje kršćanstvo rado spominjala i starih poganskih obreda i svetkovina, i pričala maloj unučici, kako ona braća gore na dalekomu sjeveru još ništa ne znadu o Isusu kao oni. A malu Vidicu znalo takovo bakino pričanje i rastužiti, kada je čula, da će oni tamo teško doći u nebo, jer ne vjeruju u dobroga Isusa. I bilo joj žao tih dobrih i mirnih ljudi, pak je znala češće reći baki:

— Ajdemo, bakice, mi dvije u tu zemlju, pak ćemo pripovijedati tim ljudima o dragomu Isusu, samo da uzmognu doći u nebo.

No kada je starica protumačila, da je to vrlo daleko, i da ona stara s njom onako malom i nejakom ne bi nikada niti došla do te zemlje, rastužila se Vidica još više, pak je često i plakala. I tako se u tom milokrvnom djetetu već od najranijeg djetinjstva razvijalo milosrdje prema patnicima i ljubav prema bližnjemu. Radi njezine dobrote svi su je susjedi i znanci ljubili kao svoje rodjeno dijete.

Upravo one godine, kada je mala Vidica stupila u osmu svoga mladjanog vijeka, prestale su nekako česte i nebrojene avarske navale na hrvatske žitelje u dolnjoj Panoniji. To je mnoge vrlo začudilo. Naklapalo se i ovako i onako, ali ništa izvijesna. Nitko si nije mogao protumačiti, kakav je to najednom preokret nastao medju Avarima. Dosele su nemilo haračili i plijenili medju svojim susjedima, a odsele najednom takav mir i zastoj. Bijaše to svima zagonetno. Vidjenije i odličnije starješine tumačile su to tako: carstvo, da bude barem neko vrijeme mirno, jamačno je obećalo kakav dar Kaganu. To se govorilo i medju carskim vojnicima, koji su čuvali pogranične tvrdje na Dunavu, koje još nijesu bili razorili Avari. Ti su izrično tvrdili, da je car obećao nasilnomu Kaganu veliku svotu od dvije stotine tisuća zlatnih bizantskih dukata, samo da puste carstvo u miru. No stari iskusni vojnici govorili su i to: da je uzalud tolika svota obećana Avarima, jer da će oni tako dugo mi-

rovati, dok im car sve ne isplati, a onda će ponovo provaljivati preko Dunava u istočno carstvo. Dapače upozorivali su hrvatska plemena, neka se ne nadaju miru, jer zadana riječ u Avara nema nikakove vrijednosti.

Ali kada nijesu Avari zbilja već preko tri četvrta godine niti u većim niti u manjim skupinama dolazili k Dunavu, niti dirali u imetak istočno-rimskih podanika, vjerovale su i same carske pogranične straže, da su se valjda i Avari već jednom opametili i odlučili pustiti carstvo u miru. To su vjerovale ne samo pogranične straže i podanici izmedju Dunava i i Save, već i cijeli dvor u Carigradu. Zato su i bili sada manje zabrinuti za državne granice uz Dunav, i više se starali oko toga, kako da već jednom krepko obračunaju s Perzijancima, koji su s dana u dan bivali sve drzovitiji.

No taj prividni mir avarskim je susjedima tim više škodio čim je dulje trajao. Kaganov bijes i krvološtvo imalo je biti tim veće, čim su se njegove strašne čete dulje susprezale, da ne navale na granice carstva. Vjerolomni Kagan, dobiv doista iz Carigrada veliki danak i mito, pritajio se malo ne potpunu godinu dana i nije dirao u Heraklijevo carstvo. Ali kada se stara vučja pohlepa za prolijevanjem nedužne krvi i uništavanjem svega, što nije avarsko, opet u njemu pojavila, nije se više mogao suspregnuti. Zaboravio i na carsko mito i na zadanu riječ, i krenuo vjerom. I to upravo u ono doba, kada su se tomu najmanje nadali podanici istočnog carstva, koji su radosna srca hvalili Boga, što je Kagan na njih zaboravio.

Usred najljuće zime, kada je pucalo drvlje u šumama, a prostrana polja i šumovite planine pokrivao debeli snijeg, prešle su Kaganove čete preko smrznutoga Dunava. U mrkloj noći, iznenada navalili su na siromašne hrvatske kolibice. Tiha sela, koja se šćućurila oko šuma i močvara u kratko postaše hrpa uglevlja i pepela, a mirni i dobroćudni stanov-

nici robovi krvožednih Avara. Stupovi gustog i zadušljivog dima dizali se povrh krovova skromnih hrvatskih domova. Vrisak djece, jauk žena i ranjenika bolno se razlijegao kroz zimsku noć, i gubio se u divljoj avarskoj vici i pucketanju njihovih bičeva, kojima su udarali po jadnoj i uprepašćenoj raji. Iznenadjeni u noćnom miru i prevelikim brojem avarskih provalnika, izgubili su Hrvati glavu i slabo su mislili na obranu, već su na pô nagi bježali kao ludi u duboke šume, da u njihovoj tami i guštari nadju zaklonište. Bilo je mjestimice i borbe; koji taj u onoj smetnji zgrabio se u koštac s Avarima i ustao na branik domaćeg praga, ali je morao podleći pretežnijoj sili. Ili ga rastavila sa životom otrovna strjelica, ili oštri mač, ili ga spopale gvozdene ruke pa mu stavile na noge i ruke teške lance.

Tom iznenadnom provalom upravljao je sam strašni Kagan, koji je poput krvožednog tigra na svom brzom konju kao mahnit jezdio na čelu svojih razbojnika i zadavao smrt svemu, što bi mu došlo pod dohvat mača. Osobito je svoj bijes htio da iskali nad starješinom hrvatskim, starcem Radovanom, koji je jedini kao pravi poglavica sa sinom Davorkom i s oba unuka uporno i žilavo branio svoje dobro. Sve onako star svalio je u očajnoj borbi nekoliko uglednijih Avara s konja. No napokon je i njega izdala snaga i ruka mu klonula. To upotrebiše Avari i prosviraše mu kroz glavu nekoliko strjelica. Uz njega padoše i oba mlada unuka. Na kućnom pragu ostao je Davorko s kćerkom i ženom. Kada je ugledao smrt očevu i obaju milih sinova, stislo ga nešto teška, nešto bolna i očajna. Ali da ta tri draga života ne ostanu ne osvećena, pograbi za mač i poče nadljudskom snagom strašno harati medju avarskim redovima. Bio je strašan kao i bijesna zvijer, kad se bori s jačim protivnikom na život i smrt. Poput gorostasa stajao je na kućnim vratima, i tko bi mu se približio, snašla bi ga smrt. Pred njegovim nogama ležahu u krvi otac i oba mila sina, a iza njega drhtale i plakale zdvojna žena i ustrašena kćerka, jedino još blago.

Pa kada vidješe Avari tu nadčovječnu snagu i borbu, ostadoše za čas kao zapanjeni, dok jedan izmedju njih ne turnu gorući jelovi kolac pod slamnati krov. Snijeg se poče naglo taliti, a gusti crno-sivi dim uzvitlao se sa svih strana i kroz krov liznu crveni plamen. Davorkovo sveto ognjište stojalo je u jednom plamenu, a bijesni Avari urlali oko njega ko gladni vuci. U taj tren zazuji noćnim uzduhom strjelica i zabode se u lijevo Davorkovo stegno. On klonu i sruši se preko kućnog praga. Taj čas dojaši pred goruću kuću sam Kagan i zapovjedi svojim divljacima, da ne smiju ubiti Davorka, jer je on odličniji od ostalih, već neka ga sputana bace na kola.

— Hoću, da sin hrvatskog starješine bude moj rob! — reče i odjuri dalje, da sokoli svoje čete u ubijanju i uništavanju.

I dok su jedni podigli ranjenog Davorka i bacili ga svezana na kola, dotle su drugi pograbili ustrašenu ženu i jadnu kćerku i bičevima ih gonili k onoj hrpi, gdje su bile već povezane i druge žene, djevojke, djeca i starci. Sve su ih poslije poput marve otjerali u svoje hringove, da im služe i robuju.

I tako se svršio njegov sretni obiteljski život i nastupio novi, gorki, teški i nesnošljivi, pod teretom avarskih bičeva, batina i svakog drugog zla. Rodjenim očima morao je gledati, kako mu danomice uprežu bijednu ženu pod Kaganova i druga kola, i kako ju muče i sramote. Htio je da podivlja od bijesa, muke, tuge i boli, ali koja mu korist, kada si nije mogao pomoći. I molio je pravednoga Boga, da radije udijeli čim prije smrt njegovoj ženi, nego da je dulje gleda gdje se previja pod teškim teretom i nesmiljenim bičevima. I Bog mu je uslišao molitvu, jer već nakon dvije godine tužnog ropstva izdahnula je pod Kaganovim kolima.

Sada ostade Davorko sam s kćerkom si Vidicom, jedinom utjehom u tim crnim danima. I kao što može samo zdvojni, patnjama i tugom progonjeni čovjek nalaziti utjehe u milim i prošlim uspomenama, tako

ju je i Davorko nalazio u svojoj jedinici, koja je ostala sirotica bez majke, bez njenog toplog zagrljaja upravo u onim danima, kada bi ga bila najviše trebala. I bijedno, razdrto Davorkovo srce prestalo je u toliko krvariti s prevelikih rana, što je ipak imao uza se još nju, svoju dragu Vidicu, koja je bila prava slika pokojne majke. Pa kada je za lijepih ljetnih večeri, obasjanih mjesečevim tajinstvenim tracima držao svoje dijete na koljenima, i gledao mu u velike, sjajne oči, bivalo mu je nekako malo lakše, i on bi u taj trenutak zaboravljao na sve. Takovom zgodom molio se samo Bogu, da budući dani donesu više sreće njegovoj jedinici, nego što su prošli.

Ali za to je bilo slabe ili nikakove nade. Dan za danom prolazio je jednolično u nepovrat. Redali se tjedni, mjeseci i godine, a život uvijek isti. Ropstvo i ropstvo, patnje, boli i surovost avarska bijahu jedina nada. Samo jedan dan za tog robovanja bijaše za Davorka nešto svjetliji i sretniji. Onaj dan naime, kada mu rekoše, da je njegova kći pridijeljena k samoj Kaganovoj ženi, da ju služi. Koju je to zapalo, ta se cijenila sretnom, jer nije bila uprezana pod teška kola i nije patila od bičeva i drugih zlostavljanja, već se samo vrtjela oko Kaganice, donosila joj jela, pića, svirala na tamburice i pjevala pjesmice.

No iza toga jedinog sretnog dana u ropstvu nastali su za Davorka sada još teži i bolniji. Njegova Vidica, koja je dosele svaku večer s njime čavrljala o pokojnoj majčici i braći, nije od dana, kako je uzeta u Kaganičinu pratnju, smjela više dolaziti k svom ocu, već joj bilo neprestano boraviti uz gospodaricu. Samo katkada, i to vrlo rijetko, kada bi Kaganicu razveselila kojom lijepom pjesmicom, znala bi joj dozvoliti da na čas skokne k ocu svome. Inače je on uvijek bio samac i još se više podavao tuzi i prošlosti ...

I tako je, prolazilo vrijeme, pa se već navršilo sedam i pol godina, što je ovako čamio u ropstvu iščekujući još samo smrt, da oštrom kosom prekine

nit njegovog patničkog žića; kada li mu eno mrski gospodari naniješe još i tu bol, gdje mu slabašnu i miloliku kćerku spraviše pod teška Kaganova kola. Namijeniše joj eto isti udes kao i njezinoj pokojnoj majci.

V.

— Gdje je moje dijete? Što je s mojom jadnom Vidicom? — uzdisao je Davorko a srce mu pucalo od boli, od muke, kada nije mogao doznati ništa izvijesna o sudbini svog djeteta. One žene, koje su istog dana vozile Kagana u Bajanov hring, znale su mu samo to reći: da se bila od slabine jedno dva puta srušila pod Kaganova kola. No nesmiljeni bičevi pogonića da su ju svaki put probudili. A kad su došli u Bajanov hring, tada se složila na ledinu ko mrtva. Tada je k njoj došao momak Mirko, sin pokojnog Gostivoja, roba Bajanova, pa ju je napojio jadnicu kravljim mlijekom i stao joj uz pripomoć ostalih žena trti žile, da se malo oporavi i osvijesti. On se oko nje vrtio cijelo vrijeme, donosio joj i slasnih jagoda, meda, i slatke medovine. Tek u predvečerje došle su Bajanove sluge i odvele ju nekamo u jednu kolibicu blizu njegova dvora. Što se dalje zbilo s njome, nijesu mu znale reći, jer kad su se u večer vraćali, upregli su mjesto nje jednu drugu, stariju i jaču robinju.

Ti glasovi posvema smutiše zdvojnog oca, koji se nije nigdje mogao smiriti. Kao lud čupao si je gustu kosu i hodao po prostranom hringu bešćutan za sve psovke i batine, koje su padale po njemu. On je samo mislio na svoje dijete i pitao se neprestano:

— Što je s njome? Dali je živa ili mrtva? Ako je živa, koju joj sudbu namijeniše tamo?

A pomisao na možebitnu smrt jedinog mu još djeteta tjerala ga u takovu zdvojnost, da je bio već nekoliko puta zgrabio za kratki avarski bodež i odlučio da ide u Kaganov dvor, pa da ga tomu svomu zlotvoru i krvniku zatjera ravno u ono zmijsko i ka-

meno srce. Toga strašnog i divljeg vodju mrzio je već od one noći, kako mu je razorio domaće ognjište i ubio oca i sinove. Ali, od kako mu je dao upreći kćerku pod kola, i namijenio joj majčin udes, usplamtio je takovim bijesom i jarom, da je bio naumio uništiti cijelu Kaganovu porodicu. Time mu se htio odužiti za sva ona nebrojena nasilja i nedjela, koja je nanio ne samo njemu već i svoj njegovoj braći i rodjacima. I u istinu bio se već jedne večeri krišom primaknuo k zadnjemu hringu, u kom je stolovao Kagan, u namjeri da ga ubije. Ali u taj zadnji i osudni čas sjeti se najednom, da su mu rekli svećenici, koji su ga podučavali u kršćanskoj vjeri: da treba ljubiti i neprijatelje i zlotvore svoje! Rekli su mu, da je tako radio i sam Gospodin Isus, koji je svojim neprijateljima oprostio sve nepravde i sva poniženja. To, da je upravo ono najuzvišenije načelo u kršćanskoj vjeri: zatajiti sama sebe, zaboraviti sve nepravde i uvrjede i velikodušno sve oprostiti onome, koji ti je bilo kada učinio kakovo zlo ili nepravdu. Što su sve doživjeli prvi kršćani, pa se ipak nijesu nikada nikomu osvećivali, već su još molili Krista za svoje zlotvore i neprijatelje? Pa sjetiv se svega toga počeo je izgovarati onu uzvišenu zapovijed Božju: „Ne ubij!...“

— Da, ne ubij! — prošapta sam sobom i spusti desnicu s drška britkog bodeža, što ga je bio sakrio pod nabore svoje istrošene haljine.

I premda onako uzrujan i bijesan na svoga zatornika i pohlepan njegove krvi, ipak odmah protrnu cijelim tijelom pri pomisli na to krvavo djelo.

I kao ukopan stao je pod zadnjim nasipom Kaganovog hringa premišljajući, što bi učinio? bi li mu se osvetio, i time oglušio i ogriješio o Božju zapovijed, ili bi mu oprostio? Neprestano mu dolazili na oči svi prošli dani. Sjetio se oca, majke, žene i dvaju milih sinova. Sjetio se dragog doma, u kome je provodio sretan obiteljski život. Sjetio se svojih prostranih polja, zelenih livada i hladovitih lugova, po kojima je sa starim ocem i nadobudnim sinovima

lovio košute i drugu plemenitu divljač. Sjetio se sviju onih ugodnih zimskih večeri, kada je sa ženom, dječicom i starim roditeljima prosjedio do kasno u noć uz toplo ognjište, pričajući i dozivajući u pamet one davne dane, koje su proživjeli tamo na sjeveru u svojoj pradomovini.

I pri tom ga stislo nešto pri srcu, postalo mu najednom tako teško i bolno, da je i opet zgrabio za bodež i govorio:

— Ne! ja mu ne mogu oprostiti! Ja ga moram ubiti! — pa je i opet načinio nekoliko koraka i bližao se vratima, kojima se ulazilo u Kaganovo dvorište...

No neki nutarnji glas i opet mu šaptao:

— Stani! Ne ubij! Oprosti! Sjeti se Boga i duše svoje!

I ponovno je stao promišljavati, što bi?

— Kako da mu oprostim za tolika nasilja i nedjela, što ih je počinio na meni? Zar Kaganu, tomu bijesnom psetu, toj divljoj zvijeri u čovječoj spodobi?! Ne, ne praštam! Nek pada od mog bodeža! Zašto da se i ja jedanput ne nasladjujem u njegovoj krvi, kad se on tolikokrat u mojoj? Još bi mu moguće i oprostio, da mi nije jedinu još radost, jedinu još utjehu, sirotu Vidicu bacio pod kola i nakanio je prije reda uništiti. Ne, toga mu ne mogu podnipošto oprostiti! Nek pada! Oko za oko, zub za zub!... Gospodin Isus jamačno će mi to oprostiti, jer Kagan nije čovjek. On je strašna, okrutna, krvoločna zvijer, koja imade na sebi samo čovječji lik. Drugo je sve životinjsko! Najposlije, zašto da mi Gospodin Isus ne oprosti moj čin, gdje hoću da smaknem onoga, koji mrzi i njegov sveti znak, koji tamani i kršćane. Njegova smrt mogla bi samo donijeti spas nama svima. Samo naprijed! Izvrši, što si naumio!

Ali u taj mah pričini mu se kao da je čuo glas svoje Vidice, koja mu dovikuje:

— Stani, oče! Nemoj! Bog će biti sam tvoj osvetnik! — I nehotice se ogleda oko sebe kao da u

tmini traži, nije li zbilja gdje njegovo dijete. No, doskora se uvjeri, da je to samo obmama. Njegova savjest dovikivala mu te riječi i opominjaja ga, da odstupi s te pogibeljne staze.

Tada se nešto sjeti i opet reče:

— Da znadem, da je živa, vratio bih se, ali ako je podlegla naporu i patnjama, onda čemu i meni život?

No sada se sjeti, da nije dosele poduzeo još ništa odlučna, da izvijesno sazna, što je s njegovom kćeri. I spočitnuo si:

— Što si dosele učinio? Da li si se propitao u Bajanovu hringu za nju? Propitkuješ samo ondje, gdje nitko ništa ne zna.

I napokon opazi, da se je prenaglio, i da ga je ljuta bol i zdvojnost bila već tako svladala, da se htio Kaganu osvetiti za svoje dijete, premda još nije pravo znao, što je s njime i zašto je ostala kod Bajana? Uvidi napokon i to: da kada bi Kagana i ubio da si time ne bi upravo ništa pomogao. Prema nauci svoje vjere, koja uči, da se mora i najvećemu zlotvoru oprostiti, ogriješio bi samo teško dušu i uz to još vlastitim životom platio svoju smjelost. A možda bi upropastio i svoju Vidicu, koju bi jamačno takodjer stigla strahovita kazna za očevo nedjelo... A toga joj ne bi htio učiniti. Najposlije pravo mu reče onaj nutarnji glas: „Bog će biti sam tvoj osvetnik!..." On, koji kazni svako zlo i naplaćuje svako dobro, On ne će jamačno ostati dužan niti Kaganu. I njegovoj sili doći će kraj, i njega će stignuti teška ruka Boga — osvetnika. Jer kako bi toliki zločini i tolika nedjela ostala nekažnjena? Pa zato odluči, da će se ponajprije propitati za nju kod onih Avara, koji su češće dolazili od Bajana u Kaganov hring. Pa ako od njih ne bude mogao ništa doznati, onda će nekoga od svojih nagovoriti, da ide u Bajanov hring i da mu potraži kćer. On bi se bio najradije sam onamo zaputio, ali kao Kaganov rob nije se smio nikuda maknuti iz glavnog hringa bez naročite njegove dozvole i odredbe.

I on krene sada oprezno natrag u prvi hring gdje mu je bila kolibica. Ali budne straže, koje su šetale gore po nasipima hringa, ipak začuše neki laki šušanj u visokoj travi pa stanu pitati:

— Tko je?

Davorko na taj upit nije dao odgovora, već se brže, što je samo mogao, šuljao k svojoj kolibici, da ga ne uhvate s oružjem u ruci, jer bi odmah posumnjali, da je htio nekoga od Avara ubiti. I zato je stao još jače bježati a straže su i po drugi put pitale ozgora:

— Hej, tko je?

Pa kada im je muk i opet bio odgovor, napeše lukove, a nekoliko strjelica zazuji noćnim uzduhom i padoše nekuda u travu. Jedna je dapače prohujila u neposrednoj blizini njegove glave, na što se on pobožno prekrsti i šapne:

— Pomozi mi, Isuse!

Umaknuv sretno pogibelji našao se pred vratima svoje kolibice, u koju padne kao bez daha.

Tada se onako usopljen bacio na slamnati ležaj pokraj ognjišta i stao prisluškivati, hoće li biti kakove potjere. No, uza svu tišinu nije čuo ništa drugo do li zujanje u ušima i jako kucanje srca. Pa kada je tako proležao neko vrijeme razmišljavajući o svojoj Vidici, prene ga najednom laki kucaj na vratima kolibice.

On se lecne na to i podigne gornjim dijelom tijela s ležaja, ne davši u prvi mah nikakova odgovora.

Za čas ponovi se kucanje malo jače nego li prvi put a neko je i poluglasno rekao:

— Hej, oče Davorko! Otvorajte!

Tek na ovo upita on:

— Tko je?

— Otvorajte, kazat ću vam onda, kada udjem. Mogli bi nas čuti ti avarski psi!

Na ovo ustane Davorko s ležaja, odmandali vrata, jer mu se glas činio vrlo poznat, i pusti unutra čovjeka povišeg uzrasta. U kolibici je vladala tako

gusta tama, da jedan drugoga nije vidio. Đavorko odmah posegne rukom za gredu, gdje je bilo nekoliko smolastih luči i iskreše oganj pa ju upali. Slabo svijetlo palo je po došljaku, koji zaželi:

— Da ste mi živi i zdravi!

Davorko prinese luč pred došljakovo lice i prepoznavši ga, reče mu:

— Ti, Mirko! Što tebe amo nosi, pa još u ovo noćno doba?

— E, važni poslovi oče Davorko, — odvrati Mirko, momak ugodne vanjštine i prijazna lica.

Davorko ponudi momku da sjedne na niski hrastov panj pokraj ognjišta i zatakne luč medju pukotine hrastove grede, pa se onda i sam spusti pokraj momka upitavši:

— Otkale?

— Iz Bajanova hringa.

Jedva je to izrekao, uhvati ga Davorko za desno rame i upita:

— Da li što znadeš o mojoj Vidici? Govori!

— Zato i dodjoh do vas u ovo kasno doba, da vam isporučim njezine riječi.

Davorku stalo srce jače kucati a usta je otvorio samo da mu ne bi umakla koja riječ.

— Mladi me Bajan poslao ovamo k ocu Kaganu, da mu najavim njegov sjutrašnji dolazak. To je doznala vaša Vida pa me umolila, da vam rečem, da je živa i da se malo oporavila.

— Hvala Ti, Bože, na tim vijestima! — klikne Davorko i podigne ruke u vis, kao da će ih sklopiti na molitvu.

Tada će prema momku:

— A hoće li se skoro vratiti amo?

Momak pogleda sažalnim pogledom Davorka i odvrati:

— Dvojim, oče Davorko!

— Zar će mi je tamo pridržati? — drhtavim će glasom nesretni otac.

— Po svoj prilici. Mladi je Bajan bacio na nju oko, pa će biti od sada njegova. Sama mi je rekla, da joj je Bajan neki dan rekao: „Bit ćeš moja ljuba!“

— Gospodine Isuse! — zavapi Davorko i sklopi rukama. — Zar moja Vidica da bude drugarica tom avarskom psu?! Nikada!

Momak slušaše.

— Ne, nikada i nikada! Radije ću je gledati mrtvu nego li kao drugaricu avarskog vodje!

— Potiho! Potiho! — prekine ga momak. — Mogao bi nas još tko čuti.

Davorko se na ove riječi smrkne, ustane s panja i izidje pred kolibicu, da prigleda, nije li tko pred njom. Avari su imali običaj da prisluškuju oko slavenskih kolibica, što se u njima govori, i ne snuje li se kakav tajni ustanak protiv njih.

Vrativši se promrmlja:

— Nema nikoga, sve je mirno. Tek straže gore na opkopima javljaju se. Možemo govoriti slobodnije, — i sjedne natrag do momka.

— Velite da je ne date Bajanu? — nastavi momak. — Dobro velite. Onako lijepa i umiljna djevojka da bude žena one pasje nakaze! Gadan je kao i Trjas![1] O, da ga hoće Perun smrviti svojom strijelom, prije nego li posegne rukom za lijepom Vidom!

— Ne treba meni Perunove strijele, — Davorko će. — Ona ga ne može zahvatiti kada je u opće niti nema. Već Gospodin Isus bi ga mogao kazniti za taj naum.

Momku ne bijahu po ćudi Davorkove riječi, jer je on čvrsto vjerovao u moćnog Peruna i njegove strijele, a mrzio kršćanstvo, koje je u to doba bilo još vrlo slabo ili skoro nikako rašireno medju slavenskim plemenima.

— Pa što ste namislili s Vidom? — opet će Mirko.

— Osloboditi ju, bilo ma kako, iz Bajanova ropstva.

---

[1] Trjas = slavenski bijes ili zloduh.

— Hm! — zamrmlja momak. — Osloboditi ju, ali kako? Odanle ju dovesti amo? A? Ta Kagan ju je poklonio sinu, i njoj je biti ondje, gdje joj odrede ti psi. Mislim, da to ne bi bilo niti zgodno niti pametno, jer ju ovdje ne možete nigdje tako zakloniti a da je ne bi Avari nanjušili... Vi joj ne možete nikako pomoći.

— Moram! — vikne Davorko i pogleda oko sebe strašnim pogledom.

— Gdje vam je sila? Jadan ste rob kao što sam i sâm, pa kako da joj pomognete?

— Ovdje je moja sila! — i pokaza na kratki bodež, koji mu se zasvjetlucao u desnici.

— Eh, oče Davorko, to je lakše reći nego izvršiti. Avari dobro čuvaju i Kagana i Bajana. Po gotovu mladog čuvaju i paze kao zjenicu svoga oka. Do njega se ne može proturati niti jedan od nas. Znate i sami, da nam mnogo i onako ne vjeruju?

Davorku se smrklo čelo. Uvidjao je, da mladić pravo govori, a sjetio se i onoga, o čem je razmišljavao prije nekog vremena, kada je htio umoriti Kagana.

— Pa kako ćemo ju onda spasiti? — dubokim će glasom Davorko. — Ovako, kako je sada, ne može ostati. Ona ne će biti nikada Bajanova! Tako mi Gospodina Isusa!

— Vida je to i sama meni rekla, da će se radije dati mučiti i najstrašnijim mukama, nego da bude njegova žena.

— Bog ju blagoslovio za te riječi! — Davorko će zadovoljno i zagleda se u luč, koja je upravo dogarala, kao da bi iz njezina plamena želio saznati budućnost.

Mladi ga upozori:

— Hej, luč će vam ugasnuti! Upalite drugu.

I Davorko ponovno segnu za gredu i ukreše novu luč, koja je stala odmah jače svijetliti.

— No, jeste li se domislili? I ja sam za to, da nekako spasimo Vidu. Oh, oče Davorko, da znadete,

kako mi srce gine za njom! Ta ona je tako lijepa i mila!

Davorko mu se na ove riječi zagleda u duboke tamne oči, stavi mu desnicu na rame i upita:

— Zbilja? Ti ju ljubiš Mirko?

— Oh, ne mogu vam toga izreći!

— I rado bi, da bi bila tvoja? E?

— Ne pitajte! — momak će sve vatrenije.

— Dobro! A ti ju spasi iz Bajanovih ruku!

Na ove riječi se duboko zamisli zaljubljeni momak. Tišina je vladala u kolibici, da se već iz podaljeg čulo zujanje dosadnih komaraca, koji su oblijetali oko goruće luči.

Najednoć, kao da se nečemu dosjetio, klikne radosno:

— I hoću, tako mi one ždrake nebeske,[1] što će doskora osvanuti na istoku! — i ustane s panja, na kom je dugo prosjedio, da malo protegne udove.

— A jesi li se već domislio, kako?

— Jesam. Ovaj čas puklo mi u glavi, da bi se svi tri spasili bijegom!

— Bijegom! — začudjeno će stari.

— Bijegom, bijegom! — ponovno će momak.

— A kako?

— Ovako: Medju Avarima se nešto sprema nakon onog perzijskog poslanstva. Sve mi se čini, da će najprije udariti u češku zemlju, na slavensku braću Dečane, Pšovane i Dudlebe, da se malo uvježbaju za veliku vojnu proti carstvu. Nas ne će onamo povesti, da se ne bi složili sa slavenskom braćom. A u to vrijeme dok budu oni provaljivali i harali po Češkoj, mi ćemo put pod noge, pa preko Dunava ili Drave u carstvo. Medju tamošnjim šumama naći ćemo već negdje sjegurno zaklonište.

— Lijepa misao! — klikne Davorko a rutavim i zaraštenim licem preleti mu sijevak nade i radosti. — Samo ako ti uspije. Presmjela je osnova!

---

[1] Pradavna slavenska zakletva. Ždraka nebeska = pod tim su stari Slaveni mislili sunce, kao izvor života.

— Možda hoće. A ako mi uspije, onda ćete mi dati svoju lijepu Vidicu?

— Hoću, samo mi ju spasi iz toga avarskog ropstva! Slobodu joj podaj, pa onda ćemo dalje govoriti.

U to se već počela na dalekom istoku pomaljati rumen. Ružičasta zora naviještala je porodjaj novog dana, koji je imao osvanuti čist i vedar jer je noć bila mirna i topla.

Momak prvi uoči rumen na istoku.

— Već sviće, — reče. — Poći mi je, da nas tko ne zanjuši ovdje, — i pristupi k vrataščima.

Davorko mu stisne desnicu rekav:

— Pozdravi mi dragu Vidicu i reci joj, da se moli Gospodinu Isusu za sretan spas! Bog te štitio!

— Hvala vam, oče Davorko, na dobroj želji. Do zgode eto me opet do vas, da se dalje dogovorimo i sporazumimo. Ostajte mi zdravo!...

Rekav to ispadne na vratašca i brzo se odšulja... U hringovima je još vladao mir, jer su i Avari i robovi snivali sladak san...

VI.

Vijest o savezu Perzijanaca s Avarima djelovala je upravo porazno na carskom dvoru u Carigradu. Svi su bili potišteni pri pomisli, kako će se obraniti sjajni Carigrad pred tolikom silom? Već do sada teško je ogromno carstvo odolijevalo jednim i drugim napadajima; a kako će istom sada, kada su se te dvije sile združile u jedno i navijestile odlučno i otvoreno propast cijelomu carstvu.

I sve je s najvećom zebnjom u srcu iščekivalo zlokobni i strašni dan, kada će se opet preko državnih granica svaliti kao kakva lavina sva avarska i perzijska sila. Svatko je bio uvjeren već unaprijed, da će bezuvjetno propasti ponosna prijestolnica istočnog carstva, a na njezinim ostancima i porušenim zidinama ne će se više kriliti rimski orao, već kožnata perzijska pregača i avarski konjski repovi. I u cijelomu carstvu teško bi se bio našao i jedan

čovjek, koji bi u to mutno doba proricao propast Kaganu i Kosruu a pobjedu Herakliju. Već prijašnji neprestani ratovi na istoku znatno su iscrpili sve sile Heraklijeve, koji se nije pravo niti ugrijao na prijestolju već je morao neprestano odbijati gore perzijske a dolje na Dunavu avarske napadaje. I u istinu obavljao je on te sve naporne obrane velikom smjelošću, prezirući svaku pogibelj. Sav se svijet divio tomu hrabrom caru, kakova već odavna nije bilo na istočnorimskom prijestolju; a to tim više, što je svima bila poznata slabost i kukavština carstva i njegovih podanika.

Ali i hrabro Heraklijevo srce zadrhtalo je s vijesti o savezništvu Perzije i Avara. I on sam, koji je u tolikim vojnama neustrašivo i s prijezirom gledao smrti u oči i krvavo branio svaku stopu svog velikog carstva, i on je napokon zadrhtao, a srce mu se zavilo u veliku i tešku tugu.

— Što da počnem? — pitao je samoga sebe, kada je jednog kišljivog predvečerja sjedio sam u svojoj bogatoj palači i zaokupljen teškim slutnjama razmišljavao o spasu svog carstva.

— Branio sam carstvo, dokle se dalo. Učinio sam i više nego bi i koji drugi vladar u tim teškim danima. Ali sada se sve bojim, da ću podleći. Još da su Perzijanci sami, ne bih se bojao, premda i njih imade bez broja, ali ovako združeni s Avarima uništit će tako Carigrad kao što je nekoć i car Tito Jerusalim!...

I zamislio se dugo i duboko a glava mu klonula na bjeloputnu desnicu, koju je podupro o svileni i pozlaćeni naslon visoke stolice.

U dvorani bivalo je sve tamnije jer se vani počelo spuštati sumračje, ali uza sve to nije bilo nekako milije ono predvečernje sumračje i ona tajanstvena polutama, što se pomalo uvlačila u kutove, carske dvorane.

— Antiohija, sva Sirija, sveta zemlja i u njoj slavni Jerusalim pa topli Egipat, sve je to već u perzijskim rukama! — umovao car dalje a na licima mu

se opažala sve veća zabrinutost. — Kuda će to dovesti? Unište li sada združene sile avarske i perzijske Carigrad, zavladat će preko njega cijelom Evropom i njihovoj sili ne će nitko odoljeti.

Pa kada je na to pomislio, bilo mu na jednom tako teško oko srca a desnica u kojoj mu počivala glava zadrhtala je... On nije smio pomisliti na to, da bi Avari i Perzijanci doprli pod zidine samoga Carigrada i zaprijetiti mu propašću. Ta pomisao napunjala ga velikom tugom, i on je pitao već po više puta samoga sebe:

— Zašto se to ima zbiti baš pod mojom vladom? Bilo je prije mene slabih i nevaljalih careva, kao što je bio primjerice moj predšasnik Fokas, koji nije upravo ništa mario za carstvo, već je samo pijančevao i prolijevao krv nedužnih svojih podanika, pa se carstvo uzdržalo... A pod mojim žezlom prijeti mu silna pogibelj. Zašto sam do sada probdio toliko noći? Zašto sam prepatio tolike napore na istočnim vojnama? Zar zato da na posljetku ipak bude ovim gradom drmao Kagan i Kosru?...

Ali razmišljajući dulje o tom na jednom je nestalo opet svake boli i sjete u carevu srcu, i u njemu se stala na novo javljati želja za velikom, silnom vojnom, u kojoj bi imali sudjelovati svi njegovi podanici.

I opet je on postao onaj hrabri, neustrašivi Heraklije, koji nije htio da potamni ovo slavno ime, već je htio da i nadalje bude puno veličanstva. Na novo stala se u njemu dizati jaka neslomiva volja, koja je imala zagrmjeti cijelomu carstvu: „Na noge! U borbi, makar bila i najkrvavija i najočajnija, bit će nam spas!..."

I on ustane sa mekane svilene stolice, složi ruke ostrag i pristupi k prvom velikom prozoru, pa se zagleda dolje na prostrani trg... Vani je bilo već slabo vidno. Kiša je sipala sveudilj, velike kamene ploče gradskog taraca bile su posve mokre, a u njima se odražavalo svijetlo bakalja, kojima je bio rasvijetljen glavni trg pred carskom palačom. Svjetina je

prolazila u većim i manjim hrpama iz nedalekog trkališta, gdje su se upravo svršile igre i utrke, pa je živo raspravljala o pobjednicima i hvalila njihove vatrene konje koji su održali pobjedu.

Pa kada je Heraklije gledao te skupine svojih podanika i slušao njihovu prepirku i hvalu namijenjenu pobjediteljima iz cirkusa[1], zaigra mu i nehotice sažalni posmijeh oko usta i on će:

— Sretnih li ljudi! Dangube po trkalištima, prepiru se za tudje konje i kuju u zvijezde pelivane i kočijaše. Nad domovinom se gomilaju teški oblaci, tako teški i crni kao još nikada dosele, a oni na sve to zaboravljaju i traže samo zabave i užitke! Vaš car ne može već nekoliko noći stisnuti oka od teških briga, a vi provodite dane u zabavama!

I opet mu postalo teže na duši, a ona jaka volja, što se bila pojavila, ponovno je oslabila i pala kao i ptičica, kojoj podrežu krila.

— Slabi su mi i kukavni podanici! Uzalud sam kroz sve godine svoga vladanja upirao sile da uklonim sve što je truhlo i nevaljalo, ipak ne uspjeh. Htio sam da ih svedem na bolju i valjaniju stazu, ali uzalud. A to me još najviše žalosti i boli. Što bih dao da u ovom carigradskom puku imade žive odlučnosti i pregaranja! Sada misle samo na igre i zabave i za njima im se zanosi duša, a za koji dan, ako se ukažu Avari i Perzijanci pod gradskim zidinama, zdvajat će, jaukat će, čupat će si kosu i obilazit će sve crkve zazivljući Krista u pomoć! Oh, kako bih bio sretan, da su mi moji podanici valjani i hrabri. Polovica svijeta bi bila u mojoj vlasti. Uzalud je u cara hrabrosti, kada je nema u njima! Ja bih trebao takav puk koji bi bio veličajan kao što je i njegov car, koji bi bio tvrd kao što su i tvoje veličanstvene zidine, o sveta Sofijo! — I pri tom mu padne pogled na blizu divnu crkvu sv. Sofije, koja se ponosno di-

[1] Cirkus ili trkalište, gdje su se pojedinci utrkivali na konjima, i kolima, i gdje su komedijaši izvadjali svakojake igre i vratolomije.

zala svojom veličanstvenom kupulom nad ostalim bogatim palačama carskoga Bizanta...

U to su bile upravo unišle bogato odjevene dvorske sluge u carevu sobu i upalile uljene svjetiljke, koje su visjele sa stropa na zlatnim i srebrnim lančićima.

Car se s njihova dolaska prene iz svojih misli i dade dozvati preda se svoga dvorskog ministra, komu naloži, da se sjutradan u jutro zaputi u palaču patrijarke Sergija. Pozivao ga je k sebi, da se s njime posavjetuje o prijetećoj pogibelji. Od svih svojih savjetnika i prijatelja njega je Heraklije najviše volio, jer mu je čestiti starac-patrijarh bio od prvog dana njegovog nastupa na prijestolje vazda najiskreniji savjetnik, i reći bi drugi otac, koji ga još mlada podupirao svojim iskusnim savjetima i putio na dobro. Mnogi svoj uspjeh i mudru upravu imao je car upravo njemu da zahvali. A i sam narod se radovao, kad je vidio, kako se ova dva prvaka u carstvu lijepo slažu i susreću.

I idućega dana poslije službe Božje zaputio se sijedi patrijarha u carsku palaču. Car je Heraklij bio već u to doba saslušao izvještaje svojih dvorskih dostojanstvenika i riješio neke vrlo važne državne spise, što su mu ih donijeli na potpis. A tada je raspreo razgovor s iskusnim crkovnim dostojanstvenikom, koji mu je sjedio nasuprot i počešće gladio desnicom dugu srebroliku bradu.

— Časni oče, saletiše me teške brige, a nekakova tjeskoba hvata mi dušu pri pomisli na savez, što ga sklopiše naši neprijatelji Perzijanci s divljim Avarima, — poče car, kada je otpravio iz dvorane svoga ministra. — Umolih te, da dodješ ovamo, da u tebe upitam savjeta i lijeka. Zlo nam prijeti!

— I to veliko zlo! — pridometne patrijarha i nabere blijedo-žuto čelo.

— Istočno carstvo bi imalo pasti, a na njegovim ostancima i ruševinama imalo bi se podignuti carstvo združenih Avara i Perzijanaca.

— Ne dao toga Bog niti sveta Sofija, naša zaštitnica! — opet će patrijarh. — Skupimo naše sile, ujedinimo ih i oduprimo se toj paklenskoj i poganskoj djeci. Pozovi sve svoje čete na obranu milog nam Carigrada, pa ako ustreba, sklopi i ti brže bolje kakav savez. U nuždi je dobro imati prijatelja i oslona.

— O tom sam već i sam jutros razmišljao. Da, savez, ali s kime?

— S kime? — ponovi i patrijarh, pa se i sam zamisli spustiv ponešto glavu na prsa.

— Naš saveznik mora biti takodjer jak kao što je i perzijanski. U našu se carigradsku vojsku ne mogu baš odviše osloniti. Znano ti je i samomu, da je odjednom postala malodušna kao i gradjanstvo, i da već sada gubi glavu pri pomisli na avarsko-perzijsku silu.

— Žalibože da je tako! — patrijarha će nekud tužnim glasom. — Mekoputnost i pomama za zabavama sasma ih obladala. Nemamo u ovom našem novom Rimu[1] one hrabrosti, srčanosti i oduševljenja kao što je bilo nekoć u staromu!

— Tako je časni prijatelju, — potvrdi i sam car.

— I da tebe nema Carigrad, već bi se odavna na njegovim zidinama vijao perzijski barjak, a u divnom hramu svete Sofije klanjali bi se perzijski magi (svećenici) svojim poganskim bogovima! Zato mi ti bar ne zdvajaj, već saberi svoju do sada jaku volju i zagrmi gradjanima: „Ili ropstvo ili slobodu!“ Tvoj snažni glas, tvoje zanosne riječi možda će ih ipak oduševiti i oni će se latiti oružja. Već nekoć rekao je špartanski kralj Agezilaj: „da je bolja vojska zecova, ako ju vodi lav, nego li vojska lavova, ako ju vodi zec“. Naši su sugradjani zecovi, a ti budi lav! A pod vodstvom tvojim obranit će se naša prijestolnica od velike avarsko-perzijske sile. Bio si uvijek do sada lav, pa budi i sada u najopasnijim trenut-

[1] Carigrad zvali su još i „novi Rim“, jer je bio prijestolnica istočno-rimskog carstva. Sagradio ga je car Konstantin Veliki, koji se preselio iz Rima u nj.

cima. Uvećaj svoju slavu i svijet će te nazvati novim Leonidom[1]!

Riječi sijedog patrijarhe dojmile su se ugodno careva srca i on je uvidjao, da davno izrečene riječi špartanskoga kralja o zecovima i lavu sadržaju u sebi mnogo istine. Ali je car uvidjao i to: da bez saveznika ipak ne će biti ništa proti tolikoj sili, kakova je bila perzijska i avarska, pa će prema patrijarhi:

— Rekao si, da budem lavom u ovim sudbonosnim danima, koji nam se približavaju. Nastojat ću iz svih sila, da to u istinu budem. Ali ipak trebat ćemo i saveznika.

— Potraži ih!

— Mislio sam na Kazare, koji obitavaju od rijeke Volge pa sve do Gruzije u Kavkazu[2]. Hrabri su i divlji. Oni bi mi pomogli proti Avarima, dočim bih na Perzijance slao svoga brata Teodora, a nauckao bih na nje i susjedne Turke, koji i onako gledaju prijekim okom širenje perzijskih granica.

I samo što je Heraklij izjavio tu svoju osnovu patrijarhi Sergiju, udje u dvoranu jedan od dvorskih časnika, smjerno se pokloni pred carem i patrijarhom rekav:

— Svijetli care! Na dvor stigao je centurijon[3] Mauricije i moli, da ga pustiš preda se. Nosi ti vrlo važne vijesti.

— Zar Mauricije, zapovjednik pograničnih utvrda na Dunavu? — upita car.

— Da, — potvrdi časnik.

— Neka slobodno udje. Željan sam čuti, što mi nosi. — Car i patrijarha ne nastaviše iza toga razgovora, jer je centurijon odmah iza prijave ušao u carevu dvoranu.

---

[1] Leonida bio je špartanski kralj i najveći junak starog svijeta. Sa nekoliko stotina svojih junaka borio se s perzijskom vojskom od blizu dva milijuna ljudi. Godine 480. prije Isusa pao je slavno sa svim svojim junacima u Termopilskom klancu.

[2] U današnjoj Rusiji.

[3] Centurijon = visoki časnik u rimskoj vojsci.

— Duboko ti se klanjam, slavni care, i želim ti svaku sreću od Boga! — prozbori Mauricije, kada je stupio pred cara.

— Zdrav bio, hrabri moj centurijone, — car će na pozdrav. — Davno te već ne vidjeh. Kako si i što mi nosiš?

— Vijesti su vrlo važne, jer inače ne bih bio sam pohitao s daleka Dunava ovamo na čarovne obale bosporske.

— Možda nam nosiš kakove glasove o Avarima i njihovim saveznicima? — upita patrijarha, koji se dosele poigravao svojim zlatnim križićem, koji mu je visio na prsima.

— Pogodio si, sveti oče, — odvrati centurijon Mauricije. — Upravo to je i uzrok, da sam sâm pohitao do prijestolja svoga dobrog cara.

— Kazuj! — Heraklije će i upre pogled u centurijona, koji nastavi:

— Na naše se carstvo sprema sva avarska i perzijska sila. Štogod je sposobna za boj, sve će jurišati na nas. I ne samo muško, već i žensko, dapače i ista djeca. Tako bar glasi Kaganova odredba. Ovom vojnom kane posve uništiti naše krajeve i žiteljstvo odvesti bilo u ropstvo ili ga opet poklati. Cilj im je ovaj sjajni grad. S njegovih zidina hoće Kagan da navijesti i Evropi i Aziji, da je njegova sila velika a moć neslomiva.

— A dali su nakanili skoro udariti na nas? — Heraklij će zabrinuto.

— Prije proljeća nipošto, jer Kagan hoće da se temeljito spremi za tu vojnu.

— A otkale tebi tako pouzdane vijesti? — patrijarha će.

— Od slavenskih robova, koji su nedavno prebjegli na našu stranu, jer im je dozlogrdilo avarsko ropstvo. Oni su mi u tančine ispripovjedili o svim avarskim osnovama.

— Dakle se spremaju? — car će i zamisli se.

A Mauricije opet nastavi:

— Sada se Kagan nalazi u zemlji Čeha, Dečana i Dudleba. Otišao je onamo po plijen i novo roblje, koje će mu dobro doći u vojni koju sprema na proljeće na nas. Sva slavenska plemena, koja su pod njegovom vrhovnom vlašću, moraju takodjer sudjelovati u toj velikoj vojni. Hoće da pokaže pred svojim novim pobratimom Kosruom, kolika je njegova sila. Ta nije se uzalud pohvalio pred njegovim poslanikom Šarbarzom: da ih je toliko koliko pijeska u moru i zvijezda na nebu! Toliko sam ti, uzvišeni care, imao reći. Sada je i na tebi red, da se ozbiljno spremiš. Naše pogranične straže i utvrde na Dunavu prve su na dohvatu avarskoj sili. Njih treba što prije dobro popraviti i opskrbiti svim potrebitim živežom. Nadalje treba posade u njima bar potrostručiti. Tek ovako jaki i dobro opskrbljeni moći ćemo im neko vrijeme odolijevati.

— Dakle nemaš nade, da bih im posve odolio? — prekine ga Heraklije.

— O tome ni govora! Tek izvanredna milost Božja mogla bi ih zaustaviti pred pograničnim utvrdama, inače nitko drugi! Ja sam duboko uvjeren, da mi moramo ondje pasti, ali tim ćemo koristiti samo vama ovdje. Ali prije, nego li padnu naše utvrde na Dunavu, past će i tih krvožednih pasa nekoliko tisuća. Uvjeravam te, gospodaru, da ja i moje čete odvažno i neustrašivo gledamo smrti i pogibelji u oči. Mi se moramo prvi žrtvovati za dobro tvoje i cijeloga istočnog carstva. Prisegli smo ti vjernost i odanost, pa ćemo ti to i dokazati. Samo neka ti budu i druge legije tako odane i hrabre kao što su ti podunavske, pa će biti pobjeda tvoja!

Ove riječi centurijonove duboko ganuše plemenitoga cara, i on ustane sa svoje stolice, pristupi k vjernom zapovjedniku podunavskih legija i položi mu obje ruke na jaka ramena rekav:

— Mauricije, moj vjerni centurijone, tvoj car ti hvali na tim lijepim riječima. Vrijedno bi ih bilo uklesati u stanac-kamen, da se i poznija potomstva

uvjere o ljubavi, koju su gojile moje čete s Podunavlja!

— Da, uzvišeni care, mi smo dušom i tijelom tvoji, a to ćemo ti najbolje dokazati u onaj dan kada navali na nas strašna sila bijesnog Kagana. Ali ipak usudio bih ti se nešto predložiti.

— Samo govori, — brzo će Heraklij, koji je još sveudilj držao ruke na centurijonovim ramenima i pozorno iščekivao njegove daljne riječi.

— Care, moje je mnijenje, da bi se za veću sjegurnost morao ogledati i ti za dobrim saveznikom. Prevelika je sila, koja se na nas sprema.

— O tom smo upravo razgovarali malo prije tvoga dolaska — odvrati car. — No niti je časni prijatelj patrijarh, a niti ja na čistu, na koga bi se obratili. Slaveni su skoro svi pod vrhovnom vlašću Kaganovom, pa od njih ne možemo ništa iščekivati. Mislili smo i na Kazare oko Volge.

— Odviše su divlji! — primijeti centurijon.

— Dakle vidiš i sam, da smo u neprilici, — opet će Heraklij.

— Ja znadem za jedan hrabri narod, koji bi se mogao neustrašivo mjeriti s avarskom silom — centurijon će. — Glede njega htio sam upravo s tobom govoriti.

— Koji je taj? — jednoglasno će car i patrijarh.

— Hrvati!

— Hrvati? — opet će car i patrijarh i zgledaju se.

— Stanuju daleko gore na sjeveru avarske zemlje. Žilavi su i ustrajni. Ne boje se nikakovih poteškoća i hrabro srću u najveće pogibelji. Pred njihovom silom strepi i sam Kagan. I premda je već skoro sve susjedne Slavene spravio pod svoju vlast, na njih se ipak nije usudio do sada još navaliti.

— Veliš, da su hrabri?

— I da sam Kagan strepi pred njihovom hrabrošću?

— Sve je tako kako rekoh, — ponovno će Mauricije. — Sklopiš li s njima savez, možeš tada mirno

spavati, jer se nad tvojom prijestolnicom ne će nikada vijati perzijsko-avarski barjak.

Na to se okrene Heraklije prema patrijarhi staviv na njega upit:

— Što ti misliš o tome, časni oče?

— Ja se posvema slažem s našim čestitim Mauricijem. Rekao bih, da nam ga je sam Gospodin Bog poslao ovaj čas ovamo, da nas izvede iz naših dvojbâ. Savjetujem ti, da čim prije sklopiš s tim Hrvatima prijateljstvo, i zatražiš u njih pomoć. Avari su već na djelu, kako reče Mauricije. Spremaju se ozbiljno za veliku vojnu, pa se spremajmo i mi. Nije nam više časiti! Dan za danom odmiče u nepovrat, pa će na jednom osvanuti i onaj, koji će nam pred carigradska vrata dovesti divlje Kaganove čete.

Car saslušav patrijarhin savjet reče i sam:

— Dakle, u ime Boga velikoga sklopit ćemo savez s Hrvatima. Ti ih Mauricije jamačno dobro poznaješ, jer inače ne bi bio došao s takovim prijedlogom?

— Care, ja ih poznajem u dušu. Ono nekoliko stotina obitelji hrvatskih, što se prije nekoliko godina bilo naselilo izmedju Save i Dunava, potpuno me o tom uvjeriše. Sve onako malobrojni kako su došli sa sjevera, borili su se upravo nadčovječjom snagom. Divlje Kaganove čete mnogo puta skrhaše si zube o njihove čvrste mišice. I samo iznenadnom provalom i na prevaru pohvataše ih mnoge i odveše u ropstvo. Inače ne bi ih bili dobili. Ali od onih, koji su gore na sjeveru, boje se, i nemaju srčanosti da udare na njihovu zemlju Bijelu Hrvatsku.

— Bog dao, da bi taj naš savez donio ne samo cvijeta već i ploda našemu carstvu, — car će, a na licima mu se odražavala neka unutarnja sreća i zadovoljstvo.

— Poslanike valja slati što prije u zemlju Hrvata, — primijeti centurijon. — Odmah sa mnom bi mogli poći do Podunavlja, a odanle će im naši vojnici i neki slavenski prebjegi kazivati put u tu hrvatsku zemlju.

— Tako će i biti — potvrdi car centurijonove riječi. — Još danas odredit ću nekoliko naših uglednika, koji će krenuti s darovima najkasnije za tri, četiri dana. Vodit ćeš ih ti, jer razumiješ njihov jezik i poznaješ njihove običaje. Razjasni im što želim. A budu li te što tražili, slobodno im sve obećaj u moje ime. Pomognu li istočnomu carstvu u ovim teškim danima, bit će im Heraklije i njegov narod zahvalan.

— Bilo tako, a blagoslov Božji počivat će i vrhu našega carstva i naroda hrvatskoga! — završi sijedi crkovnjak svečanim glasom.

* * *

A u podne četvrtoga dana ostavilo je Heraklijevo poslanstvo carsku prijestolnicu, i pod vodstvom hrabrog centurijona Mauricija krenulo s bogatim i obilnim darovima put dalekoga i hladnog sjevera, da se pokloni vodji svih Hrvata i zatraži pomoć njegovoga naroda.

Približao se onaj čas kada je imao hrabri narod hrvatski stupiti na svjetsko poprište, da svojim junaštvom pred cijelim svijetom prodiči svoje svijetlo ime i da pokaže što Hrvat može. Daleko ogromnije i brojem žiteljstva veće istočno-rimsko carstvo utjecalo se pod okrilje žilavih hrvatskih desnica vapeći:

„Hrvati, spasite rimsko carstvo i potresite temeljima divlje avarske države, jer naša je sila preslaba!“

VII.

Mirkova nagadjanja o avarskoj navali na Dečane, Pšovane i Dudlebe imala su se ispuniti već u najbližim danima. Mladi Bajan u tjedan dana bio je već četiri puta u očevu hringu, da se s njime, s Mundzukom, Elakom i drugim uglednim Avarima posavjetuje i dogovori, kada i kako će provaliti u češku zemlju. Svi su bili toga mnienja, da će sobom povesti tek nekoliko stotina slavenskih robova, dok su svi drugi imali ostati po hringovima, da spremaju živež za veliku vojnu na istočno carstvo. Tako su zaključili Avari s dva razloga; prvo: da se ne bi odviše veliki broj slavenskih robova moguće združio

s Dečanima, Pšovanima i Dudlebima, pa im još okrenuli i ledja. A drugo, što to nije vojna u pravom smislu riječi, već više upadica, provala, u kojoj će se malo protegnuti avarske mišice, koje su i onako već dosta dugo počivale i drijemale. Osim toga htjeli su se Avari dočepati novih robova, kojih će trebati u velikoj vojni na Heraklijevo carstvo. No glavna svrha toj navali imala je biti ta: da se plemena ne bi usudila za vrijeme njihova izbivanja navaliti na one posade što su imale ostati po hringovima, da ih čuvaju.

Zato je Kagan bio dogovorno sa svim uglednim Avarima zaključio: da provala u češku zemlju ima biti što prije. Nešto Avara imalo je ostati po hringovima, da bdiju nad slavenskim robljem, da ne bi za Kaganovog izbivanja postali obijesni i prkosni. Zato je i zapovijednikom svih hringova postao strašni Kaganov ujak stari Bleda, koji je bio po cijelomu avarlaku poznat sa svog krvološtva.

Na glas, da će biti nove borbe, novog plijena i novih robova, umalo da nijesu pomahnitali prosti Avari. Od rane zore do kasna mraka kovali su slavenski robovi na tisuće i tisuće ubojitih strjelica za svoje gospodare, koji su u to isto vrijeme ogledali svoje lukove, napinjali tetive i popravljali tobolce za strjelice. Osim toga vježbali su svoje hitre konjiće i izvadjali na njima svakojake vratolomne bojne igre i vještine.

A staromu je Kaganu poigravalo srce od milja i zadovoljno je gladio grivu svomu konju, koji je neprestano hrzao, puhao na nozdrve i nemirno kopkao kopitama, kao da jedva iščekuje zapovijedi svoga gospodara. Htio je, da poleti poput hitre lastavice ili brzonoge košute preko onih beskrajnih ravnica i pusta, koje su se pred njim prostirale, i koje se gubile u velikim daljinama, stapajući se s čistim i modrim nebeskim obzorjem.

Pa kada su kovači nakovali dosta strjelica, a nestrpljivost avarskih četa bila već gotovo iscrpljena, dao je Kagan jednog jutra znak i sila je njegova

krenula. Naprijed su jašile predstraže i kazivale put onim četama, koje su bile za njima. U prvim redovima — po avarskom običaju — stupali su slavenski robovi, koji su uvijek imali prvi srnuti u živo i ljuto kreševo. Tek iza njih dolazio je Kagan sa svojim Avarima, svi na hitrim i bijesnim konjima, držeći se tako spretno i uspravno kao da su izrasli iz njihovih ledja.

Zemlja je tutnjila, kuda su prolazile te divlje čete, koje su same o sebi s ponosom govorile: „kuda naša noga zagazi, tuda nestaje zeleni". Mirno su i bez zaprjeka prelazili preko Dunava i njegove desne obale, sve dok nijesu stigli do Norika, gdje se upustiše u prvu ljutu borbu s hrabrim i žilavim Slovencima, koji su očajno branili svoja naselja i županske gradove. Svladav ih nakon očajne borbe, prodirali su sve dublje preko slovenskih zemalja prema Češkoj. Kao grom iz vedra neba, tako su i Avari iznenadili nesložna plemena: Dudleba, Dečana, Sedličana, Lučana, Pšovana i Lemuza, i spravili ih pod svoju vlast, prije nego li su ista i mogla pomisliti na zajedničku obranu.

* * *

Iza odlaska Avara na vojnu opustjeli su prostrani hringovi, te nije bilo u njima onog života i one zaglušne buke i vike kao prije. Slavensko roblje što je ostalo pod nadzorom Kaganovog ujaka Blede, bilo je tiho i mirno, pa je samo uz uzdisaje i suze obavljalo svoje teške poslove pod udarcima konopaca i bičeva. Malo ne svaki od njih imao je koga svoga, bilo sina, brata, sinovca ili drugog znanca, koga su Avari odveli na vojnu u češku zemlju. I mnogi je sa strahom i zebnjom u srcu pomišljao, hoće li se vratiti i hoće li ga opet ugledati njegove oči. A bilo je i takovih, koji su u svojim srcima željeli, da radije pogine od neprijateljske ruke i mača, nego li da se opet povrati pod bičeve i tešku robiju. Mnogi je otac govorio: „Bolje da na bojištu izgine, nego li, da ga i dalje muče ko i nas!" Pri takovim mislima hvatala

je mnogog i mnogog bol i zebnja, i mnogi je prosuzio, kada je morao takova što poželjeti svojoj rodjenoj krvi. Ali nije im bilo zamjeriti. Nesnosno ropstvo, bijeda, patnje i muke tako ih zaokupiše i potištiše, da su još jedino u smrti gledali kraj svemu tomu.

Jedino Davorku kao da je imala ta vojna na slavenska plemena u Češkoj donijeti vedrije i ljepše dane. Prije uvijek zamišljen i tužan, pun sjete i teške boli, na jednom kao da se je posve promijenio. Od onog dana kako su Avari ostavili svoje hringove i prešli na desnu obalu Dunava, on je postao posve drugi, a i na navoranim i patničkim licima nije se već odražavao izražaj tuge i potištenosti, već naprotiv neko zadovoljstvo. Njihovim odlaskom kao da mu je spao sa grudi težak teret. Njegovi znanci i prijatelji stali se čudom čuditi, otkale na jednom ta nagla promjena kod njega. Prije bi u zdvojnosti znao često puta i proklinjati svoj udes i želio si smrt, a sada na jednom sve je strpljivo snašao i nije proklinjao svojih tlačitelja. Dapače je još i druge tješio govoreći:

— Doći će već sunce i pred naša vrata!

I mnogi su htjeli znati za uzrok toj nagloj promjeni. Ispitivali ga i ovako i onako, ali uzalud, jer nijesu mogli ništa doznati. Davorko je samo govorio:

— Čemu da se jadam i žalostim? Može li mi tko pomoći osim Onoga, koji je na nebesima? Ili se plakao ili veselio, sve jednako je. Iz te kože nikud nikamo!

Zato su mnogi stali nagadjati: da je ta promjena kod Davorka nastupila jamačno zato, što se mladi Bajan zagledao u njegovu kćer Vidicu, i htio ju imati za ženu. Davorko, da se zaradi toga uzoholio što će biti tast Kaganovog sina. A nije isključeno, da će zadobiti i slobodu, koju će mu isprositi kći Vida. I sve to da je djelovalo na starog Davorka, da se od jednom posve okrenuo i zaradovao.

A o Vidi i Bajanu govorilo se već skoro po svim hringovima, i medju Avarima i medju Slavenima.

Avari su se čudili što se je njihova „zvijezda" zagledala u slavensku robinjicu, dok su Slaveni u svojim srcima proklinjali Davorkovu kćer, što je zaludila Avara i tobož se podavala njegovim zagrljajima. Njima nije bilo poznato, kako ona upravo očajava zaradi toga i kako si želi radije smrt nego li ljubav s krvnikom svoga roda.

Bajan je doduše imao već dvije žene, ali obje su bile ružne, zamazane i neugledne Avarkinje, za koje nije upravo ništa mario. Izmedju svih Avara bio je on za čudo jedini nekakva iznimka, koji je od svih drugih gledao na ono, što je lijepo. A to se opažalo i u njegovom hringu i na njegovom dvoru, gdje je bilo sve ukusnije i ljepše, nego li kod njegovog oca Kagana. Jedino si je još želio ženu po srcu i ljepoticu. Izbirao je medju avarskim djevojkama, ali niti jedna mu nije bila s voljom. One dvije, što ih je i uzeo za žene, bile su mu narinute od oca i ujaka Blede. On bi bio već tom zgodom radije uzeo koju slavensku djevojku, ali su ga u tome spriječili svi ugledni Avari, koji su mu stali govoriti: da bi to bila po sav avarski rod sramota, a za njega opet najveće poniženje, kada bi se on, Bajan, sin slavnog Kagana i unuk još slavnijeg Bajana vjerio s prostom, slavenskom robinjicom. I premda mu je otac Kagan malo ne u svem puštao na volju, ovdje ipak nije htio popustiti ni za dlaku.

Pa tako je mladi i ponosni Bajan morao u prvi mah uzmaknuti pred složnim jurišom avarskih uglednika i odreći se svojih namjera. I uzeo je za žene one avarske djevojke koje su mu silom objesili, ali za koje on nije osjećao upravo nikakove sklonosti i ljubavi. I da dade oduška svomu ojadjenom srcu, tražio je zabave u ratovima i navalama, i napastovao slavenske žene i djevojke. Pa kada se nakon nekog vremena i toga svega zasitio, zavukao se opet u svoj čvrsti hring i smišljao nove pustolovine. Sam je uvidjao da mu ovakav život ne prija, i stao je još jače žudjeti za takovom ljepotom-djevojkom koju bi mogao ljubiti svim žarom svoga strastvenog i burnog srca,

i koju bi mogao nazivati svojom ... Pa kada je stao ponovno razmišljavati kako su mu narinuli proti volji one dvije neljubljene žene, znao je tako pobijesniti, da je pograbio od svojih sluga duge kožnate bičeve, otrčao u odaje svojih žena i znao ih tako nemilosrdno izbičevati, da im je rasjekao svu kožu na ledjima i po ostalom tijelu. U njihovom vrisku, plaču i jauku tražio je oduška svomu srcu i tažio svoj bijes ... A kada je taj bijes provalio iz njega, onda ga nijesu pamtile samo njegove žene, već i isti avarski vojnici i sve jadno roblje njegove prijestolnice. Bijahu to tada za njih dani paklenskih muka i grozota. A u posljednje doba znao bi on vrlo često planuti tim strašnim gnjevom, jer je s dana u dan sve više mrzio svoje ružne avarske žene. Tada bi i sami Avari šaputali medju sobom: da je u mladoga Bajana ušao neki zloduh, dok su slavenski robovi tvrdili da je morao noću zapasti medju zle bijesove, koji su ga opet nadahnuli svakojakim zloćama. I svakom takvom zgodom molili su se Perunu da on te zle bijesove istjera iz njihovog gospodara, jer je u tim danima njegov zulum bio strašan i nesnosljiv.

No od onog dana, kako je zagledao Davorkovu lijepu Vidu, kao da se malo umekšalo njegovo srce i utažila njegova bijesna ćud. Ponovno se u njega vratile stare želje da si uzme ženu po srcu i ljepoti. Pa da udovolji tomu i da dade oduška plamtećem srcu, zakanio se da Vidu uzme za pravu ženu, i nije pazio na to, hoće li to biti s voljom Kaganu i ostalim Avarima.

— Dosta sam prepatio zaradi tih ludih običaja, — govorio je nekim svojim prijateljima. — Hoću da i ja kušam što je prava ljubav! Mlad sam, željan sam života i ljubavi!

Pa kada je onom zgodom bio otac došao k njemu u pohode, umio je izrabiti njegovu dobru volju i isprosio od njega Davorkovu kterku, za kojom mu je srce čeznulo pravom ljubavlju.

I onako izmrcvarenu od bičeva avarskih gonića dao ju je odmah prenijeti po svojim slugama u jednu

kolibicu i strogo naložio dvim slavenskim ženama Vjeruši i Rosici da ju zdušno njeguju, i da joj vidaju krvave rane. A i sam je malo ne svakog predvečerja došao u njezinu kolibicu i propitkivao robinjice, kako joj je i dali će skoro zacijeliti rane? I tako je prošlo nekoliko tjedana dok je od bičeva rasječena koža počela cijeliti a nježna djevojka po malo jačala i bivala opet rumenija.

U prvi mah nije si Vida mogla nikako protumačiti, zašto se najednom s njome tako lijepo i milosrdno postupa, i kako da je baš nju zapala ta iznenadna sreća? Još joj bilo neprestano pred očima kako ju je Kaganica upravo ni rad čega zamrzila, i kako su ju onda za kaznu upregli pod Kaganova kola, i što je sve toga jutra prepatila pod njima. Ledeni ju je znoj oblijevao, kada se sjetila onog mrskog pucketanja dugih kožnatih bičeva, i svih udaraca kojima su ju počastili, kada bi onako nježna i slabašna klonula i pala pod rudo. Pa i u snu kada bi o tom sanjala, znala bi više puta bolno zajauknuti i zastenjati kao da ju tko bije i mrcvari.

No kako je mladi Bajan vrlo često dolazio u njezinu kolibicu, puklo je i njoj a još više njezinim dvorkinjama Vjeruši i Rosici pred očima, da se tu ne radi o nikakovom milosrdju i obziru, jer toga okrutno avarsko srce nije poznavalo, već da mora biti neka osobita sklonost što ju osjeća sin Kaganov za jadnu robinjicu.

I zato je bijedna Vida svaki put zadrhtala, a srce joj stalo jače udarati, kada bi blizu svog ležaja ugledala mrkog Bajana. Sva je strepila pred njegovom pojavom a trnci joj od strave prolazili cijelim tijelom. Slutila je, da taj divlji i neobuzdani mladi Avar želi s njome nešto učiniti, jer zašto bi se inače za nju toliko brinuo i tako ju često prigledao. A u tom su ju još više uvjeravale i Vjeruša i Rosica, koje bi joj često znale reći:

— Bajan je nešto nakanio s tobom, kada te toliko pazi. Zašto nije spram drugih naših djevojaka i žena tako blag i dobar?

A te riječi još su više uplašile djevojku i nagonile u zdvojnost. Zato i jest dolazak svakog idućeg dana iščekivala s još većim strahom i još većim nemirom u srcu nego li dosele, jer nije znala što će joj taj dan donijeti. A te muke bile su još veće, kada se sjetila svoga ucviljenog i zdvojnog oca, koji je negdje patio iamačno još više nego li i ona sama. I mnogo časova kroz dan i noć provela je u suzama sjećajući se njega, koga bi bila tako rado zagrlila i pala mu na tople očinske grudi, da mu se izjada i da u njegovu zagrljaju potraži obranu pred divljim Kaganovim sinom. Da, on, rodjeni otac, jedini bi ju razumio, jedini bi ju mogao obraniti pred pandžama mladog Avara.

I dok je jednog predvečerja opet tako u suzama svršavala dugi ljetni dan i mislila na svog oca, prene ju iz tog razmišljanja teški korak samog Bajana, koji je i opet došao da ju vidi.

Ugledav ju zaplakanu popostane pokraj vrati a čelo mu se naglo smrči.

— Zašto plačeš? — upita ju tvrdim glasom i pristupi bliže.

Djevojka je s njegove blizine zadrhtala.

— Zar ti srce što želi? — ponovno će on. — Govori! Sve ćeš dobiti. U Bajana imade svega!

— Istina da imade, ali ne za mene, — usmjeli se Vida dršćućim glasom.

— Rekoh ti već, da ću ti ispuniti svaku želju.

— Ne tražim ništa od tebe!

— Pa zašto onda roniš suze?

— Zašto? Jer me od najranijeg djetinstva prati zla kob i nesreća. Dozlogrdila mi već vaša okrutnost!...

— Eh! — prekine ju mladi Avar — toj tvojoj nesreći učinit ću ja doskora kraj.

— Zar? — upita Vida u čudu i usmjeli se podići oči u Bajana, koji ju je promatrao i s nekom strašću i s nekim miljem.

— Bit ćeš moja ljuba! — on će žestoko.

— Ja tvoja ljuba?! — ponovi ona muklo a tijelom joj prolazili trnci od straha i Bajanovih riječi.

— Da, ljubim te ko svoga vranca! Mila si mi ko onaj moj oštri mač i ko ljuto bojno kreševo u kom se mjere desnice hrabrih junaka! — govorio Bajan nekuda zanosno i gledao još strastvenije u lijepu djevojku.

A tada ga ljubavni žar spopao u tolikoj mjeri, da je svojim vrućim i debelim rukama zagrlio djevojku i pritiskao svoje oznojeno čelo i zdepasto lice na njezina bijela i mekana lišca, vičući kao pomaman:

— Bit ćeš moja! Bit ćeš moja!...

S toga nenadanog i divljeg izražaja ljubavi Vida protrnu još jače. Pa kada je na svom vratu osjetila Bajanove rutave i vruće ruke, koje su kao i cijelo tijelo zaudarale po znoju, krikne:

— Isuse i Gospodine!... Oče!... Oh oče!...

No divlji Avar raspaljen još više ljubavnim žarom ne pustaše ju iz svog zagrljaja, već podjednako urlaše:

— Bit ćeš moja ljuba!...

— Nikada!... Nikada!... makar me mučio kakovim strašnim mukama, ali tvoja ne ću biti!... Odviše si okrutan i gadan! Bježi! Pusti me! — vikala djevojka i skupivši svu snagu otimala se njegovu zagrljaju, a od otimanja s tim jakim i divljim momkom, probijao ju ledeni znoj po cijelomu tijelu.

— Hoćeš!... Hoćeš, ili neka bogovi s nebesa pošalju oganj na mene! — urlao on još neobuzdanije i strastvenije.

S tolikog nasilja i bijesa uzavri i Vida te upravo nadljudskom snagom upilji nokte u zdepasto i ružno lice mladog Avara, komu odmah briznu nešto krvi.

Bajan osjetiv u svom mesu Vidine oštre nokte podivlja još jače i htjede ju udariti šakom medju oči. Ali u zadnji trenutak ipak je spustio desnicu. Predomislio se. Uvidio je da time ne bi ništa postignuo, već bi samo uspirio u njezinom srcu još veću mržnju i odvratnost. A njemu je bilo upravo do toga, da ga ta djevojka ljubi.

I reče joj:

— Drugu bi snašle strašne muke i još strašnija smrt, ali tebi ću i to oprostiti! Znaj, da još nikada nije nitko podigao ruke na Kaganovog sina do tebe! Ali uvjeri se, da i u Bajanovom srcu imade velikodušja...

I dok joj je govorio te riječi, bio je strašan i mrk, vidjelo se na njemu da se jedva suspreže. Iz malenih utisnutih očiju sijevale mu žarke munje, a iz dubine grudi izlazio tako glasan dah kao da bi dahtalo usopljeno konjče. I jamačno to je bilo prvi put u njegovu životu da je on, divlji i neobuzdani Avar, gospodar tolikih neustrašivih četa, nekomu oprostio nanešenu uvrjedu. Dapače i sam se sebi divio, da je mogao u toliko ukrotiti svoju divlju i neobuzdanu ćud.

I tko zna, ne bi li se bio bijes ponovno u njemu uzrujao, da ga nijesu prenuli zvuci stražarskog roga, koji su se javljali vani pred vratima hringa.

Medjutim je već i jedan Avar nahrupio na vrata kolibice i javljao:

— Gospodaru, izidji napolje! Tvoj silni i nepobjedivi otac Kagan, šalje ti glasnika s važnim vijestima.

A za ledjima ovoga već se ukazao i sam glasnik govoreći:

— Bajane, naša diko i svijetla zvijezdo avarska! Nosim ti pozdravlje od silnog oca, koji ti po meni poručuje, da s mjesta zajašiš konja i dodješ k njemu. Vijećat ćete o važnim stvarima.

Tek sada prevukao je širokim tvrdim dlanovima preko izgreblog lica i obrisao ono nešto krvi što je bilo briznulo ispod Vidinih nokata. Oba Avara gledala su začudjeno u Bajana i u njegovo izgrebeno lice, ne mogav si protumačiti, što se to zbilo s njihovim mladim gospodarom.

No iz toga ih začudjenja brzo prenula njegova odlučna i surova zapovijed:

— Konja!

Pa kada su mu ga doveli, poklopi ga i odjuri poput bijesne burne oblačine kroz trostruka vrata svog hringa, dok su ga ostali njegovi pratioci jedva jedvice dostizali. Davno već nije tako tukao i gonio svoga vilovitog vranca, koji je sav zapjenjen i znojan jurio poput munje preko one silne i prostrane ravnice. Na njemu iskaljivao je svoj jad i bijes, koga je bio suspregnuo pred djevojkom, za kojom mu je čeznulo srce.

I bio je već požalio, što joj se nije osvetio u onaj trenutak, kada mu je zabola nokte u lice. Bijesnio je na sama sebe, što nije izvršio nad njom svoju silu i upokorio ju svojom moću.

I jezdio je na svom konju sve dalje i brže, pun bijesa i žestine zaradi svog neuspjeha.

Tek kada je bio na dohvatu očeve prijestolnice reče:

— Ja ju tako silno ljubim, a ona me gurnula od sebe, dapače noktima zadrla mi se i u lice. I ja sam joj to sve oprostio! Da, neka upozna, kolika je moja ljubav. Možda će si ipak predomisliti.

VIII.

Iza odlaska Avara nastalo je vrlo ružno vrijeme. Mladjak koji se nekako mijenjao treći ili četvrti dan iza toga, donio je kišu, koja je reći bi bez prekida padala skoro potpuna dva tjedna. Svi pritoci Dunava i Tise silno su nabujali, uslijed čega su i obje rijeke tako narasle da su im korita bila pretijesna. Silna mutna voda razlila se preko desne i lijeve obale i cijela ona prostrana ravnica priličila je ogromnom jezeru. A iz toga jezera stršale su šume, osamljena stabla, kvrgave vrbe i avarski hringovi s drvenim kolibicama Avara i njihovih slavenskih robova. Stari Bleda, ujak Kaganov, koji je iza njegova odlaska bio zapovjednikom svih hringova, imao je dosta muke i posla, dok je sa preostalim Avarima i robovima obranio Kaganov hring, da ga nije uništila nasilna bujica. On je bio najviše na udarcu, jer je ležao tek nekoliko kilometara od rijeke Tise. Dakako da je jaka

vodena bujica počinila dosta, dapače mnogo štete, jer je slabije nasipe posve razorila i odnijela, dok je jače i čvršće podrovala, pa se bilo svaki čas bojati da će i njih uništiti i odnijeti.

Slavenski su robovi govorili, da je to prst Božji i opomena bogova, jer da je i njima već previše što rade Avari. Naročito da su ogorčeni radi vojne, koju su poveli na slavenska plemena u Češkoj. Svi su to smatrali dobrim znakom, želeći u svojim srcima: da bi Avari bili pobijedjeni, jer onda bi se oni mogli ipak nadati slobodi. Pobjednički Slaveni jamačno bi se zauzeli i za svoju mnogobrojnu potlačenu braću i oslobodili ju Kaganovog jarma.

Pa zato prigodom povodnje nijesu se Slaveni bog zna kako starali i naprezali da obrane imetak svojih mrskih tlačitelja. Mjestimice upravo su hotimice stojali prekrštenih ruku, i uživali, kako neobuzdana vodena sila potkapa temelje hringova i nosi cijele komade njihovih zemljanih, travom obraštenih zidina i nasipa. Njihovoj ojadjenoj, potlačenoj duši godilo je gledajući avarski bijes i razor tih hringova u kojima su trpjeli tolike okrutnosti i progone. A stari je Bleda htio podivljati od srdžbe, kada je gledao kako mu slavensko roblje prkosi; ali nije si nikako mogao pomoći s razloga, jer nije mogao svaki čas skakati s konjem u nabujalu vodu, budući je to u onoj bujici bilo vrlo tegotno i opasno.

Stari je avarski vuk morao za prvi čas donekle suspregnuti svoj divlji gnjev, no zakleo se samomu sebi da će im to sve stostruko naplatiti kada budu popravljali razorene i podizali nove hringove. Proklinjao je i vodenu bujicu i slavensko roblje što mu prkosi, i s nasipa svog hringa odapinjao je strijelice u najbliže slavenske momke, koji se po njegovom mnijenju nijesu dosta snažno i brzo opirali prirodnoj sili i snazi.

Napokon o uštapu prestala je lijevati kiša a vodenog kolobara oko mjesečeve kruglje nestalo je. Jaki sjevernjak koji je zastrujio s gornjih krajeva avarske zemlje posvema je razagnao teške i vodene

oblačine, i miloliko modrilo nebeskog obzorja opet se počelo smješkati na blatnu, prokislu i raskvašenu zemaljsku površinu. Topli sunčani traci pripekli o zemlju i stali ju sušiti, a iz njezine površine dizale se vodene pare, plovile uzduhom i napokon se rasplinule u visokim prostorima.

Svima kao da je pao kakav teški teret s grudiju, kada se opet pojavila vedrina i modrina neba. Teške i tmaste oblačine iz kojih je lijevala obilna kiša, nekako su se neugodno dojimale svačije duše, jer je uslijed ružnog vremena sve bilo nekud potišteno. No Avari su najradosnije pozdravili osvit vedrine, jer je s njome počela opadati i povodnja, koja im je kroz sve dane zadavala toliko brige, muke, napora a i straha.

Raskvasla zemlja što od sunčane topline što od vjetra brzo se isušila, a neobuzdana voda široke Tise i Dunava, opet se vratila u svoje staro korito. Ptice močvarice veselo su buzale po močvarnim obalama, čistile svoje perje i sušile ga na toplim sunčanim tracima. A i avarski konji bili su veseliji i obijesniji kada su se opet mogli protrčati po širokoj ravnici i napasti trave, koja je nakon te povodnje bila doduše blatna i zamuljena, ali im ipak bila tečna.

I čim se bila raskisla zemlja osušila odmah je u avarskim hringovima nastalo sve živo. Sve se latilo posla da popravi oštećene nasipe, odnosno da gradi i nove hringove. I ne samo robovi Slaveni, već i sami Avari latiše se motika, sjekira i lopata da čim prije izgrade i nadoknade ono što je sila velike prirode u svom bijesu razorila i uništila. Od rane zore do mrkla mraka odzvanjali su udarci sjekira, zveket motika i lopata, i zapovijedi starog Blede i drugih uglednijih Avara koji su nadzirali radnje. I za nekoliko dana već su oštećeni nasipi bili posve učvršćeni i popravljeni, a novi su nabrzo napredovali kao i gljive poslije jesenskih kiša. Pri tom teškom poslu malo se govorilo a još manje počivalo. Kruti avarski nadziratelji nijesu dali jadnom roblju pravo ni odahnuti. Čim bi se koji uspravio da malo poravna i pro-

tegne zgrbljena ledja i umorne udove, odmah bi osjetio na njima udarac debele batine ili kožnatog biča. Dapače niti onda kada je sunce stojalo najviše nad glavama, nijesu im dozvolili da se najedu suha hljeba i napiju hladne vode, već su ih neprestano tjerali da kopaju zemlju i slažu nasipe. Okrutni Bleda htio je da im se sada osveti za ono što su mu prkosili prigodom povodnje. Tek onda kada bi sunce stalo tonuti na zapad iza onih dalekih i velikih šuma, dali bi nadglednici znak da je hora za počinak.

I tako se s dana u dan radilo brzo i grozničavo kao da prijeti Bog zna kakova velika neprijateljska sila. Stari je Bleda htio da do povratka Kaganova bude sve opet u najvećem redu kao i prije, jer je strepio, da ne bi navukao na se njegovu strašnu srdžbu, kad bi zatekao nedovršen posao.

Zato mu je silno odlanulo, kada je jednog popodneva najavio glavni nadglednik: da će najkasnije za dan dva biti svršeni svi nasipi, koji će svojom čvrstoćom nadilaziti one prijašnje, što ih je raznijela voda.

Pa kao što nikoga, tako nije niti starog Davorka a ni Mirka minula ta teška radnja. I njima je bilo takodjer mučiti se i naprezati od zore do mraka. Mirko onako mlad i zdrav još je nekako snašao teretni posao, ali za mnogo starijeg Davorka bijaše to ipak prenaporno. Minuli su bili oni dani, kada je on mogao lako i bez duljeg odmora udarati cijeli bogoviti dan teškom sjekirom ili prekapati motikom i lopatom tvrdu zemlju. Sile su mu bile kroz sedmogodišnje robovanje već znatno smalaksale i on bi svaki čas pri radnji promrmljao:

— Ne ide, pa ne ide! Iznemogao sam.

Ali ipak je uza sve to naprezao sve svoje sile da udovolji okrutnim nadglednicima, koji su neprestano jašili od skupine do skupine i pucketali bičevima, kao da tjeraju pred sobom cio tor blaga. Kad i kad zafićuknuo je koji Avar dugim bičem i oko njegove glave, da ga opomene da nije dozvoljeno dan-

gubiti i odmarati se. Ali on je i to strpljivo snašao misleći pri tomu:

— Dat će Bog, pa ne će valjda ni to još dugo trajati.

A od one noći kako je Mirko bio kod njega da mu isporuči Vidino pozdravlje, on je neprestano samo razmišljavao o momkovim riječima. Mirkov prijedlog da se bijegom dostanu željkovane slobode učinio mu se vrlo zgodnim. Sam je uvidjao, da im drugog izlaza nema do ovoga, pa je zato samo snovao, kako i na koji način da dodju do Vidice, koja je boravila u Bajanovom hringu, pod budnim okom njegovog odanog Avara — stražara. Danju i noću uvijek je pred njezinom kolibicom šetala straža i osim dvorkinje Rosice nije nitko mogao k njoj pristupiti.

A i Mirko, komu je srce upravo izgaralo za lijepom zatočenom Vidom, htio je već zdvojiti što se nije mogao nikako prikučiti djevojci, da joj priopći: da su nakanili bijegom spasiti i nju i sebe. To mu je bilo tim teže što je dočuo i od same Rosice, da je djevojka vrlo sjetna i žalosna. Pripovijedala mu je, kako zdvaja i najvećim strahom iščekuje povratak Bajanov s vojne. Neprestano da govori: „Radije umrijeti nego li biti žena toga gadnog i krvoločnog Avara!“ Te riječi još su više rastužile momka i on već nekoliko noći nije pravo stisnuo oka s prevelike brige, kako da pomogne ljubljenoj djevojci. Neka muka, neko strašno, neobuzdano bjesnilo počelo se javljati u njemu uz pomisao: da bi lijepa Vida mogla u istinu postati ženom okrutnog Kaganovog sina.

I u njemu se najednom stala radjati misao: što bi bilo da on ubije Bajana? To bi bio najkraći obračun s njime. Obranio bi djevojku od sramote i riješio ju neljubljena i mrska čovjeka.

Ali nakon duljeg i temeljitog mozganja uvidi, da bi ga taj čin samo upropastio. Djevojci bi slabo ili možda nikako pomogao, a na sebe bi navukao osvetu avarsku. Bajan bi pao doduše, ali s njime i on, i svrha bi bila promašena. On ne bi nikada bio

Vidin muž jer bi ga Avari raznijeli na sitne komadiće. Zato je odustao od te nakane i stao opet ponovno razmišljavati, kako i na koji način da dojavi Vidi svoju i očevu osnovu? Jedno dva puta počeo se već vrzati oko kolibice, ali mrki Avar koji je imao stražu upita ga:

— Robe, što tražiš tuda? — i smjesta je natezao luk da odapne strjelicu u momka, koji se odmah pokupio kada je vidio što Avar smijera.

Tada je opet stao s Davorkom snovati: nebi li cijelu svoju osnovu posve otvoreno povjerili Vidinoj dvorkinji Rosici. Kroz nju jedinu mogli bi se dogovoriti s djevojkom. Ali iza oduljeg vijećanja učinilo se to i jednom i drugom odviše opasnim i ludim. Rosica je bila doduše slavenske krvi kao i oni, ali tko zna, bi li ona htjela pristati na njihove prijedloge i prošnje, i ne bi li ih još moguće i odala Avarima? Njoj nije bilo i onako ništa stalo do slobode, gdje je već stupila jednom nogom u grob. Pa kada je već prepatila toliko i toliko gorkih i teških dana, prepatit će lako još i ovo nekoliko što joj je bilo odredjeno živjeti. A povjeriti takovu osnovu osobi tudjoj i nepouzdanoj, značilo bi turati samoga sebe u propast.

I zato je Davorko vas žalostan i pokunjen rekao jedne večeri Mirku, kada su se vraćali s posla:

— Nema nikakove nade! Ona će propasti a mi ćemo svisnuti od tuge i boli. Bože, Bože, kolike su naše patnje!

Momak ga je slušao uzbudjena srca, pa je i sam nekoliko puta uzdahnuo, kao da je time htio potvrditi istinitost Davorkovih riječi. I dugo su išli tako šuteći i duboko zamišljeni. Na licima im počivala teška sjeta i zabrinutost. Jedna im se misao obojici motala glavom, misao, kako da pomognu stvoru, koga su obojica žarko ljubila, za kojim su čeznuli kao i bolesnik za osvitom vedre i rumene zore.

Tek na dohvatu hringa u kom se nalazila Davorkova kolibica, zaustavi se momak malo, ogledne se, ne ide li tko za njima a onda će posve tiho:

— Oče Davorko!

— Oj! — oglasi se ovaj trgnuv se iz sjetnih mislih.

— Što bi bilo da pobunimo svu braću po hringovima proti Avarima?

Davorko je samo još više popodigao glavu i slušao.

— Mnijem, da bi se to dalo izvesti. Sada je Avara vrlo malo, dok smo mi brojem dva, ako ne i tri puta jači od njih.

Tada se i Davorko ustavi, podigne oči prema nebu, na kom su se počele javljati prve zvijezde i malo se zamisli.

— I ti bi imao volju da pobuniš našu slavensku braću? — upita ga, kada je opet k zemlji pogledao.

— Bih! Još večeras latio bih se toga.

— Ne luduj! — Davorko će.

— Zašto bih ludovao? Zar ne bi to bilo najpametnije? Slavenska pobuna proizvela bi medju avarskim posadama najveću smetnju, a tom bi se mi mogli dobro okoristiti.

— Hm! — promrmlja stari. — I ti bi imao srca, da unesrećiš još više toliku braću?

Momak ga na te riječi pogleda začudjeno, a donekle i mrko i upita:

— U kakovu propast, tako vam Perunove munje?

— Velim ti ponovno, da bi ih unesrećio, — Davorko će. — Što je mladjarije, možda bi se diglo i rogoborilo, ubilo dapače i desetak Avara, dok klonuli starci i plašljive žene ne bi se ni ganuli.

— Bi! Svi bi ustali na noge, samo nemaju vodje. Netko mora prvi početi. Pa ću ja!

— Polako sinko, polako! — tihanim će glasom Davorko i makne drveni zasun na vrataščima, jer su bili u to upravo stigli do kolibice.

A kada su ušli u nju, zamandali stari odmah vrata, naloži oganj i nastavi:

— Ti ne poznaš još dobro naših ljudi. Oni bi se možda i dali nagovoriti na pobunu, ali budi uvjeren, da bi već pred prvim avarskim bijesom klonuli duhom.

— Ne bi, oče Davorko! — prekinu ga momak silovito.

— Bi! bi! — mahne stari desnicom. — Ta eno nedavno, prigodom one velike povodnje mogao si se uvjeriti o protivnomu. Ono nešto mladjarije što nije htjelo spašavati i braniti hringove od bujice i što je prkosilo staromu Bledi, teško je okajalo svoj jogunluk. Okovi, lanci, razbijeljeno željezo i kruti bičevi uništili su u njima i ono malo smisla za slobodu, što je bilo stalo tinjati u njihovim srcima! Samo se mani takovih osnova, da bi pobunio naše proti Avarima. U nuždi bi te izdali i ti bi platio glavom kao začetnik. Mnogogodišnje patnje i muke posvema ih slomiše i poništiše.

Momak je spustio glavu, zagledao se u oganj i upravo mislio u sebi:

— Stari imade skoro pravo.

A Davorko ga pitao dalje:

— A jesi li pomislio na to, što bi bio konac toj tvojoj naumljenoj pobuni?

— Ne.

— Vidiš sinko, kako ti lako sve to svaćaš! — Konac bi bio još strašnije muke, još veća nevolja i još teži jaram. A sve bi to palo na tvoju dušu.

— Perun mi ne bi toga zamjerio, — brzo će momak. — Moja je nakana plemenita.

— Mani se ti tvog Peruna! prekine ga Davorko ponešto zlovoljno. — Boj se ti kršćanskog Boga, koji postoji! On bi ti sudio strašno, jer bi se svi vapaji i sve kletve potištene i zavedene braće survale povrh tvoje glave! Moj gospodin Isus veli: da treba i sve druge ljude ljubiti, a ne samo sebe.

— Ja nijesam kršćanin, pa niti nemam posla s vašim Isusom! On će suditi vama a ne meni!

— He, momče! — stari će silovito na njega, — Isus nije samo gospodar kršćanima već i svim drugim ljudima.

Mirku se smrklo pred očima na te Davorkove riječi. Nije mu bilo ni najmanje s voljom što starac i opet po njegovu mnijenju vrijedja Peruna, ali nije

mu se usudio odviše protusloviti. Bojao se, da mu se ne zamjeri, pa bi stari mogao još biti i protivan njegovoj ljubavi spram Vide, za kojom je toliko čeznuo.

— Pa što ćemo onda početi? — momak će ogorčeno. — Svemu ste protivni, što god predložim. A mislio sam, da ćete biti s ovim posljednjim sporazumni. Ja bih to već lijepo izveo. Naši bi se pobunili, Avari bi izgubili glavu u toj smetnji, a mi bi s Vidom u to vrijeme odmaglili.

Davorko potrese glavom i odgovori na to:

— Čast tebi, ali na ovakova što ne ću i ne mogu pristati! Ljubim svoju Vidicu više nego zjenicu svog oka, ali da poradi nje padne žrtvom nekoliko moje braće i prijatelja, toga ipak ne mogu dozvoliti.

— E, onda činite sami što znate! — momak će kao ljutito i zaputi se da izadje.

— Kuda ćeš!

— Na sjenik. San će mi skoro na oči.

— Zar ne možeš kod mene prenoćiti? Imadem dosta prostora i za te.

— Hvala vam! Volim na sijeno. Noć je topla, — i izgubi se u mraku.

— Ražestio se, — stari će sobom, kada je momak ispao iz kolibice. — Hm! Mlad je i nagao, ali ipak nije loš. Uvjeren sam, da ga na tu pomisao vodi samo velika ljubav spram Vidice. Ali ne bi bilo niti lijepo niti plemenito, kada bi morali mnogi drugi platiti životom spas moj i moga djeteta.

*

Mirko nije cijele noći stisnuo okom. Na svježem mirisnom sijenu, što su ga bili robovi spremili za zimu za avarske konje, prebacivao se amo i tamo, kao da leži na golom trnju. Stotinu misli rojilo mu se glavom, koja je bila od uzrujanosti, brige i nespavanja vruća, kao da će mu uzavrijeti mozak.

— Staromu nije s voljom moj prijedlog, — umovao on neprestano. — Uvijek imade nekakovih obzira spram drugih. A imadu li drugi spram njega? Koliko ih se skupilo oko njega, kada mu je Kagan

zasjekao lubanju? Jedini stari Višeslav i njegovi ukućani. A i ti ne bi jamačno, da nijesu od mladosti prijatelji. On uvijek tu naklapa o nekakvoj slozi i uzajamnosti, ali ga ovi drugi ili ne razumiju ili ga hotice ne će razumjeti. On uvijek pripovijeda, da njegova vjera uči: da treba ljubiti i drugoga. E, kada bi to trebalo jamačno bi i naš Perun to zapovjedio. Što mi je stalo do drugih, samo da sebi pomognem.

— Hm Hm ! — mrmljao on dalje. — Što zato ako bi se avarsko roblje pobunilo? Razumije se samo sobom, da se netko mora žrtvovati. Bez žrtava nema nigdje uspjeha. Glavno je, da bi to nama bilo u prilog. Uz svakojake obzire ne ćemo doći k cilju. Bude li on i dalje tako umovao i odgadjao, ne ćemo biti ni mi a još manje sirota Vidica slobodna. Napokon će se povratiti Avari, i Bajan će u slavlju pijanke i raskalašenosti proglasiti lijepu Vidu svojom ženom.

Pri tom ga na jednom stalo nešto dušiti u prsima, kao da bi mu tko navalio kakav teški teret na grudi. I on je počeo jače uvlačiti u sebe svježi noćni uzduh, koji je vrlo mirisao po svježe pokošenom sijenu. Pomisao na Bajanov skori povratak tako ga uzrujala, da mu je sva krv počela velikom silom udarati prema i onako užarenoj glavi. Nije mogao više ležati, već je najprije sjeo, a onda napokon i ustao i htio sići sa sjenika na noćni uzduh. Čelo mu sve jače gorjelo, a cijelim tijelom naglo kolala vruća i uspaljena momačka krv.

— Ne mogu spavati, — promrmlja, kada je ustao i ispružio glavu i gornji dio tijela kroz otvor sjenika kuda su nametali sijeno.

I dugo je gledao u noćno nebo, na kom su blistali milijuni svemirskih tjelesa. A za to vrijeme kresnula bi svaki čas po koja zvjezdica u onoj neizmjernoj visini, presjekla noćni uzduh i napokon ugasla.

— Tako će i naš život doskora, — pomisli on, kada je opet ugledao jednu zvijezdu kako gasne.

— O, kamo sreće, kada bi to bila pala Bajanova zvijezda! Daj, veliki, silni, jaki Perune, da bude

tako! Neka ga sjajna Zora sjutra u jutro ne ugleda više živa. Neka pogine kao što pogiba i svako zadnje, prezreno pseto. Avar je, a Avar je gori i od podmuklog pseta.

Medjutim mu se bila malo rashladila užarena glava, a i bilo nije više udaralo tolikom snagom. I on se opet baci na svoj prijašnji ležaj, poduprv glavu o desnicu.

Vrijeme je odmicalo, već je minula i ponoć i drugi se pijetli stali javljati po obližnjim hringovima, ali on nije još mislio na san. I premda je bio umoran od cjelodnevnog kopanja i napora, ipak je na sve to zaboravio, pa je samo razmišljavao o Vidi, Davorku, o Bajanu i bijegu.

— Ja ju moram spasiti, pa ma se odmah nebesa strovalila na me! Ona ne smije biti Bajanova! Ako ne može biti moja, ne će, Peruna mi, biti niti njegova! Tada radije smrt i njoj i meni!

Najednom mu se pričini kao da je čuo nekakav uplašeni povik, i podigne glavu. Ali u to se začuje noćnim mirom očajna vika avarskih stražara:

— Vatra! Vatra!

Mirko hitro poskoči sa ležaja i opet ispruži glavu kroz otvor sjenika. Jako svijetlo udari mu odmah u oči, i on ugleda silnu vatru upravo u Kaganovom hringu. Cijeli južni dio Kaganovog drvenog dvora bio je u plamenu. Žarki plamen poput ogromnog ognjenog stupa dizao se visoko povrh drvenog krova, a tisuće varnica vrcalo je na sve strane. Jedne se dizale visoko u uzduh, druge se razletile širom, a treće padale po nasipima hringova i po obližnjim kolibicama, dok su četvrte pomalo gasle u visokoj rosnatoj travi.

Vatra se širila silnom brzinom od jednog kraja dvora do drugog, pa je prijetila opasnost, da će i sjeverni u ključ gradjeni dio dvora takodjer planuti. A osim njega mogla je vatra lako zahvatiti i drvene staje, u kojima se nalazili skupocjeni i čistokrvni Kaganovi konji.

Na prvi povik vatre uskomešali se sneni Avari kao pilići kada iznebuha pane medju njih jastreb. U prvi mah nijesu vjerovali povicima stražara, jer se vatra u samim hringovima rijetko dogadjala. Po gotovu nastala je još veća strava kada se razglasilo, da gori dvor samog Kagana. Stari je Bleda s nekoliko uglednijih Avara prvi dojezdio na konju, a za njim jurili su kao ludi i pomamni Avari iz sviju obližnjih hringova, da gase svoju prijestolnicu. A i sve roblje trčalo je sa svakojakim drvenim i kamenim posudama punima vode. Avari su ih gonili pred sobom poput marve, tukli ih batinama i bičevima, samo da brže dodju na garište. Strah, divljaštvo i bjesnilo obuzelo ih u tolikoj mjeri, da su bili kao mahniti. Mnogi stari robovi rekli su svojim mladjima:

— Ovako bijesni i nasilni nijesu bili još ni u jednoj vojni!

— Pomahnitali su već unaprijed od straha pred onom srdžbom što će ih zadesiti kada se vrati strašni Kagan sa vojne, — drugi će.

A nekoliko njih primijetilo je bolnim glasom:

— A tko će pri tom najviše trpjeti?

— Tko drugi već mi i opet mi! — odgovarali treći. — Jao opet nama i našoj djeci! Bolje da nam se svima smiluju bogovi prije povratka Kaganova. Svoju krivnju svalit će na naša ledja.

A u to vrijeme, dok su bezbrojni robovi uz bijesne zapovijedi i divlju avarsku graju gasili razbuktali krov i goruće stijene Kaganove prijestolnice, stajao je Mirko još uvijek gore na sjeniku i zadovoljno, radosna srca gledao i uživao u silnom požaru, koji je gutao avarski ponos i bogatstvo.

Zadovoljno je govorio:

— Sve malo po malo. Najprije jaka povodnja, pa ovaj požar, pa na koncu velika kakova vojna i sila će vaša, avarski psi, klonuti. Uvjeren sam, da sami naši slavenski bogovi šalju svoje sile vodu i vatru na Avare. Bit će da je i njima već dozlogrdilo njihovo bjesnilo i nadutost.

Tada je stao opet sebe pitati:

— Nijesu li naša braća luda i vrtoglava? Vrzu se eno oko vatre kao da gori sve njihovo blago. Ne zna se, koji je brži u gašenju. A da je u njima sada i malo svijesti i samopouzdanja, digli bi se na noge i onim istim bičevima i batinama, kojima sada njih tuku i prebijaju, mogli bi oni složno udarati po tim psima.

I sjeti se onoga, što mu je bio stari Davorko sinoć rekao, kada mu je priopćio svoju namjeru, da će pobuniti sve roblje proti Avarima:

— Da, da, otac Davorko je imao posve pravo.. Naši su odviše malodušni.

I najednom mu postalo tako teško na srcu, a prijašnja tuga ponovno ga zaokupila.

— Nikada ne će doći do slobode, budu li i dalje tako strpljivo snašali taj okrutni jaram. Ne znadu upotrebiti ovu zgodu. Sada su jači i brojniji od Avara, pa ipak nema u njima ni mrvičak svijesti. E, pa kada mogu, neka snašaju njihov zulum, ali Mirko lje ne će više! — i udari se samosvijesno šakom u razgaljene prsi. — Tako mi strijela Perunovih, ja moram osloboditi i Vidu i sebe i oca Davorka! Još imade u ovoj zdjeli začina! — i udari se dlanom po čelu.

Tada se nekuda zamisli dugo i duboko. A kada je prva laka rumen na dalekom istoku navijestila dolazak pomladjene i vedre Zore, osovi on glavu, prene se iz misli, a momačkim licem preleti mu nekakav čudan smiješak, u kom je bilo i zlobe i radosti.

— Ovako i nikako drugačije! — promrmlja sam sobom kada je silazio sa svoga noćišta.

Medjutim vraćali se već nekoji robovi u svoje kolibice, jer je vatra bila pogašena. Svi su bili mokri, zagareni, a nekoji i opaljeni po rukama i ramenima.

Momak opazi mladog Zlatana, sina Višeslavova, pa ga upita:

— Ej Zlatane, jesi l' vidio gdje oca Davorka?

— Upravo se rastadoh s njime kod kolibice. Zajedno smo se vratili s garišta, — odvrati mladić i odbrza dalje.

*

Mirko se odmah zaputi k Davorkovoj kolibici, na kojoj su bila vratašca poluotvorena. Davorko si je upravo prao zagarene ruke, grabeći vodu iz nekakove drvene zdjele.

— Sretno vam bilo jutro, oče Davorko! — zaželi, kada je stupio na prag.

Stari podigne glavu i odvrati:

— I tebi sinko! — i zagrabi opet obim rukama vode da si umije lice.

— I vi ste gasili ono pasje gnijezdo? — momak će.

— Morao sam. Tjerali su nas s ležaja kao marvu.

— Pravo vam budi, kada se nijeste znali osoviti na noge. Upravo noćas bilo je lijepe zgode da iskušaju što su složne desnice.

— Eh momče — Davorko će ijetko, — zar sam ja sâm mogao? Zašto nijesi došao na garište buniti? He?!

Momak se malo pokunji, jer ga je starčev upit donekle smeo i zasramio. No ipak brzo odvrati:

— Meni je ljepše bilo na sjeniku. Uživao sam gledajući, kako leglo svih naših nevolja i muka guta silni i neumoljivi plamen. Pa da su naši bili mrvu pametniji, moglo bi bilo sve izgorjeti do temelja. Ali da! Gasili su kao da je njihovo.

— Jer su predvidjali, da će tako morati graditi odmah novi; pa da si uštede preveliki napor i trud, radije su branili ono, što se dalo obraniti. Ne boj se, ne će niti tebe minuti nova gradnja!

— Hoće, tako mi ždrake nebeske! — naglo će momak. — Mirko više ne robuje Avarima. Još prije mladjaka, koji pada za četiri dana, mi moramo biti na slobodi! Razumijete, oče Davorko?

Stari raskolači oči, pootvori usta i zagleda se u momka.

— Dakle si ipak smislio?

— Jesam.

— Zar s pobunom?

— Ne!

— Već?

— Ne starajte se, to je moja briga.
— E, pa Bog ti bio u pomoći! Ali ja se ipak sve bojim, da ti ne će uspjeti.

No momak na tu bojazan odvrati:

— Kad vam dojavim, budite spremni. Za slobodom, pa kud puklo da puklo!

IX.

Stari Bleda, ujak Kaganov, bio je silno rastužen s nesreće, koja je zadesila cijelo avarsko pleme. Ponosna njihova prijestolnica, središte njihove sile i slave, u kom je neustrašivi i silni Kagan snovao sa svojim Avarima o novoj sili i sve većoj moći svog naroda, postala je plijenom strašnog i neumoljivog požara. Tuga je sjela na svako avarsko srce, jer ne samo da je izgorio veliki dvor, već i množina svakojakih dragocjenosti, koje su sabrali i oteli na svojim bezbrojnim provalama po istočnom carstvu i drugim susjednim zemljama. A i bogati darovi perzijskog vladara Kosrua, koji su toliko obradovali Kagana, takodjer su postali hrpom pepela.

U tu tugu, što je sjela na sva srca avarska uvukao se u njih i veliki strah, kada su stali pomišljati, što će reći strašni i siloviti Kagan, kada ugleda mjesto dvora i bogatog plijena hrpu pepela? Taj strah im je napunjao svu dušu, i oni su bili kao izvan sebe.

— Sto ćemo početi? — pitao je drhtavim glasom Bleda, kada je sabrao u vijeće svoje Avare.

A oni su na to pitanje svi mramorkom šutjeli i drhtali već unaprijed pred velikim gnjevom vrhovnog poglavice.

— Da smo bar mogli spasiti zlato i dragocjenosti, — produlji Bleda. — Dvor bi lako pregorjeli. Gradje imade dosta po šumama, a još više imade ruku, koje će ga podignuti. Bit će još ljepši i ugledniji nego li stari. Ali blago, blago!

— Kagan će biti strašan u svom gnjevu, — reče jedan stari Avar i smrkne se.

— A mi ćemo biti glavni dijelnici toga gnjeva! — vikali svi jednoglasno i mrko gledali u Bledu, kao da traže izlaz iz tog nesnosnog stanja.

Tada će jedan mladji Avar, koji je s konjem stojao tik iza Blede:

— Pomožimo si, kako god znamo! Svalit ćemo svu krivnju na naše robore. Uvjerit ćemo Kagana, da su se pobunili, pa da su u svom bjesnilu upalili dvor. O tome, da su ga upalile same Kaganove žene iz nesmotrenosti, ne smije biti ni govora. Moramo ih štedjeti, jer su ipak naše krvi. Radije neka se zatire slavensko pleme!

— Mudro govoriš! — zaurlaše opet svi jednoglasno.

— Bit će velike bruke i sramote pred svom braćom, ako se ovako izgovorimo. Reći će nam, da smo kukavice! A i sam Kagan bit će još bjesniji na nas, ako mu rečemo, da je sila roblja bila jača nego naša. Najposlije ne će li nas odmah uloviti u laži. Ako je bila pobuna robova, zar oni ne bi onda poubijali i nas i razorili hringove? Bili mi mogli odoliti tolikoj sili? Ne, time se ne možemo izgovoriti. Kagan vrlo dobro znade, da su robovi odviše malodušni.

— Tako je! Tako je! — javljali se nekoji snuždeno.

— Nikako dobro po nas!

No nekoji stali su ponovno vikati:

— Neka ostane onako, kako smo prije rekli! Slaveni su upalili dvor. Mi moramo biti čisti. Sav bijes neka se svali na njih!

I pri tomu je ostalo. Većina je bila za to, pa su se konačno i oni ostali s tim prijedlogom sporazumili. Ujedno zaključiše, da valja s mjesta pristupiti k gradnji novog dvora.

Zato su još istog jutra pogasili tinjajuće drvo, razmakli ogorjele balvane i grede i stali čistiti od pepela i ruševina mjesto gdje se prije dizao Kaganov dvor.

A u zoru idućeg tjedna krenulo je nekoliko stotina velikih avarskih kola prema Bajanovom hringu,

da dovezu onu gradju, što ju je Kagan bio spremio ondje, jer je u jesen nakanio podići veći i ljepši dvorac svomu ljubimcu.

Budući, da se sve potrebito drvo nije moglo spremiti na brzu ruku, to je Bleda zapovjedio, da se upotrebi to iz Bajanovog hringa. Sve roblje bilo je opet zaposleno kao i onomadne, kada su učvršćivali i podizali nasipe što ih je oštetila i raznijela vodena bujica. Samo što se sada radilo podvostručenim silama, jer sve roblje iz svih, dapače i najudaljenijih hringova sakupilo se oko Kaganovog, da svojim umiješćem i radinim rukama podigne i izgradi što prije novo- središte avarske sile. I kao što su poslije povodnje zveketale lopate i motike, tako su sada udarale sjekire i sjekirice po balvanima i gredama, i cvilili svrdlovi, kojima su vrtali rupe za klinove, kojima su spajali komad za komadom.

A i Bledu je minula prijašnja potištenost, kada je vidio, kako vješte slavenske ruke podižu ušake, spajaju grede i sastavljaju rogove za krov. Pa je stao govoriti Avarima:

— Kagan će se zadiviti nad svojom obnovljenom prijestolnicom. Bit će daleko ljepša i prostranija od stare.

Ali tu časovitu radost znala bi mu opet pokvariti pomisao na propalo blago, pa je i opet bivao potišten i snužden. No ipak se tješio time: da će se radi novog ljepšeg dvora njegov nećak suspregnuti da ne provali iz njega sav divlji bijes. Zato se ponovno stao dogovarati s ostalima: bi li bilo uputno, da mu nekoliko Avara pošalju u susret, koji bi ga onako iz daleka pripravili na sve, što se zbilo za njegova izbivanja? Ali u tom se nijesu mogli nikako složiti, jer ni jedan nije htio s takovim vijestima izići u susret nasilnomu vodji. Svaki se bojao, da se ne bi prvi i najstrašniji gnjev survao na njega.

— Svatko je sebi najbliži, — govorili prevejani Avari — a stari Bleda neka se opravdava kako znade.

A ova tvrdoglavost i nesuglasje tako je raže-stila Bledu, da je vikao na nje kao pomaman:

— I pravo je, da je Kagan s nama tako bezobziran i strog, kada svi dršćemo na svaki njegov mig!

Ali jedva da je izrekao te riječi, uvidi, da se prenaglio, pa počne nešto blaže:

— Svakako bi trebalo Kagana pripraviti. On je uza svu svoju žestinu ipak milostiv i dobar.

Govorio je tako zato, da ne bi koji od prisutnih zlorabio njegove riječi izrečene u naglosti. Mogli bi ga još obijediti, da ih je bunio proti poglavici.

No Avari ipak nijesu htjeli uvažiti njegovih želja, već se svaki uvukao u se i sa zebnjom u srcu iščekivao povratak Kaganov iz slavenskih zemalja.

* * *

Četvrtoga jutra iza požara Kaganovog dvora prišapne Mirko Davorku:

— Noćas budite spremni!

— Zar stalno? — stari će, a glavom čudno kimaše kao da ne vjeruje u mogućnost, da bi momak mogao u istinu izbaviti njega i kćer mu ispod avarske sile.

— Da. Iduća noć imade nam donijeti slobodu!

— Ako je u istinu tako, onda Bogu jedinome hvala! — izusti stari nešto veselije i baci pogled prema nebu.

A onda upita momka:

— A jesi l' dojavio i Vidici?

— Ona još ne zna o tom. Ali nemajte ni najmanje brige. Sve nekako slutim, da će se dobro svršiti. Jedino ću vam to reći: Čim padne noć, odšuljajte se na sjenik, gdje ja spavam. U desnom kutu duboko ispod sijena naći ćete kožnato avarsko ruho, luk i tulac sa strijelama. To obucite tada na se i čekajte me iza nasipa. I konja ću vam već pribaviti. Ako bi vam se možda približio koji Avar, a vi ga ne štedite. Umijete vješto baratati s lukom i strijelama, pa samo odapnite. Bit će ih barem manje, ako koji otegne kopita i od vaše ruke. U ostalom, da budete što sigurniji, sakrijte se u onom visokom šašu. Moj glas ćete već prepoznati.

— Ali ipak bi trebali jednu riječ, po kojoj bi se sporazumili.

— Imate pravo, — momak će. — Neka ta riječ bude: „Sloboda!“

— Dobro, sloboda, — ponovi Davorko.

Utanačiv sve potanko, oprosti se momak s Davorkom i udari putem, što je vodio na sjever, prema Bajanovom hringu. Stari ga Bleda šiljao onamo da dojavi zapovjedniku hringa, da će trebati za sjutra još nešto gradje, pa neka ju već danas spremi na kola i u zoru otpremi.

Ta Bledina zapovijed došla mu u zgodan čas, jer on je bio i onako nakanio prije večeri ma pod koju god izliku da se izmakne od gradnje. Svoju osnovu morao je te večeri provesti, makar se baš rušila nebesa, kako no se sam sebi zavjerio one noći kada je gorio Kaganov dvor. I zato se nije baš odviše žurio, jer je putem htio da još jednom dobro promozga cijelu osnovu. Nije bila šala oteti lijepu Vidu iz Bajanovog hringa, ispod onakove paske i straže, kakova je nad njom bdjela i danju i noću. Dugo je i dugo snovao, kako bi i na koji način, ali nijedna osnova nije mu se činila tako zgodnom kao ova, koju je zamislio pretprošle noći.

— Istina, — govoraše sobom — moj život je u najvećoj pogibelji, jer za ovakova što hoće se velike odvažnosti i junačkog srca. Ali toga imade u meni. I ja se uzdam u dobre bogove da će mi pomoći. Oni jamačno ne će dozvoliti da bi lijepa Vida postala žrtvom gadnog Bajana i njegove strasti.

A tako je slično umovao i stari Davorko, samo što on nije stavljao nade u slavenske poganske bogove, već u jednog Boga koji je silan i svemoguć. I jamačno nikada još otkako je kršćanin, nije se Kristu skrušenije molio nego toga jutra.

Samo što se momak udaljio, odmah je sklopio ruke i molio:

— Kriste, Bože svemogući i jedini! Od svih ljudi što borave po hringovima ja sam jamačno jedini sa svojom Vidicom, koji Te štujem i zazivljem.

Svi se drugi klanjaju Perunu i njegovoj djeci Suncu i Ognju, pa Mjesecu i Danici, uz bezbroj još drugih dobrih i zlih duhova. Ali ja spoznajem i priznajem samo Tebe jedinoga. Još nekoć rekli su mi svećenici koji me pokrstiše: da si Ti velik i svemogući! Ja to živo vjerujem, pa te zato skrušeno i ponizno molim: pomozi čestitomu Mirku da nas izbavi iz ovog nesretnog ropstva. Nemoj gledati na to što on zazivlje Peruna i njegove strijele u pomoć. Ja ti svojom poštenom riječi obećajem, da će se on na brzo pokrstiti i biti takodjer Tvoj. Vidica i ja upoznat ćemo ga s Tvojom slavom i svetim imenom Tvojim! Obećajem Ti i to: da mu prije ne dam Vidice, dok ne primi Tvoj zakon.

Davorko je izgovarao tu svoju jednostavnu molitvu s najvećim pouzdanjem i dubokom pobožnošću, živo uvjeren, da mu se Gospodin Isus ne će podnipošto oglušiti. To svoje veliko pouzdanje gradio je na tom temelju, što je on sam, jamačno jedini u cijelom avarskom naselju koji priznaje Isusa za pravog Boga. A kao takovomu ne će ostati neuslišana prošnja.

I nakon te molitve osjećao se u srcu i duši kao preporodjen i okrijepljen nekim novim, svježim silama. Nada u Boga jačala ga i on je više puta toga dana rekao u sebi:

— Gospodin me Isus ne će zapustiti. On će učiniti da Mirko sretno umakne s mojom Vidicom.

I u takovim mislima i željama prolazio mu je dan. Pa kada je sunce prošlo najvišu točku svoga dnevnog putovanja, nije se mogao iščekati da padne za one daleke zapadne šume i brežuljke koji su se na obzorju isticali kao kakav rijetki svijetlo-modri plašt. Svaki bi čas pogledao, hoće li već utonuti. A to je bilo palo već u oči i jednomu Avaru koji mu se srdit primaknuo s konjem derući se na njega.

— Robe! Pašče! Što se toliko ogledaš za suncem? Valjda ti se hoće već protezati po slami? Nije čudo, kako si se izmorio današnjim poslom! — i za popratnicu gurnuo ga nekoliko puta desnom nogom u ledja.

Napokon počeo je i dan umirati u tajinstvenom naručju tihe večeri. Jata ždralova i dugokrakih čapalja prelijetala su s desne obale rijeke na lijevu. Na istoku bilo je već posve tamno, dok se na zapadu još uvijek odražavali zadnji sunčani traci, u kojima se kupalo nekoliko malenih, laganih oblačića. Posebni neki mir i tajinstvenost stala se spuštati povrh one široke i daleke ravnice. Avari su tjerali svoje konje na noćnu pašu i pri tom žviždali nekakve divlje, grube napjeve. Iza opkopa hringova dizao se dim vatara, na kojima su slavenske žene pripravljale večeru svojim umornim muževima i sinovima. Večernje straže javljale se po vrhuncima nasipa i hringova i naviještale, da se svatko zavuče u svoja skrovišta.

Davorko našav se u svojoj osamljenoj kolibici nije po običaju naložio vatre na ognjištu, već je samo ukresao smolastu jelovu luč i s nekakve začadjene daske uzeo komad već prilično tvrdog i suhog raženog kruha. Uz nešto korijenja i kus lipovog meda bijaše njegova obična, da, svagdašnja večera. I premda se cijeli dan naradio i namučio kao ostarjelo kljuse koga biju takodjer sva zla, ipak te večeri nije osječao umora kao prijašnjih. Dapače upravo protivno. Nakon svega napornog rada činilo mu se, da ne osjeća nikakove klonulosti i slabine, i da bi mogao još raditi sve do jutra. Ali zato je bio uzrujaniji nego li ostalih dana, jerbo se sve više bližao čas, koji mu je imao donijeti slobodu i spas ispod avarskog jarma. Cijelim tijelom kao da bi mu prolazili trnci i on nije mogao mirno pojesti ono nekoliko zalogaja suhog hljeba i slatkog korijenka. Neprestano bi ustajao i izilazio pred kolibicu da prisluškuje, hoće li susjedi skoro polijegati na počinak. Tu i tamo čuo bi se po koji glasni razgovor, kašljanje ili dozivanje stražara, a onda je po malo bivalo sve mirnije i tiše. Jedino su negdje u daljini lajali psi i tako tužno zavijali kao da naslućuju kakovu nesreću. I ne samo praznovjerni Slaveni već i sami Avari nijesu rado slušali takovo mrsko zavijanje pasa, jer su avarski vrači tu-

mačili to kao koban znak. I mnogo je pseto takovom zgodom platilo životom, jer su ih Avari odmah ili utukli kolcima ili prostrijelili strjelicama. Pa tako je i sada Davorko prisluškivao kako iz nekog obližnjeg hringa dopire nemilo i muklo roptanje i cviljenje pasa, koje su po svoj prilici Avari ubijali, da time tobože predusretnu zlim dogadjajima.

— Psi tuku pse! — promrmlja on, kada je razabrao, što se radi u obližnjem hringu.

Noć je bila slabo vidna, jer se je mjesec tek o podne istog dana promijenio, a i samih zvijezda bijaše malo vidjeti, jer se obzorje počelo navlačiti a s oblacima dolazio i jugo-zapadnjak naviještajući kišu.

Davorko je još neko vrijeme nasluškivao a onda potegne zasun na vratašcima i upravi korake prema sjeniku, gdje mu je Mirko spremio avarsko odijelo. S njim imao je zavarati straže, koje bi ga u slučaju mogle sustaviti ili što zapitkivati.

Gore na sjeniku našao je Davorko sve kako mu je to bio jutros rekao momak. Odgrnuo sijeno, izvukao je ispod njega potpuno avarsko odijelo iz kozje kože, veliku šubaru, zatim luk i tulac pun strjelica.

Brzo odloži svoje traljavo odijelo i navuče avarsko. Na ledja prebaci tulac i luk a na glavu šubaru. Kada je ovu metao, osjeti da iz nje visi nešto dugačka, sve preko ramena. Opipa u mraku i osjeti da je konjska struna spletena kao dva perčina, i odmah je shvatio čemu to i reče:

— Mirko je mudra glava. Pobrinuo se čak i za perčine, samo da bolje zavara Avare. Eto, ja ne bih bio na to došao.

Opremiv se posvema zagrne natrag svoje platnene krpetine, poravna sijeno i spusti se sa sjenika.

Vani je bivalo sve tamnije, jer su se oblaci sve više naoblačili obzorjem. Davorko je sada kročio odvažnijim korakom, jerbo je pod avarskim ruhom bio sigurniji. Osim toga nije smio pokazivati svojim ponašanjem nikakove nesigurnosti i krzmanja, jer bi to jamačno odmah palo avarskim stražarima u oči.

— Što god Bog dade! — pomisli on i zaputi se prema vratima hringa gdje je stojao neki stari Avar na straži.

Približio mu se donekle stane u sebi moliti:

— Gospodine Isuse, pomozi mi! — a srce mu stalo tako jako udarati kao i tatu, kada čuje za sobom korake progonitelja. Ona časomična odvažnost što se bila u njemu pojavila, kada je navukao na se avarsko ruho, počela ga opet ostavljati, a teška bojazan ponovno ga zaokupila i on je s največim strahom pomišljao: što onda ako te prepozna i otkrije tvoju varku? Propao si, a uslijed toga možda i Vidica i Mirko.

I već je htio klonuti, već je htio da se vrati u svoju kolibicu, da se odreče svake nade u spas, ali mu u to neki nutarnji glas šapne:

— Naprijed! Budi odvažan! Ili sada ili nikada!

I Davorko je bez okolišanja poslušao taj nutarnji glas i pokročio naprijed. Ujedno mu padne na um da si malo zafićuka, jer to su obično činili Avari, kada su išli prigledati svojim konjima, koji su pasli izvan hringova. Možda će i time još više zavarati stražu.

— To bi bilo u istinu zgodno, — brzo će on. — Stražar ne će ni iz daleka pomisliti na to, da ja nijesam Avar. Najposlije otkale i kako bi se usudio njihov rob u to noćno doba tako slobodno zviždati i izilaziti iz hringa, pa još k tomu u avarskomu ruhu?

I što smisli to učini. Počne zviždati svom snagom surove i divlje avarske napjeve da je sve odjekivalo kroz hring.

Stražar bio je duboko uvjeren, da je to koji od Avara, pa nije niti pristupio k njemu, već ga je samo iz podaljeg pitao:

— He, kuda?

— Konje pregledati! — odgovori Davorko odvažno u avarskom jeziku i fićukajući izadje kroz glavna vrata na polje, u slobodnu prostranu ravnicu.

— Ovo je sretno prošlo! — pomisli, kada je bio već prilično udaljen od izlaza. — Ako tako podje dalje, onda smo posvema slobodni.

I neko posebno, neko neizrecivo čuvstvo prostrujilo mu cijelim tijelom, kada se u to noćno doba našao izvan mrkih avarskih hringova. Nakon punih sedam godina svoga teškog robovanja bilo je to prvi put, da je mogao reći: „Ipak sam jednom slobodan!" Nekako vedrije duše i radosnijeg srca uvlačio je u se svježi noćni uzduh, koji mu je bolje prijao nego li onaj u hringu. Pričinjalo mu se, kao da nije to onaj, koji je i tamo.

Ali premda ga je bilo zaokupilo to radosno čuvstvo, što se osjećao slobodnim, ipak mu se nije još posve podao, jer time se samo donekle bližao k svome cilju. Prava sloboda imala je za njega nastupiti tek onda, kada ugleda u svom naručju i svoje jedino dijete, svoju dragu Vidu. Tek onda će moći prosuditi sav čar slobode i svu sreću svoje do sada slomljene i ojadjene duše. Zato je još uvijek strepio, hoće li u istinu Mirku uspjeti da ju izvuče iz onog zmajskog gnijezda. A što, ako li ne uspije? Pomisao na to stala ga napunjati većom stravom nego li ono čas prije kada je prolazio pokraj avarske straže. Osim toga mučila ga i znatiželja na koji će način odvažni momak ugrabiti njegovu Vidicu iz avarskih ruku? To ga je pitanje osobito mučilo, tim više, što mu nije htio odati svoje osnove, već mu je samo jednostavno rekao: neka ga čeka iza nasipa. Nadalje, dali je ta njegova osnova u istinu izvediva i ne će li se možda u svojim nadama prevariti, pa još i životom platiti tu svoju smjelost?

U to je bio došao do grabâ, koje su bile iskopane pred vanjskim nasipima hringa, i premda je u njima bilo još prilično močvarno i blatno od posljednje povodnje, on se ipak zavukao u visoki šaš i odlučio tu čekati na Mirka i Vidicu.

Ali to čekanje pričinjalo mu se kao jedna beskonačnost, kao nešto što nema nikada kraja, kao

silna vječnost u kojoj mora on slabi, jadni crv zdvojiti, ne dovinuv se svog cilja.

A u to isto vrijeme dok je on tako zaklonjen u šašu i preko gležanja u vodi stojao i napeto iščekivao dolazak svoje drage Vidice, šuljala se iza sjevernog dijela Bajanovog dvorca nekakova sjena, i svaki časak oprezno postajkivala, i prisluškivala ne bi li čula kakav šušanj ili možda korake stražara. Pa kada je razabrala da se u njezinoj blizini ništa ne miče i da nema nikakove opasnosti, našla se u nekoliko koračaja tik pod strehom samog dvorca. Tu se još jednom stala oprezno osvrtati a onda je strelovito na dva, tri mjesta nešto turnula pod slamnati krov, odahnula malo i opet istom brzinom odmakla od drvenog dvorca.

Vjetar je šuštao suhom travom i raznosio uzduhom prašinu, koju bi pokupio sa zemlje. U daljini kao i u samom hringu zalajali bi katkada psi, režili na nešto pa i opet umukli. Izvan nasipa čulo se češće i hrzanje konja i vrisak ždrebića koji su bili na noćnoj paši. A kada bi se vjetar malo stišao, čuo bi se i šum rijeke, koja je odmjerenim tokom mirno tekla svojim prostranim i dubokim koritom.

Sjena što se odmakla od dvorca stupila je zatim dalje još opreznije, postajkivala i ponovno prisluškivala, da i opet načini nekoliko koračaja. Nekoliko se puta ogledala i na sam Bajanov dvorac kao da odanle nešto iščekuje. Napokon je skroz nečujno zamakla za jednu obližnju kolibicu i tu se zaustavila.

Nedaleko od te iste kolibice gdje se ta sjena zaustavila bila je i druga poveća i ljepša, u kojoj je Bajan čuvao Davorkovu Vidicu pod okom svojih odanih Avara. Kao uvijek, tako je i sada pred vratima šetao jedan zdepasti Avar, držeći u rukama dugo koplje i luk sa strijelom. Odmjerenim korakom stupao je od jednog kraja kolibice do drugog, a više puta i malo stao i pogledavao malenim očima prema noćnom nebu, koje bilo već jako naoblačeno.

Tada najednom podigne svoj plosnati nos u vis i poput pseta stane uzdahom nješto njuškati. Ne-

kakav zadah kao po kakovoj paljevini stao se širiti uzdahom. Upravo takav kao da bi gdje gorjela na po mokra i gnjila slama.

I dok je Avar tako njuškao po uzduhu, gane se ona sjena iza one druge susjedne kolibice, u kojoj je bila zatvorena lijepa Vida.

Na ovaj čudni zuj i štropot skoči Avar kao gromom ošinut i izbulji škiljave oči u noćnu tamu, ne bi li što ugledao, dok je luk počeo napinjati.

Ali još nije pravo niti napeo tetiva na svom luku kada i po drugi put nješto zazuji ali sada njemu ravno u glavu. On zajauknu i sa štropotom svali se pred vrata kolibice.

— Sad sam dobro zgodio! — promrmlja sjena iza susjedne kolibice i držeći nešto u desnici zaleti se poput zvijeri na Avara koji je ležao s prostrijeljenom glavom pod pragom. Baci mu se na prsa i podignuv visoko desnicu, u kojoj je bio kratki bodež zatjera ga u Avarev grkljan.

Iz zasjede napadnuti Avar prebacio je samo nekoliko puta jednom i drugom nogom i ispustio dušu.

Napadač naglo izvuče bodež iz strašno prorezanog Avarevog grkljana, obriše krv o njegovo vlastito odijelo i u tren oka otvori vratašca od kolibice u kojoj je bilo samo malo vidno, jer je upravo zadnja hrastova klada dogarala na ognjištu. Vida koja je u čistoj bijeloj haljini drijemala na svom ležaju pokraj ognjišta, uprepašćeno podigne glavu i htjede vrisnuti. Ali ju u tom predusretne došljak rekav poluglasno:

Vidice, tako ti Peruna šuti! Ne boj se. ništa! Ja sam. U to je već djevojka skočila s ležaja i prepoznav došljaka izusti:

— Ti Mirko?

— Da, da, Vidice, ja sam. Došao sam po te, da te izvedem odavle. Kucnuo je čas našoj slobodi! Bježimo!

— Mirko moj, — radosno će iznenadjena djevojka — nije li to samo varava nada, il šala možda?

— Kakva šala? Što govoriš? Spremaj se s mjesta jer nije nam kada časiti. Evo sam ti donio i ovo

avarsko ruho. Odloži brzo svoje pa navuci te kože na se. Dok ti to obaviš, ja ću pred kolibicu. Ali samo brzo!

— A otac? — zabrinuto će ona i prihvati odijelo, što joj ga je pružao momak.

— On već jamačno čeka za svojim hringom — odvrati momak i ispadne pred vrata, da se djevojka može presvući.

Vida nije časila, već je u tren oka navukla na se kožnato ruho kakovo su nosili Avari, i stupila na prag šapnuvši momku:

— Gotova sam!

Ugledav pred kolibicom mrtvog Avara malo se lecnu, ali je odmah pošla za Mirkom koji joj je rekao:

— Slijedi me!

No samo što su se odmakli nekih dvadesetak koračaja od kolibice, začuju najednom iz Bajanovog dvorca:

— He! Vatra! Gori dvorac!

Vidici stane srce strašno udarati, jer u prvi mah uslijed šuma vjetra nije pravo razabrala avarskih povika, pa je mislila da su opazili njihov bijeg i da viču za njima. Ali joj momak prišapne:

— Ne boj se ništa, Vidice! Viču na vatru, jer gori ono prokleto Bajanovo gnijezdo.

I u istinu kada se djevojka osvrnula, opazi kako povrh slamnatog krova suklja gusti dim i žarki plamen, koga je još jače raspirivao jaki vjetar koji je te noći duvao. Vika je u hringu bivala sve veća i jača. Avari su ustrašeno skakali iz svojih kolibica, konji su u stajama čudno i divlje hrzali, jer su osjećali zadušljivi dim i žar vatre, dok su psi tužno lajali i zavijali. A na drugi i treći povik već su svi bili na nogama i onako sneni trčali i komešali se kao bez glave. Jedva su minula tek četiri dana što je izgorio Kaganov dvor a sada evo već gori i Bajanov. Čudno čuvstvo obuzimalo je sve Avare i oni su u tom nazrijevali nekakve zle i kobne znakove.

I dok su se jedni sa svojim robovima vrzli oko vatre a drugi trčali po hringu dozivajući ostale u pomoć, dotle je Mirko s Vidom hrlio prema glavnom izlazu. U onomu metežu i strahu nije ih nitko zaustavljao, jer nije niti u snu slutio da su oni bjegunc i da je onaj požar Mirkovo djelo. A i kod samog izlaza nijesu takodjer naišli na nikakove zapreke, jer vani nije bilo straže, koja je takodjer sva smetena i zbunjena zaboravila svoju dužnost, pa pohrlila na mjesto požara.

Odmah izvan nasipa stavi Mirko kažiprst i srednjak desne ruke u usta i zafićukne svom silom a otegnuti fićuk pomiješan sa zavijanjem vjetra razlijegao se ravnicom. Tada najednom začulo se hrzanje konja koji su pasli po travnicima, a nekoliko njih dohrlilo je odmah k Mirku, koji je prva dva zgrabio za uzde i rekao Vidici: da i ona zajaši jednog, dok je on već sjedio na svomu. A kada se i ona uspela uz njegovu pripomoć, potjera on konje, koji su brzo odmicali u mrklu noć. Iza njih je ostajao hring s gorućim Bajanovim dvorom, komu nije bilo spasa, jer je jaki vjetar motao amo i tamo žarkim plamenom i raznosio tisuće varnica na sve strane. Kada se Mirko okrenuo prema hringu, razabrao je da uz Bajanov dvor gore već i njegove staje i mnoge druge avarske kolibice.

— Dobro sam im posvijetlio, — reče zadovoljno djevojci, koja je uz njega jašila držeći se čvrsto za konjsku grivu i uzde.

— Morao sam tako, jer drugojačije ne bi bila nikada na slobodi!

I oni su se sve više udaljivali od hringa u komu su prepatili toliko teških i gorkih dana, i u kom su uzdisali za zlatnom slobodom, tim dragocjenim darom Božjim. Nove nade javljale se u njihovim mladenačkim srcima, koja su za svog života prvi put osjetila što će to reći biti svoj i sloboban. Pod tim raznolikim utiscima i osjećajima malo su u početku putem govorili, već su samo tjerali konje da čim prije umaknu dohvatu avarske osvete i progona. Mirko je

dobro računao s time, da će Avari ipak u jutro opaziti bijeg djevojčin, i da će ju tražiti. Zato je želio da čim prije umaknu svakom progonu i da se nekamo skriju na sigurno mjesto.

Tek onda kada su bili nekako prevalili pol puta izmedju Kaganovog i Bajanovog hringa, primakne se momak sa svojim konjem djevojčinu i zapita ju:

— No, Vidice, nije li ovo bio smjeli čin, što učinih čas prije? Tko bi se od naših usudio takova što učiniti? Svoj vlastiti život stavio sam u najveću pogibelj zaradi tebe.

— Istina! — potvrdi djevojka i sveudilj ogledavaše se plaho oko sebe, ne ide li već kakova potjera za njima.

No momak ju je neprestano tješio i bodrio riječima:

— Za sada nemaj bojazni. Avari su odviše zaokupljeni požarom. Ako bude slijedila potjera, to će biti tek negdje sjutra. Sada još ne će nitko misliti na nas, niti će opaziti naše odsuće.

I jašili su mučeći dalje. Momak je dugim avarskim bičem udarao čas svoga a čas Vidinog konja, žudeći, da se što prije dokopaju Kaganovog hringa, gdje ih je prema jutrašnjemu dogovoru imao već čekati stari Davorko.

Medjutim pričini se doskora djevojci kao da razabire negdje u blizini konjski topot, pa reče to Mirku. A on na to odmah nakrene uho i za čas odvrati Vidi:

— Jamačno su Avari! Ali nijesu za nama već pred nama. Idu nam u susret. Bit će da su opazili vatru pa hrle onamo da razvide što se zbiva u sjevernim hringovima.

Vida se ustraši na te riječi i stane pitati:

— Mirko, hoće li nas prepoznati? Da nam se bar kuda zakloniti dok prodju.

— Nije nužno, jer oni jamačno čuju nas kao i mi njih, pa kada bi se sada brže zaklonili, tim bi samo pobudili sumnju.

U to se zbilja ukažu iz mraka četiri avarska konjanika, koji su jašili prema njima.

Mirko se usmjeli prvi:

— Hej, kuda momci?!

— Onamo gdje gori. Poslao nas je Bleda da razvidimo, gdje je vatra. Požar je strašan kao da gore svi sjeverni hringovi.

— Gori u Bajanovom hringu. Cijeli dvor, staje i ostale kolibice su sve u plamenu. Pohrlite brže onamo, jer se i robovi bune!

— I robovi se bune?! — kliknu sva četvorica u jedan glas.

— Da, — potvrdi momak.

— A kuda hitite vas dvojica? — opet će onaj Avar što se prvi ozvao na Mirkov upit.

— Mi upravo k Bledi, da mu dojavimo strašnu vijest, i da ga umolimo pomoć proti buntovnicima.

I potjera još jače konja, da ih tobože uvjeri, kako mu se hiti, dok su ona četvorica odmah odjurila prema gorućem hringu kao da ih vjetar nosi.

— I ove smo sretno minuli, — veselo će momak, kada je bez zaprjeka prošao i ovu pogibelj.

Jašući još neko vrijeme ugledaše kroz noćnu tamu obrise visokih nasipa glavne avarske prijestolnice, koji su bivali sve veći i gorostasniji, čim su im se više bližali.

— Blizu smo Kaganovog hringa, — prišapne Mirko djevojci. — Ovdje je i opet nužna najveća opreznost.

— A otac? — upita Vida.

— On bi nas prema jutrašnjemu dogovoru imao čekati ozada iza nasipa.

— Samo ako je sretno prošao kroz stražu, — zabrinuto će djevojka.

— Da, to pitanje i mene upravo muči. Ja sam mu pribavio i ruho, luk, tulac i strijele, samo da bude sigurniji. I ako je bilo u njemu i mrva odvažnosti, mogao je lako prevariti stražu.

— Dao gospodin Isus, da je tako! — opet će Vida, a u duši je osjećala tešku zabrinutost za svog dragog roditelja.

Medjutim je Mirko, koji je u tančine poznavao cijeli okoliš Kaganovog hringa, zakrenuo s konjem prema onim grabama, u kojima je imao biti stari Davorko. Jašio je oprezno i korak po korak, samo da ne bi Avari čuli konjski topot.

Kada se primaknuo posve zakazanom mjestu, ustavi konja i poluglasno izgovaraše:

— Sloboda! Sloboda!

Nekoliko časaka napeto nasluškivao, ali nije čuo nikakova odziva, doli šuma vjetra i široke rijeke, koja je tekla u blizini.

— Što bi to imalo značiti? — upita se, a nekakva bojazan prostruji i njime. — Nije moguće, da su straže otkrile prevaru!

A i djevojci je bivalo sve tjesnije oko srca i ona je sa strahom šaputala:

— Mirko, što je to? Nitko ti se ne glasa?

— Muč, ne zdvajaj! Podjimo malo niže, možda se tamo zaklonio.

I opet potjera konja nekih desetak koračaja dalje, govoreći neprestano:

— Sloboda! Sloboda!

U to mu se najednom pričini kao da je negdje u blizini čuo sličan odziv. On odmah ustavi konja i još jednom će:

— Hej, sloboda!

— Sloboda! Sloboda! — odazove se krupniji glas iz visokog šaša i trske, a tamna spodoba pojavi se pred Mirkovim konjem, pitajući slavenskim jezikom:

— Jesi l' ti Mirko?

— Jesam.

— A Vidica?

— I ona je tu, — odvrati momak i sjaši odmah s konja pa ga zanudi Davorku.

— Oče, vi sjednite na moga, a ja ću si dotle pribaviti drugog.

Rekav to, odšulja se oprezno dalje i poklopi prvoga, koji je nedaleko od njih mirno pasao.

Davorko je odmah prišao do kćeri si. Neopisiva radost i ganuće zajedno pojavili se u njegovoj duši. Nakon nekoliko mjeseci opet je ugledao svoje jedino dijete, jedinu svoju sreću. I od prevelikog ganuća nije u prvi čas smogao niti jedne riječi, već je samo živo stiskao ruke svoga djeteta i izljubio joj oči, usta i lica.

U to se vratio Mirko s konjem i upozorio ih:

— Oče Davorko, sjedajte odmah na konja! Nije nam časiti. Strpite se još za koje vrijeme, dok odmaknemo odavle. Onda možete grliti i ljubiti Vidicu do mile volje.

Davorko posluša odmah Mirkovu opomenu i uspne se na konja.

Kada su bili već podalje od Kaganovog hringa, prekine momak šutnju i upita:

— Što mislite, kuda da se zaklonimo?

— Ili preko Dunava ili preko Drave.

— Dakle mislite na zemljište istočnog carstva?

— Da, jer tamo ćemo biti ipak sigurniji od Avara.

— Jamačno, da ćemo tamo biti sigurniji od njih. Pravo velite!

X.

Njihovi konji jurili su brzo i neumorno, kao da ih goni kakova sila. Mirko se svaki čas osvrtao i pozirao kroz noćnu tminu, dali ne ide tko za njima u potjeru. Nekoliko mu puta zapele oči i o velikoj svjetlosti i rumenilu, u kojem se žarilo cijelo sjeverno obzorje, a srce bi mu svaki put veselije zakucalo. Neko osobito zadovoljstvo javljalo se u njegovoj duši i on si mislio:

— Nije šteta! Neka gori! Da bi veliki Perun dao, pa da bi svi hringovi planuli. Neka se unište ta prokleta avarska gnijezda!

A te svoje radosti nije mogao premučati pred Davorkom i Vidom, već ih je upozorio:

— Gledajte, kako gore avarske kolibe! Srce mi drhće od radosti, kada pomišljam, kako sam tim psima noć pretvorio u dan. Neka se malo zabavljaju dok mi poodmaknemo. Zar nijesam mudro i vješto proveo svoju osnovu?

— Vrlo vješto! — pohvali ga Davorko. — Na takova što nijesam niti u snu pomišljao. Strašno jest ali ništa zato, samo kada si mi Vidicu izveo iz onog paklenog gnijezda.

— Da, oče, — javi se nježni glas Vidin, — Mirko je učinio i za tebe i za mene mnogo, vrlo mnogo. Svoj vlastiti život stavio je u pogibelj samo da nas spasi. Mi mu moramo biti harni.

— Jest dijete moje. Mirko je učinio mnogo za nas! — Davorko će.

A momak komu je srce plivalo od radosti, kada je čuo Vidine riječi, pritegne uzde da malo obuzda svoga konja, koji je bio nešto naprijed odmaknuo pred onim drugim dvjema, i približi se k djevojci, rekav joj:

— Eh, jagodice, najveća će mi biti nagrada i hvala, ako hoćeš poći za me.

No stari ih Davorko upozori:

— Pustimo djeco taj razgovor! Sada nije hora za to. Mislimo radije kako ćemo najlakše izbjeći avarskim progonima. Nema sumnje, oni će nas slijediti, čim otkriju da je nestalo Vidice i nas dvaju. Bajan je jamačno prije odlaska stavio na dušu staromu Bledi, da pazi na moju Vidicu.

— Dakako da jest! — uleti mu momak u riječ. To mi je rekla onomadne i sama Rosica, da moraju svi budnim okom paziti na Vidicu.

— E, onda će biti progona, i to žestokog progona. Valja nam dobro podbrusiti pete. Ne bi želio više pasti u šake tim psima. Bilo bi tada svega i svačega. Najstrašnije muke ne bi nas minule za naš smjeli čin, — govorio Davorko, i pri tom mu prošli nekoliko puta ledeni trnci cijelim tijelom pri pomisli na avarsku osvetu i gnjev, koji bi bio strašan i neopisiv.

I jašući tako neprestano bili su već dobrano daleko odmakli od svih doljnih hringova, koji su im se u jutarnjem sumračju pričinjali kao krtorovinci, koji rasijani leže po velikoj nepreglednoj livadi.

Medjutim je bivalo na istočnom obzorju sve vidnije i dan se počeo javljati. Nebo je bilo naoblačeno sivim oblacima, koji su se gonjeni jakim vjetrom povlačili u velikim skupinama s juga prema sjeveru. Katkada bi pala i po koja kapljica kiše, ali ipak nije bilo bojazni, da bi se spustila jaka kiša ili ploha.

Po prilici oko druge ure iza svanuća stigli su na domak hrastove šume, koja se vukla nekoliko milja u duljinu. Oko nje bijaše još sve kaljavo i blatno od posljednje poplave.

Stari Davorko prvi reče:

— Morali bi ipak malo otpočinuti.

— Dakako da bi — prihvati i momak, — jer konji su se znatno utrudili kroz cijelu noć. Neka se malo napasu i okrijepe svježom vodom, pa će nas laglje dalje nositi.

I kada su prošli komad šume zaustave konje, sjašiše s njih i stanu se protezati, da malo protegnu udove i tijelo, koje se bilo odrvenilo kroz dugotrajno jahanje.

Konji su glasnim hrzanjem pozdravljali taj naum svojih jahača, i još prije nego li su im razriješili uzde spustili su glave i stali slasno čupati šumsku travu, koja im je išla mnogo bolje u tek nego li ona oko hringova, u kojoj je bilo više šaša i trstike nego li pitke krme.

U samoj šumi osim cvrkuta ptičica bilo je inače mirno i tiho. Kadikad bi samo zašuštao po koji več uvehli list što bi pao s hrasta i zadjeo se o granu ili gusto grmlje što se razraslo pod širokim krošnjama starih hrastova. Uzduh je bio napunjen vlagom i isparinama kaljave vode, koja je ležala po nižim dijelovima šume. Osim toga zaudarale su negdje u blizini truhle klade i svakojake gljive, kojih je bilo na stotine izniklo medju krvavim korijenjem i visokom travom. Nekoliko zelenih žabica javljalo se odnekale

s hrasta i naviještale skoru kišu, dok su mukači uz svoj jednolični: „Mu, mu, mu“ podizali iz kaljuža glave sa široko razrezanim ustima, i izbuljenim očima začudjeno gledali te nove goste, koji su se ne daleko od njih namiještali na šumskoj travi.

Kada su se Davorko i Mirko protegli potrbuške na travi, Vidica sjedne izmedju njih gledajući čas na oca a čas na Mirka, stane se smijati i reče:

— Izgledate kao pravi Avari. I da nas ovako iznenada zateku, ja kriva, ako bi nas odmah prepoznali.

— Ne želi toga, — Davorko će. — Daleko im kuća od nas! Ne bi niti dobro bilo, da se namjerimo na njih.

Na to će momak:

— Ej, oče Davorko, a što bi vi uradili, da nas Avari onako iznenade?

— Što bi? Što bi? — pitao se zabrinuto stari. — Hm! Što bi? Ne bi mi bilo ni najmanje ugodno takovo iznenadjenje.

— Eh, — opet će momak — u vama je još uvijek onaj stari strah.

— A u tebi misliš nije?

— Valaj nije! — odrešito će Mirko. — Ovdje je luk, a ondje tulac pun strjelica, i koji bi mi se prvi od tih pasa približio, onoga bi sravnio sa zemljom.

Rekav to, silno se uozbilji, čelo mu se smrkne, a usta mu se naškubiše kao i vučja gubica. U taj čas izgledao je u onom avarskom ruhu i divlji i strašan kao i pravi rodjeni Avar.

— Nemoj biti tako mrk i divlji! — prekine ga djevojka — jer bi zbilja mogla misliti, da nijesi ti onaj isti dobri Mirko, već da si pravcati Avar.

Momak poprimi odmah prijazniji izgled i nasmiješiv se malo upita:

— Dali me se još bojiš jagodice?

— Kada si vedra lica ne, ali inače mogla bih te se prestrašiti.

No odmah za tim reče:

— Ne znam kako vi, ali ja sam već gladna.

— Bit će, da nije niti u našim želucima bolje, — obojica će na Vidine riječi.

— Ali što ćemo jesti? — opet će Vida zabrinuto i zijevne nekoliko puta, jer je bila slomljena od dugog jahanja.

— Da smo si bar ponijeli malo hljeba.

— Eh, tko bi bio u onom metežu još mislio i na hljeb — uleti momak Davorku u riječ. — Sreća, da smo sebe izvukli iz ralja onih grabežljivaca.

Sada je stari Davorko prvi ustao sa šumske ledine i stao tražiti u visokoj travi i medju korijenjem slatki korijenak, da si barem nečim ublaže glad. Osim toga nabrala je i Vidica pun tobolac lijepih, svježih vrganja. I dok je stari tražio slatki korijen a Vidica brala gljive, dotle je Mirko ukresao gubu, raspirio ju i naložio od suvaraka i polutruhlog pruća mali oganj, na komu će ispeći tečne gljive. Veći oganj nije htio hotimice naložiti, jer bi se od velikog plamena razvio i veliki dim, pa bi još mogao odati njihovo skrovište. Zato je na plamen nametao tek nekoliko suvaraka, da dobije nešto malo žeravice, na kojoj će moći brže bolje ispeći ono gljiva što ih je bila djevojka na brzu ruku nabrala, da njima donekle utaže prvi glad.

Pruće je po malo pucketalo i ostavljalo sve više žeravice, koju je Vida prutićem razgrtala i na nju nabacala gljivâ da se ispeku. Sok je odmah iz njih zapištao, čim su pale na živu žeravicu, a ugodni miris pečenih gljiva stao se širiti uzduhom.

— Baš se veselim na njih — reče Mirko, kada mu je nos osjetio ugodni miris, pa je i sam prutićem prevrtao po žeravici samo da se prije ispeku.

U to se vratio i Davorko k njima i razdijelio im nešto slatkog korijena, što ga je bio nabrao na brzu ruku.

I sve troje stalo ga je tako slasno griskati i žvačkati kao da bi bilo bog-zna kakovo pečenje. Vidica se stala sama smijati tomu svomu gladu primijetiv:

— Otimljemo se o taj korijen, kao i Avari o govedje meso!

— Što ćeš, kada želudac traži svoje — nadoveže momak, koji je bio upravo prutićem izvadio jednu gljivu, da kuša jesu li već dosta pečene.

Pa kada se uvjerio, da jesu, izvadi i ostale i nekoliko najljepših stavi pred djevojku.

— Jagodice moja, evo na, jedi. Ove su najljepše.

Tolika Mirkova pažnja vrlo je godila i Davorku i djevojci, koja ga je u znak zahvale nekoliko puta pogledala svojim velikim sanjarskim očima, i mislila si u sebi:

— Kako je dobar. Dao mi je najljepše gljive, samo da mi ugodi.

A i Mirku bilo je vrlo milo, kada je opazio, da je ta njegova pažnja razveselila lijepu Vidicu, pa je stao još vaditi iz žeravice i sve ih je davao djevojci, kojoj su sada išle još više u tek.

Poslije te jutarnje gozbe protegli su se Davorko i Mirko poledjice po travi, staviv pod glavu unakrštene ruke, dok je Vida koju je bio minuo prijašnji drijem slonila glavu o desnicu i stala razmišljavati o svemu i svačemu. Sve prijašnje zgode i nezgode stale joj dolaziti na oči, i ne samo one bliže, već i one iz najdaljih i najmladjih dana. U duhu gledala je svoga starog djeda i milu babicu, koja joj je nekoć pričala svakojake priče o vilama, vukodlacima i morama. Doduše pojava djeda i babice nije joj bila više tako jasna i živa kao pojava pokojne majke, ali za to ih se još dosta sjećala i stala žaliti što nijesu i oni živi, jer bi se sada jamačno radovali što im je uspjelo pobjeći iz avarskog jarma.

Ali iz tih njezinih uspomena i razmatranja na jednom ju prene glasni Mirkov povik, koji je poskočio sa svog ležaja, viknuv:

— Oče Davorko, ne čujete li ništa?!

Stari se lecnu uplašeno iz svog drijemeža i podigne glavu:

— Što je? Što je?! — stao je pitati, kada je ugledao Mirka, kako nešto prisluškiva, i koji ga je medjutim već po drugi put pitao:

— Ne čujete li ništa?

— A Bog s tobom, što ti čuješ? — Davorko će donekle ljutito što ga je momak zbunio u njegovom ugodnom polusnu.

No momak mu na to odgovori:

— Čuo sam u daljini hrzaj konja. Ali prislonite uho na zemlju i prisluškujte.

Davorko učini odmah, kako mu je momak rekao, ali kraj svega naprezanja nije ništa mogao razabrati osim lakog šuma i zujanja u ušima.

— I još ništa ne čujete? — opet će nestrpljivo, kada je stari podigao glavu.

— Ne!

— Ne razabirete nikakav daleki topot?

— Ne!

— E, onda ste malo nagluh! — opet će Mirko i ponovno prisloni uho na zemlju, te je ustavio na časak i isti dah, samo da uzmogne bolje prisluškivati.

Davorko i Vida gledali su začudjeno u momka, koji je još držao uho na zemlji i napeto prisluškivao.

Za čas podigne ponovno glavu, osovi se i ne rekav riječi hitro se stane popinjati na obližnji hrast.

Ovaj njegov postupak bio je djevojci malo čudan, ali je stari Davorko odmah naslutio, da momak nešto sumnja, pa reče kćeri:

— Jamačno naslućuje kakovu pogibelj ili potjeru.

Ove riječi vrlo uplašiše Vidicu, i ona poput hitre srne priskoči k ocu, kao da traži u njega zaštite i zaklona. Plahim pogledima stala je bacati oko sebe i nestrpljivo iščekivala je, hoće li Mirko razjasniti, što je na stvari.

No on se sve više uspinjao prema vrhu hrasta, a pod njegovim jakim nogama ljuljale se tanje grane i šuštalo zeleno lišće. Gore na vrhu stao se pomno razgledavati na sve strane. A kada se okrenuo prema

sjeveru, opazi na ravnici nekakve konjanike i dovikne onima dolje:

— Na ravnici vidim dva konjanika.

— Zar možda Avare? — Vida će i pogledavaše neprestano gore na hrast.

— Jamačno da su oni — opet će momak i stane odmah silaziti s drveta.

Kada je bio već dolje reče:

— Obojica jašu kasom i pravcem prema ovoj šumi!

— Da nije možda potjera za nama? — stari će Davorko.

— Sve moguće, — odvrati Mirko i ogledav se u naokolo upita:

— Gdje su naši konji?

— Eno ih! — Vida će, i pokaza rukom kroz rjedje dijelove šume, gdje su mirno pasli.

Na to će Davorko:

— Ako je tako, onda nema druge već odmah na konje i brže dalje. Inače ćemo im opet pasti u šake.

Kada je Vida čula te očeve riječi, strašno se uzruja pa zavapi:

— Gospodine Bože, oslobodi nas od toga! Oče, Mirko, brže na konje! Bježimo! — I učini kao da će prva priskočiti k svomu konju.

Ali ju u to momak uhvati za desno rame i umiri ju:

— Stani Vidice! Ne boj se ništa. Zar nijesam ja uz tebe? A dok je mene, tebi ne smije nitko ništa učiniti na žao, jer će inače poginuti od ove ruke! — i pri tom podigne u vis snažnu desnicu, kao da će njome koga udariti.

Te utješljive riječi ohrabriše opet djevojku i ona mu se još više prikuči pitajući:

— Zar ne Mirko, da me ne bi nikomu dao?

— Ma nikomu na svijetu! Tako mi svetih strijela velikog Peruna! — odvažno će momak.

No, na to odmah nadoveže:

— Mi ćemo sada na konje i zaklonit ćemo se u najgušće grmlje, što se stere uz put. Ondje ćemo

čekati onu dvojicu, što sam ih malo prije ugledao na ravnici.

— Zar ne ćemo pobjeći odavle? — Vida će opet zabrinuto.

— Ne, jagodice moja, to podnipošto.

— A s koga si uzroka proti tomu?

— Jer bi time navukli na se samo sumnju. Oni konjanici jaše upravo ravno ovamo. Sve slutim nekako da ih je morao sam Bleda poslati, da razvide okolicu, i da nam njuše za tragom. Bleda znade vrlo dobro, da će Bajan pobijesniti kao divlji bik, kada mu reku, da si pobjegla. Pa da ne bude uz Kaganovu srdžbu još i Bajanove, stari je pasji ujak razaslao za nama jamačno najvještije Avare, ne bi li nas gdje uhvatili. No, ako mi dobre vile posluže i milost Perunova dozvoli, ne će im to uspjeti. Ako su oni lukavi kao lisice, i ako imadu njuh ko i njihovi psi, to nijesmo ni mi bez tog obojega. Eto, već iz tolike daljine, ja sam svojim izvježbanim sluhom razabrao topot njihovih konja.

Dok je to Mirko govorio, ponovno nakrene uho i upita:

— Čujete li hrzaj njihovih konja?

Davorko i Vida stanu pomno prisluškivati, pa kada se i po drugi put iz daljine javio otegnuti konjski hrzaj, potvrdiše otac i kći:

— Zbilja! Dolaze sve bliže!

— Na konje! — odmah će momak na to, i zaputi se prema konjima, koji su u blizini slatko pasli tečnu šumsku travu.

Umornim konjima nije baš bilo po volji, kada su osjetili na sebi svoje jahače; jer bi se bili radije još odmarali i sladili tečnom pašom. Ali njihovi novi gospodari nijesu pitali za to, već su ih pognali dalje, i oni su kroz rjedje dijelove šume stupali sve bliže k glavnom putu, koji se vukao kroz ogromnu šumu. Za kratko primakli su mu se posvema i zaustavili se medju gustim ljeskovim grmljem. Momak prvi reče:

— Ovdje nas ne može tako lako uvrebati niti jedno avarsko oko, dok mi ipak vidimo svakog, tko će mimo nas proći.

— Koliko razabirem iz tvojih riječi — prekine Davorko momka — ti si im nakanio stati na put? Hoće li to biti mudro i promišljeno?

Ta Davorkova primjedba malo ozlojedi vatrenog i neobuzdanog momka, i on donekle uvrijedjeno odvrati:

— Oče Davorko, vi dobro znadete, da ja ne činim ništa u ludo. Zar nijesu moje dosadašnje osnove bile dobre, pa će jamačno i ova.

A Vida, koja se zabrinula, da ne bi izmedju Mirka i oca joj došlo možda do kakovih nesuglasica s te očeve primjedbe, umiješa se medju njih i reče prema ocu:

— Pustite vi samo Mirku na volju. On će već sve dobro privesti kraju, kako je i ove minule noći,

U to se već šumom razlijegao konjski topot, a razabrao se i razgovor izmedju dvojice konjanika, koji su onim časom čim su stupili u šumu, suspregli brzi kas svojih konja, te su ovi počeli stupati lagano i odmjerenim krokom.

Mirko odmah izvadi iz tulca nekoliko strjelica i pruži ih staromu Davorku, šapnuv mu:

— Oče Davorko, budite spremni! Kada nam dodju na dohvat, a vi samo odapnite junački. I to jednu za drugom. Oni nam ne smiju živi umaknuti, jer tim bi za nas nastupila samo još veća opasnost. Da jedan od njih umakne, mogao bi još njih više dozvati u pomoć, a tada teško po nas. Zato neka oba psa padnu!

Zatim se uspravi na konja, i bez velikog napora nategne luk, držeći ga u pripremi, da samo odapne ubojitu strjelicu.

Davorko i Vida iščekivali su velikom uzrujanošću dolazak tih dvaju Avara, a svakojake misli i slutnje rojile im se glavom.

— Jedva da smo sretno umakli — mišljaše Vida u sebi, — a eto već nove pogibelji. Jer, ako idu u

istinu za nama u potjeru, tko zna, što se još može sve dogoditi. Bože, hoćemo li već jednom moći skloniti glave pod sigurni krov, takav krov, nad kojim ne će imati vlast avarska sila?

A i u glavi samog Mirka radjale se takodjer slične misli, kao i u Vidinoj, samo što je on uz to još smišljao, kako će svladati onu dvojicu, koja su mu se približavala, i kako će udesiti dalnji bijeg.

Sada je konjski topot bio sve jači, a razgovor obaju konjanika sve jasniji.

Mirko prišapnu Davorku i djevojci:

— Nijesam se prevario, Avari su. Na oprez! Nategnite tetivu! Kada ja pustim svoju, istodobno učinite i vi isto — i sagne se nad vrat i glavu svog konja pa stane vrebati kroz redje dijelove grmlja, jesu li već blizu. A kada su mu bili na dohvatu, ispravi se, stavi pred oko luk i odapne. Strjelica munjevnom brzinom proleti kroz šumsku zelen i zabode se ravno u prsa onomu Avaru, koji je jašio s desne strane.

— Dobro je zgodio! — šapne veselo stari Davorko, kada se šumskom tišinom razljegnuo mukli jauk pogodjenog Avara i uplašeni povik njegovog druga, koji nije znao u prvi mah što se dogodilo s njegovim prijateljem.

Iz prostrijeljenih grudi izdišućeg Avara stane teći vruća krv, koja se pušila na hladnom jutarnjem uzduhu. Sve jače bljedilo razlijevalo mu se zdepastim licem, dok nije posvema klonuo i srušio se na grudi svog druga, koji ga je bio baš u taj čas obuhvatio raskriljenim rukama, da ne padne s konja. U taj tren prozuji uzduhom i druga strjelica od Davorkove ruke, koja je promašila svoj cilj, dok se treća zabola u vrat konju, koji je nosio prostrijeljenog Avara.

Drugi Avar, kada je opazio, kako strjelica za strjelicom zuji, i kako se motaju oko njega i nad glavom mu, pusti svoga izdišućega druga, koji lupi o zemlju poput klade i ondje ispusti dušu; dok on sam podbode svog konja, da umakne smrtnoj pogibelji. Ali upravo u taj čas zazuji i peta strjelica, koja

pogodi konja upravo medju rebra. Teško ranjena životinja tužno zacvili, kao što to znadu konji u očajnim i ljutim bojevima, propne se, zatetura i svali se skupa sa svojim jahačem na zemlju.

U Davorku i Mirku zaigra veselo srce, a bojna ćud pomiješana osvetoljubljem i željom za dalnjim prolijevanjem avarske krvi, pojavi se u jedan tren u tolikoj mjeri, da su i jedan i drugi istodobno, kao po dogovoru, potjerali svoje konje i s napetim lukovima nasrnuli na Avara, koji se valjao i koprcao pod težinom svog ranjenog konja.

— Umlatimo složno toga psa! — vikao je momak Davorku i natjerao svog konja na Avara, koji je muklo zastenjao i zapištao pod udarcima konjskih kopita.

Taj divlji konjski ples po avarskim ledjima trajao je tek nekoliko trenutaka, a onda se na probijenoj glavi, zgaženom trupu i slomljenim udovima pojavila krv i zavila u odvratno crvenilo cijelog Avara, kojemu se na krvavim ustima i slomljenim zubima pojavila krvava pjena i umirali zadnji, slabi uzdisaji.

— Dosta mu je! — primijeti Davorko, kada je vidio, da se pogano tijelo dijeli s još poganijom dušom. — Bože, oprosti nam, dok branimo život svoj!

Momak, koji je sav izgarao od prevelike žedje i pohlepe za avarskom krvlju, ponosno pogleda Davorku u oči i glasom u kom je zvučilo neko posebno zadovoljstvo upita:

— Oče Davorko, nije li ovo bilo mudro i promišljeno?

A stari, koji je odmah shvatio, da ga momak hoće time malo da bocne za ono, što ga je nešto prije uvrijedio, odvrati:

— Čast! Više ti ne ću prigovarati u takovim stvarima. Priznajem, da si u njima vještiji, makar si mnogo mladji od mene.

Ove iskrene pohvalne riječi vrlo su godile momku i on je posvema sretan i zadovoljan rekao:

— Hej, samo vi mene poslušajte i bit će sve dobro!

Zatim je sišao s konja i pregledao oba Avara. Onaj prvi ležao je već ukočen i hladan, s prostrijeljenim srcem i krvavim grudima; dok je u onomu drugomu još samo slabo i neuredno udaralo bìlo.

— I ovaj će za čas za onim prvim — primijeti momak, kada je iz avarskih tulaca vadio strjelice i metao ih u svoj i Davorkov.

— Trebat ćemo ih jamačno još na našem putovanju.

Medjutim se i Vida provukla sa svojim konjem iz guštare i približila se k palim Avarima, pa kada je ugledala onog s prostrijeljenim grudima primijeti:

— To je onaj, koji je mene onako nemilosrdno bičevao onog jutra, kada su me bili upregli pod Kaganova kola!

— Taj? — upita momak. — No, onda hvala mojoj dobroj sreći, da sam ga upravo ja rastavio s dušom. Dobru je dobio odmazdu za sve bičeve, što ih je svalio na tvoja uboga ledja. Poginuo je, kako zaslužuje! — i pri tim riječima pljune na mrtvog Avara, samo da si dade što više oduška svomu srcu.

Onda se okrene k djevojci:

— Znaj jagodice moja, ovako će biti svakomu, tko se usudi dirnuti u te! I ovaj te je mučio strašnim bičevima, kako sama reče, ali ipak mu je svanuo plaćeni dan. Bez osvete ne smije proći niti jedan Avar! Zavjerio sam se noćas samom sebi, da ću ih nemilice klati do zadnjeg kucaja moga srca. „Osveta Avarima!“ bit će moja lozinka dok budem mogao odapinjati strijele i udarati mačem!

Rekav te riječi, sav je plamtio pravednim gnjevom na svoje bivše tlačitelje, a iz žarkih očiju sijevala mu vatra i srdžba. Vida ga je s ponosom promatrala ovako hrabra i puna pravednog gnjeva, pa si je mislila u taj čas:

— Mirko je u istinu hrabar momak! Što god poduzme sve mu polazi za rukom.

No o dalnjem razgovoru ne bijaše govora, jer je stari Davorko prvi upozorio na to, da ne bi bilo

ni probitačno, a ni mudro, da bi se još zadržavali na tom mjestu i u toj šumi.

— Avari bi opet mogli otkale banuti, pa nas još i pohvatati, — reče, kada je momak stao kolebati bili ostali i dalje u toj šumi ili bi krenuli dalje prema jugu.

— Mislite, da se ne ćemo još namjeriti na njih? — Mirko će. — O, ti će psi posvuda njuškati za nama! Samo da ih ne bi sreli u većim skupinama. S dvojicom, trojicom, makar i s četvoricom, još bi se izašlo na kraj, ali s većim odjelima teško bi bilo vojevati.

— Ne dao Gospodin Bog niti dvojice više! — umiješa se Vida. — Još bi mogla i umrijeti od neprestanog straha pred progonom tih divljaka.

Momak se na tu primjedbu nasmiješi, potjera konja i oni krenuše šumskim putem dalje. Jašili su dosta brzo, jer je i sam Mirko uvidjao, da bi ih mogla na brzo slijediti i druga avarska potjera, koja bi mogla biti jača od ove prve, koju su iz zasjede sretno i brzo uništili. I premda je bio junačkog srca i neustrašiv, ipak je želio, da se s njima više ne sukobi. U neprestanim i čestim okršajima s divljim i krvoločnim progoniteljima brzo bi mu smalaksale tjelesne sile, i on bi još mogao nastradati. A njegova smrt bila bi težak udarac za lijepu Vidu, jer ju onda ne bi imao tko više braniti pred avarskom osvetom. Na starog Davorka nije se momak mogao baš odviše osloniti, kada je bio i onako već slab i klonuo pod prijašnim životnim teretima i patnjama, koje su bile u njemu ubile svaku odvažnost i jaku volju. Ta i onaj odvažni čin od prošle noći ne bi bio on svojom domisli i voljom izveo, već jer ga je momak na to toliko pripravljao, nukao i bodrio. Istina, da je stari težio za onom prijašnom slobodom, i da mu je duša i srce strepilo i čeznulo za onim negdašnjim sretnim danima, koje je proživio u zlatnoj slobodi; ali uslijed svoje malodušnosti on bi još i sada bio ondje, gdje je bio još prošlog dana. Dakle u njega mogao se momak slabo ili nikako pouzdati. Vidica bi mu u

okršaju s Avarima bila od slabe ili nikakove pomoći. I u njoj je još živio onaj stari strah pred avarskim nasiljem i okrutnošću. Samoj sebi nije još pravo vjerovala, dali je istina, da je na slobodi, i da se nad njom ne viju više avarski bičevi, i njegove surove i divlje psovke. Njoj je bilo kao i onomu nesretniku, koji je proveo tri četvrti svoga vijeka u mračnoj podzemnoj tamnici, pa kada je nakon toliko godina opet stupio na Božje svjetlo i svježi uzduh, ostao je kao okamenjen, jer nije mogao više podnašati svjetla i slobode. Ocu i kćeri manjkala je odvažnost i hrabrost, koju je momak posjedovao u punoj mjeri. I zato je Mirku bilo tim teže, što nije morao samo neprestano misliti na dalnji bijeg i spas, već što je uza sve to morao još sokoliti i jednog i drugog na ustrajnost i srčanost.

Negdje oko podneva posvema se uzduh stopio i stari Davorko reče:

— Vrijeme je tiho, a uzduh posvema topao. Bit će još prije noći kiše.

I kako je god Davorko rekao tako se i ispunilo. Već prije nego li obično sunce zapada, počela je ponajprije sipiti sitna kišica, koja se sve jače stala spuštati. Cijela daleka prostrana ravnica i sve šume navukle se kišnim oblacima tako jako i gusto, da nije bilo ni spomena, da će prije dan, dva prestati. Zemlja, koja se jedva malo prosušila od posljednje povodnje, opet se počela raskvašati. Umorni konji gonjeni upravo bez oduška i odmora bili su do večera već smalaksali, i teško su vukli noge po raskvašenim i blatnim šumskim putovima. S njihovih uznojenih bokova i prsiju, te iz zaduhanih nozdrva, vijale se pare, koje su bivale sve gušće čim je kiša jače padala po uznojenim konjima. Ali i Vidici bivalo je od jake kiše već hladno i ona prva prekine šutnju:

— Prokisla sam do kože. Morat ćemo prekinuti dalnje putovanje.

— Dakako, — javi se i stari. — Već i radi samih konja moramo misliti na odmor, jer ako nam stradaju od napora bit će i nama teže.

U to se bila već spustila noć, koja je uslijed nevremena pala prije nego li obično. Tama je bivala takova, da se jedva vidjelo na tri, četiri koračaja daljine. Tu tamu su bjegunci još jače osjetili, kada su zašli u nutarnjost same šume, gdje je bilo tamno kao u rogu. Gusto grmlje sa svojim granama svaki bi čas kojega od njih udarilo po glavi ili obrazima. Ali oni su unatoč toj tami ipak sve dublje zalazili u nutarnjost šume samo da budu sigurniji od uhoda ili progonitelja. Debele kaplje kiše cijedile se sa starih, kvrgavih grana i zelenog lišća, i kada bi god prolazili kroz gušće grmlje, sasule bi se stotine i stotine takovih debelih kapi i po glavi i po ostalom tijelu. I tek nakon poduljeg takovog šuljanja i veranja kroz šumsku guštaru, zaustavili su konje na jednoj maloj čistini.

— Ovdje ćemo, — reče momak, kada je bistrim okom u mraku razgledao sigurni prostor.

Sjašiv s konja, odmah je ukresao iz kremena iskre i upalio gubu, koju je razduvao i na nju položio nešto malo tankog šiblja. Isprva nije htjelo šiblje nikako planuti, jer je bilo mokro od kiše, pa su i Mirko i Davorko morali neprestano duvati, dok se razgorilo. Vida je dotle sjedila na svom konju i drhturila od zime, jer joj je odijelo bilo naskroz prokislo. Tek kada se oganj jače razgorio, počelo se na njoj sušiti kožnato odijelo, a i studen nije ju tako obilazila, jer ju je Mirko bio umotao u kože, koje su mu služile za sedlo. Osim toga usjekao je malenom sjekiricom nešto hrastovog i bukovog granja i složio malu kolibicu, samo da kiša tolikom silom ne pada po dragoj mu djevojci.

Uz studen i umor javljao se i glad, koga nijesu imali čim drugim utažiti, van s ono malo slatkog korijenja, što im je bilo preostalo još od zajutarka, i što ga je bio stari Davorko spremio u dobar čas za njedra, kao da je predvidjao, da će im to još dobro doći. Dakako, da tih nekoliko zalogaja slatkog korijena nije bilo dostatno, da nahrani gladne želuce, no u nuždi morali su se i s tim malim zadovoljiti.

I čim je ugodna toplina prostrujila cijelim Vidinim tijelom, počela je ona od umora i napora sklapati vjedje s dugim i baršunastim trepavicama.

— Jagodice, ti si pospana, — momak će, kada je opazio kako joj se glava naklanja na grudi.

I skine sa sebe još svoje gornje ruho iz kozje kože, složi ga poput jastuka i stavi djevojci pod glavu, te ju još jednom brižno i nježno pokrije debelim kožama zaželiv joj:

— Bio ti ugodan san. Zli dusi ne naudili ti, a ni crna Mora ne napastovala te u tvom slatkom snu!

Ne dugo za tim počeo je i starog Davorka hvatati drijem, na što će i njemu momak:

— Lezite samo i otpočinite. Umorni ste.

— A ti?

— Ja ću dotle bditi, dok se vi prospavate. Mladji sam, pa mogu i više podnijeti nego li vi. Laka vam noć!

Uz ugodno i lako djevojčino disanje javljalo se doskora i Davorkovo jednolično hrkanje. Mirko je neko vrijeme sjedio mirno i nepomično pokraj ognja, koji je sada veselo plamsao i svojim crveno-žutim svjetlom razvjetljivao obližnje stare dubove i njihove debele grane. Mokro drvo pištalo je na gorućoj žeravici i proizvadjalo čudne glasove, takove glasove, kao da gdje u daljini jauče kakovo malo dijete. I pri tom se sjetio onih starih, davnih priča o ukletoj djeci.

— Tako negdje pište i njihove duše i muče se u podzemnom svijetu — mišljaše on kada je dulje prisluškivao pištanje sirovog drveta na vatri.

I čim je više razmišljavao o takovoj ukletoj djeci koja traže pokoja po svijetu, bivalo mu je nekako sve ne ugodnije pri duši. Neka tajnovita bojazan strujila mu tijelom a prolazili ga i nekakovi trnci. Još iz najranijeg djetinjstva sjećao se, da su mu majka i druge stare bake i susjede pričale, da kada čovjek čuje vrisak i plač takove djece, da će mu se jamačno dogoditi kakova nesreća. A toga si on baš nije želio, po gotovo sada gdje je išao u susret slo-

bodnim danima, danima koji bi mu imali donijeti mir i sreću. Za takovim danima čeznuo je on već dulje vremena, a još više od onda kako mu je omilila Vidica. Pa sada, kada se već skoro dovinuo svome cilju, kada je već u glavnome bilo sve gotovo, da sada najednom opet dodje kakova nesreća i zapreka, koja bi mu imala razoriti i uništiti tu ružičnu i medenu sreću? Pomisao na takova što napunjalo mu dušu i strahom i najvećom boli.

— Zar nije bilo već dosta patnja i gorkih dana? Zar me još imade stići kakovo zlo? — pitao se žalosna srca i poduprv glavu o obje ruke zagledao se u plamen, koji je svojim žarkim jezikom lizao kroz vlažni i raskvašeni uzduh, bacajući od sebe češće malene varnice, koje su naglo gasle u noćnom uzduhu.

A u taj par sjeti se i neke stare vračare, koja mu je bila već prije nekih šest godina gatala iz crta desne ruke i modre žile nad lijevim okom, da će ga u njegovoj najvećoj sreći zadesiti zla kob.

Zato je mrmljao sam sobom:

— Možda je već došao taj čas? — srce mu stalo udarati naglo i isprekidano, kao i lovcu kada u zasjedi osjeća blizinu željno iščekivane zvijeri. A to tim više, što je počeo samoga sebe uvjeravati, da ono pištanje i jaukanje ne potječe od mokrog drveta, već da su to u istinu duše uklete djece, koje su se nevidovno uvukle u onaj oganj, pa se muče na onoj žarkoj žeravici.

Zato ga uspomena na te vračarine riječi stala napunjati nekom zebnjom i on je u svojoj duši govorio:

— Perune, Perune, veliki bože! Ako otkloniš od moje glave možebitnu nesreću, ja ću ti prigodom svake svetkovine žrtvovati najljepše snopove žita i najčišći med! Zašto da me snadje zlo i nesreća, kada si mi dopustio toliku sreću da sam se dostao slobode i naskoro takodjer lijepe Vidice?

I nakon toga obećanja činilo mu se kao da mu je malo odlanulo pri srcu i da će riječi one stare i

mrske vračare biti neistinite. Moć velikog Peruna jača je od moći sviju vračara na svijetu, i on ne će dozvoliti da postrada stvor koji ga toliko štuje, koji se toliko pouzdaje u njega i koji mu još za žrtve obećaje najljepše snopove žita i najčišći med. Na tolike prošnje i lijepe darove on se ne će jamačno oglušiti. Najposlije što bi on i imao od toga da ga snadje nesreća? Ta on je bog, vrhovno biće, tvorac svega što je dobro, plemenito i uzvišeno, pa kao takav ne će i ne smije da uništi svog stvora, koji nije upravo ništa zla počinio osim, što je umlatio nekoliko Avara i upalio njihove hringove. Ali to nije imalo biti zlo u očima slavenskog boga, već nasuprot djelo dobro i dopušteno. Avari su bili divljaci ugnjetači slavenske slobode i razoritelji njihove sreće i mirnog života. Zato je svaki takav ili slični čin imao biti još zasluga, jer su Perunu kao vrhovnom slavenskom bogu morali biti bliže Slaveni nego li Avari.

Ovako i slično umovao je još dugo momak i uvjeravao samoga sebe, da će on još provoditi najsretnije dane uz lijepu Vidu, koju će doskora proglasiti svojom ženom. I pod dojmom tih budućih ljepših i sretnijih dana, prestao je misliti na plač uklete djece kao i na gatanje one vračare, o kom je dosele toliko razmišljavao, i koje ga je bilo u prvi mah natjeralo u neki strah i nemir.

Pruće i suvarci bili su već dogorjeli i do sada veliki plamen bivao je sve manji. Mirko se trgne iz svojih sanjarija, okrene se i posegne rukom za hrpom pruća što mu je ležalo za ledjima, pa ga nešto nabaca na žeravicu, našto za čas nasta opet pucketanje i pištanje kao i ono prije.

Kiša je još sveudilj lijevala, dapače još i jače nego li ono s večera kada su skrenuli u nutarnjost šume. Od dosade i osamljenosti počeo je i njega hvatati drijem, ali ipak bi svaki put širom i silom rasklapao umorne vjedje, kada su mu se htjele sklopiti. Uslijed nevremena nije pravo mogao prosuditi koje je doba noći, jer nije bilo zvijezda po kojima je on

točno znao opredijeliti noćnu dobu. No ipak je nagadjao, da je već morala proći ponoć, jer je u to doba kiša padala najvećom snagom, kao da su se prolomili svi oblaci. A on je iz iskustva znao, da izmedju ponoći i zore nevrijeme uvijek nekako najjače bijesni.

XI.

Tek kasno s jutra slijedećeg dana prestala je lijevati pljuštavica, a odmah zatim stale se dizati iz šuma i prostranih ravnica guste magle, koje su u svoj plašt zavijale cijelu okolicu. Davorko se probudio već u prvi osvit zore, dok je Vidica otvorila lijepe svoje oči tek onda, kada je bilo posve vidno u šumi, i kada je kiša tek tihano još sipala. Moguće bi bila i još dulje spavala, da ju nije probudio nešto glasniji očev i Mirkov razgovor, koji su se upravo dogovarali čime će utažiti glad, koji se bio već pojavio u većoj mjeri nego li ono sinoć.

— No, kako si spavala jagodice? — upita ju momak kada je podigla glavu s toplih koža i stala trti desnom rukom snene oči.

— Slatko sam spavala i mnogo sam sanjala — odgovori ona i podigne se gornjim dijelom tijela s ležaja, a lijepo i nježno lice odsijevalo je nekom srećom i zadovoljstvom.

— Samo ako su sni bili dobri? — javi se Davorko.

— Držim da jesu, — opet će Vida. — Vidjela sam u snu naš novi dom, koji je stojao usred nekog prostranog i zelenog polja, koje su s jedne strane štitile visoke planine a s druge opet nekakva velika nepregledna voda. Oh, kako je bila ta voda divne modre boje, upravo takove, kao i svod nebeski za čistog ljetnog dana, kada nema na njemu niti jednog oblačića. Ali na tom polju mi nijesmo bili sami, već je oko nas bilo na stotine ljudstva, koje nam se dragovoljno pokoravalo i slušalo naše zapovijedi. Mene su dapače nazivali svojom „gospodaricom" i neprestano mi govorili da sam lijepa.

— Eh, pa to ti i ja već rekoh nebrojeno puta! — prekine ju momak. — Lijepa si kao gorska vila a i dobra si kao slatka jagoda. Zato te i ljubim i zvat ću te i ja od ovog časa svojom gospodaricom!

Djevojka se smješkala na to Mirkovo ponovno ljubavno očitovanje, a tada je dalje proslijedila, gdje ju je ono bio prekinuo:

— I sve je bilo lijepo na tom polju i medju tim bezbrojnim ljudstvom, samo si ti Mirko manjkao.

— Gle! — pomisli momak u sebi. — Čudan san! Mene nije vidjela. Da i ovo ne sluti na zlo?

— Svuda sam te tražila očima ali te nigdje ne ugledah. Tada sam počela propitkivati za tebe, nijesu li te možda gdje vidjeli? Ali mi je svaki upitani odgovorio: „Ne poznam ga!“

— Zbilja? — momak će razdragano. — Ipak si najprije za me pitala? — a iz očiju mu odsijevalo neko zadovoljstvo i posebna razdraganost na te Vidine riječi.

— Tada si se najednom stvorio pred menom kao da bi niknuo iz zemlje i rekao si veselo: „Vidice, ja sam ovdje!

— A što si ti na to?

— He, što sam rekla — slegne ona prostodušno s ramenima. — Bila sam vesela. U taj čas sam se i probudila.

A stari Davorko koji je pomno slušao kćerino pripovijedanje oglasi:

— Dao gospodin Isus da bi čim prije imali svoj tihi dom u kom bi već jednom našli mira i više sreće nego li dosele. A ne bi bilo na odmet kada bi nas tko izabrao za svoje starješine. Možda će se i u tom ispuniti sni. Ja u nje stavljam mnogo nade. Tako sam primjerice prije svoga bijega sanjao, da sam se otresao avarskog jarma, pa me evo sada u istinu na slobodi. Dao Bog, da bi ti Vidice još postala kakovom županko m!

— Toga ja ne bi želio — uleti kao smrknuto Mirko starcu u riječ, — jer onda ju ja ne bi dobio. Ja nijesam župan, pa ne može biti niti ona županka.

Uopće vi oče Davorko najednom visoko hoćete. Što će nam časti? Bolje nešto zemlje, nešto šume, nekoliko konja i goveda, pa koje ulište i bit će zadovoljstva u obilju.

— Eh, dobro si je poželiti i više toga, jer se od same ljubavi ne može živjeti!

— Dakako da ne može, — prihvati momak. — Ali uzalud sve časti i bogatstvo ako nema u domu ljubavi i sloge!

— Govoriš i ti pravo, — Davorko će i svede razgovor, da bi trebalo poći u lov za zecom ili srnom da si tečnom divljači okrijepe oslabjele tjelesne sile.

— Mirko odmah prihvati Davorkov prijedlog, jer su se i ono malo prije upravo dogovarali glede lovine i jer je i samomu bilo stalo do toga da nešto ulovi, čim će si zasladati i okrijepiti prazni želudac, koji već drugi dan nije imao u sebi ništa čestita. Zato bez oklijevanja prebaci na ledja tulac sa strijelama a u desnicu uze luk i zaputi se dublje u šumu.

Davorko i Vida ostali su uz oganj i prinašali nešto suvaraka i debljih komada, kojima će podjarivati oganj kada se bude pekla lovina.

Dugo su oboje mučali. Otac je pazio na oganj i nabacivao na žeravicu suvarke, dok se djevojka neprestano nekud zamišljala i spominjala se sviju zgoda, tija još iz svoga najranijeg djetinjstva. U šumskoj tišini i na dragoj slobodi osjećala se nekud sretnom i preporodjenom, tako sretnom da nije imala riječi kojima da izreče tu veliku sreću što joj je napunjala svu dušu i srce. Ali ta njezina sreća bila bi još daleko veća, samo da ju nije češće mutila pomisao na Avare, koji će ih jamačno još proganjati, i na koje će bezuvjetno naići na svom bijegu. I zato je nekoliko puta u sebi rekla:

— I zbilja na ovome svijetu nema tako vedrih dana a da ih ne bi pomutio koji taj oblačić.

A tada podigne svoje lijepe oči prema ocu i upita:

— Oj, oče, što mislite, hoćemo li se još gdje namjeriti na Avare?

— Nema govora, — odvrati otac. — Psi njuše tako dugo za zečjim tragom dok ga i ne nanjuše. A takovi su i Avari. Svojom zašiljenom njuškom tako će dugo za nama vižlati dok nas nadju. Prepatit ćemo još nešto jada i straha dok se dočepamo carskog zemljišta. A i onda još, tko zna, ne će li se ta paščad otisnuti za nama i preko medja svoje države. Tim zvijerima nije ništa zaprjekom; niti voda, niti planina, niti zlo vrijeme. Oj, da bi ih Gospodin Isus već jednom utamanio, da ne muče jadno čovječanstvo. Ti skotovi su prava paklenska čeljad. Jamačno, da niti andjeli koji su se pobunili proti Gospodinu Bogu nijesu bili opakiji i gori od njih!

Rekav to podigne naglo glavu, naćuli uho i stane pozirati prema onoj strani otkale je dopirao šušanj lišća i prasak suhog šiblja.

Vida prva primijeti:

— Mirko se već vraća!

— Samo ako nam što nosi?

— Nosi, nosi, — javi se momak koji je čuo Davorkove riječi i izadje iz guštare, noseći u ljevici dva omašna, tusta zeca.

— Ne ćemo biti gladni — primijeti, kada ih je položio na tlo pokraj ognjišta i skinuo s ledja tulac sa strjelicama, i stao se odmah spremati da oguli uhvaćenu divljač. Davorko mu je pri tom marljivo pomagao, dok je Vida u nekakvom izdubljenom komadu hrastovine prinašala vodu i polijevala krvave dijelove zečevine. Mirko je takodjer usjekao dva osrednja kolca, izdjelao ražnjiće i nataknuo na njih očišćene i raščinjene zecove, pa ih pristavio k vatri, koja je veselo plamsala i širila od sebe toplinu, koja je godila u onom rashladjenom uzduhu.

Za dobar sat bilo je meso pečeno i oni su se upravo s nekom pohlepom bacili na tečnu i slasnu zečevinu. A nije niti čudo da ih je bila osvojila ta pohlepa, gdje već skoro puna dva dana nijesu valjano založili. Onog dana kako su se spremali na bijeg nijesu mogli od same uzrujanosti ništa jesti, dok prošlog dana i noći nijesu osim gljiva i nešto

malo slatkog korijenja imali ničim drugim utažiti gladi. Zato su sada tim pohlepnije i tečnije žvakali zečevinu, glodjuć i iste kosti, samo da ne ode pod kvar ni jedan trun mesa.

Pa kada su nasitili želuce, odlučili su odmah krenuti dalje. Svoj put morali su nastaviti s dva razloga, prvo: da ih ne bi tko nanjušio u tom njihovom dosadašnjem skrovištu, a drugo što je kiša bila prestala padati, pa su opet mogli krenuti dalje. Doduše to putovanje nije išlo tako brzo kao prošlog jutra, jer je jaka kiša znatno raskvasila meku zemlju, pa su konji mjestimice jedva izvlačili noge iz blata. Osim toga bila se na mnogim mjestima razlijala kaljava voda po širokoj ravnici, pa se nije moglo pravo raspoznati, jesu li grabe ili je put.

Poslije podne istog dana stala je ponovno padati kiša, ali već ne u tolikoj mjeri kao prošle noći. No zato su oni usprkos tomu sve onako prokisli putovali do večeri, kada su morali opet otpočinuti, jer konji već nijesu mogli dalje.

U večer toga dana kada su opet legli na počinak nekako su bili još veseliji nego li dan prije, jer se za cijelog puta nijesu nigdje namjerili na Avare, niti su gdje na obzorju spazili kakav sumnjiv znak.

Zato je momak rekao svojim suputnicima:

— Ako bude ovako i sjutra, onda smo već posvema sigurni od avarske osvete.

— I ja tako mislim — nadoveže stari — jer po mom računanju mi već nijesmo baš tako daleko od medja istočnog carstva. Rekao bi, da nas od Dunava dijeli tek nekoliko sati jahanja. I da nije ove nesretne pljuštavice i zamagljenog vidika, mi bi jamačno već vidjeli na obzorju obrise Sirmijske gore.[1]

Te noći zaduvao je jaki sjevernjak, koji je velikom silom cijelu noć razganjao guste oblačine tako, da je iduće jutro osvanulo čisto i bistro. Blaga vedrina opet je razgalila svod nebeski, a na pročiš-

[1] Sirmijska gora = današnja Fruška gora u Srijemu.

ćenom obzorju nije bilo više niti jednog oblačića. Sunce je nakon dvodnevnog nevremena opet pozlatilo zelene šume, bujnu travu, te prostranu i nedoglednu ravnicu. U svim nabujalim potocima, potočićima, kao i u velikim močvarama, ogledali se zlatni sunčani traci, kao da se čude tolikoj vodi što se bila razlijala po prostranoj ravnici.

Toga jutra posjedali su na svoje konje već u svu zoru. Modri nebeski svod, te zlaćani i blagi sunčani traci nekako su im bolje prijali nego li prošla dosadna kiša. Veselije su potjerali konje, koji su gazili blato i kaljavu vodu, što je bila polegla po putu.

Negdje oko podneva ugleda vješto i bistro Mirkovo oko daleko, daleko, na ravnici nekakovu crnu točku, koja je isprva bila vrlo malena. On stane sve jače naprezati svoj vid, ne rekav u prvi mah nikomu ništa. Davorko i Vida nijesu niti opazili kako on neprestano napreže oči u daljinu, jer su bili nešto malo zaostali za njim. To je potrajalo dulje vremena, kada ona malena i daleka točka stane pomalo bivati veća i izrazitija. Gledajući ju dulje, stane se najednom u momku radjati neka sumnja i nemir.

— Da to ne bi bili opet Avari? — sune mu najednom glavom. — Možda baš nas traže i proganjaju?

I zagleda se još jače u onaj crni predmet na obzorju a sve veći nemir stao ga hvatati pri pomisli: što će biti ako su to u istinu Avari, i kuda će se pred njima zakloniti? On je svojim bistrim, dalekovidnim okom dobro razpoznavao, da se taj crni i daleki predmet približava upravo k njima, jer je od vremena do vremena bivao pomalo sve veći i jasniji. Ali radi znatne još udaljenosti nije mogao pravo razabrati tko je i što je.

— Ako su Avari — pomisli on opet — to bi najpametnije bilo da okrenemo konje i udarimo prema jugo-istoku.

Ali pri pomisli da krenu opet natrag otkale su i došli, smrkne se njegovo čelo još jače nego li čas

prije kada je ugledao onu sumnjivu točku na obzorju.

— Zar da krenemo natrag? Zar da se i opet vratimo bliže prema onim kletim avarskim gnijezdima? Iz toga ne može ništa biti! Ne, podnipošto ne!

No odmah mu se stane opet namitati pitanje:

— Što onda ako su i ono Avari? Ne ideš li i tim putem u susret novoj pogibelji?

I premda nije bilo odviše sparno kako znade obično biti iza kiše, kada naglo pripeče sunce, to je Mirko ipak bio po cijelomu tijelu tako mokar od znoja, kao da bi ga tko polio s kablom vode. Pri pomisli na novi susretaj s Avarima stala ga hvatati neka muka, uslijed koje se stao znojiti kao i slabo konjče komu natovare nemilosni ljudi preveliki teret.

A onaj crni predmet na dalekoj ravnici bivao je pomalo sve veći. Jednom mu se dapače i pričini kao da njegove oči gledaju na tracima podnevnog sunca i neko ljeskanje. Zato on stane još pozornije posmatrati onaj udaljeni sumnjivi predmet. I kada se uvjerio da ga oči ne varaju i da u istinu razabire od časa do časa neko ljeskanje, odmah uvidi da to dolazi od sulica koje su se kad i kad zaljeskale na suncu.

— Nema sumnje, Avari su! — promrlja on sada poluglasno, obazre se prema svojim suputnicima i uprv prstom u daljinu pokaza:

— Hej, dali vidite onaj crni predmet?

— Ja ga vidim, — odgovori Vida na Mirkov upit, dok je stari Davorko nadnio nad oči desnicu i zirnuo u označeno mjesto, takodjer izjavi da razabire nešto crna u daljini.

Na što momak primijeti:

— To su bez sumnje Avari! Već ih dulje vremena motrim.

— Avari! — klikoše uplašeno i kći i otac na tu Mirkovu izjavu.

— Strijele Perunove neka ih sataru! ogorčeno će momak. — Kud god krenemo, svuda se moramo namjeriti na njih!

— Psi! Psi! Skiću se prostranom ravnicom kao i gladni vuci kad zimi traže plijena, — Davorko će. — Što ćemo sada?

— Držim, da bi najpametnije bilo da promijenimo pravac našeg putovanja.

— Zar da krenemo natrag?! — otac će i kći jednoglasno.

— Nipošto, jer bi se time samo opet vraćali bliže k njihovim hringovima — odgovori momak. — Mi ćemo s mjesta skrenuti prema jugu. Drugog izlaza nema. Zato potjerajte jače konje. Još je vrijeme da im umaknemo.

Rekav to skrene konja na lijevo a za njim Davorko i Vida, koja se češće osvrtala prema onom crnom predmetu, koji se za njima takodjer pomicao na ravnici.

I kao što su god one noći kada su bježali iz Bajanovog hringa tjerali svoje konje, tako su i sada udarali po njima vitkim šibama, koje su na uznojenoj dlaci ostavljale pruge od čestih udaraca. Brzi i inače ustrajni avarski konji teško su odmicali preko blatne ravnice, i pri tom duvali na nozdrve kao stari zapušteni mijeh. Po i onako već oznojenim bokovima i prsima cijedio se još deblji znoj, da je sva dlaka bila potamnjela i kao slijepljena.

Djevojci je bilo vrlo žao siromašnih konja i u njezinom mekom srcu stala se radjati sve veća samilost za te uboge životinje, koje su zaduhane i uznojene morale pod silu bježati sa svojim jahačima i preko najvećeg blata jednakom brzinom kao i preko tvrdog travnika.

Dobra pol sata nakon takovog brzog jahanja osvrne se Mirko, da vidi što je s onima u daljini, ali kada se osvrnuo opazi na svoj užas da se i onaj crni predmet pomiče skoro istom takovom brzinom kao i oni.

Zato i reče:

— Opazili su nas! Gledajte samo kakovom se brzinom pomiču za nama. Jamačno i oni sumnjaju na

nas. Nema više nikakve sumnje, to su Avari koji su razaslani za nama u potjeru. Bježimo!

Ove riječi zabrinuše još više Vidicu i prijašnje samilosti koja se bila pojavila u njenom srcu za zadahtane konje brzo nestade, pri pomisli na vlastiti spas.

Taj neobični divlji bijeg trajao je skoro negdje sve do onog časa kako se sunce stalo jače spuštati na zapad. A tada im najednom pukne pred očima površina širokog i veličajnog Dunava, koji se svojim prostranim koritom mirno i dostojanstveno pomicao dolje na istok. Zadnji sunčani traci kupali se u njegovim srebrenastim valovima, a večernji ruj odražavao se na glatkoj vodenoj površini, koja je u taj čas poprimila prekrasnu žarko-rumenu boju.

— Rijeka! — klikne iznenadjeno djevojka, kada ju je ugledala u veličajnoj rumeni.

A stari Davorko uočiv opet nakon tolikih godina vrhunce Sirmijske gore što se svojim sjevernim krajem strmo spuštala prema Dunavu, sjeti se i opet svojih prošlih dana. Srce mu jače zakucalo i on će svojoj kćerci:

— Dijete, to ti je ta rijeka, preko koje su te avarski psi prije nekoliko godina prevezli s tvog slobodnog roditeljskog ognjišta u ropstvo. Na desnoj njezinoj obali steru se prostrane livade, guste šume i ravna polja kuda je nekoć stupala tvoja noga. Tamo se nekoć dizao naš dragi dom, koga nam uništiše one noći, kada je pao tvoj dobri djedo i tvoja dva brata.

Pri ovim riječima zadrhtao mu glas tako tužno i bolno. A taj drhtavi starčev glas u kom je počivala sva njegova negdašnja sreća, sva bol i prošlost, dojmio se bolno ne samo kćeri njegove već i samog Mirka, koji ga duboko u sebi požali:

— Sirotan Davorko, teško mu je gdje se opet sjetio prošlih dana!

I da ga barma donekle odvrati od tih tužnih uspomena okrene se prema njemu:

— Oče Davorko, sada nije vremena za jadikovke, gdje nam je za ledjima potjera i opasnost! Mislite radije na budućnost. Kad uhvatimo desnu obalu onda smo već svoji!

Medjutim je zamišljenog starca prenuo šum rijeke kao i klepetanje ptica močvarica, koje su na svojim dugim krakovima bezazleno bazale i capkale po kaljavoj obali zarasloj gustim šašom i visokom trskom, koja se lagano ljuljala na predvečernjem povjetarcu. On podigne donekle spuštenu glavu, zagleda se u veličanstvenu rijeku i još jednom duboko uzdahnu. U očima mu počivale dvije, tri, vrele suze, koje mu izmamiše minule uspomene, i koje se caklile u zadnjem večernjem ruju, što se sve više gubio na vrhuncima pitome Sirmijske gore.

A kada su bili tik rijeke, upozori stari:

— Djeco, mi ne možemo podnipošto preko rijeke!

— Zašto? Zašto? — brzo će i u jedan glas i momak i djevojka.

— Zar ne vidite, da su konji odviše zadahtani i umorni. Ovo je bio ne samo za ljudske, već i za konjske sile odviše veliki napor. Jadne su životinje već tako izmučene, da bi ih sila nabujale rijeke mogla svladati, a mi bi pri tom posve lako našli takodjer smrt u hladnim valovima. Osim toga smo ovaj čas i vrlo uznojeni, pa bi nepromišljenim skokom u hladnu vodu navukli na se vrlo tešku bolest.

— Već što ćemo?

— Zar ćemo čekati na ovoj obali, dok nas sustignu Avari? — vikne očajno uplašena djevojka.

— Moramo se nekuda sakriti na zgodno mjesto, najbolje u ovaj gusti šaš. Držim, da bi tu bili dosta sigurni. Osim toga i noć će nas posvema zakriliti, dok oni dodju do rijeke, pa ćemo pod njezinim okriljem biti sigurniji pred njihovim progonom.

— Oče Davorko, ne zamjerite mi, — vikne zlovoljno momak — ali vi stavljate takav prijedlog, kao da ste izgubili pamet! Zar u ovako opasnom trenutku, gdje nam prijeti najveća pogibelj od Avara,

da ovdje prekrštenih ruku čekamo na njih? Nipošto! Ja sam za to, da odmah krenemo naprijed.

— I ja! i ja! — djevojka će, i baci pogled prema sjeveru, gdje su još prilično daleko na ravnici jezdili avarski progonitelji.

Davorka je ozlovoljio ovaj odlučni prosvjed mladih, i on im na to odvrati:

— Pa kada već ne ćete uvažiti moj prijedlog, to krenimo bar kroz ovaj šaš. Time ćemo donekle zavarati Avare i izniknuti njihovim bistrim očima. Dok oni dodju do nas, biti će već noć. A dok budu tražili u večernjem sutonu trag naših konja, mi ćemo već biti na drugom kraju šaša. A dotle ćemo se barem malo rashladiti od napornog jahanja i moći ćemo bez opasnosti u rijeku.

— To već, — prihvati momak. — Ta vam je pametnija i zgodnija.

I po tom zakrenuše s konjima na nekoliko stotina koračaja niže u gustu trstiku i sabljasti šaš, koji su bili svojim uzrastom segnuli visinu za podrug čovjeka. Zakrećući i verući se amo i tamo kroz to močvarno bilje, koje je šuštalo i savijalo se pod konjskim kopitima, željno su izgledali, hoće li skoro izaći iz te močvarine, koja je širila čudni i teški zadah, po gnjiloj travi i raskvašenoj zemlji. Skoro dobra pol sata provlačili su se lijevom obalom rijeke, dok su opet izašli na čistinu, koja se po malo spuštala prema rijeci. A na ovom mjestu bio je i Dunav najuži, pa su se mogli prije dočepati desne obale, koja je već spadala pod vlast istočnog carstva.

Medjutim se bila već i noć spustila nad zemlju, i svojim tajanstvenim plaštem umatala u san trudne ljudske glave. Već se posvema izgubilo i večernje rumenilo na zapadnom obzorju, kada su se oni stali spuštati prema samoj rijeci. Veranjem kroz šaš i trstiku bili su se ipak malo osušili od znoja i odahnuli se od brzoga i napornog jahanja, pa su mogli bez bojazni po svoje zdravlje zaplivati u hladnu rijeku, koja je bila nabujala od prošlih višednevnih kiša.

Ali prije, nego li su njihovi konji zagazili prvim nogama u vodu, šapne Mirko Davorku i djevojci:

— Zaustavite malo vaše konje! — i nakrenuv uho prema gornjoj strani obale stane prisluškivati.

Vida, koju je morio i strah i znatiželja, primakne se k momku i upita:

— Idu li još za nama?

— Ne bi rekao, — odvrati momak. — Nije ništa čuti osim šuma rijeke. Jamačno su izgubili u kaljuži trag naših konja, pa sada ni sami ne znadu, kuda bi zakrenuli.

— Dao Gospodin Isus, da je tako! — Davorko će veselo. — To će nam biti samo u prilog.

— Jamačno, da sada u šašu traže tragove naših konja, — opet će momak, kada nije čuo ništa osim šuma rijeke i kreketa koje žabe, što se javljale po močvarnoj obali.

Ove donekle utješljive riječi razvedriše naoblačeno Vidino čelo, i ona puna neke posebne pobožnosti, baci zahvalni pogled prema večernjemu nebu, koje se bilo osulo milijunima sitnih zvjezdica, koje su mirno treperile u onim dalekim i neizmjernim otajstvenim prostorima, kazujući čovjeku, tomu crvu zemaljskomu, svemogućnost i veličinu Vječnoga i Najsvetijeg.

Dva debela sata iza sunčanoga zapada, kada ih je već prilično minuo prvi umor, i kada su se odijela na njima osušila od znoja, posjedaše ponovno na konje. Momak se bio već prije toga uvjerio, da nema nigdje u blizini nikakve opasnosti, i oni se spustiše posve tiho i nečujno k rijeci.

Vidici je bilo čudno pri duši, kada je njezin konj prvim nogama stupio u rijeku. Nekakova posebna studen prostrujila joj cijelim tijelom, kada joj je voda doprla do koljena i stala ju hladiti. Bojazan ju zaokupila u tolikoj mjeri pred dubokom i širokom rijekom, da bi bila najradije okrenula svog konja prema obali. Ali tada se sjeti Avara, svog ropstva i svih gorkih dana, što ih je proživjela pod udarcima avarskih bičeva i njihovog zuluma. A pomisao na divljeg

i odurnog Bajana tako ju ustrašila, da je sama sebi rekla:

— Strašan je to život! Kreneš li natrag, pasti ćeš opet u avarsko ropstvo; kreneš li naprijed, zijeva pred tobom na svakom koraku otvoreni grob u hladnim valovima te duboke rijeke! Nikako dobro!

Ali kada je razabrala u noćnoj tami — razsvijetljenoj tek slabim svjetlom zvijezda, — kako njezin otac i Mirko neustrašivo sjede na konjima, i kako se s najvećim mirom pouzdaju u hitre i ustrajne konje, prodje i nju prijašnji strah. Znala je ona, da avarski konji ako su i maleni, ali da su ustrajni u svemu, pa tako i u plivanju. Ta nijesu samo jednom preplivali mutnu Tisu i plovki Dunav, već na stotine puta prelazili su s jedne obale na drugu, noseći svoje avarske gospodare na daleke i krvave vojne. Osim toga bila je čvrsto uvjerena, da će ju dobri Bog još i na toj valjda posljednjoj zaprjeci očuvati zdravu, i ne će dozvoliti da podlegne u onom trenutku, koji joj je nosio ljepši i novi život.

No jedva da su došli na trećinu rijeke, javi se odnekale s obale otegnuti konjski hrzaj kroz noćnu tišinu. Konjče, na komu je jašila Vida, zastrigne odmah ušima, podigne ih i takodjer snažno zahrže. Na ovaj hrzaj nastalo je na obali još jače hrzanje, samo što se nije sada javljao jedan konj, već više njih.

— Peruna mi! — klikne momak —, evo nam ih za ledjima! Strijela ih njegova spržila, kako su nam se tako brzo i nečujno primakli. Sam Črt[1] ih je prenio na svojim crnim krilima tako naglo ovamo! I baciv očima na desno prema gornjoj obali, opazi iza sebe i vatru, koja je čudno plamsala nad onom močvarom, što su ju prije nekog vremena prošli. Upozori na to i Davorka i kćer mu, rekav:

— Eno ih! Nešto su upalili!

— Trstiku i šaš, — stari će. — Jamačno misle, da smo se sakrili medju tom travom, pa su nam htjeli malo pokaditi.

---

[1] Zli duh.

— Ali gdje su samo bili dok smo se mi izvlačili iz šaša? — zabrinuto će djevojka i udari konja, da prestane hrzati.

— Jamačno, da nijesu bili daleko od nas.

— Ili nas nijesu odmah uočili u mraku.

— Hvalimo gospodinu Isusu, da nijesmo nabasali na njih, — opet će stari. — Možda nijesu bili dalje koju stotinu koračaja. Upravo čudo božje, da smo ovako sretno zaplivali u rijeku.

Tek što je on to dorekao, zazuji nešto oko njih i povrh njihovih glava. Davorko i Mirko odmah se dosjete jadu, pa rekoše, kao u jedan glas:

— Nanjušili su nas! Odapinju strjelice za nama.

I u istinu nekoliko je strjelica palo pokraj njih u vodu. A momak će zabrinuto:

— Tih pasa mora biti dosta, kada tolike strjelice zuje za nama.

No on nije još pravo niti dorekao svega, kada osjeti u lijevom ramenu strašnu i nenadanu bol. Jedva se suzdržao, da nije vrisnuo od bijesa i boli, što ga je vješta avarska ruka zgodila i u crnoj noći.

— Ranjen sam! — izusti muklo.

— Ranjen si? — krikne Vida bolno i puna straha.

— Gdje?! — brzo će i zabrinuto Davorko.

No momak uza svu tu nesreću nije izgubio snage ni duha, već se s konjem posve približio djevojci, govoreći drhtavim glasom:

— Ne boj se, jagodice moja! — Malo su mi samo kožu oderali. Inače ništa! Ništa!

Ali u istinu je momku za neko vrieme postalo nekako teško i čudno. Pred očima mu bivalo tamno, kao da se navukla preko njih kakova mrena, i nije mogao pravo ništa razabrati, niti raspoznati kao prije. Osim toga stala ga mučiti i nekakva težina, i on bi bio jamačno pao s konja, da je bio išto slabiji. Ali jaka njegova narav ipak je još neko vrijeme odolijevala; pa kada su stupili na desnu obalu rijeke, gdje su bili posve sigurni od progona avarskih konjanika, kliknuo je ipak momak:

— Sada smo na zemljištu istočnog cara! Perune, veliki bože Slavena, hvala ti!

XII.

Bez buke i može se reći bez povećih poteškoća i zaprjeka, stiglo je napokon poslanstvo istočnorimskog cara Heraklija, a pod vodstvom centurijona Mauricija, do medja daleke „Bijele i Velike Hrvatske". Veličajni i šumoviti Karpati svojim oštrim vrsima već su umatali svoje staračke glave u prve jesenske magle. Sjevernije podneblje nije bilo tako svijetlo i oku milo i ugodno, kao ono tamo daleko dolje na toplom jugu, uz tihu Savu i veličajno Jadransko more. Centurijon Mauricije i njegova pratnja, koja je najveći dio svog života proživjela daleko na čarnim obalama tople Dalmacije i blage, bogate Panonije, nije se mogla nikako priviknuti hladnom i oštrom podneblju, što se steralo sjeverno od šumovitih i silnih Karpata. Bivalo im je nekako tjeskobno oko srca, kada su ugledali one mršave i puste krajeve, u kojima je boravio hrabri i žilavi narod hrvatski, kojemu dodjoše u pohode, da ga umole za pomoć proti sjedinjenoj avarsko-perzijskoj sili.

Prošav šumovite planine i traljave, blatne putove, stigoše napokon do glavnog župskog mjesta, u kom je stolovao poglavica hrvatskih plemena sa svojom braćom. Samo to glavno mjesto sastajalo se tek od nekoliko malenih. drvenih kolibica, a steralo se usred neke ogromne šume, da bude sigurnije od neprijatelja, koji su u ono davno i nesigurno doba bili tako česti i obični. Samo odaslanstvo teško da bi bilo tako lako sâmo našlo sjedište hrvatskog poglavice, da im nije put kazivao jedan od urodjenika.

Stigav carsko poslanstvo na prag poglavičine kuće, izadje mu u susret sam poglavica Hrvat sa svojom braćom: Klukom, Lovelom, Kosencem i Muhlom, te dvim sestrama Tugom i Vugom. Najmladja sestra Vuga, držala je na drvenom pladnju komad raženog hljeba i nešto soli.

Centurijon sjašiv s konja, pozdravi poglavicu riječima:

— Bio zdrav vodjo junačkog naroda! Blagoslov Boga jedinoga i velikog počivao vrhu tebe i tvog naroda! Dolazim s daleka istoka, iz samog Carigrada od cara Heraklija, i nosim ti njegov pozdrav i prijateljstvo!

— Neka bude tako, kako si zaželio, — odvrati krepki poglavica, dohvati od sestre Vuge drveni pladanj s kruhom i solju i zanudi ga rimskome vodji.

— Uzmi, — reče mu — komadić hljeha i mrvu soli, prije nego li prestupiš prag moga doma! To je naš davni običaj, da svakog gosta zanudimo tim Božjim darovima. Time ti dajemo u našoj kući istu takovu vlast, kao što ju posjedujemo i sami.

— I kada okusiš od hljeba i soli — javi se drugi brat Kluk, momak snažne vanjštine i živih očiju, — jamčimo ti, da se ni tebi ni tvojoj družini ne će dogoditi nikakvo zlo ni nepravda u našoj zemlji. Sada stojiš pod našom zaštitom!

— O tom sam duboko uvjeren, — odgovori Mauricije kroz tumača. — Čuo sam već od prije, da je gostoljublje u vašoj zemlji sveto.

— Istinu si rekao! — potvrdi poglavica Hrvat i povrati pladanj s preostalom solju i kruhom sestri Vugi, kako je centurijon malo okusio jednoga i drugog.

A kada su unišli u kolibicu, zanudi Hrvat poslaniku, da si otpočine na niskoj drvenoj klupi, koju je bila sestra Tuga brzo pokrila ogromnom medvjedjom kožom.

Kada su posjedali, prihvati Hrvat prvi:

— Ti dakle tija iz Careva grada?

— Da, — potvrdi Mauricije. — Dolazim u važnom poslu. Moj car me šalje do tebe, da isprosim u tebi i tvom narodu saveznika za veliku vojnu, što ju spremaju Avari na Carigrad. S njima će se združiti i Perzijanci, narod velik i ratoboran, što boravi tamo daleko na istoku našeg carstva.

Hrvat na te riječi zareda okom po svojoj mladjoj braći, koja su stojala iza njega, kao da ih pita što misle? Pa nakon kraće šutnje reče:

— Za danas ne možemo uglaviti još ništa, jer je u našoj zemlji običaj, da ne odlučuje samo vodja već cijela župa, sav narod. Zato ću ja još danas razaslati svoje glasnike po cijeloj župi, da pozovu narod na zbor. Sva plemena i sve zadruge i rodovi neka vijećaju o ponudama tvoga čestitog cara. Ti ćeš im sam saopćiti careve želje pa neka onda odlučuju. No mnijem već unaprijed da će pristati na vaše ponude i prošnje. Za pet, najdulje za šest dana, bit će već svi sakupljeni ovdje. A dotle ćeš se moći ti i tvoja pratnja otpočinuti od duga i naporna puta.

I još istog dana raštrkaše se Hrvatovi glasnici na sve krajeve da pozovu braću na veliki zbor, u kom se imalo odlučiti nešto važna i znamenita.

Pa kada je šestog dana zarudila zora na dalekom istočnom obzorju, već su na prostranoj poljani iza prašume čekali sakupljeni Hrvati na svog vodju i carskog poslanika, koji su stigli onamo kada je sunce bilo odskočilo neka tri, četiri koplja na obzorje.

Glasnim povicima, punima radosti i oduševljenja pozdravljao je narod svoga hrabrog i ljubljenog vodju, kao i carskog poslanika, jer je bio gost njihovog poglavice. Divili su se njegovom vatrenom konju i bogatom, rimskom, pozlaćenom oklopu, šljemu i oružju, što se na njemu blistalo poput sunčanih trakova.

Pa kada su utišali izražaji radosti i srdačni pozdravi, stupi Hrvat na sredinu i zvonkim, krepkim glasom prihvati:

— Braćo Hrvati! Sazvao sam vas iznenada na današnji zbor. Važni su tome razlozi. Slavni i veliki Heraklije, car istočno-rimskog carstva poslao je do mene svoga uglednog vojskovodju, plemenitog Mauricija s pratnjom i bogatim darovima, moleći nas: da mu pomognemo u teškoj vojni što ju mora zapodjeti na obranu svoje zemlje i prijestolnice, proti divljim Avarima i Perzijancima . . . Taj ugledni poslanik stoji evo pred vama i on će vam sve reći što mu je njegov car naložio . . .

— Neka samo govori! — rekoše nekoji starješine i stupiše bliže k svome vodji.

A Mauricije razumjevši znak progovori:

— Hrabri i čestiti Hrvati! S daleka istoka, tamo s obala čarnog Bospora, s obala najljepšeg grada ove zemlje, s bogatog Carigrada, došao sam po nalogu svoga cara ovamo na hladni sjever, u vašu zemlju, do vas i vašega uglednog vodje. Heraklije, moj uzvišeni i plemeniti vladar šalje me k vama, da vas u njegovo ime uprosim za pomoć i prijateljstvo. Na veliko naše carstvo sprema se teška oluja, strahovita sila združenih Perzijanaca i Avara. Lukavi Kosru i divlji Kagan odlučiše da navale na biser našeg carstva, na velelijepi Carigrad, i da ga podlože svojoj vlasti. Nije dosta da su porazili tolike narode i poharali mnoge zemlje, da su ucviljeli tolike majke i ljube, već hoće da još unište i rimsko carstvo, pa da na zidinama do sada ponosnog Carigrada razviju svoj barjak! Sila je njihova velika i brojna: Avari se sami hvale, da ih je toliko koliko pijeska u moru i zvijezda na nebu! Proti tolikoj sili mi nijesmo uza sve naše brojne legije (čete) mogući odoljeti. Mi trebamo saveznika, koji će biti hrabriji i neustrašiviji od samih Kaganovih čopora, pred kojima drhće danas skoro sav svijet. Mi trebamo takovih saveznika, koji ne će strepiti pred divljaštvom i srčanošću bijesnih Avara, već koji će se moći s njima dostojno mjeriti. Uopće trebamo saveznika, pred kojima se susprežu i sami Avari!... A takav saveznik bili bi ste samo vi, hrabri i krepki Hrvati! Dobro nam je znano, da na vas i vašu zemlju nijesu se još usudili udariti ti vaši i naši divlji susjedi. Nama je i to znano, da se oni žacaju upravo pred vašom bojnom vještinom, i da u vama vide opasne susjede, koje je najbolje pustiti u miru. U vas ne vlada nesloga i nazloba, kao u vaše nesretne slavenske braće Dečana, Pšovana, Čeha i Dudleba, s kojima sada vojuju. A ta lijepa sloga čini vas jakima i nepredobitnima. Iz te sloge proizlazi vaša snaga i sila, i

dok budu Hrvati ovako složni kao što ste vi sada, ni jedna vas ne će sila svladati! Čuvajte tu slogu, jer dotle ste svoji i jaki!... Mi smo doduše mislili i na savezništvo s Kazarima, koji žive oko rijeke Volge, ali oni su isto tako divlji kao i Avari, pa bi od njih imali slabe koristi. Mi želimo upravo s vama prijateljstvo i savez, jer ste ne samo hrabri već i plemeniti. Vaše gostolublje i sav domaći život pokazuje, kako ste vi čestiti i dodri!

— Pravo je rekao! Lijepo je rekao! — stale klicati starješine pojedinih zadruga i rodova na laskave centurijonove riječi.

— A dobar glas o vama i vašoj hrabrosti dopro je tija i do bijela Carigrada, do moga dičnog cara Heraklija, koji me evo posla k vama, moleći vašu pomoć i prijateljstvo. Vi ste hrabri i pravdoljubivi, pa se vaša plemenita srca ne će odbiti od onih, koji se utječu k vama za pomoć i prijateljstvo. Ja sam uvjeren, da ćete vi prihvatiti naše iskrene i prijateljske ponude, i da ćete nam pohrliti u pomoć... Naše združene sile mogle bi zadiviti cio svijet a uništiti preuzetnost i obijest Kagana i Kosrua!... Oni bi jaki i združeni nakon pada istočnog carstva mogli uništiti i vašu slobodu i nezavisnost. Tko zna na što bi ih tada natjerao njihov jogunluk!...

— Što velite braćo na sve ovo? — upita Hrvat, kada je dovršio Heraklijev poslanik.

— Što drugo, već da ćemo pomoći onima koji se utječu u našu hrabrost, i koji ovako lijepo mole našu pomoć? — stali oduševljeni Hrvati sa svih strana i okupljali se oko svog poglavice i centurijona Mauricija, komu oči zaiskriše od radosti, kada je razumio poklike i odgovor Hrvata.

— Vaš napor i vaše prijateljstvo ne će biti ne nagradjeno. Moj vam car poručuje i obećaje na moja usta, da sve one zemlje iz kojih istrijebite te avarske zvijeri, bit će vaše. I tko bude želio, moći će se slobodno i nesmetano nastaniti u tim zemljama. Nitko vas ne će tamo smetati, i bit ćete svoji i slobodni kao što ste i ovdje. A ja sam uvjeren, da kada vaše

oči ugledaju one blagoslovljene i lijepe zemlje, da ćete brzo zaboraviti na ovu hladnu i tužnu. Daleko tamo dolje na jugu naći ćete prostrane pašnjake za svoje konje i stada; naći ćete hladovite i pitome šume, gajeve i dubrave. Vaše će se oko nasladjivati na onim dalekim, plodnim njivama i poljanama, na kojima radja plemenito žito. A tek oni ponosni brežuljci na kojima dozrijeva žarka vinska kapljica, koja više vrijedi od vaše medovine. Pa one veličajne rijeke u Panoniji, u kojima imade obilje ribe i hrane; a tamo još dalje dolje na jugu veličajno sinje more, to glatko i nepregledno vodeno zrcalo, u kom se ponosno ogleda silni svod nebeski!... A nada sve ono toplo, blago, podneblje, gdje imade više vedrih dana nego li ovdje tmurnih i naoblačenih... Srce će se vaše uznijeti za onim divnim krajevima, koje je višnji Stvoritelj nadario svakim blagom i miljem! Zar nije bolje i pametnije, da te prekrasne predjele zaposjedne takav hrabri i pravdoljubivi narod kao šlo ste vi, nego da po njima harači divlja sila avarska? Pod vašom marnom rukom te će zemlje procvasti još većim blagostanjem i vi ćete s ushitom blagosiljati onaj sretni čas, kada ste ostavili ove hladne planine i mrke puste krajeve... Vi ćete u susjedstvu i prijateljskim snošajima s našim carstvom steći ugled i stupit ćete u kolo naroda naprednih i prosvijetljenih. Vi ćete biti još narod velik i slavan, jer vaša je budućnost! Oj, dodjite u naše krajeve, pritecite nam u pomoć, i veliki, jedini Bog, blagoslovit će vašu hrabrost i slogu! Pohrlite na topli jug, proslavite sebe i svog vodju, a vaši potomci slavit će i zahvalom spominjati imena svojih praotaca, koji su im u baštinu namijenili takove divne zemlje i slavno ime!...

Rječiti centurijon s najvećim oduševljenjem i žarom i u najživljim bojama crtao je sakupljenim Hrvatima divne panonske krajeve. A oni su ga slušali rastvorenih ustiju i krijesećih očiju. Neko dosele neosjećano milje, neko posebno tronuće javljalo se u njihovim prostodušnim srcima. Junačka djela i nova, daleka topla zemlja, napunjala ih čarom i mi-

ljem nakon živih centurijonovih opisa. I oni su puni ushita i radosti stali oduševljeno klicati:

— Vodjo! Vodi nas na junačka djela! Vodi nas dolje na topli jug, da spasimo istočno carstvo i da prodičimo hrvatsko ime! Dobri bogovi našeg naroda biti će nam u pomoć, a silni Perun štititi će nas svojim žarkim strijelama! Podjimo, oj podjimo! Ti ćeš biti naš vodja, naš otac. Slušat ćemo te kao zahvalna i dobra djeca!

* * *

Nekako sredinom zime javio je centurijon Mauricije svomu caru: da je poslanstvo izvršeno s velikim uspjehom, i da će plemena hrvatska, njih sedam, pod vodstvom vrhovnoga vodje Hrvata priteći u pomoć istočnom carstvu. Uz takove saveznike kakovi su Hrvati neka mirno spava, jer da će bez sumnje njihova sila uzdrmati temeljima avarske države.

XIII.

Avari koji su o podne zamijetili daleko pred sobom na ravnici tri konjanika, odmah su stali sumnjati nebi li to bili njihovi bjegunci za kojima su bili upravo u potjeri. Zato je stari jedan Avar koji je bio vodja toga odjela, odmah rekao ostalima:

— Gledajte one konjanike kako bježe, kao da ih goni kakova sila. Brzo za njima! Sve naslućujem da su upravo to te ptičice koje tražimo.

I rekav to potjera svoga konja što je igda jače mogao, a za njim i ona nekolicina njegovih drugova. Pa kada su još vidjeli kako ti daleki konjanici sve brže izmiču pred njima, bili su već tvrdo uvjereni, da to nije nitko drugi već upravo Davorko i njegova kći. I kao što je god Davorko jurio sa svojima preko ravnice, tako su ih isto slijedili i avarski progonitelji. Pa zato je Mirko pravo rekao Davorku i djevojci kada se bio osvrnuo u najjačem bijegu: „Opazili su nas. Gledajte samo kakvom se brzinom pomiču za nama.“

I kao što jaka bura goni oblačine uzdahom, tako su i Avari jurili na svojim konjima, koji nijesu niti iz daleka bili tako umorni kao oni njihovih bjegunaca. Od neke osobite radosti stalo im okrutno srce jače kucati, kada su pred sobom gledali zdvojni bijeg svojih robova, koji su u najvećem strahu jurili preko prostrane ravnice. Nekoliko njih mladjih sve je podcikivalo od divlje radosti pri pomisli: kako će ih doskora ščepati i svezane opet povesti natrag u svoje hringove, da im sude za njihov bijeg i nečuvenu smjelost. Već su se unaprijed radovali kako će putem mučiti i natezati starog Davorka, dok su za Vidu imali najstroži nalog da ju posade na konja, i da s njome postupaju lijepo i obzirno. Stari im je Bleda bio izrično rekao, da je ona odabranica njihove „dike", pa tko njoj učini što na žao, toga će zadesiti Bajanova srdžba.

Zato kada su ugledali pred sobom bjegunce stali su grubim i osornim glasom neprestano vikati: „Huja! Huja!" i udarali su dugim bičevima po svojim konjima, koji su strašno ispružili prednje i zadnje noge, i izbuljenim očima i stršećom grivom jurili poput ptice-krilatice preko blatne ravnice. Bili su upravo divlji od žedje da uhvate bjegunce, a po gotovo pobjeglu djevojku, jer su već unaprijed znali, da će time samo ugoditi svome ljubimcu i „dici avarskoj."

Ali usred toga najjačeg progona poklizne se jedan avarski konj na blatnoj i kaljavoj ravnici i posrne sa svojim jahačem, koji ga je uzalud tukao dugim bičem da se pridigne. U taj trenutak naletio je već na nje i drugi jahač koji je bio za njima, i prije nego li bi čovjek trenuo okom već se i on strovalio sa svojim konjem preko njih. Ova mala i nenadana nezgoda zadržala je za nekoliko časova Avare, što je bjeguncima došlo u dobar čas, jer je na tom zdvojnom i strašnom bijegu svaki časak bio dragocijen. I dok su se Avari vrzli oko svojih drugova, koji su se bili strovalili pod svoje konje i izvlačili ih iz blata i kaljuže, već su Davorko i njegovi bili za ne-

koliko tisuća konjskih trkova bolje naprijed. A to je bila prava sreća po njih, jer tko zna ne bi li ih bili zastigli prije nego što su se dočepali same rijeke. Pa dok su progonitelji slijedeći trag bjegunaca došli do Dunava bila se već spustila i noć, i oni su morali dugo tražiti tragove konjskih kopita, koji su im na jednom iščeznuli u vodi i šašu.

Mladji Avari užasno su kleli i proklinjali što im je noć zastrla vidik, i kao mahniti stali su kresati kremenom, da izvabe iskre i da zapale trješčice kojima će si posvijetliti put, samo da otkriju tragove konjskih kopita. U prvi mah nijesu si nikako mogli protumačiti, kamo su ujedared tako naglo iščeznuli njihovi bjegunci. Bili su pretražili na nekoliko stotina koračaja sav šaš i trstiku, ali ih nigdje nijesu mogli naći.

Tada su stali konjima bazati i gaziti simo i tamo po kalnoj vodi misleći, da su se možda gdje god sakrili. Mladji su dapače tvrdili, da su jamačno gdje pod vodom, jer su znali za slavensku lukavost, da kad ih dušmanin zatekne, da onda poskaču u najbližu močvaru ili rijeku, legnu poledjice i uzmu trstiku, te kroz nju dišu. Neprijatelj bi vidio na površini po koji komad trstike gdje viri iz vode, a ne bi znao, kamo je nestalo bjegunca. No stari i iskusni avarski vodja odmah im reče:

— Ne vjerujem, da su se time poslužili, jer bi morali naići na njihove konje. A konja ne možemo takodjer naći kao niti njih.

Tada će onaj Avar što mu je bio posrnuo konj:

— Držim, da bi najzgodnije bilo da zapalimo ovaj suhi šaš. Ako su gdje u njemu, bježat će kada im dodje do gustoga, a onda su naši. Odat će ih njihovi vlastiti konji koji će vriskati, kada osjete žar vatre i zadušljivi dim.

I ne promišljajući dugo stanu na više mjesta potpaljivati suhi šaš i trstiku, koja je stala svojim gornjim dijelovima što su virili iz vode plamsati, a malene iskre letjele su poput krijesnica nad vodom i zapaljivale drugu obližnju suhu trstiku. I za neko

vrijeme već je gorio cio jedan dio močvare, a Avari su poput lovačkih hrtova naćulivali svoja blatna ušesa ne bi li što čuli. Pak dok su jedni potpaljivali suho močvarno bilje, dotle su se trojica njih polako odšuljala za nekoliko tisuća koračaja dolje niz močvarnu obalu u nadi, ne bi li gdje zatekli svoje bjegunce. Provlačili su se vrlo oprezno i lukavo, kao i tat kada posiže za tudjim dobrom. Pa kada su bili već na drugom kraju močvare, pričini se jednom od njih kao da čuje nekakav sumnjivi šum, upravo takav kao kada netko pliva. I on odmah upozori svoje drugove:

— Hej, čujete li plivanje!?

Na ovo nakrenu ušesa, ustaviše dah a srce im stalo jače udarati. U taj mah zahrza jedan od avarskih konja, na što mu se odmah oglasi iz rijeke Vidin konj. A to je odalo nesretne bjegunce.

Kao mahniti potjerali su Avari svoje konje prema samoj rijeci,napinjući lukove i odapinjući strjelice u pravcu otkale je dopirao hrzaj konja na komu je jašila djevojka. Odapinjali su onako po sreći, jer u noćnoj tami nije se dalo raspoznati na komu su upravo mjestu bjegunci. Dvojica od Avara htjela su odmah silom s konjima i u samu rijeku, pa u potjeru, ali ih treći i najstariji Avar odlučno odvraćao od toga.

— Kuda ćete vrtoglavci? Zar sada noću u ovako duboku i nabujalu rijeku? Ne znate li da zli vodeni dusi imadu sada najveću moć? Mislite da će i oni proći sretno na drugu stranu? Kada dodju na sredinu ili u kakav vir, vodeni će ih dusi povući u svoje crne dubine. Napokon što bi vas dvojica i učinila da se namjerite na carske straže koje su prijeko u obližnoj utvrdi?

— Ali Bleda nam je strogo naložio da po što po to moramo naći i uhvatiti djevojku, jer si ju je Bajan odabrao za milosnicu! — prekine ga jedan, koji se bio prvi zaletio s konjem prema rijeci.

— Ludo! — vikne najstariji, — neka si ju Bleda ide sam tražiti. Mi smo svoje učinili. Nijesmo krivi

da su nam umakli na protivnu obalu. A za volju Bledinu i jedne slavenske djevojke ne ćemo se dati uhvatiti Heraklijevim pograničnim stražama, da s nama omaste konopce, i da nas budu gavrani kljuvali pred zidinama carske utvrde. Ljepši je život nego sramotna smrt na vješalima.

I dok je stari Avar onim mladjima to govorio, dotle su se bjegunci u najvećem strahu primicali desnoj obali. U prvi mah nijesu mogli raspoznati dali idu u istinu Avari za njima, jer su njihovi konji toli naglo plivali rijekom, da su podigli čitavi šum i buku, a zapjenjena voda prskala ih po prsima i licima.

Pa kada su se napokon dočepali tvrdog tla, Mirko je sve onako ranjen klicao hvalu svome Perunu, što je stupio na carsko zemljište, gdje je bio sigurniji od avarskog biča i ropstva. I premda ga je bila spopala neka omiljavica i težina od duboke rane, što mu ju je zadala avarska strjelica, to ipak nije htio da otpočine, već je tjerao zadahtane i mokre konje sve dalje od rijeke, da bude što sigurniji od progonitelja. Premda je bio već stupio na carsko zemljište ipak još nije vjerovao Avarima, jer je iz iskustva znao, da oni često ne paze na nikakove granice i ne poštuju ničijeg prava. Znao je on da Avari u svojoj divljoj slobodi i neobuzdanosti ne paze na ništa, već da kao ludi i slijepi srću onamo kud ih goni bijes i osveta.

Tek kada su doprli do prve i najbliže podunavske utvrde, koja je bila udaljena tek nekoliko stotina koračaja od samog Dunava, i kada su se prokazali carskim stražama tko su i što su i koja ih goni nevolja, tek onda su mogli u se duboko udahnuti uzduh slobode. Zapovjednik utvrde primio ih lijepo i s nekom samilošću, koja se još uvećala, kada mu je stari Davorko sa suzom u oku pričao svoje višegodišnje ropstvo i nebrojene patnje.

Njihov bijeg došao je takodjer i zapovjedniku u dobar čas, jer je od njih potanko doznao gdje su tada bili Avari, što se govori po hringovima o vojni

na istočno carstvo, i kada misle udariti na Carigrad? On je bio već od prije dobio nalog od vrhovnog zapovjednika podunavskih utvrda, da kao najbliži susjed Avara pripazi na sve kretnje divljih susjeda preko Dunava, pa da za dobe o tom izvijesti.

Davorko i Mirko ispričali su toga mnogo, što su god opazili i čuli u zadnje vrijeme po hringovima kao i o broju Avara i robova koji su obično polazili u boj.

U tvrdjavi dobili su u znak zahvalnosti od zapovjednika i boljih odijela, jer su po njegovom savjetu odložili avarsko ruho, radi sigurnosti, da ih ne bi još tko napao, držeći ih za Avare. Zapovjednik im je još ponudio i komad zemljišta nedaleko od utvrde, koji bi mogli obradjivati, ali stari je Davorko to s najvećom hvalom otklonio. Oni nijesu bili nakanali ostati u doljnjoj Panoniji, već su odlučili — čim Mirkova rana malo zacijeli — otići gore u sjevernije krajeve Panonije oko rijeke Drave, jer su držali da će tamo biti sigurniji pred avarskom najezdom i bujicom. Oni su dobro na to računali, da će se idućeg proljeća Avari svom svojom silom, poput ognjene lave, razlijati i raštrkati po doljnoj Panoniji, pa da će sve poharati i uništiti prigodom svog polaza na Carigrad. Zato ne bi bilo niti umjesno niti mudro da su prihvatili zapovjednikovu ponudu, jer se ne bi bili i onako naužili mirnog života niti pol godine, pa bi i opet morali bježati dalje; ili, što je još gore, možda bi se ponovno dostali avarskog ropstva. A kada bi Davorko stao pomišljati na ovo posljednje, ježila bi mu se od strave koža po cijelome tijelu, i on bi govorio svojima:

— Radije s mjesta u smrt, nego li ponovno u avarski jaram!

Ali glavni razlog da je stari Davorko otklonio ponudjeno zemljište bio je taj, što nije mogao više obitavati u onom kraju gdje je doživio najteži udarac i najveću bol. Pa dok su ono nekoliko dana boravili u utvrdi, neprestano se pred njegovim duševnim okom redala njegova prošlost; uspomena za uspo-

menom, dan za danom, dogodjaj za dogodjajem. Moteći blizu ponosnu Sirmijsku goru, i sve proti svojoj volji morao se uživjeti u one minule dane, kada je sretan i zadovoljan sa svoja dva krepka i zdrava dječaka hodao po prostranim šumama i lovio plemenitu divljač. Kako se tada radovao svome podmlatku, koji je uživao u tom, kako ga otac uči luku i strjelici, gori i šumi, vodi i ravnici. Sve jače i sve življe dolazile mu u pamet one njihove crne oči, žive kao dva ugljena i onaj njihov bezazleni jogunasti smijeh.

Tako je u mislima prošao cio svoj dragi prošli život, sve do one strašne i krvave moći kada mu izginuše roditelji i sinovi, i kada je žarki plamen progutao njegovo domaće i milo ognjište.

Tu je obično stao, jer nije htio da si dozivlje u pamet onih strahota kada je ugasla njegova sreća, kada je pomućen njegov tihi, obiteljski mir. Pa da ga takove bolne uspomene više ne napastuju, da mu se ne redaju više pred očima, on je jednog jutra rekao svojima:

— Bilo bi najbolje da zahvalimo zapovjedniku na dobroti i gostoljubljú, pa da krenemo kud nas oči vode a noge nose. Širok je svijet, pa ćemo već negdje naći zgodno obitalište.

Mirko koji se u to bio malo oporavio od zadobivene rane i koji je proniknuo u dušu starog Davorka, pristao je na njegovu želju i oni su idućeg dana sjeli na otpočinule konjice, zahvalili dobromu zapovjedniku na gostoljublju i krenuli u gornje panonske krajeve.

Pošli su da potraže novi dom, da nadju tiho i sigurno zaklonište gdje će moći u miru živjeti ono dana odmjerenog života. Put njihov nije bio sada onako naporan i nesiguran kao nekoliko dana prije, kada su ono bježali pred Avarima. Po istočnom carstvu bile su dobre i tvrde ceste, vazda pune kola konjanika i pješaka, koji su putovali iz gornjih krajeva u doljne, ili opet prema moru u toplu i lijepu Dalmaciju. Rimske im straže nijesu nigdje pravile za-

prjeka, jer su bili dobili od zapovjednika preporučno pismo, u kom je izrično stojalo pod pečatom, da su prijatelji istočnog carstva i da im se nigdje ne smije učiniti ništa na žao.

Na jedno dva tri mjesta u nutarnjosti Panonije naišli su u onim gustim šumama na nekoliko kolibica slavenskih naseljenika, koji su se još prije nekoliko godina utekli pod rimsko okrilje pred avarskom silom. Govorili su sličnim jezikom kao i oni, a bit će da su prebjegli iz Norika još za prve avarske upadice. Lijepo obradjena polja, zagajene livade, gojna stoka, pa mnogobrojna ulišta puna slatkog meda kazivala su, da su ti naseljenici radini. A bilo je i njih i onih starodavnih tambura, uz koje su pjesmom miljenicom sladili dane i veličali svoj lijepi mir i dragu slobodu.

Ta srodna braća lijepo su ih dočekala. Svagdje na pragu zanudili ih s kruhom i solju, i vodili ih s poštovanjem od jedne koljebice do druge. Po gotovu se to štovanje i gostoljublje uvećalo, kada im rekoše kako bježe ispred avarskog biča, te koliko su prepatili za svog robovanja. A to su srodne slavenske duše tim brže shvatile i tim više ih žalile, što su i one same prije nekoliko godina prebjegle iz pradomovine u ovu novu postojbinu. A kada je stari Davorko stao još pričati i o svojim starima, o ubijenim sinovima i bijednoj svojoj ženi, orosile su se svačije oči suzama. A Davorku kao da je tom zgodom prvi put malo odlanulo. Pričinjalo mu se kao da njegova bol nije više tako velika kao prije, jer je evo nakon toliko godina opet našao srodnih duša, mekanih srdaca, koja su ga potpuno svaćala, i koja su iskreno s njime dijelila njegovu bol i prošlost.

I tako su na neprestani nagovor i mnoge prošnje proživjeli nekoliko punih tjedana kod te srodne slavenske braće, koja su bila presretna, što su opet mogla ugostiti nekoga od svojih. A kada su se opraštali od njih, napuniše im bisage hljebom, mesom i medom, da im bude kao popudbina, jer tko zna, hoće li se gdje na svom dugom putu namjeriti na sami-

losne duše, koje bi podvorile putnike. Rimski živalj nije poznavao one gostoljubivosti kao Slaveni, pa su siromašni putnici u rimskim zemljama teže prolazili, jer se glavnim cestama vucarila od grada do grada svakojaka klatež i lijenost, koja je u dangubi, napastovanju i prosjačenju provadjala dane, i bezbrižno živjela o tudjoj muci.

Konačno nakon nekih pet, šest, dana stigoše jednog lijepog popodneva do ogromnih i gustih šuma, što su se reć bi beskrajno protezale na desnoj strani mutne i brzoteke Drave u gornjoj Panoniji. Oni krenuše svojim konjima nešto prema sjevero-zapadu (prema današnjoj kalničkoj okolici), i razabrav, da će u tim šumama biti sigurni od svakog napadaja i daleko od svake buke i zlobnih ljudih, zaustaviše konje, kada je sunce upravo svojim zadnjim tracima zlatilo kamene vrhove današnje kalničke gore. Mila i ubava ta planina upravo je svojim sijedim i gordim vrhovima plivala u zlatu i ruju zapadajućeg sunca, dok su slazovi, podanci i uvale već tonule u večernji suton, i napunjale se nekom posebnom tajinstvenošću i nekim velikim mirom. Osim ptica, tih živahnih stanovnika zelenih šuma, rijetko bi kada tuda prošla čovječja noga, jer je taj lijepi kraj u ono davno doba bio još vrlo slabo nastanjen.

I ovaj lijepi, tihi okoliš odabraše i Davorko i Vida i Mirko jednodušno za svoje novo obitalište. Tu odlučiše podići kolibicu i živjeti život tih i miran. Prostrane šume pune plemenite divljači hranit će ih u izobilju, dok ubavi proplanci što su se verali izmedju omanjih brežuljaka, davat će dosta tečne paše njihovim konjima. A niti bistre pitke vode nije ovdje manjkalo, jer su na više mjesta po šumama naišli na manje i veće izvore, u kojima se caklila biserna i poput leda hladna voda, kojom će gasiti žedju. Bilo je u tom kraju svega što su trebali za svoj priprosti život.

Prvu noć prospavaše u novome kraju ugodno i mirno, a kada je ružična zora navijestila porodjaj

novog dana već je stari Davorko budio momka i i kćer si vičući:

— Hej, djeco! Ustajte! Zora je! Sunce se radja, a nama je podraniti, da si za prvo vrijeme skrpamo bilo kakav krov, pod kojim ćemo biti sigurniji od zvjeradi. A i za naše konjiće moramo takodjer napraviti nekakovu ogradu, da i njih ne bi razderao koji podmukli vuk ili rutavi medonja. Oni su nam upravo desna ruka, a njima imademo osim toga ponajviše zahvaliti, što smo sretno umakli onim psima iz hringova.

I tako je starac nakon toliko godina opet toga jutra prvi put poput brbljavog djetešca veselo pripovijedao i dapače šalio se sa svojom kćerkom i s Mirkom, koji su bili osobito razdragani, što je stari tako dobre volje. Založiv nešto još od onog hljeba i suhog mesa, što su im bili dali Slaveni na put, prekrste se otac i kći, i sve troje uzeše na rame sjekirice, pa odoše do obližnjih hrastića, da ih usijeku za novu kolibicu.

Upravo mladenačkom snagom i zanosom rušio je Davorko potrebne hrastiće, optesao ih, šiljio i pripravljao za kolibu. A taj mu je posao išao tako brzo, da su se i kći i momak čudili tomu. Nekoliko puta im je rekao:

— Prije nekoliko tjedana, kada smo podizali Kaganov novi dvor, nijesam niti u snu pomišljao, da ću već danas graditi i svoju kolibicu.

Tako je to uz male odmore išlo sve do večeri, a prije nego li je sunce sjelo za planinu, već su prva dva ušaka od nove kolibice bila usadjena u zemlju.

— Bogu hvala, početak je tu! — kliknuo je stari, kada je kraj ognja i večere motrio ukopane hrastiće. — Još koji dan i kolibica bit će gotova. A onda ćemo moći reći: „Naša kućica, naša slobodica!“

— Pravo velite, oče Davorko — oglasi se momak, koji je upravo oglabao suho srneće rebro. — Ovdje u ovom lijepom kraju kao da smo se preporodili, a po gotovo vi. Nekako ste okretniji i veseliji.

— Eh, sinko moj, kako ne bi? Sloboda je ono, što me čini tako veselim i razdraganim. U ropstvu čovjek ne može biti zadovoljan. Krvavo srce i ojadjena duša ne pozna zadovoljstva.

*

Jednog jutra, kada je Mirko kao obično otišao po lovinu za objed, odloži stari Davorko sjekiricu, sjedne na prvu istesanu gredu i reče kćeri:

— Vidice, dobro moje, neki dan mi je Mirko nešto iz daleka rekao, da bi rado, da postaneš njegovom ženom.

Djevojci zakuca radosno srce, a rumen joj skoči u oba obraza i izlane:

— A što ste vi rekli na to, oče?

— Rekoh, da dok svršimo našu kolibicu, da ćemo se onda ozbiljno porazgovoriti. No, baš sada mi padne na um jedna zaprjeka.

— Koja? Koja? — uleti kći ocu u riječ.

— Mi smo kršćani, priznajemo zakon Gospodina Isusa, dok Mirko vjeruje samo u Peruna. On ga u velike štuje i njemu pripisuje naš spas iz avarskog ropstva. A tko vjeruje u Gospodina Isusa, taj ne može poći za onoga, koji ga ne priznaje.

— Ja sam već unaprijed uvjerena, da će se Mirko ostaviti poganske vjere, i da će nama, odnosno meni za volju prigrliti Gospodina Isusa.

— Da, dijete moje, to mora i biti, jer inače ne možeš biti njegovom ženom. Ja ne bi podnipošto rado, da uvrijedim Gospodina Isusa, komu imademo ponajviše zahvaliti sretan izlaz iz avarskog ropstva. Jamačno se sjećaš, da sam ti toliko puta pripovijedao da mi je rekao svećenik, koji me pokrstio: da bez Božje volje ne biva ništa na ovoj zemlji. Božija je volja jamačno bila, da smo pali u ropstvo, da smo se tamo napatili, a Njegova je volja bila, da smo i sretno umakli. A Gospodin Isus, koji je tako dobar već će naplatiti te sve naše patnje još velikim darovima. Samo da bi Mirka mogli sklonuti na kršćanstvo. Staru vjeru poštuje, i za nju je pripravan na sve. Zaludili ga još više Česi i Dudlebi, s kojima je

drugovao u ropstvu. Oni su mu tako napunili ušesa o Perunovu bogoštovlju, da je za njim upravo mahnit. Ta čula si prigodom bijega i sama, da je hvalio Peruna za sretan bijeg.

— Umirite se oče! Moja će biti najpreča briga, da Mirka predobijem za kršćanstvo. Dok na to ne pristane, ne ću biti njegova. A kada on uvidi moju jaku volju, zaboravit će brzo na svog Peruna i na sva ostala slavenska božanstva.

— Tako dijete, tako! Mi ne smijemo ni mrve popustiti! Mirko je inače valjan momak, pa zašto ne bi bio i kršćanin. Neka se okani svakojakih ludorija o Perunu, Danici, Suncu i Zori. Tko je meni dao snage u onim kobnim danima moga ropstva? Zar možda Perun i drugi slavenski bogovi? Jest, da ne bi! Bilo je u mom prijašnjem životu više puta takovih časova, da bi se bio najradije proburazio mačem ili bacio na otrovnu strjelicu, ali sam se svaki put sjetio na onaj drugi, budući život, koji nas čeka onamo gore. I neki strah mi obuzeo dušu i cijelo tijelo, i ja sam strepio pred onim mukama što bi me stigle za moje ludo, nepromišljeno i griješno djelo. I odmah sam se sabrao, odmah sam počeo hvaliti Boga, što me riješio takovih napasti, i što mi je udijelio nove snage i jakosti za dalnju ustrpljivost. Uvijek sam se nadao, da će ipak jednom osvanuti onaj dan, u koji ćemo biti svoji i slobodni. Pa sada, kada smo sretno umakli ispod bezbožne i zvijerske Kaganove ruke, zar da sada u toj našoj novoj slobodi počinimo takav čin, kojim bi mogli uvrijediti Gospodina Isusa i navući na se Njegov gnjev? Zar nam nije upravo sada najnužnija Njegova pomoć i zaštita?

— Dakako da jest, — potvrdi djevojka. — Ja ću sve malo po malo navadjati Mirka na pravu, kršćansku stazu. Živo ću mu predočiti muke, čudesa i veliku ljubav Isusovu za cio svijet. Nadam se, da ću ganuti njegovo srce, koje je inače plemenito.

— Dao Gospodin Isus, da bude tako! — završi Davorko, prekine dalnji razgovor i prihvati se opet

posla, jer se upravo momak vraćao iz lova, pa nije htio da ovaj što čuje od njihovog razgovora.

Za dva tjedna podigli kolibicu i prigradili k njoj malu stajicu za konje, te nije bilo kraja njihovu veselju. Stari je Davorko s nekom posebnom pobožnošću, s nekim posebnim osjećajem u duši i srcu blagosiljao svoj novi dom.

— Gospodine Isuse! koji si se nakon tolikih mojih patnja ogledao na mene i moje jedino dijete, primi skrušenu molitvu moju i blagoslovi moje novo ognjište! — molio je on skrušeno, kada je s kćerkom i momkom stupao preko praga nove kolibice. — Tvoja moć, Tvoja sila i Tvoj blagoslov, neka nas štiti u buduće od svih tjelesnih i duševnih neprijatelja. Sveto ime Tvoje neka se spominje u ovom novom domu, i slavu Tvoju neka s dana u dan spominju usta naša! — i načiniv na vratima znak križa, stupi prvi unutra a za njim odmah Vida.

Momak je za te molitve stojao malo postrance i smrknuto slušao starčevu molitvu. Nije mu i opet bilo s voljom, što se Davorko moli svome Bogu. Bojao se, da će time navući gnjev gromovnika Peruna. Bilo mu žao, što Davorko ne drži više ništa do negdašnjih starih bogova, kojima se u djetinjskim danima klanjao i molio tamo daleko na sjeveru u pradomovini. Momak je upravo s nekom boli u srcu slušao kako Davorko zaziva Ime Isusovo i njegovu pomoć, i kako s najvećim prezirom prelazi preko starih slavenskih bogova.

— I nije čudo, — pomišljao on u taj čas u sebi — da su ga stigle tolike patnje i nevolje. To je sve gnjev Perunov sišao vrhu njega, što ga je zaboravio i prezreo!

I cijelo je vrijeme bio nekako turoban i snužden. Djevojka ga je propitkivala za uzrok tome, ali on je svejednako tajio uzrok svojoj zlovolji. Bojao se, da ne bi možda uvrijedio Vide i Davorka, ili da ne bi ovaj u svojoj mržnji još i pogrdjivao Peruna.

Ali stari Davorko kao da je naslućivao donekle uzrok Mirkovoj zlovolji, pa reče dosta oprezno i blago:

— Mirko, ja naslućujem tvoje današnje nezadovoljstvo. Ti si turoban što nijesam sazvao vrhu ovog ognjišta i Perunovu zaštitu. Znadem, ti ga štuješ, držiš ga za boga i pripisuješ mu poput svih Slavena veliku moć! I ja sam nekoć vjerovao u njegovo tobožnje božanstvo i moć, ali kada mi je kršćanski svećenik otvorio oči, kada mi je protumačio, da Peruna u opće nit nema, i da ga je stvorila samo živa mašta naših pradjedova, ja sam uvidio svoju veliku zabludu. I počeo sam vjerovati u Onoga, koji u istinu postoji, koji je pravi Bog, koji je tvorac neba i zemlje, izvor svakog dobra i života. A to ti je Gospodin Isus.

— Pa čim je dokazao taj vaš Isus svoje božanstvo? — uleti mu momak u riječ, ne mogav se više suspregnuti. A upit je njegov bio pun poruge.

— Čime? Time što je iskupio svijet na križu u najstrašnijim mukama, i što je treći dan uskrsnuo iz groba. U tom je božanstvo i prevelika ljubav Njegova za nas sve. To je djelo samo jednog Boga, i to pravog Boga! Razumiješ? A dali je Perun što takova učinio? Jesi li ikada čuo od svojih starih, da je Perun umro i uskrsnuo svojom moću iz groba?

Momak je šutio i još sveudilj smrknuto gledao preda se.

A Davorko je govorio dalje:

— I upravo danas mi se daje prilika, da ti nešto rečem, o čemu sam ti već htio nekoliko puta reći, ali nije bilo zgode kao danas.

— Slušat ću vas!

— Ti Mirko ljubiš moju Vidu?

— Ko oko u glavi! — uleti ovaj.

— Ali ti znadeš dobro, da i ona vjeruje u Gospodina Isusa. A naša kršćanska vjera brani da kršćanska djevojka polazi za nekršćanina. Ti ljubiš tako Vidicu, pa ćeš se njoj za ljubav odreći Peruna.

— Zar Peruna, boga velikoga i silenog, da se kanim?! — klikne uzrujano momak. — Zar Peruna,

koga štuju tolika slavenska plemena? I Česi i Dudlebi i Pšovani i Lemuzi i Hrvati u Bijeloj Hrvatskoj i Srbi i Pomorci i Ljutići, i sva ta mnogobrojna slavenska plemena poštuju ga, kao svog vrhovnog boga, kao tvorca i početnika svega dobra! Samo ste vi oče Davorko nekakova iznimka! I dok ga budu slavenska plemena štovala bit će dobro, ali ako ga napuste i zaborave, bit će zlo i naopako! Kada njegovi žrtvenici opuste i ugasnu žrtve, ugasnut će i slava i veličina slavenska! Ne dao Perun da toga ikada dočekam!

— Ne žesti se momče! — stari će mirno. — Što si odmah planuo. I opet ti velim: da si u bludnji. Pravi je Bog samo jedan, a to je onaj, komu se ja i moja kći klanjamo. K njemu se i ti obrati i Vida će biti tvoja.

— To je vaš uvjet?

— Da! — odlučno će Davorko.

Momak se pokunjio i zamislio. U njegovoj duši nastala je velika i teška borba. Ljubio je djevojku svim žarom svog srca, izvrgao se za nju velikim pogibeljima, oteo ju je raljama pohotnog Bajana, dapače dostao se i duboke rane zbog nje, pa sada najednom, da je ne dobije! To bi bilo odviše gorko za njega. I to sve zato što on štuje Peruna, a ne Isusa, koga obožava stari Davorko. On odlučno zahtijeva, da se odrekne za uvijek Peruna i da se pokloni Isusu i njegovu križu. Toga on ne može kao pravi i oduševljeni Slaven učiniti. Slavenske vjere odreći se i prigrliti novu, tudju, nepoznatu? Ne! Na to on ne može privoljeti!

— Peruna se ne ću nikada odreći! — govorio je on u sebi, kada je u noći razmišljavao o Davorkovim riječima. — Oni će već popustiti. Sinoć smo bili oba uzrujana, ali sjutra bit će već drugačije. U ostalom pitat ću samu Vidicu, što ona o tome misli.

Pa kada ju je sjutradan našao pokraj ognjišta, gdje je varila zečevinu za zajutrak, stupio je k njoj i pitao ju:

— Vidice, što ti misliš, o onome, o čem sam se sinoć prepirao s tvojim ocem?

— Što mislim? — djevojka će donekle zbunjeno. — Slijedi njegov savjet. To je i moja želja. Ne znaš, kako ćeš biti sretan, kada se budeš molio jedinomu i pravom Bogu! Odreci se stare vjere i prigrli našu, koja je bolja i uzvišenija. Time će nestati sviju zaprjeka. Poznaš oca, da ne će u tom popustiti.

— Niti ja ne ću! — krikne on ojadjeno i bez promišljanja prebaci na sebe tulac sa strijelama, a u desnicu uze luk i ispadne na vrata ne rekav više niti riječi.

Vida je gledala za njim, ali on je žurno odmicao od kolibice i gubio se šumskom stazom. Njoj je bilo vrlo žao momka i ona vikne za njim:

— Hej, Mirko, kuda ćeš?!

Ali on se nije na to ni osvrnuo, a kamo li oglasio.

U to je baš stupio na prag i stari Davorko, pa razumjev, o čemu se radi, reče kćeri:

— Pusti ga! On će se već predomisliti. Misli, da će nas time prisiliti na popuštanje.

XIV.

Nesretna slavenska plemena po Noriku tek su ovaj put zapravo osjetila svu snagu i moć avarskih mišica. Kleta nesloga, za koju se može reći, da je upravo prirodjeno svojstvo svih Slavena, zavladala je i medju Česima, Dudlebima, Pšovanima i Lemuzima u tolikoj mjeri, da su se neprestano medju sobom mrzili, klali i progonili, ne pazeći, da im je domovina u pogibelji, i da im s dana u dan sve više prijeti avarska sila. Već prijašnje omanje ali česte avarske provale u njihove zemlje nijesu bile kadre, da ih opamete, izmire i sjedine proti zajedničkom neprijatelju, nego su i dalje gojili i podržavali medju sobom mržnju i osvetu. Tek onda, kada je silni Kagan sa svojim divljim i krvožednim četama iznebuha provalio u njihovu zemlju, kada im je tiha sela, županske gradove, guste šume i vjerska svetišta pretvorio u prah i pepeo i sravnio sa zemljom, tek onda

su stali uvidjati, dokle ih je dovela nesretna mržnja i kleta nesloga. Sada tek stali su vapiti k svojim bogovima, moleći ih za ustrajnost i slogu, ali bijaše već prekasno. Sila Kaganova nije poznavala straha, volja njegova nije pred ničim prezala, i on je u nekoliko tjedana postao vrhovni gospodar sviju tih nesložnih plemena. Britki mač i žarki oganj bila su sredstva, kojima je on svuda širio tu svoju strašnu vlast i silu.

Bogata Česka sa svojim plodnim zemljištima, svakovrsnim rudama i šumovitim gorama, teško je zastenjala pod tvrdim kopitom avarskih četa i skrušeno priznala vrhovništvo Kaganovo. Na njoj se ispunila ona davna stara rečenica: „Tko ne će brata za brata, tog će tudjin da svojata!" Tisuće slavenskih žitelja ostalo je bez kuće i kućišta, ostavilo rodjenu grudu i pokorno, krvava srca i ojadjene duše pošlo u avarsko ropstvo, da odsele svojim žuljevima i krvavim suzama podižu blagostanje avarsko i šire njihovu vlast i silu na sve četiri strane svijeta!

Zadovoljno i ponosno vraćao se nepobjedivi Kagan u svoju zemlju, jer ga je slijedilo na stotine kola punih bogatog plijena, kao i tisuće čilih i krepkih slavenskih robova, koje će povesti u veliki boj na Carigrad. U duhu je već gledao, kako će njegove silne i bezbrojne čete zadiviti pobratima Kosrua, i kako će se on moći na rodjene oči uvjeriti, da ih je u istinu toliko koliko i pijeska u moru.

Prešav sa svojim četama dolnji tijek Morave, spustio se lijevom obalom srednjeg Dunava prema medji svoje države. Već unaprijed poslao je nekoliko glasnika, da dojave staromu Bledi i ostalim Avarima, da se vraća pobjedonosan i pun plijena.

No samo što su ti Kaganovi glasnici došli do prvih hringova, koji su se dizali u sjevernom dijelu avarske zemlje, već su čuli tužne glasove o nesrećama, koje su zadesile zemlju avarsku za izbivanja Kaganova.

Medjutim su već drugog dana iza dolaska glasnika opazile straže najsjevernijih hringova, da sa

sjevero-zapada dolazi Kaganova vojska. Na te vijesti sve se uskomešalo i od hringa do hringa išao je munjevitom brzinom glas:

— Kagan dolazi!

Na tu vijest teško su zadrhtala sva srca, ne samo slavenska već i avarska. „Što će reći Kagan i Bajan, kada ugledaju svoje prijestolnice u pepelu?“ To pitanje radjalo se u isti tren u svim glavama, i svi su slutili, da će se podići velika i teška oluja, strašnija nego li one, što ih šalju bogovi, kada hoće kazniti nezahvalno ljudstvo.

A ta bojazan nije bila netemeljita, jer čim je Kagan došao na domak Bajanovog hringa, čudno mu bilo nekako kada nije ugledao drvenog dvorca svog sina i onih ostalih kolibica u kojima su prebivali prostiji Avara.

I prvo mu je pitanje bilo:

— Što se zbilo s dvorom?

Stari Bleda, komu su pod teretom godina kose pobijelile kao snijeg, koji je u tolikim vojnama i provalama neustrašivo gledao smrti u oči, i koji više istočio ljudske krvi nego li je popio u svom vijeku vode i kumisa, zadrhtao je na to pitanje svog strašnog rodjaka. Jedva je smogao toliko smjelosti, da je odgovorio:

— Uništio ih strašni požar.

— Zar si tako čuvao povjereno ti dobro? — ponovno će Kagan, a malene mu oči stale srdito sijevati.

Ostali Avari, koji su bili takodjer izašli u susret braći, nemirno se pogledavali, kao da se pitaju:

— Što će biti istom onda, kada sazna, da je i njegova prijestolnica i većina dragocijenosti takodjer postala plijenom požara?

I nitko se nije usudio prvi spomenuti toga, jer svaki mislio, da će se bijes Kaganov srušiti na njegovu glavu. Neopisiva tjeskoba tištila im dušu i bilo im tako, da je mnogi od njih poželio:

— Bolje bi bilo, da se nije nikada vratio! Kaznit će nas kruto!

Tek na ponovni upit Kaganov, kako je ipak došlo do požara, usmjelio se Bleda više reći. Motao je i amo i tamo, samo da svali svu odgovornost sa sebe, i da pomalo pripravi Kagana na još crniji glas, kako je nestalo i njegovih dragocijenosti.

— Silni Kagane! Uspregni svoj gnjev, jer mi nijesmo ništa krivi, — reče on i ogleda se po ostalim Avarima, koji su sjedili na konjima iza njega, kao da traži njihovo jednoglasno priznanje.

Na što su oni svi povikali:

— Tako je silni Kagane, na nama ne leži krivnja!

— Već na komu? — on će još sveudilj razdraženo i bijesno.

— Ovaj hring uništiše Bajanovi robovi. Pobunili se i zapalili ga. Kaznismo ih već bičevima i teškim negvama, ali na tebi je red, da ih i ti još kazniš, kao što god ćeš morati i svoje, jer...

Pri ovim riječima zastade. Bilo mu najednom tako, kao da ga je nešto stislo u grlu. Nije imao više snage i smjelosti, da priopći i drugu vijest o požaru u glavnomu hringu.

— Što si zastao? — Kagan će nestrpljivo, kada je Bleda umuknuo. — Govori!

— Ne mogu! Duši me nešto.

— Govori odmah!

— Bojim se, bojim, tvoje srdžbe.

— Ako si krivac, pa će te i stići! — on će odrješito.

Svi Avari zadrhtaše na te riječi, koje su već unaprijed naviještale zlo.

Kagan, koji nije bio navikao, da dugo čeka na odgovore svojih podredjenih, uzbijesni još više i stane urlati:

— Govorite već jednom što je! Ili jao vama!

Bleda uvidi, da ne koristi tajiti istine, pa odgovorio:

— I tvoj dvor... izgorio.

— I moj?! — rukne ovaj tako silovito, tako bijesno, da su svi zadrhtali, pa i isti Bajan, njegov ljubimac.

Ali, da ga ipak malo udobrovolje, počeše neki govoriti:

— Stari je doduše izgorio, ali novi je već gotov.

— I ljepotom daleko nadmašuje starog! — opet će drugi.

Ove riječi, kao da su malo udobrovoljile Kagana, jer mu je lice donekle poprimilo prijazniji izgled. A to je donekle ulilo nade u upiašena avarska srca i oni su mu odmah stali pripovijedati, kako je nekoliko dana iza njegovog odlaska i vodena bujica počinila velike štete, jer je podrovala i odnijela mnoge nasipe.

— Već smo držali, da su to zli znaci za tvoju vojnu, koju si bio poduzeo na češku zemlju — primijeti Bleda.

— Kakovi zli znaci?! Što laješ? — opet će Kagan surovo i bijesno. — Zar sam ja takova kukavica, kao i ti i ova paščad, koji nijeste imali snage da ugušite pobunu robova?!

Na ove riječi nije se više usudio nitko ništa primijetiti, samo da još i više ne ogorče i ne razjede strašnog poglavicu.

Za kratko vrijeme krenuli su odmah dalje prema Kaganovu hringu. I Bajan se morao za prvo vrijeme nastaniti u očevom hringu, jer je u njegovomu požar sve zgrade obratio u prah i pepeo. Strašni oganj poharao je one noći ne samo njegov hring, već skoro sve sjeverne hringove. Da nije onda duvao jaki vjetar koji je samo još jače raznio iskre, bilo bi se dalo ipak nešto spasiti, ali ovako je sve postalo plijenom te strašne sile.

Kagan je jašio šuteći i mrk. Niti s istim Bajanom nije cijelo vrijeme prozborio jedne jedincate riječi. A ta njegova mučaljivost i srdžba porazno je djelovala i na svu ostalu njegovu pratnju i vojsku, koja se gluho i tihano pomicala prostranom ravnicom. Samo katkada zastenjala bi po koja slavenska duša,

koju su vodili u ropstvo, ili bi zahrzao koji konj, inače bijaše sve umuklo. I cijeli taj Kaganov povratak više je priličio kakovoj velikoj pogrebnoj povorci, nego li slavodobitnom povratku sa vojne.

Tek kada su bili već na dohvatu glavnog hringa i kada je Kagan ugledao novi svoj dvor, okrene se prema Bledi i upita:

— A blago? Njega ste jamačno spasili?

— Nešto, nešto — muklo će starac.

— Samo nešto? Nešto! — vikaše vodja.

— Sve nijesmo mogli, jer je požar odviše brzo zahvatio cijeli dvor.

No stari Avar nije još pravo ni dorekao svega, kada ga razjareni vodja nemilosrdno ošine bičem preko glave i rutavog lica, da mu se odmah zamaglilo pred očima, a krv ga zalijala preko rasiječenog lica. Nesretni Bleda protrnuo je cijelim tijelom i bilo mu najednom tako kao da će sad na ispustiti dušu. Smrtni ga strah tako zaokupio da mu se na čelu ukazalo nekoliko kapljica ledenog znoja. Blijed poput sablasti i raščupane kose, sjedio je na konju kao ukipljen i iščekivao ne će li za tim udarcem slijediti druga, još gora kazna. Ta on je i predobro poznavao svog nećaka, da ne zna za mjeru i obzir, kada ga spopadne bijes i srdžba.

A i svi drugi grozničavom napetošću iščekivali hoće li još i jače provaliti gnjev vrhovnog vodje. Bilo bi u istinu čudo, kada bi se on bio zadovoljio tim jedinim udarcem, kao odmazdom za propale dragocjenosti. I zato je strahoviti grobni muk vladao u cijelom hringu, dok je Kagan obilazio i pregledavao svoj novi dvor. I tek onda kada se nakon toga dugog pregledanja bio pojavio na Kaganovom licu mali izražaj zadovoljstva nad novogradnjom, pristupiše neki vidjeniji Avari k mladomu Bajanu i stadoše mu šaptati:

— Bajane, sunce naše, diko naša! Isprosi milost za staróga. Ti jedini smiješ sada pristupiti k razjarenome vodji.

No Kagan je uza sav onaj tračak zadovoljstva još uvijek izgledao tako strašan i mrk, da je i isti

sin strepio pred tim njegovim gnjevom. Ali znajući koliko ga otac ljubi i koliko drži do njega, ipak se odvaži i podje za ocem, kada je ušao u novi dvor, pa ga stane milo moliti i laskati mu:

— Oče! Oprosti ujaku Bledi! Suspregni svoj strašni gnjev! Nemoj ga više kazniti. Zar bi mogao dozvoliti da se raja u svom zlobnom srcu veseli kako pravedni Kagan svaljuje svoj gnjev na rodjenog ujaka? Imaš njih, pa ih udari na muke. Oni su onako krivci a nije stari i vjerni ti Bleda! Sjeti se, da se on u svim velikim i strašnim vojnama borio kao lav za slavu i veličinu tvog imena, pa ne bi bilo lijepo da ga kazniš. Uvaži moje riječi. Bajan te moli za njega! A njemu nijesi nikada odbio niti jedne prošnje!

Ove riječi kao da su donekle udobrovoljile mrkog vodju i on će nešto blažije:

— Neka bude! Pravo veliš, ujak mi je. Inače da nije toga, jao si ga njemu!

Ovu Kaganovu odluku pozdraviše svi s najvećim ushitom, a stari se Bleda poput pseta povlačio oko vodjinih nogu i cjelivao ih u znak velike zahvale, što ga je minula kazna.

A i mladog Bajana još je više to oproštenje radovalo, jer je time i opet njegov ugled porasao medju Avarima, koji su ga u velike štovali i ljubili i smatrali ga kao zenicu svog oka, kao središte avarske slave i moći.

*

U predvečerje pri obilnoj gozbi, što ju je sada već udobrovoljeni Kagan dao u slavu svoje pobjede nad slavenskim plemenima u Noriku, tako se bio razigrao mladi Bajan od kisela kumisa i jake medovine, da je stao kao mahnit skakati i plesati po prostranoj očevoj sobi. Morali su mu dovesti i bojnog konja, na komu je on pred ocem i svim uglednim Avarima izvadjao najsmjelije bojne igre i najvratolomnije kretnje i skokove. Stari je i mrki vodja svojim zmijskim očima napeto pratio svaki kretaj i svaki pomamni skok svog ljubimca, da su mu one dvije pletenice neprestano padale s ramena na ledja.

A drugi Avari kada su vidjeli tu Kaganovu dobru volju stali su ga u zvijezde kovati, što je otac takovog hrabrog sina, koji nije samo njegova dika, već i dika cijelog avarstva.

Pa kada je pokazao svu svoju vještinu i kada se zasitio tih bojnih i pomamnih igara, zaželi najednom da vidi svoju robinjicu, lijepu Vidu, za kojom mu je srce tim jače plamtjelo i uzdisalo, što ju nije vidio za cijelo vrijeme svog izbivanja. Sav je stao izgarati nekom pohlepom, nekom strašću za lijepom djevojkom. Upravo te večeri bio je odlučio da ju javno, pred ocem i svim Avarima proglasi svojom pravom ženom. Taj mu se čas zato činio najzgodnijim, jer je bio cijeli avarluk razigran do ludila i pomame što s njegove bojne vještine, što od kumisa i slatke medovine, kojom je Kagan izvanredno počastio svoje boljare.

Zato ne rekav nikome ništa ode na drugu stranu dvora da potraži djevojku i da ju dovede pred razigrano društvo. Idući u ženske odaje maštao je, kako će ju dati zaodjeti onim skupocjenim istočnim odijelima što ih je Kosru slao i što nijesu postali žrtvom vatre; te kako će joj oko vrata nanizati biserje i zlatne lančiće, što ih je oteo od žena uglednih rimskih časnika kada je prije godinu dana bio provalio na podunavske pogranične gradove u Sirmiju. Htio je sve svoje bogatstvo na nju nanizati, samo da bude što ljepša i zamamnija, i da tim izvanjskim sjajem zaslijepi i one Avare koji baš nijesu bili za to, da sin Kaganov uzima jednu slavensku robinjicu.

No prošav sve prostorije novog dvora, zavirio u svaki zakutak i u svaku komoricu, ostade kao gromom ošinut kada nigdje ne nadje žudjene djevojke. Stao je urlikajućim glasom dozivati sve sluge, robove i robinje i ispitivao ih za djevojku. Ali kada nije od njih ništa doznao, pohitao je u komoru svojih dviju avarskih žena i stao i njih propitkivati za Vidu. Nu one su isto toliko znale koliko i sluge i robovi, jer u onoj smetnji i pobuni prigodom onog velikog požara nije se nitko niti obazirao na nju. Tada je svatko gledao da najprije spasi sebe i Baja-

nove dragocjenosti, a ne da se brine za jednu robinjicu, koja je zatočena u kolibici živjela tužne dane.

Ne doznav ništa o ljubljenoj djevojci pomahnita najednom u tolikoj mjeri, da su se i sluge i robovi razbježali kao i ptice pred kopcem, kada je stao nogama gaziti i bičevima udarati po svojim avarskim ženama, objedjujući ih, da su ju iz ljubomora ili sakrile ili otrovale. U svojoj strasti i srdžbi tako je strahovito urlao i rikao da su se počeli pijani i polupijani Avari jatiti oko njega kao oko kakovog čuda. I svima je stala krv laganije kolati žilama, a noge im drhtale od straha kada su ugledali ono zlostavljanje i mrcvarenje bijednih žena, koje su se savijale od straha, boli i muke poput prigaženog crva. Pa i sam Kagan zinuo je od čuda i prepasti nad toli naglom promjenom svog miljenika, koji je još čas prije ušao u dvor veseo i razdragan. Nije si u prvi mah mogao razjasniti, otkale i zašto najednom toliko bjesnilo u njegovog sina. Tek kada su mu sluge rekle, da je to poradi robinjice Vide, odvratio je jedvice bijesnog sina od daljneg zlostavljanja, govoreći pri tom:

— Bajane, diko moja, umiri se! Sjutra zorom poslat ćemo poveće odjele naših na sve strane da ju potraže. Možda ćemo ju gdje naći.

— Dvojim, silni Kagane, da li ćeš ju ikada više dobiti u svoje šake, — prekine ga Bleda. — Odmah idućeg jutra iza onog strašnog požara razaslao sam više potjera na sve strane, ali nam je umakla skupa s ocem i s robom Mirkom.

— Umakla?! — zavapi i bolno i razdraženo Bajan i zaškrguće zubima. — A kuda?!

— Preko Dunava, — Bleda će.

— Dakle na zemljište istočnog carstva? — upita i Mundzuk.

— A kako je mogla umaknuti? Zašto nijesu pohrlili za njom i preko Dunava? — bijesnio Bajan sve više.

— Jer smo bili malobrojni, pa bi nas bile uhvatile i umlatile rimske pogranične straže, — javi se

neki mladji Avar, koji je one noći proganjao Vidu, kada je bila prešla preko Dunava.

Na ove riječi priskoči k njemu Bajan još bjesniji nego li prije i lupi ga svojim bodežom u prsa, urliknuv:

— Na, evo ti nagrade za tvoju plašljivost i kukavštinu!

Probodeni Avar sruši se uz bolan jauk na zemlju, dok se drugi stanu u najvećem strahu razilaziti bojeći se, da ne bi i oni oćutjeli Bajanovo bjesnilo.

— A gdje su oni drugi? — vikaše dalje. — Dat ću ih rastrgati na konjske repove za njihovu kukavštinu i nevjeru! Hu! Hu! Djevojku su pustili preko Dunava a bila im je na dohvatu! Na konjske repove! Hej, vodite mi te pse ovamo!

I što bi samo trenuo okom već su hitre sluge vodile onu petoricu uprepašćenih Avara, koji su onomadne proganjali djevojku, pred sud bijesnog poglavice, koji je još sveudilj rikao:

— Na repove! Na repove! Rastrgajte ih!

I za neko vrijeme već su nesretnici bili povezani svaki za dva konja, koje su potjerali na protivne strane. Nastade prizor odvratan — grozan, — prizor, koji nadilazi sve strahote, kada su divlji konji stali razvlačiti i trgati udove nesretnika, koji su u najgroznijim mukama izdisali i proklinjali svog krvnika . . .

Mnogi Avari koji su bili inače krvoločni i tupi za svako milosrdje, otkretali su glave od tog zvjerskog prizora i sa grozom u srcu slušali kako pucaju kosti i silom otkinuti udovi njihove nesretne braće.

Ali Bajan je stojao nepomičan, pun bijesa, bez mrve samilosti i za iste svoje Avare, i s nekom groznom, zvjerskom nasladom uživao u tim neopisivim mukama.

Pa kada su zanijemili i zadnji bolni uzdisaji na ustima te nesretne petorice, pograbio je za svoj britki mač, poklopio bojnog konja i u pratnji dvadesetorice svojih Avara poput žarke munje i bijesne oluje izjurio na vrata hringa. U divljem kasu zaputio se put

juga, da potraži ma bilo gdje djevojku, za kojom mu je srce u taj mah izgaralo ne više ljubavlju već — osvetom i to osvetom strašnom i krvavom.

* * *

Bajan je cijelu noć i cijeli slijedeći dan poput bjesomučnika bijesnio strašnim gnjevom zaradi pobjegle djevojke. Divlje i mahnito jurio je na svom hitrom konjicu po onim prostranim ravnicama izmedju Tise i Dunava. Svaku šumu, grm i svaki zakutak dao je u svojoj zdvojnosti pretražiti, ne bi li gdje našao djevojku. Kao lud vrludao je i danju i noću, bez daha i odmora, i rigao gadne kletve na svoje Avare, koji su mu javljali da nijesu nigdje našli Davorkove kćeri.

I u svom ludom bjesnilu htio je nagovoriti oca si Kagana da sa svom silom provali u istočno carstvo i da tamo potraži odbjeglu djevojku. Ozbiljni i trijezni Kagan imao je dosta muke dok je mahnitog sina odgovorio od te ludosti i nepromišljenosti.

— Zar za jednu robinjicu da dižem cijelu našu silu? Mahnitče! Razbor u glavu! — vikao je ogorčeno i strašno na njega, kada ga je i opet stao napastovati sa svojim ludim zahtjevima.

Ovaj odlučni i osori očev ukor kome nije bio Bajan vičan, opametio ga je donekle i on stao tažiti svoj gnjeg i miriti uzavrelu krv. U raznim bojnim vježbama i vještinama kojima su se svi Avari spremali za veliku vojnu na istočno carstvo prolazili su mu dani, i on je sve više zaboravljao na lijepu Davorkovu kćerku. Samo kadikad još uzavrela bi mu naprasita i surova ćud, a onda bi znao proklinjati samog sebe i svoju pamet, što je nije uništio onda kada mu se ono bilo noktima zadrla u lice. Takovom zgodom govorio bi:

— Trebao sam ju odmah prignječiti kao i crva, pa bi si bio uštedio toliku srdžbu i muku!

No ipak uza sve to on nije još gubio nade da je za uvijek izgubio djevojku. On je živio u tom uvjerenju, da će ju možda na proljeće kada će udariti na Carigrad ipak gdje god naći u Panoniji. I

pri toj pomisli zadrhtalo mu jače i radosnije srce, a divlji i zloslutni smijeh odavao je, da sprema za odbjeglu djevojku strašnu osvetu i kaznu.

XV.

Vidin odgovor djelovao je porazno i bolno na Mirka. Nigdje nije mogao naći pravog mira, pa je cijeli bogoviti dan vrludao prostranom šumom bez cilja, bez svrhe. Vrlo mu teško bilo pri srcu kada se sjetio kako mu je rekla: „Odreci se svoje vjere i primi našu, koja je bolja i uzvišenija!“ I iz njezinih ljupkih ustanaca morao je takodjer čuti prezir na stare slavenske bogove. I ona ih je mrzila poput svog oca. Ali ipak uza sve to on je odmah našao za nju i ispriku.

— Nije se čuditi njoj, — govorio je sobom kada je pod jednim stoljetnim hrastom sjedio na nekom trulom panju. — Ona je već od prvog dana uzgojena u toj novoj vjeri. Ona nije nikada niti čula ništa lijepa o staroj našoj vjeri. Nije joj za to niti zamjeriti. Ali Davorko! On je, odrasao u Perunovu bogoštovlju, on mu se nekoć i klanjao i molio ga po dubravama Bijele Hrvatske a sada ga ruži, zameće i izvrgava ruglu!

To mu nije nikako išlo u glavu. I u svom očaju počeo je već i sam malo kolebati, a u srcu se njegovu stala radjati takodjer sumnja, kada je pomišljao: zašto se njegov veliki Perun na sve te povrede ne miče? Zašto svojim žarkim i smrtnim strjelama ne uništi sve one koji ga ruže i preziru?

— Dokaži da si bog! Dokaži, da si onaj koji upravlja cijelim svemirom, koji vedri i oblači! — uskliknuo je on nekoliko puta kada je bacio pogled prema azurnom nebu na komu se polagano i odmjerenim tokom valjala žarka sunčana kuglja i zlatila mu svojim tracima bujnu momačku kosu, što mu je padala sve do jakih ramenica.

Ali kada je opet stao ozbiljnije razmišljavati o strašnim gromovima koji bi mogli uništiti starog Davorka, bilo mu čisto žao što se tako prenaglio u

svojoj srdžbi. Ta stari je Davorko inače bio dobar čovjek, čestita i plemenita duša, koja je u svom vijeku mnogo toga prepatila, pa zašto da vrhu njegove glave zaziva srdžbu Perunovu? Smrt njegova samo bi teško ucvililila mladjanu Vidu, koju on toliko ljubi. Pa najposlije kako on i dolazi do toga da zaziva Perunovu srdžbu vrhu glave onog koga je smatrao svojim drugim ocem? Najposlije zašto da se on toliko žesti i zauzimlje za Peruna? Ako je on bog i ako je on sveznajuć, to on i sam čuje što Davorko govori o njemu; pa ako ga to vrijedja, neka učini čudo i neka svoje nevjerne stvorove opomene da se za dobe pokaju, i da se povrate k njegovim žrtvenicima.

I čim je dulje i dublje o tom razmišljavao, tim je njegovo do sada čvrsto i jako vjerovanje u vrhovnog slavenskog boga Peruna počelo kolebati. Nije mu išlo u glavu, kako može jedan bog kao što je Perun, i koga slave sva slavenska plemena na zemlji, kako on može ipak dozvoliti da se pokraj njega štuje i drugi, novi bog, — bog, komu se klanja Davorko i njegova kćerka? Pa najposlije nema li stari Davorko možda i pravo kada tvrdi: da Peruna niti nema, već da ga je stvorila samo živa mašta njihovih pradjedova? Jer ako Perun postoji, ako vlada ovim svijetom, onda ne smije ipak dozvoliti da se proti njegovu bogoštovlju diže drugo, novo, koje je njega posve nijekalo i koje je išlo za tim, da njegovo staro stoljetno bogoslužje posvema uništi i iskorijeni. A u tom novom kršćanskom bogoslužju, koje ne poznaje slavenskih bogova, nazrijeva on svakako propast za vascijelo slavenstvo, koje će ga stići za to što je zapustilo Peruna i oskvrnulo njegove žrtvenike.

Ali tu se sjeti na najnoviju avarsku provalu u Norik i susjedne zemlje pa reče:

— Čudnovato! Česi, Dudlebi, Pšovani i Lemuzi nijesu prijatelji novog bogoštovlja, dapače oni su jedni od najvjernijih sinova Perunovih, pa ipak ih je stigla nemila i teška ruka avarska, kao i mnoge druge njihove susjede. Kako je ipak mogao Perun to dozvo-

liti, da njegovu odanu djecu svlada onaj avarski krvnik? Zašto nije upotrebio svoje strijele? Zašto nije sa svojih ognjenih kola bacio na avarsku vojsku svoje ognjene kuglje i kamenje? Kada može svladavati i krotiti bijesove, gospodare oblaka, i kada može svojom crvenom šibom (munjom) proganjati i bičevati vodene žene, može još laglje Avare, koji su samo ljudi i nemaju u sebi one snage i jakosti kao bijesovi i vile.

Ova ga je pomisao stala još više smućivati u njegovoj velikoj vjeri u Peruna, i on nije mogao nikako izaći na čistac iz tog svog kolebanja... I najednom mu postalo vrlo teško, što se i u njegovo srce stala uvlačiti ta nesretna sumnja, koja je uništavala u njemu ono veliko i dosele nepokolebivo pouzdanje što ga je gojio za vrhovnog slavenskog boga... I malo da nije požalio već na onaj dan kada se zagledao u Davorkovu lijepu kćerku. Jer da se nije za njom pomamio, ne bi bilo jamačno nikada došlo u njegovu srcu do te sumnje...

Ali kada se sjetio opet lijepe Vidice, onih njezinih velikih očiju iz kojih je sijevala mladost, krepost i dobrota, on je zaboravljao i na svoju sumnju, pa je stao samo o tome misliti, kako će riješiti taj nesretni čvor što ga je stari Davorko svojim zahtjevima zauzlao?

— Ona mora biti moja, ili se ja ne zvao Mirko! Zar da drugog zapane, koji se nije za nju toliko izvrgavao pogibeljima kao ja? Bi li bilo i pravo i pošteno, da ju stari Davorko uda za drugog a ne za mene? Ne bi li time pokazao svoju najveću nepravdu i nezahvalnost prema meni?.. Bi li on bio danas na slobodi, bi li on bio svoj, da nije bilo mene? A Vidica?!.. Ona bi danas morala grliti gadnog sina Kaganovog i udovoljavati njegovim hirima i pohotama. Zar bi mu ta sramota bila milija?.. Ne bi li to bio veći grijeh, nego li da ona podje za mene, Perunovog štovatelja? Pa najposlije zar nije isto ili Perun ili Isus?.. Perun je od starine a Isus tek od nekog vremena. Pa ako ne će drugojačije, ja ću pristati i na to, da ću vjerovati u to: da je i njihov Isus ta-

kodjer bog, ali samo da je ipak podložan Perunu kao što su mjesec, oganj, sunce i druga manja slavenska božanstva... Ovo će ih možda zadovoljiti i otac Davorko ne će onda biti protivan da Vidica podje za me... Ovako će biti i njima i meni pravo. Ja ću time pripoznati Isusa, a ne ću povrijediti svoga Peruna!.. — klicao on veselo što je tobože našao zgodan izlaz iz toga za njega nesnosnog stanja, u koje je bio zapao uslijed Davorkove odlučnosti.

Pa tako veseo, razdragan i ponosan na svoju domišljatost, odluči da će prije povratka uloviti kakovu zvijerku, koju će Vidica pripraviti za večeru da proslave svoje „izmirenje".

U vrludanju i razmišljanju bio mu je prošao skoro cio dan. Sunce se već dobrano spustilo na zapad tako, da su se u njegovomu zlatu kupali još samo vrhunci stoljetnih hrastova, dok je pod njihovim silnim krošnjama bivalo po malo sve tamnije. Ptice se spremale na počinak a od njihovog cvrkuta, pijeva i dozivanja žuborila sva šuma. Svojom zadnjom pjesmicom toga dana zahvaljivale su velikom Stvoritelju za primljena dobročinstva, i veličale svojim pijevom Njegovu slavu i svemogućnost.

Momak je stupao šumskom stazom koja se bijelila i krivudala izmedju ogromnih debala, i neprestano se razgledavao, ne će li gdje uočiti koga zeca ili srnu, koje su u to doba u manjim čoporima prolazile na noćnu pašu. Stupajući sve dalje momak nije u prvi mah opazio, da je skrenuo s one glavne staze kojom je jutros došao, već je zalazio sve dublje prema jugu. Najednom ne znajući ni sam kako, stvori se pred njim malena šumska čistina, na kojoj se postrance dizala malena i kukavna kolibica iz pruća, a natkrita granama i komadima hrastove kore.

— To nije Davorkova kolibica, — reče on u čudu. — Kud sam zašao? Bit će da sam sašao s prave staze, — i stane se razgledavati po čistini.

Ali u onaj čas, kako je jače zapucketalo pod njegovim nogama suho granje, makne se kod kolibice nekakav visoki, suhi čovječji lik, duge preko ra-

mena bijele kose i još dulje sijede i raščupane brade... Srednji dio tijela bio je pokrio nekakovom životinjskom kožom... Spaziv momka na izlazu šume, podigne u vis desnu ruku i poče njome u zraku praviti isto onakove znakove, kakove je pravio i stari Davorko, kada je onomadne blagosiljao svoj novi dom...

Neobična, reći bi divlja i nenadana pojava toga čudnog čovjeka tako je osupnula inače odvažnog momka, da je u prvi čas ostao kao okamenjen... U onom večernjem sutonu pričinilo mu se kao da stoji pred njim kakova nadzemaljska tajinstvena prikaza, koja mu se suhom mršavom rukom grozi... On je bio tvrdo uvjeren, da to nije nitko drugi, već sam Črt ili Crnobog, koga su stari Slaveni ubrajali medju zle bogove ili bijesove. Sjetio se u taj čas sviju onih priča iz svog djetinstva, u kojima se pričalo o tomu Crnobogu kao neprijatelju sviju onih, koji štuju Peruna... Pa zato mu je najednom postalo tako tjeskobno i čudno pri duši, a srce mu stalo tako strašno udarati, kao da će mu probiti jake, momačke grudi... Čuo je već nebrojeno puta, da jao onomu čovjeku, koji se tako iznenada sretne s tim bijesom i zatornikom ljudskog roda. Njegovom strašnom progonu malo je tko sretno umaknuo, jer je on svakoga sustignuo i razderao na sitne čestice...

I zato dok je još hora, pusti se on u bijeg, samo da mu čim prije nestane s očiju te čudne pojave. I premda je u njemu kucalo junačko srce, ipak je u tom trenutku izgubio svaku smjelost, jer je znao, da se kao smrtni čovjek ne može mjeriti s višim, nadzemaljskim prikazama. Tvrdo je vjerovao, da bi mu uzaludna bila svaka borba s tim zloduhom, koji je već svojom čudnom pojavom u svako ljudsko srce ulijevao strah i trepet. I zato je jurio šumom ne pazeći u onom strahu niti na trnje niti na šikarje, koje ga je u onom bijegu svaki čas nemilo šibalo u lica i okrvarilo ih, već je samo bježao i mislio na to, kako da se što prije dokopa Davorkove kolibice,

Sunce je bilo već sjelo za zapadne planine a mrak je u gustoj šumi bivao sve veći, i staza se u onoj tami sve više gubila... Momak je vrludao i amo i tamo, pa nekoliko puta nemilo lupio i spotaknuo se o koji prevaljeni hrastić ili panj što se protegao po zemlji. I čim je bivao veći mrak u šumi tim je i njegovo srce jače i brže udaralo, a ledeni znoj ga probijao po glavi i cijelomu tijelu... I u tom svom ludom strahu najednom začuje iza sebe nekakav lomot, teški korak i nekakovo čudno drhtanje... Sada je bio već pogotovo uvjeren da ga Črt proganja i da mu je već za petama... I sada ga snašla još veća strava. Noge mu počele silno podrhtavati i klecati, i on nije više u sebi osjećao snage za daljni bijeg... Htio je vikati, htio je zvati Davorka u pomoć, ali ga u grlu nešto tako stiskalo i davilo da nije mogao progovoriti niti jedne jedincate riječi. U to osjeti najednom iza sebe vrući dah, jako soptanje i nešto ga snažno spopalo za lijevo rame — upravo na onom istom mjestu gdje mu je bila još tek na po cijela rana od strjelice avarske — i svali ga na zemlju.

U taj mah izgubio je posvema svijest i protegao se kao mrtav.

* * *

Dugo Mirkovo izbivanje zabrinulo je napokon i starog Davorka a još više njegovu Vidu. Nekoliko puta preko dana izašla je pred kolibicu, obišla ju i pozorno prisluškivala, ne vraća ili se otkale momak. I čim se večer više bližala, djevojka je bila sve nestrpljivija i nemirnija. Bilo joj vrlo teško, što je onako naprečac oštro odgovorila bijednomu momku, komu je dugovala toliku zahvalnost za svoj sretni spas iz Bajanovih ruku. Ljuto je korila samu sebe, što nije bila obzirnija spram njega i što mu nije razložila, kako treba da i on nešto pregori i popusti, koji je mlađi.

— Morala sam mu ponovno reći da mi je mio, da ga rado gledam, i on bi bio jamačno popustio.

Ali ja sam mu naprečac, bez okolišanja rekla svoje, a to ga je razjedilo, a možda još i više rastužilo.

A kada se noć spustila nad šumu i kolibu, bila je Vida već posve tužna, a suze su joj češće navirale na oči. Nije htjela ni večerati, već je samo mislila na momka i strepila da si nije učinio kakovo zlo... Ali tu se sjetila očevih riječi što joj ih je jutros rekao: „Pusti ga! On će se već predomisliti".

— Možda nas hoće svojim dugim izbivanjem samo uplašiti. Možda me hoće malo kazniti, da ne budem drugi put takova spram njega?.. Oh, kada bi se samo već vratio!..

Medjutim je i stari Davorko izašao pred kolibicu, gdje je sjedila djevojka, upitav:

— Ne čuje se ništa?..

— Ne, — odvrati ona turobnim glasom.

— Danas je baš tvrdoglav. Upravo kao i onomadne kada smo još u hringu razgovarali o našemu bijegu. On je htio pobuniti sve robove proti Avarima, htio je, da njihovim žrtvama spasi sebe i nas. Ali ja nijesam htio pristati na takav prijedlog. No, dok se ohladni bit će već tu, ako ne večeras, a ono jamačno sjutra u zoru... Dobar je on inače momak, samo malo prenagao, a najžešći kada stane govoriti o svome Perunu. Sjećam se, da ono prije nije bio takav. Otkako je u hringovima drugovao s onim starim vračem iz češke zemlje, postao je posve drugi. On mu je posve smotao glavom, i on sada o ničemu drugomu već samo o Perunu... Ali on mora nama popustiti, jer mi smo na pravoj stazi, dok je on u bludnji. Nije umjesno od njega da se ne da uputiti i da ne će uvidjeti svoje zablude!

— Možda smo ga prenaglo saletili, — djevojka će.

— Prenaglo? — otac će. — Hm! Što bi bilo prenaglo? On je mogao predvidjati, da ćemo mi iznijeti taj uvjet.

I razgovarajući tako o momku, pričini se Vidi kao da negdje u šumi čuje nekakav trk i kao lo-

mljavu granja i suhog pruća, pa prekine oca u govoru:

— Stanite oče!.. Pričinilo mi se kao da čujem nekakav trk i šušanj...

I oboje stane prisluškivati... Najednom će opet djevojka:

— Oče, čujete li?! Netko trči šumom... To je jamačno Mirko!...

No Vida nije još pravo dorekla kada negdje u blizini zamumlja medvjed a njegov duboki i snažni mumljaj stane se razlijegati šumom i noćnom tišinom...

Vida se na to malo lecne a otac će:

— Iznesi mi žurno luk, strijele i sjekiru! Rutavac je negdje u blizini...

Djevojka odmah skokne u kolibicu, zapali luč na žeravici koja je još dogarala na ognjištu i skine s klina očevo oružje pa izidje pred kolibicu, gdje je već Davorko pomno prisluškivao na kojoj je strani medvjed. Tada šapne opet kćeri:

— Za mnom! Ako ga ne zgodim, barem ću vidjeti što traži u našoj blizini. Bit će da mu miriše naši konji. Treba ga uplašiti.

Vida nije baš s voljom slijedila oca si, jer ju je obilazio neki strah pred rutavim šumskim grabežljivcem, ali se ipak oprezno i tihano šuljala za njim, vrebajući očima desno i lijevo, da je ne bi spopala rutava i opasna medvjedja šapa. A pri tom si je mislila kako bi joj lijepo bilo, da je i Mirko u njihovoj blizini. Onda ne bi jamačno osjećala ni mrvu straha, jer njegovoj vještoj ruci ne bi mogao odoljeti niti najjači medvjed. Ali za oca nije baš bila odviše sigurna, jer je on bio već star i slabog vida, pa bi u tamnoj noći lako mogao i nastradati. Zato mu je svaki čas prišapnula:

— Oče, budite na oprezu! — i pri tom je grčevito stiskala sjekiru koju je držala u rukama za svaki slučaj, ako bi se medvjed k njoj približio.

I zbilja kojih stotinu koračaja od kolibe, pod jednim hrastom uoči djevojka tamnu medvjedju spodobu, kako oko nečega obilazi, njuška i puše.

— Eno ga pod onim hrastom! — šapne ocu kada ga je spetila. — Nešto obilazi.

Davorko pridje s njome još bliže k rutavcu, pa kada ga je i on ugledao, zakloni se za obližnje drvo, nategne tetivu i odapne strjelicu prema medvjedu, koga je sretno zgodio, baš u samu šiju. Medvjed zamumlja na to strahovito i uspravi se na stražnje noge, pa stane bijesno mahati glavom, kao da se želi riješiti smrtonosne strjelice, koja mu se zadrla u jaku šiju. Medjutim je Davorko odapeo i drugu i treću, koje se zabole u prsa i trbuh, i zvijer teško ranjena svali se na zemlju, uz još jače urlikanje i mumljanje.

Vida se vrlo zaradovala, što je otac tako sretne ruke, pa mu odvažno reče:

— Odapnite brže još koju, a onda ćemo ga dotući sjekirom!

Davorko posluša kćer, odapne još nekoliko strjelica, koje su se većinom zadrle u ranjenog medvjeda, koji je uzalud nastojao, da se uspravi. Medjutim se bio već Davorko tihano približio k njemu i s nekoliko snažnih udaraca dotukao ga posvema.

A kako su se vrzli oko ubijenog medvjeda, spotakne se djevojka o nešto mekanoga i vikne:

— A što je ovo? — i sagne se k zemlji, da vidi, što se to ispružilo i o što se spotakla.

No najednom se vrlo uplaši i vikne još jače nego prije:

— Za ime Božje, ta to je Mirko! Mirko! Razderao ga medvjed! Ao, kuku, lele! Razderao ga! Oh oče, oče! — i baci se preko mladića, koji je ispružen ležao na zemlji.

Stari Davorko nije u prvi čas vjerovao svojoj kćeri, ali, kada ga je pogledao u lice, prepozna i on momka. No on nije poput kćeri udario u lelek, već je pokleknuo na desno koljeno i prislonio uho na Mirkovo srce.

Za čas reče;

— Ne viči! Ne kukaj! On nije mrtav!

Na ove utješljive riječi prisloni i Vida uho na momkovo srce, pa kada se uvjerila, da otac govori istinu, klikne:

— Hvala Ti Bože, samo kada je živ! — i još jednom prisloni uho na srce, da se bolje uvjeri o njegovom kucaju.

Tada usječe Davorko dva kolca, složi na brzu ruku kao nosiljku, položi na nju momka i zajedno s kćerju odnese ga u svoju kolibicu, pa ga položi na ležaj od svježeg sijena. Uz svijetlo luči pregledaše mu lijevo rame, koje je bilo razderano od medvjedje šape i sve krvavo. Davorko uz kćerinu pripomoć ispere najopreznije svježom vodom krv i ranu i stavi na nju hladne obloge, jer nije pri ruci imao nikakovih ljekovitih trava.

Stari je bio vrlo zabrinut, kada je pregledao ranu, jer je odmah uvidio, da je vrlo opasna, a što još gore, protegla se upravo do onog mjesta, gdje je bila ona, što mu je zadala avarska strjelica prigodom prelaza preko Dunava. Ta nije dugo što mu je ista tek donekle zacijelila, a sada evo opet druge, daleko veće i pogibeljnije. To je starog Davorka tako zabrinulo, da je već počeo pomišljati i na Mirkovu smrt. Ali, da još prije reda ne uplaši odviše svoje kćeri, odvraćaše samo na njezine neprestane upite:

— Bit će već bolje, dijete. Ne tuži! Umiri se!

Momak je cijelu noć proležao u nesvjestici, što je Davorka još više zabrinulo, pa je držao, da se u opće već ne će niti osvijestiti. No kada je u zoru počeo jače disati i stenjati, stari je to smatrao već preokretom na bolje, i zapovijedao kćeri, da neprestano donosi svježu vodu za obloge, da se zapriječi svaka upala. U podne bilo je momku u toliko lakše, da je na mahove otvarao oči i počeo davati rukom znak, da je žedan, našto su mu pružili vode pomiješane s medom. A u večer progovorio je već nekoliko riječi s Vidom, kojoj se na lijepim obrazima pojavila opet radost nad Mirkovim poboljšanim stanjem. Dapače joj je na mahove ispripovjedio, kako se u šumi

namjerio na strašnog Črta, koji ga je proganjao sve do kolibice i koji mu je zaderao svoje pandže u lijevo rame.

No tu ga je Vida ispravila. Ona reče:

— Nije te Črt ranio već medvjed. Eno ga pred kolibom. Otac ga je sretno utukao. On te to progonio.

— Ali ja sam na svoje oči gledao strašnog Črta! Mogu ti se zakleti na Perunove strijele, da je on to bio.

Vida nije na to znala ništa odgovoriti, već je sve to ispripovjedila ocu, kada se vratio iz lova.

On joj na sve to reče:

— To ne može biti, jer Črta nema! Mirko se tako uplašio pred onim silnim medvjedom, da je mjesto njega gledao bajovnog bijesa.

Tek kada mu je i sam momak pripovijedao, kako se na onoj šumskoj čistini namjerio na nekakvu prikazu s dugom bijelom kosom i još duljom bradom, i koja je oko pojasa bila omotana životinjskom kožom, pukne mu odmah pred očima, i on će u sebi:

— To nije bio nitko drugi, već kakav pustinjak, koji u samoći, pokori i molitvi provadja dane i služi Gospodinu Bogu.

A onda stane momka pobliže ispitivati o kolibici i o mjestu, gdje mu se taj tobožnji duh ukazao. On je odmah u sebi stvorio odluku, da će što prije potražiti tu čistinu, na kojoj je momak pretrpio toliki strah. Pa kada mu je Mirko još i to rekao, da mu se sve čini, da je ona prikaza pravila u uzduhu onakove i slične znakove, kao i on, kada je blagosiljao svoju kolibu, bio je Davorko već posve uvjeren, da to nije nitko drugi, već kakav pustinjak.

Iduće noći naglo je pozlilo Mirku. Teška vrućica i nejasno bulažnenje najednom je uništilo u Davorku i Vidi svaku nadu. Usprkos njihovoj najpomnjivijoj njezi i neprestanim hladnim oblozima prijetila je sveudilj opasnost, da će nastupiti otrovanje krvi, koje bi moglo uništiti Mirkov život, ako dopre do srca.

Čuvši za tu veliku pogibelj i ugledav očevo teško zabrinuto lice, bila je djevojka sva očajna i blijeda

poput kamenoga kipa. S pomisli na Mirkovu možebitnu smrt, drhtala je cijelim tijelom, a noge su joj tako oslabile, da je na svakom koraku posrtavala i klecala. Uzalud ju je otac tješio, da ne zdvaja, da jošte nije ugasla svaka nada, to ona ipak nije mogla naći pravog mira i utjehe, po gotovo, gdje je gledala kako se momak muči, kako teško stenje i kako bulazni nerazumljive riječi. U tom trenutku bila bi dala za njegovo ozdravljenje i svoj vlastiti život, bila bi pripravna podnijeti i najteže muke, samo kada bi joj tko rekao, da bi to bilo na korist Mirkovu. Tek u toj strašnoj neizvijesnosti i boli osjetila je ona koliko ga ljubi, i kako je njegov život za nju dragocjen i vrijedan.

— Zar da sada umre, kada smo se dostali slobode i novog ognjišta? — pitala se u svom očaju. — Zar da ga sada izgubi, kada su imali tek osvanuti pravi dani sreće, mira i ljubavi? Zar nema za nju obzira i milosrdja? Zar baš ona jadna mora, da iskusi još i tu tešku bol i taj veliki udarac? Nije li bilo dosta svih tih patnja i nevolja već od najranijeg djetinstva? Što je ona kukavna skrivila, da ju neprestano progoni takav zao udes?

I nije mogla, a da ne zajauče, da ne zabugari nad svojim udesom, kojemu je išla u susret. A taj jauk prenuo je napokon i samoga momka, i on je na mahove počeo oko sebe pogledavati čudnim, presenećenim pogledima. Iz očiju mu je sijevala izmučenost i vrućica, koja ga je već nekoliko sati nemilo trla i mučila. U njegovim dosele vatrenim i živim očima počivala je boljetica i umornost. Ali kada je pokraj svoga uzglavlja ugledao nju, svoju dragu Vidicu, odmah kao da mu je bilo lakše. Oznojenu i od vrućice užarenu desnicu upravio je k njezinoj ruci i stao ju tako milo stiskati, govoreći pri tom isprekidano i na mahove:

— Ne plači, Vidice! Utješi se! Ako i moram onamo gore, medju moje djedove, bit će mi jedino tebe žao. Ali inače tamo će mi biti lijepo. Znaj, tamo je svijetla gora, koja je sva u cvijetu, kao da je iz-

vezena. Po nebeskoj cesti, koja je lijepo posipana i mekana, odnijeti će svijetli dusi moju dušu. Osim djedovskih duša, naći ću tamo i one duše, koje će se istom roditi na ovaj svijet. Utješi se Vidice! Meni će biti tamo lijepo, vrlo lijepo. A još bi mi bilo ljepše, kada bi i tvoja duša sa mnom putovala na svijetlu goru. Na njoj je vječno proljeće, sve drvlje je obasjano sjajnim suncem. Tamo pjevaju ptice toli divno, da ti se čini cijeli vijek, kao jedan čas. I ti ćeš tamo jednoć doći. Ja ću sam za tebe moliti velikog Peruna, da te primi, da te ne odbaci od sebe. Ti nijesi kriva, što su se tvoji odvrgli od njega.

Ove riječi još više rastužiše i onako očajnu djevojku i ona brizne u ponovni plač i očaj. Kao da bi nožem tko parao i rezao njezino izmučeno srce, tako joj je bilo, kada joj je momak stao govoriti o svom slavenskom nebu i o svim užitcima i radosnim časovima, što ih osjećaju one duše, koje dodju na svijetlu goru, gdje je vječno proljeće i gdje vlada neprolazna sreća i zadovoljstvo. Njegove riječi zvonile su joj u ušima kao smrtno opijelo, kao zadnji oproštajni govor. I to je morala ona sve podnijeti i slušati, i to iz onih ustiju, koja su joj u to kratko vrijeme, što su uživali davno željkovanu slobodu, izrekla toliko medenih riječi o ljubavi i sreći. I kada je pomislila na to, da bi ta usta imala za uvijek zanijemiti, prošli ju cijelim tijelom takovi srsi, da joj se pričinjalo, kao da se sva krv stine i ledeni u svim njezinim žilama.

Pa kada je momak opet zaklopio svoje vjedje i stao izgarati u ponovnoj vrućici, bacila se ona još više očajna na grudi svome ocu i bugarila:

— Oče! Oh, oče moj, zašto smo tako nesretni?!

A njemu je bilo na te njezine riječi tako teško i nesnosljivo, da bi bio i on sam zaplakao, da se nije morao svladavati pred njom, samo da ju još i više ne rastuži. Srce mu se i samomu cijepalo i kidalo gledajući bol i očaj jedinoga svog djeteta. Počeo si predbacivati, što je ono išao momku govoriti o ženidbi. Čisto mu bilo žao, što je stavljao zapreke

kćerinoj udaji, i što je onako naprečac rekao svoju momku.

— Da nije bilo one upadice, ne bi bilo niti došlo do toga, — pomisli on u sebi, i stane cjelivati i gladiti čelo i bujnu kosu svoje jedinice, tepajući pri tome kao i malome djetetu:

— Muč, kćerko, muč! Bit će već bolje! U Mirka je jaka narav, i on će već Božjom pomoći preboljeti i tu tešku boljeticu. Ne kukaj toliko, već se radije pomoli za njega, da ozdravi i tjelesno i duševno. Ako ne pomogne molitva, plač jamačno ne će. Podignimo svoja srca k Gospodinu Isusu, i ja sam duboko uvjeren, da se ne će oglušiti našim prošnjama. Izveo nas je ispod avarskih bičeva i zala, štitio nas je na bijegu od njihovog progona, pa budi kćerko uvjerena, da će se ganuti i na tvoje suze i vruće molitve. To bi bio najsigurniji spas, najuspjeliji lijek za opasnu Mirkovu bolest.

Te očeve riječi kao da su donekle malo umirile nesretno djevojče i djelovale na njezino bolno srce kao čudotvorni melem na tešku ranu.

I da se malo oporavi od prevelike zabrinutosti i tuge za ljubljenim momkom, izadje po očevu savjetu pred kolibicu, da usrkne svježeg uzduha. Vani je bilo divno jesensko predvečerje, koje je plivalo u zlatu zapadajućega sunca. Vrhunci stoljetnih hrastova i bukava zlatili se u zadnjim sunčanim tracima, koji su cjelivali ono žuto i crveno na pô već uvelo lišće, što je treperilo na starim kvrgavim granama. Gdjegdje zašuštala je i zacvrkutala i po koja ptičica, spremajući se na počinak.

U prvi mah sva ta jesenska ljepota nije ganula sirote Vide, koja je samo razmišljavala o svim dogadjajima prošlih dana, koji su ju zadesili tako naglo i nenadano. Tek kada je i otac stupio pred vratašca kolibice, ona se prene iz svojih sjetnih misli i upita:

— Spava li još?

— Još sveudilj. Vrućica vrlo ga izmučila, pa sada spava tako blagim i spokojnim snom. Opipao sam mu i bilo, i čini mi se kao da vrućica malo po-

pušta. Dao Gospodin Isus, da bi mu krenulo na bolje! Ako ova noć prodje mirno i bez veće vrućice, onda nema više bojazni.

Te ugodne vijesti djevojka je upravo pohlepno gutala, a srce joj stalo življe kucati, dok se u njezinoj duši stali javljati svijetli tračci nade, koje je ona pozdravljala i čeznućem i velikim zadovoljstvom.

Pa kao što je god stari Davorko naslućivao te večeri, tako se i ispunilo. Jaka Mirkova narav podnijela je i tu tešku boljeticu i najveća opasnost je posve minula. Uzdržao je i više nego što je itko mogao i očekivati. Dakako da je uz samu narav i molitvu mnogo doprinijela i zdušna i požrtvovna njega starog Davorka i njegove kćeri, koji su u oporavku miloga im druga nalazili najveću nagradu za svoj veliki trud, i za sve one besnene noći, što su ih probdili uz njegov krevet. Tom požrtvovnom njegom, htjeli su, da se donekle oduže Mirku za sve one velike pogibelji, kojima se bio izvrgao, kada je njih spašavao iz avarskog sužanjstva.

I tako je s dana u dan bivalo momku lakše, a vrućice je posvema ponestalo. Dakako, da je još nekoliko punih tjedana odležao na krevetu, jer ga je žestoka bolest bila silno satrla i oslabila. Ali se za to ipak u njegove dosele mutne oči stao opet vraćati onaj prijašnji sjaj, dok se na upalim obrazima javljali prvi tračci rumenila, kao vijesnici novog zdravlja i oporavka.

I ista duboka rana, što mu ju je bio zadao medo na onom bijegu, takodjer je stala po malo cijeliti pod zavojima ljekovite dabrove i medvjedje masti, koju je Vida marljivo topila iz slanine starih i tustih medvjeda i dabrova, koje je bio otac Davorko postrijeljao u lovu. Kolikom li je ona nježnošću i brigom zavijala i oblagala momkovo razderano rame, i s veseljem u srcu promatrala, kako taj lijek koristi njezinomu miljeniku. Prijašnje njezine zdvojnosti i očaja posvema je nestalo, a iz očiju joj sijevala opet radost i blagost, gledajući, kako se momak s dana u dan sve više oporavlja. A i vesela pjesma, koja je

bila kroz nekoliko dana posvema umukla, opet se orila Davorkovom kolibicom, i zvonko Vidino grlo blažilo je još više Mirkovu ranu. Sretni momak pratio je svojim očima svaki njezin kretaj i skok, a cijelim mu tijelom prolazilo neko posebno, ugodno čuvstvo, gledajući to lijepo i hitro djevojče, za kojim mu je toliko čeznulo srce. Upravo ju je cijelu gutao svojim čeznutljivim pogledima, i češće bi uzdahnuo, što već nijesu svoji. Pa kada bi Vida izašla kuda za poslom, i on bi ostao na koji čas sam u kolibici, stao bi razmišljavati o svemu, što ga je zadesilo od one večeri, kako su unišli u tu skromnu kolibicu. Toj kolibici su se i on i Vida toliko radovali i jedva su dočekali trenutak, da udju u nju; pa gle, koliko su od tog časa prepatili boli, muka, napora i duševne borbe, i koliko je ona istočila suza i podnijela očaja!

— A čemu sve to? — pitao se on češće. — Zar ne bi bilo pametnije, da je otac Davorko malo popustljiviji u svom kršćanstvu? Da je na njihovu, već bi bili svoji i posvema sretni, a ovako mora da još snašaju najveće muke. Srca im skladno kucaju, izgaraju jedan za drugim, ljube se silno, i samo željno čekaju onaj časak, kada će si pružiti ruke, da si kao muž i žena osnuju dom mira i ljubavi. Ali otac Davorko svedjer dolazi s novim zahtjevima, s novim zaprekama. Mjesto da im ide u susret ljubavi i čeznji, on ih još više muči i razdvaja! Hoće li ga ova posljednja nezgoda osvijestiti, hoće li ga sklonuti na popuštanje? Nije moguće, da će još i sada ustrajati na toj istoj stazi, nije moguće, da će i opet svoju jedinu kćerku staviti na nove muke i kušnje. Zar nije sirota već dosta prepatila? Od najranijeg djetinstva pala je pod avarski krvavi jaram i nesmiljeni bič. Zatim je bacio sam Bajan na nju svoje pohlepno oko i htio ju strmoglaviti svojim strastima i pohotama. Već ju je držao u svojim raljama, već ju je svojim gnjusnim rukama privijao na svoje grudi, da se opaja njezinom ljepotom i mladošću. Ali tada je on došao, oteo ju je tim zvjerskim pandžama Kaganovog sina, i još u horu sačuvao ju od propasti i

sramote. Da, srce mu je govorilo to, da učini. I on je to učinio lih iz čiste ljubavi, jer mu se ona svidjela još onda, kada je nemoćna i satrvena ležala na ledini Bajanovog hringa, kada su ju odnesli ispod Kaganovih kola. Od tog časa nije si on mogao nigdje naći pravog mira. Njezina mila slika lebdila mu i danju i noću pred očima. I on je od tog časa želio, da ju nazove svojom, želio je, da ju učini nerazdruživom drugaricom svoga života. O, kolike je on muke i boli prepatio za sve ono vrijeme dok ju je mladi avarski zmaj čuvao u svom gnijezdu. Strahovite je muke trpio pri pomisli, da će ju Bajan uništiti i zgaziti u cvijetu njezine nevinosti. Na stotinu je načina smišljao, kako da tome stane na put, kako da ju otme njegovim pandžama? Pa kada mu je sve to uspjelo, kada ju je uz najveću pogibelj vlastitog života izveo na slobodu, i kada je već čvrsto držao, da su minule sve zapreke njegovu cilju, onda je došao on, njezin otac i rekao: „Ne!"

A to ga je tako porazilo i smutilo, da nije sam znao, što bi na sve to rekao. On, otac njezin, koji ju toliko ljubi, koji ju nosi na rukama, on se eto stavlja na put njezinoj sreći, i prijeti joj, da podje za njega. Zar je to ta njegova velika ljubav, zar joj tako hoće dobro? Priznaje, da ju je spasio iz Bajanovih ruku, priznaje, da je taj njegov čin bio čin velike smjelosti i požrtvovnosti, pa ipak uza sve to on uporno veli: „Ne ćeš poći prije za njega, dok ne budeš kršćanin!"

— A mogu li ja na to privoljeti? Mogu li ja zapustiti vjeru svojih otaca? Mogu li se ja iznevjeriti staromu bogoštovlju? Mogu li ja zaboraviti i prezreti Peruna, to svijetlo svijeta, to vrhovno božanstvo, komu se klanjaju sva slavenska plemena na širokoj zemlji? Ne bi li ja time počinio najveći grijeh, ne bi li ja time povrijedio prah svojih otaca, kada bi se odrekao onog bogoštovlja, u komu sam ugledao svijet, u komu sam sisao majčino mlijeko? Jao ptici, koja se stidi svoga perja! Bi li ja bio više vrijedan, da se nazivljem članom velike slavenske zadruge,

kada bi zabacio Peruna i prigrlio novu vjeru, takovu vjeru, koja je skroz tudja i neponjatna nama Slavenima? Otac Davorko sudi to po sebi. Misli, ako je on mogao tako lako i bez grižnje savjesti zaboraviti velebno slavensko bogoštovlje, da bi i ja mogao to isto učiniti. Kako bi ja mogao prigrliti onu vjeru, koja uči, da treba i neprijatelja ljubiti? Kako bi ja mogao sada reći, da ljubim i podnašam Avare, kada ih ni mrtve ne mogu vidjeti? Kako bi se ja svladao, a da ga ne utamanim, da ga ne sravnim sa zemljom? I ne samo Avara, već i istog Slavena poslao bi na svijetlu goru, ako bi mi htio učiniti što na žao! Nije li to luda vjera, koja takova što uči? Najposlije takovu vjeru može slijediti samo otac Davorko i ljudi, koji su malodušni i bojažljivi. Ali ja ne, i nikada ne!

Zatim se stane opet pitati:

— A što onda, ako otac Davorko i u naprečac ne popusti od svojih zahtjeva? Što onda, ako bude i opet rekao: „Dok ne budeš kršćanin, ne ćeš dobiti moje Vide?" Tko će onda prvi popustiti?

Ova ga pitanja posvema smutila, i on je opet dugo stao o tom razmišljavati i tražiti izlaska iz toga upravo nesnosnog stanja.

— Vidica me ljubi, o tomu sam se najbolje mogao uvjeriti, prigodom ove moje bolesti. Koliko li je sirota istočila suza, koliko li je prepatila boli i straha, misleći, da mi je već kucnuo smrtni čas. Kako li je samo onda bila očajna, kada sam joj govorio, da ću valjda otići na svijetlu goru medju svoje djedove. Tada ju je bila svladala takova bol, da sam mislio, da će se stvoriti kamenom od teške tuge i očaja. Što bi bilo, da joj ponudim, da ostavimo oca Davorka, pa da pobjegnemo nekamo daleko odavle, tako daleko, da nas on ne bi više našao? Tim bi najprije presjekli taj nesretni čvor, uklonili bi u jedan trenutak zapreku, koja stoji na putu našoj sreći. Jer ako otac Davorko ostane još i sada, nakon svih ovih nezgoda pri svome, onda nema više govora, da bi mogli ikada biti svoji! On ne popušta, ja ne popuštam, pa gdje nam je onda izlaz?

Tada mu se opet nametne pitanje:

— A što onda, ako Vida ne pristane na tvoj prijedlog? Bi li ona htjela napustiti svoga oca, i za uvijek se s njime rastati? Ne bi li time pokazala svoju najveću nezahvalnost prema svome roditelju? Ne bi li time navukla na se njegovo strašno prokletstvo i srdžbu? Dvojim! U nje je tako meko i plemenito srce, da ona toga ne bi jamačno ni za živu glavu učinila. Najposlije ne bi li ja s takovim prijedlogom u njezinim očima izgubio svu svoju vrijednost; ne bi li ju time samo uvrijedio i teško rastužio? Jamačno da bi! Iz toga dakle ne može biti ništa. Preostaje samo jedno: ili da on popusti, ili da se ja odreknem Peruna. To je jedini izlaz, to je jedini put do moje i Vidine sreće.

I pri toj pomisli nastade u njegovoj duši teška i mučna borba. Nikako se nije mogao sprijateljiti s tom mišlju, da bi on postao kršćanin, da bi se iznevjerio staroj vjeri i prigrlio novu, čudnu i ne poznatu. A to mu se takodjer činilo i poniženjem, da bi baš on morao onako učiniti, kako to želi stari Davorko.

— On je više dužan meni, nego li ja njemu! Nije on mene spasio ispod avarskih bičeva, već ja njega i njegovu kćerku. Kad smo bježali one kobne noći iz hringova, rekao je izrično, da mi je dužan veliku zahvalnost i on i Vida. A gle sada! Stavlja takove uvjete, kao da je on mene izbavio, a ne ja njega. Doduše, on je godinama stariji od mene, i na tomu gradi to pravo, ali ipak ne bi smio zaboraviti, da mi je dužan zahvalu. A tu bi mi najljepše iskazao time, kada bi mi već jednom dao svoju kćer, ne stavljajući nikakovih uvjeta, niti zapreka. On vrlo dobro poznaje moje vjersko uvjerenje, pa zašto me onda nateže ka kršćanstvu? Najposlije, hoće li on time biti viši i sretniji, ako se ja odrečem slavenskih bogova? Što bi on time postigao? Ništa!

Takove i slične misli radjale su se u njegovoj glavi malo ne svakog dneva. On im je uzalud tražio

odgonetljaj, uzalud se mučio kako da tu stvar na čistac izvede, a da udovolji sebi i Davorku.

I zato se nije usudio niti jednom riječju da spomene što o svojoj ženidbi. Hotimice je izbjegavao svaku i najmanju stvarcu i riječ, koja bi mogla biti uzrokom, da se o tome povede razgovor. Predvidjao je već unapred, da bi to opet moglo dovesti do ponovnih nesuglasica, da bi i opet morao progutati koju gorku. A i stari Davorko takodjer je isto tako izbjegavao tu stvar, bojeći se, da opet ne povrijedi i ne uzruja bolesnog momka, koji se tek počeo oporavljati od svoje teške bolesti, iz koje se jedva izvukao.

I tako je to išlo s dana u dan. Govorili su o lovu, o Avarima, o svojim konjima, o budućoj zimi, jednom riječi o svemu i svačemu, samo ne o ženidbi.

Ali to ipak nije moglo dugo tako potrajati. Momak je bivao sve nestrpljiviji, a isto tako i djevojka. Njihova srca stala su sve življe i jače kucati, i oni su samo teškom mukom snašali te za njih teške i nesretne spone i zapreke. Trebalo je samo jedan zgodan čas, da svede razgovor na tu toli tešku i škakljivu stvar.

I to se doskora desilo.

Jednog popodneva, kada je stari Davorko otišao u lov, a Vida sjela pokraj ognjišta da skroji iz medvjedjih i lisičjih krzana zimske ogrtače za sebe, oca i Mirka, stao je momak kao običajno drijemati, da se snom ojači. Za neko vrijeme kada je Vida vidjela, da je Mirko miran i kada joj se činilo da sniva, ostavila je svoj posao, pošla u sjeverni kut kolibice, klekla pred mali drveni križ, što je tamo visio na stijeni, i stala se moliti. Kako je dulje vrijeme bila zadubljena u molitvu, nije ni primijetila, da se momak već probudio i da ju onako na pol otvorenim očima promatra i prisluškuje njezinoj molitvi. Upravo u taj trenutak razabirao je njezine poluglasne riječi, što ih je izgovarala u molitvi:

— O, Gospodine Isuse, koji si tako dobar i milostiv, čuj i ovu moju molitvu! Ti vidiš, da ona izvire

iz čistog i Tebi odanog srca, pa ju zato tim radje primi i uslišaj. Ti znadeš dobro, što sam ja jadna prepatila i što još sveudilj patim. Ti takodjer dobro znadeš, koji su uzroci mojim jadima, pa budi milostiv i ukloni ih što prije! Ti znadeš, koliko ga ljubim, kako sam bila očajna u njegovoj teškoj bolesti, pa se zato smiluj sada na me i privedi sve sretno kraju. Otac ne dozvoljava, da prije podjem za njega, dok ne postane kršćanin. Ali on još sveudilj ne će da čuje o tome. On još sveudilj vjeruje u svog Peruna. Ne obrati li se k Tebi, ne mogu postati njegovom ženom.

Ove riječi uzrujaše donekle momka, ali se ipak svladao da ne progovori niti jedne riječi, samo da ne buni mile si djevojke, i da čuje, što će još govoriti.

A ona je i dalje molila:

— Zato usliši moju prošnju i gani njegovo srce! Učini čudo, učini da spozna Tebe i da prigrli Tvoj sveti zakon. Ti to možeš, Gospodine Isuse, samo ako hoćeš! A to nije samo želja moga oca već i moja, da spozna put istine i pravde. Suzama ću Ti dnevice hvaliti za tu veliku milost, ako ganeš njegovo srce. Time će sinuti traci našoj budućoj sreći, to će pospješiti naše jedinstvo!

Izrekav tu molitvu, spusti glavu na prsa i obrisa nekoliko vrelih suza, što su se bile pojavile u njezinim lijepim i velikim očima.

Ova iskrena i vruća molitva djelovala je osobito na još boležljivog momka. Iz te molitve razabrao je on njezinu pravu i veliku ljubav. Upoznao je svu njezinu bol i duševnu borbu što je bila u njoj, i bilo mu čisto žao lijepe i mile djevojke. Iz tih nekoliko riječi razumio je sve. Htio je da skoči sa svog ležaja, da ju zagrli i da joj reče: „Neka bude, kada i ti tako želiš! Ja ću biti kršćanin.“ Ali upravo u taj trenutak pojavi se u njemu protivna misao, oprječna onoj prvoj. I on stane opet pomišljati na Peruna, na stare bogove, na slavensko nebo na svijetloj gori i na sve druge Slavene, koji se klanjaju njemu i hvale

ga i slave po svojim dubravama. I on će opet u sebi:

— Zar Peruna da se odreknem?! Da njega za uvijek zatajim i da prignem svoju glavu pred kršćanskim Bogom? Mogu li to? Ne, ne mogu! Prokletstvo otaca bi me proganjalo i preko groba!

I on je šutio, nije se javio djevojci, već se pričinjao, kao da još sveudilj spava. Ali je zato sve vrijeme bio tešku duševnu borbu. Kolebao je amo i tamo, nije bio na čistu, što da učini? Ovamo mila djevojka i velika ljubav za njom; onamo opet stara vjera i uspomena na oceve i djedove. Ovamo lijepi i tako željkovani život, onamo opet predsude i ljubav za Perunovo bogočašće.

— Što da počnem? Gdje da nadjem izlaz iz tog meteža? — pitao se neprestano.

A u večer, kada su se zvijezde osule nebeskim svodom i kada je mjesec pomolio nad šumom svoje puno lice, zovne on djevojku k svome krevetu.

— Vidice, jagodo moja, pristupi ovamo!

Pa kada je prišla k njemu, uhvati ju nježno za ruku i umiljnim glasom stavi upit:

— Ej, zoro moja, reci mi po duši, da li ti živo vjeruješ u božanstvo svoga Isusa?

— Čemu to pitanje? — Vida će. — Zar nijesi čuo već toliko krat, da je Gospodin Isus pravi i živi Bog?

— Veći nego moj Perun?

— Svakako, jer tvoga Peruna nema!

— Zbilja? Ti to tvrdiš?

— Da!

— I to posve sigurno?

— Posve!

— A bi li ti bilo milo, kada bi se i ja molio tvome Isusu?

— Mirko! Mirko moj! — zaklikta ona sva presretna i razdragana, i umalo da nije u svojoj prevelikoj sreći ogrlila ljubljenog momka. — Učini to, učini! Tim ćeš mi ispuniti najvruću želju. Hoćeš li Mirko?

No momak nije više na to odvratio niti jedne jedincate. Samo mu je iz očiju sijevala neka posebna vatra, a obrazi mu se jače zarumenili nego obično. Vida je na njima čitala neki preokret, što se zbiva u njegovoj nutarnjosti. Gledala je na njima neko jošte nevidjeno zadovoljstvo i šaputala je u sebi:

— Gospodine Isuse, usliši mi moju današnju prošnju!

XVI.

S Mirkove izjave o kršćanstvu nastala je u Davorkovom domu velika radost. Doduše on nije još sigurno očitovao, da će prijeći na kršćanstvo, ali one njegove riječi: „A bi li ti bilo milo, kada bi se i ja molio tvome Isusu?“, već su dale prilično naslućivati, da je u njegovoj duši nastao nekakav preokret. One su učinile takav utisak na Davorka i Vidu, da su bili uvjereni, da će momak ipak popustiti njihovim zahtjevima, i da će jednog dana samo reći: „I ja hoću biti kršćanin.“ A taj dan, taj sretni trenutak, oni su tako željno iščekivali. Stari Davorko nije se htio prenagliti u tome, pa zato nije niti stavljao momku nikakovih pitanja u toj stvari. On je držao, da je dosta učinio sa svoje strane, pa ako je Mirku u istinu stalo toliko do lijepe Vide, on će već popustiti od svoje tvrdoglavosti, upoznat će svoju zabludu i nastojat će, da ju čim prije ispravi. A ispravit će ju onim časom, kada izjavi, da ga pouče u kršćanstvu i da želi i on postati kršćanin.

Ali njihova nada nije se tako brzo ispunila. Momak nije doduše više toliko govorio o slavenskim bogovima, nije više toliko hvalio i veličao svog Peruna, ali nije niti ništa natucao o kršćanstvu. Davorku se već činilo, kao da momak upravo hotimice izbjegava svaku takovu riječ, koja bi mogla u njima pobuditi pomisao, da se on želi odreći svoje pradjedovske vjere. Zato je medju njim i momkom opet nastao nekako napetiji odnošaj. Staromu nije bilo s voljom što je momak tako svojeglav, pa ne će da

se odluči za kršćanstvo. I zato je jednog jutra rekao na samu svojoj kćeri:

— Vido, naša se nada izjalovila. Mirko nakon one izjave pred tobom ne govori više niti riječi, da bi ostavio svoje poganstvo. Možda se samo htio našaliti s tobom? Možda te htio samo razveseliti, kao i roditelji malo dijete, kada mu obećaju kakovu milu stvar.

— Ne bi toga rekla, — djevojka će. — Ta on je one riječi izrekao tako ozbiljno, da nije bilo u njima nikakove sumnje ili dvoličnosti.

— Pa zašto onda sada više ništa o tome ne govori? Duše mi, već mi je toga dosta! On baš hoće, da nas prisili na popuštanje. Ali iz toga ne će biti ništa! Ja sam stariji, i ja sam u pravu, a on je mladji, i dužnost mu je poslušati savjete starijega! Još ću koji tjedan to trpjeti, možda ću počekati i do proljeća, ali onda ćemo se porazgovoriti odlučno i ozbiljno. Tada mora reći ili bijelo ili crno. Inače mu je seliti ispod ovog krova! Ne pristoji se, da tudji momak obitava pod onim krovom, koji štiti takodjer i djevojku.

— Ali oče, dobri moj oče, nemojte tako naglo izricati svoj sud! — molila je djevojka. — Zar ne bi vaš čin, da ga otpravite ispod našeg krova, bio čin najveće nepravde i nezahvalnosti? Zar ste već zaboravili, što je Mirko učinio za nas?

— Da, da, — opet će otac. — Ne tajim, da je učinio mnogo za našu slobodu, ali odatle ne slijedi opet, da mora biti sve na njegovu. Ja ništa ne tražim od njega, već da se odrekne svog ludog bogoštovlja. Moj zahtjev je skroz opravdan i temeljit, i u suglasju s naukom Gospodina Isusa. Reci ti meni dijete, kako bi ja kao kršćanin mogao dozvoliti, da mi kći podje za poganina, za takovog čovjeka, koji mrzi mog Boga, i koji ga prezire. To bi po mom mnijenju bio preveliki prestupak. Najposlije, zar bi u domu takovih ljudi mogla vladati prava sloga i ljubav? On mrzi tvog Boga, a ti se rugaš njegovomu tobožnjemu božanstvu. Može li tu biti mira i prave sreće? Ne

vodi li takav život do neprestanih nesuglasica? A takav život živjeti do groba, bio bi i najveći grijeh i najveći pakao na ovome svijetu. A potomci takovih roditelja? Što bi vidjeli i naučili lijepa i dobra od svojih starijih? Ništa, samo neslogu, razdor i zlo!

— Ali oče, on me ljubi! Skinuo bi i zvijezdu s neba za me, samo da može.

— Ne treba on skidati zvijezda s neba za tebe, kad sam mu stavio daleko lakši uvjet. Neka bude kršćanin kao i mi, pak eto najljepšeg dokaza njegove ljubavi spram tebe. U mojim očima to nije prava ljubav, ako on prkosno i uporno ostaje kod svoga.

Djevojka nije znala što da odvrati na ove posljednje očeve riječi. Uvidjala je njihovu opravdanost i postala je opet nujna, a oko srca ponovno joj se slegla tjeskoba. Bilo joj teško slušati, kako njezin otac navaljuje na njezinog miljenika. Što bi bila dala, da je u taj trenutak htio banuti medju njih momak i izjaviti, da je zaboravio Peruna i da ga je zapostavio njihovomu pravomu Bogu. Držala je, da bi to bio najsretniji i najuzvišeniji časak u cijelomu njenom životu.

Ali stari Davorko nije imao posve pravo, kad je toliko navaljivao na momka, jer od one večeri, kako je Vidi rekao one riječi, nastala je u njegovoj duši velika i žestoka borba. U toj velikoj duševnoj borbi nije znao što bi počeo, za što bi se odlučio. Žao mu je bilo lijepe Vide, žao mu je bilo opet stare vjere. Djevojku je tako ljubio, toliko je već prepatio zaradi te svoje ljubavi. Dvaput je već skoro i životom nastradao upravo radi nje, pa kako da ju sada na jednom zaboravi, kako da je se odreče? A to bi morao učiniti, ako ne pristane na uvjete njezinog oca.

I kada je stao na to pomišljati trpio je još veće muke nego li onda kada je ona bila još u Bajanovim rukama. I zato je sve to vrijeme samo šutio i borio se. A da Davorko i Vida ne doznadu za tu njegovu duševnu borbu, on je izbjegavao još sveudilj — kao i za bolesti — svaki razgovor o svojoj ženitbi. Htio je prije konačne svoje odluke da dobro promisli ci-

jelu stvar. Nije mu bilo tako lako i naprečac izreći posljednju, jer je znao da već jednom odlučnu i zadanu riječ ne može opozvati, van ako ne će da ga i Davorko i Vida izrugaju i proglase prevrtljivcem. U njegovim je žilama tekla slavenska krv, a kao Slaven držao je do svoje riječi i ona mu je bila svetinjom. Prekršiti ili opozvati zadanu riječ bila je u očima svih Slavena najveća sramota i prekršaj. A on toga nije htio učiniti ni za sav svijet.

Pa dok se to zbivalo u njegovoj duši i dok se on tako borio samim sobom, padne jednog dana staromu Davorku u pamet da potraži onu kolibicu gdje je momak ugledao tobože svoga Crnoboga ili Črta. Već onda kada mu je o tom pripovijedao, bio je odlučio da će se uvjeriti na svoje rodjene oči koliko je istine na tom Mirkovom pričanju. Po njegovom opisu on je odmah ustvrdio, da to ne može biti nitko drugi van kakav stari pustinjak, koji u toj šumskoj samoći sprovadjao dane u molitvi, postu i pobožnosti.

Lutajući skoro cijelo do podne po prostranoj šumi pričini mu se na jednom, kao da je tamo prema jugu šuma sve to rjedja i svjetlija. On idjaše naprijed, dok napokon ne ugleda malenu čistinu što se milovidno prostirala u lijepoj dolinici okruženoj sa svih strana velikim stoljetnim šumama. Dan je bio ponešto tmuran, pa je cijeli kraj imao nekud turoban i mrtav izgled.

Stupiv na čistinu opazi postrance — već u dnu iste — malenu i neuglednu kolibicu, upravo onakovu kakovu mu je momak opisao. Ali pokraj nje opazi još nešto, čega momak u onom strahu i večernjem sutonu nije ugledao. Veliki križ iz hrastovine stojao je ukopan pokraj te traljave kolibice, a pred njim je baš klečala mršava i bijedna čovječja spodoba, sijedih kosa i duge brade.

I čim ju je Davorko ugledao reče:

— Da, ja sam imao pravo. To je pustinjak, sveti čovjek, koji služi i ugadja Bogu.

I bez promišljanja upravi korake ravno k njemu. Njegov dolazak zbuni klečećeg pustinjaka. On podigne glavu i spaziv došljaka načini odmah u uzduhu tri puta znak svetog križa pitajući rimskim (latinskim) jezikom:

— Tko si, i što tražiš ovdje?

Davorko koji je još nešto umio latinski jer je to bio još u mladosti naučio, dok je boravio u dolnjoj Panoniji, razumje pustinjakov upit. No prije nego mu je odgovorio i sam se na znamen svetog križa pobožno prekrstio, i skrušeno poklonio pred drvenim križem.

Opaziv to pustinjak razvedriše mu se odmah košćati obrazi, a iz staračkih očiju sijevao mu je neki posebni žar.

I ti vjeruješ u trojednog Boga? — upita Davorka, kada mu se približio.

— Vjerujem! — odgovori ovaj odrješito i padne na koljena pred pobožnim pustinjakom.

— Ustaj odmah i ne padaj pred menom na koljena, jer ja sam grješnik čovjek kao i ti!

Ali Davorko nije htio odmah poslušati pustinjaka, već tek onda kada ga je ovaj ponovno prisilio na to.

Sada mu se Davorko prokaza tko je i što je. Ispripovjedi mu cio svoj život u tančine, sve od prvih dana svoga dolaska u Panoniju, pa sve do tog jutra kada se namjerio na njega.

Pobožni ga je pustinjak pozorno slušao, ni da bi trenuo okom. Pa kada je Davorko svršio svoje, progovori ovaj tihim glasom gledajuć ispod svojih velikih i čupavih obrva:

— Savjest neka ti bude mirna glede toga poganskog momka! Ti radiš onako kako te puti i uči sveta vjera. Nemaš si ništa predbacivati, jer je tvoj čin u suglasju s tvojom savješću. On je poganin, niječe našeg pravog Boga; a kao takovomu ne možeš dati svoje kćeri, jer više treba slušati Boga nego li ljude!

— O, kada bi on mogao da čuje iz tvojih ustiju lijepe nauke, možda bi se ipak htio obratiti!

— Moli se Gospodinu živo, ponizno i zaufano, i ja sam uvjeren da će on uslišati tvoju prošnju; jer pobožna molitva ne ostaje neuvažena pred licem Božjim. I tvoja kći neka se s tobom moli za njega. A uz vaše molitve pridružit ću i ja svoje. Za obraćenje jednog poganina, za spas jedne još za sada izgubljene duše, ne smije nam biti ništa teško. Dapače sveta nam je dužnost, da se molimo za one koji još stupaju stazom tmine i neznanja, koji lutaju u poganstvu. Obratimo li ga na pravu vjeru, spasit ćemo njegovu dušu i steći ćemo si veliku milost kod Gospodina. Tako radi, starče, i budi uvjeren da će se gospodin Isus ogledati na tvoje prošnje. Rekao si mi ono prije da te je izbavio iz avarskog ropstva. Eto sada tebi najljepše zgode da i ti njega izbaviš iz duševnog sužanjstva, i da mu na ovaj način vratiš ljubav za ljubav. A uspije li ti to, znaj, da će to tvoje djelo biti od daleko veće vrijednosti nego li ono njegovo. Ustraj starče i ne ćeš se kajati. Ako sada još i ide teško, zato ne kloni duhom, već upiri svoj pogled ovamo, u ovaj uzvišeni znak Spasenja — reče pustinjak i pokaza rukom na križ pred kojim se dnevice molio. — I gospodin Isus nije odmah postigao svoje svrhe. I on je mnogo prepatio za svog naučanja, ali nije nikada klonuo. Znao je da ustrajnost i istina mora pobijediti. Zato je stupao naprijed stazom istine, pravde i krjeposti, dok nije ipak konačno pobijedio. A iz Njegovog uzvišenog primjera moramo se i mi učiti.

Stari je Davorko upravo strahopočitanjem slušao pustinjakove riječi, pa kada je ovaj svršio, digne se s panja na kom je prosjedio, zahvalio se pobožnomu starcu na lijepim poukama i vrati se kući.

Već je bila pala i noć, kada je stupio na prag svoje mile kolibice. Vidu je zatekao kako upravo pripravlja divljač za večeru, dok je momak ne daleko od nje sjedio pokraj ognjišta i zurio u plamen

što je buktio i lizao oko zemljane posude u kojoj se varilo meso.

Te je večeri stupio Davorko radosnim srcem preko praga svoga doma. Duša mu bila nekud uznesena s lijepih uputa i savjeta pobožnog pustinjaka i on nije mogao prešutjeti, a da ne bi spomenuo i kćeri i momku gdje je bio. Dakako da je pred momkom odlučio premučati onaj dio razgovora s pustinjakom, koji se ticao njega samog, jer nije htio da za sada o tome još govore. On je po pustinjakovu savjetu bio odlučio da ne će Mirku previše govoriti o toj stvari, već da će se više moliti s kćerju, da upozna pravu i istinitu stazu, i da ju uzmogne slijediti.

Pa kada su sjedili za večerom i slasno uživali Božije darove, oglasi se stari Davorko:

— Danas sam bio na onome mjestu, gdje se tebi desila ona nezgoda.

— Zar kod kolibice na čistini? — momak će.

— Da. Htio sam se uvjeriti o tvojim tvrdnjama.

— Pa što ste vidjeli? — oglasi se i Vida.

— Našao sam malu, traljavu kolibicu i pred njom starca pustinjaka, čovjeka pobožna i puna svetosti.

— A nijeste vidjeli Črta? — momak će.

— Budi pametan, kakvog Črta!? Taj isti starac koga si ti držao za Crnoboga, on me je lijepo primio i dao mi dragocjenih savjeta za život. Taj živi samo da ugadja Gospodinu Isusu, a ne da ugadja svome tijelu. Svetost mu se odražava na licima, a iz staračkih očiju sijeva mu sveti žar i blagost. Ma bio čovjek u kakovoj tuzi, boli ili dvojbi, pred njim može otkriti cijelo svoje srce, povjeriti mu sve svoje jade i on će im već naći lijeka.

Cijeli taj razgovor slušao je momak pomno i hvatao svaku Davorkovu riječ. Pa kada su se navečerali, on se nekud zamislio tako, da je sasvim prečuo nekoliko Davorkovih i Vidinih upita. Te večeri njegove su misli bile drugdje. One su hrlile ka onoj pustinjakovoj kolibici, gdje ga je onomadne upravo

zadesila ona nezgoda. Počeo je razmišljavati o tom čudnom starcu, koji je znao liječiti i vidati svaku ranu, što bi pekla čovječje srce.

I odjedared stala mu se nametati misao, što bi bilo da on sjutradan krene onamo? Vuklo ga onamo dvoje. Prvo, da se na svoje oči uvjeri, kako je bio onomadne lud njegov strah, a drugo, da čuje, dali u istinu imade taj čudnovati čovjek toliku moć u sebi, kako je to pripovijedao Davorko? I. kada je legao na počinak, još mu se neprestano glavom vrzao taj pustinjak. I on je konačno odlučio da će sjutra zorom potražiti toga čovjeka.

Zato čim je zora svanula na istoku, on se zaodjeo u topla krzna, prebacio na sebe tulac sa strjelicama i zaputio se prema dolnjemu kraju šume. Niti pred Davorkom, niti pred Vidom nije spomenuo ni jednom riječju kuda je nakanio. Pa kada ga je Vida upitala, hoće li se doskora vratiti, rekao joj je:

— Teško prije večeri. Prohtjelo mi se danas da se opet sprodjem ovom našom lijepom šumom. Osjećam dosta snage u sebi za dulju šetnju.

— Samo pazi da ti se i opet ne dogodi kakova nezgoda!

— Glede toga budi mirna, — on će djevojci. — Više ne ću nikada biti tako lud kao onda, kada sam bježao. Gotovo me stid, kada se na to sjetim!

Jutro je bilo hladno i turobno. Jesenska je magla ležala nad cijelim okolišem i zastirala vidik. Sa svih dubova padale kapljice magle, što se cijedile sa starih grana i uvelog lišća. Cijeli kraj bio je nujan i turoban, jer se veličajna priroda spremala za dugi zimski san, da otpočine, pa da se idućeg proljeća opet zaodjene novim zelenilom, kada ju probude prvi traci proljetnog sunca. Lijepog i živog zelenila sve je više ponestajalo, pretvorilo se u nujno i turobno žutilo. Sa svih dubova padalo uvelo lišće po vlažnoj zemlji, samo po gdjekojem još hrastu trepetalo nekoliko žuto-rumenih listova na studenom jesenskom vjetriću. I oni se jadni borili protiv svog usuda, htjeli se oprijeti njegovoj sili, samo da ne uginu, da

ne propadnu. Ljepše im bilo tamo gore na kvrgavim i širokim granama starih hrastova, koji su ih kroz nekoliko stoljeća bezbroj odnjihali na svojim gorostasnim grudima. Veseli pijev lako i vitokrilih ptičica umuknuo posvema, a zamijenio ga odvratni „kvar“ crnih i zlogukih gavranova. A nije se više šumom razlijegao ni kukuk sivih kukavica, niti se po barama čulo capkanje dugokrakih močvarica, niti klopot njihovih kljunova. Sve je najednom opustjelo, sve se uplašilo pred prvim vijesnicima nedaleke zime, pred oštrim i studenim vjetrovima i mrazovima, koji su još uništili i ono malo zelenila što se doslije otimalo jesenskom uplivu. Pa kada se iz opustjelih dubrava, golih gajeva i močvarnih dolina stale dizati teške, sive, jesenske magle, onda je ponestalo i onog ugodnog nebeskog modrila, a tmurni plaštevi magle pritisli zemlju poput krvožedne more. A u sva živuća bića uvlačila se tuga za prošlim lijepim i vedrim ljetnim danima.

Dosta dugo je tražio pravu stazu, dok se na nju namjerio i njome dospio do pustinjakove kolibice. Idući po njoj bilo mu tjeskobno pri srcu, kada se sjetio na nedavnu svoju nezgodu. A kada se sjetio na onaj ludi bijeg i strah, udarila mu sva krv jače u obraze i on se pred samim sobom stidio zaradi onog straha. I govorio je u sebi:

— Kako sam samo mogao biti tako lud i glup! U običnom čovjeku vidio sam Črta! Stid me je toga još i danas.

Medjutim stala se po malo razilaziti i magla, a mlako jesensko sunce stalo se po koji put nagledati iza razdrtih plašteva magle. Pa kada je stigao do same čistine, već je bilo posve nestalo magle, a sunce je prosulo svoje zrake nad cijelim okolišem.

Stigav do same čistine ugleda malu i neuglednu kolibicu, prema kojoj je Davorkova kolibica bila cijela kuća. U taj tren stalo mu srce opet jače udarati i postao je uzbudjeniji.

Ali usred toga pojavi se pred kolibicom mršava i čudna pojava starog pustinjaka, koji je odmah iza-

šao pred kolibicu kad je vidio, da na izlazu šume stoji nekakav čovjek. U prvi je mah mislio, da je to jučerašnji njegov znanac, i već se poveselio. Ali kada je momak bliže stupio, uvidi da je to netko drugi. I on ga odmah bez okolišanja upita:

— Tko si božiji, i što želiš od mene sirote pustinjaka?

— Želim čuti tvoj savjet — glasio je Mirkov odgovor. — Otac Davorko, koji je bio jučer kod tebe, pripovijedao nam je mnogo lijepa i dobra o tebi. Rekao je: da imadeš u sebi takovu moć, da liječiš svačije rane i da dadeš svakome dobra savjeta.

Rekav to zagleda mu se u oči, da se uvjeri, dali je istina što je ono stari Davorko rekao sinoć o njima.

I gledajući ih dulje, u istinu mu se pričini da iz njih sijeva neki osobiti žar i velika blagost. Te staračke oči što su se krile duboko u očnim šupljinama i pod gustim obrvama, tako su blago gledale u momka da je ovaj sve i nehotice pomislio:

— Pa gle, i zbilja! Otac Davorko nije pretjerivao kada je sinoć to o njima tvrdio.

I momak je stao koji časak kao ukopan pred tim dobroćudnim starcem, pred kojim se onomadne bio tako uplašio. Nije se ni ganuo. Tek kada ga je ovaj upitao: „Ti si došao od Davorka?“ on se opet prenuo i odgovorio mu:

— Jesam.

— Onda si ti možda onaj momak koji hoćeš uzeti njegovu kćer?

— Jesam, — odvrati opet momak i iščekivaše daljne upite. No starac je neko vrijeme šutio i podigao oči prema nebu kao da se nečemu domišlja, a tek onda je opet zapodjeo razgovor s momkom.

— Pa što te nosi k meni? — upita ga, kada je spustio glavu i pogledao u momka.

— Došao sam, da mi dadeš savjeta. Vele, da si mudar.

— Ako mogu, dat ću ti ga rado

A momak proslijedi:

— Tebi je jamačno stari Davorko jučer pripovijedao da ljubim njegovu Vidu?

— Jest.

— A jamačno ti je rekao i razlog s koga mi je ne da?

— I to! Ali taj razlog znadeš i sam.

— Zahtijeva od mene da budem kršćanin kao i on.

— I pravo je tako!

— Zar i ti to veliš?

— Naravski, jer sam i ja kršćanin. A osim toga on je kao otac u pravu da to zahtijeva od tebe, kada mu je i kći kršćanka.

— Ali kada bi ja slijedio njegov savjet, ja bi se duboko ogriješio o svoje slavenske bogove. Strašno bi uvrijedio Peruna i navukao bi na sebe njegove ognjene strijele! Pa najposlije kako da se ja rastavim sa svojom prošlošću? Mogu li ja to učiniti?

— Ako ljubiš u istinu tako žarko rečenu djevojku i ako budeš mene slušao, onda možeš. Hoćeš li nju dobiti, ti moraš zaboraviti na prošlost, moraš se s njome za uvijek raskrstiti.

— A zašto ne bi otac Davorko takodjer zaboravio na svoju?! — uleti momak u riječ.

— On je to učinio već onda kada je primio sveti krst na se. On se tim časom rastao za uvijek sa slavenskim bogovima i prigrlio onog Boga koji je jedin, svemoguć i sveznajuć!

— Pa i moj je Perun takodjer bog!

— Kakav bog? On je bog bujne slavenske mašte, takav bog koga si vi Slaveni samo umišljate, ali koji u istinu ne postoji.

— Pa otkuda onda munje, gromovi, kiše i bure, ako Perun ne postoji? Ta on je gromovnik i gospodar tih sila.

— To je djelo onog Boga, komu se klanjamo mi kršćani. Kroz te prirodne sile On pokazuje da postoji, da upravlja i da se brine za cjelokupno čovječanstvo. I Rimljani, i Grci, i Slaveni i svi drugi narodi na ovoj zemlji njegova su djeca, a On im je

svima zajednički otac. O Njegovoj milosti i providnosti ovisi sve; k Njemu upravljaju prognani i nevoljni svoje uzdisaje, u Njemu traže bijedni utjehe i okrepe. I tko se u Njega pouzdaje, tko u Njega vjeruje, taj je sretan, jer znade, da mu je On početak i svršetak, i da je u Njemu sve utjelovljeno. Bez Njega ne možemo mi jadni zemaljski crvi ništa, jer smo i sami stvoreni iz ništa. On nas uči da ljubimo svakog čovjeka, bio nam on prijatelj ili neprijatelj.

— Da, to mi je jednom rekao i otac Davorko. Ali reci ti meni, kako bi ja mogao ljubiti Avare, koji me hoće ubiti, koji su mi nanijeli toliko zla. Može li to ljudsko srce podnijeti?

— Sve se može samo kad se hoće!

— Čudna je ta vaša kršćanska vjera! Čovjeka, koji meni čini zlo, koji me muči, koji me hoće ubiti, pa da bi ga morao ljubiti! Tko to može od mene zahtijevati?

— Stani momče! — prekine ga pustinjak i podigne desnicu povrh glave. — Ja vidim, da me ti krivo shvaćaš. Ja nijesam rekao, da moraš skrštenih ruku čekati svoga zlotvora. Ako netko navaljuje na te i hoće te ubiti, ti si tada dužan da se braniš. Valjda ne ćeš čekati kao jaganjac. Ali u svemu tomu nigda ne smije u tebi prevladati strast i krvoločnost, jer čovjek je stvoren na sliku Božju, on imade razum i slobodnu volju, pa je dužan vazda slijediti glas samog Boga, našeg stvoritelja i oca.

— Zar je to tako?! — klikne momak, kada je pustinjak na čas prestao da si odahne.

— Tako, tako je to, sinko moj! Znaj, da je kršćanstvo uzvišeno sa svojih istina i nauka. Ono je djelo samog Boga. A što je od Boga, to ne može biti ništetno i nevaljalo, jer mu je sam izvor uzvišen i svet. Taj Bog usadio je u ljudska srca i ljubav, tu božansku iskru, koja veže čovjeka s čovjekom. Već prvim ljudima usadio ju je u srca, a s njih prošla je i na sve njihovo potomstvo.

— Pa zašto onda otac Davorko stavlja zaprjeke našoj ljubavi, ako je tu ljubav usadio u srca ljudska

taj vaš kršćanski Bog? Ne čini li on time nešto proti svome Bogu?

— Ne! Stari Davorko nije protivan vašoj ljubavi, dapače, njegova je vruća želja, da se vi oboje što prije sjedinite. Ali on ne može i ne smije dozvoliti, da njegova kći podje za onog, koji ne priznaje pravog Boga?

— Ali ja joj ne bi nikada branio, da iskazuje dostojnu čast svomu kršćanskomu Bogu! U tom bi bila posve slobodna. A ne bi ju takodjer nikada silio ni na to, da bi sa mnom kod porodičnih svetkovina palila žrtve u čast slavenskim bogovima. Ja bi se klanjao svojima, a ona bi se opet molila svome Bogu.

— To ne može tako biti kako si ti to umišljaš. Tko zna, ne bi li ona s vremenom postala mlaka u svojoj vjeri pokraj takvog muža, koji bi bio poganin? Tko zna, ne bi li ona s vremenom još i zaboravila na znak Spasiteljev? To bi se sve malo po malo tako uvuklo u njezino srce, da ona ne bi toga niti opazila, i na jednom bi njezina usta izgovarala slavu onom božanstvu, koje niti ne postoji! A to je sve tim više moguće, što je čovjek slabo stvorenje, promjenljivo, kao i proljetno vrijeme. U bijedi zdvaja i jauče, a u dobru se uznosi i oholi, i zaboravlja, da je ništa prema sili svog Stvoritelja. U dobru i sreći brzo zaboravlja, da mu nije svrha ovaj svijet, već da mu je težiti i za drugim, uzvišenijim stvarima, takovim stvarima, po kojima se sve više usavršuje i bliža svomu Stvoritelju. Svaki čovjek mora težiti za vječnošću, da spasi svoju dušu, i da poslije ovog zemnog života ugleda jedinog Boga.

— A može li to svaki postići? — opet će momak, komu se sve više svidjalo razlaganje starog pustinjaka.

— Može, samo ako hoće da dobrovoljno i s ljubavlju vrši sve one zapovijedi, što ih je naučao Gospodin Isus. Ništa nije teško, samo ako čovjek sam hoće, i ako imade u sebi čvrstu volju da slijedi dobro i istinu. I samo onaj čovjek može biti sretan i zadovoljan, koji u vjeri traži spas i utjehu. Gledaj,

sinko! — starac će i upre prstom u svoj križ: — Ovdje nam je utjeha, ovdje spas! I kada budu sva plemena i svi narodi što ih je na zemlji, potražili u križu utjehu i pomoć, bit će i sretniji nego što su danas! A vjeruj mi da će doći to doba. Ugasnut će poganske žrtve, opustjet će žrtvenici i hramovi slavenskih bogova, a na njihovim razvalinama zasjat će veličajnim sjajem znak našeg Boga i Spasitelja! Istina, preko ove suzne doline prohujit će još svakojake nezgode i nevolje, proći će svakojaki divlji narodi, bit će strahota i krvi, ali križ Gospodinov ostat će cijel i zasjat će veličajan i slavan! Sva plemena i svi narodi gledat će u Njemu znak svog spasa, znak utjehe u tuzi i nevolji. O, kako bi lijepo bilo, kada bi i ti prigrlio taj sveti znak! Kako bi se preporodila tvoja duša na novi i ljepši život. Tek tada bi znao, koja ti je prava svrha na ovom svijetu. Poslušaj moj savjet! Učini na što te nagovaram i bit ćeš mi još zahvalan. Evo, gledaj mene. Starac sam, mnogo sam preživio u svom vijeku. Iskusio sam i dobra i zla, ali nijesam prije našao pravog mira i zadovoljstva, dok nijesam prignuo glavu pred ovim znakom svog Boga i Spasitelja. I otkad mi je svijetlo Kristove vjere sinulo u duši i srcu, ja sam se preporodio na novi i uzvišeniji život. Uvidio sam svu ništetnost ovog taštog svijeta, prezreo sam ga, i povukao sam se ovamo, u ovaj sveti mir, gdje već dugi niz godina služim svomu Bogu.

Govoreći te riječi, izgledao je pustinjak kao kakvo nadzemaljsko biće, sav preobražen i pun svetog zanosa. Jesenski vjetrić, koji je duvao, poigravao se njegovom dugom i sijedom kosom. Mršavo i koščato tijelo nije osjećalo jesenske studeni, jer ga je grijao sveti zanos za uzvišenim kršćanskim istinama. Već više od pô vijeka živio je tu skroman i tih život, daleko od svjetske buke i borbe. Malo kada ugledalo bi njegovo upalo oko koju čovječu dušu. Sve društvo bile mu šumske zvijeri što su trkale oko njegove kolibice, pa vesele ptice, koje su svojom pjesmicom veličale Stvoritelja. Taj njihov pijev bio

mu je miliji nego li onaj ljudi po bogatim gradovima, jer njihova srca nijesu bila natrunjena zlobom i zavišću kao ljudska. A samo čista srca mogu da iskreno slave jedinoga i Vječnog. I upravo ljudska neiskrenost i zloba nagnala ga na ozbiljnije razmišljanje o svijetu i životu. Ona ga je dovela u tu tihu zabit, gdje je čistim srcem i vedrom dušom služio svomu Bogu i pred Njegovim uzvišenim znakom činio pokoru za svoja prošla djela i tražio upokoj i utjehu svojoj duši.

I premda je najvolio mir i samoću, ipak mu je bilo milo, ako se katkada namjerila na njega duša, koja je takodjer tražila utjehe i žedjala za istinom. Pa tako mu je i toga dana bilo voljko pri srcu, kada mu je došao stari Davorko, a još više kada je došao momak, i to sam, svojom pobudom. Zato i jest upotrebio svu svoju govorničku vještinu i znanje, samo da što jače djeluje na oporog momka, da ga predobije za kršćanstvo, pa da dvije ljubeće duše sjedini i učini sretnima.

I mudre starčeve riječi kao da su stale topiti led sa Mirkovog srca. Nepobitni dokazi, jasni razlozi i mudri savjeti, tako su se konačno svikli dosele svojeglavom momku, da je počeo posve ozbiljno razmišljati o tomu, kako bi ipak bilo najpametnije, da primi i on kršćanstvo. Eto, starac pustinjak već toliki niz godina živi odijeljen od svijeta, ne mareći ni za što udobnog i raskošnog. Trapi svoje tijelo, odriče se sviju ugodnosti, samo da ugodi svomu Bogu. Pa kada jedan čovjek može to sve podnijeti iz ljubavi spram Boga, kako ne bi on onda pristao na Davorkov zahtjev. A to može tim više, što je to i njezina želja. A njegovim prelazom na kršćanstvo biti će kraj svemu tomu, i on će doskora moći nazvati Vidu svojom drugaricom.

Bilo je doduše u njegovu srcu i duši još znatne borbe, ali misao na uzvišenost kršćanstva, pa velika ljubav spram lijepe Vide, stala je u njemu sve jače prevladjivati, i on je sve manje mislio na Peruna i slavenske bogove. Dapače bilo je dana, da je stao i

ismjehivati svoju tvrdoglavost i slavensku vjeru, i stao sve više težiti za kršćanstvom. Pa kada mu nije bilo što dosta jasno, ili kada bi se opet stala dizati bura u njegovoj duši, on je samo otišao k starcu pustinjaku i pitao u njega savjeta i utjehe. I tako se malo po malo stala njegova duša zanašati za vjerom koju je dosele izbjegavao, i za koju je rekao, da ne će nikada pred njom sagnuti glave.

Pa i onda, kada je studeni snijeg zagruvao sa sjevera i zameo sve putove i staze, on je vrlo često pohadjao pustinjaka, dao si tumačiti istine kršćanske i konačno zakanio se, da primi sveti krst. Pa kada je to priopćio staromu Davorku i Vidi, nasta u njihovim srcima tolika radost, da su oduševljeno hvalili Boga, koji im je uslišao molitve.

Ali k samom krštenju nije se moglo odmah pristupiti kako je to htio i mislio momak, jer se za taj uzvišeni obred trebalo najprije dobro i savjesno pripraviti. Uza sve kršćanske istine i nauke, javljala se u njegovoj duši još češće pomisao na staru vjeru slavensku, pa je i opet u njoj nastala dvojba i kolebanje. A dok toga posvema ne nestane, ne može biti govora o pokrštenju.

XVII.

Duga i neobično oštra zima godine 625. dala je praznovjernim ljudima dosta gradiva za razno naklapanje o velikoj i strahovitoj vojni, što se spremala na istočno-rimsko carstvo. Mnogi su govorili, da je to nedvojbeno prst Božji, srdžba Božja, što se neprestano prolijeva tolika krv, jer da je i samim nebesima već previše tih pokolja i ratova. Godina za godinom redala se sve gora i nevoljnija. Sa svih strana i sa zapada i sa sjevera i s najudaljenijeg istoka tiskali se razni divlji, barbarski narodi, pustošili istočno carstvo, uništavali tiha sela, bogate gradove i jake tvrdjave. Mnogobrojne legije istočnog carstva već su bile posve smalaksale od neprestanog ratovanja te prenapornog i neurednog života. Sam car Heraklij, taj radini i ustrajni vladar, taj spasitelj istočnog car-

stva, bio je već takodjer smalaksao. I njegovo veličanstvo i neustrašivost klonulo je pred tolikim brojnim neprijateljima. No, niti jedna dosadašnja vojna nije mu zadavala toliko brige, koliko upravo avarsko-perzijska, kojoj je osvitkom proljeća išao u susret. U to za njega kobno vrijeme bila je sila avarska na vrhuncu, a pogotovo sila Kosruova. Pobjedonosno perzijsko oružje vladalo je i nad Egiptom i Sirijom i svom malom Azijom. Sve su te zemlje slušale samo jedan glas, jednu zapovijed, zapovijed bogatog i silnog perzijskog vladara. Heraklije bio je tako zdvojan, da je već htio ostaviti Carigrad i prenijeti svoju stolicu u Kartagu[1]. Bogati i lijepi „novi Rim", htio je prepustiti na milost i nemilost oholomu Perzijancu.

Sve, i gradsko bogatstvo, i veličajni hram sv. Sofije, to „prijestolje slave Božje", to „čudo zemlje" ta „kerubinska kola", kako su ga nazivali Carigradjani; i iste čarobne obale bosporske s tajnovitim gajevima cipresa i krošnjatih borova, pune nježnih ljetnikovaca, u kojima se odmarali carigradski bogatuni, sve je to htio ostaviti i pobjeći. Ali u taj sudbonosni čas podiže se narod na noge, a sijedi patrijarha Sergije odvede cara u veličajni hram sv. Sofije, gdje se morao zakleti, da će sa svojim narodom, koga mu je Bog povjerio, živjeti i umrijeti! Bio je veličajan i ganutljiv prizor, kada je u hramu rasvijetljenu sa šest hiljada svijećnjaka, pod orijaškom kupulom, koja je odsijevala od pozlata, dragulja i slikarija, posred svojih dvoranika, štitonoša, patricija[2], posred mnogobrojnih svećenika i u prisuću hiljade puka, klečao zdvojni Heraklije i prisizao, da ne će napustiti svoje prijestolnice! Pa onda ona veličanstvena pjesma zahvalnica, što ju je pjevalo četrdeset hiljada grla pod vodstvom drhtavog i starog patrijarhe u slavu trojednomu Bogu, koji je njihovog cara još u horu odvratio od te zle nakane!

Taj veličajni prizor i ta prisega ohrabri na novo Heraklija, i nadahnu dušu i srce njegovo neobičnim

[1] Kartaga = grad u Africi.
[2] patricije = velikaši.

oduševljenjem i pouzdanjem u samoga sebe. A po gotovo onda zavladalo je njime veselje, kada mu je ustrajni centurijon Mauricije, nekako sredinom zime donio radosne i povoljne vijesti: da će i hrvatska plemena pod vodstvom petere braće priskočiti u pomoć njegovom carstvu.

Kada je tako bilo, stade se Heraklije odlučno spremati na boj. Danju i noću snovao je, kako da što jače utvrdi gradske zidine i kule. Sva gradska vrata dade na novo obložiti jakim mjedenim pločama, a svaku i najmanju pukotinu u zidu dade živim vapnom zalijati i popraviti. U tim grozničavim pripravama nije se štedilo niti isto crkveno blago, pa ni crkvene posude i dragocjenosti. Sve se to uzimalo, samo da se namire troškovi, a svećenstvu je u to ime obećana nagrada i naknada poslije rata. Gradjanstvo i legije[1] oduševljeno se skupljale pod zastave, i za kratko vrijeme bio je tuj već lijepi broj vojske i ladja, koje su opet s morske strane imale braniti grad i odbijati avarsko-perzijske juriše. Činilo se, kao da su se u istočne legije vratili stari dani rimskog junaštva.

Ali niti protivnici istočnog carstva nijesu onako prekrštenih ruku provadjali dugu zimu. I oni su se baš ljudski i temeljito spremali za tu veliku vojnu. Silni Kagan nakon svog povratka iz zemlje Čeha, Pšovana i Dudleba, neprestano je vježbao svoje i onako već dobro uvježbane Avare. Pun ponosa i zadovoljstva gledao je njihove divlje juriše i vješte bojne igre.

— Takovih junaka nema nitko, niti moj saveznik Kosru, — klicao on razdragano. — S njima bi pobijedio i iste bijesove i duhove podzemne!

Pa kada su konačno zadnji ostanci snijega okopnili u dolinama i po visovima, a topli sunčani traci stali buditi zemlju od zimskog sna, podigla se sva sila avarska u osvit proljeća 626. Poput strašne ognjene bujice prebacili Dunav, sravnili sa zemljom

[1] legije = staro-rimske bojne čete.

pogranične podunavske utvrde i palili, plijenili, robili i ubijali sve kuda su prolazili. Kao da je tuda prošla sama paklenska sila svojim strahovitim ognjem, tako je sve ostalo pusto i uništeno iza avarske vojske.

A taj prelaz kroz dolnju Panoniju osobito je razveselio neobuzdanog Bajana, koji je već odavna jedva čekao taj čas, da stupi na to zemljište, gdje se po njegovu mišljenju imala nalaziti odbjegla Vida. Kroz cijelu zimu snovao je, kako će joj se osvetiti za njezin bijeg. U svom zlobnom i osvetoljubivom srcu smišljao je sve moguće osvete i kazne, i ni jedna mu se nije činila dosta okrutnom i strašnom. Za nju valjalo je izumiti nešto posebnog, nešto tako strašnog, samo da se Bajanovo srce bude moglo bolje nasladjivati u tudjim mukama. Zato dok je njegov otac neumorno jurišao na podunavske utvrde, i borio se s carskim pograničnim stražama i posadama, on je s nekoliko stotina najsmjelijih Avara, poput lovačkog pseta njuškao i tražio po svim donjô-panonskim šumama, selima i gradovima Davorkovu kćer. Danju i noću, upravo bez odmora naganjao je ovamo i onamo svoje Avare i prijetio im se svakojakim kaznama, ako mu ne nadju Davorka i Vidu. Pa kada je nakon više tjedana sav lov i sva potraga bila uzaludna, htio je, da se zaleti i u gornje panonske krajeve, ne bi li tamo možda otkrio njezino boravište. Ali ga u toj namisli spriječi sam Kagan, zapovjediv mu, da već jednom dovrši te ludorije i pustolovine.

— Sramota pasti će na tvoj obraz, ako budeš dalje ludovao, jer dok se drugi Avari časno i hrabro bore s Heraklijevim posadama, ti okolo luduješ! Zar hoćeš da potamni tvoja dojakošnja slava? Momče, da si mi se odmah kanio tih pustolovina, jer ćemo se inače drugojačije razgovarati!

Bajan, koji je svojom divljom ćudi i bijesnom mladosti bio najneobuzdaniji medju svim Avarima, ipak se odmah pokorio ovoj očevoj zapovijedi, jer je znao, da s njime nema šale. Ali je zato stvorio u sebi čvrstu odluku, da će nakon povratka ispod Ca-

rigrada provaliti i u gornju Panoniju, da i tamo potraži odbjeglu djevojku.

— Moram ju naći, makar žrtvovao polovicu svojih Avara! — rekao je jednog dana staromu Bledi, kada ga je ovaj korio, što se toliko pomamio za nevrijednom slavenskom djevojkom.

Medjutim bile su već sve donjô-panonske utvrde razvaljene, a posade svladane i zarobljene. Kagan odredi, da se imade krenuti dalje prema istoku. On nije ni malo štedio svojih Avara, a još manje jadnih robova, koji su malom iznimkom bili sve sami zgoljni Slaveni. Tjerao ih je bez oduška i počinka preko ravnica i brdina, samo da čim prije padne pod Carigrad. Grozničavom uzrujanošću iščekivao je osvit onog dana, kada će njegove oči ugledati „novi Rim“, taj ponos i biser velikog istočnog carstva.

I ta mu se vruća želja imala naskoro ispuniti, jer su i njegovi Avari takodjer sami jedva iščekivali, da ugledaju carigradske zidine, pa da na nje učine prve juriše.

Bilo je lijepo proljetno jutro. Magla je još poput bijelog plašta počivala nad Carigradom i čarobnim obalama njegovog Bospora. No čim se sunce počelo radjati na istočnoj strani neba, koje je planulo u svoj jutarnjoj čari i ljepoti, počelo je sve više nestajati magle. Glavnom cestom, koja je prolazila ispod carigradskih vratiju „Poliandria“ ili kako se danas zovu „Jedrenska vrata“, valjala se nepregledna vojska i konjika i pješaka. Za njom se kotrljala bezbrojna kola urešena ljudskim glavama, već na pô trulim i smrdljivima. Ogromni oblak prašine dizao se iza te silne vojske, kojoj je na čelu jašio sam Kagan, vrhovni gospodar Avara. U njegovoj pratnji bijahu ob desnu mu ljubimac Bajan, ta „dika avarstva“, a ob lijevu ujak Bleda, komu je sa staračkih i navoranih lica odsijevala radost, što će i opet biti krvi i boja.

Malo po malo uspinjali su se na visočinu ispod koje je dolje u prodolu tekla rijeka Likus. A kada su bili na prostranom valovitom i suhom zaravanku

visočine[1], pukne najednom pred očima avarskog prvaka prizor veličanstven, sjajan, prizor neopisiv.

Ogromne i jake zidine carigradske u duljini od dvadeset i tri kilometra ukazaše se njegovim očima. One ga prve pozdraviše kao da mu porugljivo dovikuju: „Uzalud ti Kagane sva tvoja sila, nas ipak ne ćeš sravniti!“ A iza njih prostirao se po valovitim brežuljcima divni Carigrad, sa svim svojim bogatstvom i ljepotama. Ponosno dizali glave mnogobrojni sjajni hramovi, kao hram: sv. Apoštola s porfirnom grobnicom, u kojoj je našao zadnje upokojište utemeljitelj Carigrada, veliki car Konstantin; pa onda crkva sv. Irene i još mnoge druge, a na čelu im najsjajnija i najbogatija sv. Sofija, sa svojom pozlaćenom kubom, za koju kad ju je dogradio, uskliknuo je car Justinijan: „Hvala Bogu, koji me je smatrao vrijednim, da dovršim ovo djelo! Salamune, ja sam te natkrilio!“ Zatim bogate palače senatora, vojvoda i patricija, koje je nadvisivala raskošno uredjena carska palača i ogromno trkalište, u kom su carigradske besposlice provadjale vrijeme i prepirali se za razne kočijaše i pelivane. Na lijevo mu Ejubske visine, koje se spuštaju prema „Zlatnom rogu“, a na desno opet obale Marmarskog mora, i ne daleko od njega tako zvana „Zlátna vrata“. Kroz ta vrata ušao je slavodobitno dvije godine kasnije Heraklije u svoju prijestolnicu noseći sobom sv. Križ Božanskog Spasitelja, koga je bio oteo Perzijancima, uništiv njihovu vojsku kod Mosula, na razvalinama grada Ninive. A sučelice njemu, tamo na azijskoj obali opet grad Kalcedon, na čijim se zidinama ponosno vijao državni barjak njegovog saveznika Kosrua, kožna pregača urešena draguljima i zlatom.

Toliki sjaj, tolika ljepota, upravo su očarali i zaslijepili lakomog Kagana. Srce mu podrhtavalo od slatke uzrujanosti, prsa mu se burno nadimala, nosnice se širile, a oči samo titrale i pasle po onom

[1] Današnji „zaravanjak Dahud-pašin, gdje je bio godine 1453. takodjer glavni stan sultana Muhameda II. „osvojitelja Carigrada“.

bijelom mramoru i zlatu, što je resio sjajne hramove i palače carigradske. San njegove mladosti, davna i vruća njegova želja, eto se sada ispunila. On je stojao pred vratima Carigrada, pun dostojanstva, ponosa i samosvijesti. Strašan u osveti svojoj, žedan krvi i ubijanja i pun prezira za sve što nije avarsko. Godilo mu duši, kada je u taj čas pomišljao, kako taj velebni i sjajni grad ršće na njegov dolazak.

— Svi ćete biti moji! — klicao je zanosno gledjući neprestano u ogromni grad, jer njegove oči još nijesu dosele vidjele takove ljepote i sjaja. Prošao je mnogo zemalja, poharao je mnogo gradova, ali niti jedan nije bio premac Carigradu. Bijaše to prvi put u njegovu životu, da je u svom srcu osjetio smisao za ljepotu.

I čim ga je dulje gledao s one visine, tim se radjala sve veća pohlepa i sve veća želja u njemu, da ga čim prije osvoji. Mislio je, da ne će biti tako dugo sretan, dok ga ne osvoji i dok u Heraklijevoj palači ne primi ropski poklon samog cara i njegovih patricija. Tek onda, kada se bude njegova zapovijed razlijegala sa carigradskih zidina, moći će reći:

— Ja sam gospodar svijeta!

Zato je stao sobom govoriti:

— Ja moram natkriliti i Kosrua, pa ako ustreba spraviti ga i pod svoju vlast!

A i njegov sin Bajan, koji je imao nešto više od svog oca smisla za ljepotu, takodjer je raskolačenim očima zurio u bogati grad i njegov divni okoliš, koji je plivao u šumi visokih cipresa, krošnjatih borova, tamnozelenih lovorika i topola, i čije su obale umivali i oplakivali azurni valovi Marmarskog mora.

Pa da odviše oba ne izgaraju željom za lijepom Heraklijevom prijestolnicom, zapovjedi Kagan vojsci još istog dana, da bude spremna na prvu navalu.

Na tu radosnu vijest zadrhtaše sva srca avarska, jer su znala, da su licem u lice onom trenutku, kada će se potresti silne zidine carigradske od njihove bojne navale, rike i vike. Pa kada je zaorio njegov

nadljudski povik: „Na juriš!" strese se zemlja od silnih četa njegovih, i prva se sila avarska obori bijesno i neustrašivo na tvrde zidine. Ogromna ljudska bujica tamo od ejubskih visina, pa sve do obala Marmarskog mora valjala se prema tvrdom braništu Heraklijeve prijestolnice. Divlja vika, urnebesni krik, zvek oružja, tuča strjelica, škripa kamenja, jauk ranjenih, urlik bijesnih napadača, pa hrzaj i vrisak konja, miješao se s ogromnim oblacima prašine, što se vijali uzduhom, i na mahove zastirali zidine, opkope i hrabre branitelje.

A mrki Kagan stojeći gore na zaravanjku otkale je prvi put ugledao Carigrad, živo je bacao očima i desno i lijevo, pratio svaki nasrtaj, svaki juriš. Izdavao zapovijedi, pokazivao rukom, gdje da se udari, i bijesnio i urlao, ako je juriš bio odbijen.

A ozgora sa zidina rušalo se ogromno kamenje, sijevala grčka vatra, škripali teški bojni strojevi, koji su bacali kamene kugle; zujale tisuće strjelica i zabadale se u prsa i glave avarskih napadača. Pa kada je bio prvi i drugi juriš odbijen, gromorno zaoriše ozgora trublje, a veseli poklici i svečani zborovi svetih pjesama dizali se sa zidina, razlijegali se uzdušnim visinama i gubili se malo po malo u buci i škripi carskih perzijskih i slavenskih ladja, koje su opet s morske strane jurišale na grad.

I tako je trajala očajna borba i obrana sve do prvog sumraka, a tada zapovjedi Kagan uzmak svojoj vojsci i naredi počinak, koji joj je bio nuždan nakon svih onih napora.

Pa kada se ono divno nebo osulo milijunima sitnih, blistavih zvjezdica, kada se zadnje rumenilo na dalekom zapadnom obzorju prelilo u onu tajanstvenu večernju tamu, stišali se svi juriši, svaka zveka oružja i svako zujanje strjelica. I gradjani iza bedema, kao i divlji Avari pod njima, bacili se u naručaj slatkog počinka, da okrijepe svoje sile za sjutrašnju novu borbu i navalu. Samo kad i kad zahrzao bi u daljini po koji konj, muklo zastenjao po koji ranjenik ili se razlijegao povik stražâ, koje su

bdile nad obim vojskama, a onda bi i opet nastao svečani mir.

Ali tri vladara nijesu u to doba počivala, njih je mučila besanica i trle ih velike brige. Heraklije u svojoj sjajnoj palači molio se Gospodaru vojska, da udijeli snage i jakosti njemu i njegovim legijama, da sretno svladaju i odbiju sve nasrtaje združenih neprijatelja. Krvoločni Kosru iza Kalcedonskih zidina tupo je zurio u noćno nebo i razmišljavao, hoće li već sjutra njegove čete razviti državni perzijski barjak na carigradskim zidinama; dok je nasilni Kagan u svom prostom šatoru škripao zubima i bijesnio, što su hrabri Carigradjani toga dana odbili sve njegove navale. Bijesnio je pri pomisli, koliko je njegovih neustrašivih junaka ležalo ukočenih i ispruženih pod mrkim i gorostasnim zidinama Konstantinova grada. Pa da barem donekle dade oduška svojoj srdžbi, odgrnuo je ulazni zastor od svog šatora, te pun strašnog gnjeva digao obje ruke u vis i grozio se stisnutim pijestima carevu gradu, koji je ponosno dizao oholu glavu u tajanstvenu i toplu proljetnu noć:

— Bit ćeš moj, tako mi svih bogova i avarskih i slavenskih! — i škrgutao još strašnije svojim vučjim zubima.

I te noći nije skoro ni stisnuo okom, već je samo kao mahnit hodao po svom šatoru i valjao se kao bjesomučan po svom ležaju. Jedva je čekao osvit rujne zore, a tada je opet gromko urlao i tulio:

— Na noge! Na juriš!

I opet se ganulo na tu njegovu zapovijed tisuće i tisuće glava, napelo se isto toliko lukova i zazujalo uzduhom isto toliko strjelica. A uz njih trgnulo se na drugom kraju opet bezbroj mačeva i zazveketalo stotine štitova, odbijajući strjelice, klade, drvlje i kamenje što se rušalo sa bedema. Strahovita bojna vika i vriska, daleko jača od one jučerašnje, opet se razlijegala uzduhom, plivala otajstvenim uzdušnim visinama, gubila se tamo na čarobnim obalama bosporskim i odbijala se o kamenitim zidinama kalcedonskim.

Pa kada se napuniše opkopi pred gradom silesijom Kaganovih bojovnika, kada se naslagaše trupovi preko trupova, pomiješani sa zgnječenim konjskim lješinama, napustio je strašni vojskovodja i opet nove redove na tvrde zidine, koje su samo gdje-gdje bile malo popustile pod udarcima teških bojnih strojeva, sjekira i topuzina. Prislanjalo se i stotine dugih ljestava na visoke zidine, veralo se po njima bezbroj najsmjelijih Avara, ali svaki trud bi im uzalud. Oni ozgora opaziše to svojim orlovskim očima, pa u zadnji čas strovališe ozgora teško kamenje i klade, prolište goruću smolu i kipuću vodu. Tako rastaviše sa životom te smjele drznike, koji su uz strašnu kletvu, očajni vapaj i groznu vrisku nakaženi i izranjeni umirali u najstrašnijim mukama, pod nesmiljenim konjskim kopitima i pod nogama svojih vlastitih drugova, koji su preko njih bezobzirno jurišali naprijed.

A bijesni Kagan stojao je još uvijek na vrhuncu brežuljka, uspravan poput kamenog kipa, crven od srdžbe i do skrajnosti razdražljiv s neuspjeha svoje vojske. Držao je u desnici mač, kojim je mahao na sve strane, dajući njime znakove svojim podčinjenim vodjama. Već je bio skoro posvema promukao od neprestane vike i bezbrojnih zapovijedi. Malenim očima upirao je desno i lijevo a ponajviše u velika gradska vrata „Poliandria“, pred kojima se bio upravo najžešći boj i najstrašniji juriš toga dana. Ogromni bojni strojevi, koje su dovukli Perzijanci prije bitke, neprestano su sipali poput tuče teške kamene kugle na ta čvrsta vrata, koja su doduše škripala i jecala pod tolikim udarcima, ali ipak još uvijek ponosna i stalna kao i onaj sjajni grad što se protezao iza njih.

A u isto vrijeme dok se oko poliandrijskih vrata bio najžešći boj, boj na život i smrt, dotle je opet perzijsko brodovlje pod zapovjedništvom samoga Šarbarza bijesno srtalo i jurišalo s morske strane na grad. Sve svoje sile, svu svoju bojnu vještinu i lukavost uporavljao je „divlji vepar“ proti carevu gradu. Tisuće okretnih i boju vještih perzijskih strijelaca odapinjalo je neumorno bezbrojne strjelice

na hrabre branitelje Konstantinova grada. More se pjenilo tako silno, kao da vrije u svojim dubinama, a drveno brodovlje škripalo je i cviljelo kao da se rušaju sve drvenjare carigradske. Sa stotine brodova perzijskog vladara orila se urnebesna vika i graja, kada bi koja perzijska strjelica zgodila koga hrabrog carigradskog branitelja. Uzduhom se križale i zujale tolike strjelice, da su mjestimice činile male oblačiće i za tren zastirale sunčane zrake, koje su padale po morskom zaljevu i perzijskom brodovlju. I reći bi da je s mora bila žešća i jača navala nego li s kopna, jer je „divlji vepar“ upro sve svoje sile, da svlada Heraklijeve vojnike i da on iznese prvenstvo u bitci a ne Kagan. A uz perzijske ogromne brodove miješale se i malene slavenske ladjice, istesane tek od jednog drveta, koje su bile prave orahove ljuske prema Heraklijevim carskim ladjama. Te ladjice dovukli su sobom Avari, da pokažu Kosruu, da nema samo on mornarice, već da i Kagan s takovom raspolaže. Dakako da su u onom bojnom metežu i kreševu te kukavne ladjice ginule u uzburkanim morskim valovima kao i triješčice. Ali Kagan nije za sve to ništa mario, on je tjerao jadno slavensko roblje poput marve na tu ljudsku klaonicu, samo da se dovine svome davno žudjenome cilju.

Vidjevši Slaveni u kojima je i onako vrelo i ključalo, da se čaša njihovih muka i nevolja prevršuje, proizveše medju perzijskim brodovljem najveću smetnju. Jednoglasno stali su vikati: „Zar da Kaganu za volju gubimo svoje glave? Zar da za njegovu i Kosruovu slavu i dalje ginemo po tudjim zemljama? — Ne! Okrenimo oružje proti obojici! Uništimo njihovu silu, potamnimo sjaj njihova imena. Sada je najljepša zgoda za to!“ I do sada pokorni robovi, podigoše najednom svoje glave, stresoše sa sebe ropske lance i okove, otkazaše posluh i navališe jednodušno na perzijsko brodovlje. „Divlji vepar“ videći tu tobožnju slavensku nevjeru, nije u prvi mah znao što bi započeo. S desna ga stislo carsko brodovlje, sa zidina padalo orijaško kamenje i goruća

smola, koja je svaki čas zapaljivala platnena jedra i suhe jarbole, koji su gorili poput ogromnih svijeća; dok su s lijeva bušili i probijali perzijske brodove robovi njegovog saveznika Kagana. A taj darmar doveo je do tog, da se Šarbarz morao na sramotu svoju i svog gospodara povući ispod carigradskih zidina, i potražiti utočište pod nedalekim Kalcedonom, gdje je njegov gospodar Kosru nestrpljivo i željno iščekivao, hoće li mu njegov vojvoda donijeti ključeve Heraklijeve prijestolnice.

I tako bi jedna sila združenih Avara i Perzijanaca skršena, a na radost dičnih branitelja carske prijestolnice. To bijaše prvi osjetljivi udarac za oba vladara-saveznika, koji su htjeli zagospodovati istočnim carstvom.

S ove slavenske nevjere pobijesni Kagan još više i stane sve Slavene nemilo tjerati u najžešću vrevu i gnječu, u najopasniju bitku i najsmjelije juriše.

— Sve ih moram uništiti! Do zadnjeg neka izginu ti nevjerni skotovi! — rikao je on divlje i razdraženo kada mu je očajni Bajan dojavio, da mu je uništena mornarica.

I tako je prolazio dan za danom, sve jedan od drugog krvaviji i kobniji po Kagana, koji je bio od bijesa, srdžbe i teške besanice oslabio i smršavio kao i njegovo jadno roblje, koje se valjalo pod gradskim zidinama u teškim ranama, smradnim lješinama i krvi. Ali on još nije popuštao, još nije gubio nade! Još uvijek je uzdržao ono svoje divlje veličanstvo, pred kojim je drhtao sav avarluk, i još uvijek je svojim malim ali sokolovim okom upirao u golemi grad, koji mu je uništio toliko junaka. Još uvijek je rikao poput lava u pustinji:

— Bit ćeš moj ili se ja ne zvao Kagan!

Pa u praskozorje idućeg dana ponovila se opet očajna borba. Na novo stalo padati teško kamenje iz bojnih strojeva i tisući se možda juriš opet odbio od gradskih bedema i poliandrijskih vrata. Već su pred oštećenim zidinama stojali cijeli brežuljci mrtvih Slavena, Avara i konja; već su se bili znatno pro-

rijedili njegovi bojni redovi, ali on, Kagan, nije popuštao. Još je uvijek težio za pobjedom. Pa kada su mu Bajan, Mundzuk i Bleda rekli, da nema nade u pobjedu, on je još uvijek odvraćao:

— Imade nas toliko, koliko pijeska u moru i zvijezda na nebu! Samo naprijed! Uprite jače i Carigrad će biti naš!

I da osokoli svoje već izmučene i klonule čete, spusti se sam s brežuljka, poleti poput munje na svom vilovitom vrancu u najgušće bojno kreševo i stane poput strašnog groma harati desno i lijevo. Nova nada udje u srca avarska, kad ugledaše divska junaštva svog vrhovnog vodje. Čete za četama kan da niču iz zemlje, jurišaju na sva vrata i duž cijelih bedema od Zlatnog roga do obala Marmarskog mora. Bijesno stupaju napred, pod tučom kamenja, oblakom strjelica, pod kišom goruće smole i vrele vode. Već je svako avarsko srce drhtalo od radosti i nade, da je došao zadnji trenutak Konstantinovu gradu.

Ali u taj pogibeljni čas pojavi se na zidinama sam Heraklij, pod zlatnim šljemom i grimiznim plaštem; pun veličanstva, hrabar, neustrašiv i postojan kao i kule i braništa njegove prijestolnice. Pravi poslanik Božji, koji sobom donosi iznemoglim braniteljima nadu i okrepu. I upravo nad poliandrijskim vratima leprši njegov plašt i blista zlatni šljem u tracima popodnevnog sunca. Sam izdaje zapovijedi prokušanim braniteljima, sam ih sokoli i bodri da ne napuštaju svog mjesta, jer je avarska sila podigla upravo pakao na ta vrata, samo da ih razvali.

I noć se već stala spuštati nad zemlju. Sunce je sjelo za gore, grad se umatao u večernji suton, ali očajna avarska navala bijesnila je još uvijek pred poliandrijskom kapijom. U sumraku se gadjalo slijepo simo i tamo, potkapali se debeli bedemi, strjelice još uvijek poput smrtnih oblaka križale uzduhom, a zdvojna vika napunjala nekom posebnom stravom sav večernji uzduh.

Tada najednom nastade tamo desno oko Selimbrijskih vrata neko čudno komešanje. Mnogobrojni

Slaveni, koji su do sada jurišali na ta vrata, složno ko jedan odstupiše od daljne navale i odijeliše se od ostalih Kaganovih četa, ostaviv ih na cjedilu. Uzalud je Mundzuk na nje divlje vikao, psovao, grdio, ružio i svojim mačem bijesno udarao po njima, oni nijesu za sve to marili. Čaša se bila prelila, kada su vidjeli kako Kagan upravo njih tjera u najžešća kreševa, samo da ih utamani.

— Dosta nam je bilo robovanja i vašeg nasilja! Sada je kucnuo čas naše osvete! — vikale slavenske vodje i sa tisućama svoje braće navališe na desno avarsko krilo! Avari zapadoše medju dvije vatre. S prijeda sa zidina uništavali ih Heraklijevi vojnici, a iza ledja zašli im njihovi vlastiti robovi. Dobroćudni Slaveni, koji su kroz tolike godine mirno i strpljivo snašali teški avarski jaram, planuše sada strašnim osvetnim gnjevom, i onim istim oružjem, kojim su do sada Avari njih udarali, udariše oni na njih.

I tek sada u večernjem sumraku nastade pravi pokolj i sječa, kao da su sami paklenski dusi zapodjeli boj sa zemljom. Pa dok su složni Slaveni gnjeli i ubijali svoje dosadašnje krvnike, nastade najednom neko čudno svijetlo povrh gradskih bedema, a goruće kugle od smole stadoše poput ognjenih oblaká padati na ustrašene Avare. Neki strah i očaj počeo se uvlačiti u avarska srca, kada su se one ognjene kugle stale spuštati na njihove prorijedjene i klonule redove. U onoj večernjoj tami pričinjalo im se, kao da se sa samih nebesa kotrljaju žarka svemirska tjelesa, koja hoće da posvema unište pleme avarsko.

U tom metežu nastade još veći očaj kada se pronio glas, da je „dika avarstva“ mladi Bajan pao mrtav pred poliandrijskim vratima. Kao divlji vepar nasrnuo je u najljuće kreševo, pa ga pogodio teški kamen što se skotrljao ozgora sa bedema i on ga zgnječio kao tijesto. S njim je pala i ugasla pogibelj i osveta za Davorkovu kćer, kojom joj se bio zaprijetio na polasku na Carigrad. Ali nije bio samo Bajana zadesio zao udes pod carigradskim zidinama,

već je i sam Kagan bio teže ranjen od strjelica Heraklijevih vojnika.

I sada više nije bilo nikakove sile, koja bi zaustavila uplašene Avare pod gradskim zidinama. U najvećem neredu i strahu okrenuše ledja carevu gradu i u divljem trku povukoše se do visine na kojoj je bio Kaganov šator. U onoj večernoj tami stojao je tamo poput kakove sablasti, koja kao da čeka bježeće divljake da ih i ona još nekoliko utamani.

A ozgora s gradskih bedema i kruništa razlijegala se veličajna pjesma zahvalnica Bogu trojednome i urnebesni poklici hrabrom caru, koji je još sveudilj stojao na najvišoj kuli i motrio bijeg nekoć strahovite Kaganove sile. I upravo u času kada je htio sići sa bedema stupiše pred njega glasnici iz doljne Panonije kličući radosno:

— Hrabri care! Naši saveznici iz Bijele Hrvatske upravo ruše avarske hringove izmedju Tise i Dunava, prodiru prema gornjoj Panoniji i čekaju nestrpljivo povratak Kaganov, da se i s njime ogledaju. Izgleda, da je propast avarska blizu!

Heraklij čuvši u taj radosni trenutak još i tu radosnu vijest, podigne sjajne oči put nebesa da srcem i dušom veliča Boga, koji mu je pomogao do pobjede.

Urnebesni poklici na novo zaoriše noćnim uzduhom, a svečani zborovi svetih pjesama dizali se s bedema, razlijegali se preko Zlatnog roga, preko Marmarskog mora i gubili se napokon tamo na azijskoj obali, oko Kalcedonskih zidina, da navijeste krvoločnom Kosruu poraz njegov i njegovih saveznika.

* * *

Ranjenog Kagana položiše na debeli sloj krzana i koža u njegovu šatoru. Nebrojeni vrači i stari žreci skupiše se odmah oko njega, da mu čaranjem i ljekovitim travama ublaže boli. Svi su bili nujni i pokunjeni, a ponajbolje sam Kagan, koji je poput sputanog lava sijevao malim očima i rigao strašne kletve.

Bijaše to prvi put u njegovu životu, da je doživio poraz. S najljepšim nadama, već unaprijed duboko uvjeren o svojoj pobjedi jurio je prema „novomu Rimu“ da mu zadade smrtni udarac. A kada tamo, njega stiže poraz. To je bila ta ljuta rana, što ga je jače palila od one, što ju je dobio pod bedemima. Pa da je još sve to! Ali i njegov ljubimac, zvijezda i ponos njegov, dika avarstva, njegov Bajan, ostao je mrtav pod nesretnim carigradskim zidinama. To bijaše ipak najveća bol, najveća tuga za njegovo srce. Da su mu svi boljari pali, on ne bi ništa rekao, ali kada mu je pao Bajan, onda je i on klonuo.

— Sve propada! — muklo je izustio nekoliko puta i teško zadrhtao, kada su mu dojavili tu vijest.

A da nesreća bude još veća, dočekao ga je u šatoru sam Elah, koga je bio ostavio u domovini, da čuva hringove. On mu je donio takodjer tužnu, strašnu vijest, da su se Hrvati iz Bijele Hrvatske spustili preko šumovitih Karpata, i da upravo razaraju hringove, pale kolibe avarske i vode u ropstvo sve preostale Avare. Dapače da su navijestili posvemašnji zator njemu i njegovoj državi!

Te kobne vijesti uzrujaše ga do skrajnosti. Poput divljeg bivola rikao je u svom šatoru:

— Sjutra zorom na put! Još nas je ko pijeska u moru, pa ćemo smrviti te Heraklijeve saveznike! A kada malo ojačamo svoje sile, ponovno ćemo ovamo, da osvetimo ovaj naš prvi neuspjeh! Već svog Bajana moram da osvetim!

Pa kada su sjutradan digli svoj tabor i spremili se na povratak, osvrnuo se ranjeni Kagan još jednom na Carigrad i istisnuo prijetećim glasom:

— Do vidjenja! Ali jao tada tebi, Herakliju i savezniku Kosruu koji me je ovaj put naveo na tanak led! Platit će i on ovaj moj neuspjeh!

XVIII.

Kagan sa svojom vojskom još nije bio Carigradu na domaku, kada su se hrvatska plemena pod vodstvom vrhovnog vodje Hrvata i njegove braće

stala spremati na daleku selidbu, u nove, još nevidjene krajeve, koje im je onako zanosno i lijepo opisao Heraklijev poslanik Mauricije. Već nekoliko punih tjedana selile se cijele zadruge, župe, rodovi i plemena prema glavnoj župi u kojoj je stolovao sam Hrvat sa svojom braćom. Tek onda kada se svi skupe imali su krenuti na daleki put. Dakako, da to nije išlo tako brzo, jer u ono davno doba nije bilo u onim divljim, sjevernim krajevima nikakovih cesta i putova. Velike močvare, guste i nedogledne šume i beskrajne ravnice zadavale su hrvatskim plemenima dosta poteškoća. Osim toga bilo je nebrojenih kola, goveda i konja, što su sve sobom vodili u novu postojbinu, koju su imali tek osvojiti od divljih i ratobornih Avara. Bila je to velika seoba jednog cijelog naroda, koji je za uvijek imao ostaviti svoju staru domovinu.

Pa zato u praskozorje onog velikog dana kada su imali krenuti na put, sakupio je vrhovni vodja Hrvat oko sebe, na jednom povišem brežuljku, otkale se mogle pregledati sve susjedne župe, sve župane, starješine i domaćine. Tu, pod jednim starim, stoljetnim hrastom, tim svetim drvom, posvećenim bogu Perunu, imali su se pomoliti prije svog odlaska.

Na velikoj lomači koja je služila mjesto žrtvenika, položiše po starom slavenskom običaju ugojenu kravu, koju će žrtvovati Perunu. Sam poglavica Hrvat prišao je s gorućim komadom drveta do lomače i potpalio ju. A kada je žarki plamen obuhvatio cijelu onu lomaču u kojoj je sve siktalo i pucketalo od žarkog ognja, podigne Hrvat obje ruke u vis i gledajući prema jutarnjem nebu na kom se upravo radjalo sunce, stane uzvišenim glasom moliti:

— Perune! Perune! Vrhovni bože i gospodaru naš! Prinašamo danas ovu žrtvu tebi, izvoru pjesme, zakona i prava! Tebi, koji se voziš na ognjenim kolima i bacaš ognjevite strijele na bijesove i vodene žene. Tebi, koji šalješ na zemlju rodnu kišu, koji daješ svim ljudima blagostanje i plodove zemaljske, i koji se bez prestanka brineš za napredak i sreću

čovječanstva! U znak velike naše ljubavi i zahvale, primi ovu našu žrtvu, zadnju, koju tebi, vrhovni bože, žrtvujemo na ovoj gori, u ovoj našoj staroj domovini! Slava bila tebi koji si pradjedove i oceve naše čuvao od mnogobrojnih neprijatelja! Slava bila tebi, koji si čuvao domove naše, stada, polja, livade i šume naše! Na oproštaju s ovim našim starim domovima, molimo te skrušeno i čista srca, budi nam od ovog časa i nadalje u pomoći. Štiti nas od divljih neprijatelja kojima idemo u susret. Blagoslovi oružje naše, da iznese pobjedu nad avarskim, i dovedi nas sretno onamo gdje si nam po svojoj mudrosti i volji odredio novu postojbinu! Ne zaboravi nas, ne zapusti nas! Daj, da tvoje milo dijete Sunce svojim žarkim tracima grije i u novoj domovini polja naša, koja osvježuj i nadalje tihom rosom i blagom kišom. Daj, da tvoj sin Mjesec osvjetljuje putove naše u tamnoj noći, i da nam kćerka tvoja Danica, bude vodilicom na neznanim putovima! Kao što blista njezin sjaj na tvome nebu, tako neka zablista oružje naše i slava naša! Daj, da bude narod hrvatski i dalje čestit i krepak, da bude stalan i postojan kao što su ove nebotične planine, preko kojih nam je proći!

Čim je vrhovni vodja dovršio molitvu svoju, stade sav narod pouzdano vapiti:

— Perune! Perune! Usliši prošnje naše! Dovedi nas sretno u novu postojbinu našu!

Tada u ime cijelog naroda stadoše starješine kao predstavnici pojedinih rodova i plemena obilaziti žrtvu, koja je plamenom plamtila, slaveći neprestano vrhovno božanstvo komu je u čast bila zapaljena.

A kada su zadnji ostanci posvećene žrtve dogarali, zajaši vodja Hrvat svoga brzonogog bijelca, a za njim sve starješine i poglavari. Pa kada se sunce podiglo na obzorje, vikne Hrvat gromkim glasom:

— Podjimo!

I taj čas stade se pomicati stotine konja, tisuće goveda, pasa i kola. Odasvuda dopirala jutarnjim uzduhom krika, vika, podcikivanje, hrzanje konja, lavež pasa i mukanje stoke, s kojim se miješalo škriputanje

kolnih točkova i pucketanje bičeva. Tisuće očiju osvrtalo se za starim domovima i mrkim kolibama, koje su mjestimice provirivale iza šikarja i grmlja. Srca su iseljenička počela podrhtavati pri pomisli, da je to za zadnji put što gledaju one bregove, ravnice, stoljetne prašume i močvarne livade. Za uvijek ostavljaju staro ognjište i idu onamo daleko dolje, preko planina i dolina, na topli jug, gdje je vedrije obzorje i gdje sunce ljepše sjaje. U duhu gledali su tu novu postojbinu, tu obećanu zemlju, što im ju daruje Heraklije, car velikog carstva, koji ih onamo i zove da mu pomognu u teškoj borbi protiv divljih Avara. Tko zna, šro ih sve čeka u toj dalekoj obećanoj zemlji? Tko zna kako će tamo živjeti, kakav će im biti uredjaj i hoće li uživati i tamo onu dragu, zlatnu slobodu, što su ju imali u staroj postojbini? Takove i slične misli nametale se tisućama hrvatskih sinova, koji su pošli da spašavaju istočno carstvo. I u mnogim srcima stala se javljati neka sjeta, neka turobnost pri rastanku sa starim ognjištem i prošlim dragim uspomenama. Svaki je imao koga svoga, koga je pokrivala gruda stare postojbine. Grobovi djedova i otaca ostajali su iza njih, a oni, njihova djeca i unuci išli su napred, ostavljali su ih za uvijek. Na njihovim mogilama ne će više nikada obavljati „trizne“[1], niti će moći suzama zalijevati njihovo upokojište.

I takove su ih misli salijetale sve dok nijesu stigli na vrhunac šumovitih Karpata, otkale im se ukazala ona velika ravnica što se protezala izmedju Tise i Dunava. Tu im se ukazao pred očima novi svijet, nepoznata zemlja, u kojoj je gospodovala sila avarska, s kojom su se oni imali već naskoro ogledati. Mnogobrojne plovke i široke rijeke i rječice, poput srebrolikih zmija vijugale se po ogromnoj ravnici, i gubile se negdje tamo daleko, daleko, gdje se u silnoj daljini i u nejasnoj maglici crtalo modro obzorje s prostranom ravnicom.

---

[1] „trizne“ bijahu kod starih Slavena pogrebne svečanosti i igre, priredjene u čast pokojniku.

Prešavši sretno guste prašume gorostasnih Karpata, spuštahu se malo po malo njihovim čas strmim čas položitim obroncima i slazovima, u prostrane ravnice izmedju Tise i Dunava. Tu im sada pukoše na vidiku prvi avarski hringovi, prvi vijesnici nove borbe što su ju imali započeti za koji dan.

Na podanku samih Karpata, zaustaviše se hrvatska plemena da otpočinu koja dva, tri dana, i da se priprave za navalu kojoj su gledali oči u oči. Tu je vrhovni vodja Hrvat držao prvo vijeće, odkako je ostavio Bijelu Hrvatsku. Ovdje odlučio je zakloniti u vrijeme bitke nejaku djecu i žensku čeljad, te imetak i blago svojih podanika. Zato je prije navale skupio oko sebe sve starješine, domaćine i boljare da se po starom običaju posavjetuje s njima.

— Na domaku smo avarskih utvrda — govorio on njima kada su bili u vijeću. — Kucnuo je čas u koji nam se omjeriti sa silom tog divljeg naroda. Naša hrabrost i sloga tako ih je plašila, da se dosele nijesu usudili provaljivati u našu bivšu zemlju. Svu slavensku braću spravili su skoro pod svoju vlast. Provaljivali su i u istočno carstvo, a sada su zaprijetili i samomu Carigradu. Jedini smo mi, koji ne osjetismo do sada njihovog jarma! Mi ostasmo od sve slavenske braće jedini u zlatnoj slobodi. Pa u oči te sudbonosne borbe i navale, kunem vas grobom naših otaca, i zaklinjem vas vašom djecom i uzdanicom, pokažite što Hrvat može! Ne prežite ni najmanje pred avarskim divljaštvom i bijesom, već hrabro i neustrašivo srćite i u najljuća bojna kreševa. Gledajte da ne potamni ime hrvatsko, već da izadje iz te teške borbe još svjetlije i slavnije! Zar vam ne godi srcu i duši, da se dobar glas o našoj hrabrosti i poštenju pronio tija tamo do prijestolnice istočnog carstva? Zar nije to časno za nas gdje Heraklije car najvećeg carstva na zemlji zove nas, Hrvate u pomoć? Ne mora li svako hrvatsko srce uzdrhtati na taj časni poziv i ne mora li se hrvatski ponos jače podignuti? Nema nas ni iz daleka toliko koliko Heraklijevih legija, niti ne možemo poput

Avara reći: da nas je „toliko koliko pijeska u moru i zvijezda na nebu". Nijesmo hvastavci da precjenjujemo svoje sile i da se naduvamo poput Kagana, ali junaci jesmo, koji znamo časno i neustrašivo umirati za slobodu i svoje časno ime!

— Tako je! Tako je! — povladjivale jednoglasno sve starješine.

— Car Heraklije stavlja u nas velike nade i mi moramo nastojati da opravdamo te nade. Avari su zaprijetili već svim svojim susjedima. Sva slavenska braća prolijevaju krv svoju za njihovu slavu i veličinu. Istočno carstvo je zdvojno i smućeno na njihov dolazak, pa ako tako dulje potraje, oni će zagospodovati cijelim svijetom. Ova borba što ćemo ju s njima zapodjeti, bit će teška, da sudbonosna, za onog koji bude pobijedjen. Gledajte braćo Hrvati da bude pobjeda naša. Uništimo li ih, bit će slava naša velika, jer mi ćemo biti prvi koji ćemo srušiti Kaganovu državu to carstvo straha, trepeta i krvološtva. Pomislite samo na to, koliko će milijuna slavenske braće veselo klicati, kada im navijestimo dan slobode! Stoljeća i stoljeća spominjat će se hrabrost i slavno ime naše! S koljena na koljena pričat će djedovi unucima, da smo mi potresli temeljima Kaganove države. Velik je čas, osudan je čas kojemu se bližamo! Veliki Perun i svi dobri dusi našeg naroda neka nam pomognu u toj borbi!

Vodjine riječi učiniše dubok dojam na sve prisutne starješine. U svim srcima buktio je žarki plamen i živa želja da što prije započne borba s divljim Avarima. Svatko je na se prebacivao tulac sa strijelama, svatko je hvatao za luk i pripisavao oštri mač. Konji su veselo hrzali i nestrpljivo kopkali kopitami iščekujuć samo da ih gospodari pognaju u bojno kreševo.

Pa kada je već sve bilo u najuzornijem redu spremno za navalu, zamahne Hrvat svojim mačem pravcem prvih avarskih hringova. I tisuće njegovih Hrvata na čilim i ustrajnim konjima, poput burnog oblaka navali na najsjegurnije avarske hringove. Pro-

strana ravnica drhtala je pod konjskim kopitima, zemlja je ječala za te smjele navale, a debele zemljane zidine hringova stale se rušiti pod udarcima motika i lopata. Sad ovdje, sad ondje zinuli bi travom i šašom obrasli nasipi a kroz te pukotine srtali hrvatski konjanici i pješaci kao pomamni u nutarnjost hringova. Drvene avarske kolibice pucale pod udarcima sjekira, crni se dim vijao i sukljao povrh slamnih krovova istih, a žarki plamen lakomo gutao sve što bi mu došlo na dohvat. Avarski konji vrištali i bijesno i zdvojno, dok silna njihova stada bivola, volova i krava u divljem trku i groznom strahu bježala u šume, sakrivala se u visokom šašu i propadala u glibu i blatu močvarnih riječnih obala. Uzduhom se razlijegao vapaj iznenadjenih avarskih bojovnika, krika njihovih žena i plač i vrisak njihove djece. Stotine i stotine umiralo ih u zdvojnoj obrani pod ruševinama zapaljenih kolibica i staja. Bezbroj ih spržio žarki plamen i progutao divlji oganj u svom bjesnilu, a vonj opaljenih ljudskih tjelesa pronosio se daleko ravnicom. A u predvečerje kada se spustilo sunce za planine i kada je prvi mrak pao na zemlju stojalo je stotine hringova u najljućoj vatri. Sve sjeverno obzorje i sva ona daleka i prostrana ravnica bila je u jednom plamenom moru. Gusti zadušljivi dim sukljao visoko u noćni uzduh, a debele varnice vrcale desno i lijevo i padale u druge hringove da same zapale što još nije postalo plijenom požara. Nesnosljivi žar širio se na sve strane, a od zemlje do neba pričinjalo se kao da je samo jedan strašni plamen. Bio je to prizor i grozan i veličanstven, prizor, kakav se rijetko gleda. A plač, jauk, vrisak, kletve, grozote, zveka oružja i fićuk i zujanje strjelica miješalo se neprestano s pucketanjem milijuna varnica i praskanjem strahovitog ognja.

Pa kada se u jutru sunce pomolilo na istočnom obzorju, njegovi su inače jasni i žarki traci slabo prodirali preko onog mora gustog dima što se slegao povrh negdašnjih avarskih hringova, i što je još sveudilj sukljao iz razvaljenih koliba i garišta.

Nenadana i smjela provala Hrvata upravo je do očaja dovela divljeg Elaka, koga je bio Kagan prije svog odlaska na Carigrad postavio vrhovnim zapovjednikom cijele svoje države. Njegove po hringovima raštrkane čete bile su se tako zbunile da u onom očaju i strahu nijesu ni pomišljale na zajedničku obranu, već je svaki pojedinac zdvojno i uporno branio svoju kolibicu. Pa kada je uprepašćeni Avar vidio, da mu je sav trud uzaludan i da nije dorasao hrabrosti i srčanosti hrvatskoj, ubijao se ili sam svojim vlastitim mačem, ili je kušao pobjeći, dok ga nije dotukla koja željezna hrvatska mišica. I same avarske žene — proti običaju — pograbiše ovaj put za lukove i noževe, pa ustadoše na obranu rodjenog praga i slobode. I one su gadjale i branile se dok se dalo, ali kada nije bilo više pomoći bacale se sa svojom djecom u najbješnji oganj, da pod ruševinama svojih kolibica i svoje slobode nadju smrt.

Pa dok su sjeverni hringovi izdisali i propadali u moru ognja i ratnih strahota, dotle su već hrvatske čete jurišale na srednje hringove. Ovdje zapodješe krvavu i tešku borbu s Avarima, koji su se bili u toliko sabrali, da su se u prvi mah mogli odlučnije i krepčije suprotstaviti hrvatskim četama. I tko zna, ne bi li si bili spasili bar one hringove, koji su se nanizali oko Kaganove prijestolnice u dolnjem tijeku Dunava, da se nijesu u zadnji čas s Hrvatima združili svi slavenski robovi iz hringova. I ovi su poput onih pod Carigradom klicali: „Osveta! Osveta! Smrt Avarima, tim krvnicima i zatornicima naše sreće i slobode!“ A ta nova pripomoć osvježila je još više hrvatske čete, i one su sada s osvetnim Slavenima podvostručenim silama udarale i jurišale po avarskim zakloništima. Jedni su prokopali i rušili zemljane nasipe, drugi su palili kolibice, treći su vodili sputane Avare sa ženama i djecom, dok su četvrti hvatali avarske konje i bogata stada. I opet su planule kolibice, opet je sukljao zagušljivi dim u uzdušne visine, i opet se stao razlijegati očaj i vapaj savladanih Avara. Pa kada je planuo još i novi Kaganov dvor,

to srce vascijelog avarstva, zapištala su tužno sva avarska srca, jer su znala, da je sada propalo sve.

Oko Kaganovog dvora zapodjela se najkrvavija i najočajnija borba. Pod nasipima te avarske prijestolnice palo je na stotine Hrvata. Bijaše to zdvojna borba za avarsku slobodu i nezavisnost. Sve što je samo bilo još na slobodi i što je odisalo avarskim duhom, sabralo se ovdje, da do zadnje kaplje krvi brani srce njihove slave i veličine. Kao bijesni tigrovi obarali su se neustrašivo na žilave Hrvate, koji su ovdje dobro iskušali što je to avarska sila i krvoločnost. Pa premda uvidješe da im je sav trud, sav napor, sav očaj i bijes uzaludan, ipak se nijesu htjeli predati jačemu protivniku, već su radije svi do jednog izginuli, videći da s njima izumire sloboda, sila i slava avarska.

Razoriv sve hringove do temelja, spaliv samu Kaganovu prijestolnicu, zarobiv na tisuće Avara, djece i žena i zaplijeniv veliko blago, koje se bilo tu nagomilalo još od Kaganovog djeda, dovršio je hrabri i ponosni Hrvat prvi dio svoga veličajnog djela. Ovjenčan slavom pobjede, na razvalinama i ostancima Kaganove prijestolnice primio je prve čestitke i zanosne pozdrave svojih vjernih Hrvata.

Sada išao je dalje neustrašivo u susret drugom dijelu svoje osnove, da se još ogleda i sa samim Kaganom i da posvema uništi njegovu slavu kao što je i njegovu prijestolnicu. A kada to sretno dovrši, onda će uvesti narod svoj u novu postojbinu, da na tom novom ognjištu osnuje državu, koja će prijateljevati s istočnim i zapadnim carstvom!

XIX.

Kao što lete burne i crne oblačine gonjene silom vjetra i bure, tako je i Kagan htio natrag u svoju državu. Tri su bila razloga, koja su ga ponukala na taj brzi povratak. Prvi je bio: što je doživio sramotni neuspjeh pod zidinama onog grada, za koga je rekao prigodom podsjedanja: „Bit ćeš moj ili se ja ne zvao Kagan“. Drugi uzrok bila je iznenadna provala Hrvata

u njegovu državu, a treći: smrt njegovog ljubimca, milog mu Bajana, te „dike avarske“, koji je pred poliandrijskim vratima našao smrt od Heraklijevih branitelja. U prvi mah nije se mogao snaći od prevelike tuge, već je samo nepomično i tupo zurio u zemlju i šaputao nekakove besmislene riječi, spominjući pri tom neprestano ime svog mrtvog sina. Ali nije samo Kagan osjećao tugu za njim, već su i sva avarska srca proplakala na taj tužni glas. Mnogi nijesu odmah ni htjeli vjerovati, da bi to bilo moguće, da je njihov ponos i ljubimac zaglavio od kamena. Ali kada su ga izvukli iz one gnječe i nagomilanih ljudskih i konjskih trupala, pa ugledali njegovo zgnječeno tijelo, uvjeriše se, da je u istinu ugasla njihova nada i zvijezda. I mnogi stari Avari odmah rekoše, da su to sve zli i kobni znaci, koji naviještaju nekakvu veliku nesreću cijelomu avarluku. A ta im nagadjanja bijahu odmah i potvrdjena, kada se pronio glas, da je boljar Elak stigao u tabor i donio strašne vijesti o propasti svih hringova.

— Uvrijedili smo nečim bogove! — sa strahom su govorili Avari.

— Ne, to su carigradjani izmolili od svog kršćanskog Boga, da pošalje nesreću na našu državu, — uzvraćali drugi.

A treći su kao njihov Kagan uvidjali, da treba odustati od dalnje podsade, i da valja odmah pohititi u pomoć onoj braći, koja su zdvojno branila hringove i izdisala pod hrvatskim mačevima.

I kao što je god prije nekog vremena bezobzirno tjerao svoju vojsku na Carigrad, tako ju je sada još nesmiljenije, bezobzirnije i brže silio na povratak. Nije se tu pazilo na odmor i počinak, već se držalo one „il' ostao il' propao“. Tko nije mogao uzdržati taj napor, morao je osjetiti svu srdžbu žalosnog i bijesnog vodje. Tolike nesreće posvema ga smutile i on je neko vrijeme bio vas kao zbunjen i izobličen. Čas se podavao najvećoj tuzi za izgubljenim sinom, čas opet proklinjao i svoje bogove i Heraklija i saveznika Kosrua, a čas opet se tako raz-

bijesnio, da je htio umlatiti i Mundzuka i Elaka i ujaka Bledu, i sve one svoje boljare, koji su bili u njegovoj pratnji. Po gotovo morao se Elak neprestano pred njim kriti, jer kada bi ga ugledao, stao se odmah u njega vraćati bijes. U svojoj zdvojnosti i srdžbi, najviše je njega bijedio za propast svojih hringova. Nipošto nije htio uvažiti njegova opravdana razlaganja, da je bio preslab prema hrvatskoj sili, i da su ga izdali Slaveni-robovi. Na sve to odvraćao je razdraženo:

— Ti si jedini kriv! Dao si se zaskočiti i iznenaditi! Ubit ću te kao psa!

I čim se više bližao Dunavu, toj medjašnoj rijeci svoje i Heraklijeve države, bivao je sve divljiji. Pa kada je napokon opet ugledao vrhunce Sirmijske gore, drhtao je sav od bijesa što ide u susret onom narodu, koji se usudio podići ruku na njega i njegovu državu.

— Ako nijesmo za ovaj put uspjeli pod Carigradom, to moramo ovdje, ili ću vas dati sve jednog za drugim derati na konjske repove! — grozio se svojim Avarima. — Ne dali bogovi, da se u vašim srcima pojavi ma i mrva straha pred hrvatskim četama, jer inače jao vama! Ne smijete biti malodušni, kao što su bili oni psi, koji nijesu znali obraniti hringova, već su radije dobrovoljno pružali ruke, da ih okuju i vratove, da ih pokolju. Još nikada nije se avarsko oružje tako osramotilo, kao prigodom te hrvatske provale. To se mora pošto po to ispraviti. Hrvati nijesu Carigrad!

— Još i gore nego Carigrad! — zaleti se Elak u riječ Kaganu. — Carigrad se lako branio, jer je imao tvrde bedeme. Ali Hrvati se biju na otvorenom polju, bez zidova i bojnih strojeva. Da se njima odupre, treba nadljudske snage! Govorim to iz iskustva.

— Šuti pseto! — rukne Kagan strašno. — Ako si ti pred njima drhtao, ne će lje Kagan! Neustrašivost bila je i bit će i u buduće moje geslo!

Prispjev do desne obale Dunava bio je Kagan otposlao jedan odjel svojih Avara preko same rijeke

da razgledaju, jesu li u istinu Hrvati tako poharali njegove hringove, kao što je to izvijestio Elak. On sam utaborio se sa svojom glavnom silom tik uz Dunav, i odlučio ovdje koji dan počinuti. Utaživ malo svoju srdžbu, uvidio je napokon i sam, da mu je vojska odviše umorna i slomljena, i da ne može dalje. Na stotine njegovih Avara i ustrajnih konja padalo je kao snoplje od strašne žege, koja je bila poput krvožedne Môre pritisla cijelu zemlju. Žarko ljetno sunce palilo je tako strahovito i nesmiljeno, da bi isti mozak uzavrio. Prostrani pašnjaci i livade bile su tako žute kao vosak, a trava sva izgorjela do korijena. Lišće na drveću svinulo se, požutjelo i uvelo, jer već od proljeća nije bilo kapi kiše. Uboga živina i bijedno ljudstvo umiralo od strahovite žedje i gladi. Ptičje pjesmice po šumama umukle, a divljač jedva vukla noge od slabosti i skapala od žedje. Nekakova mlohavost i mlitavost uvukla se u sva živa bića, koja su samo vapila za osvježujućom kišom, koja bi rashladila nesnosnu žegu i vrući uzduh. To je i bio glavni uzrok, da je Kagan udario svoj tabor uz sam Dunav, jer je tu bilo barem još nešto vode i nekakove mršave i žalosne paše.

Počinak je trajao tako dugo dok se nijesu bolesni i iznemogli Avari oporavili, i dok se nije povratio onaj odjel, koji je imao po Kaganovom nalogu pregledati po Hrvatima opustošene hringove.

Njihov izvještaj bio je tužan i potresan. Sa suzama u oku pripovijedali su svome vodji, kako od njegovog lijepog dvora, hringova, od svih kolibica i stada nije ostalo ništa, već samo raskopani i razvaljeni bedemi, pusta garišta, ogorjele grede, crni ugljen, sivi pepeo i strašno nakažena i izgorjela tjelesa njihovih žena i djece. To da je sav preostatak iza njihove negdašnje moći i slave.

Bolno su vapili:

— Srce nam puca, o veliki vodjo, nad tom nesrećom! Mi nemamo riječi, kojima da opišemo tu strahotu i taj razor! Nemamo dosta niti suza, da

oplačemo naše mile, koji su poginuli pod ruševinama naših domova!

Kagan je s najvećom bolju u srcu slušao te jadikovke o propasti svoje države, prijestolnice, i o propasti onog silnog blaga, što ga je bio tu sakupio iz svih pokrajina istočnog carstva. Toliki niz godina vojevao je slavno i neustrašivo, prolio na rijeke čovječje krvi, svuda širio zator, strah i trepet, a sada eto dodje sila, koja je na njemu i njegovima izvršavala ono, što je on dosele na drugima. Zar da slava njegova i njegovih Avara potamni pred slavom hrvatskih četa? Zar da ime Hrvatovo potamni ime Kaganovo? Čemu mu onda toliki bojevi, čemu tolike žrtve i tolika krv? Zar da padne avarska država upravo u onome času, kada je stojala na vrhuncu svoje moći i slave?

— Ne, toga ne mogu podnipošto dozvoliti! — govorio je on svojim četama, kada ih je sokolio na novu vojnu. — Mi moramo i opet biti što smo bili prije nesretne carigradske vojne. Nama je žilavo ustrajati na putu pobjede, makar nas još toliko izginulo koliko nas je pod Carigradom! Naše ime i naša slava ne smije potamniti niti pred imenom Heraklijevim, a još manje pred imenom hrvatskim. Budimo ustrajni i opet ćemo se podići na onu visinu, na kojoj smo još do nedavno stojali! Pobjeda, a ne poraz, život, a ne smrt, ima biti naš cilj! Ako smo i odbijeni pod Carigradom, ali nijesmo poraženi! Ako su Hrvati uništili naše hringove, i odveli u ropstvo nešto naših, zato nijesu još uništili nas! Mi smo tu, da osvetimo palu braću. Čim budemo ustrajniji, tim ćemo prije do pobjede. Predvidjam, da je blizu čas naše ponovne pobjede i slave! Još ćemo voziti s Hrvatima, koji će pod udarcima naših bičeva strašno okajati svoju drskost i smjelost!

Ovako i slično sokolio je Kagan dan na dan svoje divlje čete, samo da u njima uspiri što veću strast za bojem, što veću pohlepu za krvlju. Njegove neprestane opomene, poduke i spominjanja na prošlu slavu tako ih razdražiše, da su kao bijesni tigrovi i

izgladnjeli vuci vikali i urlali po cijelom taboru. Molili su vodju, da ih što prije povede u „sveti boj“, u kom će i opet zasjati njihovo ime, i njihova stara slava.

No na čudo svih svojih Avara, Kagan se još sveudilj nije micao iz dolnje Panonije. On je još uvijek počivao u besposlici i odmaranju. Niti njemu najbliži, kao Mundzuk i stari Bleda nijesu mogli riješiti to njegovo za njih zagonetno držanje i oklijevanje.

Ali strašni avarski vodja činio je to namjerice. On je u svojoj lukavoj glavi dobro predvidjao, da će to dugo čekanje i njegove neprestane opomene napokon dozlogrditi njegovoj krvožednoj i divljoj vojsci, pa da će se jednog dana njihova nestrpljivost pretvoriti u bjesnilo. I na što god je računao, to je i dočekao. Višednevna besposlica u taboru, pa želja za ubijanjem, paljenjem i ratnim plijenom dovela je i onako divlje Avare skoro do ludila. Kao bjesomučni urlali su sa svih strana prostranog tabora:

— Kagane, vodi nas u boj! Poginut ćemo od dosade i besposlice!

Pa kada je lukavi vodja uvidio, da bi se dalnje njegovo tobožnje oklijevanje smatralo kao strah pred Hrvatima, izdao je zapovijedi za polazak. Još prije podneva digao je cijeli tabor na noge i udario pravcem u gornju Panoniju, gdje su u to doba hrvatske čete upravo hvatale i proganjale one Avare, koji su bili za posljednje navale na hringove prebjegli preko Dunava i Drave. Bistroumni hrvatski poglavica odmah je uvidio, da bi ti prebjegli Avari s onima, koji su podsjedali Carigrad, neprestano uznemirivali njegovu novu postojbinu, pak je zato svom svojom silom pošao za njima u potjeru, da ih sve do jednog iskorijeni. Njegova je cilj bila: posvema zatrti avarsko pleme i time osloboditi sve susjedne narode od tih strašnih zvijeri u čovječjoj slici. On je pošto po to htio opravdati one velike nade, što ih je istočno carstvo stavilo u njega i njegov narod.

Kaganove čete, u kojima nije bilo sada više Slavena (jer su se bili ono još pod Carigradom odmetnuli od njega), stupale su nestrpljivo prema gornjoj Panoniji. Sa lica tisuće i tisuće avarskih bojovnika sijevala je strast i želja za bojem. Već davno bili su zaboravili svoj sramotni neuspjeh pod Carigradom. Sada je u njihovim srcima živjela samo jedna misao, misao, da se osvete Hrvatima za uništene hringove i mrtvu braću, i da ih što prije svladaju. Kao i njihov vodja, tako su i oni svi predvidjali, da ako Hrvati i ovaj put iznesu pobjedu, da im je onda kucnuo smrtni čas. Predvidjali su, da bi to bio konac njihova bitisanja. Pobjedonosne hrvatske čete ne bi tako dugo mirovale, dok ih ne bi sve do jednog iskorijenile. A nakon te ponovne pobjede priskočili bi jamačno Hrvatima u pomoć — da ih zataru — ne samo legije istočnog carstva, već i oni Slaveni po Češkoj, koji su se bili pred njihovom posljednjom navalom posakrivali po šumama i planinama. Sve bi se to tada diglo na noge, samo da ih umlate i iskorijene. Ta borba dakle, kojoj su išli u susret, imala je biti krik njihove ojadjene duše, borba na život i smrt, za avarsku slobodu i samostalnost.

I zato njihov dolazak u gornju Panoniju nije bio kao obično nagao i vrtoglav, već lagan i promišljen. Znali su dobro, da je gornja Panonija puna stoljetnih šuma i prašuma, u kojima će ih jamačno čekati oprezni Hrvati. Znali su iz iskustva, da su Slaveni — a kao takovi takodjer i Hrvati — osobito vješti bojevima, koji su se vodili po gustim šumama i oko močvara. Iznenadna njihova navala iz zasjede, mogla bi proizvesti medju Avarima najveći metež i darmar, koji bi se još mogao kobno svršiti po avarske čete.

Prešav medje gornje i dolnje Panonije, već su na svom prvom koraku naišli na tragove hrvatskih četa. Uz ceste amo i tamo, ili opet po obližnjim šumama nalazili su ostanke avarskih kola, konja, dapače i nešto mrtvih Avara, djece i žena, koji su bili već na pô gnjili i rastočeni od crva.

Konačno jednog jutra ugledaše s neke uzvisine prve hrvatske čete, koje su se odmarale na jednoj prostranoj ravnici, nekoliko sati daleko od Drave. Čudno zaigraše Kaganove oči na taj prvi susretaj s Hrvatima. Gujsko srce stalo mu nemirno kucati, čim ih dulje motrio. O, kako bi bio sretan, da je mogao u taj čas na njih iznenada sasuti onakovu strašnu vatru i goruću smolu, kakovu je Heraklijeva vojska sipala na njegove Avare pod Carigradom. Pa kada je došao do njega stričević mu Mundzud, podigne desnicu i upre prstom u hrvatski tabor pitajuć:

— Vidiš li ih? — a oči mu se sve jače iskrile.

— Hrvati! — klikne iznenadjeno Mundzuk.

— Da, počivaju.

— Jamačno ni ne slute, da ih gledamo.

— Dvojim, — uzvrati Kagan i sveudilj gledaše u dolinu, da razgleda okolicu.

Desno se sterala sve do Drave prostrana ravnica, kao i ono u njegovoj zemlji izmedju Dunava i Tise, dok se na lijevo dizali brežuljci i brjegovi obrašteni silnim šumama. Nakon odulje šutnje opet će Kagan ponešto zabrinuto:

— Samo da nije onih šuma — i pokaza rukom na lijevo. — Tko zna, kolika se sila krije u njima!

— Misliš, da ovo nijesu svi? — upita Mundzuk.

— Nijesu! To su tek prve njihove čete.

— Pa toliko da ih je!?

— Ne bih pogriješio, ako ustvrdim, da su medju njima i oni Slaveni, što su prije robovali nama.

— Nema sumnje. Zajedno iščekuju našu vojsku, — Mundzuk će.

U to se već uspinjale na brijeg i prve Kaganove čete, znojne i izmučene od napora i žege. Od sunca pocrnjela lica i garave kose upletene na dvije pletenice, činile ih nekuda još divljijima, nego li su u istinu i bili. Mršavi konji, izgladnjeli, ižednjeli, znojni po bokovima i prsima, posuti debelom sivom prašinom, upravo su stenjali pod njima i tromo vukli za sobom noge. Mundzuk je smrknuto gledao te jadne izmučene životinje, ali nije se usudio primijetiti niti

jedne riječi, bojeći se, da ne navuče na se gnjev svoga strica, koji je još sveudilj zurio dolje u ravnicu, gdje su bile hrvatske čete.

Tada se najednom trgne iz mislih kao iz sna, okrene se prema svojim prvim četama i krikne divljim glasom:

— Za mnom! Na Hrvate!

Cesta je zatutnjila od mnogobrojnih konjskih kopita, koja za sobom podigla cijele oblake sive i zadušljive prašine tako, da one Kaganove čete, koje su jašile ostrag, nijesu ništa pred sobom ni vidjele. Jašile su upravo divlje i slijepo naprijed, u onim gustim oblacima prašine. Po divljem jahanju prednjih četa naslućivali su su, da su Hrvati valjda negdje u blizini, pa su zato grozničavo hvatali za lukove, vadili strjelice iz tulaca i nemilo udarali uznojene i umorene konje. Bojni bijes stao se najednom u njima javljati u tolikoj mjeri, da su zaboravili na sve, i na žedju i na žegu. Jurili su niz brdo kao da ih ostrag goni sama paklenska sila. Njušili su krv i kreševo, a lica im najednom poprimila strašno divlji izražaj.

Kagan je htio svojom silovitom i naglom navalom iznenaditi i zbuniti prve hrvatske čete, držeći da se one sada u dangubi i popodnevnoj žegi bezbrižno odmaraju. Tako mu se bar pričinilo ozgora sa brežuljka. Ali se prevario u svom računu. Oprezni Lovel i Kosenac — braća Hrvatova — koja su zapovijedala tim četama, postaviše na svim prolazima i putovima omanje predstraže, da paze na sve strane po okolici. Oni su već nekoliko dana željno iščekivali Kaganovu vojsku, jer su im preobučeni Slaveni i druge uhode dojavljivale svaki kretaj avarskih četa. Pa dok je Kagan držao da Hrvati u taboru počivaju, i da je sada najzgodniji trenutak da ih zaskoče, već su oba vodje spremno čekali na prvi Kaganov juriš. Predstraže i uhode bijahu ih već nekoliko sati prije ubavijestili, da se primiče sva Kaganova sila. Zato su oni odredili najveći mir u cijelom svom taboru, dapače i iste predstraže ostavile su svoja dojakošnja mjesta i povukle se u sam tabor, da s ostalima do-

čekaju prvu avarsku navalu. Zato kada je Kagan došao na vrhunac brežuljka, začudio se da nema nigdje nikakovih predstraža, a još više se čudio onomu miru u taboru, pa je bio tvrdo uvjeren, da Hrvati bezbrižno drijemaju, i da niti ne slute njegov dolazak. A to ga je još više uvjerilo, kada nije u cijelom onom taboru opazio nikakove hitnje ni buke, koja bi odavala, da su njegovi neprijatelji budni i da čekaju njegov dolazak. Zato i jest onako nenadano i brzo doviknuo svojim četama: „Za mnom! Na Hrvate!" samo da ih iznenadi i zaskoči.

Ali jedva da je prispio sa svojim prvim četama na dohvat hrvatskom taboru iznenadi ga strahovita tuča strjelica, koja je još nepripravne Avare stala nemilo harati. Kao snoplje stali su prostrijeljeni Avari padati sa svojih izmorenih konja. One avarske čete, koje su jašile ostrag nijesu u onom moru prašine pravo vidjele što se zbiva s prvim njihovim četama, pa su divlje jurišali preko onih palih drugova i slijepo srtali na prve hrvatske redove, koji su tako nemilo pozdravili Kaganove čete.

Kagan je bio u prvi mah osupnut nad tom nenadanom i brzom spremnošću Hrvata. Silazeći niz brijeg, bio je više nego uvjeren, kako će ih iznenaditi i zaskočiti, a kad tamo oni su ga obasuli tučom strjelica prije, nego li je i mogao dati zapovijed svojima da odapnu. Kao da su iznikli iz same zemlje, tako su se najednom stvorili pred njim i navalili na njegove čete tolikom brzinom i tako vatrenom navalom, da su odmah proizveli smutnju i nered medju Avarima.

Pa dok su se avarske čete zbunjeno komešale amo i tamo, dotle su hrvatski redovi sve jače udarali na njih. Braća Lovel i Kosenac u tren oka opkolili su desno avarsko krilo i zametnuli ljutu bitku. Od žege i žedje oslabljeni Avari padali su samo sa svojih konja i više ih je našlo smrt pod konjskim kopitima nego li od mača i strjelica.

Kagan je bio do skrajnosti ogorčen i sam nije znao, što da započne? Tolika vještina i žilavost po-

svema ga smutila i on je izdavao zapovijedi što no riječ: „bez glave i repa“. Čas je zapovijedao uzmak, čas najžešću navalu na lijevo hrvatsko krilo, koje je opkolilo njegovo desno, a čas je i sam srtao kao lud i bezglav u najžešću bitku.

Zemlja se tresla od bojnog kreševa, mačevi bljeskali na žarkom suncu, štitovi lupali i muklo zveketali; konji cvilili i hrzali a Avari jecali, jaukali, urlali i tulili kao gladni psi i vuci, ne bi li time barem donekle ustrašili pobjedonosne Hrvate.

Tada usred najljuće bitke zaoriše najednom u avarskim redovima veseli poklici:

— Hrvati bježe! Hrvati bježe!

I u istinu desno hrvatsko krilo i središte počelo je najednom Avarima okretati ledja i povlačilo se za svoj tabor. Sam Lovel i Kosenac prednjačili su svojima u bijegu. Ovaj bijeg desnog hrvatskog krila i središta kao da je zbunio do sada pobjedonosno lijevo krilo, koje se takodjer stalo sada uz neprocjenivu ustrajnost odupirati svoj avarskoj sili, koja se bila svalila na njega. Najednom popusti i ono, a medju Avarima nastade urnebesna graja i veseli divlji poklici:

— Hrvati bježe!

— Boje se naše sile i hrabrosti!

A Kagan videći taj bijeg hrvatskih četa, samo da nije pomahnitao od nenadane radosti i sreće.

— Što sam rekao?! — pitao je starog Bledu, koji je upravo ogledao svoj mač omaštem hrvatskom krvi. — Nije li došlo na moje? Pobjeda je naša! Oni bježe, ali jao pobjedjenima.

— Jao pobjedjenima! — uzvratio je i Bleda i uživao u vrućoj krvi, koja se još pušila i cijedila s njegovog mača.

Tada Kagan najednom vikne svojima:

— Naprijed! Za njima! Uništite ih sve do jednog! Osveta za hringove i palu braću!

I kao kada ognjena bujica i žarka lava provali svom silom i snagom iz ognjenih brjegova, tako je i Kaganova vojska pošla u potjeru za bježećim Hr-

vatima, koji su se sve više povlačili na sjever svog tabora. Neopisivo oduševljenje zavladalo je u svim avarskim redovima s te avarske pobjede. I' na zapovijedi svoga velikog vodje, stali su još radosnije, oduševljenije i bjesnije srtati na bježeće Hrvate.

— Nema više nikakove sumnje. Pobjeda je naša! — klicao opet Kagan i upravo pokazivao Bledi, kako njihovo lijevo krilo nemilo udara po desnom hrvatskom, koje je u početku bitke najstrašnije obasulo Avare strjelicama.

Tada se najednom nešto dosjeti Kagan i reče:

— Samo da mi je znati, gdje je njihov vrhovni vodja Hrvat. Rado bi se s njime ogledao. Htio bih ga upitati: imade li još volju priskočiti u pomoć caru Herakliju!

No još nije pravo dorekao tih riječi, kada najednom podigne desnu ruku nad oči i zagleda se preko tabora gdje su njegove prve čete najbješnje udarale po bježećim Hrvatima. Neko je vrijeme gledao, a tada se na njegovim licima pojavi neki čudni izražaj i on vikne:

— Bledo, gledaj, što ono biva tamo na sjeveru! ? Zar ti se ne čini, da su naše čete opkoljene sa sviju strana? Što je to!?

I Kagan se nije varao. Usred najvećeg avarskog oduševljenja i napadaja nastao je najednom neočekivani preokret. U času, kada su avarske čete najbješnje proganjale i udarale po bježećim Hrvatima, zadju im za ledja nove hrvatske čete, koje su dosele bile zaklonjene u obližnjoj šumi iza tabora. Poput gljiva iza kiše stali su Hrvati nicati sa sviju strana i opkoliše Avare. Sada tek nastade prava bitka, krvava, žestoka i strašna. Medjutim se u jedan tren okrenu i one hrvatske čete, koje su dosele bježale, pa i one dvostrukom snagom stanu mlatiti po opkoljenim Avarima.

Medju njima nastade najveća smetnja kao i ono u početku navale, jer se tomu preokretu nijesu ni najmanje nadali. Hrvati su opet udarali po njima i desno i lijevo i sa svih strana, kao da su podivljali.

Strahovita vika i metež nastade na oba krila kao i u samom središtu. Zaigralo se najbješnje bojno kolo, borba daleko očajnija i strašnija od one pod Carigradom. Cijela vojska izgledala kao jedno ogromno klupko, kojemu se nije znalo ni za početak ni za kraj.

Kagan je nekoliko časova gledao kao ukopan tu strašnu bitku i krvavi pokolj. Uzavrela krv kao da mu se stala ledeniti, gledajući kako Hrvata biva sve više i više, i kako nesmiljeno i strahovito udaraju po njegovim hrabrim četama. No videći pogibelj za svoju vojsku, digne kao mahnit krvavi mač u vis i rukne dubokim, divljim glasom svojoj tjelesnoj straži:

— U pomoć našima!

Ali u to dojaši do njega sam Mundzuk, sav prašan, znojan i poštrapan krvlju. Bez daha i u isprekidanim rečenicama doviknuo je Kaganu:

— Vodjo, zlo je! Hrvati su nas prevarili! Njihov bijeg bio je samo varka. Sve će nas utamaniti! Naši padaju ko snoplje jer su izmučeni, dok njihovi su krepki i ustrajni. Sa svih strana grnu nove hrvatske čete. Glavna sila koja je bila vješto zaklonjena u onoj šumi iza tabora, ide u pomoć onim drugima. Vodi ju sam Hrvat!

Rekav to odjuri opet natrag a oblak prašine dizao se za njim kao kakova zlokobna utvara.

I za kratko vrijeme mogao se Kagan već sam uvjeriti o istinitosti Mundzukovih riječi. Glavna hrvatska sila već se bližala taboru. Vodio ju je sam Hrvat, jašeći na svom bjelcu, ponosan, veličanstven i neustrašiv kao i Heraklije, kada je stojao na kuli iznad poliandrijskih vrata.

Ugledav Kagan tu novu pomoć i silu hrvatsku, zazeblo ga nešto pri srcu i on je očajno zavapio:

— Dakle smo uza svu opreznost ipak prevareni! Sav njihov bijeg bio je samo izlika, da mi namame hrabre čete u stupicu. O, bogovi, bogovi, što ste naumili iz mojih Avara?

Za avarsku vojsku nastupala je svakim trenom sve veća opasnost. Hrvatske čete poput duhova samo

su nicale sa svih strana i već opkolile oba avarska krila, koja su se zdvojno opirala jačemu protivniku. Avar za Avarom padao s prostrijeljenim grudima, raskoljenom glavom i rasporenim trbuhom. Hrvatske desnice nesmiljeno su obarale divlje Avare, od kojih su se već nagomilali cijeli brežuljci. Najhrabriji vodje i zapovjednici padali kao podsječeni panjevi i izdisali medju ostalom svojom braćom. Poraz je bio strahovit i neopisiv, prava propast avarskog plemena, koja je započela pod zidinama Carigrada a svršavala na tlu nove postojbine Hrvata.

Kagan od tuge već nije znao što bi počeo. Premda je u najopasniji trenutak sa svojom hrabrom tjelesnom stražom, koja je brojila blizu tisuću po izbor junaka, pohrlio i zapao u najljuće, najžešće i najpogibeljnije bojno kreševo, ne bi li svojom prisutnošću ohrabrio svoje klonule čete, ipak bijaše sve uzalud. Na svoje oči morao je gledati poraz i zator svoje još preostale vojske, morao je gledati kako pred njim i oko njega ginu i umiru zadnji borci za avarsku slobodu i samostalnost. I u taj čas sjetio se svih vapaja i kletava, sjetio se svih onih strahota što ih je izveo na bijednim slavenskim plemenima, kada ih je podčinjao svojoj vlasti. Tada nije pomišljao na to, da se i njemu jednom može dogoditi to isto. Mislio je, da će do vijeka trajati njegova sila i slava. Govorio je, da su bogovi jedini gospodari na nebu a on opet na zemlji. Bahatost i krvoločnost njegova nije poznavala granica. I premda je svakom zgodom isticao o svojoj sili: „ima nas toliko, koliko i pijeska u moru i zvijezda na nebu“, ipak je doživio poraz, ipak je morao gledati zapad sunca avarske slave i moći.

I dok je on tako sa svojom tjelesnom stražom srtao u najbjesniju bitku i kao divlji rubio krvavim mačem glave svojih protivnika, nije ni zamijetio, da se k njemu primiče jedan odjel hrvatskih konjanika, kojima je jašio na čelu sam Hrvat s dvojicom svoje braće, Klukom i najmladjim Muholom, te s još nekolicinom uglednih plemenskih starješina.

Tek kada je jedan od Avara prepoznao vrhovnog hrvatskog vodju i kada je kliknuo: „Hrvat ide!“ prestao je zdvojni Kagan mahati mačem, prenuo se i sve nehotice takodjer kliknuo:

— Zar vodja Hrvat?! Gdje je?!

— Tu je! — odvrati ponosno i samosvijesno hrvatski poglavica. — Evo te gleda oči u oči! Došao je da te liši slobode i da te učini svojim robom, jer je za uvijek ugasla tvoja zvijezda! Predaj se, Kagane!

— Predaj se i sagni oholu šiju pred svojim pobjediteljem! — kliknuše takodjer slavodobitno i ponosno Hrvati koji su bili oko svog vodje.

Te riječi teško dirnuše avarskog poglavicu i on bez ikog oklijevanja, najvećom brzinom, prije nego li je i mogao tko naslutiti njegovu namjeru, odbaci mač, napne luk i šiljasta strjelica zabode se u desnu stranu hrvatskog vodje. Ovaj u prvi čas samo problijedi i reče svojima:

— Nije ništa!

Medjutim je Kagan htio i drugu odapeti ravno u srce svome pobjeditelju, ali baš u osudni trenutak lupi ga mladi Muhol svojim mačem po desnici, koja odmah klonu a luk mu ispadne iz ruke. U to su priskočili i drugi hrvatski uglednici, svalili Kagana s konja i sputali mu teškim lancima obje noge i desnu ruku. A ta iznenadna navala na avarskog poglavicu tako je osupnula njegove prisutne Avare, da su u prvi mah stali kao nijemi i ukopani. Tek iza nekoliko časova ruknuše kao divlje zvijeri i svališe se svom žestinom na Hrvate, ne bi li oslobodili svoga vodju. No sav njihov napor bi uzaludan. Opkoljeni sa svih strana hrvatskim konjanicima, stadoše padati poput posječenih dubova, da zajedno sa svojim vodjom padnu u grob avarske slobode i samostalnosti.

Kagan se bijesno otimao svojim pobjediteljima, ali sav napor bi mu uzaludan. Za kratko vrijeme ležao je već pred nogama svoga pobjeditelja, šutljiv ko grob a mrk ko tamna noć. On, Kagan, dosele prvi i najbolji i najsmjeliji vojskovodja na svijetu; ponos i dika avarska, s kojom je prijateljevao slavni

Kosru i pred kim je drhtalo istočno i zapadno carstvo! Njegova ruka, koja je dosele odrubila toliko glavâ uglednih rimskih vojskovodja, sada je bila sputana teškim negvama kao kakvog najprostijeg roba. To poniženje, ta rana strašno ga je palila, i on bi bio najradije nasrnuo na goli mač samo da ga je imao u blizini.

— Radije izginuti nego li ovako sramotno živjeti! — umovao on neprestano i buljio oko sebe mrkim i divljim pogledima.

*

U predvečerje, kada je ušao hrabri prvak svih Hrvata u svoj tabor, vodeći zarobljenog Kagana, tresao se sav uzduh od povika i oduševljenja. Premda ranjen, jašio je uspravno poput kipa, doduše blijed u obrazima, ali pun veličanstva, svijestan si pobjede i slave, koja je vjenčavala njegovo umno čelo.

Drugi dio njegove smjele osnove bio je dovršen. Avarska država ležala je u ruševinama, a zadnji njezini još preostali borci bježali su uplašeni, zdvojni i poništeni poput toplog juga, da na obalama sinjeg Jadranskog mora nadju zaklonište. Nadali su se, da onamo valjda ne će doprijeti sila hrvatska. Staru svoju postojbinu ostavljali su na milost i nemilost jačem protivniku, pred kojim je za uvijek ugasla avarska sloboda i samostalnost!

XX.

Žestoka i naporna bitka, a još više strahovita žega i zapara slomiše takodjer i snagu hrvatskih četa. Tisuće hrabrih bojovnika samo je drhtalo od umora i slomljenosti, a uz to ih još mučila i silna žedja, koju nijesu mogli ugasiti kobiljim mlijekom, već su svi — kao ozebli sunca — vapili za bistrom vodom i okrepljujućom kišom, koja bi jedina osvježila klonule sile. Sve je izgaralo od muke i napora, a u grlu ih davilo tako, kao da ih je tko stisnuo jakim rukama oko vrata. Strašno je bilo slušati vapaje teško i lako ranjenih jadnika, koji su u muci i boli podizali mlohave ruke, sklapali ih kao na mo-

litvu i tražili vode, da ugase strašnu žedju, ili da isperu rane koje su ih nemilo palile. Sve je bilo zdvojno, kao izvan sebe, što nigdje nije bilo pitke vode i što se nebo nije htjelo smilovati kišom, da nakvasi raspucalu zemlju i da osvježi sve što je živuće.

Pa zato su se stale starješine dogovarati da bi se imale još te iste noći prinesti žrtve Perunu i Ladi da šalju kiše koja bi im udijelila okrepe i nove snage.

I odmah je nastao život po cijelomu taboru. Mladići i momci prinašali su drva i granje i stali slagati lomače, na koje će položiti posvećene žrtve, ugojene krave. Pa dok su namještali na lomače žrtvene krave, dotle su se već okupile lijepe i vite djevojke oko njih, uhvatile se za ruke u veliko, ogromno kolo i jedva iščekale čas da poglavice plemena zapale žrtve. A kada su iste planule i u dolini i po brežuljcima, zaoriše noćnim uzduhom tanka i sitna djevojačka grla:

Molimo se Lado!
Da zadune tihi vjetrić
Da se spusti kiša plodna
I porosi naša polja,
I mekanu travicu,
I nakrmi naša stada,
Oj, Lado oj!

I sa svih strana razlijegale se svete pjesme i molitve Ladi i Perunu. Sva su hrvatska srca vapila kiše i vode, dok je na brežuljku povrh tabora palio žrtvu sam Kluk, Hrvatov brat, kao najstariji njegov zamjenik. Drhtavim glasom i raskriljenim rukama stojao je pred posvećenom žrtvom i vapio podižuć oči prema noćnom nebu:

— Perune! Usred tamne noći prinašamo ti žrtve za naš spas od strahovite žege i žedje. Pomozi nam, smiluj se nam! Učini da se još prije sjajne Zore spusti obilna kiša, koja će nam napojiti stada i konje; koja će nam rashladiti uzduh i nakvasiti isušena grla! Odvrati svoj gnjev od ove zemlje i ne kazni nas pomorom i žedjom! Po gotovo sada gdje smo

nakon tolikih napora, patnja i bojeva sretno i slavno skršili silu onog naroda, koji te je mrzio, i koji je progonio tvoju toliku odanu i vjernu djecu! O Perune, Perune! Veliki bože, čuj naše molitve, čuj naše uzdahe!

A mnogi su opet ranjeni i zdvojni vapili:

— O Perune, a što smo ti skrivili da nas tako kazniš!? Daj se gani na nevolju našu! Šalji nam brže kiše! Daj nam barem jedno vrelo žive vode, da nagrabimo toliko koliko je nužno da nakvasimo osušena grla!

No uzalud sve prošnje i svi vapaji. Slavenski bogovi nijesu se ni ganuli na sve žrtve i molitve. Odnikale nije htio zadunuti vjetar, niti se javiti oblak koji bi izlio toli željkovanu kišu. Nebo je ostalo i nadalje vedro, a uzduh suh i do skrajnosti težak i nesnosljiv za disanje. U onoj teškoj zapari i žegi stala se i mrtva tjelesa palih junaka prije reda rastvarati, i strašan smrad dizao se cijelim bojištem. Hrvati nijesu bili kadri da brže bolje sahrane svoje mrtve, jer su od žege i malaksalosti mnogi padali mrtvi i izdisali u najstrašnijim mukama. Utroba im i grlo gorilo kao živa žeravica, i oni se valjali po isušenoj ledini kao otrovani.

A uz tu bijedu, nevolju i nesreću pojavila se još i druga. Nekako iza ponoći najednom je naglo pozlilo vodji Hrvatu. U popodnevnoj bitci, prigodom zaroblenja Kaganovog, zadobio je od njegove ruke ranu. No on se nije skoro ni malo obazirao na tu ranu, već je strjelicu koja se samo polovicom svog šiljka zabola u njegovo meso odmah sam izvukao, istiskao nešto krvi i omotao ju komadom čistog platna da obustavi krv, pa je krenuo u svoj šator, gdje su ga urnebesom stale pozdravljati njegove čete. Bio je doduše malo blijed, ali u prvi mah nije osjećao nikakove jače boli. Zato je i odgovarao na upite svojih podčinjenih:

— Nije ništa! Neznatna ranica! Tko bi se još i na to obazirao.

Ali negdje iza ponoći stade ga ta rana strahovito paliti i mučiti. Odmah su dozvali u njegov šator vještog vrača, koji je donio sobom ljekovitog bilja, da obloži ranu. Taj se stari vrač osobito razumio u ranarski posao, pa kada je pomno pregledao ranu i cijelu ruku, silno se zabrinuo.

To nije umaklo vodjinu oku i on upita:

— Zar je opasno? Govori, i ništa ne taji!

— Gospodaru, nije dobro, — odvrati vrač. — Rana se počela upaljivati, jer je šiljak one nesretne strjelice morao biti malo otrovan.

Ova izjava vještog vrača silno je zabrinula sve prisutne boljare koji su sada stali zabrinuto pitati:

— Imade li nade, da će zacijeliti?

— Hoće li se upala i dalje razvijati?

— Dali je strjelica bila jako otrovana?

— Što valja učiniti da se izbjegne pogibelji?

No stari je vrač samo neprestano zabrinuto kimao glavom, ponovno ogledavao ranu, stavljao izmjenice na nju ljekovite trave i odvraćao:

— Ove će trave samo donekle koristiti, ali ranu bi valjalo dobro isprati svježom i bistrom vodom. Bez vode mogla bi nastupiti još veća upala i pogibelj.

No u to klikne Muhol, najmladji vodjin brat:

— A gdje da je uzmemo i nadjemo u ovoj strahovitoj žegi?!

— Po gotovo gdje su svi izvori i potoci presahnuli! — primijeti i brat Lovel, i zabrinuto gledaše u brata Kluka i Kosenca, koji su stojali uz ležaj ranjenog Hrvata.

— Vode mora biti makar otkale, jer inače može nastupiti i najgore! Samo hladnim oblozima mogli bi zapriječiti daljnu i pogibeljnu upalu.

A obje sestre Tuga i Vuga udariše na te riječi u jecanje. Ozbiljna izjava starog vrača silno ih zabrinula i ustrašila, i one su prema svojoj ženskoj naravi počele odmah plakati, kada su čule da njihovom dobrom bratu prijeti smrtna pogibelj.

I časak je vladala gluha i grobna tišina u vodjinom šatoru. Lica sviju prisutnih bila su donekle blijeda i vrlo zabrinuta. „Što da se počne sada?" pitali su nijemo i pogledima jedan drugog. „Otkale vode kada su usanula sva vrela i potoci? Možda bi se još i našlo gdjegod u kakovoj šikarom obrasloj mlačici malo vode, ali koja korist od nje ako je kalna. Prema izričnoj vračevoj izjavi mora voda biti posve čista i svježa, jer bi se od uparene i kaljave vode, rana mogla još samo više otrovati." I sve veća zabrinutost i tuga stala je moriti prisutne na pomisao: Što onda ako vodja umre? Pa da je zbog čega, već poradi nekoliko vrčeva vode! Zar da u naponu svoje mladosti i snage, u času kada se uspeo na vrhunac slave i pobjede, zar da sada za uvijek zaklopi oči? Ne bi li njegova smrt bila nesreća po sav njegov narod? Upravo njegovoj ustrajnosti, oštroumlju i bojnoj vještini imade sav narod zahvaliti što je sretno uništio Kaganovo carstvo. Zar da upravo sada, u tom najsvečanijem trenutku klone njegova desnica i ugasi njegovo bistro oko? To bi bila silna nesreća po sav hrvatski narod, koji je upravo u tom času najbolje trebao njegove hrabre desnice i bistrog uma. Sada tek je i imao nastupiti onaj znameniti trenutak državnog uredjenja hrvatskog u novoj postojbini. A tko će ga bolje privesti kraju ako ne onaj, koji je hrvatski narod i doveo tako sretno i slavno na novo ognjište? Pod njegovom mudrom i pravednom upravom mogla bi se nova država hrvatska podići na visoki stepen. Ona je za prvo vrijeme svog uredjenja trebala blagi mir, koga joj je mogao sačuvati i održati samo on, Hrvat. Njega je cijeli narod ljubio kao svog oca, kao svog Mesiju, koji ih je doveo u novu postojbinu, koja svojom ljepotom, bogatstvom i miljem daleko nadilazi onu staru, tamo iz dalekih i šumovitih Karpata. Da nije bilo upravo vodje Hrvata, tko zna, bili ih bilo ikada istočno carstvo i uprosilo za pomoć i savez. Upravo njegovoj krepkoj desnici imade se zahvaliti što je vez sloge, ljubavi i bratstva spajao sva plemena hrvatska. Taj sveti vez sloge bila

je ona sila, pred kojom je uzmicao i sam Kagan. Jer dok su druga slavenska braća jedino poradi svoje mržnje, nesloge i nazlobi spala pod okrutni avarski jaram, dotle je narod hrvatski uživao sveti mir u staroj postojbini. Nije se trebao bojati da će ga zaskočiti divlji Kagan, da će mu razoriti domove, ubiti obitelj i odagnati stada, jer mu je uvijek pred očima bila ona vodjina: „Jedan za sve i svi za jednog!"

Zato čim se pojavili tek prvi tračci rumene zore na istoku pošla su samo oba najmladja Hrvatova brata Kosenac i Muhol sa znatnom množinom slugu u potragu za vodom. Na sve su se krajeve raštrkali da pronadju izvore žive vode. Sve obližnje šume pretražili su ozgora do dolje, ali vode ne bijaše nigdje. Vrela su doduše bila, ali isušena i dno u njima suho i od žege raspucalo.

Tada opazi prvi mladi Kosenac na sjeveru pod jednom krševitom gorom ogromnu šumu, koja se upravo zlatila u prvim tracima jutarnjeg sunca, i odjuri s malom pratnjom prema njoj, ne bi li možda tamo bilo gdje kakovo vrelo.

A upravo u toj šumi bila je Davorkova kolibica, kao i kolibica starog, pobožnog pustinjaka. U tu šumu, jer je bila izvan dohvata hrvatskog tabora nije u opće još niti jedan od novih doseljenika zalazio. Prvi je bio Kosenac koji je odlučio i u njoj potražiti vrelo.

Jutarnje sunce stalo se po malo dizati nad obzorje i svojim žarkim tracima opet je već za rana stalo paliti i pripicati. Omarina je i tog dana imala pritisnuti jadna isušena polja, žute, uvehle livade, i prazna potočna i riječna korita.

Kosenac je velikom brzinom jurio na svom vilovitom konju, jer je znao, da u takovoj pogibelji nema čekanja i krzmanja, već da valja svojski uprijeti, da čovjek postigne ono, za čim je pošao.

I kada su došli na domak šume, opazi momak utrti puteljak, koji je vodio kroz staru, stoljetnu šumu. On bez ikakvog promišljanja skrene konjem upravo po njemu. Ugodna hladovina godila je Kosencu i

njegovim slugama, ali oni se nijesu baš odviše obazirali na to, jer im je pred očima bila druga svrha, da što prije nadju kakav izvor ili potočić.

Taj utrti puteljak vodio je ravno k Davorkovoj kolibici, koja je stojala kojih dvije tisuće koraka od šumskog ulaza. Vida je upravo pripravljala jelo za zajutrak i čavrljala s ocem i Mirkom o taboru, koga su prije neka dva, tri, dana ugledali s obližnje visočine. Samo nijesu pravo znali, otkale je ta velika vojska polegla na onoj ravnici. Nagadjali su svakojako o njoj, ali ipak ništa stalna. Mirko, koga je već stala mučiti radoznalost, htio je poći upravo toga jutra prema taboru, da razvidi, tko je to tamo, i kuda smjera ta vojska? Ali Vidine prošnje i savjeti starog Davorka ipak ga odvrnuše od te nakane.

— Kuda ćeš? — pitao ga stari Davorko zabrinuto. — Zar onamo? Tko zna, kakovi su tamo ljudi. Možda su to baš sami avarski psi, koji se vraćaju s istočne vojne.

— Baš zato bi rado i znao, tko su, — odvrati momak. — Jer, ako su Avari, onda bi se morali za neko vrijeme zakloniti u sjegurnije krajeve. Najbolje u planinu. Tamo ne će jamačno doći.

— To ćemo i tako učiniti. Poslije zajutarka opet ćemo uzaći na naš brežuljak, pa ako je ta vojska još tamo, mi ćemo bezuvjetno još danas poslije podne krenuti s konjima duboko u planinu. Zato ti ne ćeš nipošto izlagati u ludo glave!

— Tako velim i ja! — oglasi se i Vida od ognjišta. — Zar da te sada izgubim, kada smo na domaku našoj sreći i ljubavi. Za koji dan pokrstit će te stari pustinjak, i onda ćemo biti svoji. Ne, Mirko, ja te takodjer ne puštam! S vremenom ćemo već doznati, tko je bila ta vojska. Sada nam ne treba toga znati!

I baš u tom trenutku začuju pred svojom kolibicom konjski topot. Otac i kći se zgledaše, kao da se pitaju: „Tko to jaši?“ Ali prije nego li su i mogli to izreći, začuju pred vratima krepki muški glas, koji je slavenskim jezikom pitao:

— Hej! Imade li unutra živih stvorova?! Izilazite napolje! — Davorko, a još više djevojka protrne od straha na taj nenadani i odlučni upit. Nijesu sami znali, bili se javili ili bi šutili. Ali Mirko brzo uvidi, da bi bilo ludo šutjeti, jer da bi time možda samo ogorčili došljaka, pa zato će poluglasno staromu Davorku:

— Ded' upitajte, što želi.

Sada pomoli stari glavu na vratašca i upita kao nesigurnim glasom:

— Što želiš, dobri čovječe od mene?

— Ništa drugo već svježe i čiste vode! — odgovori Kosenac.

— Vode? — ponovi Davorko kao u čudu.

— Vode, vode, starče, — nestrpljivo će Kosenac. — Podaj, ako je imadeš.

— Dobri čovječe, — odgovori opet Davorko, ali sada već nešto odvažnije, jer je po obličju i po govoru raspoznao, da pred njim stoji takodjer nekakav Slaven, — mi je nemamo ni sami kapljice, već nekoliko punih tjedana. Žedju gasimo s kiselim kobiljim i košutinim mlijekom.

— A zar se ne bi našlo baš nikakvo vrelo, u kom bi bilo vode, makar samo za ovaj vrč? — i pokaza na kamenu posudu, što ju je držao jedan sluga.

— Dvojim, — odvraćao stari. — Strašna ova žega sve je isušila.

— A ne bi li nam ipak pokazao obližnja vrela, — ne vjerujući će Kosenac. — Možda bi je ipak gdje našli?

— Ako baš ne vjeruješ meni, a to ću ti pokazati sve izvore u našoj blizini.

— Pa hajde čestiti starče, — veselo će Kosenac. — Naidjemo li na živu vodu, ne će ti biti uzaludan trud.

U to se pojavila iza starčevih ledja i Vida, koja se odmah zarumenila poput krvi, kada je ugledala snažnog i stasitog momka na konju, koji odmah upita Davorka:

— Dali ti je to kći?
— Da.
— A imaš li još koga?
— Imadem i jednog momka, budućeg zeta.
— Lijepo!
— A žena?
— Izdahnula je davno pod avarskim bičevima i mukama.
— Pa što radiš u ovoj prašumi?
— Ništa! Životarim kako Bog hoće. Ovdje sam se zaklonio pred avarskim bijesom.
— Možda si bio njihov rob?
— Jesam.
— I sretno im valjda umakao?
— Tako nekako.
— A bijaše li to već davno?
— Bit će doskora puna godina.
— No, na tvoju utjehu mogu ti reći, da ih se više ne trebaš bojati.
— Kako to? — javi se i Mirko.
— Jučer smo ih posvema uništili!
— Zar Kagana?
— I njega i cijeli avarluk!
— A njegovog sina Bajana? — stari će.
— Čuli smo, da je pao već pod Carigradom.
— A tko ste vi, vi sretnici, koji ste mogli izvesti to slavno i veliko djelo?
— Hrvati smo.
— Hrvati! — klikne još u većem čudu starac. — Zar oni iz Bijele Hrvatske?
— Pogodio si starče.

Medjutim je bio momak izveo svoga, starčevog i Vidinog konja, pa su svi tri posjedali na nje i predvodili došljake, da pretraže sve izvore, ne bi li u kom ipak našli malo vode. Vidu su takodjer poveli sobom, jer u ovakovo pogibeljno ratno vrijeme nijesu je htjeli samu ostaviti kod kuće, bojeći se, da se ne bi došuljao koji pobjegli i potučeni Avar, pa joj još nanio i kakovo zlo.

Kada su bili poodmakli od kolibice, upita Kosenac Davorka:

— A otkale ti starče znadeš tako dobro naš jezik?

— Otkale? — nasmiješi se ovaj. — Učio sam ga ondje gdje i ti.

— Ne razumijem te pravo.

— Onda ću ti reći ovako: I ja sam Hrvat, i moja je domovina ondje gore na sjeveru u Bijeloj Hrvatskoj. Davno je već što sam došao u istočno carstvo. U dolnjoj Panoniji bio je moj drugi dom. Toga su mi razorili Avari. Zarobili mene, ženu i ovu kćer, a roditelje i sinove ubili. Milošću Božjom nakon višegodišnjeg ropstva, opet sam se dostao slobode i pobjegao s mojima u ove šume, gdje sam si podigao treće ognjište.

— Tužna je tvoja prošlost, — požali ga iskreno Kosenac. — Ali, ako si patio, zato si i osvećen, strašno osvećen. Osvetiše te i neznano tvoja vlastita braća. Za uvijek skršena ja avarska moć. Kagan je sužanj mog brata Hrvata, i sputan u okovima, čeka u našem taboru svoje ropstvo. Nikada više ne će imati slobode. Jedina smrt učinit će kraj njegovom sužanjstvu. Stigla ga pravedna kazna, za sva njegova nedjela, što ih je kroz tolike godine počinjao na jadnim Slavenima!

— O, hvala Ti, Gospodine Isuse, na tim lijepim viestima! Ti si me osvetio! — klikne stari Davorko veselo, a u oku mu zablista suza. Taj čas sjeti se one noći, kada je htio umoriti Kagana, da mu se osveti za sva nedjela. Već tada mu je glas savjesti doviknuo: „Bog će sam biti tvoj osvetnik!“ I evo, došao je i taj čas. Pravedni Bog strašno je kaznio tog krvoloka. Uništena mu je država, a on sam prosti rob; i to on, Kagan, pred kojim je drhtao svijet.

Zatim mu Kosenac u kratko ispriča sve o dolasku Hrvata u novu postojbinu, o razoru avarskih hringova i o propasti avarske vojske i države. Suzama u oku slušali su svi tri te radosne vijesti, a Davorko je više puta prekinuo Kosenca riječima:

— Bog blagoslovio tvog brata! Sretan narod, koji imade takovog vodju. Samo ga Gospodin Isus očuvao od smrtne pogibelji, što mu je nanila Kaganova strjelica!

U to su bili stigli do vrela, s kojega su oni obično nosili vodu. A ne daleko od ovoga i drugo, ali oba presahla i pusta. Tuga je sjela na Kosenčevo srce, kada je i taj trud bio uzaludan.

Ali u to se sjeti Mirko na pustinjaka i njegovo vrelo, pa reče svojima:

— Oče Davorko, što bi bilo da odemo do starog pustinjaka. Još do pred nekoliko dana bilo je u njegovu vrelu nešto malo vode. Moguće bi se još što nakupilo.

Ovaj prijedlog odmah prihvatiše svi radosno, a u srcima Hrvatovih ljudi stala se opet javljati nova nada, koja ih je napunjala nekim ugodnim i sretnim osjećajima, da će ipak naći svježe i željkovane vode.

I potjeraše iznova konje. Jašili su brzo i bez odmora. Za neko pol sata bijahu već na čistini gdje je stojala kolibica pobožnog pustinjaka.

Njihov brojni i bučni dolazak posvema je smeo starca pustinjaka, i on je u prvi čas mislio, da k njegovoj kolibici jaše kakovi neprijatelji sa zlom nakanom. No čim je medju njima ugledao Davorka, Vidu i Mirka, odmah mu je malo odlanulo, premda si nije mogao razjasniti, pošto idu toliki konjanici k njemu.

A kada su već bili pred samom kolibicom, skoči Mirko odmah s konja, nazove kao i Davorko i Vida Božju pomoć, i pristupi k pustinjaku govoreći:

— Pobožni čovječe, evo smo doveli k tebi ove čestite ljude. Oni su Hrvati, koji jučer pod večer posvema smlatiše Kagana i cijelu mu vojsku. Njihovog vodju ranio je sam Kagan strjelicom, koja je bila malo otrovana. Rana mu se počela upaljivati, pa traže već od zore svuda čiste vode, da mu stave studene obloge na istu. Već su pretražili cio okoliš, ali ne nadjoše nigdje vode. Tada se sjetismo tvoga vrela, u komu je bilo još pred nekoliko dana vode. Ako je

još imadeš, smiluj se i podaj im je. O njoj u mnogom ovisi ozdravljenje hrvatskog vodje.

— Žalim, da ne mogu bližnjemu pomoći, jer je i moje vrelo baš prekjučer takodjer presušilo. Čudim se i sam, da je bilo iste i tako dugo, — odvrati pustinjak i gledaše po došljacima.

— Dakle ništa! — klikne bolno Kosenac, kada je razabrao, što je izjavio pustinjak. — Jao! Zar će i zbilja morati moj ubogi brat podlegnuti?

A u tom njegovom drhtavom glasu bilo je nešto tako tugaljiva i potresna, da su Vidi navrle suze na lijepe oči. Tolika bratska ljubav ju ganila. Tada podje i ona za ocem, Mirkom i Kosencem k obližnjem vrelu, da se uvjeri o tvrdnji starog pustinjaka. I u istinu vrelo je bilo skroz prazno i isušeno, a na dnu mu raspucala zemlja. Trava oko njega bila je posve izgorjela i suha, kao da je već davno ponestalo u njemu vode. Onako nehotice bacila je nekoliko pogleda ispod oka, na hrvatskog starješinu, komu se u očima odražavala tuga i zabrinutost za ljubljenog brata i vodju, komu nije mogao pomoći.

Tada najednom sune Vidi u glavi pitanje:

— A zar ne bi mogao taj starac-pustinjak izmoliti od Boga, da učini čudo, i da sada na ovom mjestu proteče živa voda? Njegova molitva jamačno je Bogu ugodna, i on bi njome uspio kod Boga. A osim toga, da se ovdje sada dogodi čudo, ne bi li to povoljno djelovalo i na ove ljude, koji su pogani? Ako bude starac pustinjak samo htio, on može pomoći. Njegov sveti, pokornički život, koga provodi iz čiste i velike ljubavi spram svog Stvoritelja, može tome mnogo doprinijeti.

I ona bez ikakvog oklijevanja klekne pred pobožnog starca, sklopi pred njim uzdignute ruke i zavapi:

— Pobožni čovječe! Ugodniče Božji! Pomozi ovim ljudima!

— Rekoh već djevojko, da nemam vode.

— Ali ti možeš pomoći, samo ako hoćeš!

— Čime? — starac će i pristupi k djevojci da ju podigne, jer nije dozvoljavao da pred njim kleči.

— Čudom!

— Djevojko, što si to izrekla! — usklikne preneraženo pustinjak i uhvati se za sijedu i čupavu kosu. — Ti tražiš od mene ono, što može samo Gospodin Bog! Vido, tvoja je misao griješna!

— Oj, pobožni oče, nije! Ti možeš tvojom vrućom molitvom izmoliti od Gospodina Boga da učini čudo.

— Vido, mani se takovih misli.

— Pomozi bližnjemu svomu! — zaprose sada i Davorko i momak.

Starac-pustinjak bio je sav zbunjen i preneražen. Od njega se zahtijevalo nešto velika i nemogućeg; takovog na što on nije nikad još za života niti u snu pomislio. Zahtijevaju od njega da učini čudo, da učini čin koga može izvesti samo Bog! I u njegovoj poniznosti i pobožnosti učinilo mu se to tako strašnim i griješnim, da je u cijelomu tijelu protrnuo od silnog straha pri pomisli, da ne bi time uvrijedio svoga Boga i Stvoritelja i navukao na se njegov gnjev. Zato se sav zdvojan i uprepašćen stao očajno braniti od Davorkovih, Mirkovih i Vidinih prošnja govoreći:

— Bježite! Bježite! Ne griješite duše!

Ali oni su još sveudilj pred njim sklapali ruke i vapili:

— Tvoja sveta molitva može pomoći!

A momak je još i to primijetio:

— Ti si me dosele poučavao da je kršćanski Bog silan i svemoguć! I po tvojim riječima ja u to živo vjerujem, a još bi moja vjera bila jača i življa, kada bi ti sada isprosio od Boga da učini čudo, pa da ovdje proteče voda. A to bi bilo tim veće čudo, što upravo sada nema nigdje svježe vode.

— A osim toga to bi čudo moglo duboko djelovati i na ove ljude, koji su takodjer Perunovi štovatelji, — javi se i Vida. — Zato pobožni oče, klekni i moli našega svemogućega Boga da učini, da bude ovo vrelo opet puno vode!

Ove riječi smutiše još više starca. I premda mu se njihova prošnja činila pretjeranom i griješnom, ipak je morao priznati razloge koje su oni navadjali, da se dogodi čudo. Koliko je imao brige i posla, dok je Mirka posvema uputio u kršćanske istine i dok ga je oslobodio poganskog upliva, pa kako bi u istinu porasla vjera u srcu tog momka, kada bi se ono dogodilo, zašto ga oni toliko napastaju. A kako bi takovo čudo istom djelovalo na poganske Hrvate, koji bi u njemu gledali svemogućnost i silu kršćanskog Boga! Ta rekli su mu i sami, da su cijelu noć palili posvećene žrtve svomu Perunu i Ladi, da se smiluju s kišom, ali uzalud. A da u istinu kršćanski Bog učini sada čudo, ne bi li time najsjajnije dokazao, da je On u istinu onaj pravi Bog, koji je tvorac zemlje i neba, i koji je jedin i vječan?

I premda se silno borio samim sobom glede toga, ipak je popustio tolikim prošnjama, spustio se na koljena pred križem i drhtavim glasom stao moliti:

— Bože i oče moj! Ne upiši mi za grijeh što Te sada molim. Znadem i priznajem, da sam veliki grješnik, ali ovo, za što Te sada molim, činim iz velike i číste ljubavi spram Tebe! Radi se o tom, da pokažeš kako si uzvišen, svet i svemoguć. Radi se o tom, da ovi ljudi, koji stupaju još stazom tmine, uvide i upoznaju, da si Ti onaj koji vedriš i oblačiš, koji daješ mir, ljubav i sve dobro na ovaj svijet. Ponizna je i vruća moja želja, da uvide ovdje na ovomu mjestu, kako je svemoguć kršćanski Bog i kako Tvoj uzvišeni znak, sveti križ imade silnu moć. Gospodine, oprosti, ako je moja prošnja smjela! Budi uvjeren, da nije potekla iz sebičnosti ili griješne oholosti, već da se proslavi Tvoj uzvišeni znak i da se prodiči sveto ime Tvoje!

Izgovarajući tu molitvu drhtao je pobožni starac cijelim tijelom, a neka posebna uzbudjenost bila ga svega zaokupila.

I dok je on vršio svoju molitvu i pouzdano i nepomično gledao u svoj križ, pred kojim je klečao,

odmakla se Vida od ostalih, prišla k vrelu i stala se u nj nagledati.

Tada joj se najednom pričini kao da se unutra nešto svjetluca i ona stane slavodobitno klicati:

— Ovamo! Brže ovamo! Čudo! Čudo! — i zgrabi kamenu posudu, pa ju baci unutra.

A kada ju je izvukla, o čudo, bila je puna studene i svježe vode, a nad vodom pliva nešto sjajna. Vida pogleda bolje i klikne još slavodobitnije:

— Križ! Križ! — i izvadi ga iz posude i pobožno, s najvećim strahopočitanjem poljubi ga, pa ga pruži pustinjaku, koji učini isto i pun svetog zanosa klikne:

— Gospodine, kako si velik u djelima svojim! Kako je uzvišeno i sveto ime Tvoje!

Kosenčevi ljudi gledali su sav taj prizor presenećeno. Svi su u tom izvučenom križu upoznali neki neobični, vrhunaravni znak, koji je imao donijeti spas njihovome poglavici.

Tada spustiše kamene vrčeve u vrelo iz koga je sve jače ključala bistra studena voda. A kada su ih napunili progovori opet pustinjak:

— Braćo, bili ste čas prije svjedocima što se tu zbilo. Svi ste vidjeli da je Gospodin, Bog kršćana, učinio veliko čudo. Ovaj izvučeni križ jest najdičniji i najsvetiji znak onog Boga, komu se ja, Davorko i njegova kći klanjamo. Ovaj križ jest znak kršćanski, komu se klanja istočno i zapadno carstvo. Naš dobri Bog, Gospodin Isus, učinio je veliko čudo. U ovoj strahovitoj žegi gdje su usahli svi potoci i sva vrela, gdje ljudi i životinje skapavaju od žedje, proteklo je najednom toliko bistre vode. To neka bude opomenom vama svima, koji štujete Peruna i krive bogove, da radije prigrlite našu vjeru i da štujete onog Boga koji je učinio to čudo. Da nije toga, vaš bi poglavica jamačno umro, jer bi mu se otrovala krv od rane. Ali ovako on će potpuno ozdraviti. Ovaj sveti znak, pod kojim je proključala ova bistra voda, dao je istoj čudotvornu i ljekovitu moć. Ja sam duboko uvjeren da će od nje iscijeliti svaka rana.

Kosenac slušao je požudno starog pustinjaka, a tada mu reče:

— Čovječe i ugodniče svoga Boga, uvjeravam te, da sam duboko dirnut nad ovim što se ovdje malo prije zbilo. Premda nijesam kršćanin, i premda ne vjerujem u vašeg Boga, ipak priznajem, od ovog časa i uvidjam, da taj vaš Bog mora biti u istinu silan i velik. Svi smo vidjeli da u vrelu nije bilo kapi vode, a gle sada izvire tolika voda da se njome mogu napojiti svi naši ljudi. I dozvoli mi, da taj znak ponesem u naš tabor, da ga uzmognu svi vidjeti i diviti mu se. A želja je moja i prošnja, da uz ove vrijedne naše zemljake, koji su nas ovamo doveli, podješ i ti starče takodjer s nama, jer iz ovog znaka imademo baš najviše tebi zahvaliti na sretnom nalasku ovog čudesnog vrela.

No stari je pustinjak odlučno odbio Kosenčeve prošnje. On nije htio ni za živu glavu da ostavi svoju kolibicu i svoju svetu tišinu, u kojoj je proživio toliki niz godina. Njegovo srce bilo je u toj samoći najsretnije i najzadovoljnije, i nije poznavalo drugih želja i zahtjeva, do li, da se u samoći i tišini moli Vječnomu gospodaru svemira. Samo tu mogla se je njegova duša nesmetano uznositi za Bogom i drugim svijetom i tražiti utjehu i okrjepu u životnoj borbi.

Pa kada uvidi Kosenac da pustinjak odlučno odbija njegovu želju, zahvali mu se duboko ganut za sve i ostavi sa svojima to čudesno mjesto. Pratili su ga u tabor i Davorkovi. Hrvatski starješina sam je uzeo križ u svoje ruke i s najvećim strahopočitanjem nosio ga u hrvatski tabor.

* * *

Mladi Kosenac s Davorkom, Mirkom, Vidom i slugama ulazio je slavodobitnije u tabor nego li i sam Hrvat ono dan prije poslije bitke. Sav puk se bio podigao na noge i oduševljeno klicao svome starješini, koji je našao svježe vode i time nosio spas vrhovnomu poglavici. Mnogi, koji nijesu odmah znali

što se zbilo, klicali su od radosti i zahvaljivali Perunu, Suncu i Ladi što su uslišali njihove prošnje.

I munjevnom brzinom od ustiju do ustiju pronijela se vijest o čudesnom nalasku vode. Sve se sjatilo oko Kosenčeve družine, da iz njihovih ustiju kao iz najvjerodostojnijeg izvora čuju, kako se to sve zbilo.

A dok su sluge o tom pripovijedale vani u taboru pred zapanjenom svjetinom, dotle su se u vodjinomu šatoru skupile mnogobrojne starješine i boljari, i s najvećim počitanjem ogledali križ, koji je ležao na vodjinomu uzglavlju. I kada im je sam Kosenac sve ispripovjedio, bili su i oni toga mnijenja, da je to neki vrhunaravni znak; znak dobar i utješljiv za njih i njihovog vodju. A po gotovo se to mnijenje još jače učvrstilo onda, kada je njihov ljubljeni vodja onako brzo i nenadano ozdravio od one čudotvorne vode.

A drugog i još slijedećih dana hodočastile su k pustinjakovom vrelu velike skupine Hrvata, da se na svoje oči nagledaju toga čudesnog vrela i napiju one bistre vode, koja ih je u onoj žegi i omari okrijepila i preporodila.

Pobožni je pustinjak neprestano morao pripovijedati znatiželjnoj svjetini o cijeloj toj čudesnoj zgodi, i putio ju kako treba da u tom čudu vidi milost samoga kršćanskog Boga, koji upravo želi, da se hrabri Hrvati okane poganstva i prigrle njegov sveti i uzvišeni znak, po kom je takodjer došao spas i njihovomu vodji.

Njegovo pripovijedanje bijaše tako živo i ganutljivo, da su ga i same uglednije starješine neprestano nutkale, da im još što pripovijeda iz života toga svog Boga, koji je po njegovim riječima pravi i jedini Bog. Bilo im je doduše nekako čudno pri duši, kada su slušali kako pustinjak odlučno i otvoreno napada i niječe njihovog Peruna i cjelokupno slavensko bogoštovlje. Takova što nijesu još čuli o svojim božanstvima. Dosadašnja njihova vjera u Pe-

runa, Sunce, Danicu, Ladu i ostale slavenske polubogove stala se u srcima mnogih drmati. A to tim više što su i sami gledali onaj križ, onaj čudotvorni znak, koji je donio spas i zdravlje njihovom vodji. Tu se nipošto nije dalo zatajiti da to nije neko vrhunaravno djelo, takovo djelo, koje nije nitko od običnih ljudi mogao izvesti. Pa ako taj pustinjakov Bog umije činiti takova čudesa, ako je On svojom vlastitom moćju ustao iz groba i svladao sve svoje neprijatelje, tada ne može biti sumnje u Njegovu moć i božanstvo. I neki od poglavica stali su se sve više baviti tom novom, čudesnom vjerom, i sve su više razmišljavali o kršćanskom Bogu, koji je čudesnim načinom ozdravio njihovog vodju.

Pa kada su još mnogi čuli iz Mirkovih ustiju kako je on dugo kolebao medju poganstvom i novom vjerom, kako se borio samim sobom, i kako je konačno ipak u njemu prevladala želja, da stupi u krilo kršćanske vjere; bili su osvjedočeni, da ta za njih nova vjera mora biti u istinu čudesna i privlačiva. A u tom ih je uvjerenju još više okrijepilo Mirkovo pokrštenje, koji je na čudotvornom vrelu prvi primio sveti krst od pustinjakove ruke, koji je blažen i preobražen slavio Krista, što mu je udijelio toliku milost, da baš on izlije povrh glave Mirkove čudotvornu vodu i da ga preporodi u Kristu.

Ali nije samo pustinjak i Davorko osjećao te sreće već je i lijepa Vida bila jamačno najvećim njezinim dionikom. Duša joj pjevala hvala Gospodinu i veličala Ga, što je dočekala napokon i taj sretni čas, gdje je njezin mili Mirko prigrlio Gospodina Isusa i uklonio time sve one zapreke, koje su bile na putu njihovoj sreći. Ona je bila duboko uvjerena, da joj je u tom bio sam Spasitelj u pomoć. I ne samo glede Mirka, već i glede onog čuda kod pustinjakove kolibice. Upravo njoj palo je prvoj na um, da bi pobožni starac mogao svojom molitvom isprositi od Boga čudo. U tom svom uspjehu uvidjala je prst Božji, pomoć Božju. Sam Gospodin Isus učinio je ono

čudo na presahlom vrelu i otkrio se hrvatskom narodu. On mu se sam očitovao, i kroz onaj čudesni križ kao da je progovarao: „Hrvati, prigrlite moj križ, jer u tom znaku bit će vaša buduća sreća i slava!“

I ona je upravo plivala u sreći i radosti, osjećala je u svojoj duši neko osobito nadahnuće, neki osobiti zanos. Srce je njezino buktilo zahvalnim plamenom, i u mislima gledala je svog Spasitelja, kako joj se milostivo smiješi, i kako ju blagosilje za njezinu ustrajnost.

A njezina je sreća bila još veća, kada ih je stari pustinjak konačno blagoslovio i kršćanskim vezom za uvijek sjedinio njihova ljubeća srca, koja su zaradi te ljubavi mnogo i mnogo prepatila u tako kratko vrijeme. Malena Davorkova kolibica činila joj se od tog časa još ljepšom i prostranijom; šuma joj postala još milijom, a ptice joj nekud još ljepše pjevale i cvrkutale nego li ono prije. Pa kako i ne bi, kada joj je srce bilo sretno i zadovoljno, i kada joj nije težilo više za ničim, van za tihim i skromnim ognjištem, na kom vlada prava kršćanska ljubav i zadovoljstvo.

XXI.

Vodja Hrvat brzo se oporavio od svoje pogibeljne rane. Ona čudotvorna voda iz pustinjakovog vrela više je zacijelila njegovu ranu nego li sve trave i sve bajoslovne riječi starog vrača. Hrvat je uvidjao i priznavao, da je upravo čudesnim načinom ozdravio, pa zato nije mogao propustiti zgode, a da se sam ne zahvali pobožnom pustinjaku, koji je po svojoj molitvi isprosio od svog Boga onu ljekovitu i čudotvornu vodu. Kao plemenit čovjek nije mogao toga propustiti a da mu se barem nečim ne oduži za onu ljubav, što ju je taj starac iskazao njemu, čovjeku nepoznatu i tudju.

Zato je jednog jutra u pratnji brata si Kosenca i Muhola odjašio k pustinjakovoj kolibici, da se upozna sa svojim velikim dobročiniteljem.

Pustinjak ga je primio vrlo milo i susretljivo, i nije htio ni čuti o kakovoj hvali, već je neprestano odvraćao:

— Ne hvali meni, već hvali momu Bogu i Gospodinu. Uzalud bi bile sve moje molitve, da se On nije sam objavio s onim čudom i udijelio ti okrepe i zdravlja. Ali ako već hoćeš da mi iskažeš nekakovu ljubav, a ti prigrli kršćansku vjeru i priznaj Gospodina Isusa za svoga pravog i jedinog Boga. A tvoj lijepi primjer slijedit će jamačno i cio tvoj narod. Kao što si u ratu vodja svom hrabrom narodu, tako budi i u tomu. Preporodi svoje Hrvate u Kristu, i bit ćeš slavan i velik, a Gospodin blagoslovit će tebe, narod tvoj i svu zemlju tvoju! Uzvišen je tvoj poziv pa ga zato i slijedi. Privedi svoj narod u luku Kristove vjere i Hrvatska će biti sretna i velika!

* * *

Nekoliko tjedana poslije toga digao je Hrvat svoj tabor i krenuo svom svojom bojnom silom dalje prema jugu svoje nove zemlje. Krenuo je prema toplim žalovima lijepe i kršne Dalmacije, da posvema satare još ono nešto tužnih ostanaka avarskih, koji su se bili onako razbježali nakon onog poraza u gornjoj Panoniji. Dobro je predvidjao, da njegova nova postojbina ne će biti tako dugo mirna i njegova dok ju posvema ne očisti od Avara.

Nešto svoga naroda ostavio je u ovim gornjim krajevima, da si pomalo podižu nova ognjišta i da naseljuju puste krajeve, dok je s glavnom silom udario preko Posavlja, čarnog Pokuplja, i preko krševitih primorskih strana u čarobnu Dalmaciju.

Bio je uzvišen prizor kada je sa velebitskih visova, duboko dolje pod svojim nogama, a u ruju zapadajućeg sunca, ugledao po prvi put velebno i sinje Jadransko more!

Nikada jošte u životu nijesu njegove oči vidjele divnijeg i velebnijeg prizora. Ogromno i prostrano sinje more, u svoj svojoj krasoti i veličajnosti pozdravljalo je po prvi put njega, — vrhovnog gospo-

dàra svih Hrvata! Bijesnim svojim valovima, silnom hukom i bukom, krševitim svojim obalama i liticama, i divljom svojom slobodom, kao da mu je gromko klicalo:

— Dobro došao! Moji tamno-modri valovi, okićeni bijelom pjenom; moja sila i snaga, moja glatka površina, moja bura i moje dubine služit će od ovog časa tebi i tvomu narodu! Njima širi svijetom svoju slavu i svoje junaštvo.

Pa kada je konačno pod zidinama staroslavne rimske Salone[1] uništio zadnje izdušuće ostanke nekoć strašne Kaganove sile, mogao je Hrvat gromko i pobjedonosno uskliknuti:

— Od valova modrog Dunava do zidina drevne Salone moja je država. Slava Bogu jedinome, koji mi je dao snage, da dovršim ovo naporno ali slavno djelo!

XXII.

A kada su se utišale sve ratne grozote i nevolje, kada su na opustjelim garištima stali Hrvati podizati nova ognjišta, da si osnuju domove mira i ljubavi, kao što su ih i nekoć imali u pradomovini, odlučio je nepobjedivi Hrvat, da pristupi najveličanstvenijem i najuzvišenijem činu, pokrštenju svome i svog naroda.

Na ruševinama drevne Salone; na grobovima i svetim ostancima prvih kršćanskih mučenika; pod divnim i modrim nebom tople Dalmacije, i u neposrednoj blizini velebnog Jadranskog — sada već hrvatskog — mora, odlučio je primiti sveti krst. U svoj poniznosti, sa svom braćom, sa svim starješinama, županima, i cijelim narodom, jasno i glasno ispovijedao je pred Ivanom Ravenjaninom, poslanikom rimskog Pape Ivana IV. vjeru u živog i jednog Boga.

Pun pobožnosti i iskrenog oduševljenja izgovarao je sam svojim narodom riječi:

---

[1] Salona, današnji Solin u Dalmaciji.

— Vjerujem u trojednog Boga, komu bila slava, čast i dika od vijekova u vijekove! On neka proširi moju državu na kopnu i moru. On neka blagoslovi mene i moj narod! Obećajem i prisižem: „da ne ću nikada u tudje zemlje provaljivati oružanom rukom, već da ću gojiti mir sa svima, koji su tomu voljni!"

A da dade izražaja svome srcu, i da vidljivim znakom pokaže svoju zahvalnost prema jednom i pravom Bogu, krenuo je početkom idućeg proljeća sa svojom braćom i velikom pratnjom opet u gornju Panoniju — sada već Posavsku Hrvatsku, — da prisustvuje posvećenju prve crkve, koju je on podigao na čast svetom križu, a na uspomenu onog čudesnog vrela, čijom se vodom dostao zdravlja i preporodio na novi život.

Držao je, da će tim hramom postaviti najtrajniji i najljepši spomenik sebi i svom narodu.

Pa gdje je nekoć stojala tiha i samotna kolibica starog pustinjaka i njegovo čudesno vrelo[1], tu je s vremenom niknuo novi grad, prozvan po svetom križu: „Križevci", koji je u docnijim vijekovima doživio toliko slavnih ali i krvavih dana. Na ostancima te pustinjačke kolibice sinuli su prvi traci svjetla i veličine hrvatskog naroda. Taj narod bio je kroz sva pozna vremena najjačim stupom svete vjere Kristove, pravim „predzidjem kršćanstva", o čijim se junačkim grudima slomile tolike navale divljih naroda, tih neprijatelja hrvatstva, te časnog krsta i slobode zlatne!

A starodrevni hram sv. Križa, preko koga su prohujali vijekovi i razne nezgode, stoji još i danas, kao rječiti svjedok onih davnih prošlih vremena, da potomcima drevnih Hrvata priča slavu i veličinu nji-

---

[1] G. Fran Novak, župnik glogovnički, pripovijedao mi je: da su godine 1882. prigodom obnove crkve „sv. Križa" u Križevcima, on i pokoj. župnik križevački Karlo Ferkić otkrili tragove toga čudotvornog vrela, naime, okrugli maleni prostor, kako se već obzidavaju zdenci. Ti ostanci nalazili su se pod crkvenim taracom, pokraj desne strane glavnog žrtvenika.

hovih pradjedova, da ih opominje, da brižno čuvaju uzvišeni amanet svojih praotaca, — svetu vjeru katoličku. I da u svim teškim danima upiru svoje oči Kristovu križu, i da u njemu traže zaštitu za svoju, tolikom hrvatskom krvlju natopljenu rodjenu grudu!

Konac.

VLADIMIR ROŽMAN

PRIGORČICE

SLIKE IZ PRIGORSKOGA ŽIVOTA

NASLOVNA SLIKA OD ZDENKE SERTIĆ

JERONIMSKA KNJIŽNICA
UREĐUJE DR JOSIP ANDRIĆ
IZDAJE HRV. KNJIŽ. DRUŠTVO SV. JERONIMA
KNJIGA TRISTA TRIDESET I TREĆA

TISKARA NARODNE PROSVJETE U ZAGREBU, TRENKOVA UL. 1.

JUNAK MARKO

Prigorje pritisnuo snijeg. Oko kuća uji bura, pjeva zimsku pjesan, na polju je sve bijelo.

Lijepo je pogledati zimsko odijelo majčice zemlje, ali nas pored svega toga nešto nuka, da se odmaknemo od prozora, da se privučeni nekom silom primaknemo velikoj, okrugloj zemljanoj peći ili, kako to kažu stariji Prigorci, »furuni«.

Noć je na izmaku. Već se zvonar Mato objesio o uže i nazvao kućicama razasutim po bregovima »Dobro jutro«.

Nedaleko od škole u niskoj kućici zatreperi svijetlo, a začas izađe iz kućice omotan u stari zimski kaput gospodina učitelja glavom školski podvornik Marko.

Bože moj, kuda će ovako rano ?

Ide Marko, klipše, tetura, mrmlja, rekao bih, da zbori :

— Hm, hm, doći će miševi iz dalekih sela, treba da bude soba ugrijana !

Marko dakle ide da ugrije školsku sobu. Selo se budi, pijetli pjevaju, ovdje ondje javlja se u kući svijetlo.

Nije prošlo ni sedam časova, iz škole niza stube bježi, skače Marko, a za njim nešto leti, za njim nešto udara o stube. Marko bježi glavom bez obzira.

Lupivši o vrata svoje kućice evo ga u njoj. Sva začuđena upita ga njegova bolja polovica :

— Šta je Marko, Bog ti dao zdravlje i pravu pamet ?

— Duh, duh, duh... ženo, duh !

Ni riječi više nije mogao da istisne.

Sjedne na klupu. Žena oko njega i s ove i s one strane, ali badava — Marko blijed, Marko dršće, Marko ni riječi više! Njemu je na jeziku samo: »Duh!«

Gotovo poslije četvrt sata počne Marko:

— Znaš, draga ženo, došao ja pred otvor peći, uzeo lopatu, da izgrnem pepeo, kad tamo — iznutra skoči nešto crno... a ja bjež! To ti je bio duh... Ja niza stube, on za mnom, za mnom, sve me je udarao po nogama.

— Idi, moj Marko, čuvao nas sveti križ, kakav duh? To se tebi pričinilo!

— Nije, ženo, nije!

Počelo se daniti... Služba je služba. Eno ide Marko sa svojom ženom, da nalože peć, da vide, što je.

Dođu pred stube. Pred stubama lopata; dignu je. Popnu se gore, dođu pred peć, nađu susjedova mačka, gdje sjedi pred peći i gudi svoju umiljatu pjesmu.

— Ne dao ti Bog zla! To si ti bio, lopove crni, a ja sam mislio, da je duh! To si ti bio u peći, ti! — i udri Marko po mačku, kojega ubrzo nestane.

Tako je bio jedan dio te tajne zagonetke riješen.

— A kako je lopata prispjela dolje? — upita žena.

— Ja, ženo, ne znam, samo znadem, da mi je pred stubama od straha ispala iz ruku.

Žena Markova, bistra glavica, riješi i to.

Marko je pobjegavši od peći ispustio pred stubama lopatu. Na stubama je bio smrznut snijeg, pa se lopata poskliznula i bježala za Markom udarajući ga neprestano po petama.

U selu ne zna nitko o tome ništa; ne će žena da izda, kakav je njezin Marko junak. Samo je meni povjerila tu tajnu i to meni samo uz pogodbu, da je ne odam nikome, a ja joj evo činim po želji!

SVADBA

U crkvi su užgane svijeće. Kraj glavnog žrtvenika skupilo se nešto ljudi, ponajviše djece, pa šapću i guraju se: svatko nastoji da ugrabi što zgodnije mjesto.

Starije žene radoznalo i značajno promatraju plamsanje svijeća: prosuđuju, koja jače gori, da li ona s lijeve strane ili ona s desne. Do toga mnogo stoji. Ako svijeća s vjereničine strane slabije plamsa nego svijeća na strani vjerenikovoj, za godinu dana utrnut će se svijeća njena života. A ako slabije gori svijeća s vjerenikove strane, dogodit će se obratno. Ovdje kao da je ono prvo. Zato je ona žena u tamnom crkvenom kutu turobno kimnula glavom, kao da žali vjerenicu, što tek za godinu dana skida vijenac djevojački.

Ušli su svatovi. I vjereniku i vjerenici i čitavoj pratnji na licu je treptjela radost i sreća. On je gledao preda se, a katkad je samo zirnuo na svoju vjerenicu. Ona je nepomično gledala u propetoga Spasitelja, a onda bi joj se oko spustilo do svijeće. Njena je svijeća slabije gorila. Promatrala je plam svijeće i svoje i njegove, i oko joj se zalijalo suzom. Bog znade, da li je ona u taj čas, u čas svoje sreće, pomišljala na ono, što su pomišljali oni kraj žrtvenika.

Zora je rudjela, kad su se prigorskom kosom lelijali ugodni i nježni glasovi gusala, kada se sve orilo od pjeva svadbenoga barjaktara i ostalih svatova.

Ta povorka vodila je vjerenicu iz njezina rođenoga doma u novi, vjerenikov dom.

Koračali su jedno uz drugo. Ona je šutjela, a on je nastojao da joj pripovijedanjem razvedri nekako nujno lice. Ona mu se gdjekad osmijehnula.

U sredini su među sobom nosili priprostu svjetiljku. Tko zna, što znači ta svjetiljka, ne može takav prizor pogledati bez duboka čuvstva. Od onog časa, kad ih je svećenik blagoslovio, pa do hladna groba treba da ih ljubav prati, treba da im ogrijava grudi, treba da im svijetli na putu njihova života. Tu lju-

bav, tu vatru njihove ljubavi označuje svjetiljka, što je nose, i to svako jednom rukom.

Krasno je pogledati, kako se istok rudi, svatovi kreću, gajdaši gude, a vjerenici nose svijetlo. Ona je tiho stupala uza nj, tiho je ušla u njegov i svoj dom, tiho je u njem stala da provodi dane...

*

Prošlo je otprilike upravo godinu dana. Bio sam u prigorskoj crkvici. Prije nego što je počela misa, pođem na groblje. Na nekom svježem grobu vidio sam mladu ženu, gdje moli i plače. Prepoznao sam je.

Zvonce se oglasilo. Ona je pohitjela u hram, a ja do onoga groba: u grobu je počivao njezin muž.

U hramu sam je vidio: prije godinu dana vjenčala se, a danas je udovica.

Ona bi jamačno voljela, da se onako dogodilo, kako su žene — sudeći po svijeći — nagađale. Ali Gospod je drukčije htio...

OČINSKO SRCE

Iz raznih gorskih krajeva slijeva se u dol više izvora, mnogo potočića. U ravnici postaje odatle potok, dobija oveće korito, te mirno, lagano i dostojanstveno struji. Prije nego što će se izgubiti u šumskom lugu, vijuga se posred sela. Kućice su mu s lijeve i desne obale, a s ceste na lijevi kraj do pred svaku kuću vodi drven most.

Kraj svakog takvog mosta ima sasvim uz potok na četiri mala stupa od nekoliko dasaka zbijen prostor, gdje žene peru rublje.* Dok one tu peru razgovarajući se o seoskim prilikama, vrh njih na mostu skupi se mnogo djece, koja se ili sjedeći igraju ili trče i skaču po mostu.

Bilo je poslije podne. Ostala mati s troje djece u kući, muž joj otišao u šumu. Najmlađe zaljuljala u

*) Kajkavci u Prigorju zovu takvo mjesto „perišće".

san, prekrstila ga, poljubila, prekrila laganim rupcem, da ga ništa ne buni, i zaključala sobu.

— Sinko, pripazi na sestricu! — reče svom nešto starijem sinčiću, koji je bio u dvorištu. — Ja ću na potok.

— Hoću, majko!

Uredila je sve i spokojna otišla da pere rublje.

Dozrijevale šljive, sin se pomamio za njima i zaboravio da pazi na seku. Djevojčica ostala sama. Malo zatim se probudila, digla i pošla tražiti majku.

Hodajući s teškom mukom dovukla se do mosta, gdje je opazila drugu djecu.

Kraj ograde na mostu zateturala i... voda ju zaklopila. Mati je bila nešto niže, začula pljusak, pade joj iz ruku korito, blijeda skoči u vodu... prekasno — jao — prekasno! Iznijela kćerku u naručaju, na srcu, koje je za nju živjelo, mrtvu.

Sletilo se selo. Mati očajna, satrvena, nije smogla riječî ni suzâ; žarkim usnama ljubila je ledene oči, mrtvo svoje čedo.

Sinčić se sakrio nekamo od straha.

Žene kušale ovo i ono, ali uzalud! Prestalo srce kucati. Čuli se uzdasi:

— Ostavio ju anđeo čuvar i morala je pasti!

Vratio se otac. Kazivali su, da mu je i u najvećoj bijedi oko suho. Zagledao mrtvo svoje dijete, potresao se od boli i žalosti, s neizrečenim jadom podigao ga na ruke, pogledao prama nebu, zajecao, izašao iz sobe...

Pod tom grubom surinom, u tim patničkim grudima zakrvavilo je očinsko srce...

Ima silnih čuvstava, ima uzvišene ljubavi na svijetu i u jednostavnih ljudi i u srcu njihovu. To srce treba poznavati i cijeniti. Kažu, da odonda taj seljak, koji prije nije nikada zaplakao često, vrlo često tiho plače i doziva izgubljeno čedo svoje.

PRVI POZDRAV

U kući svega blagoslova Božjega i od loze vinove i od strni zlaćane i od trave zelene i od stoke rogate. A što vrijedi ponajviše: mir i ljubav vlada.

Veselili se djetetu. Bog ih obdario sinčićem. Srećna majka ljubila ga često — majka kao majka — tepala mu, šaputala. Po vremenu dijete se smiješilo gledajući radosno lice majčino. I otac znao sjesti uz kolijevku i gunđao mu uspavanku. Tiho bi se odšuljao na prstima, da ga dijete ne začuje...

Počeli ga kasnije učiti, pitati ga:

— Kaži, gdje je tata, mama!

Ako su mu prstom pokazali, onda je onamo svrnulo okom, a nijesu li, ništa.

— Kaži, gdje su očice?

Ništa. Ako je puzalo po sobi, a poslije i hodalo, makar i slabo, zvala ga majka, zvao ga otac:

— Dođi k meni!

Ništa. Zgledali se otac i majka. Skamenili se. Otac bolno zavapi:

— Jao, dijete nam je gluho, a od toga ostat će i nijemo dovijeka!

Majka to nije mogla vjerovati, ali poslije je plakala, kukala. Uz kolijevku je mjesto uspavanku jecala jadovanku, umjesto izražaja radosti i sreće, uzdisala je i dijete žalila.

Poupitao otac, što bi. Savjetovali mu, da ga smjesti u zavod za gluhonijeme. I dao ga. Teško se majka od njega kidala, mučno se otac od njega u zavodu rastajao.

Prošla prva školska godina. Javili mu, neka taj i taj dan dođe po dijete, da ga odvede na praznike.

Došao nešto okasno, već je bio počeo javni ispit.

U razredu više djece, gospođe su tu, gospoda, roditelji tih nesretnika. Svi slušaju taj zagonetni, zanimljiv, ali i tužan ispit.

Otac pred vratima stao, smjerno pokucao, unišao. Svi pogledali, tko li je to došao. I mali se osvrnuo, u tili čas skočio iz klupice, poletio k ocu, obujmio mu — kako je bio malen — noge i prvi, prvi puta u životu prozborio svome ocu jasno i razgovjetno:

— Tata, tata!

Otac stao, podigao ga, zaridao i gotovo ga suzama umio, a onda poljupcima svojim, očinskim, opet sve suze svoje, očinske, osušio, posrkao.

— Gospodine, dajte mi ga, idem odmah, da ga što prije majka čuje!

— Pričekajte, da ga čujete, što još zna — a zna on i majku dozivati.

Otac se teško smirio. Srećan ga odveo, srećnoj ga majci doveo. Prve bi riječi morao da čuje upravo njene, a nije ih čuo. Ali sad će se već razumjeti, jer i srce će jače zboriti.

SEOSKI URAR

Nije on na svojoj kućarici imao ploče s natpisom »Grgo Pribić, urar«, niti je imao naslikan koji sat. Ne, na njegovu malu prozoru s unutrašnje strane bila su na debelom papiru krupna slova teškom rukom napisana: »Ovdje se popravljaju ure.«

Nije on u novine oglašivao svoje skladište, svoju trgovinu ura, da možda ljudi saznadu za Pribića. Pa ipak se u četiri župe znalo za njega. Tim zanatom bavio se njegov djed, otac pa i on. S imenom, s kućicom, s oruđem prelazio je taj obrt u nasljedstvo. Pratio je djeda i oca kao dječak, kad su kuda išli da popravljaju ure, i ljudi ga tako upoznali.

Bila je to lijepa pojava. Mutnih, sivih očiju, ćelav, duga, šiljata nosa, pod kojim su bili sitni žuti brkovi, kao da mu je tko na gornju usnicu posuo šumske mrave. Na prsima imao je pribodenu i prišivenu kazaljku od papira za znak, da je on urar —

i to je on sam olovkom naslikao. Kazala su bila debela kao palac, a rimski brojevi pojedinih satova tako napisani, kao da su posvađeni, kao da jedan od drugoga bježi.

Sjedio bi u svojoj radionici, a pred njim oruđe: omašna dva tri kladiva, poveća kliješta, više duljih čavala, nešto lima, velika četka — kao za cipele — komad lanena platna, velika djedova lula i naočari u sredini omotani crnim suknom i još ostale sitnije i krupnije stvari.

Bio mi je preko ceste. Radio je od zore do mraka, ali ne neprekidno. Kod njega su ure više puta po čitav sat udarale, zvonile. Uz to se čulo njegovo nabijanje, gunđanje. Gdjekad je od ljutitosti, kad ga u čem iznevjerilo oko ili vještačka ruka, znao po sobi razbacivati oruđe, a za čas bi ga opet kupio. Iz sobice svoje izlazio je na ulicu pet do šest puta, da pogleda, kako sunce stoji. Znao bi reći:

— To je moja najbolja ura.

Izilazio je — u kući ispod mog stana bio je dućan — da barem nekoliko puta na dan gucne rakije, obično ujutro po dva puta, a poslije podne češće.

Katkad je morao izlaziti i s djedovskim štapom u ruci, da rastjera djecu, koja su kradomice dolazila do njegova prozora i pjevala mu:

Majstor Grga, majstor stari,
Cijelom svijetu ure kvari!

Tako je živovao majstor Grga. Ljudi dolazili k njemu, donosili stare svoje zidne ure — džepne ure on nije popravljao — i bilo je uvijek posla. A znao je odlaziti i u tuđa mjesta s oruđem, da po selima popravlja ure.

Nepoznat širem i većem svijetu ima i on svoj svijet. On ga razumije, shvaća i u njem uživa. Kraj njega ure jednako biju, život mu brzo gine, a koji će od dvanaest sati i njemu zadnji puta kucnuti?

TVRDICA

S crkve se javilo zvono, umiljat glas razlio mu se po svim dolinama i bregovima, pa ga nestalo nekud u Uskočke gore.

Podne je. Sunce pripiče, a težaci i u polju i u vinogradu otkrivene glave, skrštenih ruku zamiču u hlad, da blaguju, da se okrijepe i nastave zatim svoj težak rad.

Poznavao sam ga, bio je bogat, imućan seljak. Na jednom brdu stajao mu dom lijep, uredan, a pod njim podrum pun vina. Na drugom brdu u vinogradu sazidao pivnicu najljepšu, najveću u čitavu kraju: i ona je obilovala vinom. Bio je gospodar oveće družine, a starac već: sijed, pognut, slab. Nije objedovao s družinom, bila ona kod kuće ili u poslu, običavao je tek gdješto prigriznuti.

I danas je u vinogradu kod svog podruma.

Sjedi pred zaključanim podrumom i drijema, kraj njega leži ključ od podruma. Kad se god u drijemu prene, uvijek zirne na ključ. Oglasi se zvono, on izmoli molitvu i ustane.

Otvorivši podrum izvadi iz torbe komad hljeba, nasloni se o vrata i uze blagovati: to mu je bio objed.

Dok je lagano mrvio kruh, gledao je u dolinu, gledao je u daljinu. Sunce se kralo u podrum i osvjetljivalo bogata starca i njegov ubogi objed.

Napokon iz udubine u zidu izvadi starac čašu i pođe podrumom. Najprije pođe s jedne strane, prebroji sve sûdove, zatim s druge i kimne zadovoljno glavom. Iz posljednjeg suda sasvim u kutu natoči čašu.

Držeći punu čašu u ruci lagano pođe prema vratima, da se koja kap vina ne prospe.

Eto ga opet na vratima s čašom u ruci.

Sunce se prelijeva krasnom kapi, žutom kao zlato, a smiješeći se motri to starac. Dugo je motrio, motrio, dok najzad ne prošapće:

— Oh, kako si lijepo, šteta te je!

I okrenuo se, pošao u podrum i sasuo vino natrag u sûd.

Za koji čas je opet drijemao pred podrumom, čuvao kap, koju je on priredio — ali šteta bi bila, da se s njom i okrijepi, šteta bi bila, da ga ta kap ugrije!

Sunce je grijalo, grijalo njega, bogata starca, uboga starca.

STARA KRUŠKA

Stajala je ta kruška godine i godine u vrtu. Od ukućana nije se nitko opominjao, kada je bila usađena, kada ucijepljena. Starac jedan sjećao se, da je ovakva bila već za njegovih najranijih godina, znao je, kakvim je kada rodom ponijela — i volio je. I mlađi su je voljeli radi ploda, a on, starac, radi starine. Na nju se nekad kao dijete verao, s nje plod tresao, čistio je, dok su bile jače noge, krepče ruke, dok je bilo više tjelesne snage.

Dok je on bio gospodar zadruge, očistili je svake godine i uredili, a poslije — jedan je to tražio — zadruga se razvrgla. Ukućani pocijepali vrt na više dijelova i kruška dopala jednog zadrugara, koji nije za nju mnogo mario. S godinama počele se sušiti grane, slabije je kruška rodila.

Kada je god starac mimo nje prošao, bilo mu neugodno, snuždio se, ozbiljne misli zaokupile ga, turobna se čuvstva uzbudila u njem.

I riješili se, da je posijeku: već je, vele, stara, smeta u vrtu, pa dosta je već i stajala. Starac ih odvraćao, no uzalud.

Spremili se, pripravili oruđe, a bio i starac u vrtu. Kad je prva sjekira pala na deblo, starac se okrenuo i udaljio iz vrta.

Dugo su se mučili, najposlije kruška škrinula, svalila se, a težaci umorni uzdahnuli:

— Hvala Bogu, pala je!

I starac nadjačao srce, povratio se, da je vidi, prije nego je sasvim sasijeku. Tek nekoliko grana bilo je suhih, deblo još jako, zdravo, a korijen dubok i živ.

Starac je svu ogledao i pruživši ruku na krušku reče :

— Godine 1848. bio sam dječak od petnaest godina. Sjećam se kao da je danas : prolazili vojnici našim selom. Kruška je bila vrlo rodna, a ovako je već omašna i onda bila, kakva je dosada stajala. Onda se nije nitko od naših starih pravo sjećao, čija ju je ruka odgojila. Dok je bila naša zadruga jaka, i kruška je bila snažna, i mi smo bili snažni. Vi ste razorili zadrugu, posjekli krušku. Gledajte, još su mnoge grane svježe : da ste samo suhe odsjekli, kruška bi i danas cvala, zelenila se i rodila. Da ste od zadruge odstranili suhe i neplodne grane, zadruga bi i danas živjela lijepo, a ovako životarimo, sušimo se, ginemo. Sami smo se podsjekli. Govorio sam za jedno i drugo, ali badava.

Mahnuo starac rukom, okrenuo se, pogledao suhe grane, ali ne suhim okom...

DOBAR SIN

Jednog dana — bio je dug, vruć ljetni dan — susretnem svog oca na putu.

— Antune, daj ti umjesto mene odnesi ovaj svežanj u selo!

Ja sam tada bio mladić od šesnaest godina. Napor mi se nije milio, a vraćao sam se upravo iz livade, gdje sam od zore radio. Bio sam umoran i gladan. Do sela bilo je ponešto daleko. Čeznuo sam za hranom, a tada da se umijem, zaodjenem i odmorim. Iznajprije kao da sam oklijevao, jer sam se ljutio, što otac poslije dugog rada takvo što od mene traži. Da sam ga odbio, on bi pošao sam, jer je bio blag, ustrpljiv starac. Ali nešto — mora da je bio dobri Božji anđeo — zadrži me, da ne odam svoje ljutosti.

— Svakako, oče, samo daj, ja ću to odnijeti! — rekoh i dadoh kosu jednome između radnika.

Otac mi pruži svežanj.

— Hvala ti, Antune! — odvrati otac. — Ja bih išao sam, ali ćutim, da mi danas nekako nije dobro.

Kad je odlazio, reče mi jošte:

— Hvala ti, sinko! Ti si mi, Antune, uvijek bio dobar sin...

Požurim se u selo, a kad sam se vraćao, dođe mi ususret jedan radnik:

— Vaš otac pade mrtav, kad se povratio kući. Posljednje njegove riječi bile su vama namijenjene...

Ja sam sada starac, ali sam odonda svaki dan zahvaljivao Bogu, što su posljednje riječi mog oca bile:

— Ti si mi uvijek bio dobar sin...

ČUDAK IZ KLIJETI

Zoran je to bio mladić — mnogo ih takih rađaju moje gore. Uzeli ga u vojsku, te je ondje osilio tijelom, a posuo ga krupan brk.

Došao biskup na sv. potvrdu. O toj prigodi moj dobričina župnik — dao mu Bog rajsko naselje — uzeo i njega, da mu u kući pomaže i kod časti dvori. Tu ga biskup štošta pitao, on lijepo odgovarao, sprętno služio, zgodno se vladao, i biskup ga uzeo u grad za svoga »husara«. Ondje je proživio više godina.

Bistra glava, dosta je tu pribrao i od jezika njemačkoga, a i po koju latinsku poslovicu. Loše mu nije bilo.

No s godinama postajao je šutljiviji, zamišljeniji.

Pojavila se filoksera, hametom uništavala i najposlije opustila čitave krajeve. U ono doba javljao se češće ovaj i onaj, da je iznašao lijek protiv te bolesti. I njega je svega zaokupila ta misao, da i on mora iznaći takav lijek, da bi pomogao narodu, a i sam da privrijedi, stekne nešto.

— Smutila mu se pamet, — rekli seljani, kad ga su iz bolnice pustili i odaslali kući.

Tu je živio neko vrijeme posve pustinjački. Na rođenom domu nije htio da bude, provodio je dane u klijeti. Tu se mučio, znojio, miješao, kuhao, zalijevao, okapao, opsipavao one već obamrle čokote, ne bi li pognali lozu. Uz njih bi najradije usađivao vrbe, jer je držao, da će one izliječiti trsove. Majka mu je donosila hranu, mučke ga promatrala, a usto potajno plakala.

Neko je vrijeme opet polazio na »težačko djelo«. Nosio je širok, pusten šešir, pregaču od stare vreće, a i noge je omotao tankim krpama. Radio je za tri druga. Kopao je, kopao kao za okladu. A znao je, ali rijetko kad — i prozboriti. Još malo i doći će od kralja, da je njegov lijek najbolji. Tada će svima, svima — i zakružio je rukama po bregovima — on pomoći. Ljudi će mu biti blagodarni, a on će biti imućan...

Čudno mu je, što ljudi piju rakiju, i nije baš imao krivo. Od rakije dobiva se rak, a rak jede, grize srce i dušu...

Bio je uvijek s Božje strane. Što stariji, postajao je sve pobožniji. I kao da mu se Višnji potužio, što ljudi kunu, što se neki povlače po sudovima. Dok to ne izgine, nema sreće niti blagoslova...

U klijeti nije imao kreveta, nije ga htio, već je iskopao u zemlji ležaj, nastr'o ga slamom i tu je spavao. Na vratima u klijeti napisao je: »Deum ora et labora« (Moli se Bogu i radi). Kadgod mu je kiša isprala napis, ponovno je napisao to smiješanom ilovačom.

Primiti što badava, »na prikaz« — sačuvaj Bože! Tko bi mu što ponudio, mogao je i zlo proći. O tome mi je češće razvijao svoje nazore, a volio me, jer sam ga strpljivo slušao.

Bio je taj bogac dobra duša. Kad je sasvim klonuo — a doživio je veliku starost — nekud mu se svijest razbistrila, spoznao je, gdje je, a kad je izdisao, spokojno je s nekim smiješkom prošaptao: »Moli se Bogu...« — dalje mu zabjegla riječ...

OBEĆANJE

Vozio je na domaku jeseni pun, krcat koš kukuruza. Iznad pletera virili odozgo utaknuti klasovi. Kako je put bio pun grumene zemlje, teško su konji vukli teret. Kola zapinjala, gdjegdje odskočila i štošta se rasklimalo u košu na površini.

Djeca se igrala.

On, gospodar, stupao je uz konje naprijed, da ih vodi. Nije ni opažao, kako mu počesto iskoči koji klas. Djeca priskočila, podigla klas i povikala:

— E, kume, evo klasa!

— Ho, ho! — ustavio konje i ponovno na koš bacio klas. — Hvala djeco! — i potjerao kola naprijed.

To se ponavljalo više puta. Djeca se sjatila, kola mu pratila i podizala klipove.

— Tako djeco, tako. Pođite sa mnom, da gore u štaglju izmećemo kukuruz. Moram po drugi put u polje. Tko pomogne, vozit će se natrag.

— Svi hajde, idemo! — uskliknula djeca.

Ubrzo se koš ispraznio, djeca pomagala kao za okladu, ta vozit će se! To ih je oduševljavalo.

Pošli natrag u polje. Kako je prije u košu bilo sve puno lijepa, zrnata kukuruza, tako su iz njega sada provirivale dječje glavice, rumena lica, crnih vlasi, bjelušave kose, živih očiju.

Pognao gazda konje, sve je u košu oživjelo od veselja: smijeh, cika, radost!

Stigli pod brdo. Konji krokom. Lukavi gazda stade.

— Dolje, dolje, pa kući.

— E, mi smo pomagali, a vi ste obećali, da ćemo se voziti.

— Dolje i šutite!

Smrkla se djeca i sama se kao izbacivala iz koša. Vrcala napolje kao od metala.

Potjerao gazda konje, obazrio se na djecu, lukavo se nasmiješio, prašina ga obavila.

Stala djeca uokrug:

— Istjerao nas!

— To nije lijepo.

— A mi smo mu pomagali.
— I obećao je! Dobro, dobro!... — kao da su mu se prijetili.
Raspršila se čeljad svako svojoj kući. Ne će se raspršiti u te djece tako lako ona sjeta, ni zaboraviti povrijeđeno čuvstvo: obećao je, a nije riječ održao!

U SUMRAKU

Vraćao sam se u sumraku kući. Kad sam došao u selo, već je bilo odzvonilo »Zdravo, Marijo«.
Pred kućama su sjedili seljaci odmarajući se. Podalje od njih igrala su se dječica smijući se sad glasno pa tiho, sad živahno, a zatim prigušeno.
U mnogom dvorištu čuo se iz staja muk krava, što su došle s paše, i glas njihova zvonca.
Na kraj sela negdje zamirala je pjesma:

Vesel' te se, djevojčice,
Koje pjevat znate,
Jesen vam se približuje,
Da se razudate!

Pjevala su je djevojačka grla.
Usred sela stoji kapelica posvećena sv. Mirku. Prema kapelici ima ovisoka kuća na sprat, kuća imućna seljaka Ivana.
Kad sam prolazio pokraj te kuće, začujem krepak ženski glas, gdje zbori: »Oče naš...«
Ogledam se.
Na hodniku gore sjedjela je žena, na krilu joj je bilo djetešce, ručice su mu bile sklopljene na molitvu. Djetešce je molilo ponavljajući za svojom majkom riječi iz molitve Gospodnje.
Kad je majka izrekla »Oče naš«, čuo sam, gdje je djetešce nježno i ugodno ponovilo riječi svete molitve: »Oče naš...«
Ugodno me se dojmila ta lijepa, čuvstvena sličica iz seoskog života, duboko mi se usjekla u srce i pamet — ne ću je nikada zaboraviti.

MAJČIN POHOD

U okrajku rupca imala je svezano nešto novca, možda je bio samo koji novčić više, nego što se plaća željeznica do njene kuće, do njena mjesta. Skromna, neuka, bojažljiva, nije znala, gdje će kupiti kartu. Lutala je amo tamo, dok joj stražar rukom ne pokaza skup ljudi, koji su se tiskali, tko će prije dobiti kartu. Stala, još jednom prebrojila novčiće, i uzela kartu do kuće. Namjerila se na neku samilosnu suputnicu, koja ju je uvela u vlak, i s njom će da putuje.

Duša joj je bila puna dojmova. Grad, veliki grad, velike kuće, sve je se duboko dojmilo. Sa svojom suputnicom počela je odmah razgovor.

Što je vlak dalje jurio, razgovor je bivao sve rjeđi, što vlak brži, razgovor sve laganiji. Najednom izvadi iz njedara voznu kartu.

— Vi ćete znati, da li bih smjela i prije izaći, makar sam platila do kuće. Mogu li izaći u Šegovcu ?

— Dakako, ta željeznica je time još na dobitku.

— Znate, imam u Šegovcu sina. Gospodin je. Aj, kako ga ljubim, kako sam ga mučno na noge podigla, a rano moja, nisam ga vidjela već nekoliko godina. I djece ima, a krv moje krvi. Izgaram, da ih vidim.

Raznježila se starica pripovijedajući.

— Pa stanite ovdje na postaji i pohodite ga. Radovat će se i platit će vam već put dalje.

— I hoću !

Iza šume ukazalo se ubavo selo, majka je gledala i drhtala od radosti. Još nekoliko časova stat će, popeti se uz brdo, zagrliti sina i unučad. Uzela je već pod pazuh ono nešto malo stvari.

— Sjednite, sjednite, još ima kada.

— Da me ne odveze dalje.

Starica sjela, zamislila se. Metnula u kut stvari. Vlak je stao.

— Šegovac ! — čuo se glas.

— Izidite sada, tu smo !

— Ne idem !

— Brzo, vlak će dalje!
— Neka ga! — i ostala.
Crna šuma sakrila selo, crna tuga obuze majku. Gledala je prema selu. To je bio majčin pogled, pogled ljubavi, slatkoga, majčina čeznuća. Vlak je jurio dalje.
— Zašto niste izašli? — upita je suputnica.
— E, posla kod kuće, kuća sama.
— Ali, da sina vidite, da unučad zagrlite! Posla će biti svagda.
Starica tiho briznula u plač.
— Šta vam je, šta plačete?
Šutila je i krila. Ali srce joj bilo prepuno, nije mogla odoljeti i odala.
— Bila bih išla k sinu, no sjetila sam se, da ne bi bilo pravo snahi. Ljutila bi se, da ja dođem...

PRED KUĆOM

Nijesmo se vidjeli gotovo godinu dana. Na veliku subotu našao sam ga pred kućom. Upala lica nešto, no u ustima mu lula, a u ruci štap. Sjedio je i sunčao se na toplom proljetnom suncu. Do nogu mu sjedio sinčić. Imao je uza se škatulju od cikorije, kao rudo bila neka vrpca: to su bila njegova kola.
On ga promatrao, pa nekud kao nehajno odbijao dim iz lule. Nije to bio pogled, kao što mu je prije bio — onako vedar u svijet — već prevučen nekom sjetom. Lice mu je odavalo, da premišlja teške misli.
Ja sam po brdima gorskim blagoslivljao uskrsni kruh. Čim me je opazio, htio se pridići i segnuo je za štapom.
— Pustite, prijatelju! A kako je? — sjednem uza nj.
— E, gospodine, kako tako. Da je noga zdrava, onda lako!
Stisnuh mu muževno jaku desnicu. Tek onih žuljeva starih je ponestalo i podosta mu je omekšala.
— Od lane se ne vidjesmo!

— Da, da, — bolno će, — vi ste bili kraj kola, kad su me vozili u bolnicu. Napatih se jada, nasitih se briga, a sad se eto u tim godinama i suviše odmaram. Redim nešto, da; trknem »piročkom« (bradvom, keserom) ovdje, kucnem kladivom i čavlom ondje, no eto — i oko mu sijevnu — ponajviše čuvam kuću i prigledam djecu, oh! — i otrese pepeo iz lule.

— A da su vas djeca izgubila sasvim?

Razblažio se. Zatakao lulu u džep od prsluka i ponad štapa skrstio ruke.

— Gospodine! Odležao sam u bolnici nekoliko mjeseci. Muči se žena, radi kao crv, bila bi jadna gotovo klonula! Stariji sin me zamjenjuje, kćerka vodi blago u planinu. Ali ipak znadu, da oca imadu, a i mene ogrijeva neka toplota i milina, kad sam među njima. Bilo je to doista grozno, kad...

Počeli smo govoriti o vremenu, o skupoći, kakva će biti godina i t. d.

Nijesam dao, da se ponovo svega sjeća. Znao sam, da bi mu bilo teže, da pripovijeda čitavu nesreću. Živo gledam, kako mu je do koljena smrvilo cijevnu kost. S gore je vozio kamen više dana. On uz volove naprijed, a sin mu straga kod zavora. Jedan dan poslao sina nekamo u polje i pošao sam u goru. Natovario kola, zavr'o ih i pošao uz volove. Neravan gudurast put, veoma strmen »spust«, no volovi se polako spuštali. Najednom prečka na zavoru ispuzla s lanca kod jednog točka, kola sunula, pognala volove. On drži, sustavljaj, udaraj bičem volove po gubici, ali nijesu mogli suzdržati. Potjeralo ih, a oni skrenuli — taj čas i čitav onaj voz kamenja prešao mu preko noge — volovi stali. Dalje . . . .

Sinčić njegov pogledao me često igrajući se onom škatuljom. Uz put bilo šljunka. Mali se digao i šačicom par puta napunio škatulju šljunkom. Prihvatio tada vrpcu.

— Što to voziš? — upitam ga.

— Tamen — mali će. — I moj je tata vozil tamen.

— Da, dijete moje, vozio je — otac će — ali ne će više...

NAŠ STARAC

Srednje se zvono javilo s tornja i to tek s nekoliko udaraca, znak, da će svećenik k nekom bolesniku. Ljudi se pitali:

— Tko je Božji opet na umrijelu?

Iz crkve izišao pratilac, za njim svećenik. Po pratiocu sudili su seljani, da će k Celinićima.

— Čuješ, susjedo, a kome će od njih?

— Ne znam. No čula sam, da je »starcu« slabo.

Tako su zvali njega, gluhonijema. Zaostao u rastu tjelesnom, a lišen je bio i sluha i govora. Po znakovima sporazumijevao se s ljudima. Radio je kod kuće, a poslije smrti roditeljske služio i u svom mjestu i u okolini. Najzad se sklonio pod ubogi kućerak roditeljski. Susjedi ga dodvorili.

Tri su mi se značajke utisle iz njegova bića.

Kad je o Božiću, Uskrsu došao koji vojnik na dopust, on bi ga prije mise i poslije mise na trgu čekao i onda pratio. Dok je taj pripovijedao svoje doživljaje u »soldačiji«, a svi ga drugi požudno slušali, i on se među njih urinuo. Promatrao je vojnika, gledao i gledao, gladio mu bodež i kabanicu.

Upitao sam ga jednom — dašto onako, kako me on mogao razumjeti — da li bi i on htio biti vojnik. Poskočio je, pogladio rukom prsa na lijevoj strani kod srca. To je značilo, da bi mu veoma godilo.

Jednom mu je gospodar, dobroćudni mesar Pero, kupio negdje u Karlovcu staro vojničko odijelo. Rukave je prisukao, hlače prikusao — sve je bilo predugačko — kapu obložio papirom. I u nedjelje i blagdane sav je blažen polazio k misi i znancima »salutirao«.

Rado je pratio svatove. Nije čuo cilika gusala i mrmora basova, ali on je išao! U svatovima su ga svagdje rado primali, pa bi tu on i zaplesao. Dakako sam, jer nitko nije htio s njime.

Podići ruku povrh glave za pedalj okomito — to je značilo svadbenu kiticu ženikovu. To sam mu samo jednom pokazao, a njemu se napunile oči suzama.

Nekoga je dana ostavio gazdu Peru, jer da će dobivati u jednog drugoga veću plaću. Služio, radio i vele, da ga je taj prikratio kod isplate. Onda sam ga gledao, gdje bjesni. Nogama je udarao, kao da toga gospodara gazi, oči su mu sijevale, vikao je strašno, šešir bacao na tle, sklapao ruke, pogled upirao u nebo, kao da zaziva kazan Božju na toga gazdu. Bit će bila velika nepravda, kad ga toliko uzrujala, razjarila, zapekla. Nepravdu je i svaku uvredu uopće teško snosio.

Još smo se vidjeli o Božiću, izrukovali i »porazgovorili« za posljednji puta.

Dva tri li dana iza pohoda svećenikova k njemu udarila sva zvona: gluhonijemi se »starac« rastao s ovim svijetom.

Kad je na odru ležao, zadjeli mu — jer je bio »mladenac« — na grud kitu ružmarina . . . .

Sprovelo ga dosta ljudi. Voljeli ga Prigorci, bio je njihova sirota. Gazda Pero dao je za svog vjernog »starca« odslužiti sv. misu.

Zvona su tužno zvonila — on ih u svom žiću nije nigda čuo. Sad mu je zacijelo uživao duh.

POSLIJE POPLAVE

Koliko je onih crnih brojeva na žutim daskama, toliko je bilo osoba u vagonu. Da, više : jedna je majka držala na krilu dijete.

Povukao sam se u kut do prozora, da bolje promatram kraj, polja i bregove. Kiša se prije nekoliko dana izlila, pa je bilo krasno, svježe jutro.

Nasuprot meni sjedio je mlad čovjek s mladom svojom ženom. Drijemno su promatrali svijet oko sebe.

Uz onu majku s djetetom bile su same žene, obučene na gradsku. Nijesu se nigda vidjele, no razgovor se u kratko među njima raspreo. Govorile su brzo, glasno, mnogo, o svem i svačem.

Na postaji Zdenčini unišao muškarac. Otvorivši vrata pogleda nas svojim velikim, živim crnim očima

tražeći mjesto. Unišao je tako prijazno, veselo, kao da je došao među stare znance.

— Dobro jutro!

— Bog dao!

Opazivši, da će biti zanimljiv, stisnem se još bolje, da i on uzmogne sjesti.

Cigara mu je živo gorila.

— A, ovdje se ne smije pušiti! — domisli se vidjevši pretežnu većinu ženskog društva i htjede da ugasi cigaru.

— Samo pušite, nismo mi tako osjetljive — odvratile žene.

Smjestio se: cigaru u zubima, lovački šešir s listom pomakao natrag, skrstio noge u velikim čizmama i podupr'o se o batinu.

Pomislim: ili će razmišljati ili zabavljati. Više me počeo zanimati taj pridošlica nego lijepi kraj.

— Da, ljudi moji, danas ćemo sami vidjeti tu nesreću. Ne dadu oni sve znati, — otpočeo došljak.

— Kakvu? — zinule žene.

— Kaj pa? — izlanuo je Slovenac, koji je sjedio meni nasuprot.

— Jao, što je voda učinila u Zagrebu! Bože moj, Bože moj, na sto hiljada računa šteta, a još nijesu sve ni procijenili.

— Zlo, zlo, — javi se ona majka.

— Zagreb je to potisnulo, radije ću reći manje nego više, deset godina natrag. A šta bi još istom moglo biti!

— Još veće zlo? — zalomile žene rukama.

— Nego šta vi mislite? Iz Ljubljane je došao brzojav, da ide velika voda, da ljudi moraju iz kuće bježati, dok je vremena. Na zlo je Zagreb došao.

— Pri nas gor pa nič! — prekine ga Slovenac.

— Šta vi! Vi ste u mirnijem kraju. Kod nas kadgod dođe brzojav, i ljudi moraju iz kuća van. Molim vas lijepo, kakva je samo ovo bila navala!

Žene se još bolje sagnule k njemu i čekale, — oh, tako požudno — dok počne.

— U jednoj sobi spavala majka s djetetom...
— počne došljak.

Ona majka, putnica, primakla dijete bliže k sebi i počela blijedjeti...

— Začuje šum, začuje zvona, pucnjavu, — nastavi on, a suputnici tiho, mirno, slušaju, — skoči iz kreveta, pohrli do vrata, otvori ih, a voda udari unutra prama njoj. Majka pade, diže se: u naramku joj mrtvo čedo.

Žene od straha ni riječi. Slovenac gleda ukočeno, a ona majka sva blijeda pritisnula dijete grčevito na grudi, kao da joj ga tko otima.

— Nije to još sve! Pioniri su po noći letjeli na sve strane. Najedamput opaze, gdje vodom pliva dječji krevetac. Gledaju, šta je to? Unutra, ljudi moji, dvoje djece!

— Je li moguće? — svi će putnici u jedan glas.

— Da, da, u krevetu dvoje djece. Sva sreća, da je odozgo i sa strane bila daska visoka jedan pedalj. Djeca kao djeca, gledaju i igraju se. A vojnici skoče u vodu, jedan s ove strane, drugi s one, pograbe krevetac pa prama kraju i izbave djecu.

— A, srećna majka! — javi se neka suputnica.

— Eto, vidite, da nije krevetac imao daske sa strane i odozdo, zlo. Voda bi bila djecu nosila neko vrijeme, onda zalila krevetac i djeca bi bila potonula. Ovako, hvala Bogu i onima pionirima, djeca se spasiše...

Majci putnici zasuzile oči od radosti i stala cjelivati svoga sinčića.

Razgovor se nastavio dalje, ali se neprestano vraćao na onaj dječji krevetac.

Približavali smo se Zagrebu.

Glavni je govornik začinjao, zaslađivao, prikraćivao putnicama vrijeme, pobuđivao u njih ugodna i neugodna čuvstva. Žene ga slušale, a on je govorio kao da čita.

Neka žena usmjeli se i reče:

— A kako je to lijepo, kad čovjek ovako sve znade. Pa otkuda ste vi, prijatelju?

— Ja sam odavle, živim daleko, daleko u šumi. Kao drvodjelja živim tamo već šest godina, živim sam u šumi, živim kao vuk.

Zato je valjda i znao sve tako točno o zagrebačkoj poplavi!

STARI NA NJIVI

Prvo dozrelo voće bilo je moje, prvi zrio grozd iz njegova vinograda kušao sam ja. Već me je izdaleka zvao, i kad ja prema njemu, njegovo pseto veselo prema meni.

On i njegovo pseto! Dva nerazdijeljena, vjerna druga. Stanovao je u klijeti. Zdrav je to bio čovjek, marno je obrađivao i vinograd i polje i za voćar se brinuo. Povijest njegova i danas mi je tajanstvena.

S bratom se slagao — a što ću reći — bratski. Na putu, pred općinom, pred crkvom, svagdje su se lijepo sreli, razgovarali. Ali da bi on poslije smrti očeve ikad koraknuo u rođeno dvorište, prešao prag rođene kuće — to nikad!

Ljudi to tumačili kojekako — prosto im bilo!

On je u klijeti uredio sebi sobicu, malo ognjište. Od muževne dobi do starosti stare tu je živio.

Nijesmo mu u selu baš svi podjednako bili u volji. Tko mu je od sudrugova draškao psa ili se na nj bacio kamenom, duboko mu se zasjekao u dušu i neka mu se kida s očiju i miče s puta! A tko je pseto kada pogladio, dao mu komadić hljeba, žemičke, od srca ga volio.

Sjećam se. Dugo ga nijesam vidio. Čulo se, da pobolijeva, i jednoga dana — javilo se zvono.

Pitali u selu:

— Tko je Božji na umrijelu?

— E, »stari na njivi«.

Umr'o. Brat ga dao prenijeti — barem mrtva — u domaću kuću i lijepo sve opremio za pogreb.

Iznijeli ga, podigli na ramena, a pseto tik lijesa. Gonili ga. Badava. Otrčalo, pa se vratilo i tako ga do groblja pratilo. Zatim se izgubilo. Poslije nekog vremena našli su pseto pred klijeti — uginulo je.

JA NE BIH HTIO . . .

Na prostranu su ulicu pred školskom zgradom dovozili šljunak za posipavanje gradskih ulica. Iz onih velikih, teških kola odskočio zavor, zašumjelo — kamenje se sasulo.

Otišli kolima, a starac, pravi starac lopatom prikupljao, prigrinjao kamen, da poda onoj hrpi neko obličje. Bio je to za nj težak, mučan posao. Morao se gdjekad odmoriti, odahnuti.

Uto su izašli dječaci iz škole, da će kući. Lijepo dva i dva u redu. Malen žamor, smijeh — na slobodi su, kući će! Tko se ne bi radovao?

Kod ulaznih vrata rastupi se mala četa; odio gore, odio dolje. Tko bi ih na obje strane u isti mah pratio? Prosuli se — sve brže, brže i u bijeg!

Zlobnik neki bježeći podmetnuo susjedu nogu — i ovaj pao, ali se i digao. I sad bitka, vika, plač baš tik starca. Starac psuje, ali uzalud.

Dok je učitelj dobrzao, obojica su borilaca jecajući i cvileći odmaglili. A starac će učitelju:

— Gospodine!

— Izvolite, starče?

— Ne bih ja htio biti učitelj!

— A zašto ne?

— E, ne bih, ne bih ni za cijeli grad. Gorak je i to krušac.

— Svaki je gorak, da.

— Ja, ja, ja ne znam, što bih učinio, — već se razjario starac. — Ja bih to sve... — i mahne lopatom kao kosom.

— Dragi, nije to tako.

Učitelj je već poodmakao, a starac je još sam sebi govorio:

— Ja ne bih, pa ne bih htio biti učitelj!

Da li imade pravo? Ima i n e m a!

UMJESTO NJE

Sve su izlazile iz razreda, sve se vraćale kući, tek na nekolike pala kocka i — ostale u klupama.

Blijeda kao stijena, začudo bez suza sjedila i nepomično me gledala jedna učenica. Razumio sam: htjela je moliti, da je pustim, no nije se usudila. Ali i borba, tjeskobna duševna odražavala joj se na licu.

Saučenica njena, ravnodušna, nestašna, stupajući kući uza stol zaustavi se:

— Molim, pustite je!

— Koju to misliš?

Ona zakrenu glavom prama toj »osuđenici«:

— Ja ću umjesto nje ostati u zatvoru. Drukčije...

— Šta drukčije?

— Tata bi je! Kad on tuče, glavom joj udara o zid.

Sad se i ona usmjelila, pokročila, sklopila pače ruke:

— Nikad, ne ću nikad više! Tata bi me!

Drhtala je sva uzbuđena. Opažao sam na njoj ne bol i kajanje, što nije naučila, nego strah od kazni, kazni očeve.

— Hvala Bogu! — pljesnula je njena zagovornica i sjela u klupu, da ovrši kazan »umjesto nje«.

— Ti si za nju molila, to je lijepo!

— Jesam. Žao mi je, da bi je tata tako jako tukao.

— No sad ćeš ti trpjeti.

— Ah, moji kod kuće vele, da je doma barem mir, kad nema mene. Ništa mi za to ne će.

»Oprostio« sam svima. Na izlazu će ona posrednica ostalima:

— Znala sam ja, da će tako to biti!

Dok neki roditelj i suviše gomila kazan na kazan, neki zanemaruje i najnužniju skrb za djetinji napredak.

U POGIBLI

Kopali su kanal. Svaki se prolaznik zaustavio, nadvio nad uzak, dubok prostor, iz kojega su neki radnici lopatama bacali zemlju, a neki kopali podalje. Pogledao i pošao dalje. Mnogi je prošaptao:

— Duboko, duboko! Teško se stječe krušac!

Svaku je lopatu popratio težak odah, rekao bih uzdah. Ah, teška je zemlja, ili je sam kopaš, ili te u nju zakopaju!

Razgovarali radnici, mrmorili, a nad glavom se gdjekojega vio dim iz lule.

Dvanaest sati! Kao da niču iz zemlje! Zasukanih rukava, blatni, zamazani, garava lica, ali ga poštenje resi, mar i skrb poljepšava! Prvi se ispeo, podao na rubu ruku drugome i taj iskočio; i tako redom.

Podno zida u hladu čekale ih žene s ručkom. Donijele košaricu i u njoj — e, svarile su, što su smogle. Započeli jesti sjedeći na zemlji: koljeno im trpeza je sjajna, ubrus meki znojni su rukavi. Bilo je tu razgovora ozbiljna, bilo i šale, ta na svježem su zraku, na Božijem suncu, a odmaraju se, okrijepljuju.

Jedna žena zakasnila.

— Ne ljuti se, zadocnila sam.

— A što bih se ljutio? — on će. — Znam, da te posao kida.

— Bila bih prije došla, ali vidiš ih, ovo dvoje, ovi naši pilići htjeli pod svu silu, da će sa mnom.

— Da te, tatice, vidimo — mala će i prileti k njemu. Ona mu ovila ruke sprijeda oko vrata, a on nalegao na oca straga, s leđa: u slatke ga okovali lance.

On ih milovao. Majka stala, skrstila ruke i blažena gledala. Najposlije ih otkinula, on ih nije gonio. Dosad su mu ruke stiskale opori držak na lopati, a sad privijaju dječicu svoju!

Jedan sat ubrzo mine. Valja nastaviti! Izljubio je dječicu i posljednji se spustio u kanal. Već je bio unutra, još mu djeca doviknula:

— Tatice, zbogom!

On je još jednom šeširom iznutra mahnuo sve od šale, djeca se slatko nasmijala i otišla.

Ne izmine četvrt sata, ču se povik:

— Ruši se, ruši, bježite!

Nastala strava. Radnici vani pohrlili do kanala, a oni iznutra svi, svi kao s nekom divskom snagom izletjeli napolje. Ali njega, njega nema!

— Jao, Janka nam zasulo!

— Na posao, brzo, hitro! — počeli očajno vikati.

— Pomoć, pomoć! — odmnijevala vika.

Sve je oživjelo. Sa svih strana priskočili ljudi, kopaj, kopaj, bacaj zemlju.

— Nije mnogo zemlje, ljudi, brzo! — vikali radnici.

— Pazi, ne prenaglo, da ga ne bi po glavi!

A iz one dubine kao iz groba dopiralo ne zapomaganje nego jecanje, stenjanje.

Preletjela crna vijest gradom i dopr'la i do nje sirotice: na putu ju je stigla. Bez duše je dojurila natrag, a za njom trčala djeca.

Skamenila se, klonula na zemlju, ukočila glêd svoj u onu zemlju, koja joj ga progurala, otela ga živa. Djeca do nje i naricala i tužila.

— Ne bojte se, jošte živi! — netko će.

— Uistinu? — ona će očajno.

Najednom radnik neki poviče:

— Stoj! Evo ga! Ne kopaj dalje!

Dokopao on do glave i sad rukama grebao zemlju i šakama bacao sve dalje, dalje do pô tijela.

— Mama, idemo i mi kopati! — zavapi mala i počne kao da će prstićima kopati.

Majka je sve to nijemo promatrala. Za neko vrijeme iznijeli ga, a ona? Da se baci na nj!

Došao liječnik, osvijestio ga. Kad je duboko uzdahnuo na uzduhu, otvorio oči, stao je tražiti nešto: njih, svoje. Djeca i ona klečeći uza nj cjelivali mu ruke, kosu punu zemlje, dozivali ga. Nije mogao da im išto kaže, a i oči mu slabost ponovo priklopila.

U bolnici je za neko vrijeme prizdravio.

Lijep je bio sunčan dan. Povezane ruke, išetao je s djecom do kanala. Kad su se približili k onom mjestu, mali ga sinčić povuče za kaput:

— Tatice, ne idi tamo! — i dijete zadrhta.

On se osmijehnuo i povratio.

Gorko li je vraćati se na mjesto, gdje si izgubio svoje mile ili gdje im je prijetila strašna pogibao. Sve se boli javljaju i sjećanja ponavljaju.

STUDENI

Često puta jurio je ulicama, u slabom kratkom kaputu, prozeblih kostiju — brzo — brzo.

Malo se tko obazreo na siromašnog đaka. Ta i tko bi? Problem njegove duše nije mogao zanimati gradske ljude, namirisane ružičnim vodama i zaodjete u svilu i zlato. Tek rijetko je koja poskakuša pogledavši njegove crne umiljate oči pomislila, možda bi bio lijep i vrijedan kojega pogleda ili posmijeha, da ga obuku u »pristojnije« odijelo.

Ali tko se ipak udostojao pobliže ispitati život mladog Tomislava, morao je priznati, da je čovjek, da je karakter.

Oca je već davno izgubio. Imao je staru bolesnu majku, koja je nekoć vezla i plela za razne ljude i teško skucavši novčić po novčić žrtvovala ih, da iškola svoga sina. Ali sada, kad joj je oslabio, kada ju je gotovo ostavio vid, nije zasluživala skoro ništa.

Mladi je Tomislav vidio u kakvoj su bijedi, ali ponos ga nije ostavio, volja mu nije klonula. Bio je izvrstan đak, pa je tražio instrukcije. Uzeo ih šest, sedam, davao ih jeftinije nego itko, samo da mu ih dadu.

Često je već sedmi sat jedva piskutao svojim ionako slabim glasićem, a onda bi pohrlio k majci, legao na tlo uz kamin, kod svijetla drva, koje je praskalo, i tu je učio. Teško mu je bilo, i često je sklapao trudne oči. Tek tvrdo, hladno tlo uzdržavalo ga, da ne zaspi.

Majka ga je često gledala suznim očima i gušila se, da glasno ne zajeca. Da, mislila je često, da bi najbolje bilo, da i nje nema na životu, da tako olakoti sinu, koji tada ne će bar trebati svoje zaslužbe dijeliti. Ali opet su joj dolazile slike i pomisli, da je sin ipak treba. Ta ona je jedino biće, koje može i znade otrti suzu svome sinu, koje prima u svoje krilo umorenu Tomislavovu glavicu, gladi mu bujnu plavu kosu, grije ga toplinom svoga tijela i svojim cjelovima. Ona je jedino biće, kojemu sinak može iskreno otkriti svoje srce, a ona ga shvaća, jer ga ljubi.

Jednog dana je došao mladi Tomislav k jednom od svojih đaka. Njega nije bilo kod kuće, u sobi je bila samo sestra mu Zorka, koja je za časak zabavila instruktora, dok joj se brat ne vrati. Sjedeći tako u razgovoru, on je slušao njen zvonki glasić, gledao njen podsmijeh, pogledavao u njene modre oči i sve mu se činilo skladno... lijepo...

Doskora je došao Zorkin brat, razgovor se prekinuo, ali dugo je još ostala slika onog časa u plemenitoj duši Tomislavovoj.

I noću, kad je legao, nije mogao usnuti i gradio je kule, koje je sam doskora jadnik srušio.

Ćutio je, da se preobrazio, da čezne za nečim, čega siromah ne može postići. Preveliki je jaz: bogatstvo i bijeda.

I opet je razmišljao, kako bi mogao što prije svršiti svoje nauke te postati »gospodinom«. I svaki dan je učio sat-dva više. Vidio je, da ga nešto nuka, da uči što više, da svlada gradivo što prije, a onda bi mu došla misao, da će to biti kasno, da se digne tako daleko, bez protekcije — on siromah.

Da, dobro bi još sve bilo, da mu se jednog dana ne dogodi nešto strašno, što mu je porušilo sve, baš sve nade.

Kad je mali Zorkin brat prevodio tiho latinske rečenice, čuo je iz susjedne sobe jasan glas:

— Otpustit ćemo toga drznika, jer se usudio pomisliti na našu Zorku — taj nitkov!

Ni sam Tomislav nije znao, što radi, prejako su

dirnule njegov ponos te riječi, koje je čuo. Ustao je, pocrvenio, poletio na ulicu, pustio sve — tek je groznim hripavoplačnim riječima uzviknuo:

— Sve, sve ću pretrpjeti, ali nitkov nijesam!

I letio je bez misli kući, gotovo prodr'o vrata. Poletio na majčino krilo i plakao i ridao gorko:

— Nisam nitkov — nisam!...

A starica je plakala, premda nije znala, o čemu se radi. I opet je ustao Tomislav, ušetao se sobom i jecao uz teški kašalj. Majka je tek drugi dan primjetila, da mu se rubac crveni od krvi.

A kad je požutjelo i palo lišće, kad je stotinu ljudi pohrlilo na groblje, mogao si vidjeti jedno blijedo biće, gdje se primiče svježem grobu. Zapalilo je svijeću, molilo, a u sumraku uz svjećicu na grobu blistale su suzne oči — lijepe, modre oči tužne Zorke...

PROSINAC.

U nizu sjajno rasvijetljenih prozora, koji su se jasno odrazivali crvenkastim svijetlom od ledom i snijegom prekritih pločnika, nalazio se jedan mračniji i čovjek bi rekao tmurniji od sviju ostalih.

Svud se čuo veseli pjev i smijeh, šala i pripovijedanje. Svagdje je bilo živo, sve se uz čaj i punč, uz vino i šampanjac opraštalo od stare godine i veselo dočekivali novu. Hiljadu je već oči tisuću puta gledalo ona mala kazala, koja kao da su se danas brže pomicala nego inače, da vide, hoće li se doskora sklopiti na dvanaestu.

Tek u jednoj sobici sjedio je starac, slab, zguren u velikom stolcu — sam. Nijema je tišina tu vladala, koju je tek prekidalo ili listanje stare knjige ili teško muklo kašljanje starca. Lojèna je svijeća svaki čas zadrhtala i potresla sjene slične sablastima.

I on je čekao ponoć, ali sam bez društva. Nekoć je imao i ženu, ali tome je već davno.

Nikad prije nije očekivao Novu godinu tako čudnovato kao ljetos. Lane je još bio u društvu, ali ljetos — — — prestalo je i to.

Oči mu se zalile suzama. Odložio je knjigu i zagledao se tamo u crnu tminu. I sjetio se svoga djetinjstva, kad je u roditeljskom domu očekivao Novu godinu — pa opet kao đak u društvu drugova — — —

Da, baš na Silvestrovo upoznao je i svoju pokojnu Gretu. Oh, kako je bila lijepa, kad je došao po nju i zamolio je za ples, kad mu je pružila malu bijelu ručicu, a on ju je uhvatio oko tanana pasa, i kad ga je pogledavala blistavim očima ili smiješeći pokazala svoje bijele zubiće. Da, zaljubio se u nju silno. I tražio je njenu ljepotu, njenu nježnost — nju.

I uzeli se. Proživjeli su medene dane, ali poslije mu je dosadila, — srdila ga svaka njena riječ, svaka njena kretnja, čin. A zašto ? — — Često je opazio da mu je suvišna, da mu smeta. Znao je, istina, katkad i sam pomisliti, da joj čini nepravdu, odlučio se popraviti, kad je gledao njene crvene plačne oči, ali mu se opet to činilo nemuževnim. Ta on ju je nekoć ljubio i slušao, pa su mu se drugovi rugali, prigovarali mu.

I sve ju je više izbjegavao.

Dane je provodio u uredu, došao bi k objedu, poslije je spavao, onda bi iz ureda polazio u društva — svaki, svaki dan. Ta lako je naći razlog, samo ako se hoće.

Kad bi došao kući, tamo oko tri četiri sata, ljutio se na ženu, ako je spavala, vikao je, ako je bila budna i ako mu je prigovorila i jednu riječ, psovao ju je, dapače i tukao. A onda se izvalio na krevet i četvrt je sata prije ureda ustajao. Izlanuo bi nekoliko prostota, ako nije bilo sve baš onako, kako je on to sebi u svojoj pijanoj, tupoj mašti zamišljao.

A ona je trpjela, plakala i nije kazivala nikomu. Ta tu nikog nije imala : majka joj je umrla, a otac, njemu se nije usudila ništa govoriti, jer je čitav brak bio sklopljen protiv njegove volje.

3

I ginula je i pala u bolesti i opet nije rekla ništa. Za liječnika i lijek je tek kadšto molila, obično se nije usudila, jer je znala, da će slijediti cio niz psovki. Za hranu je dobivala malo — ništa; ta muževe su večere bile skupe, a ona je često i bez jela legla spavati...

I što je više slabila, to mu je bila odvratnija, sve ju je više izbjegavao.

I činilo mu se sasvim zgodnim, kad je jednog dana polupijan gledao, gdje iznose Gretu u lijesu iz njegove ložnice.

Slobodnije se tada družio sa raznim ženama: živio je, kako je htio...

Sve su se te misli nizale pred starcem i činilo mu se, kao da vidi Gretinu majku, kako ga gleda očima punima osvete, i Gretu mladu lijepu kao nekoć, a eto sada dolazi k njoj neka sablast — avet — i guši je, ona blijeda vene, muči se, avet ju je zagušila, a sada odlazi... I prepoznao je, da je on taj vrag, ta sablast.

I opet mu se činilo, da oživljava njena slika, da ga gleda, da traži osvetu. I on je skočio sa stolca, ali ga stare noge nijesu držale, već je pao.

I eto iz svijeće, koja je dogorjevala, dizala se čitava legija zmijskih žena: on ih je prepoznao, sada su došle, da mu se rugaju, da ga muče, a ne da ga zabavljaju kao nekoć. Iskesile su na nj krvave oči, siktale izgriženim od boli usnama i htjele da ga udave, pokazivale mu mrtvu Gretu. A on je letio k njoj, Greti, prihvatio ju je od straha za ruku, bacio se pred nju na koljena, a ona ga je pogledala. Bojao se, da će ga odrinuti, zaplakao je, ljubio joj skute, a ona se samilosno smiješila. Da, kao svetica, i rekla mu je tiho, umiljato:

»Kaj se — oprostit ću ti.«

I teškom se mukom starac dovukao do Gretine slike, skinuo je sa zida i ljubio i plakao — plakao je glasno i bolno...

I davno je već svijeća utrnula, vani se orio pjev, a on je razderao odjeću i tukao se u prsa. Noktima je zagrebao u slabunjavo tijelo i vikao:

»Bože, nijesam vrijedan — uništi tijelo moje — učini sve — samo da dam i najmanju zadovoljštinu za svoja nedjela.«

A drugi dan, kad su došli ljudi, našli su ga gdje kleči sa ženinom slikom ogrezao u vlastitoj krvi — tih — mrtav...

GDJE JE STANAK MOJ?

Bilo je to pred više godina. Stajali smo na željezničkoj stanici u Karlovcu. Onamo smo stigli s Ozlja grada.

Praznici su. Željeli smo, da iznajprije u zavičaju, u okolini svojoj sve upoznamo, da sve pregledamo: i Okić-grad na vrleti svojoj i Plješivicu s vrškom svojim i Žumberak s divotom svojom — sve, sve nas je zanosilo, oživljavalo, svako to mjesto, svaka točka bila nam je ondje mila i draga. I vraćali smo se kući radosni s užitka i ponosni, što nam je domovina tako lijepa.

A da ne pogledamo i Ozalj-grad? Otputili smo se i onamo. Odanle smo opet krenuli prema Karlovcu, da s vlakom pođemo kući. Nije daleko ni pô sata. Da je više, nekako bi se teško bilo smoglo za vlak. Čekajući na vlak izmjenjivali smo među sobom dojmove, što ih je koji od nas ponio sa starinskoga grada Ozlja. Pričali smo sebi, kako smo slap Kupe zamjećivali već izdaleka, a što bliže, sve bolje smo ga čuli i napokon kako smo umorni i prašni pali gradu na vrata. Još i tu u daljini zborili smo o nekom strahu, o nekoj tuzi, s kojom smo prešli drveni most. U dvorištu smo zašutjeli, a kud su nam se misli vinule? Crne misli, tužne uspomene! Razgledali smo i kapelicu gradsku i dvoranu i ulaz u donje podrume. Sagnuli smo se nad zid, dugo smo promatrali Kupu, što uz liticu, na kojoj je sagrađen grad, nešto mirnije teče, da se dolje niže niz hridi divlje zapjeni, da kao tutanj groma jekne i poleti dalje... A kad smo izašli iz Ozlja-grada, opazismo nad gradom sokola, gdje lijeće i kruži. Tek dalje od grada kao da smo bili odahnuli...

Iz tih naših uspomena trgnu nas zvižduk; vlak je dojurio s riječke strane. Uđosmo u vlak. Mjesta dosta.

U kutu sa strane stisla se neka djevojka od nekih sedamnaest godina, a do nje stariji čovjek duge, osijede brade i velikih crnih očiju, iz kojih mu je izbijala ozbiljnost i blagost. Držali smo: otac je s kćerkom.

Vlak pojuri, mi nastavimo svoje pripovijedanje o Ozlju-gradu. Gospođica je sve preda se gledala. U crno obučena, problijeda, držala je ruke skrštene na krilu. Gospodin je, opažalo se, više prisluškivao našem razgovoru. Nijesmo znali, da su tuđinci.

I u žaru mladenačkom i zanosu srce nam zaigralo, te se bezbrižni složismo i zapjevasmo »Gdje je stanak moj?« Pjevali smo radosno, a pogledi nam se otimali daleko prama onoj strani, gdje »Kupa šumi po pećinama«.

Kad smo zapjevali, djevojka je podigla oči k nama i lecnula se, no svi toga nijesu opazili. Što je pjesma dalje tekla, djevojka se sve više primicala k starome gospodinu i uz njega se prislonila, a on ju je primio za ruku i nešto joj šaptao. Najednom tisnu ona lice u ruke i proplače. A mi? Pjesma nam utihnu, zastane; bili smo presenećeni.

Gospodin ustane, pristupi k nama i progovori češki, da je on stric te djevojke, a ona plače, što joj u istom vlaku voze iz Primorja mrtva oca u Češku, gdje će biti njegov vječni stanak.

Ispričasmo se. Izađosmo na svojoj stanici, a djevojka je ostala jecajući. Naša pjesma rodila je suze, naša radost uvećala je njenu tugu. Našli smo se tako blizu, a ipak nijesmo znali, što je nju snašlo. Mi smo bili sretni, pa smo držali, da je sve oko nas sretno i zadovoljno...

Tako se često zbiva u svijetu: uza svoju sreću čovjek lako zaboravlja, da oko njega ima i nesreće.

NAŠ JANKO

Kad se iz dola ili s brijega razlijegao jak, ali dosta mukao glas: »Opletat, krpat!«, sva su djeca, sve gospodarice znale, da ide on, naš Janko. Takvim glasom viče Samson. Godine i godine dolazi on u svako selo, svaku župu prigorsku. Ponestane ga dva tri mjeseca, pa opet ili osvane ili omrkne.

Već je gotovo sijed, puna lica, jaka brka, velika, crna oka, no uvijek još okrupan, tjelesno jak. A koliko je toga prošao, koliko se zime nazimio, koliko žege podnio, koliko ga je bure obrijalo, koliko kiše umilo!

Naš Janko Vrabec, sirota »drotar«, ubogi Slovak. U ruci mu odebeo kvrgast štap, na ramenu drvena škrinja s limom i orudem, a uz nju i bočica za — »palenku« (rakiju). O boku jedan ili dva svežnja žice. Opanci su mu na slovačku, hlače i kaput dobiveni, pregača modra, stara i uprljana, šešir malen, okrugao.

Sio Janko pred koju kuću. Gazdarice mu donijele razna posuđa, pogodile se s njime i otišle, a djeca uza nj ostala.

— Janko! — javi se koje dijete.

— A co, moje drago?

— Što to radite?

— Brunde za muhe, mreže za buhe! — sa smiješkom će on.

Sva djeca pociknula od veselja.

A on izmjenjivao i žicu i kliješta i čavlić i ćekić, krpao, krpao.

Kad je sve svršio, digne se.

— Djeco! Po maminku! Ja sam dogotovil.

Isplatile ga...

*

— Gospodinko, pohvaljen Bog!

— O Janko, Bog dao! — javi se trgovac.

— Co djelate vi? Da, novci si brojite! Vi znate, ja ne platil onaj pleh i drot. Da zaplatim sad.

— Dobro, Janko, dobro.

— A sad, gospodinko, palenki (rakije)!

Prva bočica, miran je, šutljiv. Druga, počinje se sjećati svoje domovine:

— Jak ja bogi tučem se od kraju do kraju! — i snuždi se, pa zbori o nevolji svojih Slovaka.

Treća bočica, a on priča o svom vojništvu, putovanju, ražari se i počne da pjeva svoju omiljelu slovačku: »Teče voda, teče...«

I lecne se čovjek, umukne začas, drži u ruci onu bočicu s rakijom, gladi je, miluje, k srcu pritište i pjevucka:

»Oj palenko mila ma, jak si lepa! Ja dam za te srebro, zlato, a ti mene hitiš v blato!«

Sune iz dućana, zvoni podne.

Stane nasred ulice, skine klobuk:

— Gospodi pomiluj! O Pana Marija, imej ti litost!

Zatim iščezne, da negdje prospava...

*

Sumrak je. Vraćao sam se iz groblja uz crkvu. Iz crkve bane Janko.

— O gospodinko moj mileni! Kušujem ruke i nogi. Do brata su tu?

— Jesam, Janko, jesam. A kako vi?

Slegne ramenima:

— Njemu je znano — i pokaže raspelo udno groblja.

— Kada ćete, Janko, kući?

— Do domu?

— Da!

— Mam sestru, ona ma deci. Ja nemam nikoga. Mali sme domek skupa, njoj sem ga zostavil i šel po svetu.

— A ipak, da vidite svoju domovinu, svoj onaj dom, gdje ste se rodili...

Zahitio ispred crkvenih vrata svoju škrinju na leđa:

— Ne mami me niš! Moj dom je gore! — s uzdahom, mutnim okom, crnim prstom upr'o na vedro nebo, a mjesec se pun pojavljivao, zvijezde se sitne pomaljale. Nestalo ga u noći...

NA STAZI

S glavne ceste skrenuo je na strm gorski puteljak. Zakanio se da uđe u ono seoce pod gorom, da sad usred ciče zime ponudi:

— Žene, male lonce, šalice, čaše, boce! — i to s onim svojim otegnutim tugaljivim glasom i slovačkim naglasom.

Bio je prosijed, koščat, oskudno odjeven. Sve mu se vrat svijao i glava mu se preklonila pod teretom, pod ovelikom košarom.

Skrenuo je. U ruci mu ovelik štap odozdo s čavlom, da se gdjegdje jače podupr'e i tako lakše uspne. Sklizak je to bio puteljak. Žene su onuda nosile vodu s vrela, pa se koji puta i prolila, smrzla i eto leda. I djeca su se rado onuda onako od šale malo posklizala.

Pošao je, uspinjao se. Iznenada pomakla mu se noga — bio je u opancima, istina podbitim »čvekovima« — htio se uspraviti, podupr'o se čvršće štapom — badava. Zanjihala se košara, pružio je ruku za obližnji grmečak borovice, ali uto mu pade sve s glave.

Zazvonjelo, zaječilo u mrtvoj tišini staklo, porculan, smrskalo se sve.

Jedan vrč odletio je podalje na snijeg i ustavio se cio u grmlju.

Pred njime je ležala prazna košara, svitak postrance, šešir ondje, a pod nogama mu napretek crijepa i stakla, na sijaset komadića leži smrvljen kruh njegov, život njegov.

Zalamao rukama i očajno uskliknuo:

— Ah, Pan Boh moj (Gospode Bože moj!).

Stajao je nijem nekoliko časova, ogledao se naokolo: nigdje nikoga. Sagnuo se i rukama kupio one komadiće pa ih bacao u kraj — zapravo ih je s nekom neiskazanom tugom prenosio u grmlje, da očisti puteljak, da taj crijep možda ne smeta prolaznicima. Iz grma je uzeo onaj vrč i uzdahnuo:

— To mi zostalo (ostalo)?

Vratio se sa staze, pošao dalje. U selu se čuo lavež pasa. Netko je u daljini cijepao drva u dvorištu, da ogrije sebe i svoje na svom rođenom ognjištu. Odmnijevali su udarci od sjekire.

Ubogi je Slovak krenuo dalje u svijet s vrčem, koji mu usud dosudio. Tko zna, kada će ga iskapiti, kadli će se i taj vrč smrskati ?

BADNJA VEČER

Badnji sumrak. Selo u mraku, u tmini. Kad zvonar odzvoni pozdravljenje i nekoliko kubura jekne, zasjat će po kućama luči. Danas, na Badnjak, mora to svagdje da učini gospodar kuće. On upali luč, i ta gori, dok ne utrne sama. To je tako od davnine.

Naslonim se uz toplu peć, kružim po mraku, zaklapam oči i otvaram, snatrim.

Krovovi bijeli, a grede domova crne kao čudne, tajanstvene sjene. Tišina, nebo nekud tmurno — oj budi vedro, ta u svakoj duši danas tuga gine i jad mre !

Stojim. Uza me grije se dvoje : bratova dječica.

— Striče ! — mali će.

— Šta je, sinko ?

— Je li već mali Isus u našem selu ?

— Ja mislim, da jest.

— Je li gore još kod mlina ili je već blizu kod kapelice ?

— Domala će stići.

— A joj, gdje je tako dugo ? — uzdahne mala.

Zvonce cilikne s tornja, bratac i sestrica klekli na pod i skrušeno molili i molili, sve im je šapat treperio u onom sutonu.

I ja sam kleknuo uz njih, nešto me pritislo na tla. I ja sam uz njih postao dijete, i ja sam nešto očekivao, i sa spomenom sam slatkim požalio : Zašto nijesam i ja jošte takav kao ta dječica ?

Planulo seoce žarom, zamnijela pjesma : »Narodi nam se«, bor zasjao, orasi i jabuke zanjihale se, djeca se oko bora sletjela, od veselja potihnula, rukama od začuđenja zalomila — darovi su tu : došao je Božić — Božji.

IZA PONOĆKE

U brizi su. Tamo daleko kod njih blizu luga u niskoj njihovoj crkvici malo se kada služi služba Božja. Ali danas, da budu na Badnjak bez ponoćke, ne, to bi otkinulo pô čara božićnjega, to bi ih ražalilo. U župsku crkvu daleko im je — stigli bi kući tek negdje oko tri sata noću.

— Vele časni, da li biste vi htjeli doći ? Mi ćemo po vas poslati saonice u jedanaest sati.

— Drage volje.

I večer je tekla. Svatko osjeća njenu toplotu, onaj struj milja, onaj tren zaboravi svega, što se zla u žiću rađa. Od sviju ta je večer slađa.

Zadrijemala djeca s darovima u naručaju: bio je to božićni san.

Doletjele saonice s praporcima, zviznuo bič, jurnuli konji: ma upravo smo lebdjeli.

— Gospodine, je l' vam hladno ?

— Nije, dragi.

— Moji konji idu kao vile, stići ćemo za po sata.

— Nemojte ih preganjati, meni godi ova vožnja.

— Hm, dobro.

Dočekali me starješine u toploj sobi, žalili, što sam možda ozebao, zahvaljivali, što sam im došao. Ja sam ih samo od radosti gledao.

Pjevao sam tu svetu ponoćku u lijepoj maloj kapelici, osvijetljenoj s mnogo svijeća, s nekim posebnim čuvstvom. A i oni su pjevali, zapjevala i ona grla, koja možda od Božića do Božića nigda ne pjevaju...

Svršili smo. Mjesec se pojavio, oblaci se razagnali: vedrina.

Začujem gusle. Nijesam osjetio umora i studeni. Pred crkvom zgrnuo se svijet u kolo. Starac neki garava lica, pognut, svira, svira. Da ga čujem!

»Kaj se ono svetli na brežuljku tam ?« Gudi i pjeva, što mu duša dala.

»Ho' te, o ljudi, sim« — naglo prešao na tu pjesmu i završio s onom: »Naj onda bude Tebi hvala, dika« — a ljudi ga slušali i najposlije darivali.

Lijepo sam se od njega rastao. Čudak je. Tri puta na godinu hvata za gusle, da nešto dulje svira : o Svim svetima prevlači gudalom sjetno i podsjeća na pokojnike, a time mami suze i uzdahe ; o Uskrsu otima zaboravi stare pastirske pjesme o proljeću, cvijeću, šumi i ptičici, pobuđuje volju i veselje životu ; a eto o Božiću slavi Isusa.

— Noćas moram, — rekao je, — jer ja sam pastir. Noćas moram, pa da drugda nikad ne dirnem guslice svoje.

Vraćao sam se noću u svoje selo, ali srećan. Okrijepila mi, osnažila dušu ta bajna Badnja noć.

UZ GUSLE

— Umr'o je, gospodine !

— A tko ?

— E, znate, onaj iz okolice. Ivo.

— Dakle svršio...

Utanačili smo sve za mjesto na groblju, za zvonjavu, za sprovod.

— Baš mi ga žao.

— I meni, prijatelju, ali nema druge...

Pošli smo u sprovodu. Muškarci naprijed — nije ih bilo mnogo, djelatni dan — a za lijesom tužna majka s kćeri, sestrom pokojnikovom, a i žena mnogo moleći i prebirući krunicu.

Nosila su ga četiri momka zorna, stasita. Nije im on bio težak, — ta bolest ga je ispila svega — no njima je bilo teško, nosili su svog druga. Imali su u zapućku kiticu ružmarina s malom trobojnicom.

Bacio sam na lijes grudu, a oni svi kao jedan trgli kitice ružmarina i bacili ih drûgu na lijes.

Okrenuo sam se. Idući uz brdo prepustio sam se spominjanju...

Prije nekoliko dana zvali me k njemu. Već je bio sasvim klonuo. Tješio sam ga, s Bogom izmirio, opremio na put vječni.

Majka mi je bila pred pragom šanula, neka ga pitam : da li što posebno želi. Poslije svega upitao

sam ga i to. A on pokaže prstom na zid, gdje su visjele gusle. Nijesam ga shvàtio. Poslije smo se razumjeli, da bi htio još jednom čuti gusle, gusle svoje.

Poslali smo po druga mu. Došao je, navio žice, ugodio, drhtao: mučno je smrti u oči svirati. Razumio je prijatelja i zagudio mu onu:

Zora zabijeli, lane,
Hoće da svane!

Bolesnik sklopio oči i slušao. Kod riječi »Naći ćeš staru majku pod crnom zemljom« — otvorio oči, pogledao ucviјeljenu majku pogledom, što ga nikad, zaboraviti ne ću...

Tako se on eto oprostio od dragih gusala svojih...

NA NOVU GODINU

Kao vojnik služio je nekad u Italiji, proboravio je ondje više godina, pa naučio talijanski i njemački.

Izrazita je pojava. Ravan kao jela, premda su ga godine pritisle, rumen u licu kao jabuka, a bijela brka, sijede punane kose. Crno mu je oko živo ispod krupnih obrva, lične kosti izbočene. Na riječi je otresit, ali srca meka, blaga.

Znade on u svatovima i zaplesati, no onda ne smije da se pojavi još koji par: njemu treba prostora — ta on izvodi svoje zasebne plesove.

Nova je godina. Svuda su selom dugo u noć bdjeli, dočekali novu i u nju pokročili, a rano već valja ustati. U kući taj dan mora u zoru prvo da osvane muško čeljade, a nipošto žensko, jer bi bila čitava godina nesrećna. Tako oni umuju i toga se drže.

I djeca poustajala ranije i momci te hajde selom dva i dva.

Štapovi im u rukama, torbe o ramenu. Čim u kuću, započnu bez odaha:

»Na tom mladom letu
Sve zdravo, veselo,
Tusto, debelo!
Daj vam dobri Bog:

Pune škrinje svega,
Pune štale blaga
Pune lajte* vina,
Pune koce svinja,
Pune žbanje** masti,
Pune žepe banki,
A najviše blagoslova!«

I javi se starica ili otac:

— Hvala, djeco, i vama to Bog podao!

Nadare ih, a oni odu pozdravljajući:

— Dao Bog i nagodinu s manjim grijehom, s većom milosti!

A zatim pokucaju novi čestitari...

I on zareda selom, no ne u sve kuće, njegove su samo nekoje. To već znadu svi ukućani, pa ga i očekuju. Da ne dođe, znali bi, da je jamačno bolestan.

Pokuca i otvori:

»Faljen Bog na mladom letu,
Sve zdravo, veselo itd.«

A pod kraj:

— Na tom mladom letu živili Hrvati! — i gucne čašicu.

Sio sam do njega.

— Moj Niko, već vas znadem kojih dvadeset i pet godina, a vi uvijek završujete tako svoju čestitku. Zašto to?

Stavio čašicu na sto i čudno me glednu:

— Zašto? Hm, hm! — zasuče brk. — Ej davno je to bilo, davno, — zamahnu glavom i zakruži rukom. — Bio sam mlad kao kaplja, jak kao pećina, nagao kao vatra. Uzelo me, da služim kralja i dom. Da, dom! I znate, gospodine, trebalo me opremiti, a majka mi u smrtnoj boli nikud s kreveta. Poslala me do susjeda, da dođe kuma i speče ovo i primetne ono, ma svega se našlo u kući. »Sinko«, — šapnula mi mama, kad sam spreman na put stajao do njena kreveta, a nova

*) Kajkavski: bačva.

**) Žbanj je posuda od drvenih dužica.

je bila godina. »Sinko, ti ćeš u svijet ?« — »Da, majko moja !« — »A daleko li?« — »U Italiju !« — »Tako?« otegnu ona. »Onamo, otkuda dolaze ovi, što su nam crkvu popravljali i onako lijepo svaku večer pjevali gore na brdu ?« — »Da, majčice !« — »A jao, ne ću te više vidjeti !« Stisla mi obje ruke, privila ih srdašcu svome. Ah, gorjele su joj, gospodine, još kao da to i sada ćutim. Ni sam ne znam, kako je dalje bilo...

Starac se nakašlje :

— Da, znam ! S vrata me zovnula : »Pazi ! Ti pojdeš« — tako su naši starci govorili — »v Italiju, no za navek ostani, kaj jesi, pošteni Horvat !«

— Lijepo vas je opomenula, — dodam ja.

— Možda se pobojala, da ću tamo i ostati, kako već jesu neki naši. Odoh, krenuh put Italije. Za mjesec dana majka mi ugasla... — starcu klonula glava.

— Nemojte, Niko, tugovati ! — ohrabrim ga.

— I na vojni, kad smo grud o grud stajali s neprijateljem, pomislih često : Moja majka ne će za mnom procviljeti, ako padnem... No u taj čas kao da sam začuo onaj slabi, tihi, slatki glas : »Ostani Horvat !« I dogodi mi se ovo : U bitki kod C. tane mi zahvatilo rame. Ne znam, koliko sam sumrtav ležao. Kad se od boli razabrah, bila je noć. Bojištem obila zili ljudi, da po mogućnosti spase, tko je ranjen. A bilo je stenjanja, jauka, zazivanja u svakakvim jezicima. Najednom čujem hrvatski govor. Ne znam, kako mi je to došlo na um, ali poviknuh : »Živili Hrvati !« — i opet se obeznanim. Dođem poslije k sebi pod rukama liječnikovim. Nije se to dalo nabrzo, ali ja sam, hvala Bogu, ozdravio. I zato se baš svake Nove godine sjećam napose majčine opomene. Zato i ja svuda na taj dan želim da potsjetim — eh, a svi ste prema meni djeca — da budete dobri, pošteni Hrvati, da domovine svoje ne zaboravite nikada !

— Živio, Niko !

Rastasmo se. Već smo u sobi mogli utrnuti svjetiljku. Sunce se javljalo iza gore, krasan zimnji dan, a u meni se budila topla čuvstva...

O piscu ove knjige

OVOM knjižicom crtica i slika odajemo počast jednom od najrevnijih suradnika Hrvatskoga Književnoga Društva sv. Jeronima, od kojega se u prvih 20 godina ovoga stoljeća nije nitko redovitije javljao svojom suradnjom u svetojeronimskoj »Danici«. Vladimir Rožman, kojega smo pjesme čitali pod pseudonimom V. Gjurin, bio je jedan od onih pjesnika, koje s pravom možemo nazvati svetojeronimskim pjesnikom, jer mu je pjesma bila upravo srasla s jeronimskom »Danicom«, preko koje je slao dragome narodu svoga Prigorja i širom domovine ono, što je najljepše vadio sa dna pjesničke duše svoje.

Manje su poznati Rožmanovi radovi u prozi: njegove crtice, slike i pripovijesti. Manje ih je objelodanjivao u »Danici«, više u đačkom listu »Pobratimu«, u katehetskom časopisu »Kršćanskoj školi« i u nekim drugim listovima. I baš zato držali smo zgodnim i potrebnim, da prigodom desete godišnjice ovog nezaboravnog i tipičnog svetojeronimskog suradnika i pučkog pisca iznesemo izbor tih manje poznatih plodova njegova pera. To činimo ovom knjižicom, kojoj smo dali isto zbirno ime »Prigorčice«, kako je on nazivao pjesme svoje, jer su i te crtice i slike svojim sadržajem i ugođajem najuže vezane s čitavim pjesničkim radom Rožmanovim. A time, što je ova knjižica dobila taj naziv, ušla je zgodno u onu seriju naših izdanja, u kojoj nam pisci iz raznih hrvatskih krajeva iznose život svoga kraja u pripovijestima, kao što je to dosad Narcis Jenko učinio u »Bosančicama«, Antun Matasović u »Slavončicama«, Lujo Plepel u »Dalmatinkama«, Ilija Jakovljević u »Hercegovkama«, Ignac Horvat u »Gradišćankama« i tako redom. Nakon što smo u dosadašnjim knjižicama iznijeli pripovijesti iz krajeva sa periferije hrvatstva, ove nam Rožmanove »Prigorčice« opisuju život jednoga kraja iz neposredne blizine Zagreba.

»Prigorčice« prozvane su po Prigorju. No ima dva Prigorja: jedno je jastrebarsko Prigorje oko Jaske, a drugo je zagrebačko Prigorje oko Moravča-Kašine. Rožmanove »Prigorčice« jesu iz jastre-

barskog (neki vele i karlovačkog) Prigorja, pjesnikova rodnoga kraja. Nisu to književni proizvodi s ne-znam kakvom umjetničkom pretenzijom, ali im ipak nitko ne može poreći neku jaču notu umjetničkog opažanja. Uza sve to, što su te slike i crtice obično samo na brzu ruku nabačene, gotovo samo skicirane, pojedini su momenti tako snažno zahvaćeni i pojedini tipovi tako izrazito prikazani, da u čitatelja izazivaju posve živu i jasnu predodžbu. Zapravo je to niz piščevih doživljaja, koje iznosi pred nas. I kad bi im trebalo odrediti književni karakter, možda bi se dale isporediti s Mažuranićevim »Lišćem«, koje je priznato kao najsavršeniji tip ove pjesničke vrste u hrvatskoj književnosti. I Rožmanove su crtice takvo lišće sabrano po prigorskim brežuljcima. A ako je koja ta slika i uzeta iz gradskog zagrebačkog života, kao što je to na pr. njegov ciklus »Godina suzâ«, iz kojega donosimo crtice »Studeni« i »Prosinac«, pjesnik je prodahnjuje istim dahom kao i one iz prigorskih strana.

Vladimir Rožman rodio se 19. rujna 1874., a umro je 3. siječnja 1920. Grob mu je u Jastrebarskom, u njegovu dragom Prigorju. Kao svećenik posvetio se vjeroučiteljskom pozivu, a kako je s tim svojim zvanjem živio ulažući u nj svu svoju veliku ljubav, pokazuju i mnoge njegove crtice, kojima je građu uzeo iz školskog života, a nazvao ih je skupnim imenom »Sličice«. Pače one čine glavni dio njegovih radova u prozi, iako književnom vrijednošću svojom poprečno više zaostaju za drugima, pa ih manje donosimo i u ovoj knjižici. U ovom izboru Rožmanove proze donosimo ono najbolje, što je ovaj zaslužni svetojeronimski pučki pisac na tom polju stvorio, želeći mu time sačuvati trajan spomen među vjernim čitateljima jeronimske knjige i hrvatske katoličke knjige uopće.

U ZAGREBU uoči blagdana sv. Jeronima 1930.

DR J. A.

SADRŽAJ

OD ISUSA I MARIJE

HRVATSKE NARODNE POBOŽNE PJESME

SABRAO JURAJ LAHNER

ILUSTRIRALA ZDENKA SERTIĆ

JERONIMSKA KNJIŽNICA
UREĐUJE DR JOSIP ANDRIĆ
IZDAJE HRV. KNJIŽ. DRUŠTVO SV. JERONIMA
KNJIGA DVJESTA PEDESET I PETA

TISKARA NARODNE PROSVJETE U ZAGREBU

Uz Ovu Knjižicu.

Što su hrvatske narodne pobožne pjesme, kakva im je vrijednost i zašto ih Društvo sv. Jeronima izdaje, o tom sam prije dvije godine napisao nešto u jeronimskoj knjižici »Hrvatske narodne pobožne pjesme«. Zato to ovdje nanovo ne kazujem.

No potrebno je, da za ovu knjižicu ponovim ono, što sam tamo rekao o pravilnom razumijevanju naših narodnih pobožnih pjesama:

»Da pravilno razumijemo ove pjesme, moramo u njima dobro razlikovati dvoje. Jedno je ono, što je uzeto iz vjere kršćanske katoličke i iz svetih božjih knjiga. Drugo je opet ono, što je narod izveo i iskitio iz starinskoga kazivanja. Ovoga je drugoga najviše u ovoj knjizi, pa u tom imade i pogrešnih stvari. Zreliji će ljudi lako moći razlikovati, što je u tim pjesmama kršćanska katolička istina, a što je staro kazivanje.

Od ovoga staroga kazivanja dolazi i to, te je život Isusov i Marijin u tim pjesmama izišao u mnogome drugačiji, nego smo vikli čitati u biblijskim pripovijestima. Mnoge su stvari u pjesmama umetnute, kojih u svetim kršćanskim knjigama nema, a mnoge su opet promijenite. Osobitost je i novost u tim pjesmama i to, što je u njima skoro sve vezano s malenim Isusom.«

U ovoj drugoj knjižici hrv. nar. pobožnih pjesama imade o istoj stvari i po više pjesama, a opet imade i pjesama sličnih onima iz gore spomenute prve knjižice. Sve je te pjesme valjalo donijeti zato, što svaka od njih imade svoju osobitost i vrijednoću, a i zato, da s vremenom dobijemo što potpuniju zbirku vrijednijih hrv. nar. pobožnih pjesama.

I ove su pjesme sve do jedne novi prilozi poznavanju hrvatske narodne duše. U radu se i nastojanju oko njih osobito živo pazilo na to, da u pjesmama bude sve upravo onako, kako u narodu živi.

J. L.

I.

Blagovijest.

»Oj anđele arhanđele,
Moj predragi Gabrijele,
Bi li mogo sa mnom biti?
Nije largu* ni daleko,
Nego doli u Indije,**
Gdje su dvori Davidovi
I palače Šimunove.
U palačam mala iđa,***
A u iđi slavna Djeva,
Gdje djevuje kao djeva,
Moli Boga ne spijući.«
I njoj anđio doletio
I Djevici govorio:
»Ti ćeš Sina poroditi,
Jezus će mu ime biti.«
Tu ustrepti kao riba:
»Gdje to čudo može biti,
Da ću Sina poroditi?«
»Vjeruj, Djevo, u to danas!
Od Boga si pozdravljena,
Ti ćeš rodit Spasitelja.«

Rekla Marija I. Sršen iz Blata na otoku Mljetu u Dalmaciji.
Zabilježio učitelj Tomislav M. Masan.

* Znači isto, što i „daleko". (*Masan.*)
** Narod je ovdje mjesto dušmanske zemlje Židovske metnuo zemlju Indiju. Došlo je to otale, što je u starom narodnom kazivanju Indija zemlja dušmana Božjih i zemlja svakakih nevaljalščina i zločina.
*** Soba.

2.

Isusovo rođenje.

Kad je stigla tužna Majka
U grad Betlem rad konaka,
Ne htiše ju tu primiti,
Nit konaka udiliti.
Kad ju trudnu ugledaše,
Svi rekoše nemilice:
Dosta nam je naše dice.
Kad izide iz Betlema,
Eto čuda prigolema,
Njoj se najde kolibica
I priprosta štaličica,
Di će ona prinoćiti
I Isusa poroditi.
U pol noći to se zgodi,
Kad Marija Mati rodi
Svoga svetog Stvoritelja,
Našeg dragog Spasitelja.
Veselte se svi narodi,
Što se dragi Isus rodi!
Ovo sveto porođenje
Svim nam bilo na spasenje!
O Isuse budi hvaljen
Po sve vike vikom. Amen.

Iz knjige pobožnih pjesama Ive Čakalića iz Doljanovaca u požeškoj okolici u Slavoniji.

3.

Radost, kad se Isus rodi.

Bog se rodi ove noći,
Ove noći po ponoći.
Pred kućom mu kolo igra,
U tom kolu Božja Mati.*
Zabrinu se Božja Mati,
Što će kolu piti dati,
Što li piti, što li jesti.

* Da kod Isusova rođenja kolo igra, pa da čak i Gospa u kolo dolazi, to je tako po starinskom kazivanju u pjesmi kazano, da se pokaže radost zaradi Isusova rođenja.

Al govori sveti Petar:
»Ne brini se, Božja Mati,
Što ćeš kolu piti dati,
Što li piti, što li jesti!
Ja imadem do tri bačve.
Jedna bačva rujna vina,
Druga bačva slatkog meda,
Treća bačva hladne vode.
Koja bačva rujna vina,
Ona j' bačva za junake.
Koja bačva slatkog meda,
Ona bačva za neveste,
Jer nevesta djecu doji.
Koja bačva hladne vode,
Ona bačva za djevojke,
Jer djevojke kolo vode.«

Iz Baćina kod Hrv. Dubice. Dobrotom učiteljice Tonke Dumbović.

4.

Mali Isus i griješne duše.

Odmo spat,
Boga zvat!
Na ni kraj,
Svetli raj,
De Marija sedala,
Žute lasi česala,
Sinika je zibala,
Sinika je pitala:
»Sinik moj predragi,
Je li čuješ, je li spiš?«
»Majka ma lublena,
Majka ma predraga,
Niti čujem, niti spim,
Na grešne dušice mislim.«
Amen.

Zabilježila u Maruševcu u Hrvatskoj učiteljica Zlata Crnko.

5.

Zibarica Barbara.

Lijepa je sveta Barbara,
A još je ljepša Marija,
Koja je Isusa rodila.
Barbara ga je zibala.
Zibli ga, zibli, Barbara!
Nek se ga zipka nazible,
Nek se ga ljudi naglede
To maloga našega Isusa!

Iz Mraclina u Turopolju u Hrvatskoj. Zabilježila učiteljica Micika Grandavec.

6.

Gospin san.

Kad je Majka priblažena
San usnila kod Betlema,
Mili Sinak k njoj doteče,
Pa joj ove riči reče:
»Je li spavaš, Majko mila,
Ili spavaš il si bdila?«
Marija mu odgovori:
»Zaspala sam, Zvizdo mila,
U taj čas se probudila.
I čudan sam san usnila:
Ja te vidih, kako li te
U vrtlu te ufatiše,
Sa konopci povezaše.
Tebe prvo Kaifašu,
Od Kaife do Pilata,
Od Pilata do Iruda
Vukoše te i izbiše,
Trnjem glavu okruniše,
Na Kalvariju odvedoše.
Drvo križa napraviše,
Na rame ti postaviše,
I na njega te pribiše.
Tebe na križ uzvisiše,
Prsa kopljem izraniše.
Krv i voda iz nje steče,
Koja kapljaše na mene.
Med zločince ubrojiše
I ti umri među njima
Za spasenje grišnicima.

Od onud te dol snimiše,
Men' u krilo postaviše.
Tad mi srce sedmostruki
Mač probode srce moje.
I u grob te postaviše
Mene tužnu ostaviše.«
Reče Isus: »Majko mila,
Istinu si ti usnila!«*

Iz knjige pobožnih pjesama Ive Čakalića iz Doljanovaca u požeško okolici u Slavoniji.

7.

Marija se sakrivala.

(Iz đakovačke okolice.)

Šetala se Marija
Po visokih planina.
Šetala se gloginji:
»Oj gloginjo, sestrice,
Savij svoje grančice,
Pokrij Sina Isusa,
Da ga Jude ne vide
I Židovi ne propnu!«
Al govori gloginja:
»Ja sam jako trnava,
Pa ću ubost Isusa.«
Proklela je Marija:**
»U proljeće iscvala,
A u jesen dopala!«
Šetala se Marija
Po visokih planina.

* Da je Gospa sanjala san o teškim mukama Isusovim, to je u pjesmu uzeto iz starinskoga narodnoga kazivanja. Pripisivati tome snu i tome starinskome kazivanju nekake posebne moći i pravice, bilo bi zlo i naopako. To bi bilo nepametno praznovjerje. Takoga su nepametnoga praznovjerja pune one nevaljale knjižice, koje se zovu „Gospin san" i „Senje Marijine". Tamo se opisuje, što je Gospa sanjala i onda se tim sanjama neistinito pripisuju svakakve moći. A to nikako ne valja.

** Što se ovdje i u drugim pjesmama pjeva, da je Marija uklela različito drveće, to nije ono griješno proklinjanje, kojega su puna nesretna usta našega hrvatskoga naroda. Marija ne čini ništa drugo, nego samo izriče zasluženu i pravednu kaznu nad nekim drvećem. A to je sasvim druga stvar

Šetala se k topoli:
»Oj topolo, sestrice,
Savij svoje grančice,
Pokrij Sina Isusa,
Da ga Jude ne vide
I Židovi ne propnu!«
Al govori topola:
»Ja sam jako debela,
Ne mogu se saviti,
Uprijek ću se prebiti.«
Proklela je Marija:
»Dan i noć se njihala!«
Šetala se Marija
Po visokih planina.
Šetala se vrbici:
»Oj vrbice, sestrice,
Savij svoje grančice,
Pokrij Sina Isusa,
Da ga Jude ne vide,
I Židovi ne propnu!«
Vrbica se savila,
Isusa je pokrila.
Marija je blagoslovila:
»Digod se usadila,
Svagdi se pomladila!«

Kazivala Anka Gunić iz Selaca kraj Đakova u Slavoniji. Zabilježila s. Agneta Novaković.

8.

Marija se sakrivala.

(Iz požeške okolice.)

Šetala se, šetala
Sveta Diva Marija,
Sveta Bogorodica,
Kršćanska Pomoćnica,
Pokraj rike Jordana.
Kud odila Marija,
Za njom rasla lelija.*

---

* ljiljan.

Još je lipša Marija
Nego bila lelija!
Sa sobom je nosila
Malo čedo Isusa.
Od Židova sakrila,
Da ga Židi ne vidu.

Ona ide k topoli,
Pa govori Marija:
»Topolice, sestrice,
Savij grane do zemlje,
Sakrij Sinka i mene,
Da me Židi ne stignu,
Da mi Sinka ne otmu.
Al govori topola:
»O Marija, Marija,
Kako bi se savila,
Kad sam vrlo visoka!
Ako l' bi se savila,
Priko bi se slomila.«
Ona dalje odlazi.
I kud ona prolazi,
Tu procvala ružića
I mirisna ljubica.
Još je lipša Marija,
Nego l' ruža rumena
I ljubica malena.
Pa smrečicu opazi.
Njoj govori Marija:
»Oj smrečice, sestrice,
Savij grane do zemlje,
Sakrij Sinka i mene,
Da me Židi ne stignu,
Da mi Sinka ne otmu.«
A govori smrečica:
»O Marija, Marija,
Rada bi te pokrila,
Al sam vrlo bocava!«
U tren ovaj smrečica
Zemljici se savila
I Mariju pokrila
I Nje Sinka u krilu,
Najlipšega na svitu.

Otud idu Židovi,
Klete majke sinovi.
Oni idu k topoli.
Pitaju ju Židovi:
»Oj topola, kaži nam,
Je l' tud prošla Marija?«
A nemila topola
Židovima vikala:
»Brže, brže, Židovi!
Sad je prošla Marija.«
Oni dalje putuju
I smrečicu pitaju:
»Oj smrečice zelena,
Je l' tud prošla Marija?«
Ona njima govori:
»Man'te me se, Židovi!
Tud nij' prošla Marija,
Niti sam ju vidila.«
Tad odoše Židovi,
Klete majke sinovi.

Kad Marija ustala,
Za topolu doznala,
Topolu je uklela:
»O topola, topola,
Cvitom nigda ne cvala,
U sve vike treptala,
U pol lita brez vitra!«
U smrečici govori,
Smrečicu blagoslovi:
»O smrečice zelena,
Da si blagoslovljena!
Ti ćeš cvasti i rod dat,
Kao tamjan mirisat.«

Zabilježio Ivo Čakalić iz Doljanovaca u požeškoj okolici.

Došli jesu Židovi,
Sina Boga oteli.
»A joj, Sinak mileni,
Da ja možem do tebe,
Vodom te bi napojila,
Mlijekom te bi odojila.«

Čuo od svojih ukućana i zabilježio Petar Pustaj iz Gornjega Desinca, župa Plešivica u Hrvatskoj. Dobrotom učiteljice Ljubice Pleše.

12.

Marija i tri kralja.

Jedan vrtić sagrađen,
Pun je rožic nasađen,
Svake fele* rožica.
I med njima sveti križ
I pod križom Marija
Svoga Sinka zibala,
Lipo mu je kantala,**
Kantajući zaspala.
Kad se Marija probudi,
Ali draga Sina ni.
Tri ga kralja iščedu,***
Tri mu dara nosidu :
Tamljan, zlato, skupocjenu mast.
»Pojte tamo višnji grad,
Tamo ćete Isusa nać.
Lipo mi ga darujte,
Lipim putem putujte !«
Amen, Djevo Marijo !

Čula od svoje majke i zabilježila Jelka Biondić iz Sv. Jurja u Hrv. Primorju. Dobrotom učiteljice Marije Sabljak.

* vrsti. ** pjevala. *** traže.

13.

Golubica Mariju budi.

Golubica gudi
I Mariju budi:
»Ustaj gore, Marija!
Ev' Židovi projdoše,
Tvoga Sinka provedoše,
Vruće čavle pronesoše,
Pod nokte mu zadivaše.
Crna krvca kapaše,
Na kamenje padaše,
Kamenje se raspadaše.
Anđeli s neba slaziše,
Pa mu krvcu kupiše,
U kalež je metaše,
Pred Boga ju nosiše.«

Kazala Ana Vuić iz sela Drežnika u Slavoniji. Zabilježila učiteljica Kata Fulanović.

14.

Anđeli zovu Mariju.

Saka stvar
Na svu stran,
Samo Isus
I Marija k nam!
Angeli idu,
Mariju zovu:
»Odi, Marija,
Sinak te zove,
Krvčica mu curi,
Z svetoga reberca«.
Došli su angeli,
Poprijeli krvčicu,

Odneli ju
V diku nebesku,
Gde se vesele
Se verne dušice
Na sve veke
Vekova. Amen.

Kazivala Marija Grgec iz Kalinovca u Hrvatskoj. Zabilježila Katica Grgec, sada milosrdna sestra Lambertina.

15.

Marija traži Isusa. Teške muke Isusove.

(Dalmatinska pjesma.)

Ide Gospa donjim putem
Sakrivena crnim skutem.
Ona ide put Pilata.
U Pilata prva vrata.
Tu nahodi tri Žuđela,*
Tri Žuđela, zla čovjeka,
Gdje Jezusu čavle kuju.
Gospe ih je zaklinjala:
»O Žuđeli, braćo moja,
Vi činite tanje čavle,
Tanje čavle, kraće čavle!«
Kad to čuju tri Žuđela,
Tri Žuđela zla čovjeka,
Pa su Gospu uhvatili,
Pa s njom o tle udarili.
Gospe se je prinemogla.**
Sveti Ivo podiže je:
»Homo, Gospe, ne tardajmo,***
Da ga živa zahitimo!«
U Pilata druga vrata.
Tu nahode tri Žuđela,
Tri Žuđela, zla čovjeka,
Gdje Jezusu križak djeju.****

* tri Židova. ** u nesvijest od boli pala. *** Ajdmo, Gospo, ne kasnimo! **** djelaju.

Gospe ih je zaklinjala:
»O Žuđeli, braćo moja,
Vi činite tanji križak,
Tanji križak, manji križak,
Da je mome Sinu lakše!«
Kad to čula tri Žuđela,
Tri Žuđela, zla čovjeka,
Opet Gospu uhvatili,
Pa s njom o tle udarili.
Gospe se je prinemogla.
Sveti Ivo podiže je:
»Homo, Gospe, ne tardajmo,
Da ga živa zahitimo!«
U Pilata treća vrata.
Tu nahode tri Žuđela,
Tri Žuđela, zla čovjeka,
Gdje Jezusa propinjahu.
Kada Jezus Majku vidi,
Pa je Majci govorio:
»Majko moja, žedan sam ti!«
Majka mu je govorila:
»Da ja smijem, Sinko mili,
Da ja smijem na križ doći,
Ja bih tebe napojila,
Čijem sam te zadojila.«
Jezus majci govorio:
»Hod' otale tužna ženo,
Za ne rijet, Majko moja!*
Više su mi suze tvoje,
Neg na križu muke moje!«
Kad to čula tri Žuđela,
Dadoše mu žuč i osta,**
A Jezus je preminuo.

Kazao Ivo Bušurelo iz Blata na otoku Mljetu u Dalmaciji. Zabilježio učitelj Tomislav M. Masan.

---

* Vidi o tom bilješku na kraju slijedeće pjesme.
** octa, sirčeta.

16.

Marija traži Isusa. Teške muke Isusove.

(Podravska pjesma.)

Majka Božja je zaspala,
Tužnu sanju je sanjala.
Kad se tužna probudila,
Promisli, je l' to istina.
Rano češe žute lasi,
Angel nosi tužne glase.
»Kakve glase angel Boži?«
»Da bi ti je ja povedal,*
Ti bi se je prestrašila.«
»Nesem dete sedmem letu,
Već sam žena preblažena.
Kaj bi se je preplašila!«
»Sina su ti ulovili,
Na smrt su ga odsudili,
V onu goru otpelali,**
De su samo tri ižice,***
Isusove mučenice.«
Djeva trga svoje lasi,
Pa si ide svojoj sestri,
Svojoj sestri Magdaleni:
»Ovo jesi, sestro moja!
Ajde s menom tražit Sina!
Sina su mi ulovili.
Na smrt su ga odsudili,
V onu goru otpelali,
De su samo tri kućice.«

One išle tamnim logom,****
Tamnim logom, prašnim putom.
One srele tri putnika.
»Ovo jeste, vi putniki!
Jeste vidli, jeste čuli
Za Jezuša meštra svoga
I za Sina rođenoga?«
»Nesmo vidli, nesmo čuli

---

* kazao. ** odveli. *** kućice. **** lugom.

Za Jezuša meštra svoga
Ni za Sina rođenoga.
Nego id'te na paure,
De pastiri jogna kure.*
Oni ću vam povedati
I tam ću vas otpeljati.«
One došle na paure,
De pastiri jogna kure:
»Eno tamo tri kućice,
Isusove mučenice.
Prvoj iži križ delaju,
Drugoj iži čavle kuju,
Trećoj iži Jezuš leži
Zbijen, rajnjen, sav zmrcvaren.«

Kad su došle prvoj iži:
»Ovo jeste, vi tišlari!
Komu križa vi delate?«
»Imamo ga vlovlenoga,
Za ime mu mi ne znamo.«
One došle drugoj iži.
Drugoj iži čavle kuju.
»Ovo jeste, vi kovači!
Komu čavle vi kujete?«
»Imamo ga vlovlenoga
Za ime mu mi ne znamo.«
One došle trećoj iži.
Trećoj iži Jezuš leži
Zbijen, zranjen, sav zmrcvarjen.
»A joj Sinko moj lubleni!
A ko te je na to spravil,
U tolike muke spravil?«
»Beži tuda, tuđa ženo!**
A ti nesi Majka moja.«
»Jesam, Sinko, majka tvoja.«
»Ne bole me rane moje,
Kak me peču suze tvoje.«

Zapisala Mara Mikacinić preudata List
iz Kalinovca u Hrvatskoj.

* vatru lože.

** Isus govori ovako prežalosnoj Majci svojoj iz smilovanja. On vidi preveć izranjeno Srce njeno, pa ne će, da ga nježnim riječima još više dira i vrijeđa.

17.

Pjesma za petak.

Danas je petak peti dan,
Našega Isusa mučen dan.
Kad je Isus na muku šal,*
Prijel je pet krvavih ran.
Još mu govori Majčica:
»O Sinko, Sine, Bože moj,
Ti spreveliku muku trpiš!«
»Majko Marijo, pravo veliš!«
Aš** od velike mučice
Se kameje pucaše,
Si grobi se otvaraju,
Si mrtvi van zihajaju.***
Još mu govori Majčica:
»O Sinko, Sine, Bože moj.
Ti spreveliku muku trpiš!«
»Majko Marijo, pravo veliš!«
Aš od velike mučice
Se kameje pucaše,
Si grobi se otvaraju,
Si mrtvi van zihajaju.

Iz Hrv. Primorja. Zabilježila učiteljica Ljubica Pleše.

18.

Brinila se Marija.

Prva Božja zapovid:
Ljubi Isus Mariju,
A Marija Isusa.
Sama ga je grlila,
Sama ga je ljubila,
Bogu s' uvik molila,
Božju pomoć iskala:
»Daj mi, Bože, sretan dan,
A od podne laku noć,
Da nam oće Isus doć,
Grišnicima u pomoć.«

* išao. ** jer. *** izilaze.

Brinila se Marija,
Nije Sina vidila,
Da upita, što će bit,
Čim će pokrit širok svit.
Bog poslao anđela.
Anđel dođe Mariji
I ovako govori:
»Ne brini se, Marija,
Čim ćeš pokrit širok svit.
Ti ćeš uzbrat ružin list,
Pa ćeš pokrit širok svit.«
Brinila se Marija,
Nije Sina vidila,
Da upita, šta će bit,
Kako će mu ime bit.
Bog poslao anđela.
Anđel dođe Mariji
I ovako govori:
»Ne brini se, Marija,
Kako će mu ime bit.
Bit će ime Oče naš,
To će biti otac naš.«

Kazivala Marija Abramović iz Posavskih Podgajaca u Slavoniji. Zabilježila učiteljica Mandica Turudić.

19.

Isusovo krštenje.

(Podravska pjesma.)

Ivan se šeće
Po zlatnom mostu,
Za njim se šeće
Djeva Marija,
Na rukaj nosi
Sinka svojega.
»Krsti mi, Ivo,
Sina mojega!«
»Kak bi ga krstil,
Sam kršćen nesem!«

Krsti ga, Ivo,
Sam kršćen bodeš!«
»Kak bi mu znali
Ime nadeti?
Oćemo li mu
Te mesec sjajni?«
»Lepo je ime,
Majke ne drago.«
»Oćemo li mu
Drobna* zvezdica?«
»Lepo je ime,
Majke ne drago.«
»Oćemo li mu
To sunce žarko?«
»Lepo je ime,
Majke ne drago.«
»Oćemo li mu
Venčec ružica,
Venčec ružica,
Mala bebica?«
»Lepo je ime,
Majke ne drago.«
»Oćemo li mu
Isusek mali?«
»Lepo je ime,
Majke je drago.«

Kazivala Marija Berta iz Ferdinandovca u Hrv. Podravini. Zabilježila učit. pripravnica Evica Berta.

20.

Isusovo krštenje.

(Bosanska pjesma.)

Šetala se Djevica Marija,
Šetala se do vode Jordana.
Na rukama nosi Gospodina.
Susrete je Krstitelju Ivo:
»Kud se šetaš, Djevice Marijo?«
Progovara Djevica Marija:

* sitna.

»Ja se šetam do vode Jordana,
Gdje ću krstit moga Gospodina.«
Progovara Krstitelj Ivane:
»Kumo moja, Djevice Marijo,
Ko će biti Isusu za kuma?«
Progovara Djevica Marija:
»O moj kume, Krstitelju Ivo,
Doletjet će ptica golubica,
Pa će biti Isusu za kuma.«
U toj riječi, u kojoj bijahu,
Otud leti ptica golubica.
Progovara Djevica Marija:
»O moj kume, Krstitelju Ivo,
Ti podigni svoju desnu ruku,
Pa prekrsti moga Gospodina.«
On podiže svoju desnu ruku,
Pa prekrsti našeg Gospodina.
Tu se njemu uzdrhtalo tijelo,
Tu je žarko pomrčalo sunce
Od istoka do zapada sunca.
Progovara Djevica Marija:
»O moj kume, Krstitelju Ivo,
Što se tvoje uzdrhtalo tijelo?
Što je žarko pomrčalo sunce,
Od istoka do zapada sunca?«
Progovara Krstitelju Ivo:
»Kumo moja, Djevice Marijo,
Je l' moguće od Boga miloga,
Da ja sluga krstim Gospodara!«

Iz Dervente u Bosni. Dobrotom učiteljice s. Dolores Tkalec.

21.

Marija i brodari.

Šetala se Divice Marija
Gore dolje niz to sinje morje.
Došetala do prvih brodara.
Božju im je pomoć nazivala:
»Božja pomoć, vi prvi brodari!
Prevez'te me za ime za Božje!«
»Ne vozimo za ime za Božje,
Već vozimo za sićane novce!«
I ošeta Divice Marija
I ošeta do drugih brodara.
Božju im je pomoć nazivala:
»Božja pomoć, vi drugi brodari!
Prevez'te me za sićane novce!«
»Ne vozimo, Divice Marija,
Ne vozimo za sićane novce,
Već vozimo za ime za Božje.«
I ošeta Divice Marija
I ošeta do trećih brodara.
Božju im je pomoć nazivala:
»Božja pomoć, vi treći brodari!
Prevez'te me za ime za Božje!«
»Ušećite, Divice Marija.
Ušećite u laganu šajku!«
Ušetala Divice Marija,
Ušetala u laganu šajku.
Dva su broda u propast propala,
Aj treći je sretno prebrodio,
U kome je Divice Marija.

Iz Baćina kod Hrv. Dubice. Dobrotom učiteljice Tonke Dumbović.

22.

Marija i mornari.

Kleči Gospe na kraj mora,
A na stijeni od mramora.
Tuda pasa* brod mrnara,
Brod mrnara, djece slavne.
Slavna Gospa dozivala,
Dozivala slavnu djecu:
»Ho'te k meni, slavna djeco,
Ho'te mene ukrcajte,
Prevez'te me s ove strane,
S ove strane na one bande!«**
Oni nijesu poslušali,
Već su oni putovali.
Tuda pasa slavni Jezus
I govori slavni Jezus:
»Što je tebi, Gospe moja?«
Progovara slavna Gospa:
»Vuda pasa brod mrnara,
Brod mrnara, djece slavne,
I ja sam ih dozivala:
Ho'te mene ukrcajte,
Prevez'te me s ove strane,
S ove strane na one bande!
Oni nijesu poslušali,
Već su oni putovali.«
Pa govori slavni Jezus:
»Ja ću poći na nebesa,
Pa ću poslat plahe kiše,***
Plahe kiše, dosta vjetra.
Potopit ću brod mrnara,
Brod mrnara, djece slavne.«
»O Jezuse, slavo moja,
Pa ti pođi na nebesa,
Al nemoj pustit plahe kiše,
Plahe kiše, dosta vjetra,
Nego pusti tihu kišu,
Tihu kišu, tihog vjetra.
Ti ih nemoj potopiti,
K meni će se povratiti,

* prođe. ** na onu stranu. *** silna i jaka kiša.

Prevest će me s ove strane,
S ove strane na one bande.«
Pa se vrati brod mrnara,
Brod mrnara, djece slavne,
I ukrca slavnu Gospu.
Preveze je s ove strane,
S ove strane na one bande.
Po sve vijeke vijeka! Amen.

Kazivao Marin Čumbelić iz Blata na otoku Mljetu u Dalmaciji. Zabilježio učitelj Tomislav M. Masan.

23.

Vijenac plete Marija.

(Iz Jakovlja.)

O Marija, Marija,
Zlatni venček vejala,
Na se ga primerjala,
Kraj Jezuša sjedala.
Jezuš ima zlat škrlak,
Za škrlakom pantliček,
Za pantlekom kitica,
Na kitice tičica.

Iz Jakovlja u Hrv. Zagorju. Zabilježila učiteljica Adela Čermak.

24.

Isus ide na nebesa.

Idem spat,
Boga zvat
I Mariju
Milovat.
Marija je Božja mati,
Sina Boga porodila.
Sin se diže u nebesa,
Nebesa se otvoriše,
Angeli se pokloniše.
Sam Jezušek mešu služi,
Angeleki domištruju.

Kazivao Franjo Strelar iz Velike Gore u Hrv. Zagorju. Zabilježila učiteljica Zora Majetić.

25.

Bog se diže na nebesa.

Ja s mista,
Bog na misto.
Bog se diže na nebesa,
Nebesa se rastvoriše,
Anđeli se pokloniše,
Ude stvari pobigoše,
Po gori se polomiše,
Po vodi se potopiše.

Kazala Perica Đapo iz Oklaja kraj Knina u Dalmaciji. Zabilježila Barica Vračić, sada mil. sestra Berislava.

26.

Isusova misa i griješne duše.

Sveti Petar crkvu gradi
Ni na nebu ni na zemlji,
Već na Božjoj milosti.
U njoj Isus misu reče,
Sveta Klara odgovara,
Veronika oltar stere,
Mandalina svijeće žeže,
Mat' Marija misu sluša.
Njoj govori Isus Majci:
»Oj Marijo, Majko moja,
Je l' ti vična misa moja?«
»Jest mi vična i obična.
Otkako je svijet posto,
Nije take mise bilo,
Što j' danaske tvoja misa.«
Sve su duše k misi došle,
Samo nisu četir duše,
Jer su one zgriješile.
Jedna j' duša zgriješila:
Tuđu među preorala.
Druga duša zgriješila:
Nije zajma povratila.
Treća duša zgriješila:
Tuđe mlijeko oduzela.
Četvrta je zgriješila:
Siroticu pokudila.

Iz Baćina kod Hrv. Dubice. Dobrotom učiteljice Tonke Dumbović.

27.

Griješnik plače za misom.

Potrudiv se mili romar*
K Majki Božjoj bistrički.
Kad je došev k Mariji,
K Majki Božjoj bistrički,
Za vrata je poklekniv,
Kam je on navajen** biv.
Kad Mariju zagledal,
Milo se je resplakal.
K nemu došla Marija,
Majka Božja bistrička:
»Kaj je tebi, mili romar?
Kaj se milo plačeš ti?«
»Kak se ne bi plakal ja,
Kad sam mašu zamudiv!«***
»Muči, muči,**** mili romar!
Maša hoće taki bit.
Sam ju Jezuš služil bu,
Sveti Peter dvoril bu.«
Jezuš mašu odsluživ,
Grešnik dušu očistil.

Pjesma je zabilježena seljačkom rukom u okolici brdovačkoj kod Zagreba. Dobrotom učiteljice Josipe Šribar.

* proštenjar. ** vičan. *** nijesam misi prispio. **** šuti, šuti.

28.

Marijini gosti.

Anđeli dobri,
Čuvari moji,
Čuvajte me po su* noć
Od večera do zore,
Dokje peteh** zapoje:
»Stante gore, Marijo,
Evo su Van gosti!«
»Ča mi totu delaju?«
»Isusa mi čekaju.«
»Isus je šal mašit.
Anjeli mu otpevaju,
Sveti Petar ozvanja.« Amen.

Kazivala Anica Jurić, a zabilježila Ljubica Ivančić iz Crikvenice u Hrv. Primorju. Dobrotom učiteljice Ljubice Pleše.

29.

Marija i sunašce.

Zora je, zora, beli dan,
Za zorom ide sunce van.
Za suncem ide Marija,
U rukah nosi Jezuša.
»Počkaj me, počkaj, sunčace,
Da bumu skupaj rajžali!«***
»Ja te ne morem čekati,
Ja moram hitro rajžati.
Mene pastiri čekaju,
Mrzlu rosicu stepaju.«

Pjesma je iz brdovačke okolice kod Zagreba. Zapamtila i zabilježila milosrdna sestra Evelija Margetić.

* svu. ** pijetao.
*** putovali.

30.

Isus i zvijezda.

Vu nem kraju, sveklem raju
Jena zvezda gori gre.
Pred toj zvezdoj Dete kleči,
Zlatni križ v rukah drži.
Na križu je zapisano,
Da je to Dete pravi Bog.
Na križu je zapisano
Da je to Dete pravi Bog.

Bog nam opčuvaj družinicu,
I sveti Florjan hižicu!*
Sveti Florjan hižicu,
Sveti Janton živinicu!
Mi se od vas obraćamo,
Bogu, Mariji izručamo.
Mi se od vas obraćamo,
Bogu, Mariji izručamo.

Zabilježila u Strmcu u Hrv. Zagorju učiteljica Kristina Horvat. Pjeva se, kad obilaze sa zvijezdom na Sv. Tri Kralja.

31.

Marijina molitva.

Križ gre** po nebu,
Za njim Djeva Marija,
Svoga Sinka molila:
»Čini, Sinko, pravo, pravo,
Što ti je Bog obećao!
Svetom Petru ključe daj,
Da otvori lijepi raj,
Gdje anđeli pjevaju,
Arhanđeli sviraju
Svetom križu u slavu!«

Kazivala Antica Povela iz Gornjega Sela na otoku Šolti. Zabilježila učit. pripravnica Anka Šiprak.

* kućicu. ** ide.

32.

Isusov križak.

Voze se kola,
(Kola) kovana.
U tima koli'
Djeva Marija.
Djeva Marija
Boga rodila,
Boga rodila
Sinka Isusa.
Sinek joj drži
Zlatnu jabuku
I srebren križak.
Kud križom mane,
Tud slava pane.
Mani ga, Bože,
Na naše polje,
Ne bi l' nam polje
Rodilo pšenicom,
Polje pšenicom,
Brdo lozicom.

Iz Baćina kod Hrv. Dubice. Dobrotom učiteljice Tonke Dumbović.

33.

Isus drži sveti križ.

Od' mo spat,
Boga zvat.
Na ni kraj
Svetli raj.

Na ni kraj cirkvica,
Cirkvici lontarec,*
Pred lontarecom
Marija kleči,
Sinika drži.
Sin svoj sveti križ drži,
Kim se križa naša duša,
(Naša duša) i tijelo,
So našo pilo i jelo
I našo dobro delo. Amen.

Zabilježila u Maruševcu u Hrvatskoj učiteljica Zlata Crnko.

34.

Isusove jabuke.

(Podravska pjesma.)

Dober Vam večer, gospodar!
Na mlado leto veselimo se!
Na hiži vam zelenje,
U kući vam veselje!

U polju je sjenica,
U sjenici zlatan stol,
Oko stola klupčice,
Na njima sjedi Marija.
Marija drži Isusa,
Isus drži jabuku.
Isus pomahne jabukom,
Jabuka pane u polje,
Da bi vam polje rodilo
I s onom pšenicom belicom,
S kojom se hrane dušice.
Isus pomahne jabukom,
Jabuka pane u goru,
Da bi vam gora rodila
I s onim vincem rumenim,
S kojim se krepe dušice.
Isus pomahne jabukom,
Jabuka pane u selo,
Da bi vam bilo veselo.

Zapamtile i zabilježile Marica Kirin i Cecilija Sobota iz Kalinovca u Hrv. Podravini.

* oltarić.

35.

Isusova rosa.

Večernja rosa padala,
Da nas Marija gledela,
Z onoga dvora od Boga,
Od smiljenoga Jezuša.
Smiljeni Jezuš, dojdi k nam,
Prepelaj duše svetel raj!
Svetlem je raju najbolje,
Gde se dušice vesele.
Te nam je pesme konec, kraj,
Bog daj sem* dušam svetel raj!

Zapisao Stjepan Sečak, rodom iz župe Zlatar u Hrvatskoj.

36.

Isusov lijepi dar.

(Kod žetve, kad nose vijenac.)

Stoji nam pole široko!
Dober nam večer, gospudar!
»Jeste nam doma, gospuda ?«
»Doma su, doma gospuda!«
»Mi njim nosimo lepi dar,
Š čem nas je Jezuš daruval
S blaženu Devu Mariju,
Svoju presvetu Materju.«

Pjevala Jelica Đurkinjak iz Jakovlja u Hrv. Zagorju. Zabilježio J. L.

37.

Sveta Gospa Sinka moli.

Sveta Gospe Sinka moli:
»Sinko blagi, Sinko dragi,
Ti sačuvaj polja naša,
U poljima trude naše!

* svim.

Ti odreni* hude grome,
Hude grome i lampove**
U goricu letušicu***,
Gdje dječica ne plakaju,
Gdje kokoši ne pjevaju,
Gdje kozlići ne mekaju,
Gdje jaganjci ne biječu,
Gdje kravice ne mukaju!
Po sve vijeke vijeka. Amen.

Kazala Anica Hazdovac iz Blata na otoku Mljetu u Dalmaciji. Zapisao učitelj Tomislav M. Masan.

38.

Isus i vinograd.

Zasadil Jezuš vinograd.
Š čem**** ga je Jezuš zasadil?
Z blaženu Djevu Mariju,
Svoju presvetu Materju.
Obrezal Jezuš vinograd.
Š čem ga je Jezuš obrezal?
Z blaženu Djevu Mariju,
Svoju presvetu Materju.
Nakolil Jezuš vinograd.
Š čem ga je Jezuš nakolil?
Z blaženu Djevu Mariju,
Svoju presvetu Materju.
Okopal Jezuš vinograd.
Š čem ga je Jezuš okopal?
Z blaženu Djevu Mariju,
Svoju presvetu Materju.

Pjesma je iz Jakovlja, župe Kraljev Vrh u Hrv. Zagorju. Zabilježila učiteljica Adela Čermak.

---

* otjeraj, odgoni (*Masan.*)
** sijevanje, blijesak (*Masan.*)
*** Bit će „pusta gora, u koju može doprijeti samo ptica u lijetu i nitko drugi." (*Masan.*)
**** S kim.

39.

Još je ljepši Božji Sin.*

U gori je ružmarin,
Sadio ga Božji Sin.
Anđel s neba sletio
I ružmarin zalio,
Pa se čudom čudio.
Govorio u sebi:
Još je ljepši Božji Sin
Neg u gori ružmarin.
Božji Sinak kraljuje,
Na oltaru stanuje,
Sve lipote u Njemu,
Pomoć naša u svemu.

Zapisao Ivo Čakalić iz Doljanovaca u požeškoj okolici.

40.

Marija budi Isusa.

Ajmo, braćo, pobožno
Kroz tu goru zelenu
U tu zemlju Hrvatsku.
Naći ćemo bijeli dvor
I u dvoru crkvicu,
U crkvici Mariju
I njezino Jagnješce.
Majka ga je budila:
»Ajd ustani, Sinko moj!
Evo idu putnici,
Preveliki grešnici,
Vamo dare noseći,
Da im grije oprostiš,
Da im duše očistiš,
Sve malene svjećice
I borove grančice.«

Iz Baćina kod Hrv. Dubice. Dobrotom učiteljice Tonke Dumbović.

* Ova je pjesma prevedena na češki jezik i štampana u knjizi O. F. Bablera: „Strom ze srdce", Olomuc 1927.

41.

Isus i griješnik.

Jezus se po morju vozil,
Grešnik pa po bregu hodil,
Milo barčicu zazival:
»Kraju, kraju, barčica!«
Barčica le dalje plovi,
Kak' da od toga nič ne ve.*
Drugič grešnik milo zove:
»Kraju, kraju, barčica!«
Barčica le dalje plovi,
Kak' da od toga nič ne ve.
Tretič grešnik milo zove:
»Kraju, kraju, barčica!«
Barka zače kraju plovit,
Grešnik zače grijehe pravit.**
Sve je grehe ispovedal,
Samo jednog zamučil.
Jezus ga milo zapitava:
»Kaj si stvoril, grešnik moj?«
»Očeta, mater sam zamoril
A brat i sestra otišli su.***«
»Pojdi tam na tistu**** goru,
Na tistu goru visoku.
Tam buš klečal sedam leta
I po vrhu sedam dni.«
Sedam leta že minulo
I po vrhu sedam dni.
Koljena su se v zemlju vdrla,
Ruke su se skup sklenile,*****
Oči su se v nebo vprle,
Beli golub gor zleti!

Kazivala Rezika Zobec iz Desinića u Hrv. Zagorju. Zabilježila učiteljica s. Berislava Vračić.

---

* ko da od tog ništa ne zna. ** kazivati. *** poginuli. **** ovu ***** sklopile.

42.

Marija pomaže griješnoj duši na sudu Božjem.

Kad se duša s tilom dili,
Rada bi se razdiliti,
Ali ima straha đavla,
Straha đavla paklenskoga.
Pokraj sidi anjel Božji,
Pa dušici govoraše:
»Ne straši se, dušo draga,
Ja ću tebe kumpanjati,*
Do rajskih vrat sprovajati!«
Kad su došli pred raj-vrata,
Vrata bihu otvorena.
Duša se je poklonila
I Bogu se j' pomolila.
Vrata su se zatvorila.
Duša cvili, duša plače
I od straha strepetaše.
A Bog sidi na polače,
Pa dušici govoraše:
»O ti dušo, o nemila,
Dok si skupa s telom bila,
Smrtno jesi sagrišila.
Rano jesi ručavala,
Kasno si se ustajala,
V hladni vodi ne umila,
Svetim križem ne križala.
Kad si jila, kad si pila,
Nigdar Bogu zahvalila.
Boga nisi izmolila,
Teško Bogu sagrišila.
Nit si gladna nahranila,
Nit si žejna napojila,
Nit si bosa preobula,
Nit si naga** preobukla,
Teško Bogu sagrišila.
Nit si putna nastanila,
Nit si bolna pohodila,
Nit si mrtva sprovodila,
Teško Bogu sagrišila.

* pratiti. ** gola.

Sumpor, oganj postelj tvoja,
Glad i žeja* hrana tvoja.
Neg ti hodi velim** putem,
Velim putem, malom stazom.
Naći oćeš belu crkvu,
Poli crkve frižak svoj grob
I sazivaj svoje tilo!«

»Stani gori mrtvo tilo,
Što si zemlji već sagnjilo,
Ko si mene zapeljalo!***
Poslal me je kralj nebeski,
On ki nosi križ preteški,
Da se imaš gori stati,
Da greš Bogu račun dati.«
Tilo zato niš ne haje.
Duša cvili, duša plače
I od straha strepetaše,
Svoje tilo proklinjaše:
»Prokleto bud', moje tilo,
Šta si zemlji već sagnjilo,
Što si mene zapeljalo!
Da bi s tebe habat**** rastal!«
Tilo za to niš ne haje.

Duša cvili, duša plače
I od straha strepetaše,
Majku Božju sazivaše!
»Primite me, Majko Božja!
Zbavite me muke pakla!«
Prijela je Mat' Marija,
Prijela je v svoje ruke,
Ter ju nosi Mihovilu.
Pokraj stoje tri sotone
Grdo mrske nespodobne.
Zube su im otvorene,
Nokte su im naparene.*****
»Važi, Miho, ovu dušu,
Da ja sada malo vidim,
Ke će vage zadobiti
I raj svitli predobiti!«

* žeđa. ** velikim. *** zavelo. **** aptovina (Broz-Iveković).
***** užareni.

Duši j' vage pomanjkalo,
Koliko su tri kamene,
Tri kamene malinove.*
Stočila je Mat' Marija
Tri suzice na dušicu.
Duša j' vage zadobila
I raj svitli pridobila.
Al govore tri sotone:
»Aj Marija, šta si učinila,
Našu dušu predobila?«
Al govori Mat' Marija:
»Odstupite tri sotone
Grdo mrske nespodobne!
Zube su vam otvorene,
Nokte su vam naparene!
Ovo j' prava duša moja
I Isusa, Sina moga.
Ona j' meni i postila,
I postila i molila
I tri petke i tri mlade,**
(I tri mlade) sobotice.
Ona nije ništa jila,
Malo vodi, suha kruha.
Meni je je naručila
I Isusu, Sinu mome.«
O Isuse budi hvaljen
Po sve vike vikom. Amen.

Iz Grižana u Hrv. Primorju. Zabilježila učenica Zora Varelija. Dobrotom učiteljice s. Agnete Novaković.

43.

Pjesma od sudnjega dana.

O Mihajle preblaženi,
Kada bude sud ognjeni,
Rano ti ćeš zatrubiti,
Mrtve ljude probuditi:
»Dižite se iz praha ljudi
I gledajte veje*** čudo,

* mlinski.
** Za mladi petak i mladu subotu vidi bilješku kod 9. pjesme.
*** veliko.

Kako Jezus s neba grede
I svu silu sobom vodi
I libarce* sobom nosi.«
Libarce će prolegati,**
Tužna djela prikazati.
Tad pravedne strah prohodi,
A ja tada kud ću griješnik ?
Slamice će ognju dati,
Slamice su griješne duše.
Bog po sve vijeke vijeka. Amen.

Govorio Ivo Bušurelo iz Blata na otoku Mljetu u Dalmaciji. Zabilježio učitelj Tomislav M. Masan.

44.
Od Majke Božje Trsatske.

(Crikvenička pjesma.)

Kad je Mat' Marija
Na Trsat hodila,
Abrama je zvala :
»Abrame, sinko moj,
Ki s tobun stanuje ?«
»Nijedan, Marijo,
Neg anjel Gabrijel,
Ki se Boga boji,
Božju reč nastoji.
Hodi ti, Marijo,
S namun*** stanovati !
Ja ću ti, Marijo,
Kloštar sagraditi.
Ti ćeš se, Marijo,
Belemi nogama
Po kloštru šetati,
Zlatnemi rukama
Knjige prebrajati,
Černemi očima
Slova poznavati,
Rusama kosama
Zvone pozvanjati.«

* malu knjigu. ** pročitati. *** s menom.

»Ne gren ja Marija
S tobun stanovati,
Nego sada ja gren
Od reškoga* mosta
Gore do Tersata
Skalince graditi.
Na svaken treseten**
Kapelu graditi,
Na svakoj kapeli
Sveca postaviti,
A na verh Tersata
Crikav sagraditi.
K mene (te) Marije
Ljudi dohajati,***
Mene te Marije
Dare donašati,
A ja ću njin Marija
Grihe opraščati.«
Sin Božji budi hvaljen
Majkun tvojun uvik. Amen.

Od Ljubice Ivančić iz Crikvenice u Hrv. Primorju. Dobrotom učiteljice Ljubice Pleše.

45.

Od Majke Božje Trsatske.

(Pjesma iz Čavala.)

Kad je Mat' Marija
Po svitu hodila,
Za sin svojin glason
Abrama zaziva:
»Abrame, sinko moj,
Si mi kadi**** još živ?
»Živ san ja, Marijo,
I živ se nahodin.«
»Ki s tobon stanuje?«
»Nijedan, Marijo,
Leh***** anđel Gabrijel,

* riječkoga (po gradu Rijeci). ** tridesetom. *** dolaziti.
**** gdje. ***** samo.

Leh anđel Gabrijel,
Ki se Boga boji,
Ki se Boga boji,
Božju reč nastoji.
Reste* Vi, Marijo,
S manum stanovati ?
Ne će Van bit treba
Ništa delevati.
S belama nogama
Po kloštru šetati,
S belama rukama
Knjige prevraćati,
Š črnima očima
Slova progjedati,**
S rusama kosama
Zvoni prozvanjati.«
»Ne gren ja, Abrame,
Ne gren ja, Sinko moj,
Aš*** mi pojt' na Trsat
Kapelu zidati,
Gori od varoša
Do riškoga**** mosta
Skalice delati,
Kuda budu ljudi
K meni dohajali
I k meni Mariji
Dari donašali.
Ja ću jin Marija
Prošćenje dijeliti.
Ki me bu obašal
Po golih koljeni,
Ja ću njemu dati
To velo***** prošćenje.
Ki me bu obašal
S bosama nogama,
Ja ću njemu dati
To srednje prošćenje.
Ki me bu obašal
Stišnjenama****** rukama,
Ja ću njemu dati
To malo prošćenje.«

* idete. ** progledati. *** jer. **** riječkoga (po gradu Rijeci.)
***** veliko. ****** sklopitima.

Sin Deve Marije,
Budi vazda hvaljen
S Ocen, Duhon Svetin
Na sve veke. Amen!

Kazivala Marija Silić iz Čavala u Hrv. Primorju. Zabilježila učiteljica Ljubica Pleše.

46.

Marija odilazi.

Rano jutro mladi mežnar*
Jutarnice mi gre zvonit.
Na pragu sreča oj Marijo:
»Kaj odhajaš** proć od nas ?
Je l' ti fali sveč z oltara
Je l' ti fali svetih maš ?«***
»Nit mi fali sveč z oltara
Nit mi fali svetih maš,
Već mi fali slave Božje,
Koje nemam jaz pri vas.«
»Čekaj, čekaj, oj Marijo,
Dok se ljudi zberejo!****
Kad se buju ljudi zbrali,
Tebe buju slavili.«

Zabilježila u Strmcu u Hrv. Zagorju učiteljica Kristina Horvat.

---

* zvonar. ** odlaziš. *** misâ. **** sakupe.

S A D R Ž A J.

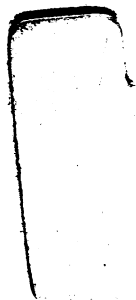
ČITATELJIMA.

Ovakvih, a i drugih lijepih narodnih pobožnih pjesama imade u našim hrvatskim krajevima još mnogo. Mole se u pobožnim kućama večerom i jutrom. Pjevaju se uz neke običaje o Božiću i o Novoj godini, o Sv. Tri Kralja i o Svijećnici, o Jurjevu i Spasovu, o Ivanju, pa u žetvi i u svatovima i u drugim zgodama.

Na srcu nam je, da se te lijepe pjesme što više skupe i spreme, da nam s vremenom ne izginu i ne propadnu. Zato molimo sve pismene Hrvate, koji takvih pjesama znadu ili ih od drugih mogu čuti, da ih napišu i pošalju Jurju Lahneru, svećeniku u samostanu milosrdnih sestara u Zagrebu. Samo valja jako paziti, da se pjesme napišu upravo onako, kako se mole i pjevaju, i da se nijedno slovo ne promijeni.

S dopuštenjem duhovne oblasti nadbiskupije zagrebačke od 3. VIII. 1928. br. 4534.

DATE DUE

ALF Collecti
3 0000 112